

SPOLEČENSKOVĚDNÍ RECENZOVANÝ ČASOPIS
PRO MORAVSKO-SLOVENSKÉ POMEZÍ

SLOVÁCKO
LVIII
2016

SLOVÁCKÉ MUZEUM UHERSKÉ HRADIŠTĚ

Slovácko 2016

Společenskovední recenzovaný časopis pro moravsko-slovenské pomezí • Ročník LVIII • Vychází 1× ročně • Vydalo Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, příspěvková organizace, Smetanovy sady 179, 686 01 Uherské Hradiště dne 26. 6. 2017 • Odpovědný redaktor: Ivo Frolec • Tajemník redakce: P. Číhal • Redakční rada: P. Číhal, J. Čoupek, I. Frolec, M. Frolcová, L. Galuška, R. Habartová, T. Chrástek, M. Kondrová, M. Martykánová, H. Myslivečková, Z. Pokluda, L. Poláček, B. Rašticová, K. Slobodová Nováková, M. Šimša, L. Tarcalová, M. Vaškových, E. Večerková, A. Vyskočil • Tisk Vladimír Šopík – LD Studio, Svatopluka Čecha 78, 687 24 Uherský Ostroh • Náklad 250 ks

ISBN 978-80-87671-31-3

ISSN 0583-5569

OBSAH

Etnologie

<i>Ludmila Tarcalová: Tradiční úprava vlasů svobodných dívek a vdaných žen na Slovácku</i>	11
<i>Lenka Havlíková: Mužské košile na jihovýchodní Moravě. Příspěvek k terminologii, genezi a konstrukci mužské oděvní součástky</i>	35
<i>Katarína Slobodová Nováková: Vinársky kráľ (zabudnutý príbeh priekopníka slovenskej vínnej turistiky)</i>	55
<i>Martina Bocánová: Smrt' ako téma etnologického výskumu. Kontakt mŕtvych so živými v kontexte predstáv o smrti v súčasnosti</i>	69

*

<i>Pätaosmdesätiny Karla Pavlišťíka (Alena Prudká)</i>	83
<i>Josefu Jančárovi, dlouholetému dobrému příteli k narozeninám (Věra Kovářů)</i>	85
<i>Ludmila Tarcalová slaví (Blanka Rašticová, Marta Kondrová)</i>	87

Archeologie

<i>Jaroslav Bartík, Tomáš Chrástek: Osídlení kultury s lineární keramikou v intravilánu Ořechova u Uherského Hradiště</i>	103
<i>Jaroslav Bartík, Lubomír Šebela, Antonín Přichystal: Pozdně eneolitické silicitové dýky z Mistřic</i>	119
<i>Zdeněk Schenk, Lenka Běhouňková, Tomáš Chrástek, Dalibor Janiš, Jan Mikulík, Radim Vrla: Příspěvek k problematice opevnění v poloze „Dolní a Horní Hrádek“ na katastrálním území Velehradu</i>	131
<i>Aleš Hoch, Jaroslav Bartík, Karel Malý, Lenka Běhouňková: Středověké kožené artefakty ze Zelného trhu v Uherském Hradišti</i>	157
<i>Dana Menoušková: K novověkým objektům z archeologického výzkumu na trase silnice Uherský Ostroh – Ostrožská Lhota</i>	175

*

<i>Zemřel archeolog Zdeněk Měřínský (Luděk Galuška)</i>	183
<i>Antonín Zelnitius – první archeolog a muzejník velkomoravského Veligradu (Luděk Galuška)</i>	184
<i>Dvě výstavy v Památníku Velké Moravy ve Starém Městě v roce 2016 (Luděk Galuška)</i>	185
<i>Záchranné archeologické výzkumy Slováckého muzea v roce 2016 (Tomáš Chrástek, Jaroslav Bartík, Jiří Novotný)</i>	187

Historie

<i>Lukáš Čoupek: K vývoji obecní samosprávy na panství Buchlov před rokem 1850</i>	193
<i>Zdeněk Fišer: Slovenský katolícký kněz Jozef Viktorin, hrad Buchlov a Ludmila Berchtoldová</i>	207
<i>Lukáš Perutka: Trpký argentinský úděl uherskobrodského dominikána Zdislava Lusače</i>	219
<i>Lukáš F. Peluněk: Metoděj Zemek (1915–1996). Poznámky k portrétu regionálního historika a archiváře</i>	233

*

Za profesorem Miloslavem Pojslem (<i>Jiří Čoupek</i>)	247
Sedm desetiletí lidských dějin (k životnímu jubileu PhDr. Zdeňka Pokludy) (<i>Lukáš F. Peluněk</i>)	248
Časopis Acta musealia v novém (<i>Blanka Rašticová</i>)	252

Dějiny umění

<i>Veronika Kurzová</i> : Ikonografie nástrojných výzdoby lékárny U Zlaté koruny v Uherském Hradišti	257
<i>Olga Badalíková</i> : David Medek a Robert Buček – reflexe sochařského směřování v kontextu proměn prostorové tvorby	271
<i>Kristýna Petříčková</i> : Post mortem v historii plošného zobrazení	283

*

Strom / Pocta Jindřichu Pruchovi (<i>Petr Veselý</i>)	295
Karel Jaroslav Obrátil v Uherském Hradišti (<i>Milada Frolcová</i>)	302

Muzejnictví

<i>Ivo Frolec, Iveta Mátlová</i> : Slovácké muzeum v roce 2016, výroční zpráva	311
<i>Ivo Frolec</i> : Národní ústav lidové kultury a Mezinárodní folklorní festival Strážnice jubilující	327
<i>Marta Kondrová</i> : Mistr tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje za rok 2016	329
<i>Jan Blahůšek</i> : Jak se staví (skan)sen. Vznik uherskohradištského muzea v přírodě v historických souvislostech	333
<i>Jan Káčer</i> : K otopným systémům zemědělských usedlostí na Uherskohradištsku	347
<i>Jan Káčer</i> : Centrum péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje v roce 2016	357

*

Výběrový přehled publikací vydaných v roce 2016 (<i>Iveta Mátlová</i>)	363
Výstavy Slováckého muzea v roce 2016 (<i>Blanka Rašticová</i>)	371
Nabídkový list publikací a CD Slováckého muzea v Uherském Hradišti (<i>Iveta Mátlová</i>)	373
Technické pokyny redakce pro publikování v časopisu Slovácko (<i>Redakce</i>)	383

SUMMARY

Ethnology

<i>Ludmila Tarcalová</i> : Traditional Hairstyles of Single and Married Women in Moravian Slovakia	11
<i>Lenka Havlíková</i> : Men's Shirts in South Eastern Moravia. A Contribution to Terminology, Genesis and Construction of This Part of Men's Clothing.	35
<i>Katarína Slobodová Nováková</i> : A Viticulture King (A Forgotten Story of the Pioneer of Wine Tourism)	55
<i>Martina Bocánová</i> : Death as a Problem of Ethnological Research. Contact Between the Dead and the Living in the Present-Day Concept Death	69
*	
Messages	83

Archeology

<i>Jaroslav Bartík, Tomáš Chrástek</i> : Settlement of Linear Pottery Culture in the Built-up Area of Ořechov Near Uherské Hradiště	103
<i>Jaroslav Bartík, Lubomír Šebela, Antonín Přichystal</i> : Late Eneolithic Daggers from Mistřice, South Moravia	119
<i>Zdeněk Schenk, Lenka Běhounková, Tomáš Chrástek, Dalibor Janiš, Jan Mikulík, Radim Vrla</i> : Contribution to the Topic of Fortification in the Area of Dolní a Horní Hrádek on the Cadastre of Velehrad	131
<i>Aleš Hoch, Jaroslav Bartík, Karel Malý, Lenka Běhounková</i> : Medieval Leather Artefacts from Zelný trh in Uherské Hradiště	157
<i>Dana Menoušková</i> : On Modern Times Objects of the Archaeological Research on the Route from Uherský Ostroh to Ostrožská Lhota	175
*	
Messages	183

History

<i>Lukáš Čoupek</i> : To the Development of Municipalities in Buchlov Domain before 1850	193
<i>Zdeněk Fišer</i> : Slovak Catholic Priest Jozef Viktorin, Buchlov Castle and Ludmila Berchtold	207
<i>Lukáš Perutka</i> : Bitter Argentinian deal of Dominican Zdislav Luskač of Uherský Brod	219
<i>Lukáš F. Peluněk</i> : Metoděj Zemek (1915–1996). Notes to The Portrait of Regional Historian and Archiver	233
*	
Messages	247

History of Art

<i>Veronika Kurzová</i> : Iconography of the Ceiling Decoration of the Golden Crown Pharmacy in Uherské Hradiště	257
<i>Olga Badalíková</i> : David Medek and Robert Buček – A Reflection on Sculptural Art in the Context of Changes in Space Production	271
<i>Kristýna Petříčková</i> : Post mortem in the History of the Flat Depiction	283

*

Messages	295
--------------------	-----

Museums

INHALTVERZEICHNIS

Ethnologie

- Ludmila Tarcalová*: Traditionelle Haartracht der ledigen Mädchen und verheirateten Frauen in der Mährischen Slowakei 11
- Lenka Havlíková*: Männerhemden in Südmähren. Beitrag zur Terminologie, Genesis und Konstruktion des Kleidungsstücks für Männer 35
- Katarína Slobodová Nováková*: Der Weinkönig (Vergessene Lebensgeschichte eines Wegbereiters des Weintourismus) 55
- Martina Bocánová*: Der Tod als Problem der ethnologischen Forschung. Der Kontakt der Toten mit den Lebenden im Kontext der Todesvorstellungen in der Gegenwart 69

*

- Nachrichten..... 83

Archäologie

- Jaroslav Bartík, Tomáš Chrástek*: Linearbandkeramische Besiedlung in der Ortslage von Ořechov bei Uherské Hradiště 103
- Jaroslav Bartík, Lubomír Šebela, Antonín Přichystal*: Spätäneolithische Silexdolche aus Mistřice, Südmähren 119
- Zdeněk Schenk, Lenka Běhouňková, Tomáš Chrástek, Dalibor Janiš, Jan Mikulík, Radim Vrla*: Beitrag zur Problematik der Befestigungen in den Flurlagen „Dolní Hrádek“ und „Horní Hrádek“ in der Gemarkung von Velehrad 131
- Aleš Hoch, Jaroslav Bartík, Karel Malý, Lenka Běhouňková*: Mittelalterliche Lederartefakte vom Kohlmarkt in Uherské Hradiště 157
- Dana Menoušková*: Zu neuzeitlichen Objekten aus den archäologischen Grabungen an der Landstraße Uherský Ostroh – Ostrožská Lhota. 175

*

- Nachrichten..... 183

Geschichte

- Lukáš Čoupek*: Zu Entwicklung der Gemeindeselbstverwaltung in der Herrschaft Buchlov vor 1850. 193
- Zdeněk Fišer*: Der slowakische katholische Priester Jozef Viktorin, Burg Buchlov und Ludmila Berchtold 207
- Lukáš Perutka*: Das bittere argentinische Schicksal des Dominikaners Zdislav Luskač von Uherský Brod 219
- Lukáš F. Peluněk*: Metoděj Zemek (1915–1996). Anmerkungen zum Porträt des Regionalhistorikers und Archivars 233

*

- Nachrichten..... 247

Kunstgeschichte

<i>Veronika Kurzová</i> : Ikonografie der Wandmalereien in der Apotheke Zur goldenen Krone in Uherské Hradiště	257
<i>Olga Badalíková</i> : David Medek und Robert Buček – Reflexionen der bildhauerischen Zielsetzungen im Kontext der Wandlungen des räumlichen Schaffens	271
<i>Kristýna Petříčková</i> : Post mortem in der Geschichte der flachen Darstellung	283

*

Nachrichten	295
-----------------------	-----

Museum

ETNOLOGIE

TRADIČNÍ ÚPRAVA VLASŮ SVOBODNÝCH DÍVEK A V DANÝCH ŽEN NA SLOVÁCKU

Ludmila Tarcalová, Uherské Hradiště

Pro lidový oděv není významná jen jeho sestava, ale i doplňující součásti, jako je obuv či pokrytí hlavy. Vlasy a jejich úprava sledujeme od druhé poloviny 19. až do poloviny 20. století s přihlédnutím k současným tradičním jevům na Slovácku. V tomto segmentu módy se snažíme co nejdříve postihnout funkci účesu a úpravy vlasů v městském i venkovském prostředí, pokud se její doklady dochovaly. Cennými prameny se staly ikonografické doklady z poloviny 19. století, písemné prameny a literatura, důležité bylo využití poznatků z terénu.

Účesy a úprava hlavy tvoří důležitou funkci v dějinách odívání, dodnes je výrazným a viditelným znakem v životě člověka, zajímavým a významným kulturním fenoménem. Především úbor hlavy vypovídá o věku či stavu každého jedince, o respektování či narušování uznávaných norem. V tradiční lidové kultuře se vlasy stávaly i předmětem řady rituálních úkonů.

Už u starých Slovanů bylo všeobecným rozšířeným pravidlem, že žena chodila s pokrytou hlavou. Vdaná žena se nesměla „s holou hlavou ani ukázati, ať již z vnitřních příčin, magických důvodů, podle kterých by vdaná žena prostovlasá působila škodlivě na okolí anebo sama se vydávala v nebezpečství zlých mocí, či dnes jen pro starý obyčej, který rozlišuje tak viditelným, čestným odznakem ženu vdanou od svobodné. Dosvědčen je pro slovanský starověk a ve středověku platil jako zákon.“¹ Do 15. století se přenesly všechny způsoby zavítí a čepení ze 14. století, které se nazývalo *rouška, závoj, šlojíř, feflík*.²

Přibližně od 15. století si venkovská děvčata začala zaplétat copy – *lelíky, pletence, ruličky*, konce stahovala stužkou, ve svátek hedvábnou, popř. si copy omotávala. Vlasy spletené do jednoho nebo dvou copů se staly typickým účesem svobodných děvčat.³

Ještě v 16. století se nadále úprava hlavy podřizovala věku dívky. Děvče mělo hlavu odkrytou, vlasy byly její chloubou, znamení nevinnosti. Vlasy mívaly spletené ve *vrkoče* čili copy, což bylo předností svobodných děvčat. Vrkoče byly spletené nejen z vlasů, ale i z různých hedvábných látek, taftu, aksamitu, venkovské dívky províjely vlasy barevnými stuhami.

V polovině 19. století se již splétaly nejčastěji ze tří pramenů na konci svázané tkaničkou nebo stuhou. Ve středu hlavy od čela po temeno se dělily vlasy na dvě strany a tvořily *pútec*. Některá měla hedvábem nebo sametem pokrytý celý cop, což vypadalo, jako by byl v pouzdře. Ve svátek a při obřadních příležitostech zvýrazňoval dívčí účes věneček, který byl charakteristický pro jednotlivé regiony; v létě z rostlých květů, v zimě z umělých. Vínek patřil k staršímu typu úpravy hlavy a symbolizoval svobodný stav. Stal se součástí obřadního úvazu a pentlení nevěst.⁴

Úprava hlavy ženy úzce souvisela s jejím věkem, s jejím sociálním i stavovským zařazením – svobodná, vdaná, svobodná matka. Obecně platilo, že účes a pokrývka hlavy v době poloviny 19. století charakterizovala lidskou bytost. Rozdíl mezi účesem vdané ženy a svobodného děvčete byl odlišný v úpravě i formě, stejně jako v odlišném způsobu pokrytí hlavy či vlasů. Tento rozdíl se udržoval po staletí, od konce 19. století se tyto odlišnosti postupně stíraly, až časem začaly mizet. Na Slovácku přetrvával až do poloviny 20. století.

Praktiky a hygiena v úpravě vlasů

Vlasy jsou symbolem ženské krásy a ženský účes je jedním z nejvýznamnějších prvků, kterým prezentuje sebe ve svém okolí. Ženy odedávna pečovaly o svůj vzhled. Úpravě i hygieně vlasů věnovaly svůj čas. Kromě samotného účesu ženy a dívky dodržovaly i jakousi hygienu vlasů. Vlasy ženy umývaly, *zmývaly* jednou za měsíc, někdy za delší dobu měkkou dešťovou vodou, *mýdlem s jelenem* koupěným v obchodě. Především na mytí vlasů vyhledávaly dešťovou vodu, tedy vodu měkkou, a na tu i čekaly a mytí vlasů oddalovaly, pokud nebyla. Umývání vlasů bylo velice individuální, pravidelně jen na svátky a jiné významné události a při větším znečištění. Hlavu si naši předkové myli o moc méně, mnohdy jen několikrát do roka. Nejvíce byli nuceni si vlasy umýt o žních, kdy se potili, a když se mlátilo obilí, protože se hodně prášilo. Obvyklé bylo mytí i před velkými církevními a světskými svátky. Dbalá žena si myla hlavu po třech týdnech, protože se věřilo, že se vlasy při častějším mytí moc rychle mastí. Splachovaly se vodou s přidáním octa, aby se leskly a nebyly matné, žlutku nebo mateřídoušky – *mateřičky*. Pro poslední opláchnutí se používal i odvar z kopřiv pro růst a posílení vlasů a některé další dostupné byliny – odvaru heřmánku či ořechového listí. Pro zpevnění a zdraví vlasů se někdy nanášely na umyté vlasy žlutky slepičích vajíček, které se nechaly několik desítek minut působit na vlasy a pokožku. Pak se zaschlý žlutek vymýval čistou vlažnou vodou. Mytí se provádělo obvykle na dvoře u studny, v zimě v síni s pomocí dřevěné díže, konvice anebo lavoru. Umyté se mastily olejem nebo sádlem, aby se leskly a dobře česaly. Zbarvení vlasů bylo dáno hlavně geneticky, barvu vlasů si ženy v tomto období neměnily. Ženy nenavštěvovaly kadeřnici. Vlasy si zkracovaly stříháním nůžkami samy nebo vzájemnou výpomocí.

Jen málokdy se stávalo, že žena o svůj cop přišla. Nejen na Slovácku obcházeli různí podomní obchodníci, kteří kupovali po vesnicích vlasy. K těmto ještě před první světovou válkou patřivali vlásenkáři. Byli postrachem svobodných děvčat a žen z chudých rodin. Mnohé se před nimi schovávaly, poněvadž tito vlásenkáři vedli evidenci o kvalitních vlasech. Bohaté krásné copy používali k výrobě přičesků a paruk. Mnohé vdané ženy, které špatná sociální situace přiměla k prodeji vlastních vlasů, tuto skutečnost často prožívaly velmi bolestně. S pocitem hanby si daly ustríhnout vlasy, neboť vlásenkáři dobře platili.⁵

Po druhé světové válce se starší ženy oblékané v kroji česaly stejně jako na počátku století na hladko dozadu se spletenými vlasy do copu a otočenými do drdůlku v týlu. Mladší selské ženy nosily vlasy stáhnuté do gumičky, zkroucené do drdůlku, ostatní ženy chodily s kratšími vlasy. Nový způsob očisty a úpravy vlasů, ondulace a barvení od kadeřníka se objevovalo u selských žen až v období šedesátých let 20. století. I poslední selské ženy oblékající ještě na neděli či všední den kroj používají málo sponek, jen některé krátké hřebínky.

Úprava hlavy

a) svobodných děvčat

Účes a pokrývka hlavy vždy hrály významnou kulturní a společenskou úlohu. Určitý způsob úpravy vlasů do jistého tvaru byl ovlivněn nejen módou, kulturním prostředím, okolní společností. Oblečení, celková úprava vlasů, tedy i účes, byly nedílnou součástí historických etap. Soubor oděvních součástí a způsob oblékání se měnil s fyzickým vývojem; stejně tak se měnil i způsob úpravy vlasů. Variant v úpravě hlavy dětí bylo od poloviny 19. století několik. Malým děvčátkům se v minulosti začaly stříhat vlasy, až dovršily tři let. Souviselo

Děvčátko se dvěma copy. Pozlovice 2016.

Účes děvčátka na jeden cop. Pozlovice 2016.

to s pověrou, že dítěti, kterému brzy ostríhají vlasy, bude hloupé nebo nemocné. „*Na vzrůst vlasů měla vliv cibule, myrta, dubový list, víno, vařené jedlové šišky.*“⁶ Účes děvčátek se přizpůsoboval dorůstání vlasů a postupně se stával přechodem k účesu dívek. Vlasy se sčesaly na dvě strany tak, aby uprostřed vznikla *cestička, pěšinka* či *pútec*. Splétaly se do dvou copů, větší školačky obvykle měly jen jeden cop. Vždy byly ukončené mašličkou.

Svobodná děvčata měla hlavu nepokrytou, copy volně spuštěné a na konci s pentlí. Na temeni byly vlasy hladce sčesány anebo rozděleny uprostřed pěšinkou. Rozdíl v účesu pro různé příležitosti nebyl ve způsobu učesání, ale ve výzdobě. Na neděli si vplétala děvčata širší pentli, ke slavnostním a obřadním příležitostem si zdobila hlavu, jak bylo v jednotlivých lokalitách a obdobích zvykem. Jen při práci stáčela si vlasy v týlu nebo okolo hlavy, aby jí nepřekážely.

Děvčata si svých dlouhých vlasů velmi vážila. „*Dlouhé vlasy byly chloubou dívky, a která neměla takových, nastavovala často vlasy cizími, i koňskou hřívou.*“⁷ Dívky s krátkými vlasy byly pokládány za nešťastné, a proto sháněly všemožné prostředky, které by urychlovaly růst vlasů. K nárůstu vlasů praktikovaly časté vyběhání na májový déšť nebo si máčely hlavu vodou nabíranou proti proudu toku při svalu měsíce; také natíraly vlasy odvarem z opichu (libečku lékařského) nebo z lopuchového kořene. Některé si připravovaly pomádu z topolových pupenů a hovězího morku. Způsobů úpravy vlasů svobodných děvčat nebylo mnoho a v lidovém prostředí podléhal účes jen pozvolna změnám a módním vlivům.

Vlasy spletené do dvou copů nebo po dospění v ženu do jednoho copu se staly typickým účesem svobodných děvčat. Tradiční účesy dnes zachovávají folklorní soubory na celém Slovácku, mnohdy s novými trendy tzv. *francouzských* copů. Mnoho z nich se v současnosti nevhodně inspiroje účesem slovenských děvčat, kdy vlasy sčesávají na temeni do ohonu a odsud vlasy splétají do copu a uvazují širší stuhu.

b) vdaných žen a svobodných matek

Upravená hlava ženy je charakteristickým znakem jejího stavu či lokality, je jedním z hlavních ukazatelů při studiu lidového oděvu. Dobových dokladů o úpravě vlasů pod pokrývkou hlavy je málo. Ženská úprava hlavy se projevovala malým počtem účesu vlasů, ale s dosti velkou variabilitou v pokrývkách hlavy. Ty, stejně jako účes, zvýrazňovaly rozdíl mezi svobodným děvčetem a vdanou ženou. Proměna sociálního statusu děvčete na vdanou ženu byla v rámci svatby potvrzená samostatným obřadem čepení, kterého základem byla celková změna v účesu a pokrytí hlavy. Pokrývka vdaných žen zůstala důležitou složkou ženského oděvu po staletí.

Vlasy vdaných a starších žen, také nepoctivých dívek, byly vždy zakryté; podobně nesměly chodit prostovlasé. Ženský účes zůstal po dlouhou dobu nezměněný. Vdané ženy si dlouhé, dozadu sčesané či *cestičkou* rozdělené vlasy zaplétaly do jednoho či dvou copů, ovíjely je kolem hlavy nebo v týle a upevnily šňůrkami. Účes byl velmi pevný, když vydržel celý den. Staré ženy si obvykle vlasy nezaplétaly, pouze omotávaly tkanicí či šňůrkou. Svých dlouhých vlasů se nevzdaly do konce života. Ženy si vlasy trpělivě denně večer rozplétaly, rozčesávaly a ráno pečlivě splétaly. Účes vdané ženy na všední den a svátek byl stejný.

Nové způsoby úpravy hlavy se začaly objevovat od 19. století. S rozšiřující se oblibou velkých tištěných šátků v 19. století si s nimi pokrývaly hlavy i dívky, a tak docházelo ke stírání rozdílu mezi svobodnou a vdanou ženou. Ve 20. století se především u mladé generace začaly nakrátko stříhat vlasy v souvislosti s odkládáním kroje.⁸

Žena s účesem na všední den pod čepce. Ostrožská Lhota 2016.

Účes bez čepce pro starší ženu. Rohatec 2016.

Cop – základ tradiční úpravy hlavy

Základem ženských vlasů bylo splétání do copů. Vlasy spletené do jediného dlouhého copu ozdobené na konci pentlí splývající volně na záda tvořily ještě v polovině 19. století základ svátečního i obřadního účesu dospělých dívek. K nejstaršímu typu účesu patřily copy omotané stuhou jako v pouzdře, jež tvořily dva nebo jeden *vrkoč* – cop. Pokud byly dva, uvazovaly se po stranách hlavy na temeni a na něj se vážala šatka. Když se nedával čepce pod šatku, pak cop visel s konci šatky na zádech. Na tuto tradici navazovaly i některé typy úvazů tureckých šátků vázané na Slovácku *na ocas* nebo *na polku*, jejichž zadní cíp byl obtočen kolem splývajícího copu. Vlasy spletené v jediný cop jsou v některých regionech v omezené míře doloženy na konci 19. století také jako pracovní účes dívek, většinou ovšem převažuje mnohem praktičtější zapletení vlasů do dvou copů, které jsou obtočeny kolem hlavy, kde vytvářely výraznou obruď, *ohrádku*, nebo drdol. Tímto způsobem si vlasy upravovaly i vdané ženy a účes se používal také jako podklad pro většinu úvazů *tureckých šátků*. Staré ženy s řídkými vlasy si většinou již jen splétaly nevelký uzel v týle hlavy, případně nechávaly mnohdy už zcela tenký cop spuštěný na zádech.

Vlasy se splétaly ve dva copy především pod čepce a jejich ovíjení kolem hlavy či položené po stranách hlavy známe z více podregionů. Na luhačovickém Zálesí se svazovaly na temeni hlavy a překryly síťovaným čepcem, čímž se vytvaroval úvaz tureckého šátku svobodných i vdaných. Z této oblasti známe pletení copánků i ze tří, čtyř i z pěti pramének. Ještě v první třetině 20. století si na taneční zábavu svobodné děvče zaplétalo

vlasý ve *tré*. Upletly se tři copý, dva se stužkou, jeden bez stužky. Všechny tři copý se spletly dohromady.

I pro malá děvčátka byly vlasý ozdobou. Obvykle měla upletené dva copý a někdy se po obou stranách nad ušima krátké vlasý postupným přibíráním spletly do *bočníčků*, *zahrádky* a následně do dvou copů, některé se nosily s propletenými tkaničkami, stužkami, mašličkami také spuštěné na zádech. Většinou městská děvčátka již v období poloviny 20. století nosila dva copý svázané do obloučku, *kolébky*, s malými mašličkami za ušima. Postupně se zánikem oblékání do kroje zaničl i tradiční dětský účes.

Zaplétání vlasů do více copů a z nich vytvořený drdol tvořily základ pro umístění pentlení, čepení či věnce. Na Uhersko-ostrožsku pozůstával účes nevěst z mnoha pletenců sešitých tak, že cop vypadal potom široký a byl uprostřed hlavy upevněn velkým ozdobeným hřebenem.

Na Podluží se upravují vlasý z více pramenů nad čelem a v týle pod tvrdý čepce, *rožky* nebo *kokeš*. S malými odchylkami v oblasti západního či charvátského Podluží a jižního Podluží se nad čelem uplete *zahrádka* se zoubky nad čelem nebo s výraznou obrubou z *cangličků* a *háďátek*. Vlasý v týle jsou spleteny ve dva copý a ovinuty kolem hlavy. Pro pracnost účesu se dnes nad čelo přivazuje spletené umělé vlasý učesané *na zahrádku*.

Zvláštní způsob splétání vlasů pod věneček bychom mohli najít v Dolních Bojanovicích. Jde-li děvče *ve věnci*, má zvlášť upravené vlasý ve formě tzv. *koše*. Vlasý jsou spleteny v ploché copý z osmi i více pramenů, tvořících zavité klubko, které je sepnuto navzájem sponkami do účesu zvaný *koš*. Název účesu je odvozen od tvaru, který opravdu připomíná koš obrácený dnem vzhůru.

Různé vlasové podložky vkládané do vlasů nebo potřebné k nadplétání, aby se dosáhlo potřebného objemu účesu, nebyly jen záležitostí módy. Vlášenkářskými výrobky si vylepšovaly účesy i venkovské dívky a ženy. Ta, která měla méně vlasů anebo zničených stálým nošením pokrývky hlavy, si vypomáhala příčesky. Nadplétání copů koňskými žíněmi, koudelí, přírodními vlasý či syntetickými výrobky bylo běžné již ve venkovském prostředí 19. století. Hlavně děvčata na Slovácku nadplétala copý, aby jim byly vidět ze šátků, ženy vkládaly příčesky na hlavu tam, kde je měl ztvarovat účes nebo úvaz. V současnosti k nejpoužívanějším příčeskům patří *zahrádka* na Podluží – z umělých vlasů se nosí k čepci a připevňuje nad čelo. Často si připlétají copý děvčata ve folklorních souborech.

Úprava hlavy děvčátka pod pentlení. Buchlovice 2013.

Účes pro vdanou pod úvaz na záušnice. Pozlovice 2016.

Účes s podložkou tvarující textilní pokrývku hlavy

Nejen vlasy, někdy s pomocí příčesků z vlny, konopí, koňských žíní, koudele, ale především podložky a obalenky (jednoduché plátěné čepce s vloženou či všitou podložkou), tvořily účes a následně i pokrývku hlavy. Jejich úkolem bylo jednak napomáhat k upevnění vlasů, které se kolem nich omotávaly anebo vkládaly pod ně, jednak sloužily jako opora pro čepce a pro úvaz šatky či šátku. Podložky dodávaly měkkému plátěnému nebo pletenému čepci pevný tvar a zabraňovaly, aby se zároveň z kulaté hlavy nesmekl. Podložky tedy zároveň podmiňovaly i účes vlasů. Samy budou asi dědictvím starších praktik, kterými v období renesance ženy dovedly vytvářet přímo bizarní tvary účesů, čepců i zavítek; ve svém tvaru i provedení jsou ovšem produktem novým, přizpůsobeným nové době.⁹

V oblastech, kde se nosily podložky k vytvarování měkkých čepců, měly různý tvar a byly z různého materiálu. Pod měkké čepce se používaly podložky z plátna, konopí, ze slámy, ze dřeva nebo i z drátu, tvarů okrouhlých, hranatých i rohatých, které byly nazývány *obalenky*, *nátěsty*, *kontula*, *jelito*, *chontula* apod.

Hlavně nepraktičnost splétání vlasů, mnohdy i již krátké vlasy způsobily potřebu využívat podložku, která se kladla na vlasy nebo splétala s vlasy. Vždy bylo potřeba přidržovat vlasy a tvořit oporu pro úvaz či čepce.

I na Hornácku se hlavně pro nepraktičnost upustilo od zaplétání copů po stranách hlavy a místo nich se používaly podložky zhotovené z plátna v podobě dvou válečků, které tvořily úvaz *do dvou rožků* k temeni. Z vlasů spletených do copů se vytvořil v týlu košíček a podložka se upevnila na spáncích hlavy a připevnila k hlavě tkaničkami přišitými po obou stranách podložky. Na takto učesané vlasy se upevnil čepce s vyšívaným dýnkem a šátkou,

Účes s podložkou po stranách hlavy. Velká nad Veličkou 2015.

Kovová čtverhranná podložka na temeni základ úvazu. Kunovice 2016.

svobodná nosila úvaz bez čepce. Podobná je na Horňácku úprava hlavy s podložkou, *pentlíkem*, v týle. Po ovázání dvou copů se vložila do týlu čtverhranná podložka. Oba ovázané copy se položily děvčeti po bocích okolo hlavy, který ztvaroval účes pod šátkou a dýnko čepce nahradila podložka – *pentlík*. Ve Starém Hrozenkově se způsob úpravy hlavy podobal úpravě horňácké. Ovalná kovová podložka, *kontula*, obalená tkaničkou se připevnila k hlavě. Po stranách se ovinula buď samotnými vlasy, nebo spletenými copy. Držela při spáncích a tvarovala úvaz ovalně do výšky hlavy.

K typově podobným patřily podložky, které se splétaly k vlasům. V Kunovicích se vdaným ženám váže šátek *na rožky*, kde se drátěná podložka vkládala na temeno a připevňovala vpletenými vlasy. Vlasy, když se otáčely kolem ní, přitáhly je pevně k hlavě a přidržely v patřičné poloze. „*Obyvatelstvo městské i jiných sousedních krajů slováckých s jakýmsi pohrdáním vždy o těchto „rožkách“ mluví.*“¹⁰

K těm starším úpravám hlavy patří i ty, při kterých vlasy leží pod podložkou nebo volně jen přes ni a připevňuje je teprve čepce či šátek. Upevní se k hlavě pomocí tkaniček, nesplétají se s vlasy, a přitom velmi výrazně ztvarují úvaz. Hadrový dvojitý váleček, *chontula*, je známý z Březové, v Drslavicích a Újezdci jen jeden váleček, *jelito* či *nátěsta*, se jen připevní na vlasy a úvaz formuje v týlu.

Účes s obalenkou a čepcem tvarující pokrývku hlavy

Za obalenky pokládáme malé plátěné čepčky, které jsou ukončené pevnou, různě tvarovanou podložkou. Patří k nejmladším typům podložek u vdaných žen. Vlasy jsou sčesány buď do drdolu, do copu, do ohonu, nebo se obtáčí okolo hlavy. Přejít od *podložek* k *obálenkám* je dobře patrný na příkladu Boršic u Blatnice. Obalenkou je čepček ukončený kulatým dřevěným rámečkem v týlu hlavy. Konce obalenky se na každé straně spletou v cop a oba copy se omotají s propletenými stužkami v týlu ve větší věneček. Plátěný čepček pak pokryje celou hlavu. Podobně ve Vlčnově je s čepčkem sešitá tvrdá ovalná podložka, která tvaruje šátek v týlu. V Dolním Němčí a v Nivnici se dá na hlavu obalenka, která má pevnou kostru v podobě jednoho rožku – kopýtko, jež je součástí malého plátěného čepčku, který se položí na hlavu a uváže k ní.

Kulatá kovová obalenka s čepčkem, *lébkou*, se váže v Petrově a ve Strážnici nejen pod úvaz, ale i svatební čepce. V Rohatci se spletou vlasy do dvou copů a sváží po stranách. Na ně se přiloží kovový kruh obalený tkaničkou a pak se uvazuje plátěný čepček, *drnda*. Na stejně upravené vlasy se nasazují zdobné čepce, které se nosí buď samostatně, anebo se na ně uvazují šátky. Čepce takto pomáhají zformovat úvazy různých druhů šátků na Kyjovsku (Vacenovice, Vlkoš, Vracov) a hanáckém Slovácku (Kobylí, Krumvív).¹¹

Slovácko

Oblast Slovácko je nestejnorodý národopisný region pokrývající podstatnou část jihovýchodní Moravy. Přirozenou osu Slovácka tvoří řeka Morava. Na severu je ohraničeno Napajedelskou branou, na východě česko-slovenské hranice kopíruje hřbet horského masivu Bílých Karpat a dolní tok řeky Moravy, na jihu rakouskou hranicí a na západě siluetou Chřibů a Ždánickým lesem. Slovácko tvoří stávající národopisné oblasti: luhačovické Zálesí, Uherskobrodsko a moravsko-slovenské pomezí, uherskohradištské Dolňácko, uherskoostrožské a veselské Dolňácko, Horňácko, strážnické Dolňácko, kyjovské Dolňácko, hanácké Slovácko a Podluží.

Luhačovické Zálesí

Luhačovické Zálesí je etnografický sub-region ležící na hranicích Valašska, Slovácka a Hané; je typickou přechodovou oblastí, ve které se střetávaly prvky lidové kultury horského typu (Valašsko) s vlivy nížinných oblastí Slovácka a Hané; proto se zde objevuje i hodně společných prvků v úpravě hlavy.

Jakmile malým děvčátkům narostly vlasy, splétaly se jako u větších dívek do jednoho copu – *lelíku*, rozdělené vpředu pěšinkou – *pútcem*. V první polovině 20. století děvčata nosila hladce učesané vlasy, rozdělené vpředu *pútcem* čili *uličkou*, která se vřetenem, později šídlem, vyměřovala. Mělo-li děvče *pútec* křivý, smáli se jí: *máš pútec jak g Řetěchovu chodník*; ten byl serpentýnový. Vzadu se splétaly vlasy v *lelík*, v Dolní Lhotě a Slopném *jelík*, z pěti pramének. V neděli mívaly někdy copy dva, ale k muzice vždy jen jeden, na konci s kytkou pozůstávající ze dvou až čtyř širších stuh, které někdy dosahovaly délky sukně.

Ještě v první třetině 20. století si na taneční zábavu svobodné děvče zaplétalo vlasy *ve tré*. Upletly se tři copy, dva se stužkou, jeden bez stužky; pokud nebyly dlouhé vlasy, do vlasů se hned u hlavy splétaly koňské žíně. Všechny tři copy se spletly dohromady a ze stužek, které byly dlouhé, se vytvořila kytička a zbytek stužek visel na zádech.

Vdané ženy se česaly stále stejně, jak ke všednímu, tak ke svátečnímu kroji. Vlasy si rozdělily na pěšinku – *pútec* a po stranách si zapletly dva copy, do kterých vpletly tkanice. K upevnění účesu sloužily jen tkanice a k česání postačil pak dřevěný či jiný hřebínek. Vlasy si mastily a natíraly pryskyřicí ze stromů již *od mlada*, aby se jim vlasy leskly a držely uhlazený účes – *glejové pútce*. Pod čepce si vdané ženy česaly dva copy, které po stranách hlavy svázaly na temeni, na který navazovaly šátek. Žena, jež neměla dost vlasů, dávala si pod čepce podložku ve tvaru podkovy nazývanou *obálenka* či *obálenicou* upletenou ze slámy a potaženou látkou. Podložka se nosila pod starý typ plátěného čepce, který měl čtvercové *dénko*. Svobodná děvčata obalenu nepoužívala.

„Družičky dříve nosily podobné pentlení jako nevěsta, tedy vlasy nebyly téměř vidět a drdol jim pentlení podpíral. Družice se splétaly „ve tré“ tři copánky po každé straně, sešily je dohromady a vzadu uměle stočily, jak která nejlépe dovedla, do ležaté osmičky, elipsy neb kruhu a tomu se říkalo *drnda* i *drdol*.“¹²

Vlasy zapletené *ve tré*. Pozlovice 2016.

Účes pro vdanou se síťovaným čepcem pod úvaz na záušnice. Pozlovice 2016.

Uherskobrodsko a moravské Kopanice

Do oblasti uherskobrodského Dolňácka patří obce se starými tradičními prvky, o kterých se dá mluvit jako o obcích dolňáckého charakteru, jen Strání a Březová, oddělené hřebeny Bílých Karpat, spíše inklinují k slovenské straně. Region moravských Kopanic reprezentují obce Žitková, Vyškovec, Vápenice, Lopeník a Starý Hrozenkov.

Svobodná dívka měla v *lelíku pentlu* jako hlavní znak svého stavu. Nosila ji i ve všední den. Ikonografické prameny z počátku 18. století dokládají, že svobodná děvčata měla spletené vlasy do copů a omotané v týlu kolem hlavy, kde vytvářely plochý pletenec. Kolem hlavy si vážaly bílou šatku, jejíž konce splývaly na záda.¹³ Pod šatky vázané napřímo na hlavu si na Uherskobrodsku v polovině 19. století svobodná děvča splétala cop, volně ležící na zádech, ženy svazovaly vlasy pod čepec se čtvercovým dýnkem v drdol a na to si uvazovaly šatku. Podle příležitosti si vážaly ženy a děvčata šatky *hore* anebo *dole konce*. Od poloviny 19. století si začaly svobodné vázat k svátečním příležitostem turecký šátek s dlouhým

Oválná kontula pod úvaz tureckého šátku. Starý Hrozenkov 2016.

Čepeček *obálenka* s podložkou. Boršice u Blatnice 2016.

koncem dozadu spuštěným, vázaný *na ocas*, *na lipač*, pod jehož cípem visel cop s pentlí. Z dvojího vázání šatky vzniklo i dvojí vázání tureckého šátku – svobodné pod šátkem s copem, vdané si většinou vlasy česaly do jednoho copu a obtočené v týlu do drdolu. Ve Vlčnově měly šátek vázaný na plátěné *obálenici* s pevnou loubkovou podložkou – výstuží, která tvarovala úvaz v týlu – vázání *na mladú ženu*.

V Drslavicích a Újezdci byly vlasy vdané ženy učesány opět do jednoho zapleteného copu. Nosily úvaz na *báleš*, kde se do šátku vkládala podložka – *jelito* ušité z plátna, vycpané perím nebo novinami. V Boršicích u Blatnice si ženy vlasy stahovaly do drdůlku a na hlavu přivazovaly podložku s čepečkem zv. *obálenica*. Pod šátek se vkládalo dřevěné kolečko upevněné na šňůrce nebo později na gumičce, někdy toto kolečko bylo zašité v plátnu a přišité k plátěnému čepci. Tento úvaz se uvazoval kmotřenkám, v dnešní době se již nepoužívá a nikdo ho zde uvázat zatím neumí. V některých obcích na Uherskobrodsku se pod šátek uvázaný *na záušnice* oplétaly vlasy kolem *nátěstky*, která tvarovala úvaz. V Nivnici měla vdaná žena vlasy stočené *do čepky*, *v guču* v obalence. Pod šátkem měla podložku ve tvaru kopytka, což bylo na úvazu patrné. Ještě v šedesátých letech 20. století jedině vdané ženy v Nivnici a Dolním Němčí, které měly nad třicet let, nosily běžně i doma ve všední den plátěný čepec třeba i bez šátku s charakteristickým

rožkem, který trčel v týle. Jinde braly ženy čepec či *obálenicu* jen k obřadnímu kroji, když vázaly turecký šátek.

Na vlasy učesané do drdolu se uvazuje bílý čepec a pod něj se dává podložka, v Březové *chontula*, oválné vycpané textilní *jelítka*. Když jsou kratší vlasy, pak se z vlasů učesaných *na pútěc* v polovině týlu hlavy vytvoří drdol, přes něj přiloží zmíněná podložka. Při dlouhých vlasech se z vlasů učesaných *na pútěc* v polovině týlu hlavy vytvoří cop, rozdělí na polovinu, oba konce omotají na úzkou stužku a na temeni uváží k vlasům (opět tvar jelítka).

Klvaňa rozlišuje u Straňanek úpravu vlasů svobodných česané na jeden *lelík* a v něm pentle. „*Ženy mívají vlasy kolem obalenky podkovovitě stočeny a uschovány pod plátěným čepcem, na okrajích žlutě vyšívaným a prolamovaným.*“¹⁴ Dodnes se uvazuje vdaným ženám na hladce učesané vlasy úvaz tureckého šátku *hore konce* na obalenku – *tvrdý čepec*. Čepec má v týle husté navrpení, které má tvar podkovy, a je silně naškrobený; uváže se obtočením okolo hlavy.

Na Uherskobrodsku převážně platilo česat dlouhé vlasy uprostřed vždy na pěšinku s jedním copem, ale i do dvou, které se vzadu překřížily a obtočily nahoru okolo hlavy a na to si uvazovaly šátek. V první třetině 20. století si ženy vlasy pod šátek svazovaly do svorky, která byla ze dvou drátků potažených nějakým pružným voskem nebo hmotou, na konci cvaklých kovovým úchytem. Do této spony se vlasy nasunuly, uhladily, spona se sevřela, posunula ke spodnímu konci vlasů. Okolo spony se začaly vlasy obtáčet směrem nahoru a u temene se venkovní okraje bez vlasů stočily směrem dolů, zafixovaly a vznikl tak drdůlek (Markéta Bučková 1974, Drslavice; Anna Holubová 1932, Drslavice).

Ke svátečnímu či obřadnímu kroji měla svobodná děvčata také vlasy učesané *na pútěc* a spletené do copu, v týle se přivázal cop k věnci, jehož konce měly tvar copu. Byl z voskových květů či umělých květů a zeleně, zakončen bílou stuhou. V současné době si děvčata vlasy zaplétají do *francouzského copu*, někdy nechávají vlasy rozpuštěné, např. k příležitosti prvního svatého přijímání. Do vlasů se připevňuje myrta nebo asparágus. Často se používají i jednoduché kulaté věnečky bez copu z bílých umělých květů, které se doplňují asparágem.

Pokud se týká účesu malých děvčat, pak ještě do šedesátých let 20. století měla dva spletené copy sepnuté vzadu sponkou nebo svázané provázkem, vlnou v jeden cop. Do copánků se vplétala mašlička nebo provázek, aby účes lépe a déle vydržel. Pokud byly vlasy hodně dlouhé, vzal se spodní konec copu a připevnil k začátku pleteného copu, přivázal se k němu mašličkou, která byla do copu vpletená. Z pletených copánků vznikla taková *kapka*.

Na moravských Kopanicích se vlasy česaly *na pútec*, ve středu nad čelem se rozdělily na pěšinku, v týle spletly do copu, kde se uvázala stuha. Kopaničárky na světlovském panství v roce 1833 nosily za svobodna vlasy pokryté bílou šátkou (Žitková, Komňa, Vápenice), bez čepce, prostředek hlavy byl volný.¹⁵ Vázáním šátku byla donedávna odlišena svobodná od vdané. Všeobecně toto rozlišení zaniklo. K starému tradičnímu úvazu a úpravě hlavy patřil úvaz *na záušničky* ve Starém Hrozenkově. Vlasy se vplétají do oválné kovové podložky s tkaničkou. Na každé straně rozdělených vlasů na polovinu se přibíraným copem připlétá šňůrka a upevňuje podložku do copu hodně napevno, aby dobře držela. Nakonec se takto splete i druhá polovina a oba konce se spojí na temeni *do hnízda* pod vztyčenou oválnou podložku a připevní k hlavě. Pak se váže šátek. Jindy se spletené vrkoče omotané stužkou do podoby válečků přiváží po stranách k oválné podložce a na ni se pak váže čepeček z plátana, následně turecký šátek. Kratší vlasy se učešou *na pútec* a uplete se jeden cop, který se přehne a zasponkuje v týlu. Na hlavu se položí kovová oválná podložka obalená keprovou tkaničkou a připevní ovázáním několikrát okolo hlavy pod cop. Na ni se pak váže plátěný čepeček.

Uherskohradištské, uherskoostrožské a veselské Dolňácko

Oblast uherskohradištského Dolňácka tvoří malou část Slovácka, jež je zastoupeno více krojovými typy (Kunovicko, Uherskoostrožsko, Veselsko a Buchlovicko). Pojednávána část této oblasti leží po obou stranách řeky Moravy a zabírá severní obce původního okresu Uherské Hradiště se čtyřmi krojovými variantami.

„Svobodná děvčata nosila vlasy spleteny v jediný, na záda visící lelík, rulík, pletenec, v němž je obyčejná barevná pentlička „zapletačka“. V neděli se na lelík uváže „mašla“ ze široké, květované hedvábné pentle až ke kolenům sahající.“¹⁶ Vlasy nosila vyčesaný z čela nahoru nebo na pútec na bok. Sponky začaly ženy používat až v letech 1920–1930, rovněž malé hřebínky, se kterými se připevňovaly copy. Vdané ženy chodily po první světové válce učesané na pěšinku, na pútec; obvykle na dva copy, svázané tmavou mašličkou, mnohdy i šňůrkou od bot. Copy nosily buď volně položené na zádech, nebo omotané okolo hlavy. Někdy copy smotaly v týlu do kulatého drdůlku a šňůrky zavázaly na vrch k temenu hlavy tak, aby vlasy při obličejí netrčely zpod šátku. V případech velmi dlouhých vlasů se svázal cop na půl, aby netrčel pod šátkem. Po stranách si zastrkávaly hřebínky. Velmi nerady se ukazovaly bez šátku na hlavě. (Barbora Gejdošová 1993, Kunovice.) Ve vlasech nosily sponky, pinetky, a také malé hřebínky. Bývaly i drátky, kterými si vlasy stáčely do uzlu. Po umytí, jak vlasy uschly, si některé starší ženy namočily ruce do cukrové vody nebo piva a přejely si dlaněmi vlasy dozadu, a tak si je uhladily. Vlasy nikdy nesměly být na čele, vzadu se stáhly do uzlu nebo do copů. (Ludmila Drobilová 1951, Polešovice.) Vdovy se česaly jako vdané ženy. V období dvacátých let 20. století některé ženy již pracovaly v továrnách, chodily učesaný tradičně; copy musely mít svázané a pokryté šátkem.¹⁷

Děvčata k prvnímu svatému přijímání, k biřmování a dalším církevním slavnostem v první polovině 20. století nosila nad čelem povoskovaný věneček. Vlasy měla spletené do copu a stočené do *bábovičky* – drdůlku. Copy byly připnuté sponkami a na drdol se přivázala větší bílá mašle. Hlava byla dozdobena asparágem. V druhé polovině 20. století se začaly nosit věnečky z průsvitných materiálů, nošené i k městským bílým šatům. Pod věnečky s copy, které se časem hodně zvětšily do kruhu či tvaru loďky, se česaly vlasy do jednoho nebo dvou copů. Přední vlasy se natáčely na papírkové natáčky – *škarnětky* nebo se *nakudrnatily* pomocí kovových natáček. Aby tvar vlasů nad čelem držel, po-

Úprava vlasů pod pentlení. Kunovice 2016.

Stárka s upravenou hlavou do spleteného drdolu s věnečkem. Březolupy 2016.

tíraly se rozpuštěným cukrem nebo pivem. Do týlu se vázala bílá mašle a po stranách bílé mašličky na sponkách. Vždy se přidával zelený asparágus. Přední vlasy se vždy natáčely den před slavností. (Ludmila Pilušová 1951, Staré Město.)

Pod turecký šátek si vlasy zaplétaly k copu, jen v Kunovicích při vázání na rožky pro vdanou ženu, nošené k svátečním příležitostem, vázaly turecký šátek na temeni hlavy s čtyřhrannou podložkou z drátu, kolem ní se vlasy ovíjely. Pro svůj rohatý tvar se úvaz nazýval na rožky, které byly pod šátkem velmi vidět.

Stejně na Uherskoostrozsku nosila svobodná děvčata spuštěný cop s vplétanou *pentlí*. Pod úvaz tištěného tureckého šátku *na ocas* si česala vlasy do copu a pentle jim byla ze šátku vidět. Ve Vnorovech je dnes zvykem k slavnostnímu kroji svobodnému děvčeti vázat úvaz *na polku*, jenž patří k nejstaršímu typu úvazu, který vycházel z úvazu šatky, jako původní pokrývky hlavy žen. Boční cípy jsou vázány pod středový cíp šátku, který oba konce uvázané cípy v týlu kryl. V době kolem druhé světové války, kdy se ujalo nošení krátkých vlasů, si je děvčata musela, pokud šla v slavnostním kroji, nadstavit falešným copem *nadpletákem*.

Selské vdané ženy si pod úvaz šátku *hore* nebo *dole konce* splétaly vlasy do dvou copů, aby obtočené kolem hlavy držely tvar šátku. Původně dávaly na hlavu podložku, *dřívko*, asi 18 cm dlouhé, kolem níž se vodorovně položené vlasy vzadu omotávaly, na ně se vázaly turecké šátky *na záušnice*. V Hluku si vdané ženy pod úvaz splétaly vlasy v copáncích do tvaru *vrkoče* – drdůlku. Vdané ženy rozčesávaly vlasy uprostřed čela na pěšinku, zaplétaly je do dvou copů a obtáčely kolem podložky – *obálenky*; ta byla „*plátěná se dvěma růžky z palachu udělanými vzadu, kolem nichž jsou otočeny vlasy; tyto ve všední den upraveny jsou na dva samotné lelíky*, ve dva malé drdůlky, zvané *drndy*.“¹⁸

V současné době si stárky o hodech pod čepení, které je v celku jako čepec, upevňují vlasy do copu. Čepení se k vlasům upevňovalo špendlíky. Dnes se nosí vlasy, které jsou zpod čepce vidět, hladké. Ještě v polovině 20. století si vlasy nad čelem upravovaly tak, že se v kamnech v ohni nahřívaly větší hřebíky, na které se pak natáčely vlasy, čímž se udělaly tzv. *kudrlinky*, které pak byly pod čepením vidět.

Hornácko

Kraj, který nese název Hornácko, tvoří deset obcí a ze zeměpisného hlediska netvoří samostatný celek. Leží na jihovýchodní Moravě při severozápadním úpatí jižní části Bílých Karpat, která tvoří hranici mezi Moravou a Slovenskem.

Úprava hlavy na Hornácku byla dlouho tradiční. Pod šátku si česaly dva copy, které se podle Josefa Klvani splétaly velmi „*zajímavě a starožitně*“. „*Lelíky*“ (*pletence*) *bývají tu dva; na konci každého upraví se růžicovitý uzlík. A když pak oba lelíky se šňůrečkami přitáhnou nad spánky nahoru, tvoří uzlíky ty vpravo a vlevo temene dva růžky. Kratší spánkové vlasy splétají se do dvou vrkúčků, které svazují se pod týlem. Lelíky samy omotávají se na svátek, ovšem hlavně děvčata, pestrými pentlemi a sametkami, čili bývají ve vrkočoch, tak jak nosívaly ve středověku*.“¹⁹ Takto si nejdéle upravovaly ženy vlasy pod šátky ve Velké nad Veličkou i v Javorníku. Dnes si ke slavnostním příležitostem uvazují svobodná děvčata šátku a vdané ženy šátku s čepcem, jež má pevné, vyšité dýnko. Pod šátku si svobodná děvčata vlasy rozčesala a uprostřed hlavy si vytvořila pěšinku *pútec*. Vlasy splétaly do dvou pletenců, *lelíků*, a každý cop se opletl červenou stuhou. Vzadu se oba copy svázaly a připevnil se *pentlík* z červenozelené tkanice, malé dýnko, které se vložilo do týlu, a oba ovázané copy položily děvčeti po bocích okolo hlavy. Na to se vázala šátka *konce dole* nebo *hore*. Děvčatům bývaly vidět *vrkoče* zpod šatky, neboť nenosila čepce, vázala si šátku přímo na vlasy. Při úvazu šatky vznikl na týle hlavy volný prostor *tyuo* – *tylo*, který vyplnil účes. Úvaz je nazýván *na pentle*

Úvaz šatky *dole konce na pantle*. Velká nad Veličkou 2015.

Účes pod úvaz šatky *dole konce na pantle*. Velká nad Veličkou 2015.

nebo *na pantličky*. Ve svátky si hlavně svobodné dívky ovazovaly *lelíky* stočenými barevnými stužkami a sametkami, v létě chodily s nepokrytou hlavou.

Když se váže úvaz pro vdanou ženu s použitím čepce a šatky *dole* nebo *hore konce*, vlasy se zapletou také na dva copy, připevní se k hlavě podložka – *obálenka* – dva šlížky z plátna vyplněné vatou. Podložka se uváže pod copy zezadu, úzký konec dole, nahore širší, obtočí se a konce se podvázají na temeni hlavy. *Obálenka* nebo *obálenica* byla ušita ve tvaru copů a vycpána peřím nebo ovčí vlnou a úvaz tvarovala. U vdaných žen bylo vidět *dénko* čepce. Šatka byla ještě počátkem 20. století obvyklou pokrývkou hlavy jen na velké svátky a obřadní příležitosti. Pod turecký šátek uvázaný *hore* nebo *dole konce* si splety vlasy do copu a smotaly do uzlu v týle.

V druhé polovině 20. století si začaly ženy upravovat vlasy již podle moderních trendů.²⁰ Ve Vápenkách si ženy vyčesaly vlasy dozadu do lelíku, pospínaly sponkami a hřebínky, uhladily alespoň čtyřikrát rukama a uvázaly šátek do špičky. Copy na konci zpevňovaly *keprovků* a svázaly dozadu. Malá děvčátka se česala obvykle na *pútec* nebo na bok a vlasy měla sepnuté sponkami. Pod věneček se vlasy *ondulovaly* – potřely se pivem, natočily na kovové natáčky, nechaly se takto zpevnit přes noc a na druhý den se *načesaly*. (Hana Pomajbílová 1930, Vápenky.)

Velmi pozoruhodná byla úprava hlavy – *drůžení* nevěsty a svobodných dívek *drůžek* při svatbě. Základem *drůžení* byl čtvercovitý kousek červeného plátna, ozdobený pentličkami a různými třpytivými *trasadéuky*, zvaný *tyuo*. To se přivazovalo k hlavě tkaničkou. Byly na něm našité delší, téměř po pás sahající různobarevné (žluté, bílé, zelené), rozmanitě potištěné stuhy. Na temeno hlavy připevňovaly pruh červeného plátna s ozdobami (barevná skla, zrcadélka, korálky aj.), zvaný *párta*. *Párta* byla opatřena z obou stran tkaničkami, jimiž se přivazovala k hlavě a byla lemována mašličkami a vlnovkovitými ozdobami (*hádatá*). Na pártu se připevňoval *věneček* z umělého kvítí a *pérko*.

Na pártu se připevňoval *věneček* z umělého kvítí a *pérko*.

Strážnické Dolňácko

Strážnicko je malebná oblast prodchnutá folklorní atmosférou, jež leží na samém rozhraní České a Slovenské republiky. Její povrch je formován nížinou Dolnomoravského úva-

lu a tvoří obce, jejichž spádovým centrem je Strážnice. Už samotný název napovídá, že město mělo strážit zemské hranice.

V Petrově i ve Strážnici si ženy s dlouhými vlasy splétaly jeden nebo dva copy a omotaly kolem hlavy do tvaru kruhu. Na temeni hlavy konce svázaly tenkou šňůrkou a sepnuly sponkami. Pod čepec se splétaly copy, a pokud je žena neměla, pak se ke ztvarování úvazu použil smotaný kapesník. Pro tu, která měla málo vlasů, se šily falešné copy z hader. V dnešní době jsou copy pro úvaz na záušničky nahrazeny obálkou. Bílý čepec se vsazenou kovovou kruhovou kotulkou zvanou *lébka* se váže na hlavu a na niturecký šátek.

Děvčátkům, které už měly narostlé vlasy, se pletly jeden nebo dva copy. Pod věneček splétaly a omotaly v týle copy. Dnes mají věneček, který je omotaný barevnou stuhou a přišívá se na temeno hlavy pevnou nití. Družičky k některým obřadům nosily na hlavě věneček zhotovený z umělých kvítek, připevněný na *dénko*, od něho jsou svěšené pentle dvojí velikosti a barvy. Vrchní pentle byly zdobeny patáčkováním a v současné době i malováním. Dnes jsou to tzv. *pukličky* – v týlu kulaté dénko z bílých naskládaných mašliček, kolem něho je zelený věneček. Za týlem pod *pukličkou* je připevněna navázaná mašle, často sahající hodně pod pás; tvoří jakousi holubičku.

Nejbohatší součástí petrovského i strážnického ženského kroje je čepec, který nosila mladá vdaná žena. Čepec sestával z tvarovaného brokátového materiálu, který se navlékal na hlavu na kovovou obalenku, *lébku*. Nad čelem je bohatě lemován naskládanými krajkami, *canglemi*, které přiléhají k obličejí. Po ploše hlavy je zdoben bohatým patáčkováním a stuhami, dvě bílé a dvě červené, které končí při dolním okraji sukně. Vzadu v týlu je dénko zdobené po celé ploše skleněnými perličkami a zrcátky (nejbohatší část čepce). Čepec se nosí při mimořádně slavnostních událostech.

V Rohatci si děvčata splétala copy buď postupně od shora, ty lépe držely, nebo jen jednoduše zapletené s tím, že každá dívka je nosila v jiné výšce. I pod věnec *pantlík* se dříve zaplétaly copy. Děvčata, která už vyšla základní školu, nosila již pod *pantlík* *obálenu* s čepčkem.

Ženy si česaly vlasy hřebenem a splétaly si je do copů. Pod úvaz šátku se zaplétaly copy, do nichž byla vpletena *pantla*, díky ní pak ženy copy svázaly okolo hlavy. K takto dokola zavázaným vlasům se přišívala podložka kruhového tvaru o průměru asi 13 cm, jež si ženy vytvořily z drátku omotaného mašlí, aby byla měkčí na hlavě. Na podložku se poté dávala

Kruhová podložka v čepci. Rohatec 2016.

Úprava vlasů pod svatební čepec. Petrov 2015.

drnda – plátěný čepeček a na něj se u vdaných žen a svobodných děvčat dával turecký šátek vázaný buď *na srdéčka*, nebo *hore konce*. Svatba v kroji se v Rohatci již konala na podzim 2016, kdy nevěsta měla věneček s copy.

Kyjovské Dolňácko

Kyjovsko je region, kde se potkávají úrodné nížiny Dolnomoravského úvalu s romantickými oblinami Chřibů, které zde plynule navazují na Ždánický les. Kyjov je nazýván *srdcem Slovácka* s bohatými lidovými tradicemi.

Na jižním Kyjovsku na konci 19. století nosí vlasy děvčata i ženy ve dva copy, *lelíky*, spletené a vazdu stočené do drdolu a na nich vždy čepec zdrhnutý v týle. Svobodná děvčata česala copy, mnohdy volně přehozené na záda. Vlasy si ženy ponechávaly dlouhé, sčesané hladce do týla, kde z nich splétaly dva copy. Starší ženy si vlasy splétaly *do ohrádky*, přes kterou se natahoval plátěný čepec *drndula*, při pobývání v domě jediná pokrývka hlavy. Ženy i v nejparnějších letech nosily šátek a při domácích pracích měly hlavu pokrytou alespoň jednoduchým plátěným čepečkem *drndulou*, který je dosud základní pokrývkou hlavy. Plátěné čepce začaly na počátku 20. století nosit pod šátky jak svobodná děvčata, tak dokonce i děti.²¹

Ještě v první třetině 20. století mívala malá děvčátka čepeček, takže pod ním vlasy byly jen lehce česané. Dívky mezi osmým až patnáctým rokem česaly vlasy rovnoměrně na dvě strany z temene hlavy, po stranách zaplétaly jednoduché copy, zakončené stužkou, obvykle tmavší barvy. Podobně chodila učesaná svobodná děvčata až do svatby.

Ve Svatobořicích-Mistříně si žena vlasy rozdělila a ze tří pramenů si upletla jednoduché copy zakončené tenkou šňůrkou, později gumičkou. Copů mohlo být v zátylku v prostoru mezi ušima i více než dva. Všechny pak stočila do klubíčka v zátylku a překryla jedno-

Děvčátko s dvěma copy a látkovým věnečkem. Svatobořice-Mistřín 2010. Foto F. Synek.

Žena v čepci – *drndě*. Čejč 2014.

duchým šátkem, starší ženy pak pro domácí prostředí často jen plátěným čepcem, *drndou* či *drndulou*. Pokud zaplétaly dva copy, pak tyto byly stočeny v zátýlku *do růžice* (kruhu) a k vlasům přichyceny sponkami. (František Synek 1956, Svatobořice-Mistřín.) Ve Vacenovicích vlasy stočily do *ohrádky* a přepevnily je sponkami – *hornóglami*. Starší ženy v Ratíškovicích si vlasy splétaly *do ohrádky*, přes kterou se natahoval plátěný čepcec *drndula*, v domě jediná pokrývka hlavy.

Úprava vlasů pod čepce k svátečnímu nebo obřadnímu kroji byla podobná. Svobodné dívky pod *drúžení* nebo čepce a vdané ženy pod čepce si zapletené copy překrývaly malou plátěnou plachetkou obtaženou a zavázanou šňůrkou nebo si je zašívaly do plátěného kapesníku. Teprve na takto *zapletené* vlasy se kladlo *drúžení* nebo čepce a šátek.

Při česání svobodných děvčat pod *drúžení* – věnec se spletly dva copy, stočily v zátýlku a svázaly v plachetce. Dnes, v čase kratších vlasů, si děvčata na zátýlek pomocí stužek a nití *přišívají*, upevní kruhovou podložku, nejčastěji vytvořenou z tvrdého papíru a obšitou látkou. Na tento terčík se pak sponkami nebo přišpendlením upevní kruhová část *drúžení* se stuhami. Nevěsta a družičky se zdobily věnci, sestávajícími z květinového věnce upevněného sponkami k vlasům, pak výše na zátýlek si připevnily část se stuhami a na temeno hlavy korunku opět sponkami k vlasům. Věnec a korunka bývaly dříve z živých květin, nyní jsou nahrazeny umělou květinovou a jinou výzdobou. (František Synek 1956, Svatobořice-Mistřín.)

Když jde ve Vacenovicích děvčátko za družičku, tak jí dlouhé vlasy vyčešou do půl hlavy a upevní gumičkou, rozdělí na dva copy, ze kterých vytvoří kolo tak, aby utvořily tzv. *cupec*, prošijí nitěmi a po obvodu uvážou *pentlík* ušitý z pruhu plátna a ozdobený. Pak se dají mašle *na visato*, uváže se ohrada a *kotulka*, která je vytvořena z naskládaných mašlí do kolečka a pečlivě se připne k hlavě. Nad čelo uprostřed se uváže *kopeček*. (Ludmila Mikulčíková 1933, Vacenovice.)

Na severním Kyjovsku se pod všední kroj vlasy upravovaly do dvou copů – *lelíků*, uprostřed na pútec. Do konců copů se propletly stužky. Buď se copy nechaly volně splývat, nebo se konce obou copů svázaly. Jako další varianta se copy motaly kolem hlavy. Na hlavách se nosily plátěné šátky uvázané pod bradu. Pod plátěný čepce se copy stočily v týle do drdolu nebo do tvaru vajíčka, aby vyplnily dýnko.

S věnečkem a dvěma copy chodila pouze děvčátka do čtrnácti let. Jinak na Kyjovsku děvčata nosila buď samostatný čepce, nebo čepce pod *zarejdný* šátek nebo *drúžení*. Pod pentelní se nosí dva copy, dříve uprostřed *pútec*, dnes vlasy sčesané nahoru. Copy se vzadu smotaly do drdolu, který se silnější nití pevně přišil k vlasům. Na drdol se připevňovala *pupena* – část pentlení. Vlasy se přišívaly, aby pupena nesjížděla. Před *drúžením* si děvčata nesměla umývat vlasy, aby *drúžení* neklouzalo.

Děvčata ještě před rokem 1950 nosila copy, ale již se česalo na krátko. Jako družičky v civilu nosily jednoduchý věneček a vlasy natočené na natáčky po obou stranách hlavy, mnohdy si nechaly upravit hlavu trvalou ondulací u kadeřníka. V Osvětimanech se nenosil žádný zvláštní účes ke svátečním příležitostem, neboť zde kroj zanikl a severokyjovský nosívali dospělí jen zřídka. Starší ženy si ještě v polovině 20. století stáčely, srolovaly vlasy a přetočily do drdůlku se zavázaným koncem. Hřebínky si zapichovaly do boků a nad drdol stejně jako sponky. Starší ženy narozené před rokem 1930 se česaly *na pútec*, později narozené měly vlasy z čela sčesané, hladké. (Marie Náplavová 1943, Osvětimany.)

Úprava hlavy v oblasti mutěnicko-hovoranské reprezentuje obec Šardice. Ženy si splétaly vlasy *do lelíků* – zaplétaných copů svázaných šňůrkou, kterou si ke konci copů zapletly do vlasů. Pod šátek či čepce si vlasy svázaly do drdůlku, a tak vyplňovaly čepce. Copy v drdůlku se pouze zpevňovaly omotanou širší šňůrkou.

Děvčátkům se česaly *lelíky*. Pod věneček se upletly dva copy, každý se obšil látkou a pak se tyto dva pruhy látky smotaly do drdůlku. Aby drdůlek držel, přišil se k vlasům a nakonec obvázal širokou šňůrkou. Na takto vytvořený drdol se upevňoval věneček. Ten se používal málo, především na svatby a Boží tělo. Od sedmdesátých let 20. století jej nosí i hlavní stárky na hodech. K prvnímu svatému přijímání a na pouť do Žarošic se používá jen čelenka z asparágu, která je omotaná bílou stuhou. Na jiné příležitosti se ke slavnostnímu kroji používá čepec a turecký šátek.

Ve Vracově, který prezentuje samostatný krojový okrsek, nebyly v úpravě vlasů žádné velké odchylky od širšího Kyjovska. Malá děvčátka se česala většinou také na dva spletené *lelíky*, které se omotaly okolo hlavy. Svobodná děvčata i vdané ženy zaplétaly dva copy, které se potom omotaly kolem hlavy, kde se upevnily šňůrkami ovázanými kolem hlavy.

K obřadnímu kroji stejně jako ve všední den nosily ženy plátěný čepec obdélníkového tvaru, na který se uvazuje turecký šátek. Dříve se *věneček – drůžení* skládalo z mašlí – červených vyšíváných stuh tovární výroby, které se jednotlivě uvazovaly na *cepek*, vytvořený z vlasů uprostřed hlavy v zadní části. Tento *cepek* se omotal červenou stužkou a přišil k vlasům děvčete. Na něj se pak jednotlivě uvazovaly mašle a vzhled *drůžení* byl stejný jako dnes. Dnes se technika trochu zjednodušila. Krojová švadlena připraví kolečko omotané červenou stužkou, na které je špendlíky napíchnáno větší množství svázaných mašlí. Toto kolečko se šňůrkami a pomocí jehly, *žigle*, připevní k vlasům nositelky, celé se skryje pod perličkový *pantlík*, pod který se přidá další vrstva mašlí na šňůrce. Na temeno hlavy se připíná sponkami chocholka, *věneček* z umělých květin, zakončený větším množstvím stříbrných drátků. Tato se dříve k vlasům přišivala jehlou a nití. Někdy chodila i nevěsta a družičky v tureckém šátku *na talíř důle konce*. K věnečku se dříve speciálně upravovaly i vlasy v přední části, aby tvořily tzv. *karšóty*. Uprostřed hlavy se utvořila pěšinka, *pútec*, a vlasy se speciálně sčesaly do čela, aby vytvořily dva rovnoměrné oblouky. Tyto se natužily cukrovou vodou nebo pivem. (Markéta Lukešová, 1984 Vracov.)

Hanácké Slovácko

Do oblasti hanáckého Slovácka patří oblast Hustopečska, Kloboucka a Ždánicka, kde je rozdílná jazyková kulturní hranice. Je zde zakotveno jak dolské, tak v severozápadní části nářečí hanácké. Ovšem tradiční lidová kultura má v celém regionu shodné rysy, svébytnou synkretickou podobu.

Na severním hanáckém Slovácku si děvčata vlasy pletla do dvou pletenců a stočila je kolem hlavy, takže týl byl volný. *Pěšinku – cestičku* uprostřed hlavy nebylo skoro vidět. Na hlavu si vážou červený turecký šátek způsobem na *rožky*.

V Krumvíři měla malá děvčátka na všední den zapletené copy, případně *hřebínkovou* čelenku, culík na temeni hlavy stažený do dalšího culíku na zátylku. Když děvčátko chodilo *v sukních*, běžně nosilo i plátěný šátek.

Ženy, které oblekaly všední kroj, si zaplétaly cop a vlasy měly sepnuté hřebínkem. K upevnění copů se používaly klasické sponky, vlásenky, také obalený drátek, tzv. *ornůdl*, dlouhé šňůrky, mašličky, které se pletly do copů, a nakonec se zavázal cop. Vlasy se opět zaplétaly, ale na víc drobných copánků. (Drahomíra Novotná 1971, Krumvíř.)

Ve Ždánicích se malá děvčátka na všední den česala na *pótec*, pěšinku, a volně rozčesané a později na *pótec* a dva lelíky stočené kolem hlavy. Pod věneček se vlasy zaplétaly do více copánků. Herben píše o *umném splétání vlasů na čele*, ale dnes již nežijí pamětníci.²² V současnosti mají děvčata většinou vlasy na krátko střižené. Ale pokud to jde, opět vlasy zaplétají a cop stočí nebo si udělají culík, stočí dospodu a upevní *spínátky*. (Jana Duroňová 1959, Ždánice.)

Ženy si pod běžný sváteční šátek vlasy zaplétaly do copů a omotaly kolem hlavy, případně si ženy vyrobily drdůlek, *drndu*, pomocí omotaných drátků, *ornůdlí*. Pod turecký šátek se uvazoval světlý plátěný šátek s úvazem dozadu na suk na zátylku jako podkladový šátek, aby se turecký šátek zbytečně nešpinil. V současnosti se používá bílý plátěný čepec na šňůrky, vzadu na stažení a uzel.

Účes pod věnec. Krumvíř 2016.

Dnes si svobodná děvčata češou pod věneček vzadu drdol, buď spletený, nebo vytvoření pomocí gumičky do vlasů, vlásenek a sponek. Tento drdol, omotaný drátkem zdobeným drobnými umělohmotnými kvítky, je součástí věnce. Účes pod věneček se nezměnil. Ofina do věnce se dříve natáčela na drobné drátky – obdoba vlásenek, pramínek po pramínku, máčela v pivě nebo cukrové vodě. Takto namotaný pramínek se zasunul pomocí vlásenky pod věnec. Jakmile účes ztvrdl, tak se hřebínkem lehce ofina rozčesala. Dnes se kudrnatí pomocí kulmy, natáček a zpevní lakem na vlasy.

Účes se špachtlí pod kotůč s věncem. Kobylí 2016.

„Na pohřebě indá mívaly hrubý věnec, lelíky spuštěný a v nich frče, alebo vlasy rozčesaný a spuštěný. Včil mají na pohřebě vlasy zapletený na kolíbku lebo na zahrádku a malý panský zelený a bílý věnečky. My sme indá nebývaly tak nastrójený za družky lebo za stárky nebo dyž sme šly na zdavky, jak včil sú přistrójený. Ale kde, prv to nebylo.

Ty kotůče bývaly inačí. Nebyly tak naskládaný pantle do kolečka jak včil. Vlasy nám pěkně otočila do červených pantlí a připla do kolečka mosaznú jehlicú. Potom na ty otočený vlasy vypchala nám špendlíkama všelijaký tulipány a kolečka a srdečka a to bylo všecko vidět. A ty pantle uvazúvky na krátko nám uvázala do tyla.“²³

Ženy na jižním hanáckém Slovácku, pokud oblékaly všední kroj, si upravovaly vlasy velmi jednoduše a účelně. Vlasy se sčesaly dozadu za uši do hladka, většinou se rozčísly na pěšinky, *na pútec*, v týle se rozdělily na dva prameny, každý se zapletl do *lelíku*, copu, do konce *lelíku* se zapletlo kousek šňůrky. *Lelíky* se křížem omotaly kolem hlavy a pomocí šňůrek na hlavu upevnily, svázaly. Dnes se ženy pod turecký šátek češou *na hladko*, dlouhé vlasy do nízkého posazeného copu nebo drdůlku (až na šíji, aby se nedeformoval šátek) nebo klasicky do dvou zapletených copů obtočených kolem hlavy. Vlasy si ženy chránily téměř trvalým nošením šátku.

Malým děvčátkům, sotva to délka vlasů dovolila, se zaplétaly dva *lelíky*, které visely volně dolů s konci zavázanými šňůrkou. Pokud byly *lelíky* moc dlouhé, zavázaly se do *šíšek*. Cop se v polovině přeložil a konec se zasunul po začátek a upevnil šňůrkou.

Účes pod věneček i šátek pro děvčátka i dívky byl stále stejný, zapletené copy uvázané kolem hlavy. Při nošení šátku se na hlavu napřed uvázal plátěný čepeček, zavázal se pod copy, na něj se nasadil již uvázaný turecký šátek a upevnil dvěma perky za ušima (nad úvazem).

Znakem svobodných dívek v této oblasti byl odedávna věnec a *kotouč*. Kromě nevěst a družiček jej později nosily i stárky. Družička na svatbě, do kostela na církevní svátky nebo na pohřeb nosila nízký zelenobílý věneček z umělých kvítků a lístečků a hlavu si upravovala stejně jako pod šátek. Z městského prostředí se na venkov dostaly věnce z umělých květů. Ve Velkých Bílovicích nosily tento typ věnce z umělých květů stárky a od roku 1970 také všechna krojovaná děvčata. Věnec má vždy drátěný základ, obroučku, na kterou se připevní další části a jejíž konce se vzadu v týle spojí při nasazování k sobě. Před nasazením věnce se vlasy vždy speciálně zapletou pomocí červené široké stuhy, hadovitě připevněné ozdobnými špendlíky, takže na hlavě dívky vznikne jakýsi celistvý čepeček, který vlasy kryje. Zezadu se pak k hlavě připevní *kotouč*, kruhový terčík z tvrdého papíru a naskládaných červených stuh, doplněný i pastelovými a bílými stuhami s ručně malovanými květy. Tyto stuhy jsou v několika barevných vrstvách uspořádány složením na smyčku do podoby kvítku a střed je přichycen sponou. Výplň tvoří barevné umělé květy v podobě růžiček, pomněnek, konvalinek, vlčích máků a zelených lístků, korálky, skleněná zrcátka, trásně a další ozdoby. Věnec byl vytvarován mírně do korunky, nejvyšší část byla nad čelem a směrem dozadu se zužoval.²⁴

Podluží

Podluží je národopisná oblast v nejnižnějším cípu Moravy, jde o jihozápadní výspu Slovácka. Nachází se v Dolnomoravském úvalu v povodí řeky Dyje a Kyjovky. Město Břeclav je považováno za jeho středisko. Na severu hraničí s hanáckým Slováckem a na severovýchodě s Dolňáckem.

Děvčata si nechala narůst dlouhé vlasy, každodenně je rozčesávala uprostřed hlavy na *pútec* – pěšinku a z rozčesaných vlasů pak pletla copy, *lelíky*, ze kterých si v týlu hlavy vytvářela *gučku*, nebo si copy spojila a ovinula okolo hlavy, v této údržbě pokračovaly také ženy. Tomuto *vrkoču* říkali v Břeclavi *ocásek*, v Lanžhotě *mrkús* a v Moravské Nové Vsi *lelík*. Vdané ženy mívaly ještě okolo roku 1885 na svatbu čepce. Pod ně si upravovaly vlasy do *mrdušků* nebo do *gučků*. *Gučky* držely čepec velmi dobře.²⁵

Dříve se vlasy spletly ve dva copy, z nichž se ovinutím kolem hlavy vytvořil věneček nad čelem. Nověji se pro tento účel splétaly samostatné copánky a ze zbývajících vlasů se svinul v týle drdol. V Mikulčicích tomu říkali *na bělku*. Vlasy *na zahrádku* nebyly výsadou dospělých dívek, zaplétala se tak děvčátka k prvnímu svatému přijímání. V tomto případě vlasy v týle volně splývaly na záda a vlasový věneček *nad zahrádkou* byl upevněn vlněnou světlou stužkou se zelenou ratolestí.

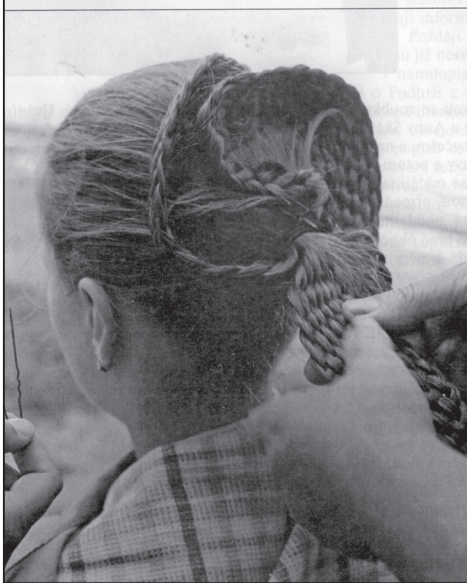
V druhé polovině 19. století dospěla úprava hlavy *na zahrádku* neboli *na rozmarýnku*, již si nechala děvčata zdobit až po druhé polovině 20. století. Děvčátka někdy nosívala přes *lelíky* uvázanou úzkou červenou aksamitovou stužku.

Podluží se od okolních oblastí liší zvláštním svátečním a obřadním dívčím účesem, nezbytným pod krojovou pokrývku hlavy zvanou *rožky* a *kokeš*. Na Podluží se postupně ustálily zhruba tři způsoby slavnostního zaplétání vlasů u svobodných dívek.

Ve Staré Břeclavi, Ladné, Poštorné, Charvátské Nové Vsi a Hlohovci v oblasti západního Podluží se účesu říká *na zahrádku*. Ve Staré Břeclavi byl až do poloviny 20. století znám typ zaplétání *na podkrúcky* – vlasy jsou uprostřed rozděleny na pěšinku a z každé její strany jsou hladce sčesány a podtočeny směrem k čelu. Vlasy v týle jsou spleteny ve dva copy a ovinuty kolem hlavy.

Úprava vlasů nad čelem do zahrádky. Lanžhot 2015.

Zaplétání vlasů do koše pod věneček. Dolní Bojanovice. Podle: Matuszková 2005, s. 144.

Pro jižní Podluží – Tvrdonice, Kostice, Hrušky, Týnec a Moravskou Novou Ves – je typické pletení vlasů s výraznou obrubou z *canglíčků* a *háďátek*, která se z obou stran vedla těsně za *canglíčky*, nad čelem se obtočila. V Lanžhotě, podobně jako u moravských Chorvatů, byly vlasy upravené na *podkrútky*, mezi válkami se už splétají úzké copánky s vytaženými *canglíčky*. V Tvrdonicích a Kosticích je vlasový věneček nad zahrádkou tvořen čtyřmi *háďátky*. V Prušánkách to byl hadový copánek upletený ze tří pramenů a zdrhnutý kolem prostředního pramene tak, že připomíná pohyb hada. V Lanžhotě je sice *zahrádka* stejná, avšak věneček nad ní byl tvořen dvěma hladkými pětipramennými *cůpký*. Umělé zaplétání vlasů se praktikuje asi od roku 1975 a používá se výhradně syntetický materiál. Jediný větší rozdíl oproti pravému zaplétání je v tom, že paruka nemá uprostřed zoubčeků – *canglování* kousek *pútce* – *pěšinky*.²⁶

Třetí typ zaplétání vlasů bychom mohli najít na severním Podluží – v Dolních Bojanovicích. Ploché copy z osmi i více pramenů se dodnes nosí u účesu zvaného *koš*.

Obřadní úprava na Podluží je trojí. Původně nosily nevěsty a družičky vlasy spletené uměle na *zahrádku* a *lelíky* se stočily nad čelem kolem hlavy, nad ně vsadil se věnec. V týle se přišpendlila *křepelice* – smyčka ze šesti širokých, různobarevných hedvábných pentlí, jejichž konce splývají vzadu až pod pás, dva pak visí na ramenu přes prsa. Obřadním úbořem nevěsty jsou dodnes *rožky* nebo *kokeš*. „*Sváteční pokrývka hlavy dívek svobodných jsou rožky, čepce to zvláštního tvaru; lepenková forma dolů sehnutá, na vrchu přitisknutá, tak že se vzadu končí ve dva rožky, 20 cm dlouhá a 25 cm vysoká, obšita jest červenou, květovanou látkou (ornátovou). Na vrchu v zadu rožky ozdobeny jsou růží z pěti bílých, růžových a modrých spletenou, netopýřem zvanou, jejíž pentle dolů spadají; vlasy v týle zakryty*

jdou pentlovou růží.“²⁷ Další známou úpravou hlavy je *růža*. Tato svatební úprava se dnes sporadicky vyskytuje především v Dolních Bojanovicích. Jsou to lepenkové rožky válcovitého tvaru s kulatým dýnkem zcela pokrytým naskládanými pentlemi a často se zrcátkem

uprostřed, v týle splývají – až po kolena – četné stuhy a šatka s krémovými *ficlemi*, ovinutá kolem růže. Dýnko růže se poněkud podobá kotůči nevěstinského čepení z jižní části hanáckého Slovácka nebo úpravě vacenovických nevěst, liší se však onou šatkou s *ficlemi*. Počátkem 20. století *růža* mizí. V Dolních Bojanovicích, kde patrně vznikla, mizí až kolem roku 1880–1890, zatímco v Týnci a Prušánkách, kam přišla ze severu, se udržela až do počátku světové války.

Třetím způsobem úpravy hlavy družičky a nevěsty je *věnc*, jenž nahrazuje *růžu*. Nosí se dosud jen o církevních slavnostech. Věnc, který se dnes stal zřejmě součástí výstroje nevěsty, uvidíme pouze v Dolních Bojanovicích. Věnc je v podstatě kruhovitá přízdoba hlavy děvčete, zhotovená z krámského kvítí, který splývá do půl pasu. Zakončena je velkými pupenci barvy růžové, u věnce převládá bílá, modrá a zelená. Umělé květiny jsou zelené listí myrty a rozmarýnu, bílé konvalinky a modré pomněnky. Jde-li děvče ve věnci, má zvlášť upravené vlasy ve formě tzv. *koše*. Vlasy jsou spleteny v pás jemně propletených pramének, tvořících zavité klubko, které je sepjato navzájem sponkami – *hornódle*.²⁸

Závěr

Vlasy a jejich úprava jsou dodnes výrazným a viditelným znakem v životě člověka, zajímavým a významným kulturním fenoménem. Především úbor hlavy vypovídal o věku či stavu každého jedince. Účes ženy úzce souvisel s jejím věkem, s jejím sociálním i stavovským zařazením – svobodná, vdaná, svobodná matka.

Svobodná děvčata měla hlavu nepokrytou; měla dva copy volně spuštěné a na konci s pentlí, s pěšinkou uprostřed. Díky souborové práci v druhé polovině 20. století si děvčata již běžně česala vlasy na hladko. V současnosti často pletou vedoucí dětských folklorních souborů svým dětem *francouzské copy*.

Ženy měly vlasy hladce sčesané a zapletené do copu, obvykle stočené v týlu. Ještě v druhé třetině 20. století bylo na Slovácku pravidlem, že žádná z žen nechodila s odkrytou hlavou, mnohdy si šátek nesejmula ani před vlastním mužem. Vdané ženy, pokud oblékají kroj, mají účesy skryté pod šatkou, šátkem či čepcem. Všední kroj obléká velmi malé procento žen a dnes už není pravidlem, že by žena měla hlavu pokrytou šátkem přes celý den.

Cílem studie bylo vysvětlit úpravu hlavy obecně a pak tu, která se vyvíjela v průběhu času nejen u svobodných, ale u vdaných žen a svobodných matek. Na tyto kapitoly navazuje nástin základní vývojové tendence v úpravách hlavy, jež má podkapitoly tvarování úvazů ze samotných vlasů, pomocí podložek, pomocí obálenek, čepců, tvarování vlasů nad čelem a příčesků.

Stěžejní je kapitola o úpravě vlasů v různých podregionech Slovácka v období prvních dvou třetin 20. století. Pod šatku nosila děvčata copy volně spuštěné. Pod čepce se ženy česaly několika způsoby, ale nebylo rozdílu účesu pro všední a sváteční den. Vlasy se vždy zaplétaly do jednoho nebo dvou copů. Dva copy se obvykle upevňovaly okolo hlavy, pokud se česaly na jeden cop, pak jej stočily do drdolu v týle. Na ně pak pokládaly čepce nebo šátky. K problematice vlasů a účesů patří také jejich hygiena, která je shrnutá v dílčí kapitole.

Při studiu tohoto tématu jsme vycházeli z bohaté literatury, pojednávající o úpravě hlavy v jednotlivých regionech, podregionech či lokalitách na Slovácku v období přelomu 19. a 20. století až do jeho druhé třetiny. Řadu materiálů jsme získali od informátorů, kteří jsou uvedeni celým jménem, rokem jejich narození a udáním místa.

Poznámky:

- 1 S t r á n s k á, Drahomíra. Ze studia slovenských krojů I. Zavítí ženské hlavy na západním Slovensku. *Národopisný věstník československý* 20, 1927/1, s. 39.
- 2 V o d a, Petr. Ženské účesy a pokrývky hlavy ve 14. století. In: *Sborník semináře historie odívání*. 1. vyd. Zlín: Martina Hřibová, 2009, s. 119. Seminář historie odívání; sv. 1.
- 3 N o v á k o v á, Lenka. heslo účes. In: Brouček, Stanislav a Jeřábek, Richard, eds. *Lidová kultura: národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska. Svazek 3 [Věcná část, O-Ž]*. Praha: Etnologický ústav AV ČR v Praze a Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně v nakl. Mladá fronta, 2007, s. 1082–1083.
- 4 N o v á k o v á, Lenka. heslo úprava hlavy. In: Brouček, Stanislav a Jeřábek, Richard, eds. c. d., s. 1091–1092.
- 5 Chodili na vlasy. *Uprkáv kraj* 4, 1945, č. 1, s. 16.
- 6 W i n t e r, Zikmund. *Dějiny kroje v zemích českých od počátku století 15. až po dobu Bělohorské bitvy*. V Praze: F. Šimáček, 1893–1894, s. 371.
- 7 V á c l a v í k, Antonín. *Luhačovské Zálesí: Příspěvky k národopisné hranici Valašska, Slovenska a Hané*. Luhačovice: Musejní společnost, 1930, s. 161–162.
- 8 N o v á k o v á, Lenka. heslo úprava hlavy. In: Brouček, Stanislav a Jeřábek, Richard, eds. c. d., s. 1091–1092.
- 9 S t r á n s k á, Drahomíra. *Lidové kroje v Československu*. Díl I, Čechy. Praha: J. Otto, 1949, s. 53.
- 10 K l v a ň a, Josef. O lidových krojích na moravském Slovensku. *Kroj kunovický. Český lid* 2, 1893, s. 165–170.
- 11 T a r c a l o v á, Ludmila. *Tradiční úprava hlavy II., 3 část, Úvazy tištěných šátků na Moravě*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2014, s. 11. Lidová řemesla a lidová umělecká výroba v České republice. III. řada, Tradiční postupy lidového odívání.
- 12 V á c l a v í k, Antonín. c. d., s. 161–162.
- 13 K ř í ž o v á, Alena a Š i m š a, Martin. Lidový oděv na Moravě a ve Slezsku = Traditional folk dress in Moravia and Silesia. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2012, s. 59.
- 14 K l v a ň a, Josef. Lidové kroje na moravském Slovensku. In: *Moravské Slovensko*. Sv. 1. Praha: Národopisná společnost československá, 1923, s. 90.
- 15 J e l í n e k, Jan Nepomuk. *Kroj Slováků-Kopaničářů na panství Světlovském roku 1833*. Zvláštní otisk *Časopisu moravského muzea zemského* 9, 1909, č. 1, s. 1–10.
- 16 K l v a ň a, Josef. c. d., s. 117.
- 17 T a r c a l o v á, Ludmila. *Kroj na Uherskohradištsku*. Uherské Hradiště: Klub kultury v Uherském Hradišti, 2013, s. 100, 194.
- 18 F u r y o v á, Vladimíra. *Lidový kroj v Hroznové Lhotě a v Ratiškovcích*. Hodonín: Muzeum Hodonínska, 1981, s. 26; D v o r s k ý, František. *Vlastivěda moravská. II, Místopis Moravy. Díl II místopisu, Hradištský kraj. Čís. 59, Strážnický okres*. Brno: Musejní spolek, 1914, s. 26.
- 19 K l v a ň a, Josef. c. d., s. 202.
- 20 F r o l e c, Václav. Lidový oděv v Nové Lhotě na Hornácku od 18. století. *Československá etnografie* 10, 1962, s. 339; F r o l e c, Václav. Lidový oděv. In: Frolec, Václav, Holý, Dušan a Jeřábek, Richard. *Hornácko: život a kultura lidu na moravsko-slovenském pomezí v oblasti Bílých Karpat*. Brno: Blok, 1966, s. 163; P a v l í k, Jarko. *Hrubá Vrbka*. Hrubá Vrbka: [Obec Hrubá Vrbka v nakl. Albert], 2011, s. 174.
- 21 Š i m š a, Martin. Odívání. In: Čejka, Jiří a kol. *Ratiškovice: minulostí slovácké obce*. Ratiškovice: Obec Ratiškovice, 2010, s. 607.
- 22 H e r b e n, Jan. *Brumovice*. Praha: Družstevní práce, 1946, s. 31.
- 23 Š e b e s t o v á, Augusta a A n t o š o v á, Pavla, ed. *Lidské dokumenty a jiné národopisné poznámky*. Praha: Fr. Borový, 1947, s. 329.
- 24 R y b e c k á, Michaela. *Lidový oděv ve Velkých Bílovicích v minulosti a současnosti*. Bakalářská práce. Brno 2008, s. 29–30.
- 25 B a r t o š, František, ed. *Lid a národ: sebrané rozpravy národopisné a literární Františka Bartoše*. Svazek druhý. Ve Velkém Meziříčí: J. F. Šašek, 1885, s. 27. Moravská bibliotéka; dílo 5.
- 26 K á ň o v á, Alena. Umělé zaplétání vlasů na Podluží. *Malovaný kraj* 41, 2005, č. 6, s. 14. M a t u s z k o v á, Jitka. Zaplétání vlasů na Podluží. *Folia ethnographica* 39, 2005, s. 137–151.

27 Bartoš, František. c. d., s. 27.

28 Esterka, F. „Růža“ na severním Podluží. *Masarykovou stopou* 2, 1948, s. 68–71.

Foto:

Ludmila Tarcalová (pokud není uvedeno jinak)

PhDr. Ludmila Tarcalová (n. 1946), etnografka, dlouholetá bývalá pracovnice Slovákého muzea v Uherském Hradišti. V jejím odborném zájmu je obřadní lidová kultura, lidový oděv a strava, především však jevy spojené s výročněobyčejovým a rodinným cyklem.

Traditional Hairstyles of Single and Married Women in Moravian Slovakia

Abstract

Hair and its styling are quite visible and distinct features of everyday life as well as both important and interesting cultural phenomenon. Most of all, a hairstyle suggested the age and marital status of a person. A woman's hairstyle was tightly connected with her age and her social and professional background – single, married and single mother. Generally, a hairstyle as well as a headgear characterized a person. The difference between a single and a married woman's hairstyle was based on its different form as well as on a different headgear. The differences gradually disappeared from the end of 19th century.

Single girls had their heads uncovered, they wore two loose plaits with ribbons on their ends and with a parting between them. In the second half of 20th century the girls working in folk ensembles wore their hair styled smoothly. At present the heads of folk ensembles plait their children's hair into French plaits.

Women wore their hair smoothly styled and plaited, usually curled on their scruff. Until the half of 20th century there was a rule in Moravian Slovakia that none of the women had her head uncovered, quite often wearing a scarf even in front of their husband. In case that they wear a costume, married women cover their hair under a scarf or a headdress. A casual costume is worn by a very small number of women and there is no rule for women to cover their heads with a scarf all day long.

The aim of the study was to explain a hairstyle in general and then the hairstyles which developed in the course of time for married women, but also for single women and single mothers. These chapters are followed by the outline of basic development of hairstyle trends with subchapters describing the ways of hairstyling with the use of pads, underlays, headdresses and hairpieces, and styling the hair above a forehead.

The most important part is the one outlining the basic typology of head covering – from the oldest head covers – from hard and soft headdress to scarfs of all types. Every single head cover had its own hairstyle. Under a scarf plaits were hanging loose, while under a headdress several types of hairstyles were worn so that there was no difference between a weekday and a holiday. Hair was always plaited into one or to plaits. Two plaits were usually styled around head, one plait was curled into a chignon on a scruff. They were covered by headdresses or scarfs. One of the subchapters deals with hygiene which is closely connected with hairstyling., another one covers hairstyles in different sub-regions of Moravian Slovakia in the period of the first two thirds of 20th century.

Our study of the topic is based on vast written sources dealing with hairstyles in respective regions, sub-regions and areas of Moravian Slovakia on the break of 19th and 20th centuries till its 70s. Many materials were provided by informers, whose whole names, dates and places of births are stated.

Traditionelle Haartracht der ledigen Mädchen und verheirateten Frauen in der Mährischen Slowakei

Zusammenfassung

Die Frisur ist bis heute ein ausdrucksvolles und gut sichtbares Zeichen im Leben des Menschen, ein interessantes und wichtiges kulturelles Phänomen. Vor allem die Kopfbedeckung kündete vom Alter oder Familienstand des Einzelnen. Die Frisur einer Frau hing eng mit ihrem Alter, ihrer sozialen Stellung und Ständezugehörigkeit zusammen – ledig, verheiratet, ledige Mutter. Allgemein galt, dass Haartracht und Kopfbedeckung den Menschen charakterisierten. Die Frisur einer verheirateten Frauen und eines ledigen Mädchens unterschieden sich in Aufmachung und Form sowie in der unterschiedlichen Art der Haarbedeckung. Ab Ende des 19. Jahrhunderts verwischten sich diese Unterschiede nach und nach.

Die ledigen Mädchen trugen den Kopf unbedeckt; sie hatten zwei Hängezöpfe mit je einem Band am Ende und das Haar in der Mitte gescheitelt. Aufgrund des Tanzens in den Folkloregruppen kämmt sich die Mädchen in der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts das Haar dann glatt. Heute flechten die Leiterinnen der Kinderfolkloregruppen ihren Kindern *französische* Zöpfe.

Die Frauen trugen das Haar glatt gekämmt und zu einem Zopf geflochten, der gewöhnlich im Nacken zu einem Haarknoten aufgewickelt wurde. Noch im zweiten Drittel des 20. Jahrhunderts war es in der Mährischen Slowakei die Regel, dass keine Frau barhäuptig ausging, oft nahm sie das Kopftuch auch vor ihrem eigenen Mann nicht ab. Verheiratete Frauen, wenn sie Tracht trugen, verbargen die Haartracht unter einem Kopftuch oder einer Haube. Alltagstracht zieht nur noch ein sehr geringer Anteil der Frauen an und heute ist es nicht mehr die Regel, dass die Frauen den ganzen Tag ihren Kopf mit einem Kopftuch bedecken.

Das Ziel der Studie war es, allgemein die Haartracht zu erläutern und dann den Kopfschmuck, der sich im Lauf der Zeit nicht nur bei ledigen, sondern auch bei verheirateten Frauen und ledigen Müttern entwickelte. An diese Kapitel knüpft ein Abriss der Entwicklungstendenzen des Kopfschmucks ab, mit Unterkapiteln zu den Bindearten der Haare selbst, zum Einbinden von Unterlagen, zu Hauben, zum Formen der Haare über der Stirn sowie zu Haarteilen.

Den Schwerpunkt bildet eine Abhandlung, die die grundlegende Entwicklungstypologie der Kopfbedeckung umreißt – von der ältesten Kopfbedeckung, der *šatka* (einem Tuchstreifen), über weiche und harte Hauben bis zum Kopftuch in allen Arten. Jede einzelne Kopfbedeckung besaß ihre Frisur. Unter der *šatka* trugen die Mädchen frei herabhängende Zöpfe. Unter den Hauben kämmt sich die Frauen auf mehrere Arten, doch gab es keinen Unterschied der Haartracht für Alltag und Feiertag. Die Haare flochten sie stets zu einem oder zwei Zöpfen. Zwei Zöpfe befestigten sie gewöhnlich um den Kopf; trugen sie einen Zopf, so wickelten sie ihn zu einem Haarknoten im Nacken zusammen. Darauf legten sie dann die Haube oder das Kopftuch. Zum Thema Haar und Haartracht gehört auch ihre Hygiene, die in einem Teilkapitel zusammengefasst ist, ebenso wie der Kopfschmuck in den verschiedenen Unterregionen der Mährischen Slowakei in der Zeit des ersten und zweiten Drittels des vorigen Jahrhunderts.

Beim Studium dieses Themas gingen wir von der reichen Literatur zur Haartracht und Kopfbedeckung in den einzelnen Regionen, Unterregionen oder Ortschaften in der Mährischen Slowakei von der Wende des 19. und 20. Jahrhunderts bis zu dessen zweitem Drittel aus. Zahlreiches Material gewannen wir von Zeitzeugen, die mit ganzem Namen, Geburtsjahr und der Ortschaft angegeben sind.

MUŽSKÉ KOŠILE NA JIHOVÝCHODNÍ MORAVĚ

Příspěvek k terminologii, genezi a konstrukci mužské oděvní součástky

Lenka Havlíková, Národní ústav lidové kultury, Strážnice

Košile spolu s plátěnými *gařama* byly v lidovém prostředí nejjednodušším a základním každodenním oděvem mužů, staly se letním pracovním oděvem a oblékaly se i jako oděv spodní. Košile oblékali malí chlapci, nosili je svobodní i ženatí a muži v nich byli také pohřbíváni.

Košile patří mezi hlavní a vývojově nejstarší součásti mužského lidového oděvu. Byla celoročně oblékána nejen na běžné nošení a na práci, ale byla také součástí obřadního a svátečního lidového oděvu. Je spodní oděvní součástkou – prádlem, která je oblečena přímo na těle, a přitom je do jisté míry viditelnou svrchní součástkou, především jako součást pracovního oděvu. Největší vliv na její vzhled a způsob oblékání měla renesanční móda a další výrazné změny prodělala v 19. století. Mužská košile tvoří celek s kalhotami – na Slovácku nejčastěji soukennými nohavicemi ke svátečním příležitostem, případně plátěnými *gařama* na práci a všední den. Obléká se na ni zpravidla vesta nebo i kabátek a další svrchní oděvní součástky a nezbytné doplňky.

Cílem tohoto příspěvku bude pojednat o této oděvní součástce podrobněji, zaměřit se na etymologii slova košile i na vývoj podoby košile v minulosti, provést srovnání a rozbor, zejména střihové konstrukce košil na Slovácku,¹ přičemž bude využit sbírkový materiál Národního ústavu lidové kultury (dále jen NÚLK).

Nástin vývoje mužské košile

Předchůdce mužské košile lze hledat již v oděvu Slovanů, i když zprávy, které informují o podobě oděvu tohoto etnika, jsou spíše kusé a nepodávají o něm příliš jasný obraz.² Přesto Lubor Niederle předpokládá existenci košilové oděvní součástky, která se oblékala přímo na holé tělo, vyjmenovává také názvy tohoto druhu oděvu: *rub, rubacha, čechel, svita, sra-ka, sukne, košile, kotyga*. Podle něj byl rubáš u Slovanů základním oděvem pro muže i ženy a vedle nohavic byl nejstarší oděvní součástkou mužského oděvu.³ Z rubáše se pravděpodobně stává spodní oděv *košulja*, tedy košile.⁴ Podobu, střih ani materiál této ani ostatních zmíněných oděvních součástí nelze přesně určit. Lze ovšem s určitostí předpokládat, že košile byla jednoduchého střihu složeného z pravoúhlých dílů a patřila k oděvním součástkám, které si Slované zhotovovali doma, pravděpodobně z vyrobeného plátna.

Středověká literatura a miniatury ukazují na přítomnost košilového úboru v oděvu venkovských vrstev, mužská košile měla délku po kolena. Jednalo se o základní oděvní součástku, jako viditelná součást oděvu byla do renesance znakem především manuálně pracujících lidí.⁵ V historických pramenech z 16. století se můžeme setkat se zmínkami o košili selských mužů a plátnu jako materiálu pro jejich výrobu.⁶ Archivní doklady v podobě pozůstalostních soupisů potvrzují přítomnost košile v mužském lidovém oděvu na Slovácku na počátku 17. století – objevují se mezi výčtem ostatních oděvních součástí spíše sporadicky a v malém počtu a nacházíme zde i zmínky o materiálu – konopné košile.⁷

Odlíšné bylo užívání košil příslušníky vyšších společenských vrstev, kteří daleko více podléhali diktátu módy té které doby. Ve středověku byla košile zahalena nebo nebyla vůbec

jako součást oděvu přítomna. Posun v užívání této oděvní součástky v historickém kostýmu se projevuje v nadcházejícím období. V renesanci se košile stává módním oděvním kusem vyšších vrstev, není však ryze účelová, ale bohatší a náročněji řešená a doplněná bohatými límci, jejichž nošení doznívá ještě v 17. století.⁸ V dalších staletích pak pod vlivem oděvních zvyklostí a módy zůstává opět skryta pod svrchním oděvem. Ve stylové módě se košile jako spodní oděvní součástka odhaluje až v 19. století pod vlivem *biedermeieru*, kdy mužské košile dostávají přibližný tvar dnešních košil a objevují se i límce a manžety.⁹ Mezi podobou manžet a límců je patrný úzký vztah, proměny límce prodělávají stejně tak manžety.¹⁰

V případě oděvu prostých manuálně pracujících venkovských lidí nebyl vliv módy na nošení košil určujícím faktorem, k ovlivnění vzhledu košile stylovou módou dochází dříve na košilích svátečních. Do lidového oděvu se v 19. století promítá hlavně změna tvaru rukávů – jejich vsítí do manžety. Antonín Václavík na příkladu košil z luhačovického Zálesí uvádí: „Vlivem kázání kněží v letech padesátých, jak bylo pamětníky několikrát potvrzeno, bylo upuštěno od volných rukávů a nadále byl střih v zápěstí přiléhající.“¹¹ Vliv na rozšíření košile s úzkými rukávy mělo také zaměstnání mužů v továrnách, pro něž byl tento střih praktičtější. Všítk rukávů do manžety se v různé míře postupně prosadilo v mužském lidovém oděvu na celém Slovácku, nejvíce pak pronikl tento střih rukávů se značným rozšířením městské košile v lidovém oděvu po první světové válce.

Etymologie slova košile

Slovo košile, staročesky *košule*, u Slovanů také *košúla* pochází z latinského *casula*. Dle Václava Machka byla původní oděvní součást nazývána *sorka*, což bylo později nahrazeno slovem *cizím*, který označoval vlastně plášť s kapucí.¹² Čeněk Zíbrt vysvětluje etymologii slova košile taktéž od latinského názvu *casula*, který označoval spodní roucho, u Slovanů přejato jako *košulja*.¹³ Drahomíra Stránská navíc naznačuje možnou spojitost výrazu košile a *casule* na základě střihu ponča, tedy střížení z jednoho kusu látky, přeloženého na rami a sešitého po stranách.¹⁴ V nejstarších středověkých pramenech se kromě latinského pojmu košile objevuje slovanské označení této oděvní součástky jako *rubáč* nebo *rubáš*, latinsky *camisia*.¹⁵ Jednalo se o spodní prádlo, na něž se oblékala sukně. Lze říci, že pojem *camisia* byl ve staročestíně synonymem i pro slovo košile.¹⁶ V českých pramenech jsou od 12. století doloženy latinské výrazy *camisia* či *interna* ve významu košile, v Kosmově kronice například známé spojení: „*Quis enim ignorat, quo camisia proprior sit corpori, quam tunica?*“¹⁷ překládáno jako: „*Kdožt' newí, že jest košile k tělu bližší než sukně?*“ a jako přísloví „*Bližší košile než kabát*“, ve významu vlastní zájmy jsou nejbližší, citát potvrzuje košili jako spodní oděv. Čeněk Zíbrt doslova označuje košili za „*šat spodní, prostý*“.¹⁸

Na jihovýchodní Moravě se dodnes užívají nářeční výrazy *košela*, *košula* nebo *košeua*, ale také označení podle výrazných znaků, jako byla například tkanice k zavazování rozparku, *šňúrky* – tedy *šňúrkovica*, na Hornácku také *žinkovica* (tkanice – *žinky*). Podle výzdoby rukávů se na Podluží objevuje pojem *katrovica*, odvozený od způsobu dírkového a *trutrového* vyšívání.¹⁹ Nebo podle materiálu, například se v tomto regionu objevuje výraz *molová košela* pro sváteční košile s rukávy z jemné transparentní tkaniny – *sklenného molu*. Košile na Uherskohradištsku, označovaná jako *dudovica* nebo *baňatá*, svým názvem poukazovala na nabírané rukávy; označení *vyšívánica* naopak odkazuje na způsob a bohatost výzdoby ve srovnání s košilí všední či polosváteční, označovanou také jako *kvítkovica* či *lémečkovica*, kterou zdobila pouze drobná vyšívka na přeloženém límci.²⁰ Na Strážnicku se v minulosti objevoval pojem *danajka*,²¹ který označoval košili sváteční, dnes nazývanou nejčastěji jako *široká košela*, jejíž název poukazuje na šířku rukávů. Oproti košili *sámkové* neboli *sámkovi-*

ci, která se nosí pod kabátek jako polosváteční a dnes bývá označována i jako *úzká košela*. Pojmy *úzká* a *široká* košile se užívá i v nedalekém Petrově. Také jednotlivé části košile nesly své označení, například pro stojatý límec se užíval termín *obojek*, manžeta byla mnohde označována jako *lémeček*, tkanice také jako *oprátky* (Hornácko), pro úvaz tkanic například *smečky* (Podluží), pro rozparek – náprsenku – na předním díle *punt*, odtud také označení *puntová* košile nebo *puntovica* (Hornácko).

Materiál a výzdoba mužských košil na Slovácku

Základními charakteristikami mužské košile, stejně jako jiných oděvních součástí, je materiál, střih a výzdoba, přičemž rozlišující roli v případě košil hraje zejména střih a výzdoba.

Hlavním materiálem sloužícím ke zhotovení mužské košile se stalo plátno, tedy textilie zhotovená plátňovou vazbou. Plátňová vazba (pravoúhlé křížení osnovních a útkových nití) je nejjednodušší a základní vazba v tkalcovství. Je archaickou technikou, která je na našem území bezpečně doložena nálezy pocházejícími z období Velké Moravy. Její existence ale sahá daleko hlouběji do historie.²² Plátno patřilo k základním druhům tkanin, ze kterých byl vyráběn lidový oděv i v pozdějším období.²³ Materiálem pro jeho výrobu bylo lněné, případně konopné plátno, postupně od 19. století byly tyto materiály nahrazovány poddajnou a měkkou bavlnou, která se stala díky tovární výrobě dostupnější. Lněná a bavlněná plátna prodávali obchodníci, Josef Klvaňa v této souvislosti zmiňuje, že se tato vyráběla v městě Záhřeb.²⁴ V počátcích se ke zhotovování košil užívalo konopí a lnu z důvodu jejich dostupnosti, byly vyráběny podomácku, od vypěstování a zpracování konopí a lnu přes předení, tkaní až k jejich užití.²⁵ Košile se šily nejprve ručně, od začátku 20. století, místy až v období první světové války se začal využívat šicí stroj.²⁶ Zejména předení, tkaní, šití a vyšívání se odehrávalo v zimním období. Mužské sváteční košile se šily z lněného či bavlněného plátna, tedy z jemnějších kupovaných materiálů. Naproti tomu pracovní košile jednoduchého střihu bývala vyráběná doma z konopného plátna, tyto byly velmi pevné a dlouho preferované jako pracovní před továrně vyráběnými látkami.²⁷ Nová konopná košile byla velmi tvrdá, říkalo se, že ji hospodář nechával obnosit čeledínu do té doby, než změkla. Výhodou a současně nezbytností byla možnost praní košil, stejně jako jiných plátěných oděvních součástí. Pralo se nejen mýdlem, ale konopné košile se mnohde do konce 19. století praly ještě archaickým způsobem, pomocí popela. Běžně se praly hlavně pracovní košile. Josef Klvaňa poznamenává, že košile, které se nosily do kostela pouze s kordulou, se na Slovácku nesměly nikdy prát a byly vždy z nové látky. Pokud se ušpinily, odpáralo se vyšíváním, které se všilo do nového plátna.²⁸ Aby byly košile řádně upravené a dosáhlo se kýženého vzhledu, škróbí se a žehlí. K udržení požadovaného tvaru svátečních košil svobodných chlapců se místy stalo zvykem oblékat ještě jednu naškrobenou spodní košili, takto měla snad také chránit svrchní košili před ušpiněním. Košilím zůstala barva spodní oděvní součástky – bílá, tedy nebarvená. Dosud je žádoucí, aby košile byla čistá a měla zářivě bílou barvu, až na výjimky, kdy se košile v některých lokalitách Slovácka přimodřují.²⁹

Mužské košile jsou zdobeny výšivkou. Výšivky vycházejí z účelového zpevnění spojů i okrajů plátna a staly se základem pro budoucí výzdobu, která se v mnoha případech bohatě rozvinula do plochy, pestrosti vzorů, barev i použitých vyšívacích technik. Základní bylo spojení jednotlivých dílů a připojení rukávů provedené nejčastěji ozdobným stehem – *stínkem*. Další výšivka souvisela s konstrukcí košile. Soustředila se na rozparek v průkrčníku – *punt*, náprsenku, límec, ramena a rukávy. Vzory bývaly označovány často jako *formy* či *formičky*. Na košilích z jihovýchodní Moravy se vyskytují dva druhy výšivek – výšivka

podle počítané niti, považovaná za vývojově starší, a výšivka volná. Výšivka podle počítané niti má významnou praktickou zpevňující funkci, proto se vyskytuje zejména na límcích košil, na okrajích rozparků, případně rukávů. Jednoznačně převládá na košilích z Horňácka a Kopanic, kde lze také sledovat převahu geometrických vzorů. Pro uherskohradištské i uherskobrodské Dolňácko je typická další ze skupiny výšivek podle počítané niti – výšivka výřezová, pro kterou je charakteristická plastičnost. Název byl odvozen od vyříznutí nití tak, aby vznikl otvor, který střídal uzlík neboli *vrkúček*. Na mužských košilích ostatních regionů existují oba druhy výšivek vedle sebe, zde se také vedle geometrických rozvinuly rostlinné motivy, více či méně stylizované. Nejmladší vrstvu tvoří volná výšivka dírková, která je spojena nejčastěji s bílou výšivkou a zdobí především plochu širokých rukávů na Dolňácku a Podluží, kde má již čistě estetický význam.

Výšivka kolem rozparku košil je přizpůsobena způsobu zavazování či spínání, na Kopanicích a Uherskohradištsku tvoří *fajku*, neboť rozparek se překrývá asymetricky. Na Podluží nebo Dolňácku (strážnickém a kyjovském) a Horňácku je rozparek překrytý zpravidla symetricky, takže se výzdoba soustřeďuje na jeden okraj do tvaru písmene T, v prvním případě do tvaru písmene J. Výšivka se v některých lokalitách rozrostla do bohatých vzorů, složitých a náročných na výrobu, takže se stalo zvykem v některých oblastech Slovácka (zejména na Uherskobrodsku a Uherskohradištsku) tuto výšivku při praní šetřit a tedy ji vypárat a našít znovu, nebo také ze starých košil aplikovat na košile nové. Zvyk šetřit tímto způsobem výšivku přetrvával na Uherskohradištsku i Uherskobrodsku až do 21. století. Platí, že bohatší výzdobu nesly košile sváteční, košile pracovní byly vyšity jen střídavě. Zdobení výšivkou na košilích pro svobodné muže bývalo bohatší než pro ženaté.

Typologie košil podle stříhové konstrukce

Střihy košil, stejně jako ostatních oděvních součástí lidového oděvu, vycházely primárně z proporcí lidského těla, ze struktury materiálu a ze způsobu jeho zpracování.³⁰ Výslednou podobu oděvní součástky ovlivňovaly i jiné faktory jako nové materiály a móda a pro konstrukci košile byla limitující například i utkaná šířka plátna. V tomto příspěvku bude terminologie střihu košil vycházet ze Systematiky třídění oděvních součástí lidového oděvu, která napomáhá k určení a třídění oděvních součástí právě na základě jejich stříhové konstrukce. Zohledňuje se délka košile, konstrukce trupu, střih rukávů a zakončení jejich okraje, podoba rozparku v průkrčníku, včetně způsobu jeho zapínání, a konečně přítomnost a podoba límce košile, celý zápis lze vyjádřit číselným kódem. Zásadními identifikátory pro vymezení jednotlivých typů mužských košil jsou konstrukce trupu a rukávů. Na sledovaném území Slovácka se vykytují čtyři varianty konstrukce trupu: a) podélné pončo (bez ramenních švů), b) zavinovací, c) zavinovací navrapený do límečku a s příramkovými rukávy a d) košile s trupem složeným ze samostatných dílů. Rukávy jsou buď pravoúhlé s hladkým okrajem bez rukávové hlavičky, nebo všité do manžety, případně zešíkmené s úzkým okrajem u zápěstí. Městské košile doplňují rukávy dvoudílné, zúžené, hlavičkové a s okrajem všitým do manžety.

a) Košile s trupem podélného ponča – trup je jednodílný, sešitý v bočních švech, bez náramnicových švů – na Slovácku se vyskytuje pouze na Kopanicích, kraje přednic jsou přeložené a svázané tkanicí, rukávy jsou na okraji navrapené a vloženy do manžety.

b) Košile se zavinovacím trupem – trup jednodílný zavinovací, s náramnicovými švy – jedná se o územně nejvíce rozšířenou stříhovou variantu, řadíme sem košile z Uherskobrodsku, Veselska, Horňácka, Strážnicka, jižního Kyjovska a Podluží. K trupu jsou připojené

primárně pravouhlé rukávy bez hlavice s hladkým okrajem. Druhotně se objevují rukávy všité do manžety. Rozparek je umístěn v boční části předního dílu, případně v jeho středu, se spínákovým nebo vázačkovým zapínáním.

c) Košile s vrapeným trupem – trup jednodílný/dvoudílný zavinovací, v průkrčníku vrapovaný – ve sledované oblasti se vyskytuje pouze na Uherskohradištsku či Uhersko-ostrožsku a částečně i Uherskobrodsku. Základem vrapeného trupu je příčný pruh plátna, který je v horní části navrapený a společně s náramenicí rukávu všitý do stojatého límečku. Na Slovácku je základ rukávu ve spodní části zúžený, takže největší šířky dosahuje na pažích, kdežto na předloktí je zúžený a na zápěstí dokonce přiléhavý. Zapínání rozparku je obvykle na spínátku.

d) Košile ze samostatných dílů – trup košilový, přední a zadní díl – je běžným typem městské košile s náprsenkou a otvorem na hrudi zapínaným na knoflíky. Prostřednictvím švadlen a učitelek ručních prací se tento střih rozšířil téměř na celé území Moravy. V západní a částečně i střední části jejího území byla typem převládajícím a podle druhu materiálu se mohlo jednat o pracovní i sváteční košili.³¹

Jak uvádí Mojmir Benža, na slovenské straně v oblasti Záhoří, Myjavy a okolí Bratislavy se vyskytoval horizontální princip střihu košile zavinovací se švy na ramenou a jedním bočním švem a zavazováním dvěma páry tkanic, oproti vertikálnímu podélné pončo, bez přítomnosti švů na ramenou a s rozparkem uprostřed předního dílu zavazovaným jedním párem tkanic, rozšířenému na ostatním území Slovenska. Střihovou variantou zavinovací navazují dále na západě košile na Slovácku.³²

Ikonografické doklady

Přítomnost a podobu mužské košile v lidovém oděvu v minulých staletích nám odhalují pouze kusé písemné zmínky, zvláště cenné jsou proto ikonografické doklady. Všední oděv prostých lidí lze sledovat již na středověkých vyobrazeních,³³ v pozdějším období prostřednictvím nejrůznějších ikonografických dokladů, kde znázornění venkovských obyvatel tvoří zpravidla figurální stafáž a stojí spíše na okraji zájmu autora.³⁴ Teprve na novějších vyobrazeních spojených se zájmem o lidové vrstvy od 18. století lze pozorovat jejich oděv detailněji. Úskalím těchto obrazových dokladů se ovšem stává to, že právě košile je v mnoha případech skryta pod svrchní součástí a nebývá zcela odhalena. Přestože se zdá, že ikonografických dokladů je celá řada, ne všechny jsou vhodným materiálem při bádání o konkrétní oděvní součástce určitého regionu. Pro rozlišení regionálních typů jsou navíc podstatná až novodobá vyobrazení. Vzhled košil ve sledovaných regionech jihovýchodní Moravy je patrný mimo jiné na kvaších z roku 1814 – „Slováci na řece Moravě/Břeclavané“,³⁵ na litografiích Wilhelma Horna z roku 1836 – litografie z Břeclavska³⁶ a také zobrazení páru z milotického panství³⁷ a případně v dílech malířů Františka Kalivody – barvotisk „Z lidového života na Moravě a ve Slezsku“³⁸ nebo Josefa Mánesa – například kresba „Jan Postava z Bílovic na Uherskohradištsku“ či „Jan Suchánek z Podluží“.³⁹ Ukazují otevřené rukávy a zavinovací střih na Podluží a jižním Kyjovsku a příramkové rukávy a charakteristickou výzdobu sváteční košile na Uherskohradištsku. S přelomovou érou fotografie přicházejí nové možnosti zachycení tradičního oděvu konce 19. století, největším přínosem je objektivní zachycení a přesnost, jakou snímky nabízejí. Na fotografiích se objevují typy košil, které známe z muzejních sbírek. V této době se také projevuje zvýšený zájem badatelů – národopisců – o lidový oděv, jednotlivé součásti lidového oděvu jsou nejen popisovány, ale i sbírány. V muzejním materiálu lze pak nalézt nejstarší košile právě ze závěru 19. století.

Košile v jednotlivých oblastech jihovýchodní Moravy – doklady ve sbírkovém fondu NÚLK

Ve sbírkovém fondu oděvu NÚLK, který byl vytvářen od padesátých let 20. století, se nachází více než 170 mužských košil převážně z regionu Slovácka, přičemž nejhojněji je zastoupena oblast strážnického Dolňácka a Hornácka. Menší zastoupení má naopak uher-skohradištské, uherskobrodské či kyjovské Dolňácko. První akvizice se uskutečnily již v padesátých letech 20. století a další přibývají do fondu průběžně až do současnosti.

Moravské Kopanice

Všední košile Kopaničářů byla dle popisu Josefa Klvani ušita z hrubého plátna, s otevřenými rukávy a červenou výšivkou kolem rozparku, na sváteční den zdejší muži oblékali košile z jemnějšího plátna s rukávy zúženými u zápěstí, které byly bohatěji zdobené barevnou výšivkou na koncích rukávů, límci i kolem rozparku. Typickou ozdobou svátečních košil je zpravidla pět vyšitých modrých, případně černých proužků v nadloktí.⁴⁰ Sbírkovým materiálem NÚLK je doložen typ výše popsané sváteční košile. Košile ze Žitkové (inv. č. 12418 a inv. č.

Žitková, inv. č. 12419, NÚLK.

12419) a z Vápenic (inv. č. 7091) jsou totožného střihu: délka dosahuje na boky; trup jednodílný sešitý v bočních švech, bez náramenicových švů; rukávy jednodílné, pravouhlé, bez rukávové hlavice s okrajem nabíraným do manžety; rozparek nákrýtkový ve středu předního průkrčníku s okrajem asymetricky přeloženým, zapínání je vázačkové a límec stojáček. Manžety byly vytvořeny navrpením dolního okraje rukávů a přešitím výšivkou přes vrapy. Košile jsou ušity z konopného nebo bavlněného plátna a ozdobeny geometrickou výšivkou podle počítané niti, kde převládá barva černá, červená, modrá a žlutá.

Hornácko

Nejstarší košile na Hornácku mají zavinovací střih s rukávy jednodílnými, zkrácené délky, pravouhlými, bez rukávové hlavice s hladkým okrajem a vázačkové zapínání rozparku. V této podobě se užívaly jako pracovní i sváteční. Nově měly sváteční košile rukávy všité do manžety, až v polovině 20. století se znovu začaly nosit jako sváteční. Okraj otevřeného rukávu bývá hladký, obroubený nebo s křížkovou výšivkou nebo hrachovinkou. Tkanice se na Hornácku zavazují na jednu smyčku, která směřuje vpravo šikmo dolů.⁴¹

Javorník, inv. č. 22619, NÚLK.

Velká nad Veličkou, inv. č. 22757, NÚLK.

Pracovní košile z konopného plátna se nachází i ve sbírkovém fondu NÚLK, jedna z Javorníka (inv. č. 12843) je zdobená na límci drobnou bílou výšivkou, stejně jako rozparek, který je vyšíty prolamovací výšivkou, druhá z Nové Lhoty (inv. č. 2435), která má límeček a rozparek zdobený červeno-modro-bílou výšivkou podle počítané niti se vzorem *na tri stehy a háček*. Obě košile jsou šité ručně a sešití pruhu plátna na trupu probíhá pod středovým rozparkem.

Velká nad Veličkou, inv. č. 22762, NÚLK.

Nejpočetnější skupinu z Hornácka představují ve fondu oděvu NÚLK košile s manžetovými rukávy. Jedná se o košile se zavínovacím trupem, délka do hloubky boků; rukávy jsou jednoduché, pravoúhlé, bez rukávové hlavice, s okrajem nabíraným do manžety; rozparek je nákrýtový v boční části předního průkrčnicku, zapínání vázačkové a límec stojáček. Košile jsou ušity z konopného nebo bavlněného plátna. Konopný materiál převažuje na košilích všedních, které jsou ozdobeny drobnou modrobílou výšivkou, Velká nad Veličkou (inv. č. 41737), červenomodrou, Velká nad Veličkou (inv. č. 41763), anebo červenou výšivkou podle počítané niti, Louka (inv. č. 21977). Sváteční košile z bavlněného plátna zdobí výšivka černá, Velká nad Veličkou (inv. č. 22759), případně kombinace oranžovomodročervenobílé, Javorník (inv. č. 4112). K obřadním příležitostem je určena košile s výšivkou v barvě oranžové, Velká nad Veličkou (inv. č. 22758), nebo žluté, Javorník (inv. č. 12844), s geometrickými a stylizovanými rostlinnými motivy, zhotovené taktéž technologií podle počítání niti.

Mezi košilemi ve sbírkovém fondu NÚLK je také typ košil, který se oblékal na Hornácku v první třetině 20. století. Jednalo se o košile s bohatě vyšívanou náprsenkou a zafixováním rozparku v průkrčnicku knoflíky, Lipov (inv. č. 6261) – s košilovým trupem (přední a zadní díl), zdobená černobílou výšivkou podle počítané niti. V druhém případě, Velká nad Veličkou (inv. č. 22757), má košile se zavínovacím trupem zdobenou náprsenku a manžety fialovomodrozlutou výšivkou podle počítané niti.⁴²

Ve sbírkovém fondu je pouze jedna košile městského střihu, zapínaná na knoflíky s trupem košilovým, s hlavicovými zúženými rukávy a okrajem nabíraným do manžety a límcem stojáčkem s převěsem. Jedná se o košili lokalizovanou do obce Velká nad Veličkou (inv. č. 22760), má rozparek zdobený bílou vytkávanou stuhou a sámkováním.

Podluží

V krojích na Podluží se dodnes udržel střih košil se zavínovacím trupem a pravoúhlými rukávy s hladkým okrajem, stojatým límečkem a zavazováním dvou párů tkanic/stuh do podoby *mašličky* pod krkem a na rameni. Jan Kružík potvrzuje informaci Josefa Klvani, že na severu Podluží kolem Hodonína (v Dolních Bojanovicích, Lužicích, Mikulčicích, Josefově a Starém Poddvorově) oblékali muži košile, na kterých se rozparek spínal špendlíkem, tak jako v sousedních regionech, později až bylo převzato i zde šňůrkové vázání.⁴³

Tak jako i jinde na Slovácku, byly i na Podluží všední košile konopné, u svobodných vyšívané červenou přízí, u ženatých bílou a stehem *vrkúčkovým*, někdy i se jmény *chasníčků*, která jsou vyšíta v *puntě* tak, že tvoří součást ornamentu.⁴⁴ Sváteční košile, jak ji popisuje Josef Klvaňa na začátku 20. století, je z jemného plátna *pergálu*, má dlouhé široké rukávy, sahající až přes prsty, s krajkami bílými nebo s bílým, dírkovým vyšíváním u rukou. *Punt* je vyšíty

zpravidla plochým stehem, jemně a drobně červeně s rostlinnými stylizovanými motivy.⁴⁵ Nověji jsou rukávy ušity z molu nebo batistu a jemného plátna, jsou bohatě bíle vyšíváné po celé délce v několika řadách vzorů a ukončené paličkovanou krajkou.⁴⁶ V současnosti jsou sváteční košile vyšívány bíle (severní Podluží) nebo červeně (jižní Podluží) a nosí se ke slavnostním a obřadním příležitostem. Košile *plátěná* – polosváteční je skromněji vyšita na rukávech bílou výšivkou, rozparek a límeček jsou vyšity červeně, v minulosti bývaly i bíle. Ve sbírkovém materiálu z Podluží jednoznačně převládají košile z obce Dolní Bojanovice. Na nich lze pozorovat různobarevnou výšivku na rozparku (s rostlinnými motivy plným stehem) a na límci (s geometrickou výšivkou) a na dolních krajích rukávů (prolamovaná výšivka a obšité obloučky na jejich okraji). Tento způsob výzdoby se vyskytuje v barvě černé, Dolní Bojanovice (inv. č. 6894), zelené, Dolní Bojanovice (inv. č. 6892), fialové, Dolní Bojanovice (inv. č. 6893), kombinaci světle fialové a žluté, Dolní Bojanovice (inv. č. 6895) i červené a žluté, Dolní Bojanovice (inv. č. 6891). Další skupinu z Podluží tvoří sváteční košile s bílou výšivkou. Košile z Dolních Bojanovic (inv. č. 6956, inv. č. 6955, inv. č. 6890) mají rukávy zdobené sámkou a vkládanými pruhy vyšíváného tylu bílou nití. Rozparek je zdobený bílou výšivkou plným stehem a na jeho okraji je našitý pruh ručně vyšíváného tylu nebo paličkované krajky.

Dolní Bojanovice, inv. č. 6891, NÚLK.

Dolní Bojanovice, inv. č. 6956, NÚLK.

Dosud zmíněné košile z Podluží měly rukávy otevřené, ale i košile s rukávy všitými do manžety patřily v minulosti do šatníku mužů v tomto regionu. Tyto košile oblékali zvláště ženatí muži – *mužáci*, a byly na rozparku a manžetách ozdobeny výšivkou.⁴⁷ V muzejním materiálu se objevují košile s rukávy všitými do manžety, Dolní Bojanovice (inv. č. 6958 a inv. č. 6959), ovšem pouze se skromnou výzdobou v podobě bílé výšivky na límci a případně i rozparku.

Kyjovské Dolňácko

Košile na Kyjovsku jsou rozdílného střihu jižně a severně od Kyjova. Košile severokyjovského svátečního mužského kroje má rukávy všité do manžety převázané tmavou tkanicí, široké rukávy bývají na ramenu ozdobeny černou výšivkou. Košile ze severního Kyjovska nemají ve sbírkách NÚLK zastoupení, dále bude tedy věnována pozornost košilím z jižního Kyjovska. Sváteční a pracovní košile měly v tomto regionu otevřené rukávy. Lišily se pouze materiálem, konopné se oblékaly na práci, zatímco ty „z jemného brněnského plátna“, tedy kupované, patřily svátečním příležitostem.⁴⁸ Rukávy jsou zdobené výšivkou a krajkou na jejich spodním okraji, výšivka zdobí také stojatý límeček a rozparek. Bývá provedena černou nebo světle modrou nití a pod dírkováním nebo prolamováním červeně podložená. U ženatých mužů uvádí Josef Klvaňa vyšívání bílé.⁴⁹ Sváteční košile z Ratíškovice (inv. č. 6127) má límeček a rozparek vyšitý bílou nití dírkovou výšivkou, výšivka na kraji

Ratíškovice, inv. č. 6127, NÚLK.

Vracov, inv. č. 47519, NÚLK.

konopného plátna a velmi střídě ozdobená na límci a rozparku. Novější vrstvu košil reprezentuje košile z Ratíškovic (inv. č. 6142) a z Vracova (inv. č. 47519). Jedná se o košile městské s košilovým trupem, rukávy jsou v tomto případě jednoduché, zúžené, hlavicové, okraj nabíraný do manžety, rozparek v průkrčníku je nákrýtový s légou ve středu předního průkrčníku se zapínáním na knoflíky a polostojatým límcem.

rozparku je podložena červenou tkaninou, na okraji rozparku je našitá bílá krajka. Rukávy jsou na dolním konci zdobené bílou výšivkou, rostlinným motivem a našitou paličkovanou krajkou. Střihově patří do skupiny košil s trupem jednoduchým zavinovacím s náramenicovými švy; s rukávy jednoduchými, pravoúhlými, bez rukávové hlavice a okrajem hladkým, rozparek v průkrčníku se nachází v boční části se zapínáním na spínátko. Stejněho střihu je i další sváteční košile z Ratíškovic (inv. č. 6151). Je ušita z bavlněného plátna, límeček a rozparek je zdobený černou výšivkou rostlinným motivem. Na okraji rozparku je našitá černá paličkovaná krajka, vyšitá bílou nití. Rukávy jsou zdobené také volnou výšivkou s rostlinným motivem a bílou prolamovanou výšivkou. Na okraji rukávu je našitá bílá paličkovaná krajka. Pracovní košile z Ratíškovic (inv. č. 6120) je obdobného střihu jako výše zmíněné sváteční košile, je ušita ručně z konopného plátna a velmi střídě ozdobená na límci a rozparku.

Strážnické Dolňácko

Ve Strážnici se nosily jak konopné košile s otevřenými rukávy, jejichž jednotlivé díly se sešivaly ozdobným stehem – *stínkem*, tak i sváteční košile z jemnějšího plátna zdobené až do poloviny délky rukávů dírkovou výšivkou označovanou jako *šlingrování*. Tato výšivka vyšla z původně jedné řady dírek na okraji rukávů a jedné řady růžiček nad ní.⁵⁰ Ve sbírkovém fondu NÚLK je uložena sváteční košile ze Strážnice (inv. č. 9495) s typickou výzdobou na rukávech v podobě volné bílé dírkové výšivky a úzké prolamované výšivky a na okrajích rukávů s našitou paličkovanou krajkou. Okraj rozparku je zdobený obdobně jako na rukávech. Košile má jednoduchý zavinovací trup s náramenicovými švy, rukávy jednoduché, pra-

Strážnice, inv. č. 1106, NÚLK.

Strážnice, inv. č. 21869, NÚLK.

voúhlé, bez rukávové hlavice, okraj hladký, rozparek v průkrčníku nákrýtový ve středu předního průkrčníku, okraj asymetricky přeložený, bez límce. Košile se v rozparku uzavírá jeho zafixováním pod kordulkou a přehnutím, případně špendlíkem. Odlišné jsou košile *úzké*, zastoupené košilemi ze Strážnice (inv. č. 19024, inv. č. 19025) a z Petrova (inv. č. 1828, 40896, 3413, 12663, 12664, 38062), které se oblékaly zejména pod kabátek – trup je košilový, přední a zadní díl, rukávy jednoduché, zúžené, hlavicové, okraj nabíraný do manžety, rozparek v průkrčníku nákrýtový s légou ve středu předního průkrčníku, zapínání na knoflíky, límec polostojetý. Náprsenka je zdobená vertikálními sámkami a našitými pásy (strojové) bílé dírkové výšivky (s rostlinnými motivy).

Sváteční košile z Radějova (inv. č. 16551) se od svátečních košile ze Strážnice liší výzdobou a způsobem fixování rozparku, které je v tomto případě vázačkové. V dolní části rukávů této košile se nachází volná modrobílá výšivka (rostlinný motiv) a úzká bílá prolamovaná výšivka. Okraje rukávů jsou zakončené dírkovou výšivkou, na kraji rozparku je našitá bílá krajka s vloženou růžovou stuhou.

Sváteční košile z Petrova se odlišují zejména ve výzdobě, stříhově odpovídají svátečním košilím ze Strážnice a Radějova. Košile z Petrova (inv. č. 38061) je na dolním konci rukávů zdobená bílou dírkovou výšivkou, ažurou a na okrajích paličkovanou krajkou. Na košili, Petrov (inv. č. 1829), jsou rukávy ve spodní části zdobené volnou černou výšivkou s rostlinným motivem, plochým stehem, stejně jako rozparek košile. Další barevná variace výšivky je na sváteční košili, Petrov (inv. č. 40893), která má rukávy ve spodní části zdobené volnou černou výšivkou a úzkou žlutou prolamovanou výšivkou. Jiné sváteční košile jsou zdobeny žlutou, Petrov (inv. č. 38060), nebo modrou výšivkou, Petrov (inv. č. 2312).

Pracovní košile z Radějova (inv. č. 47618), z Petrova (inv. č. 12693, 12694, 12695, 12681), ze Strážnice (inv. č. 21869), ze Sodoměřic (inv. č. 48097) a z Rohatce (inv. č. 25273) nejsou identický stříh – zavínovací trup a jednoduché, pravoúhlé rukávy s hladkým okrajem a zapínání na spínátko, s rozparkem na boku nebo ve středu předního dílu, často jsou ušité z hrubého konopného plátna a mají zkrácenou délku rukávů.

Petrov, inv. č. 40894, NÚLK.

Petrov, inv. č. 40896, NÚLK.

Radějov, inv. č. 16551, NÚLK.

Rohatec, inv. č. 25270, NÚLK.

Početnou skupinu mužských košil ve sbírkách NÚLK představují košile z Rohatce, sváteční i městské. Součástí svátečního kroje je zde tenká košile s dlouhými rukávy, které sahají až přes prsty spuštěné ruky, rukávy jsou otevřené a široké, zakončené krajkami. U krku, jehož límeček se zapíná špendlíkem, pak také na přednicích a dole u rukávů je bohaté černé, červené nebo bledě modré vyšívání, *kvítkové* i prolamované.⁵¹ Stříhově se košile shodují – jednodílným zavinovacím trupem s náramenicovými švy, pravoúhlými jednodílnými rukávy bez rukávové hlavice s hladkým okrajem, s rozparkem nákrýtovým v boční části předního průkrčníku a zapínáním na spínátko a stojatým límečkem. Košile z Rohatce (inv. č. 6702, inv. č. 25270) s červenou výšivkou na *puntu* patří ke svátečnímu kroji chlapců. Rukávy jsou na spodním okraji ručně vyšívány bílou a červenou nití, plným stehem a dírkovou výšivkou, na okraji je našitá paličkovaná krajka. Límeček je vyšíváný černou nití technikou podle počítané niti. Další sváteční košile z Rohatce (inv. č. 7266) je na rukávech a rozparku vyšita světle modrou a bílou nití, tedy barevností výšivky, která se objevovala kolem roku 1900.⁵² Další košile, Rohatec (inv. č. 28637, 4834, 6952 – bez límce), mají rukávy na dolním konci zdobené volnou výšivkou černou nití, rostlinnými motivy a žlutočervenou výšivkou, geometrickými motivy. Na okraji rukávů je opět našitá paličkovaná krajka. Rozparek a límeček je zdobený černou výšivkou. Bílá výšivka na rukávech a černá na límci zdobí další sváteční košile z Rohatce (inv. č. 4873, inv. č. 4871, inv. č. 4849). Pod tento typ svátečních košil se oblékala košile nezdobená a silně naškrobená.

Odlíšný střih má *regrůtská* košile, Rohatec (inv. č. 5001), je městského typu s rukávy všíťými do manžety. Náprsenka je zdobena sámkou a všíťou vložkou ze strojové bílé výšivky. Její označení nám napovídá příležitost, při které byla mimo jiné oblékána.

Veselsko

Tento krojový okrsek je zastoupen ve sbírkovém fondu NÚLK košilemi z obce Vnorovy a Kněždub, jedná se o košile dvou stříhových typů. Početnou skupinu (inv. č. 6730, 6969, 6822 a další) tvoří košile téměř identického vzhledu: trup je košilový, přední a zadní díl, rukávy jednodílné, zúžené, hlavicové, okraj nabíraný do manžety, rozparek v průkrčníku nákrýtový s légou ve středu předního průkrčníku, zapínání na knoflíky a límec polostojetý. Tyto jsou ušity z bavlněného plátna, přední díl – náprsenka – je zdobena volnou červenou výšivkou (plochým stehem, rostlinným motivem) v horizontálních i vertikálních pásech, drobnými sámkou a našitou bílou, převážně strojovou dírkovou výšivkou. V jednom případě, Vnorovy (inv. č. 2082), jsou rukávy bohatě řasené, do podpaží je všíťý klín a manžety jsou přehnuté. Její přítomnost v mužském oděvu dosvědčuje i následující: „Později se šila plátěná košile zv. „šjřfón“. Rukávy byly silně našasené, až 2 m látky se na ně spotřebovalo do manžety. Rukávy byly naskládáné na „trúbelky“, později plisované (tzv. „dudová košela“).“⁵³

Vnorovy, inv. č. 6729, NÚLK.

Vnorovy, inv. č. 2082, NÚLK.

Druhým typem je sváteční košile z Kněždubu (inv. č. 1928), má trup jednodílný zavínovací s náramenicovými švy, rukávy jednodílné, pravouhlé, bez rukávové hlavice, okraj hladký, rozparek v průkrčníku nákrýtový v boční části předního průkrčníku, zapínání vázčkové, límeček stojáček, tedy střihu nejvíce rozšířeném ve sledovaném regionu. Spodní okraj rukávů je zdobený volnou černou výšivkou (rostlinnými motivy), na okrajích je našitá paličkovaná krajka. Límeček je zdobený taktéž černou výšivkou, rozparek jednoduchou dírkovou výšivkou.

Uherskohradištské Dolňácko a Uherskobrodsko

Sváteční košile na Uherskohradištsku a částečně také Uherskobrodsku je výrazně řasená s příramkem. Stojí za zmínku, že bohaté řasení košil dovoluje tenký materiál. Jak uvádí Ludmila Tarcalová, ve druhé polovině 19. století se sváteční košile šila z šifónového plátna, které bylo možné dobře naškrobit, přičemž plátno mělo být alespoň 90 cm široké, šířka tkaniny se brala na délku a okraj tkaniny tvořil dolní obrubu košile. Košile byla ušita z pravouhlých dílů, přičemž na předním díle byl průstřih, rukávy byly rozšířeny klíny, límeček byl dvojitý, přeložený, široké rukávy byly na dolním okraji ukončeny manžetou ozdobenou výšivkou.⁵⁴ Na konci 19. století dostala mužská sváteční košile, označovaná jako *vyšívanica*, *dudovica* nebo *baňatá*, dnešní střih, je ozdobena vyšíváním technikou *na pravý výřez* na límci, náramenicích a přednici, které je na košili přišito. Výšivka je na Uherskohradištsku provedena v barvě žluté až žlutooranžové, černé a v menší míře i modré a zelené. Starším mužům příslušela výšivka v černé barvě s rostlinnými i zoomorfními motivy. Naopak u mladých chlapců je popsána výšivka doplněna červenou výšivkou plochým stehem s rostlinným motivem, která zdobila přední díl košile pod rozparkem.⁵⁵ Košile z Uherskohradištska uložené ve sbírkovém fondu NÚLK mají stejný střih: délku do hloubky boků, trup jednodílný zavínovací, v průkrčníku vrapovaný, rukávy jednodílné, zúžené s nástavkem, bez rukávové hlavice, s vrapovanými náramenicovými dílky (tzv. příramek), okraj hladký, rozparek v průkrčníku nákrýtový v boční části předního průkrčníku, zapínání na spínátko (v podobě kovových háčků), límeček stojáček s převěsem. Košile jsou bez ozdob, pouze v jednom případě je košile jednoduše zdobena, Staré Město u Uherského Hradiště (inv. č. 3718), dolní okraj jejího rukávu je zdobený černobílou vyšívanou stuhou, pod rozparkem na předním díle se nachází volná červená výšivka provedená plochým stehem, s rostlinným motivem.

Stejný střih nesou také košile z Uherskoostrožska. V 19. století zde byla výšivka na košilích – límci, náprsence, ramenu a manžetách – provedena jemnou výřezovou technikou, ve 20. století byla nahrazena výšivkou plnou, dnes je často provedená křížkovým stehem. Naturalistický květový motiv je provedený podle předkreslení pestrobarevnými nitěmi, obvykle červeně, žlutě a černě. Tato barevnost je zachována na košili z Ostrožské

Staré Město u Uherského Hradiště, inv. č. 3718, NÚLK.

Nové Vsi (inv. č. 5347). Na dalších košilích je nápadná pestrost v barevnosti výšivky, Hluk (inv. č. 5792), i změna vzorů, Hluk (inv. č. 5800), především na *náprsníče*, kterou charakterizuje použití dominantních motivů růží. Tento typ košile dnes oblékají svobodní mládenci k soukenným nohavičím pro slavnostní příležitosti, mladí chlapci a starší generace ji oblékají k plátěným třaslavicím a zástěře.⁵⁶

Vývojově mladší sváteční košile z Uher-skohradištska označovaná jako *sámečková*, *sámková*, *sámečkoviča*, *sámkovice*, *panská*, *hladká* má úzké rukávy s manžetou a přeloženým límcem. Na předním dílu podél výstřihu je zdobena řadami sámků, které jsou ukončeny příčně našitým pruhem plátna nebo bílé plátěné krajky. Ve třicátých letech byla navíc ozdobena červenou výšivkou rostlinným motivem kolem prústřihu na předním dílu, tedy na náprsence.⁵⁷ Zastoupena je ve sbírkovém fondu NÚLK dvěma košilemi. První košile z Újezdce u Osvětiman (inv. č. 5767) je dlouhá do hloubky boků, trup je dvoudílný, v průkrčnicku vrapovaný, rukávy jednodílné, pravoúhlé, bez rukávové hlavice, s vrapovanými náramenicovými dílky (tzv. příramek), okraj nabíraný do manžety, rozparek v průkrčnicku – nákrýtový s légou ve středu předního průkrčnicku, zapínání na knoflík, límec stojáček s převěsem. Kromě jednoduché výzdoby na předním díle v podobě volné červené výšivky jsou na náprsence našity sámký a bílá strojová dírková výšivka, podložená červenou tkaninou. Druhá košile z Újezdce u Osvětiman (inv. č. 5428) se liší v konstrukci trupu – košilový, i rukávů, které jsou jednodílné, zúžené, hlavicové s okrajem nabíraným do manžety. Na předním díle je bílá strojová dírková výšivka podložena modrou textilií, pod zapínáním se nachází horizontální pás volné modré výšivky s rostlinným motivem.

Strání, inv. č. 5290, NÚLK.

Ještě v sedmdesátých letech se na Uherskobrodsku objevovaly košile dvou stříhů, které od sebe odlišoval stříh rukávů a výzdoba na rameni, v podhorské oblasti (Bánovsko, Nivnicko) to byly košile s rukávy stejnoměrně po celé délce nabrané od ramene až do manžety a bez vyšívání na rameni. Zatímco na Uherskobrodsku, Hradčovsku a ve Vlčnově se nosí košile s bohatě nabranými rukávy a vyšitými náramky. Košile staršího stříhu s rovnými rukávy se udržela u starých mužů, tyto košile měly bílé vyšitý límec.⁵⁸

Uherskobrodsko reprezentují ve fondu NÚLK košile ze Strání a z Dolního Němčí. Košile ze Strání (inv. č. 5308, 5290, 5307) mají identický stříh: délku do hloubky boků, trup košilový, přední a zadní díl, rukávy jednodílné, pravoúhlé, bez rukávové hlavice, horní okraj ve středu nabíraný, dolní okraj nabíraný do manžety, rozparek v průkrčnicku nákrýtový s légou ve středu předního průkrčnicku, zapínání na knoflíky, límec stojáček s převěsem. Tedy sváteční košile mladší vrstvy, ušité z bavlněného plátna, na náprsence zdobené podélnými sámký, na spodním okraji pak případně našitou barevnou stuhou (červenozelená strojová výšivka s rostlinnými motivy). V jednom případě zdobí košili také monogram nositele.

Košile z Dolního Němčí (inv. č. 5351) se od vyjmenovaných košil z tohoto regionu liší stříhem trupu, který je v tomto případě jednodílný zavínovací s náramenicovými švy. Sešití probíhá uprostřed předního dílu košile. Košile je zdobena obdobně jako košile ze Strání sámký a krajkou na náprsence.

Závěr

Historickým předchůdcem mužské košile venkovských vrstev byl různě označovaný košilový šat mužů i žen. Byl spodním oděvem a současně v letních měsících a na práci se užíval jako svrchní oděvní součástka. Jednalo se o oděvní součástku, jejíž podoba byla v základu jednoduchá, složená z pravoúhlých dílů a zhotovována podomácku z vlastního materiálu, konopného, lněného, později i kupovaného bavlněného plátna. Mužská košile pozvolna měnila svoji podobu. V době renesance pod vlivem módy se objevila košile výrazně

vrapená, byla rozšířená, proto musela být nabíraná u krku i u rukávů a kvůli tomuto vsívaná do pásku. Zásadní změny pak prodělaly košile v lidovém prostředí v 18., a především v 19. století. Tehdy se prosadila změna stříhu rukávů, které jsou vsity do manžety v podobě, jaké známe i dnes, stejně jako přehnutý límec, včetně změn ve způsobu uzavření rozparku. Tyto proměny se odrážely zejména v podobě sváteční košile, pro košili pracovní byla rozhodující její funkčnost. Jak nám dokládá sbírkový materiál, mezi několika stříhovými variantami košil, které se na Slovácku objevují a dochovaly se dodnes, je patrné, že v oblasti Podluží, Hornácka a části Dolnácka se lze setkat se svátečními i pracovními košilemi, které dodnes zachovávají stříh složený z pravouhlých dílů. Konstrukce trupu zde vychází z ovinutí těla a je pro ně charakteristický rovný otevřený rukáv a zavazování na tkanice, případně spínání na spínátko. V některých lokalitách se stala košile ušitá z rovných dílů s rovnými otevřenými rukávy součástí pracovního oděvu, jinde zůstala oděvní součástí sváteční. Košile se zavínovacím trupem se vyskytují i v sousedících regionech západního Slovenska (Záhoří a Myjavu). Pouze na Kopanicích se uchoval stříh podélného ponča, který je pravděpodobně archaickým stříhem mužské košile. U košil na Slovácku je rozparek v průkrčníku umístěn nejčastěji na boku či ve středu předního dílu a je spínán nebo přivazován dvěma páry tkanic – pod krkem a u pravého ramene. Jedná se pravděpodobně o variaci vývojově staršího středověkého dotykového rozparku tak, aby se košile nerozevírala.⁵⁹

Odlišnou stříhovou skupinu tvoří košile na Uherskohradištsku a částečně i Uherskobrodsku, které jsou výrazně řasené s přírámekem, jsou zřejmě ovlivněny stříhem ženských příramkových rukávů. Jejich rukávy jsou k zápěstí zúžené a u přeloženého límce je rozparek spínán na spínátko. Tento stříh lze považovat za vývojově mladší oproti předchozímu. Nejnovějším typem je košile městského stříhu, která se v lidovém oděvu ve sledovaném regionu výrazně rozšířila po první světové válce. Tato městská košile je střižena ze samostatných dílů, hlavicové rukávy jsou vsity do manžet, rozparek je uprostřed zapínán na knoflíky a límec je přehnutý.

Mužské košile na sledovaném území jsou zdobeny výšivkou, která se soustřeďuje na límci, rozparku na předním díle a na rukávech, rozsah a barevnost výšivky má v jednotlivých oblastech a lokalitách svá pravidla a souvisí s věkem nositele košile a příležitostmi, ke kterým je oblékána. Bohatě rozvinuta je zpravidla u svobodných chlapců ke svátečním příležitostem a naopak u ženatých mužů a jako součást pracovního oděvu je skromnější.

Kroj je na Slovácku záležitostí také současné doby, vyrábějí se košile nové, šijí a vyšívají je hlavně švadleny specialistky, ale lze je pořídit také jako hotový výrobek ve specializovaných prodejnách. Jedná se nejčastěji o sváteční košile, šité z bavlněného plátna, zdobené zpravidla strojovou výšivkou, která se pod vlivem této produkce často zjednodušuje. I v současnosti tak dochází k dalším pozvolným proměnám podoby mužských košil v tomto regionu.

Príspevek vznikl v rámci dlouhodobého koncepčního rozvoje výzkumné organizace NÚLK v roce 2016.

Poznámky:

- 1 Členění a terminologie bude vycházet ze Systematiky třídění tradičního lidového oděvu, která vznikla v rámci projektu NAKI DF11P01OVV017, Tradiční lidový oděv na Moravě – identifikace, analýza, konzervace a trvale udržitelný stav sbírkového materiálu z let 1850-1950, jehož řešiteli byli v letech 2011-2015 NÚLK a Masarykova univerzita.

- 2 N i e d e r l e, Lubor. *Slovanské starožitnosti: oddíl kulturní [II], Život starých Slovanů: základy kulturních starožitností slovanských. Dílu I. svazek 2*. Praha: Nákladem Bursíka & Kohouta, 1913, s. 423–424.
- 3 Tamtéž, s. 443–444.
- 4 Tamtéž, s. 450.
- 5 K y b a l o v á, Ludmila. *Dějiny odívání. Renesance (15. a 16. století)*. Praha: Lidové noviny, 1996, s. 29.
- 6 W i n t e r, Zikmund. *Dějiny kroje v zemích českých od počátku století 15. až po dobu Bělohorské bitvy*. Praha: F. Šimáček, 1893–1894. 4 sv. *Dějiny kroje v zemích českých*; 2, s. 353.
- 7 B e n e š, Josef. Archivní doklady k vývoji lidového oděvu na Uherskobrodsku. *Vlastivědný věstník moravský* 13, 1958, s. 110–115.
- 8 K y b a l o v á, Ludmila. c. d., s. 29.
- 9 K y b a l o v á, Ludmila, H e r b e n o v á, Olga a L a m a r o v á, Milena. *Obrazová encyklopedie módy*. Praha: Artia, 1973, s. 449–450.
- 10 Tamtéž, s. 435.
- 11 V á c l a v í k, Antonín. *Luhačovské Zálesí: Příspěvky k národopisné hranici Valašska, Slovenska a Hané*. Luhačovice: Musejní společnost, 1930, s. 172.
- 12 M a c h e k, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997, s. 282.
- 13 Z í b r t, Čeněk. *Dějiny kroje v zemích českých. 1, Od nejstarších dob až po války husitské*. Praha: f. Šimáček, 1892. 3 sv. *Dějiny kroje v zemích českých*; Díl 1, s. 21.
- 14 S t r á n s k á, Drahomíra. *Lidové kroje v Československu. Díl I., Čechy*. Praha: J. Otto, 1950, s. 16.
- 15 Z í b r t, Čeněk. c. d., s. 47.
- 16 Tamtéž, s. 288.
- 17 K o s m a s, Kosmův letopis český s pokračováními kanovníka Vyšehradského a mnicha Sázavského. Praha: Nadání Františka Palackého, 1882. Sbíрка kronik a letopisů českých v překladech; Sv. 1, s. 151.
- 18 Z í b r t, Čeněk. c. d., s. 231.
- 19 K r u ž í k, Jan. *Kroje na Podluží*. Břeclav: Okresní kulturní středisko, 1977, s. 13.
- 20 T a r c a l o v á, Ludmila. *Kroj na Uherskohradištsku*. Uherské Hradiště: Klub kultury v Uherském Hradišti, 2013, s. 63.
- 21 Tento termín, bez objasnění jeho původu, zmiňuje ve své knize: S k á c e l, Jan. *Čtení o Strážnici*. Strážnice: Muzejní spolek, 1999, s. 162.
- 22 K o s t e l n í k o v á, Marie. *Velkomoravský textil v archeologických nálezech na Moravě*. Praha: Academie, 1973. Studie Archeologického ústavu Československé akademie v Brně, s. 16–17.
- 23 W i n t e r, Zikmund. c. d., s. 114.
- 24 K l v a ň a, Josef. Lidové kroje na Moravském Slovensku. In: Húsek, Jan et al. *Moravské Slovensko. Svazek I*. Praha: Nákladem Národopisné Musea Československého, 1918, s. 104.
- 25 Předpokládá se, že oděvní součástky z vlněných a lněných látek zhotovovaly ženy podomácku, Čeněk Zíbrt v této souvislosti upozorňuje na fakt, že se jménem „křejčí“ je zmiňováno v pramenech až ve 13. století. Z í b r t, Čeněk. c. d., s. 36.
- 26 H u r t, Rudolf a kol. *Kyjovsko*. Brno: Musejní spolek v Brně, 1970, s. 200.
- 27 Tamtéž, s. 202.
- 28 K l v a ň a, Josef. c. d., s. 112.
- 29 Košile se dodnes přimodřují v některých obcích na Uherskobrodsku a Uherskohradištsku, především v kunovickém krojovém okrsku.
- 30 N o s á l o v á, Viera. *Slovenský ľudový odev*. Martin: Osveta, 1983, s. 9–10.
- 31 Š i m š a, Martin. *Lidový oděv na Moravě: katalog výstavy*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2014, s. 15–16.
- 32 B e n ž a, Mojmir. *Tradičný odev Slovenska = Traditiona clothing of Slovakia*. Bratislava: ÚEUV, 2015, s. 44–46.
- 33 Ikonografické doklady pracovního oděvu venkovských obyvatel lze nalézt v publikaci: H u s a, Václav, P e t r á ň, Josef a Š u b r t o v á, Alena. *Homo faber: pracovní motivy ve starých vyobrazeních*. Praha: Academia, 1967.

- 34 Podrobně se tématu ikonografických pramenů do roku 1850 na Moravě a ve Slezsku věnuje publikace: K ř í ž o v á, Alena a Š i m š a, Martin. *Lidový oděv na Moravě a ve Slezsku: ikonografické prameny do roku 1850*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2012.
- 35 L u d v í k o v á, Miroslava. *Moravské a slezské kroje: kvaše z roku 1814 = Mährische und Schlesische Volkstrachten: Guaschen aus dem Jahre 1814*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2000, s. 163.
- 36 K ř í ž o v á, Alena a Š i m š a, Martin. c. d., s. 218–220.
- 37 Tamtéž, s. 222–223.
- 38 D o s t á l, František a J e ř á b k o v á, Alena. *Moravský lid v díle Františka Kalivody: (1824–1859): katalog stejnojm. výstavy, Uherské Hradiště, listopad 1965*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum, 1965. 65 s.
- 39 Ž á k a v e c, František. *Dílo Josefa Mánesa. Sv. II., Lid československý = L Oeuvre de Josef Mánes. Tome II, Le peuple tchécoslovaque*. Praha: Jan Štenc, 1923.
- 40 K l v a ň a, Josef. c. d., s. 207.
- 41 P e t ř í č k o v á, Kristýna. *Lidový oděv v obci Louka: v souvislosti s vývojem lidového oděvu na Horňácku*. Louka nad Veličkou: Obec Louka, 2013, s. 30.
- 42 F r o l e c, Václav, H o l ý, Dušan a J e ř á b e k, Richard, eds. *Horňácko: život a kultura lidu na moravsko-slovenském pomezí v oblasti Bílých Karpat*. Brno: Blok, 1966, s. 167.
- 43 K l v a ň a, Josef. c. d., s. 163.
- 44 Tamtéž, s. 157.
- 45 Tamtéž, s. 157.
- 46 K r u ž í k, Jan. *Kroje na Podluží*. Břeclav: Okresní kulturní středisko, 1982, s. 13.
- 47 Tamtéž, s. 12.
- 48 H u r t, Rudolf a kol. c. d., s. 209.
- 49 K l v a ň a, Josef. c. d., s. 147.
- 50 S k á c e l, Jan. c. d., s. 162.
- 51 K l v a ň a, Josef. c. d., s. 143.
- 52 B í z a, Josef a S k á c e l, Jan. *Slovácká obec Rohatec*. Rohatec: MNV, 1973, s. 137.
- 53 Výzkumové karty z pozůstalosti Anny Rýznarové, Archiv událostí NÚLK, číslo karty: 43295/2011, místo: Vnorovy.
- 54 T a r c a l o v á, Ludmila. c. d., s. 63.
- 55 Tamtéž, s. 64–65.
- 56 H a b a r t o v á, Romana. Lidové odívání v Hluku. In: Břečka, Jan et al. *Hluk: dějiny města*. Hluk: Město Hluk, 2011, s. 620–622.
- 57 T a r c a l o v á, Ludmila. c. d., s. 64–65.
- 58 B e n e š, Josef. Lidové kroje v okolí Uherského Brodu. *Slovácko 10–11, 1968–1969*, s. 48.
- 59 S t r á n s k á, Drahomíra. Lidový kroj. In: Horák, Jiří, Chotek, Karel a Matiegka, Jindřich, eds. *Československá vlastivěda. Řada II, Národopis*. Praha: Sfinx, 1936, s. 230.

Literatura:

- B e n e š, Josef. Archivní doklady k vývoji lidového oděvu na Uherskobrodsku. *Vlastivědný věstník moravský* 13, 1958, s. 110–115.
- B e n e š, Josef. Lidové kroje v okolí Uherského Brodu. *Slovácko 10–11, 1968–1969*, s. 48.
- B e n ž a, Mojmír. *Tradiční odev Slovenska = Traditiona clothing of Slovakia*. Bratislava: ÚLUV, 2015. 293 s.
- B í z a, Josef a S k á c e l, Jan. *Slovácká obec Rohatec*. Rohatec: MNV, 1973. 179 s.
- Československá etnografie* 10, 1962, č. 4.
- B ř e č k a, Jan et al. *Hluk: dějiny města*. Hluk: Město Hluk, 2011. 735 s.
- H o r á k, Jiří, C h o t e k, Karel a M a t i e g k a, Jindřich, eds. *Československá vlastivěda. Řada II, Národopis*. Praha: Sfinx, 1936. 391 s.
- H u r t, Rudolf a kol. *Kyjovsko*. Brno: Musejní spolek v Brně, 1970. 537 s.
- H u s a, Václav, P e t ř á ň, Josef a Š u b r t o v á, Alena. *Homo faber: pracovní motivy ve starých vyobrazeních*. Praha: Academia, 1967. 223 s.

- H ú s e k, Jan et al. *Moravské Slovensko. Svazek I*. Praha: Nákladem Národopisné Musea Československého, 1918. 399 s.
- J a n č á ř, Josef a kol. *Lidová kultura na Moravě*. Strážnice: Ústav lidové kultury, 2000. 373 s. Vlastivěda moravská. Nová řada Země a lid; sv. 10.
- K o s m á s. *Kosmův letopis český s pokračováními kanovníka Vyšehradského a mnicha Sázawského*. Praha: Nadání Františka Palackého, 1882. 224 s. Sběrka kronik a letopisů českých v překladech; Sv. 1.
- K o s t e l n í k o v á, Marie. *Velkomoravský textil v archeologických nálezech na Moravě*. Praha: Academia, 1973. 54 s. Studie Archeologického ústavu Československé akademie v Brně.
- K r u ž í k, Jan. *Kroje na Podluží*. Břeclav: Okresní kulturní středisko, 1982. 77 s.
- K ř í ž o v á, Alena a Š i m š a, Martin. *Lidový oděv na Moravě a ve Slezsku: ikonografické prameny do roku 1850*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2012. 255 s.
- K y b a l o v á, Ludmila. *Dějiny odívání. Renesance (15. a 16. století)*. Praha: Lidové noviny, 1996. 174 s.
- K y b a l o v á, Ludmila, H e r b e n o v á, Olga a L a m a r o v á, Milena. *Obrazová encyklopedie módy*. Praha: Artia, 1973. 623 s.
- L u d v í k o v á, Miroslava. *Moravská lidová výšivka*. Brno: Moravské museum, 1986. 243 s.
- L u d v í k o v á, Miroslava. *Moravské a slezské kroje: kvaše z roku 1814 = Mährische und Schlesische Volkstrachten: Guaschen aus dem Jahre 1814*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2000. 192 s.
- M a c h e k, Václav. *Etymologický slovník jazyka českého*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 1997. 866 s.
- M a r k o v, Jozef. *Slovenský ľudový odev v minulosti: materiály k dejinám slovenského ľudového odevu*. Bratislava: Slov. vyd. krásnej lit., 1955. 206 s. Knižnica ľudového umenia; Zv. 5.
- M e r t o v á, Petra et al. *Výšivka, krajka a aplikace na tradičním oděvu*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2013. 191 s.
- N i e d e r l e, Lubor. *Slovanské starožitnosti: oddíl kulturní [II], Život starých Slovanů: základy kulturních starožitností slovanských. Dílu I. svazek 2*. Praha: Nákladem Bursíka & Kohouta, 1913. s. 400–897.
- N o s á l o v á, Viera. *Slovenský ľudový odev*. Martin: Osveta, 1983. 218 s.
- P e t ř í č k o v á, Kristýna. *Lidový oděv v obci Louka: v souvislosti s vývojem lidového oděvu na Hornácku*. Louka nad Veličkou: Obec Louka, 2013. 282 s.
- S k á c e l, Jan. *Čtení o Strážnici*. Strážnice: Muzejní spolek, 1999. 237 s.
- S t r á n s k á, Drahomíra. *Lidové kroje v Československu. Díl I., Čechy*. Praha: J. Otto, 1950. 277 s.
- Š i m š a, Martin. *Lidový oděv na Moravě: katalog výstavy*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2014. 239 s.
- T a r c a l o v á, Ludmila. *Kroj na Uherskohradištsku*. Uherské Hradiště: Klub kultury v Uherském Hradišti, 2013. 272 s.
- V á c l a v í k, Antonín. *Luhačovské Zálesí: Příspěvky k národopisné hranici Valaška, Slovenska a Hané*. Luhačovice: Musejní společnost, 1930. 671 s.
- W i n t e r, Zikmund. *Dějiny kroje v zemích českých od počátku století 15. až po dobu Bělohorské bitvy*. Praha: F. Šimáček, 1893–1894. 4 sv. (670 s.). Dějiny kroje v zemích českých; 2.
- Z í b r t, Čeněk. *Dějiny kroje v zemích českých. 1, Od nejstarších dob až po války husitské*. Praha: f. Šimáček, 1892. 3 sv. Dějiny kroje v zemích českých; Díl 1.
- Ž á k a v e c, František. *Dílo Josefa Mánesa. Sv. II., Lid československý = L Oeuvre de Josef Mánes. Tome II, Le peuple tchécoslovaque*. Praha: Jan Štenc, 1923. 335 s.

Foto:

David Rájecký

Mgr. Lenka H a v l í k o v á (n. 1986), etnografka Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici, kde se zabývá lidovým oděvem a online prezentací sbírek.

Men's Shirts in South Eastern Moravia A Contribution to Terminology, Genesis and Construction of This Part of Men's Clothing

A b s t r a c t

Shirts belong to the oldest and from the point of view of development to the main parts of men's clothing. It was worn all year long, not just casually as well as for work but it was also a part of ceremonial and festive clothes in Moravian Slovakia. The contribution pays attention to the development of its shape in the past or to the etymology and dialectal expressions but also to the basic characteristics of this part of clothing, such as material, decoration and above all its cut. For the purposes of the study the material from the National Institute of Folk Culture representing shirts from the whole area of Moravian Slovakia was used.

Historical predecessor of men's shirt from rural areas was a shirt-like piece of clothes worn by both men and women. It was an underwear part of clothes and in both summer months and working activities it was an upper art of clothes. Its shape was basically simple, consisting of rectangular parts and home made from people's own flax and linen materials. Only later a purchased cotton cloth has been used up until nowadays.

Men's shirt gradually changed its shape which was mainly influenced by renaissance fashion and it underwent the greatest change in folk environment in 18th and mainly in 19th century. As shown by collection material and by several cut varieties of men's shirts preserved in Moravian Slovakia up to these days, there are shirts, mainly in the area of Podluží, Hornácko and Dolnácko, with the cut consisting of rectangular parts. The body part is based on wrapping and the shirts are characterised by a straight loose sleeve and are tied by laces or fastened up with buttons. A lengthwise poncho-like cut, which is probably an archaic cut of a men's shirt, was preserved in the only sub- region of Moravian Slovakia, in Kopanice. In Moravian Slovakia, the slit in the throat area is placed on the side of the front part and it is tied by two pairs of laces – under the throat and near the right shoulder. There was a remarkable shift in cut caused by a different cut of sleeves which were sewn into a cuff and influenced by a style fashion of 19th century, marked by a cuff and folded collar.

A different group of shirt cuts is represented by the one from the region of Uherské Hradiště and partly from the region of Uherský Brod which is characterized by distinct frills and arm holes and probably influenced by the cut of women's shoulder hole sleeves. Their sleeves are narrowed towards a wrist and a folded collar is tied with a button. This cut is considered to be younger compared to the previous one. The newest type of a shirt is an urban cut which spread as a part of folk costumes in the observed region in the beginning of 20th century.

Men's shirts in the observed region are decorated by embroideries usually based on purpose reinforcements of the fringes of linen and joints and were concentrated on the collar, on the front part slit and on the sleeves. Sizes and colours of the embroideries have specific rules in respective areas and localities and are connected with the age of the person wearing the shirts as well as with the occasions on which they were worn. Embroideries are larger on the festive shirts worn by single boys and its more modest on the shirts worn by married men and on the shirts worn for work. Shirts from the region of Moravian Slovakia have various dialectal names based on their remarkable characteristics, such as the shape of embroidery, but also the look of sleeves and the way of fastening a slit.

Männerhemden in Südostmähren Beitrag zur Terminologie, Genesis und Konstruktion des Kleidungsstücks für Männer

Z u s a m m e n f a s s u n g

Das Oberhemd gehört zu den hauptsächlichsten und entwicklungsgeschichtlich ältesten Teilen der Männertracht. Man trug es das ganze Jahr, nicht nur zum normalen Tragen und zur Arbeit, sondern es war auch Bestandteil der Festtracht und der Feiertagstracht in der Mährischen Slowakei. Der Beitrag widmet sich der Entwicklung der Hemdform sowie der Etymologie und den Dialektausdrücken, jedoch auch den grundlegenden Charakteristiken dieses Kleidungsstücks, wie Stoff, Verzierung

und vor allem Schnittkonstruktion. Dabei wird das Sammlungsmaterial des Nationalen Instituts für Volkskultur in Strážnice genutzt, in dem Hemden aus der ganzen Mährischen Slowakei vertreten sind.

Der historische Vorgänger des Männerhemds in den bäuerlichen Schichten war ein verschieden bezeichnetes hemdartiges Kleidungsstück für Männer und Frauen. Es diente als Unterbekleidung und wurde zugleich in den Sommermonaten als Oberbekleidung getragen. Dieses Kleidungsstück war einfach gestaltet, aus rechteckigen Teilen genäht und aus eigenem Material (Hanf- oder Leinenstoff) selbstgefertigt. Erst später begann man zur Anfertigung von Hemden gekauftes Baumwollgewebe in Leinwandbindung zu nutzen, das bis ins 21. Jahrhundert verwendet wird.

Das Männerhemd veränderte allmählich seine Gestalt, den größten Einfluss auf sein Aussehen und die Art des Anziehens hatte die Renaissancemode und einen grundsätzlichen Wandel im volkstümlichen Milieu machte es im 18. und vor allem im 19. Jahrhundert durch. Wie das Sammlungsmaterial belegt, ist unter den mehreren Hemdenschnittvarianten, die in der Mährischen Slowakei vorkommen und sich bis heute erhalten haben, ersichtlich, dass in den Subregionen Podluží, Hornácko und einem Teil von Dolnácko Hemden anzutreffen sind, die bis heute einen aus rechtwinkligen Stücken zusammengesetzten Schnitt bewahren. Die Rumpfkonstruktion geht von einem Umwickeln des Körpers aus und charakteristisch für sie sind ein gerader offener Ärmel und das Zubinden mit Bändern oder Zusammenheften mit Klammern. In Kopanice als einziger Subregion der Mährischen Slowakei blieb der Schnitt eines länglichen Ponchos erhalten, der wahrscheinlich der archaische Männerhemdenschnitt ist. In der Mährischen Slowakei befindet sich der Schlitz am Halsloch am häufigsten an der Vorderteilseite und wird mit zwei Bänderpaaren zusammengehalten – unter dem Hals und an der rechten Schulter. Ein deutlicher Fortschritt im Hemdenschnitt war zweifellos der veränderte Ärmelschnitt, wobei die Ärmel in eine Manschette eingenäht sind man von der Stilmode des 19. Jahrhunderts ausgeht, als sich Manschetten und Umlegekragen durchsetzten.

Eine abweichende Schnittgruppe bilden die Hemden um Uherské Hradiště und teilweise auch um Uherský Brod, die faltenreich mit Schulterfleck sind, sie wurden offenbar vom Schnitt der Frauenärmelblusen mit betonter Schulter beeinflusst. Ihre Ärmel verjüngen sich zum Handgelenk hin und beim Umlegekragen wird der Schnitt mit Klammern verschlossen. Dieser Schnitt kann in der Entwicklung als jünger gegenüber dem vorhergehenden angesehen werden. Der neueste Typ sind dann Hemden mit städtischem Schnitt, die sich Anfang des 20. Jahrhunderts in den Trachten der untersuchten Region stark verbreiteten.

Die Männerhemden im untersuchten Gebiet werden mit Stickereien verziert, die von einer zweckdienlichen Festigung der Tuchnähte und -ränder ausgehen und sich auf Kragen, Vorderteilschnitt und Ärmeln konzentrieren. Ausmaß und Farbgestaltung der Stickereien haben in den einzelnen Gebieten und Ortschaften ihre Regeln und hängen mit dem Alter des Hemdenträgers und der Gelegenheit zusammen, zu der es getragen wird. Reich entwickelt sind die Stickereien bei den ledigen Burschen zu feierlichen Anlässen, bei verheirateten Männern und als Teil der Arbeitsbekleidung sind sie im Gegenteil bescheidener. Die Hemden in der Mährischen Slowakei tragen verschiedene Mundartbezeichnungen, die von deren auffälligen Merkmalen ausgehen und auf die Form der Stickereien, aber auch auf das Aussehen der Hemdsärmel oder zum Beispiel die Heftart des Schnitts verweisen.

VINÁRSKY KRÁĽ

(zabudnutý príbeh priekopníka slovenskej vínnej turistiky)

Katarína Slobodová Nováková, Katedra etnológie a mimoeurópskych štúdií, Filozofická fakulta Univerzity sv. Cyrila a Metoda, Trnava

Štúdia pojednáva o vzniku a rozvoji vínnej turistiky na Slovensku v polovici 20. storočia. Podáva reálny obraz o situácii, dobe, v ktorej na Slovensku vznikala, v akých podmienkach sa vyvíjala a akou zmenou politickej situácie na pol storočie opäť zanikla. Vínnu turistiku charakterizuje na príklade osobnosti Jozefa Belicu, zakladateľa a priekopníka vínnej turistiky na Slovensku.

Úvod

Pod Malými Karpatmi sa vo viniciach pohybujú každoročne okolo viniča tisícky ľudí. Ich cesty k vinohradu, vínu a vinohradníctvu, tak ako ich osudy sú rôzne a jedinečné. Každého priviedlo k vinohradníctvu dačo iné. Zdedený vinohrad, vzťah k rodnému kraju, radosť z práce či láska k vínu.

Začiatky vínnej turistiky, ktorá sa dnes tak veľmi rozmáha a stáva sa nesmierne populárnou, sú na Slovensku v mezivojnovom období 20. storočia a sú späté s menom vinára Jozefa Belicu z Dolných Orešian,¹ malebnej dedinky na západnom Slovensku neďaleko Trnavy. Právom bol vo svojej dobe označovaný ako vinársky kráľ. Bol to človek, ktorý položil základy vínnej turistiky, podporil miestnych chudobných vinohradníkov, mal obchodné stratégie na tie roky nesmierne dokonalé. Mal vízie a ciele propagovať miestne vinohradníctvo i vína a pritiahnúť návštevníkov takpovediac „priamo do viníc“. To, čo je dnes považované za nesmiernu atrakciu – piť víno priamo vo viniciach, kde bolo dopestované, a vychutnávať si tak atmosféru viníc spolu s dobrým jedlom, vedel Belica už v štyridsiatych rokoch 20. storočia. Napriek tomu jeho meno upadlo do zabudnutia a väčšina ani netuší, že základy vínnej turistiky sú oveľa staršie ako prvé slovenské vínné cesty v deväťdesiatych rokoch 20. storočia a položil ich práve tento neznámy muž z obce pod Malými Karpatmi.

Informácie k tejto štúdii sme čerpali z viacerých zdrojov. Boli to rôzne dokumenty, písomné svedectvá bývalých zamestnancov a spomienky na prácu v podniku Jozefa Belicu, pamätná kniha pivnice Jozefa Belicu, dobové dokumenty – reklamné letáky, prospekty pre hotely a pohostinstvá, novinové ústrižky, ako i rozhovory s pamätníkmi a rodinnými príslušníkmi Jozefa Belicu. Najcennejším prameňom je kniha spomienok Jozefa Belicu, kde sústredil všetky svoje spomienky, dokumenty a dobové materiály.² Tiež sme využili materiály nachádzajúce sa v trnavskom archíve, archíve ústavu Pamäti národa, dobové fotografie ako i súkromné archívy obyvateľov obce.

Význam vinohradníctva pod Malými Karpatmi

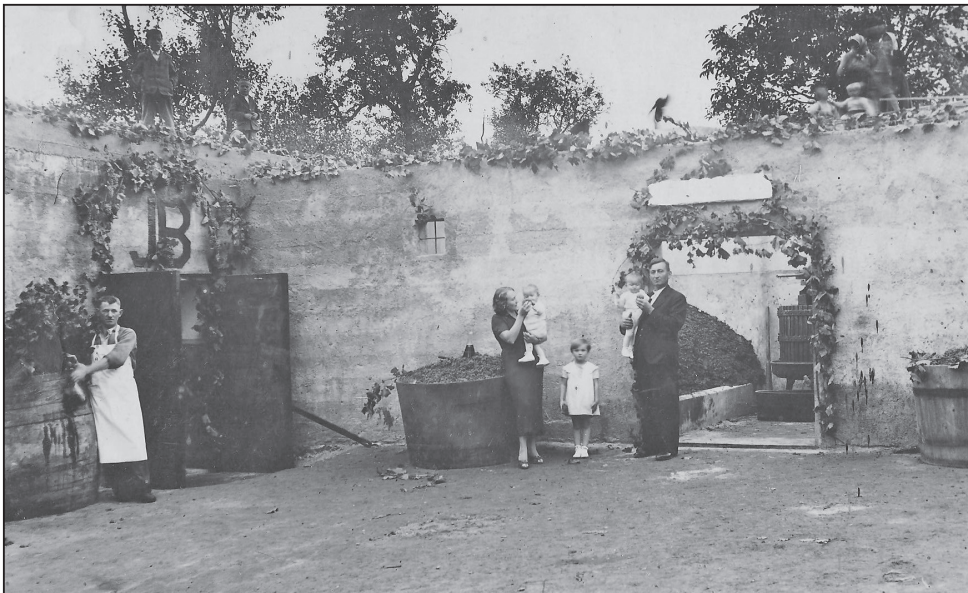
Slovensko svojou vnútrozemskou polohou a pomerne diferencovanými prírodnými podmienkami predstavuje severnú hranicu rentabilného pestovania viniča hroznorodého v Európe. Jeho pestovanie sa koncentruje na stráňach podhorí, pahorkatín a na úbočiach kotlín južného pásma územia Slovenska. Nadväzuje na dorábateľské oblasti susedných krajín (Moravy, Rakúska, Maďarska) a predstavuje ich najsevernejšie výbežky.³

Slovenské vinohradníctvo prekonalo počas historického vývinu viaceré zmeny. Menil sa výskyt a rozsah viničných plôch, narušovala sa kontinuita pestovateľského pásma. Severná hranica dorábateľskej oblasti bola pohyblivá a zasahovala miestami pomerne vysoko na sever územia. Pre štúdium týchto zmien majú preto veľký význam archívne údaje o jednotlivých viniciach a mapy, v ktorých sú vinice vyznačené. Na Slovensku sa už od 12. storočia vytvárali prvé vinohradnícke regióny, z ktorých niektoré si zachovali kontinuitu až do súčasnosti. Podľa výsledkov súpisu poddanskej pôdy a jej rozlohy z roku 1720 sa výskyt vinohradníckych oblastí zhoduje so súčasným stavom. Na prvých miestach v rozsahu viníc boli bratislavská, nitrianska, hontianska a zemplínska župa. Výrazné zmeny v rozložení vinohradov spôsobila koncom 19. a začiatkom 20. storočia viničová kalamita – hubovitá choroba fyloxéra. Prejavila sa nielen v poklese plochy pôvodných viníc, ale i v poklese výsadby a čiastočnom presune viníc zo svahov na roviny s piesočnatou pôdou, viac imúnnou voči nákaze.

V priebehu 20. storočia bolo navrhnutých viacero členení vinohradníckych oblastí. Pre potreby vinárskeho zákona bolo v roku 1996 vypracované najnovšie členenie, ktoré zodpovedá požiadavkám pestovateľov a producentov, rešpektuje pritom prirodzené delenie podľa klimatických a geologických podmienok.⁴

My sa budeme zaoberať vinohradníctvom v Malokarpatskej vinohradníckej oblasti, konkrétne v jeho severnej časti, v špecifickom mikroregióne nazývanom v odbornej literatúre *Orešanský rajón* (podľa obcí Horné a Dolné Orešany).⁵

Pre obyvateľov všetkých skúmaných lokalít bola pôda (poľnohospodárska alebo vo forme viníc) nielen materiálnou, ale i spoločenskou a kultúrnou hodnotou. Rozsah jej vlastníctva sa stal kritériom sociálneho postavenia v spoločnosti a spôsob, akým sa pôda obhospodarovala, zase mierou vývinu jej agrárnej kultúry. Vlastnenie pôdy bolo reálnou materiálnou a spoločenskou potrebou, lebo pôda bezprostredne súvisela so základným zamestnaním dedinského človeka a plne zodpovedal záujmom a potrebám sebarealizácie.⁶ Pôda a jej hodnota sa stali v rodine i dedinskom spoločenstve normou, ktorú ako kultúrnu tradíciu prevzali, udržiavali a odovzdávali jednotlivým generáciám po celé obdobie súkromnovlastníckych vzťahov v poľnohospodárstve: teda v čase, keď sa agrárna kultúra rozvíjala kontinuitne, na tradičných vzoroch.⁷

Jozef Belica s rodinou v rozostavanej pivnici, začiatok štyridsiatych rokov 20. storočia.

Celé stáročia bola práca na pôde a vo vinici pre väčšinu ľudí v tomto mikroregióne hlavným cieľom hospodárskej aktivity a viditeľne sa odrážala aj v ich kultúre. V štruktúre obyvateľov malokarpatských vinohradníckych obcí mali vinohradníci v historickej perspektíve najpočetnejšie zastúpenie a ich prítomnosť v lokálnom spoločenstve bola zreteľná. Vyplyvalo to z prírodných podmienok lokality, historických okolností a celkového charakteru hospodárstva. Predaj vína a hrozna pod svahmi Malých Karpát v obciach tvorili výrazný zdroj rodinných príjmov. Pre lokálne spoločenstvo znamenali ekonomickú silu a potenciál, ktorých úroveň sa celkom prirodzene odrážala v hospodárskej stabilite mikroregiónu a životnej úrovni obyvateľov. Vinohradníci svojím fungovaním v lokalite, kultúrnymi a spoločenskými aktivitami, ako i samotným spôsobom života, komunikáciou a reakciami na konkrétne spoločensko-politické situácie kreovali miestnu kultúru a jej kolorit. Boli nesporne špecifickým a zároveň dominantným fenoménom mikroregiónu. Vinohradníctvo skúmaných lokalít je akýmsi variantom mestskej formy vinohradníctva, ktorý definovala vo svojich prácach Ema Drábiková.⁸

Poľnohospodárstvo a vinohradníctvo sú teda s malokarpatským regiónom akosi prirodzene a neodmysliteľne späté. Nepredstavujú len výrobné procesy, ale i zvláštnosti v spôsobe života, kultúre a myslení ľudí, ktorí sa týmito oblasťami poľnohospodárskej výroby zaoberajú. Človek, krajina, pracovná činnosť a s nimi spojené kultúrne hodnoty tvoria základnú osnovu etnografického pohľadu na poľnohospodárstvo a vinohradníctvo v jeho tradičných, ale i súčasných podobách. Odrážajú sa v kultúrnych hodnotách, ktoré majú dynamický charakter a sú neustále v pohybe. Z toho vyplýva, že musíme pozornosť zamerať nielen na technologické postupy či nositeľov vinohradníckej kultúry, ale i na spoločensko-kultúrne zmeny prebiehajúce v súvislosti s celkovými ekonomickými zmenami v skúmanom prostredí, aby sme dokázali pochopiť okolnosti formovania a vývoja vinohradníctva v priebehu 20. storočia.

Ťažké začiatky podnikania s vínom

Koniec 19. storočia znamenal pre orešianskych vinohradníkov a vinice takmer úplný zánik v podobe krutých mrazov, hubovitých chorôb a najmä fyloxéry. Vinohradníci boli zúfalí a škody obrovské. S rekonštrukciou viníc sa začalo v roku 1890 sadenicami vrúbľovanými na americkej podložke.⁹ Napriek tejto kríze, kedy bola väčšina viníc zničená a vyklčovaná, sa po prvej svetovej vojne podarilo tento stav zvrátiť aj vďaka šikovnosti miestneho podnikateľa Jozef Belicu. V povojnových rokoch bolo treba zakladať nové vinice, ťažkosti však boli v tom, že vinohradníci potrebovali kvalitný štepový materiál, ktorého bol vtedy veľký nedostatok. Doslova úzko profilový tovar bol odolný americký podpník ako štepový materiál na podložky. Belica vtedy ako dvadsaťtyriročný mladík s podnikateľským duchom vystihol tento nedostatok, urobil po obciach súpis medzi vinohradníkmi a zaoštaral podpníky z Maďarska. Tak mohli orešianski vinohradníci vysádzať odolné podpníky a postupne do roku 1930 vybudovali približne sedemdesiat päť hektárov nových viníc.¹⁰

Do tohto slubného znovuzrodenia vinohradníctva zasiahla svetová hospodárska kríza. Medzi rokmi 1928–1935 boli tak nízke výkupné ceny hrozna, muštu a vína, že vinohradníci jeden po druhom krachovali a museli odchádzať do iných zamestnaní. Hrozno sa vykupovalo po štyridsiati halierov a liter muštu za jednu korunu. V rokoch veľkej úrody to bolo pre vinohradníkov veľmi zlé, pretože nemali dostatok priestorov na uskladnenie nadproduktie, museli teda predávať i kvalitné hrozno alebo mušt vysokej cukornatosti za veľmi nízke ceny. Túto situáciu využívali formy, zaoberajúce sa veľkoobchodovaním s vínom. Umelo znižovali ceny, tlačili ceny nižšie a nižšie, lebo vedeli, v akej náročnej situácii sa vinohradníci ocit-

taj. Vedeli, že vinohradníci budú nútení pri veľkej úrode prijať i ponúkané nízke ceny za odkúpenie produktov.

Belicov prvý intenzívny kontakt s vinárstvom začal na jeseň roku 1932. Tento rok bol poznačený veľmi dobrou úrodou hrozna. Priemerná cukornatosť dosahovala dvadsaťdva stupňov, hrozno bolo kvalitné, zrelé, nepoškodené chorobami či škodcami, teda prvotriednej kvality. Počas týchto dní prichádzali do obce mnohé vinárske firmy vykupovať hrozno a mušt. Prax bola taká, že firma prišla za richtárom, dali vyhlásiť bubeníkom oznam, že firma vykupuje hrozno po päťdesiati halierov za kilogram najvyššej kvality, prípadne mušt. Ľudia s nádejou dobrého odpredaja úrody priamo z viníc, bez starostí so spracúvaním, uskladnením a predajom vína, túto situáciu využívali, nosili v putniach hrozno na predaj týmto obchodníkom. Jozef Belica vo svojom životopise popisuje udalosti týchto dní nasledovne:¹¹

Pohľad na pivnicu Jozefa Belicu, štyridsiate roky 20. storočia.

„Asi 20. septembra 1932 prišla z Brna vinárska firma skupovať hrozno a ponúkala za kilogram 50 halierov. Toto poníženie môj mladý temperament viac nezniesol. Hneď, ako som počul tento oznam, dal som ja bubeníkovi oznam, aby ho vyhubnoval. Stálo tam, že ja, Jozef Belica, vykupujem hrozno a platím za kilogram jednu korunu. Brňáci kapitulovali a odišli z obce na prázdno. Ešte v ten deň som vykúpil 100 q, ktoré som sypal na drevenú dlážku v prenajatom sklade na hromadu. Toto som urobil bez akejkoľvek orientácie o cenách hrozna či muštu. Hneď na druhý deň sa mi podarilo nadviazať obchodný kontakt s vinárskou firmou v Trnave a tá sa mi písomne zaviazala, že odkúpia odo mňa všetok mušt od preša a budú mi platiť za liter muštu 2 koruny. Cena sa viazala na 18,7 stupňovú cukornatosť, priemer môjho muštu bol však 20 stupňov.“

Toto bolo Belicov začiatok podnikania s hroznom a vínom. Hrozno sa mu valilo doslova zo všetkých strán. Od brata si požičal plachtu z voza, aby hrozno v stodole nesypali na holú zem. Nemal však žiadne vinohradnícke náradie, kade, lisy, nádoby, sudy, hrozno sa tu údajne na kopách mágalo, štava tiekla potokom zo stodoly. V špičkových dňoch obaračiek denne vykúpil 3–4 vagóny hrozna. Na túto udalosť spomínali orešianski vinohradníci ešte dlho, jeden z nich o tejto akcii Jozef Belicu napísal svedectvo vo svojom životopise:¹²

„V tomto Belicovom podujatí bolo kus odvahy spojenej s rizikom. V tomto roku vykúpil Belica a spracoval na mušt všetko hrozno, ktoré mu bolo privezené nielen z Dolných Orešian, ale aj zo susedných obcí. Pracovné prostredie, kde túto prácu prevádzal, bolo na dvore miestneho hostinca. Nad hlavou mal len modrú oblohu, pod nohami holú zem. Pracovalo sa vo dne v noci, za každého počasia, pod holým nebom. Na krátke uskladnenie privezeného hrozna prestrel Jožo na zem impregnovanú plachtu podloženú slamou, na ktorú vinohradníci sypali prinesené hrozno ako na skládku. Výhodou pre miestnych vinohradníkov bolo to, že nemuseli

hrozno voziť na bicykloch a ponúkať ho po dedinách, trhoch, nemuseli ho preberať, oberalo a odovzdávalo sa všetko do radu.“

Firmu z Trnavy, ktorá s Belicom podpísala zmluvu o odkúpení muštu, lákala kvalitná úroda a dobrá komunikácia. Pri tejto výkupnej akcii zorganizoval Belica potrebný počet robotníkov z radov menších vinohradníkov, požičal si z celej obce dvadsať kusov 700 l kadí, na dvore miestneho hostinca zomleli privezené a vykúpené hrozno, oprešovali a dali mušt do sudov. V tomto pamätnom roku 1932 vykúpil z okolitých obcí päťdesiat vagónov hrozna, ktoré spracúval zhruba päťdesiat dní.¹³

Hoci tento Belicom na tú dobu odvážny počín skončil úspešne a videl v ňom perspektívu, pochopil, že v takýchto podmienkach sa pracovať dlhodobo nedá. Vznikali totiž veľké straty nevhodným skladovaním, spracúvaním a prepravou. Vybavenie mal požičané, sklad prenajatý.

Treba tiež povedať, že Belica začínal s podnikaním bez akýchkoľvek vedomostí, skúseností a materiálneho zabezpečenia. Nemal vybavenie, priestory, lisy, sudy, pracovné sily, orientáciu o cenách, ponuke, dopyte, ani skúsenosti s podnikaním v tomto odbore. Robil to všetko ako samouk, bez patričného vzdelania. O vinohradníctve vedel len to, čo sa naučil doma od rodičov a miestnych vinohradníkov. Hnala ho však túžba pomôcť zlepšiť situáciu miestnych vinohradníkov a sen o zviditeľnení regiónu, ktorý miloval. Zároveň pomáhala všetkým orešianskym vinohradníkom, od ktorých kupoval hrozno.

V ďalších rokoch jeho obchodníckej činnosti sa zlepšovalo materiálové vybavenie. Prelomovým momentom v Belicovej vinárskej kariére bolo vybudovanie vhodných priestorov na spracovanie hrozna, uskladnenie vína ako i reprezentatívnych priestorov na konzumáciu a predaj.

Predaj hrozna pred pivnicou, štyridsiate roky 20. storočia.

V roku 1935 začal stavať približne dva kilometri za obcou vo vinohradoch prešovňu a pivnicu. Stavba stála medzi vinicami, priamo pod úpäťm Malých Karpát. Postupne sa v priestoroch stavby vybudovali štyri betónové bazény s obsahom 600 hl, v ktorých sa hrozno spracúvalo. Priestory pivnice sa delili na pracovné-výrobné, skladovacie a spoločenské, tu bola viecha na posedenie a konzumáciu vína.¹⁴

Od roku 1935, kedy sa začala stavať pivnica, zmenili sa i podmienky výkupu hrozna. Začalo sa vykupovať podľa kvality – cukornatosti. Tento prístup považovali i sami vinohradníci za spravodlivejší, ako nový moment vnesený do cenového chaosu a nespravodlivosti, dovtedy zaužívanéj.

Navštívte pivnicu Joža Belicu

Od konca tridsiatych rokov 20. storočia už môžeme hovoriť o vinárskom podniku Jozefa Belicu. Priamo v pivnici, ktorá bola zároveň centrom jeho podniku, pracovalo pätnásť zamestnancov z dediny ako plniči, šoféri, s menej fyzicky náročnými prácami pomáhali i ženy a rodinní príslušníci majiteľa. Bola to firma, ktorá prispievala k zlepšeniu života celej obce. Obyvatelia mali Belicu vo veľkej úcte, pochvalovali si, že im pomáhal, pretože im svojou firmou umožňoval zlepšovať finančnú situáciu.

Majiteľ bol v jednej osobe pivničným majstrom, kvalifikovaným, vykupovačom aj obchodným agentom a manažérom. Zaumienil si, že orešianske vína dostane do povedomia nielen doma, ale i v zahraničí. Cestoval po celej vtedajšej Československej republike, nosil v kufri fľaše so vzorkami vín, navštevoval zariadenia a robil firme reklamu. Dával reklamy do novin, časopisov, hotelov a stravovacích zariadení.

Jozef Belica dokázal spraviť svojej firme neuveriteľnú reklamu a kampaň. Dal natočiť film o obaračke v obci, ktorý sa premietal v žurnáloch slovenských kín, jeho firmu a vína propagovali v tlači, dal vyrobiť letáky, pozvánky, plagáty a iné propagačné materiály. Jeho víno sa ponúkalo na špeciálnych vínnych kartách a propagačných materiáloch v hoteloch po celom Československu. V modranskej majolike pre neho vyrobili špeciálnu keramiku z logom jeho firmy, ktorú navrhol známy majster Ignác Bizmayer.¹⁵

Firma Jozefa Belicu sa preslávila vytvorením špeciálnej značky vína s názvom *Orešianské červené*. Belica vymyslel slogan a logo firmy: „*Pime Juro, pime Ján, víno z Dolných Orešán!*“ Uvedenie vína na trh sprevádzala na tú dobu nevídaná reklamná kampaň. Orešianské červené propagovali v tlači a vo filme. V obchodoch sa dokonca predávala aj modranská keramika s motívmi tejto značky. Belica totiž vedel, že dobré víno a dobrá etiketa robí reklamu. Preto dal vyrobiť množstvo vlastných etikiet, za ktoré by sa nemuseli hanbiť ani dnešní vinári. Tieto etikety samozrejme neobsahovali všetky informácie, ktoré sa požadujú napríklad dnes, mali však na to obdobie vysokú výpovednú hodnotu.¹⁶

Belicova pivnica bola známa v širokom okolí. Návštevníkov zaujala príjemným prostredím, personálom, ponukou a hlavne ochotou a dobrými službami za slušné ceny. Pivnicu navštevovali ľudia z blízka, ale i z väčších miest, dokonca i z cudziny. Reprezentačné priestory boli zdobené ornamentmi a maľbami, na stenách viseli čutory a taniere. Všetku keramiku, ktorú používali na dekoračné, ale i praktické účely (poháre, džbány, taniere, popolníky, drobné spomienkové predmety) si dal špeciálne navrhnuť a vyrobiť kolektívom slovenských ľudových výtvarníkov na čele s majstrom Ignáčom Bizmayerom v Majolike v Modre. Zdobili ju ornamentmi, vtipnými textami, logom firmy „*Pime Juro, pime Ján, víno z Dolných Orešán!*“. Najväčšou funkčnou rekvizitou bol 2000litrový sud, umiestnený na konci pivnice uprostred steny.

V pivnici sa konávali ochutnávky, dedinské zábavy pre jednoduchých dedinčanov i firemné akcie pre veľmi solventnú klientelu. Podľa spomienok pamätníkov i zachovaných

dobových fotografií vo vinárni viseli z trávov pečené husi a štangle salámy, z ktorých si zákazníci mohli sami odrezávať či odtrhnúť. Obsluhovali tu dievčatá v krojoch, z obce ku pivnici premával vyzdobený voz, hrávala tu cigánska kapela. Ak to počasie dovolilo, vždy vyniesli nad alebo pred pivnicu na voľné priestranstvo dlhé stoly nazývané *štoky* a sedelo sa vonku v príjemnom horskom prostredí na čerstvom vzduchu.

Takto vykúzlil zo strohej kamennej stavby v krásnom podhorskom zátiší príjemné a útulné prostredie, ktoré z obľubou vyhľadávali zahraniční turisti, školské výlety a exkurzie, ale i umelci, hudobní skladatelia. Medzi najvýznamnejších hostí Belicovej pivnice patrili: hudobný skladateľ Mikuláš Schneider Trnavský, herci z bratislavského SND a politickí funkcionári. Organizovali sa tu spoločenské stretnutia, oslavy, ochutnávky, zájazdy, podnikové posedenia a podobne. Víno z jeho pivnice sa pilo v Moskve na československom veľvyslanectve, kam si ho vyžiadal vtedajší veľvyslanec F. Tiso.

V roku 1940 získal cestou súťaže zmluvnú štátnu dodávku vína pre všetky štátne nemocnice a liečebne na Slovensku. Červené víno v tých rokoch ordinovali a prideľovali pacientom po operáciách tráviaceho, srdcovo cievneho a dýchacieho ústrojenstva a ľuďom v rekonvalescencii. Toto prvenstvo na dodávku si udržal až do roku 1945.¹⁷

Cieľom Jozefa Belicu bolo, aby sa víno dostalo priamo z prostredia, kde sa urodilo, ku konzumentovi pod vlastnou značkou a menom. Týmto chcel vylúčiť medziobchod, „...na ktorom by sa mohol niekto bez práce len priživovať!“¹⁸

Firma si vyžadovala nemalé finančné náklady, ktoré získaval Belica časťami pôžičkami. Rodina žila naďalej veľmi skromne, všetky zarobené peniaze z predaja aj manželkin učiteľský plat dávali naspäť do podniku. Dcéra na toto obdobie spomína nasledovne:

„Že by sme si mohli dovoliť bohvie čo, to teda nie, možno trochu oblečení a upravení sme chodili inak, ale to bolo preto, že mama bola učiteľka a veľmi na nás dbala. Všetky peniaze sa točili vo firme. Aj chalupy si všetci robotníci postavili skôr ako my. Posledné peniaze, čo sme mali, boli po vojne, otec dostal ako náhradu za vojnové škody asi 100 tisíc korún. Aj tie vrazil zase do zveladenia pivnice a v chalupe zas nič neostalo. Ale jemu ani tak nešlo o to víno, ale

Dedinská zábava nad rozostavanou pivnicou, koniec tridsiatych rokov 20. storočia.

Prešári, plničii, šoféri – najomní robotníci počas prešovania hrozna, 1946.

o propagáciu kraja, regiónu, vína. On to víno ani poriadne nepil. To chcel keby býval mohol, propagovať kraj a kultúru. To, čo teraz propagujú ako vidiecku či vínnu turistiku, môj otec realizoval už v tridsiatych rokoch.“

Takto, už pred vyše polstoročím, položil tento podnikateľ základy vidieckej turistiky, ktorá sa dnes stáva tak často skloňovaným termínom. Jeho hlavnou snahou bolo propagovať kraj a kultúru lokality, ktorú tak miloval. Bol oddaným lokálpatriotom, snažil sa pomôcť svojej obci a pozdvihnúť životnú úroveň i povedomie spoluobčanov. Toto sa mu úspešne darilo až do roku 1948.

Príliš dobrý podnik

Príkladom toho, ako dokázali doboví predstavitelia politickej moci doslova zničiť život človeku, ktorý celý život pracoval na zveľadení svojho podniku, a preto sa stal miestnym kulakom, je ďalší osud veľkopodnikateľa s vínom Jozefa Belicu z Dolných Orešian.

Už počas druhej svetovej vojny viacerí obecní a okresní funkcionári snažili sa útočiť rôznymi spôsobmi voči Belicovi, obviňovali ho z vlastizrady, hanobenia Adolfa Hitlera, Jozefa Tisu a predstaviteľov slovenského verejného života.¹⁹

Po ukončení druhej svetovej vojny vinárskeho podnikateľa a obchodníka Jozefa Belicu obvinili zo spolupráce s fašistami a 14. júna 1945 bol zaistený do väznice v Leopoldove. Niektorí predstavitelia obce si chceli jeho podnik privlastniť, a preto potrebovali Belicu odstrániť. Nakoniec ho po protestoch a petičných akciách jeho spoluobčanov prepustili 18. júla. V auguste ho postavili pred ľudový súd, ktorý žalobu zamietol a Belicu vyznamenal. Týmto sa však celá záležitosť neskončila. Hneď na druhý deň po zamietnutí žaloby Okresný národný výbor v Trnave vydal výmer, ktorým určil do podniku národného správcu.

Po vojne bolo hospodárstvo rozvrátené a len pomaly sa vracalo do starých kolají. Belica potreboval kapitál na nákup hrozna z úrody 1945, ktorý však nemal. Peniaze na nákup úrody získal od trnavského podnikateľa, ktoré však musel do roka vrátiť. Preto 28. septembra 1947 dal do denníka ČAS uverejniť inzerát nasledujúceho znenia:²⁰

„Jozo Belica v Dolných Orešanoch prosí svojich obchodných priateľov o krátkodobú šesťmesačnú pôžičku na nákup tohtoročného vína a hrozna. Suma nižšia ako 50 000 Kčs neprichádza v úvahu.“

Tento pokus dopadol úspešne. Peniaze sa Belicovi začali hrnúť, dokonca musel niektorých záujemcov slušne odmietnuť. V roku 1947 dal na vlastné náklady do pivnice zaviesť elektrické štvorfázové vedenie z dediny v dĺžke približne dva kilometre. Finančné náklady na tento projekt boli približne sto tisíc korún. Boli to posledné peniaze, ktoré rodina mala. Jozef Belica ich dostal ako vojnovú škodu za zničené sudy, ktoré mu rozstrieľali ruskí vojaci.

Zmena politickej situácie však nedala na seba dlho čakať. Prišiel „vítaný február“ a spolu s ním znárodnenie, ktoré znamenalo definitívny koniec vinárskeho podniku. Dňa 23. marca 1948, dva dni po narodeninách, bol Jozefu Belicovi vinársky podnik podľa zákona bez náhrady znárodnený so spätnou platnosťou od 1. januára 1948.

Podľa východiskovej bilancie bolo na sklade približne 36 500 litrov vína, určená cena za 1 liter bola 30 korún, čo bolo zhruba 1,1 milióna korún. Veľký kapitál bol vložený vo vybavení a zariadení pivnice. Všetok inventár, okrem drobných súdkov a keramiky, zobrali vinárske závody v Trnave. Svojim veriteľom zostal Belica dlžný 605 tisíc korún, ktoré sa mu do konca života nepodarilo splatiť.²¹

Belica veľmi ťažko znášal tieto udalosti a do konca života sa úplne nespamätal, najmä vďaka finančnej situácii a dlhom, ktoré zostali nesplatené. Jeho dcéra na toto obdobie spomína:

„Veľmi ťažko to otec niesol. Boli dni, keď si ráno lahol do kuchyne, príkril si tvár novinami, nechcel nikam ísť, nechcel jesť, ani piť. A len ležal celé dni a lamentoval: zomrieme od hladu!“

Pivnica Jozefa Belicu v súčasnosti.

Etikety na víno, ktoré si Jozef Belica navrhol na svoje fľaše.

„Vinohradníctvo v oblasti orešanskej bolo pole neorané. Domnievam sa, že ako slabý jednotlivec som vyoral dosť hlbokú brázdu v krátkom čase. O kvalite môjho vína a mojej práce sa tu nebudem rozpisovať, robia to za mňa mnohé stovky spokojných konzumentov, ktorí ku mne prišli. Za túto záslužnú činnosť som si vyslúžil titul vykorisťovateľa. Či to nie je logika obrátená hore nohami? Bohatstvom som neoplýval, ba naopak plával som v dlžobách. Každú korunu, ktorú som v podniku zarobil, ale tiež plat mojej manželky, učiteľky, som vkladal do podniku. Avšak v roku 1948 dekrétom o znárodnení boli výsledky mojej takmer celoživotnej práce a špenenia bez náhrady vyvlastnené. I keď je toto len drobný prípad, jednako je to ponižujúce pre človeka, ktorý celý život statočne pracoval.“

Záver

Úspešné vinárstvo zaniklo v roku 1948, kedy ho postihol osud všetkých súkromných podnikov – bolo znárodnené. Belica sa do konca života z tejto osobnej tragédie nespamätal. Bol nútený vystahovať sa z rodnej obce, bol niekoľkokrát väznený, prišiel znárodnením o celoživotné úspory. Zomrel v zabudnutí a ťažkom psychickom rozpoložení v Trnave. Jeho pivnica sa v druhej polovici 20. storočia stala vinárňou, vlastnil ju štátny podnik Jednota, potom ju prerobili na sklady. Koncom sedemdesiatych rokov 20. storočia ju asanovali a ruiny stavby tak chátrajú dodnes.

Na odkaz vinárskeho kráľa a tradíciu orešianskych vín nadviazalo v deväťdesiatych rokoch rodinné vinárstvo Belicovcov, ktoré úspešne pokračuje a šíri dobré meno dolnoorešianskeho vinohradníctva a vinárstva.²³

Je zarážajúce, že o priestory výborne situovanej a postavenej pivnice nikto neprejavil záujem. Vzniknuté JRD nevedelo, alebo skôr nechcelo pivnicu využiť. Jozef Belica už na družstvo robiť nechodil, pretože mal vyše šesťdesiat rokov. Chodieval nad „svoju pivnicu“, kde boli ovocné sady, o ktoré sa družstvo nestaralo, zbieral orechy, jablká a hrušky. Aj za to ho obvinili z rozkrádania družstevného a štátneho majetku a odsúdili na štyri roky väzby vo väznici v Ilave. Belica sa s manželkou po týchto udalostiach definitívne presťahoval do Trnavy.

Belicovi nepriznali žiadny dôchodok, pretože od roku 1948 neodpracoval potrebný počet rokov, žili len s manželkinho učiteľského platu a neskôr penzie. Preto v roku 1972 poslal žiadosť na ministerstvo poľnohospodárstva a výživy, kde dokladoval svoj celoživotný prínos a svoju neľahkú situáciu. Nakoniec mu po dlhých naťahovaniach s úradmi priznali dôchodok vo výške 275 korún.²²

Vo vlastnom životopise, ktorý sa zachoval, hodnotí svoju prácu a snahu takto:

Ak sa budete pohybovať v Dolných Orešanoch, prejdite sa k Belicovej pivnici. Je to ne-náročná polhodinová prechádzka po asfaltovej cestičke medzi vinohradmi. Pomedzi vinice, okolo sochy sv. Urbana pridete až k zvyškom Belicovej pivnice. Je z nej nádherný výhľad na obec i okolité vinohrady.

Poznámky:

- 1 Jozef Belica, narodený 21. Marca 1896 v Dolných Orešanoch.
- 2 B e l i c a, Jozef. *Žiadosť Joža Belicu ministerstvu poľnohospodárstva a výživy SSR v Bratislava*. 8 strán, 20 strán príloh. Strojopis, 1972, archív autorky.
- 3 D r á b i k o v á, Ema. *Človek vo vinici*. Bratislava: Veda, 1989, s. 15.
- 4 Toto členenie je súčasťou zákona č.332/1996 Z.z. o vinohradníctve a vinárstve.
- 5 Malokarpatská vinohradnícka oblasť sa člení na dvanásť vinohradníckych rajónov: *Orešanský rajón* je uvádzaný pod č. 8 a patria do neho obce Dolné Orešany, Horné Orešany, Ružindol a Suchá nad Parnou. Pre pomenovanie skúmanej lokality však nepoužívam v ďalšom texte odborný vinohradnícky termín *rajón*, ale *mikroregión*, ktorý je pre naše potreby vhodnejší.
- 6 P r a n d a, Adam. Formovania nového systému hodnotových orientácií na súčasnej dediny. *Slovenský národopis* 26, 1978, s. 236.
- 7 S l a v k o v s k ý, Peter. Agrárna kultúra a životné prostredie. *Slovenský národopis* 41, 1993, s. 424.
- 8 Pozri napríklad definície a delenie vinohradníctva v práci: D r á b i k o v á, Ema. c. d.
- 9 M a l í k, Fedor et al. *Vino Malých Karpát: krajina, ľudia, tradícia*. Bratislava: Albert Marenčín – PT, 2005, s. 18.
- 10 Š v o n č i n á r, F. *Svedectvo o pravde, životopis*. Strojopis, Dolné Orešany, 70. roky 20. storočia, archív autorky, s. 5.
- 11 B e l i c a, Jozef. c. d., s. 2–3.
- 12 Š v o n č i n á r, F. c. d., s. 7.
- 13 B e l i c a, Jozef. c. d., s. 4.
- 14 N o v á k o v á, Katarína. Odraz víťazného februára a následných politických udalostí v živote vinárskeho podnikateľa. In: Profantová, Zuzana, ed. *Malé dejiny veľkých udalostí na Slovensku po roku 1948, 1968, 1989*. Bratislava: Veda, 2005, s. 92.
- 15 Ignác Bizmayer (1922), slovenský keramikár, národný umelec a držiteľ štátneho vyznamenania Pribinov Krž I. triedy za mimoriadne zásluhy v oblasti výtvarného umenia a figurálnej tvorby. Pôsobil ako majster výroby v Slovenskej ľudovej majolike v Modre, venoval sa vlastnej keramickej tvorbe. Vo svojom diele sa sústreďuje na figurálnu tvorbu, keramickú plastiku a dekoratívnu keramiku. Vychádzal z ľudového umenia, obnovil habánsku keramickú tradíciu. Medzi najvýznamnejšie diela patrí cyklus Vinohradnícky rok a Vinohradnícka lajtra. Jeho práce sú vystavené v Múzeu Ludovíta Štúra v Modre a Galérii I. Bizmayera.
- 16 V a l o, Peter a N o v á k o v á, Katarína. Vinársky kráľ. In: *Slovenka* 48, 2005, s. 46.
- 17 B e l i c a, Jozef. c. d., s. 4.
- 18 Tamtiež, s. 5.
- 19 Dokladajú to najmä dobové zápisy zo žandárskej stanice z obce Suchá nad Parnou: č. 183 dov./40, z 10. septembra 1940 (vo veci údajného vniknuti a poškodenia ústredia Hlinkovej gardy v obci), ústredne štátnej bezpečnosti z Bratislavy č. 10050/3a-1941-ÚŠB (vo veci údajného slovného hanobenia Jozefa Tisu) a č. 1912/3a/1942 ÚŠB (vo veci zaistenia Jozefa Belicu do Ilave na základe jeho politicky nevhodných verejných vyjadrení). Odpisy a kópie hlásení v archíve rodiny Odnogovej a autorky.
- 20 Denník ČAS, 28. septembra 1947, inzerát č. 3719.
- 21 B e l i c a, Jozef. c. d., s. 6.
- 22 Tamtiež, s. 1.
- 23 Bližšie o situácii pozri tiež: N o v á k o v á, Katarína. Malokarpatské vinohradníctvo v 1. polovici 20. storočia. *Slovenský národopis* 55, 2007, č. 3, s. 265–288; alebo tá istá: *Vinohradníctvo a vinohradníci v procesoch transformácii*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2009.

Pramene:

- B e l i c a, Jozef. *Žiadosť Joža Belicu ministerstvu poľnohospodárstva a výživy SSR v Bratislava*. 8 strán, 20 strán príloh. Strojopis, 1972, archív autorky.
- K a h o u n o v á, Ema. *Vinohradníctvo: dejiny v okrese Bratislava*. Strojopis, 1955, Archív textov, ústav etnológie SAV, inv. č. 237.
- K a h o u n o v á, Ema. *Vinohradníctvo: lokalita Dolné Orešany*. 31. 10. 1963, Archív textov, ústav etnológie SAV, inv. č. 512.
- Š v o n č i n á r, František. *Svedectvo o pravde, životopis*. Strojopis, Dolné Orešany, 70. roky 20. storočia, 7 s.

Literatúra:

- D r á b i k o v á, Ema. *Človek vo vinici*. Bratislava: Veda, 1989. 255 s.
- M a l í k, Fedor et al. *Víno Malých Karpát: krajina, ľudia, tradícia*. Bratislava: Albert Marenčín – PT, 2005. 212 s.
- N o v á k o v á, Katarína. Odraz víťazného februára a následných politických udalostí v živote vinárskeho podnikateľa. In: Profantová, Zuzana, ed. *Malé dejiny veľkých udalostí na Slovensku po roku 1948, 1968, 1989*. Bratislava: Veda, 2005, s. 88–97.
- N o v á k o v á, Katarína. Malokarpatské vinohradníctvo v 1. polovici 20. storočia. *Slovenský národopis* 55, 2007, č. 3, s. 265–288.
- N o v á k o v á, Katarína. *Vinohradníctvo a vinohradníci v procesoch transformácii*. Trnava: Univerzita sv. Cyrila a Metoda, 2009. 199 s.
- P r a n d a, Adam. Formovania nového systému hodnotových orientácií na súčasnej dediny. *Slovenský národopis* 26, 1978, s. 243–245.
- S l a v k o v s k ý, Peter. Agrárna kultúra a životné prostredie. *Slovenský národopis* 41, 1993, s. 423–447.
- V a l o, Peter a N o v á k o v á, Katarína. Vinársky kráľ. In: *Slovenka* 48, 2005, s. 46–47.

Respondenti:

- I. Odnogová, rod. Belicová, Trnava
S. Belica, Dolné Orešany
S. Belicová, Dolné Orešany

Foto:

Archív autorky

Doc. Mgr. Katarína S l o b o d o v á N o v á k o v á, Ph.D. (n. 1979), etnologička, vedúca katedry etnológie a mimoeurópskych štúdií a dekanka Filozofickej fakulty Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Vo svojom odbornom záujme sa venuje problematike agrárnej kultúry so zameraním na vinohradníctvo a vinárstvo, kulinárnej kultúre, ľudovému transportu a doprave. Dlhodobu sa tiež zaoberá otázkami kolektivizácie a dekolaktivizácie na Slovensku v období transformačných procesov.

A Viticulture King (A Forgotten Story of the Pioneer of Wine Tourism)

A b s t r a c t

Great Depression Period in the 30s of 20th century hit both Slovakia and the region of Little Carpathians and its winemakers and wine growers. Wine and grapes could only be sold for a very low price and that is why life in Little Carpathians was very difficult at that time. In this uneasy period Jozef

Belica started his wine business in the village Dolné Orešany. His courage, organizing skills and his dexterity made it possible for him to build a company with fifteen employees already in 1935. It is also necessary to point out that Belica started his business without any experience, knowledge and material background. He did not have any equipment, space, wine presses, labour force, any idea of prices, offer, demand as well as any entrepreneurial experience in such a business. He did everything as a layman without any proper education. About winemaking he only knew what he learned from his parents and local wine growers. He was driven by a desire to help and improve the situation of local wine growers as well as the desire to make the region he loved more visible. At the same time he was helping all wine growers whose grapes he was buying and he was improving their life situation.

The breakthrough moment in Belica's wine making career was a construction of proper area for processing and storage of grapes as well as of representative areas for consumption and sale. In 1932 he began the construction of pressing room and wine cellar approximately 2 kilometres far from the village in the vineyard. It was built right in the vineyards under the foothill of Little Carpathians. The owner was a wine master, quality checker, purchaser, business agent as well as manager in one person. He decided to introduce wine from Orešany into both local and foreign markets. He travelled all over Czechoslovakia, he carried bottles with samples in his suitcase, he visited institutions and promoted his wine. He placed advertisements into newspapers, magazines, hotels and restaurants. His company became famous for creation of the brand Orešany Red Wine. Introduction of his wine into markets was accompanied by unprecedented advertising campaign at that time. Orešany Red Wine was promoted in both printed media and movies. In shops even Modrany pottery was sold with the motifs of the wine.

The successful wine company disappeared in 1948 when it faced the same fate of all private companies – it was put under the state ownership. Belica did not recover from the tragedy until the end of his life. He was forced to move out of his native village, was put into prison several times and he lost his lifetime savings because of nationalization. He died in oblivion in Trnava. His pub became a tavern in 20th century. It was owned by Jednota and it was changed into a storeroom. Later on it was renovated and the ruins of the building dilapidated until now.

Der Weinkönig (Vergessene Lebensgeschichte eines Wegbereiters des Weintourismus)

Zusammenfassung

Die Weltwirtschaftskrise in den dreißiger Jahren des 20. Jahrhunderts ergriff in der Slowakei auch das Gebiet unterhalb der Kleinen Karpaten, also auch die dortigen Winzer und Weinbauern. Wein und Trauben ließen sich nur zu sehr geringen Preisen verkaufen und auch deshalb war damals das Leben am Fuß der Kleinen Karpaten sehr schwer. In dieser nicht leichten Zeit begann Jozef Belica, in der Ortschaft Dolné Orešany in der Weinwirtschaft unternehmerisch tätig zu sein. Dank seines Muts, Geschicks und seiner organisatorischen Fähigkeiten baute er eine Firma auf, die bereits 1935 fünfzehn Mitarbeiter beschäftigte. Dazu ist zu sagen, dass Belica seine Unternehmungen ohne jede Kenntnisse, Erfahrungen oder materielle Absicherung begann. Er verfügte weder über Ausrüstung, Räume, Weinpressen, Fässer noch Arbeitskräfte, er orientierte sich nicht in Preisen, Angebot und Nachfrage, noch hatte er Erfahrungen in dieser Branche. Dies alles tat er als Autodidakt ohne entsprechende Ausbildung. Über den Weinanbau wusste er nur, was er zu Hause von seinen Eltern und den örtlichen Weinbauern gelernt hatte. Es trieb ihn jedoch die Sehnsucht, dabei zu helfen, die Lage der hiesigen Weinbauern zu verbessern, und der Traum, seine geliebte Region bekannt zu machen. Zugleich half er allen Weinbauern, von denen er Trauben kaufte, ihre nicht leichte Lebenslage zu verbessern.

Der Wendepunkt in Belicas Winzerkarriere war der Bau geeigneter Räume zur Traubenverarbeitung und Weinlagerung sowie repräsentativer Räume für Konsum und Verkauf. Im Jahr 1935 begann er, etwa 2 km hinter der Ortschaft in den Weinbergen ein Presshaus und einen Weinkeller zu errichten. Das Bauwerk stand zwischen den Weinbergen, direkt am Fuß der Kleinen Karpaten. Sein Eigentümer war in einer Person Kellermeister, Qualitätsinspektor, Aufkäufer, Handelsagent und Manager. Er nahm sich vor, die Weine aus Orešany nicht nur im Inland, sondern auch im Ausland bekannt zu machen. Er bereiste die gesamte damalige Tschechoslowakei, trug im Koffer Flaschen mit Weinproben

bei sich, besuchte Hotels und machte Werbung für seine Firma. Er setzte Anzeigen in Zeitungen, Zeitschriften, Hotels und Restaurants auf. Die Firma Jozefa Belica wurde berühmt für die Kreierung der Weinmarke Orešanské červené (Orešany-Rotwein). Die Vermarktung des Weins wurde von einer für die damalige Zeit beispiellosen Werbekampagne begleitet. Rotwein aus Orešany wurde in Presse und Film beworben. In den Geschäften verkaufte man sogar auch Modraer Keramik mit den Motiven dieser Weinmarke.

Die erfolgreiche Kelterei endete 1948, als sie das Schicksal aller Privatbetriebe ereilte – sie wurde verstaatlicht. Belica erholte sich bis zu seinem Lebensende nicht von dieser persönlichen Tragödie. Er war gezwungen, aus seinem Geburtsort auszuziehen, wurde mehrmals ins Gefängnis gesteckt und verlor durch die Verstaatlichung seine lebenslangen Ersparnisse. Er stirbt in Vergessenheit in Trnava. Sein Weinkeller wurde in der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts zu einer Weinstube im Eigentum der Genossenschaft Jednota, dann diente er als Lager. Später wurde er abgerissen und seine verbliebenen Ruinen verfallen so bis heute.

SMRŤ AKO TÉMA ETNOLOGICKÉHO VÝSKUMU

Kontakt mŕtvych so živými v kontexte predstáv o smrti v súčasnosti

Martina Bocánová, *Katedra etnológie a mimoeurópskych štúdií, Filozofická fakulta Univerzity sv. Cyrila a Metoda, Trnava*

Text sa zameriava na živé predstavy o smrti, posmrtnom živote a kontaktoch mŕtvych so živými, ktoré sú akceptované aj v súčasnosti, poukazuje na historické kontexty a realie, ktoré pretrvávajú až do súčasnosti vo vidieckom, ale i v mestskom prostredí. Práca dáva dôraz na ľudové predstavy o svete, smrti, zomieraní a viere v predzvesti smrti, ktoré predstavujú zložitý komplex vytvorený prepojením starých archaických predstáv o smrti, ľudovej religiozity, osobných preferencií, aktuálnych duchovných prúdov a racionálnych poznatkov. V texte je kladený dôraz na výpovede informátorov ako zdroj poznania o skúmanej téme.

Smrť patrí k ľudskej skúsenosti, s ktorou sa musí určitým spôsobom vyrovnáť každý jednotlivec i širšie spoločenstvo, zasahuje ľudí v ich najosobnejšej sfére, vyvoláva záujem človeka o ňu i o možný posmrtný život vo všetkých kultúrach. Táto všeludská skúsenosť umožňuje, okrem iného, i vytvorenie tém vedeckého bádania, ktorého zistenia vypovedajú veľa o povahe jednotlivých kultúr, špecifikách náboženského života, predstavách o zászvetí či kontaktoch s bytosťami iného sveta a sveta predkov. Ľudové predstavy o svete, smrti, zomieraní a viere v predzvesti smrti predstavujú zložitý komplex vytvorený prepojením starých archaických predstáv o smrti, ľudovej religiozity, osobných preferencií, aktuálnych duchovných prúdov a racionálnych poznatkov.

Chápanie smrti a posmrtného života prešlo určitým vývojom, vykazuje špecifické prvky pre rôzne kultúry v čase i priestore.¹ Podľa ľudovej viery je smrť sprevádzaná odchodom duše z tela.² V minulosti sa človek spravidla na smrť pripravil. Tiež sa verilo, že príchod smrti rozpozná on alebo jeho blízky, že smrť na seba určitými spôsobmi upozorní. V jednotlivých kultúrach sa vyprofilovali rôzne predzvesti smrti, z ktorých viaceré pretrvali do súčasnosti, často v minimálne zmenenej forme. V poverových predstavách dodnes evidujeme vieru v predzvesti smrti, ktoré prichádzajú formou zvláštnych znamení, netypického správania sa zvierat, ale i vo forme snov či videní. Ľudia verili, že dobrá smrť je odmenou za statočný život.³ Takou bola smrť, na ktorú sa mohol jednotlivec pripraviť a prišla po plodne prežitom živote v súlade s normami a hodnotami spoločnosti. Náhla smrť, ktorá prišla nečakane, kedy sa človek nemohol rozlúčiť so svojimi blízkymi a dať do poriadku majetkové záležitosti, nebola považovaná za dobrú.⁴

Keďže v minulosti ľudia zomierali v kruhu rodiny, bola považovaná za prirodzenú súčasť života.⁵ Smrť bývala vnímaná v rôznych podobách, stretávame sa s ňou v antropomorfozovanej forme ešte i dnes, či už v podobe kostlivca, starej, ale i mladej ženy.⁶ „*Keď bola vojna, môj otec bol na vojne. A vybuchla pri ňom bomba. A tak nešťastne, nezabilo ho, nič, len ohluchol na ucho jedno a normálne ho zasypal kopec hlíny. A on tam asi deň bol v tom kopci. A len si tak hlinu odhrňal po kúštičku, lebo bol tak na bruchu tvárou dolu, dýchal po troche, aby ho to viac nezasyvalo. A naraz išiel jeho kamarát ho hľadať po boji, prešiel aj tri razy ten kopec. A naraz, na tom kopci sedela žena, pekná... A volala ho: Že pod sem. A on, že ide. Ale vyzerala jak Turkyňa, bola zahalená. On keď sa približoval, furt tam sedela a ukazovala mu do zeme.*

Akoby chcela niečo vyhrabať. A keď prišiel k nej, tam nebola. Vôbec. A on ti naraz začal, ako tam sedel, začal hrabať a vyhrabal ho. Vyhrabal ruku. Našiel ho. Ináč by zomrel.“ (Informátorka, 1926, okres Trnava.)

Zomieranie a smrť malo silný náboženský kontext, pre ľudí bolo dôležité zomierať, zomrieť a byť pochovaný po kresťansky. Odchýlky v tejto línii ako v prípade samovrahov boli vnímané veľmi negatívne a poznačili určitým spôsobom celú rodinu.⁷ Najneskôr na smrteľnej posteli sa musel človek zbaviť všetkých priťažujúcich vplyvov – vyrovnáť svoje dlhy, dať do poriadku rodinné, majetkové a právne záležitosti, absolvovať sved' a prijať posledné pomazanie. V ľudovom prostredí sa stretávame s úctou k zomieraniu a smrti, snahou zabezpečiť zosnulému pokojný, nerušený odpočinok, o správne odprevadenie človeka na druhý svet, tiež sa stretávame so snahami, aby sa už jeho duša medzi živých nevracala.⁸

Ľudia sledovali skonávanie človeka a následne ho vyhodnocovali v kontexte uznávaných noriem. Ťažký skon sa považoval za nepriaznivé znamenie, usudzovalo sa z neho, že človeka niečo ťaží, osobitne sa predpokladalo problémové zomieranie tam, kde sa verilo, že sa dotýčny zaoberal magickými praktikami. Zomierajúcemu sa snažila rodina pomôcť, pokiaľ skonával dlho – kládli ho na zem, rozväzovali uzly či odomykali zámky v dome. Mŕtvemu sa prejavovala osobitná úcta a s jeho telom sa narábalo s rešpektom. Zatlačenie očí a zavretie úst sa považovalo za pietny akt, ktorého vykonanie prináležalo najbližším rodinným príslušníkom. Mŕtvy býval vystretý v dome, v ktorom zomrel, a rodina a známy sa pri ňom modlili a spomínali na neho. Tento prvok upadol do ústrania s budovaním domov smútku a čoraz častejším zomieraním v nemocničnom zariadení.⁹ Vstúpenie inštitúcií do poslednej fázy života človeka zmenilo niektoré postoje k zomierajúcim. Smrť prestala byť pravidelnou súčasťou života a zomieranie začalo prebiehať mimo rodinného kruhu. V minulosti¹⁰ prichádzali do kontaktu so smrťou všetci ľudia, vrátane detí a smrť bola skutočne vnímaná ako prirodzená súčasť života, situácia, ktorá má svoje stabilné miesto v kolobehu života. Pri posledných chvíľach života sa snažili ľudia zomierajúcemu pomôcť – materiálne (vytvorenie

Posledná rozlučka manželky a dcery so zosnulým. Trnava 1979. Foto archív rodiny Sninčakovej a Kulisievičovej.

pocitu pohodlia a eliminovanie rušivých vplyvov, ktorým mohol byť aj plač a žialenie vo vyššej miere), ale i duchovne (posledné pomazanie, zmierenie sa s najbližšími, vyplnenie poslednej vôle, uľahčenie skonu položením na zem a podobne). Starostlivosť o mŕtve telo patrila ženám, tie zosnulého umyli, mužov oholili, obliekli do vopred pripraveného odevu. Život v dome sa spomalil, ľudia sa obliekli do smútočného oblečenia, rozprávali sa potichu, spev a smiech sa považoval za nemiestny prejav. Pri manipulácii s telom sa dával pozor na prípadné chyby, bolo potrebné hlavne zamedziť zneužitiu niektorých vecí, ktoré prišli do kontaktu s telom na čiernu mágiu.¹¹ Truhlu k hrobu niesli spravidla muži z najbližšieho príbuzenstva, táto posledná služba bola považovaná za prejav úcty voči rodine zosnulého i jemu samotnému. Neskôr sa rakva vozila na ozdobenom koči, prípadne¹² na vozíku potiahnutom čiernym súknom. Posledným aktom rozlúčky pozostalých s mŕtvym človekom bolo symbolické vhodenie hrudky hliny do hrobu.

Väčšina pietnych a zvykoslovných prvkov sa preniesla na oblasť pochovávaní, prípravy a realizácie pohrebu a následnej starostlivosti o hrobové miesto. V 20. storočí sa zmenil aj postoj cirkvi k samovrahom, čo bolo významným prvkom s nemalým pozitívnym dopadom nielen na zosnulého, ale i na pozostalých. Telo sa už mohlo uložiť na posledný odpočinok do vysvätenej pôdy na cintoríne a nie za jeho múry alebo na odľahlejšie miesto, ako bolo dovtedy zvykom. Napriek mnohým opatreniam sa predsa mohlo stať,¹³ že duša zosnulého sa vracala na tento svet. Duša nebožtíka sa mohla vracat' medzi živých, pokiaľ mu napríklad nebolo splnené posledné želanie alebo mu príbuzní zabudli dať niečo osobné do truhly, ale i v iných prípadoch, na ktoré poukážeme neskôr. Svoju prítomnosť dávala najavo najčastejšie hlukom a spôsobovala nepokoj medzi príbuznými. Tí sa snažili čo najskôr zistiť príčinu takýchto javov a vyplniť žiadosť zosnulého.

V ľudovom prostredí bola smrť symbolicky previazaná so spánkom, čo sa prejavilo aj v spôsobe komunikovania o smrti a zomieraní. Sen sa stal aj prostriedkom možného kontaktu s predkami, v sne sa mohli zjaviť a komunikovať s živými.¹⁴

Predzvesti smrti

Zomieranie patrí k citlivým fázam života človeka. Prichádza pri ňom k výraznému uvoľneniu emócií, prelínajú sa tu reálne faktory s nadzmyslovými prvkami, ľudia sú citlivejší aj na drobné vybočenia z bežných predstáv a rutiny. Dnes, tak ako aj v minulosti, existuje viera v možnosť rozpoznania predzvestí smrti.¹⁵ Škála týchto znamení je menšia oproti minulosti, avšak stále dostatočne veľká a rozmanitá, aby mohla byť predmetom etnologickeho výskumu. Umenšenie týchto predzvestí súvisí s viacerými faktormi, medzi nimi ako najvýraznejšie sa javí napríklad aj to, že čoraz menšie množstvo ľudí žije na vidieku v kontakte so zvieratami, tiež umiestňovanie ťažko chorých a zomierajúcich do nemocníc, hospicov, rôznych ústavov a iné. Predovšetkým zmeny správania sa zvierat vnímali ľudia ako určujúce vo vzťahu k smrti človeka. Najznámejším je vysvetľovanie kuvikania kuvika, ale i zvláštne správanie sa iných zvierat, ktoré mali vzťah k umierajúcemu. „*To týždeň pred tým ako zomrel [otec informátora] sa nám pes stratil. V živote od neho neodišiel na krok, stále len s ním. A potom... Len vybehol z brány a nebolo ho. Hľadali sme ho a nič. Už som aj po priekopách hľadal a pri ceste, či ho auto nezrazilo, a nič. Zem po ňom zlahla. Tak to cítil asi... Nemal už prečo byť v tom dome. Už tam smrť postávala.*“ (informátor, 1948, okres Trnava).¹⁶ „*Keď mocno zavýja pes, vtedy bude vraj smrť. Keď zavýjal, tak sme sa báli, lebo to že bude smrť, v dome alebo u susedov niekde blízko. Báli sme sa, lebo pes to cíti, on to tak cíti a inak nejako zavýja... Alebo psy strašne zavýjajú. Tak sa starí aj dnes pýtajú : Kto zomrie? Kto bude mŕtvy?*“ (Informátorka, 1935, okres Dunajská Streda.) Kuvikanie kuvika je doložené

už v najstarších národopisných záznamoch. „Predpovede smrti, to keď kuvik kuviká...“ (Informátorka, 1946, okres Nitra.)

Menej známym, avšak stále živým príznakom nastávajúceho nešťastia je zvláštne správanie sa vtákov – strata ich plachosti, krúženie vo veľkom množstve nad domom a podobne. Za predzvesť veľkého nešťastia sa považuje vletenie vtáka do okna v snahe preraziť sklo. „Buchlo niečo strašne. Tak som vstala a pozerám... Bože môj, čo je toto? A na okne v kuchyni, ako som do svetla pozerala, normálne telo vtáka odtlačené na okne. Úplne celé z rozťahnutými krídlami. A hneď ma napadlo, J... môj, či sa ti niečo nestalo, či je všetko v poriadku. Aj mame som to ukazovala. Tá hneď že, niečo sa stalo, niečo bude... Strašne som nepokojná bola. Volala som mu. Ale už bolo neskoro, neskoro. Už sa zabil.“ (Informátorka, 1977, okres Trnava.) Zvláštne správanie sa vtákov ako znamenie blížiacieho nešťastia vyhodnotila aj nasledujúca výpoveď. „Pozerala som na ich dom, tento tu hneď. A ti pozerám, že to čo je? Len na tých drôtoch, len nad ich domom, tolko lastovičiek. Strašne veľa. Len tam. Aj som dcéru volala, že M..., pozeraj, tam hádam sa aj niečo príhodi. A aj tak bolo. Gazda im umrel.“ (Informátorka, 1945, okres Žilina.)

Predzvesťou smrti alebo tragédie môžu byť aj zvláštne zvuky v dome – pukanie dreva, nábytku, prípadne rozbitie sa predmetov zo skla bez zjavnej vonkajšej príčiny. „Tak starí vraveli, že keď počuješ pukať nábytok, skrine, trámy, to nie dobre. Že to volakto isto pôjde na onen svet.“ (Informátorka, 1940, okres Zvolen.) Podobne na inom mieste: „Nikdy keď v dome niečo puká, práska, buchot robí, nie je dobre. Nikdy. Či zlá novina, či nešťastie, smrť v rodine. Taká je pravda. Vždy tak naši vraveli a ja tomu aj verím podnes.“ (Informátorka, 1949, okres Vranov nad Topľov.) „V obývačke sme sedeli a zrazu rachot. Taká misa na tortu, podnos, len na dvoje sa rozpukla. Až cez tú nožičku... My sme sa čudovali, že čo sa stalo... A mamka začala... Bože môj, to len hádam dakto neumrel? A hneď išla telefonovať... A aj tak bolo. Teta nám umrela. Tá čo dala mamke ten podnos.“ (Informátorka, 1977, okres Zvolen.) Podobne znamením smrti je aj spadnutie obrazu alebo samovoľné zastavenie sa hodín v dome. Hodiny však bolo zvykom zastavovať aj hneď po úmrtí. „Keď zomreli, zastavili sa hodiny. Volakedy bolo zrkadlo medzi oknami, zakrývalo sa bielou šatkou. Pokiaľ mŕtvola v dome ležala, bolo zakryté. Hodiny... Prestal už pre neho čas. Zlé je vidieť mŕtvolu v zrkadle.“ (Informátorka, 1949, okres Nitra.)

Predzvesťou smrti môžu byť zvláštne zvuky a to nielen v domoch. Do tejto kategórie radujeme aj zvonenie zvonov, ktoré informátori vyhodnotili ako niečím odlišné od bežného zvuku, ktorý vydávajú alebo aj zmenu poveternostných podmienok. „Keď zvony zvonja, starí ľudia rozprávajú: Ej, tak hlasno tie zvony zvonja, za chvíľku zasa volakto zomrie. Alebo keď

Prenášanie truhly na vozík, na ktorom je umiestnený kríž. Trnava 1979. Foto archív rodiny Sninčákovej a Kulisievičovej.

Smutočný sprievod. Trnava 1979. Foto archív rodiny Sninčákovej a Kulisievičovej.

silný vietor duje... To bol zlý človek. Keď bola bosorka alebo taký chlap, čo vie... Tak povedali... Ej, tá bola bosorka, keď taký vietor fúkal cez pole.“ (Informátorka, 1949, okres Nitra.)

Za znamenie smrti sa považuje aj sen, ktorý je niečím zvláštny. Pocit, že sa jedná o sen s výnimočným významom, informátori špeciálne zdôrazňujú, i keď sa môže zdať, že príbeh sna prezentuje bežnú skutočnosť. Niektoré symboly sa však stále vysvetľujú v kontexte žitých tradičných predstáv a vysvetlení a ich význam je, medzi ľuďmi, ktorí veria na dôležitosť snov, nespochybniteľný. *„Aj v sne človek zistí, že sa voľačo stane. So špinavou vodou keď sa sníva, keď padá omietka z domu, biele handry alebo dosky, to je ako truhla. Jama, aj keď okno akože niekto vyskočí, to znamená, že volakto zomrie v rodine.“ (Informátorka, 1943, okres Nitra.)* Podobne vieru v sen, ktorý môže predznamenať nešťastie, nachádzame aj v strednej a mladšej generácii, čo potvrdzuje pretrvávanie predstáv až do súčasnosti. *„Aj sneh... To nie dobre. Mne sa tak snívalo... V snehu som sa s ňou prechádzala a na pole sme išli trhať cesnaky. V tom snehu. Nie je tak dobre. Sneh a svadobné šaty, to tak sa hovoríeva, že aj nevestu v sne vidieť, to je nešťastie, smrť. A zuby trhať, vidieť, to tiež.“ (Informátorka, 1973, okres Trnava.)* Viera v možnosť predpovedania smrti a nešťastia vďaka snom má takú intenzitu, že ľudia, ktorí veria ich výkladu, podriaďujú svoje správanie sa a konanie tomu, aby sa vyhli prípadným neželaným skutočnostiam. Sen sa pritom nevníma ako predzvesť nezmeniteľného osudu, ale informátori chápu takýto „živý sen“ aj ako výstrahu či napomenutie, ktoré ich má od negatívnych skutočností uchrániť.

Ľudia, ktorí častejšie deklarovali, že mali „živé sny“, boli posudzovaní s obavami a pozorovanie počas terénnych výskumov nám potvrdilo, že ich známi sa vyhýbali rozprávaníu na uvedenú tému z obavy pred niečím, čo by mohlo poznačiť ich životy. *„Na tie sny, to je pravda. Mne keď sa voľačo také sníva, vždy sa to splní. Keď moja svokra zomrela, tri dni sa so mnou nerozprával. Ja som povedala: Snívalo sa mi, vieš čo, že sme išli do J. a mama prišla taká vyobliekaná a dozadu ručník a ja som povedala: Mama, čo robíte? Zabíjali sme. Tak som ju videla, ako takú mladú. A ja za chvíľu som ťahala drevené koryto do záhrady a vešala som z toho šaty. A mama o týždeň zomrela. Ja som to vyprávala jemu. Ty, voľačo sa stane*

Posledná rozlúčka pred uložením truhly do zeme. Trnava 1979. Foto archív rodiny Sninčákovej a Kulisievičovej.

v J. *Mama hádam bude nezdravá. A potom prišlo, mamu zobrali do nemocnice a chudera aj zomrela. Tri dni so mnou nerozprával, že som bosorka.*“ (Informátorka, 1945, okres Nitra.) V závere môžeme konštatovať, že určité konanie, javy a predmety v špeciálnych konšteláciách a vzťahoch sú považované za predzvesti smrti. Ide hlavne o videnie starého človeka ako mladého a vitálneho, pekne oblečeného, ktorý odchádza na cestu, videnie nevesty v slávnostných šatách, zabíjanie zvierata a práca s mäsom a krvou, brodenie sa v snehu, symbolicky jama, dosky, korytá a znečistená voda. Osobitne sa poukazuje na pranie a vešanie bielizne, ktoré sa vysvetľujú ako predzvest smrti. Napríklad na Slovensku existuje viera, že počas vianočných sviatkov nesmie byť vyvesená bielizeň, pretože by uhnul gazdovi statok, prípadne by to malo zlý vplyv na prospievanie detí.

K predzvestiam smrti môžeme zaradiť aj videnia, ktoré, podľa informátorov, dokumentujú prepojenie s iným svetom. „*Bolo leto, mala som otvorené okno. A naraz som sa zobudila, akoby zo strechy rinčalo a sypalo sa sklo, padalo na dvor. Tak som sa prelakla... Naraz som sa pozrela do zrkadla a tam bol taký tieň. A videla som v tom zrkadle krásnu bielu postavu zboku, mala taký závoj biely s takým niečím bledomodručkým tam trošku bolo. Biele šaty a bola zboku, nevidela som tvár, lebo ten závoj ju zakrýval. Som sa posadila na posteli a som sa pozerala na to zrkadlo a tá postava sa pomalinky, pomalinky schovávala do toho zrkadla. Ešte som tak z postele vykukla, keď sa jej taký kúšтик toho závoja so šatami tak ešte tam schoval. Pozrela som sa na hodinky a boli tri hodiny. Vystrašená som bola síce, ale zaspala som. A na druhý deň ráno volali nám z P., že moja sestra sa otráвила a že celú noc bojovala teda o život. A okolo tretej sa prebrala, že ju zachránili, že nezomrie.*“ (Informátorka, 1949, okres Trnava.)

Do kategórie predzvestí smrti môžeme zaradiť aj iné znamenia, ktoré ľudia následne dešifrujú ako predzvest budúcej smrti v rodine. V predstavách ľudí rezonuje presvedčenie, že niektorí ľudia vedia, že sa blíži ich posledná hodina. Pre ostatných je znamením možného konca života napríklad výrazné zlepšenie zdravotného stavu. „*Otec mi len ležali, zle bolo. Ale v ten deň, vtedy vstali. Že mu je lepšie. Prišli za mnou do záhrady. A ja že: Otec, čo tu robíte? Máte ležať. A on mi povedal, že mi pomôže jabĺčka zberať. Aj sme ich ešte všetky do pivnice ponosili. Ešte mi s drevom pomohli. Potom, k večeru, že už si idú lahnúť. Unavený boli. A aj*

Spomínanie na mŕtveho. Ladice polovica 20. storočia. Foto neznámy archív.

tak bolo. To bolo naposledy, čo som si otca videl.“ (Informátor, 1977, okres Žilina.) V iných prípadoch sa potvrdzuje rodinou spätne interpretované správanie zosnulého ako lúčenie sa týmto svetom. „Išla som s mamou k doktorovi. To som ja musela skoro prísť, o šiestej. Aj ju umyť, pripraviť. A ona sa tak motala, pomaly sa chystala. Ešte si tak modlitebnú knižku na stole upravila a spustila na ňu ruženček. Tak si ju narovnala, že: Aby ste nemali potom robotu. A keď sme z bytu odchádzali, tak sa po ňom tak dlho obzerala a potom povedala: Tak teda poďme. A vonku keď bola, tak sa pozerala dlho na stromy, na všetko. A keď sme prišli, tak si lahla a keď sa zobudila, bola úplne iná. Aj počula dobre. [Pani nosila načúvací prístroj.] Jest jej chutilo. Tak povedala: Tak mi chutí, akoby to bolo posledný raz. Keď sa jej večer priťažilo... V nemocnici sme čakali. Nervózna som bola. Ešte som mala roboty a na druhý deň som mala ísť ja po doktoroch. A ona mi hovorí: Nepôjdeš zajtra, M., veru nepôjdeš. A v ten večer umrela. Človek to vie.“ (Informátorka, 1949, okres Trnava.)

V niektorých prípadoch spomínajú pamätníci na zvláštne okolnosti smrti, kedy zomierajúci dokladoval špecifickú skúsenosť s iným svetom. „Moja babička bola veľmi, veľmi chorá a hovorili sme, že už leží na smrteľnej posteli. Ráno keď vstala, len sa tak usmievala a pozerala niekam do kúta a nás sa pýtala: Počujete tú krásnu hudbu? My sme nič nepočuli, ale ona ti to úplne tak počúvala, až to tak hltala ako na nejakom nádhernom koncerte. A povedala nám, že: Videla som zlatú bránu, ale ešte ma tam nechcú. A už sme si mysleli, že asi aj zomrie, keď takto rozpráva. A stále čakala môjho otca z roboty. A stále sa naňho pýtala, že: Kde je J., kde je J.? A keď bolo trištvrte na šesť, tak môj otec otvoril dvere, ona sa po všetkých popozerala čo sme tam boli a povedala, že: Dočkala som sa. A normálne zomrela.“ (Informátorka 2, 1949, okres Trnava.)

Dobrá smrť

V prostredí ľudovej kultúry existuje predstava o dobrej smrti. Ako sme už spomenuli, mala byť podľa presvedčenia väčšiny dopriata ľuďom na základe dobrého života. Ťažké zomieranie bolo predmetom rozprávania sa medzi ľuďmi, kedy sa snažili vyhodnotiť takýto negatívny jav najčastejšie v kontexte nielen života jednotlivca, ale celej rodiny. Platilo však, že kto zle žil, aj ťažko umieral. „Ja som sa len toho bála, že môj bude ako ten jeho ujo. Planý človek to bol, planý. Tvrdý. Celý život samé prieky. A pijan, bitkár. A naraz nemohol umrieť. Len si potom k sebe farára volal. A tak sa spovedal, že kričal tie hriechy, až von ho bolo z chalupy počuť. Tak ťažko zomieral.“ (Informátorka, 1954, okres Zvolen.) „Tvrdzo zomieral, že bol zlý človek...“ (Informátorka, 1942, okres Dunajská Streda.) Smrť malo urýchliť a uľahčiť nielen zmiernenie sa s ľuďmi a s Bohom, ale i vyzradenie tajomstiev a vzájomné odpustenie si. Na zmiernenie ťažkých posledných chvíľ sa používali aj posvätené predmety alebo pitie odvarov z rozlučsveta (zbehovec žeňevský), rozmarínu, či umývanie zomierajúceho odvarom z paprade samčej atď.¹⁷ Okrem týchto spôsobov sa využívalo aj kladenie zomierajúceho na zem rovnobežne s hradami na strope, postielali mu nižšie pod hlavou, snažili sa neprejavovať pri ňom veľký žiaľ a neplakať, aby ho nezdržovali na tomto svete.

Okolnosti smrti boli dôležité nielen pre zomierajúceho, keďže spravidla svedčili

Spomínanie na mŕtvych. Trnava 1980. Foto archív rodiny Sninčákovej a Kulisievičovej.

o jeho živote, ale aj pre pozostalých. Ľudia ľahšie prijímali smrť blízkeho človeka, pokiaľ mali pocit, že vykonali všetko správne a zachovali sa voči nemu dobre. Pokiaľ sa však vyskytli pochybnosti, i také o ktorých nechceli hovoriť na verejnosti, mohli sa stať, podľa ľudovej viery, terčom negatívneho pôsobenia zosnulých po ich smrti. „*Moja mama umreli zle. Ťažko s ňou už bolo, ťažko... tak, že dáme ju do nemocnice. Porážku mala aj na pol tela, tak nohu ťahala za sebou. Zle bolo sa o ňu starať. Ja a muž do roboty, deti... A keď som ju tak našla v zime na dvore padnutú... Tak sme povedali, že do nemocnice. Tak ona veľmi nechcela, veľmi. Tak plakala a držala ma za ruku. Aj sme ju zaviezli. A ráno telefonát, že umrela. To bol šok, tak mi bolo.... Aj som hneď išla. Pustili ma tam, že som sestrička a ja som ju nemohla nájsť. Len tak pohodenú potom na chodbe. Strašné to bolo, strašné... Tak som pohreb potom vybavila, všetko ja. A potom to začalo. Len som mamu počula okolo domu chodiť, tak ako tú nohu ťahala za sebou. Strašne som sa bála. A každú noc vyššie. Až pred spáľňu. Bála som sa, modlila... Aj na omšu som dala a nič neprestávalo. Potom už tak bolo... Začalo mi čosi duchne ťahať. Ťahať zo mňa. Som myslela, že umriem aj ja. Aj som plakala. A potom... Som tak v noci, v nočnej košeli vybehla na cintorín. Tam na hrobe som plakala... Mama, čo mi to robíte? Veď som sa starala, ja jediná... Aj som sa modlila aj na omšu dala... Čo mi to robíte? A plakala som veľmi. A to bol posledný raz. Už sa mi po tom, čo som sa na hrobe vyplakala, s ňou nestávalo.* (Informátorka, 1946, okres Bratislava.)

Osobitnou kapitolou bola smrť osôb, o ktorých si ľudia mysleli, že sa zaoberali čarodejníctvom. Takí mali zomierať najťažšie. „*Bosorka to bola. A keď zomierala, strašne ťažko to bolo. Dlhو zomierala, dlho sa trápila. To je tak, že keď zomiera bosorka, musí chytiť niekoho z rodiny za ruku a tým mu odovzdá tie svoje schopnosti, že tak prejdú na iného človeka. Dosiaľ ona nemôže zomrieť, kým tak neurobí. A táto tiež tak. Aj okolo nej stáli a žiaden nechcel prísť bližšie, žeby ho za ruku nechytla. A tak dlho zomierala a zomrieť nemohla.*“ (Informátorka, 1940, okres Zvolen.) Verilo sa, že takýto ľudia sú nebezpeční nielen za života, ale i po smrti.

Návrat mŕtveho

I v súčasnosti existuje viera v možný návrat zosnulého, najčastejšie vtedy, keď sa nevie rozlúčiť so svojim majetkom alebo rodinou, ak mu zabudnú dať pozostalí niečo z dôležitých osobných vecí do truhly, keď sa s niekým nestačili rozlúčiť alebo dali sľub, ktorí nespĺnili. Za najsilnejšie puto sa považovalo puto matky s dieťaťom. Aj z tohto dôvodu sa radilo matkám príliš neplakať za zomrelými deťmi, čo sa vysvetľovalo napríklad tým, že slzy matky premočia oblečenie dieťaťa, ktoré potom nemôže odletieť do neba a musí sa trápiť pri svojich rodičoch. V opačnom prípade, keď zomrela matka, ľudia vyjadrovali presvedčenie, že sa môže vrátiť, aby sa o neho postarala. „*Mŕtvi... To sa tak verilo, že aj keď bola mamka mŕtva, chodila kojiť. Nikdy to dieťa v noci neplakalo a ráno nebolo hladné. Lebo ona ho chodila v noci kojiť....*“ (Informátorka, 1936, okres Vranov nad Topľou.) Iný dôvod vracania sa na tento svet potvrdzujú nasledujúce slová informátorky. „*Tak sa vracajú niektorí, ktorí majú aj povinnosť napríklad alebo tak majú radi niečo. Mne keď otec umreli... Len som tak počula ako niekto chodí a zapnuté svetlo bolo... V maštali. Aj tak bolo, akoby niekto medzi statkom bol. Aj som išla, ale len na dvor, čo som sa bála. Som myslela, že hádam aj nejaký zlý človek a či kto. A keď som pozrela dnu, tak som ho zbadala... Tatko, čo vy tu robíte? Čo vy? Lebo tak bolo, že jeho som videla. Tam pri statku. A zrazu len nič. Len klobúk na háčiku... Tak si tam ku dverám dával... Ten tam bol....*“ (Informátorka, 1922, okres Zvolen.) A na inom mieste: „*Ona ešte spala, muž jej bol mŕtvy. Normálne počula, jednie dvere sa otvárali, druhé a videla, že išiel. Za dverami boli vešiaky na stene. Zvesil klobúk, zase sa otvorili dvere a zavrel a odišiel. Ten klobúk, samozrejme, že tam bol na druhý deň ráno. Zobrala klobúk a zakopala to na hrob a viackrát*

bátka neprišiel.“ (Informátorka, 1949, okres Nitra.) Podobne tiež: *„Viackrát hovorili, že videli alebo počuli alebo sa snívalo. Po tri dni počuli, že dýcha doma, že prišiel.*“ (Informátorka, 1946, okres Nitra.)

Ďalším častým dôvodom predpokladaného návratu mŕtveho domov alebo jeho návštevy blízkych príbuzných či dobrých známych bola nutnosť rozlúčky. Bolo to hlavne v prípadoch náhleho úmrtia, kedy sa zosnulý nestačil rozlúčiť so živými a ani oni s ním. *„To jeho otec, to bol ateista. On na takéto veci vôbec neveril. Až ráno, ako pozerá z postele, len ho v chodbe videl, ako ide do kúpeľne. Ešte sa usmial na neho a pozdravil ho. Akoby bol živý. Tak to hovoril, že ho normálne videl. A to on na to neveril. Roztrasený bol, keď to rozprával.*“ (Informátorka, 1967, okres Bratislava.) Podobnú situáciu dokumentuje aj nasledujúca výpoveď. *„Ja som tu takto sedela v obývačke, normálne na tomto gauči. Len sa zrazu dvere otvorili do izby a tam stál F. Len tak pozrel na mňa a okolo, takú peknú vestu mal a sveter a zavrel dvere a odišiel. Za bieleho dňa to bolo.*“ (Informátorka, 1946, okres Trnava.)

Zosnulý mohol dať svojim blízkym podľa informátorov správu o svojom skone. *„Keď môj otec bol chorý, ja som bývala kus od nich. Autobusom som ho chodila navštíviť. A keďže nejedol tri týždne, tak sa rátalo, že dlho nevydrží. Ja som bola v autobuse a tak som na neho myslela a naraz vypol autobus svetlo. Bolo tma. Ešte sa autobusár čudoval, že prečo, veď išiel. Ja som sa pozrela na hodinky a bolo trištvrte na šesť. Kým som prišla domov, stále som mala pocit, že niekto ide za mnou. Aj som sa otáčala, začala som sa báť. Zima mi ostalo. A pritom bol teplý október... Prišla som domov a môj otec bol mŕtvy.*“ (Informátorka 2, 1949, okres Trnava.) Mŕtveho, podľa výpovedí informátorov, je možné stretnúť aj na iných miestach, nie je pravidlom, že vždy prídu za dotýčným domov. *„Mne keď dedko umrel, tak som ho potom*

Zapaľovanie sviečok pri kríži postavenom na pamiatku tragickej udalosti. Terchová 2016. Foto M. Bocánová.

Kríž z Terchovej, 2016. Foto M. Bocánová.

videla v kostole, vzadu v lavici... Tam sedel v hnedom obleku. Mame som hovorila: Pozri... a ona... Čo sa stále otáčaš? A keď sme išli, tak sa na mňa len tak smutno pozrel. Sedel tam stále. A potom som stareнке hovorila, čo sa mi stalo. A ona bola vážna, len mi povedala: Nabudúce, keď ho budeš vidieť, hneď mi povedz. Ešte by sa mi chcelo s ním rozlúčiť.“ (Informátorka, 1973, okres Trnava.)

„Keď zomrel môj dedko, stala sa nám taká vec... Voľakedy, keď bola búrka a bol večer, vždy nám vypadla električka a zostala v celom dome tma. A my sme si zapálili sviečku, jednu dala mama na kredenc, jednu na stôl a tak sme sa rozprávali a počúvali ako hrmí a prší. A to bolo tak deň po dedkovej smrti, ktorý ešte ležal vystretý v tej svojej izbičke, normálne... V kuchyni na kanape. No a mama sa vtedy pozrela do okna a skoro zinfarktovala. Tam sme videli siluetu nášho dedka, v klobúku a kabáte, ako prešiel pod okná. A skoro sme sa zbláznili. Aj sme sa na neho boli pozrieť, ale ležal vystretý v tej kuchyni.“ (Informátorka 2, 1949, okres Trnava.)

Podľa dostupných informácií môžeme potvrdiť, že viera v návrat mŕtveho z dôvodu snahy urovnať záležitosti, ktoré sa nepodarilo za života, je v ľudovom prostredí stále živá. Existuje presvedčenie, že takýto kontakt môžu osoby z iného sveta nadviazať so živými bez ohľadu na ich vierovyznanie. Vyústením väčšiny príbehov je náprava vzťahov cez hranicu smrti a následné upokojenie situácie. S návratom zosnulých predkov sa počítalo aj počas určitých dní roka ako napríklad na Dušičky či Vianoce, ale intenzita kontaktu nikdy nebola taká silná ako bezprostredne po smrti a pochovaní mŕtveho člena rodiny.

Rušenie pokoja mŕtveho

Možnosťou vyvolania aktivity mŕtveho bola aj neúcta k hrobovému miestu, prípadne zabudnutie na starostlivosť oň. Do popredia tu vystupuje prvok nutnosti správania sa k mŕtvym a k miestu ich posledného odpočinku s úctou. Za rušenie pokoja mŕtveho sa považuje nevhodné správanie sa na cintoríne. Vo výskumných lokalitách sme sa stretli s dodržiavaním zákazu chodenia po hroboch či brania vecí z týchto miest. „To nikdy tak nebolo, že by sa smelo po hroboch chodiť. Aj keď len malé miesto bolo medzi nimi, aj keď si mal topánky pooškierať. Tak len pomedzi ne. Ani kvety trhať na hroboch, ani sviečky prehadzovať. To už patrí mŕtvemu, to už jeho majetok. Neslobodno brať, lebo si preto aj do domu príde pýtať.“ (Informátorka, 1944, okres Košice.) Informátori vyjadrovali vieru, že nevhodné správanie sa bude potrestané vyššou mocou, ktorú niekedy nahrádza náhoda. „Detiská sa hrali na cintoríne. Že poobliekali háby a strašiť išli. Behali tam po tých hroboch chlapci. A zrazu im jeden zmizol, už sa večerilo. A ako takí chlapci, keď ho nenašli, išli domov. Lenže jeho nebolo. Hľadali ho všetci a našli ho až ráno. Na tom cintoríne ležal na hrobe. Oni sa mu tie háby zachytili o niečo a on si myslel, že ho umrlec ťahá za sebou a tam aj tak dostal infarkt ten chlapec.“ (Informátorka, 1922, okres Snina.)

Záver

Smrť a zomieranie sú faktory ľudského života, s ktorými sa musí vyrovnáť každý jednotlivec. V ľudovom prostredí boli vyprofilované spôsoby správania sa k umierajúcemu, systém zákazov a príkazov, ktorých cieľom bolo uľahčiť skon človeka magickým či racionálnym spôsobom. V minulosti bola smrť súčasťou života ľudí, ktorí zomierali v rodinnom kruhu, ktorý sa im snažil vyplniť posledné žiadosti a zabezpečiť pokoj. Zomieranie nebolo súkromnou záležitosťou, ale sledovali ho viacerí členovia danej komunity. Chodili navštevovať zomierajúceho, stráviť s ním čas v rozhovore, aby si vysvetlili

určité veci, pospomínali, urovnali nevyjasnené záležitosti, aby sa *pokonali* a tak predišli nepríjemným situáciám, ktoré by mohli nastať po úmrtí. Taktiež nabádali zomierajúceho k zmiereniu sa s Bohom a ľuďmi.

V ľudovej kultúre sa stretávame s vierou v predzvesti smrti, ktoré môžu mať rôzny charakter a pôvod. Ich spoločným menovateľom je presvedčenie, že smrť na seba väčšinou upozorní. Najčastejšie prostredníctvom živého sna, ale i rôznych videní, zvláštneho správania sa zvierat, ale aj človeka, ktorého sa udalosť týkala. Spoločenstvo sa utvrďovalo vo viere, že aj viacero faktorov naznačuje smrť človeka alebo jej spôsob, problém je len v človeku, ak si takéto indicie nevšima.

Zomieranie sa v súčasnosti len vo výnimočných prípadoch deje doma. Prevláda trend umiestňovať ťažko chorých a zomierajúcich do ústavov a nemocníc, čo je tiež jeden z faktorov, ktorý robí pre dnešného moderného človeka smrť neznámou a obávanou.¹⁸ Zo znalosti strednej a mladšej generácie sa vytrácajú zvyky, ktoré súviseli s týmto obdobím života človeka, avšak zvyšuje sa podiel nevyrovnanosti so smrťou blízkeho, nespokojnosti s možným spôsobom odchodu na druhý svet v neznámom prostredí. V polovici 20. storočia postupne vymizli úkony, ktoré mali verejný charakter a ktoré boli jednoducho sledovateľné širším spoločenstvom ľudí – nosenie jedla na hrob, kladenie obľúbených vecí na miesto posledného odpočinku. Ešte stále sa však dodržiava dávanie osobných vecí do truhly a v mnohých rodinách aj mince do rúk nebožtíka.

Morálnou povinnosťou pozostalých je usporiadanie dôstojného pohrebu a karu pre pozostalých. Systém a postupnosť zvykov a ich naviazanie na jednotlivé fázy zomierania, pochovávaní a vzťahu k hrobovému miestu sa narušil vplyvom inštitúcií (nemocnice a iné zariadenia tohto typu) a budovaním miest, kde bol zosnulý vystretý mimo svojej rodiny (domy smútku). I keď sa stratil priamy kontakt ľudí so smrťou, príbehy a príhody s touto tematikou sú v ústnom ľudovom podaní stále živé. Rozprávania s daným námetom sú atraktívne, starší materiál sa obohacuje novými textami. V súčasnosti sa síce umenšujú rozprávačské situácie, ale tento typ naratívu si nachádza medzi poslucháčmi vždy odozvu. Dnes najrozšírenejším typom rozprávania zviazaným s témou smrti je ten, kde sa komunikuje viera v predzvesti smrti, odkazy z druhého sveta a revenantizmus. Silným stimulantom zmien v tejto oblasti sú aj urbanizačné zmeny a presídľovanie sa obyvateľstva z dedín do miest, čo súvisí často aj so sporadickými návštevami hrobových miest príbuzných a pretrhnutím väzieb s miestami, na ktorých zosnuli predkovia prežili svoj život. Napriek miznutiu verejnosťou videných úkonov a opatrení, ktorými je podľa ľudovej viery možné zabezpečiť si ochranu pred nepriaznivým pôsobením ľudí zo záhrobia, ľudia ich stále poznajú a poznajú aj naratívy, ktoré podporujú vieru v ich účinnosť. Ich vykonávanie sa síce prenieslo vo výraznejšej miere do skrytej, intímnej sféry, ale ich znalosť sa považuje za štandardnú. Smrť a jej okolnosti boli vždy vďačným námetom ľudového rozprávania, a tak je to i dnes napriek modernizačným zmenám, urbanizačným vplyvom, sekularizácii spoločnosti a iným faktorom.

Poznámky:

- 1 Podrobnejšie spracovanú problematiku nájdeme napríklad v diele Chlup, Radek, ed. *Pojetí duše v náboženských tradíciách sveta*. Praha: DharmaGaia, 2007. 340 s. V texte sa orientujeme na oblasť ľudovej kultúry, informácie sú z vybraných lokalít na západnom Slovensku.
- 2 V prostredí ľudovej viery existovala predstava, že duša sa oddeľuje od tohto sveta postupne, môže sa doň vracaf napríklad vo významné dni (Vianoce, Dušičky ...), prípadne doriešiť veci, ktoré ju ťažia, alebo sa vracia na svet v snahe pomôcť milovanej osobe či rodinným príslušníkom. Po smrti

- sa mala zdržovať istý čas v blízkosti domu, prípadne širšie miest, kde človek žil. V predstavách ľudí mala sice duša nehmotnú formu, ale mohla sa dožadovať uspokojenia materiálnych potrieb, ktoré sú vlastné živým ľuďom (hlad, sexuálne potreby), tiež si mohla uplatňovať citové a morálne nároky voči živým. Č h o r v á t h o v á, Lubica. Duša. In: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. 2. Bratislava: Veda, 1995, s. 114.
- 3 G á f r i k o v á, Gizela, ed. *Posledné veci človeka: štúdie k dejinám slovenskej kultúry 17. – 18. storočia*. Bratislava: Veda, 2010. 255 s.
 - 4 O h l e r, Norbert. *Umírání a smrt ve středověku*. Praha: H&H, 2001, s. 33.
 - 5 J á g e r o v á, Margita. *Posledné zbohom...: Súčasné pohrebné obyčaje*. Nitra: Univerzita Koštantína Filozofa v Nitre, 2008, s. 62–63.
 - 6 K r e k o v i č o v á, Eva. Personifikovaná „Smrť ako nevesta“ v slovenskom folklóre – stredoeurópske súvislosti. In: Krekovičová, Eva, Uhrinová, Alžbeta a Žiláková, Mária, eds. *Kontexty identity: Jubilejný zborník na počesť Anny Divičanovej*. Békéscsaba: Celoštátna slovenská samospráva, 2010, s. 144–151.
 - 7 Prístup k zomieraniu a mŕtvym podlieha vo všetkých ľudských spoločnostiach jasným pravidlám. Človek, ktorý spáchal samovraždu, bol vnímaný ako seba – vrah, nie seba – usmrťiteľ. Takýto človek porušil dôležité Božie prikázanie a následkom malo byť vyobcovanie zo spoločnosti ľudí, ktorí sa im podriaďovali. K r a f t, Hartmut. *Tabu: magie a sociální skutečnost*. Praha: Mladá fronta, 2006, s. 121–133.
 - 8 M a r e c, Jozef. *Tradičné liečiteľstvo a ľudová mágia na horných Kysuciach*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2011, s. 75–76.
 - 9 B i t ó, László. *Kniha o dobrej smrti: eutelia – eutanázia*. Bratislava: Kalligram, 2006, s. 181–236.
 - 10 Môžeme povedať, že pred vystavením mŕtveho v dome smútku, v obdobiach, kedy telo nebožtíka ležalo vystreté v dome.
 - 11 Dôležitá bola hlavne manipulácia s vodou, s ktorou umyli mŕtveho. Táto voda vykazovala možnosť veľmi negatívneho pôsobenia nielen na ľudí či zvieratá, ale i pôdu, prípadne obydlia. Slama spod mŕtveho sa spalovala, rovnako ako odev, v ktorom zomrel. Do truhly dávali pozostalí mŕtvemu veci, ktoré mal za života v obľube – fajku, fľašku, ruženec, modlitebnú knižku, sväté obrázky a podobne. M a r e c, Jozef. c. d., s. 75–79.
 - 12 V prípadoch krátkej cesty, keď bol Dom smútku vybudovaný na cintoríne a hrobové miesto neďaleko.
 - 13 V kontexte ľudovej viery a predstáv o smrti. V ľudovom prostredí dodnes existuje viera v pobyt duše určitý čas ešte na tomto svete, prípadne jej návrat k pôvodnej rodine.
 - 14 Komunikácii v sne sa venovala náležitá pozornosť, ľudia sa snažili pochopiť prania mŕtveho a splniť ich, „aby mal na druhom svete pokoj“. Sny sa delia na bežné, ktoré odrážajú prežité skutočnosti, nočné mory, alegorické alebo symbolické sny, ktoré poukazujú na určité, pre človeka zásadné veci a deje, a sny živé, veštické. Základnou metódou výkladu bola slovná podobnosť, symbolická a priama asociácia, ale i princíp kontrastu. S t a r ý, Jiří a H r d l i č k a, Josef, eds. *Spánek a sny*. Praha: Herrmann & synové, 2008, s. 16–17.
 - 15 Č h o r v á t h o v á, Lubica. Smrť. In: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. 2. Bratislava: Veda, 1995, s. 176.
 - 16 Pre zachovanie anonymity neuvádzame mená informátorov ani presný názov obce. V texte neuvádzame z etických dôvodov názov obcí, z ktorých informátori pochádzajú, avšak z dôvodu zachovania vedeckej relevantnosti výpovede uvádzame názov okresného mesta. Letopočet pri označení informátora je rokom jeho narodenia.
 - 17 Č h o r v á t h o v á, Lubica. c. d., s. 176.
 - 18 B i t ó, László. c. d., s. 31–49.

Literatúra:

- B i t ó, László. *Kniha o dobrej smrti: eutelia – eutanázia*. Bratislava: Kalligram, 2006. 269 s.
- G á f r i k o v á, Gizela, ed. *Posledné veci človeka: štúdie k dejinám slovenskej kultúry 17. – 18. storočia*. Bratislava: Veda, 2010. 255 s.
- C h l u p, Radek, ed. *Pojetí duše v náboženských tradíciách sveta*. Praha: DharmaGaia, 2007. 340 s.
- C h o r v á t h o v á, Lubica. Smrť. In: *Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska*. 2. Bratislava: Veda, 1995. 418 s.
- J á g e r o v á, Margita. *Posledné zbohom...: Súčasný pohrebný obyčaj*. Nitra: Univerzita Koštantína Filozofa v Nitre, 2008. 326 s.
- K r a f t, Hartmut. *Tabu: magie a sociální skutečnost*. Praha: Mladá fronta, 2006. 218 s.
- K r e k o v i č o v á, Eva, U h r i n o v á, Alžbeta a Ž i l á k o v á, Mária, eds. *Kontexty identity: Jubilejný zborník na počesť Anny Divičanovej*. Békéscsaba: Celoštátna slovenská samospráva, 2010. 554 s.
- M a r e c, Jozef. *Tradičné liečiteľstvo a ľudová mágia na horných Kysuciach*. Martin: Vydavateľstvo Matice slovenskej, 2011. 395 s.
- O h l e r, Norbert. *Umírání a smrt ve středověku*. Praha: H&H, 2001. 412 s.
- S t a r ý, Jiří a H r d l i č k a, Josef, eds. *Spánek a sny*. Praha: Herrmann & synové, 2008. 285 s. Svět archaických kultur; 3.

PhDr. Martina B o c á n o v á, Ph.D. (n. 1973), odborná asistentka na Katedre etnológie a mimoeurópskych štúdií Filozofickej fakulte Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave. Venuje sa výskumu v oblasti duchovnej kultúry, symboliky, folkloristiky, etnolingvistiky, európskeho folklóru a urbánnej etnológie. Od roku 2014 je predsedníčkou Národopisnej spoločnosti Slovenska.

Death as a Problem of Ethnological Research. Contact Between the Dead and the Living in the Present-Day Concept Death

Abstract

In her article the author refers to the living concept of death, life after death and contacts between the dead and the living, which are acceptable also at present. She refers to the concept of traditional approach to these topics, their survival, acceptance and actualization in present-day modern environment marked by secularization and urbanization. The author stresses folk ideas about the world of death, dying and belief in presage of death representing a complicated complex based on the connection with old archaic ideas about death, folk religiousness, personal preferences, topical spiritual movements and rational knowledge. The text outlines opinions of contemporaries on the topic of death, belief in soul surviving in the world even after the burial of the deceased, the concepts of good and evil death. In the end the author refers to the concept of moral duties of the grieving relatives, the implementation of which is required not only by the society but also by the deceased member of the family. The text is primarily focused on providing the results of terrain research.

Der Tod als Problem der ethnologischen Forschung. Der Kontakt der Toten mit den Lebenden im Kontext der Todesvorstellungen in der Gegenwart

Zusammenfassung

Im Artikel verweist die Verfasserin auf lebendige Vorstellungen über den Tod, das Leben nach dem Tod und Kontakte von Toten mit Lebenden, die auch heute noch verbreitet akzeptiert werden. Sie verweist auf das Konzept der traditionellen Haltungen zu diesen Themen und deren Überdauern, Akzeptanz und Aktualisierung auch in der modernen, von Säkularisierung und Urbanisierung gekennzeichneten Gesellschaft. Die Betonung legt sie auf volkstümliche Vorstellungen über die Welt, den Tod, das Sterben und den Glauben bei Vorboten des Todes, die einen komplizierten Komplex

darstellen, entstanden durch Verbindung alter archaischer Todesvorstellungen, Volksreligiösität, persönliche Präferenzen, aktuelle geistliche Strömungen und rationale Erkenntnisse. Der Text bringt die Meinungen unserer Zeitgenossen zum Thema Tod, zum Glauben an den Aufenthalt der Seele in dieser Welt auch nach der Bestattung des Verstorbenen sowie Konzepte eines guten und eines bösen Tods näher. Abschließend wird auf Vorstellungen über die moralischen Pflichten der Hinterbliebenen verwiesen, deren Erfüllung nicht nur von der Umgebung gefordert wird, sondern - in den Vorstellungen der Menschen - auch vom verstorbenen Familienmitglied. Der Text widmet sich vorrangig der Vermittlung der Ergebnisse einer Geländeuntersuchung.

Pětaosmdesátiny Karla Pavlištika

Ne každému je dopřáno i po dovršení více než osmi desítek let života zůstat aktivním ve svém oboru. PhDr. Karel Pavlištík, CSc., je právě příkladem toho, že jsou osobnosti, které zdaleka neuzavřely bilanci své práce ani s osmdesátým rokem svého života, který ještě trávil v plném pracovním nasazení v Muzeu jihovýchodní Moravy ve Zlíně, ani s pětaosmdesátými narozeninami, jež ho sice již vážou na domácí pracovní prostředí a na počítač, ale i tento „domácí“ čas je doslova vyplněn prací pro obor. A je to skutečně široký záběr, který Karel Pavlištík zvládá. Zvládal to ostatně vždycky a pole jeho působnosti bylo skutečně široké – etnograf, muzejník, folklorista a choreograf. Bylo by zbytečné pokoušet se v této souvislosti vyzvedávat jednu či druhou aktivitu, ve všech těchto oborech zanechal Karel Pavlištík svou výraznou stopu, ve všech ovlivnil i své spolupracovníky, kolegy i žáky.

Počátky angažovanosti rodáka z Uherského Brodu v oboru jsou spojeny s jeho aktivní účastí ve folklorním hnutí. Ještě za studií v Uherském Hradišti byl členem slováckého krúžku a souboru Hradišťan a působil jako lektor lidových tanců, vedení folklorního souboru se věnoval i v době základní vojenské služby. A od roku 1953 již působil jako profesionální tanečník a sólista v AUSu.

Po úspěšném externím studiu etnografie na Karlově univerzitě nastoupil do Oblastního muzea v Gottwaldově a tady začala jeho dráha muzejníka. Věnoval se především tvorbě etnografické sbírky a terénní výzkumné a dokumentační práci v poměrně rozsáhlém regionu působnosti muzea, v přechodové oblasti Podřevnicka, jižního Valašska, luhačovického Zálesí a východní Hané. Výsledkem, vlastně dílčím výstupem z rozsáhlého výzkumu domáckého zpracování dřeva na Podřevnicku zahrnujícího jak přesnou dokumentaci technologickou, tak intenzivní sběr materiálu, byla nová národopisná expozice umístěná ve vizovickém zámku zaměřená na prezentaci doplňkových zaměstnání *Domácká výroba dřevěného nářadí a náčiní na Podřevnicku*. Veřejnosti byla přístupná od otevření v roce 1964 až do roku 1996 a stala se základem nové, rozšířené expozice otevřené v roce 2004 v prostorách malenovického hradu *Dřevo, proutí, sláma v tradiční rukodělné výrobě*, která byla oceněna cenou Národopisné společnosti jako nejlepší počín v oboru za rok 2004.

V roce 1966 vytvořil Karel Pavlištík expozici s názvem *Lidové umění na luhačovickém Zálesí* instalovanou v luhačovické vile Lipová. V ní zachytil přínos prof. Antonína Václavíka a jeho bratra Františka k poznání a záchraně tradiční kultury tohoto pozoruhodného etnografického regionu.

Od počátku působení ve zlínském (tehdy gottwaldovském) muzeu věnoval Karel Pavlištík velkou pozornost osobnosti a dílu Františka Bartoše. Kromě vybudování Bartošovy pamětní síně v jeho rodišti Mladcové (později přenesené do prostor zlínského zámku) inicioval v roce 1966 konání konference s mezinárodní účastí k Bartošově počtě.

O intenzivní terénní práci dr. Pavlištika v šedesátých letech svědčí mimořádný nárůst etnografického sbírkového fondu souvisejícího s domáckou výrobou, nejen se zpracová-

ním dřeva, ale i slámy a proutí, a množství aktuálních terénních fotografií dokumentujících zvykoslovné projevy v regionu, především masopustní obchůzky, ale nejen je.

Osobní angažovanost ve společenském a politickém životě města přinesla Karlu Pavlišťíkovi v roce 1971 výpověď z muzea a s ní i zákaz práce v oblasti kultury. Erudovaný etnograf a muzejník, choreograf s dlouholetými pedagogickými zkušenostmi vystřídal několik dělnických profesí. Vrátil se alespoň oklikou k jedné ze svých profesí – k profesi choreografa – měl možnost až po roce 1979 v JZD v Kašavě (později družstvu Podhoran Lukov). V době normalizace folklorní hnutí představovalo jedinou oblast, kde se mohl odborně realizovat, i když byly jeho programy oficiálně prezentovány pod jmény jiných osob, často i pod dívčím jménem jeho manželky Boženy Pavlišťíkové, která s ním na této tvorbě významně spolupracovala. Soubor Kašavu spolu s ní dovedl mezi nejlepší soubory v republice. Vedle Kašavy spolupracoval s dalšími folklorními soubory. Autorsky, dramaturgicky a režijně se Karel Pavlišťík podílel na celé řadě pořadů folklorního festivalu ve Strážnici a v Rožnově pod Radhoštěm. Svým působením ovlivnil i vývoj celého folklorního hnutí na Moravě.

Na návrat do zlínského muzea musel čekat Karel Pavlišťík až do roku 1990. A navázal na léta svého předchozího muzejního působení skutečně s plnou vervou. Inicioval založení dvou specializovaných pracovišť zlínského muzea – *Studijně dokumentačního střediska Františka Bartoše* a *Archivu H+Z*. Nejenže byla specifikována náplň činnosti obou pracovišť, hned od počátku byl u prvních hmatatelných výstupů – ať už to byly bibliografie Bartošova díla a jeho biografie, iniciování reprintů Bartošových etnografických prací, za něž bylo Muzeum jihovýchodní Moravy oceněno Národopisnou společností, iniciování uspořádání Bartošovské konference v roce 2006 k 100. výročí Bartošova úmrtí či vybudování nové atraktivní cestovatelské expozice *S inženýry Hanzelkou a Zikmundem pěti světadily*, kte-

rá byla otevřena v roce 1996 a spolu se satelitními projekty přispěla k výrazné odborné i společenské profilaci zlínského muzea v devadesátých letech 20. století.

Teprve po návratu do zlínského muzea mohl také vydat svou stěžejní práci *Domácká výroba dřevěného nářadí a náčiní na Podřevnicku*, která se dočkala i dvojího dalšího rozšířeného a doplněného vydání. Pokračoval ve výzkumech zvykoslovných aktivit na Podřevnicku a výsledky své dlouholeté práce shrnul v kapitolách *Výroční a rodinné obyčeje a obřady* a *Zaměstnání obyvatel* v monografii Zlínsko vydané v roce 1995.

Jeho profesní život je spojen i s Mezinárodním folklorním festivalem ve Strážnici. Kromě dlouholeté činnosti v programové radě a senátu festivalu a kromě velké řady programů, jejichž byl autorem nebo při nich spolupracoval, je zároveň autorem mnoha dalších úspěšných aktivit. Stál u zrodu projektu videoencyklopedie Lidové tance z Čech, Moravy a Slezska, k problematice ručního zpracování dřeva se vrátil účastí na realizaci videokazety a zpracováním textu doprovodné publikace *Práce ze dřeva III*. A k mimořádným projektům, u jejichž zrodu opět stál Karel Pavlišťík, patří Slováký verbuňk, který se stal první oceněnou nemateriální památkou České republiky a zařadil se mezi devadesát vybraných fenoménů z celého světa: v listopadu 2005 byl prohlášen UNESCO za Mistrovské dílo ústního a nemateriálního dědictví lidstva.

Mohli bychom pokračovat ve výčtu dalších projektů a aktivit jubilanta, ale pokusme se je alespoň rámcově uvést: práce v programových radách folklorních festivalů, členství v redakčních radách odborných a kulturních periodik, spolupráce na řadě televizních dokumentů z oboru, spolupráce s rozhlasem, metodická spolupráce s autory a režiséry při realizaci divadelních inscenací s folklorními prvky, řada recenzí odborných publikací, životopisných medailonů. Jeho erudice, znalosti teoretické i dokonalá znalost terénu, mimořádná pracovitost a ochota pomoci a podělit se o znalosti jsou tím, čeho

si na něm zvláště cení už několikátá generace etnografů, folkloristů, muzejníků.

K pětáosmdesátinám nelze než popřát panu doktorovi Pavlišťíkovi zdraví, optimismus a stálou chuť do práce, byť teď už především „z tepla domova“.

Alena Prudká

Josefu Jančářovi, dlouholetému dobrému příteli k narozeninám

Málo, málo nás...

Ano, milý Jožko, je nás už jen maličko, kdo si pamatujeme léta našeho mládí, našich studií, naše univerzitní pedagogy, naše první kroky v zaměstnání, úspěchy i trpká rozčarování z nepřízně politických poměrů a nepochopení, ale také odvalu našich přátel a vlastních kroků, krácejících statečně vpřed za cílem, přinášejícím potěšení a úspěch.

Věřím, že přijmeš tyto moje vzpomínky, byť sis ve svojí skromnosti nepřál oslavný článek, který o Tobě napsali jiní. Ti Tě však neznají tak dobře a nenosí Tě v myslí téměř dvě třetiny svého života tak jako já.

Už na počátku našeho věku dospělosti jsme oba měli to štěstí, že jsme studovali obor národopis u profesora PhDr. Antonína Václavíka na Filozofické fakultě tehdejší Masarykovy univerzity (tento název mám ještě uvedený v indexu), posléze Univerzity Jana Evangelisty Purkyně. Spolu se mnou byli v ročníku Richard Jeřábek, Jaroslav Štika, Jaromír Gelnar. S nimi všemi jsi během Tvého života spolupracoval, neboť jste všichni působili na významných a vedoucích místech příbuzných pracovišť zabývajících se lidovou kulturou. Z těchto našich milých kolegů a skvělých představitelů oboru, ať již na postu vysokoškolského profesora, ředitele Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, redaktora hudebního vysílání ostravského rozhlasu, žel nás už všichni opustili. Mezi nimi tu byli také jiní, spjatí s Tebou oborem, záměry a cíli, kteří si vybrali svoje léta života již dříve. Mezi nimi PhDr. Vítězslav Volavý, Tobě nakloněný sta-

tečný muž, mimořádně nadaný muzikant, který dokázal přinést potěšení tisícům svých obdivovatelů na stadionech Strážnice i jiných, zahraničních festivalů, rozhlasových posluchačů, rodiny i přátel při setkáních u pohárku bílého vína ze slováckých vinic a petrovských sklepů. Naše kolegy přešel také další Tvůj dobrý kamarád, rodák z Ratíškovice, který vyryl svým bádáním a znalostmi hlubokou brázdou ve znalostech a publikování lidové architektury nejen na Moravě, ale také na Balkáně. Jako iniciátor víceoborových společných bádání a společných studií Čechů a Slováků, obdivovaný pro svůj šarm posluchači a posluchačkami na fakultě i konferencích.

Už je nás vpravdě málo, kdo jsme studovali u prof. PhDr. Antonína Václavíka. Ty jsi patřil k jeho oblíbeným žákům, pocházel jsi z blízkosti jeho rodiště, Ty z Těšova u Uherského Brodu, on rodák z nevelké vesnice Pozlovice v sousedství známého lázeňského místa Luhačovice. Oba vás pojil vztah ke kraji tak mírnému a líbežnému, se zvlněnými stráněmi porostlými travou i lesíky a s vodními toky v údolích. Pro Václavíka byla rovněž přitažlivá skutečnost, že Ty, chlapec z malých poměrů, jsi dokázal uputně na sobě pracovat, studovat k dosažení maturity a pak vynaložit vlastní síly i náklady Tvoji rodiny ke studiu na univerzitě v Brně, což znamenalo i při Tvoji skromnosti nemalé finanční prostředky. Gymnaziál-

ními studii a snahou po sebevzdělání jsi byl Václavíkovi neobyčejně blízký. Také on neměl jako úředník lehkou cestu k dosažení vysokoškolského titulu ani k získání patřičného postavení.

Když jsi přišel na studia u prof. Václavíka, neměl tento náš představitel vědy, ani jako profesor na různých ustláno. Byla to doba nejtvrdějších represálií. Jako mnozí jiní vysokoškolští učitelé byl vystaven sledování a kritice. Někteří z těch, kteří byli po roce 1990 vynášeni jako odpůrci skončivšímu režimu, jsou v mojí paměti spojeni výhradně s nošením modrých svazáckých košil a se svazáckými způsoby. Před nimi se třáslí mnozí vysoce vzdělaní a uznávaní profesori. Také prof. Václavík, který vyznával křesťanskou víru a neskrýval náboženské smýšlení, měl i v této věci společný zájem s Tebou i jinými studenty o otázky víry, byť různých církví, avšak vyznávajících jednoho boha a jeho milosrdenství.

Odhlédneme-li od duchovních hodnot a víry, byl jsi, Josefe, vítaným přírůstkem do týmu posluchaček a posluchačů národopisu. Pěkný, urostlý mládenec s hustými vlnitými vlasy, usměvavý, milý, dobrý zpěvák a tanečník, získal jsi snadno sympatie nejen vrstevníků, ale také vyučujících i zájemců o folklor, zvláště o folklorní odkaz Slovácka, jehož jste byli s Dušanem Holým dokonalými představiteli.

Když jsme ukončili studia a odešli každý za svým zaměstnáním, Ty sám i Slovácké muzeum jste tehdy měli to velké štěstí, že jste se našli, a byla to pro vás skvělá výhra. Byl jsi odchovanec Václavíkův, který právě tady v Uherském Hradišti našel svoje uplatnění po nuceném odchodu ze slovenského Martina. Ty, milý Jožko, jsi získal umístěnku do tohoto muzejního pracoviště a vedl svoje kroky tak, jako mnozí z nás muzejním směrem. Tvoje výuka v textilním oboru v raných letech Ti umožnila dobře se orientovat v krojových sbírkách. Tvoje pečlivost, usilovnost a znalost Ti rovněž otevřela cestu k poznání také dalších stránek muzejní činnosti a dalších významných dokladů hmotné kultury.

Po nedlouhém, avšak velmi přínosném působení v Ústředí lidové umělecké výroby s vynikajícími představiteli oboru, Vladimírem Boučkem, brněnským vedoucím pracovištěm ÚLUV PhDr. Jaroslavem Orlem, odborníky na výrobu ze dřeva Stanislavem Kučerou a Jaroslavem Procházkou i keramičkou Idou Vaculkovou a mnohými dalšími odborníky ve výrobě textilu, předmětů ze dřeva, proutí, hraček, šperků z perleti, keramiky, jsi získal četné zkušenosti i v těchto oborech a k práci jedinečných odborníků.

Široké spektrum znalostí, systematickosti spojená s Tvojí činností Ti vynesly v muzejní hierarchii místo ředitele Slováckého muzea. Příměstí jednání i smysl pro kolegiální, schopnost společenské angažovanosti přinesla jak Tobě jako představiteli Slováckého muzea, i pracovišti vzetup na přední místo mezi regionálními muzejními ústavu. K tomuto postavení přispělo konání celostátních odborných konferencí, vydávání odborných sborníků, časopisů a vůbec národopisných publikací. Každý z nás má svoje přátele i nepřátele a úspěšnost Tvého počínání jistě vzbuzovala nejen obdiv, ale také závist. Ta se zrodila zvláště v kruzích těch, kteří v politickém spektru konce šedesátých let a nadcházejícího období nemohli překonat Tvoje úspěchy v roli odborníka a ředitele a vynasnažili se o Tvůj odchod.

Ale i v této situaci sis věděl rady a dobré skutky Tvoje i Tvojí ženy Marie, oblíbené lékařky, našly přátelské pochopení ve vedení JZD Lipov a tam jsi našel útočiště v době nejtěžší. Ale i tady, stejně jako na ostatních pracovištích, odvedl jsi kus dobré práce a jako jeden z mála, který uměl přijmout podanou ruku a vložit do ní posléze dar, to je publikaci o činnosti lidí z hornácké vesnice a tohoto zemědělského družstva.

Po několika letech se Ti konečně podařilo vrátit se k vystudovanému oboru a mezi svoje dobré přátele v Ústavu lidového umění a posléze Ústavu lidové kultury ve Strážnici. Tam jsi zúročil svoje dřívější bádání o hmotné kultuře v právě budovaném muzeu lidového stavitelství jihový-

chodní Moravy a nechal svoji výraznou stopu také ve studiu a představení tradic nehmotného kulturního dědictví především ve slavnostech písní a tanců. Mezinárodní festival vyrostl také díky Tvému činorodému úsilí ve významnou odbornou a posléze vědeckou instituci spolupracující s Ústavem pro etnografii a folkloristiku Akademie věd, s katedrou etnografie, dnešním Ústavem evropské etnologie, se Slováckým muzeem a dalšími muzejními pracovišti, Památkovým ústavem v Brně. Na mnoha spolupracujících institucích ses opět setkal se svými spolužáky přáteli z mladých let, s Richardem Jeřábkem, jeho ženou Alenou, přednášející dějiny kroje, s Jaroslavem Štikou, Karlem Pavlišťikem, Dušanem Holým, Zdenkou Jelínkovou a jejím dílem o lidovém tanci na Moravě, s Václavem a Ivo Frolcem i mnoha dalšími. Podařilo se vám společně vytvořit základní publikace pod Tvoji redakcí. K nim patří například Lidová kultura na Moravě. Založili jste tradici filmů o lidové výrobě, o obnově lidové architektury z hlíny, dřeva, kamene, o výrobě krojů, krojových součástek a výzdoby. Všechny tyto natočené dokumentace založily významnou tradici, již se stěží může pochlubit některá ze sousedních zemí.

Tvůj zájem o lidovou kulturu a dění v etnologických ústavech stále pokračuje, i když už jsi několik let v důchodu. Tvoje znalosti a zájem o obor neuhasl a přináší ovoce. Jsi vždycky schopen poradit, napsat fundovaný posudek i poučenou kritiku. Setkáváme se i spolu s ostatními našimi kolegy na vernisážích výstav a při jiných významných oborových setkáních a přinášíme si tak navzájem vzpomínky na naši mladost, na naše přátele a kolegy, z nichž nás mnozí už předešli do jiné dimenze. Nosíme v paměti také naše přednášející, mezi nimiž nechyběly veličiny, jakými byli Oldřich Sirovátka, Karel Fojtík, v čele s Antonínem Václavíkem, který nám tolik dal.

Věra Kovářů

Ludmila Tarcalová slaví

V červnu na svátek svatého Jana jsme mohli ke kulatým narozeninám popřát a na zdraví připít naší milé kolegyni, přítelkyni a v jistém smyslu slova i muzejní vychovatelce PhDr. Ludmile Tarcalové.

Při psaní článku, laudacia, se autoři často potýkají s problémem, jak připomenout osobnost, které chtějí vzdát čest a přitom neopakovat již mnohokrát vyřčené a nezapřednout do stereotypu vyjmenovávání pracovních výsledků a úspěchů. I když již před deseti lety byla odborná, výstavní a publikační činnost L. Tarcalové úctyhodná, s odchodem na „odpočinek“ se její publikační tvorba rozvinula nebývalým způsobem. V tomto příspěvku však chceme především zavzpomínat na milou kolegyni, vedoucí, kamarádku, učitelku a skvělého pozitivního člověka, tak jak jsme se s ní každodenně setkávaly v realitě muzejní práce ve Slováckém muzeu. Vzato doslova, byla od počátku naší mentorkou a učila a zapracovala vlastně dvě generace svých kolegyň. Proto jsme se rozhodly věnovat jí tuto zdravici a zavzpomínat na společná léta ve Slováckém muzeu.

Ludmila Tarcalová – etnografka, muzejnice

Blanka Rašticová: „*K mému prvnímu setkání s Lidkou Tarcalovou došlo v srpnu 1976, kdy jsem nastoupila do Slováckého muzea. Vysoká škola mne naučila mnohému, avšak pro práci muzejníka mne vyzbrojila jen minimálně. O to více mi pomohla laskavá a vždy vlídná kolegyně. Zasloužila mne i mého tehdejšího kolegu Josefa Hapáka do tajů muzejního řemesla, ke kterému patří zásady evidence sbírkového fondu. Spoustu hodin s námi strávila nad tvorbou odborné systematiky nezbytné k třídění fondu a při každém, byť sebemenším problému jsme neváhali a hledali u ní radu.*“

Marta Kondrová: „*Když jsem v srpnu 2001 nastoupila jako elévka na etnografické oddělení Slováckého muzea ještě při studiu na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity, naskočila jsem do správně rozjetého vlaku,*

který šlapal jako hodinky a řítil se pro mě pekelnou rychlostí. Nesměle jsem si osahávala praxi muzejní etnografie, o které jsem nevěděla prakticky nic. Na jednu z prvních vět doktorky Tarcalové však nikdy nezapomenu: „Na všechno se ptej. Radši se pětkrát zeptej, než uděláš jednu chybu z nevědomosti nebo falešného studu. Jsou chyby, které se už nedají vrátit a přitom jsou zbytečné a dalo se jim předejít jen tím, že člověk překročí vlastní stín a pýchu a přizná, že něco neví.“ A tak jsem se ptala. Mnohdy i tolikrát denně, že jsem nutně musela své laskavé vedoucí, lézt na nervy. Tehdy i dnes nesmírně obdivuji její trpělivost, shovívavost a neúnavnost, s níž mě zasvěcovala do evidence prvního stupně, katalogizace, systému ukládání sbírek a práce s nimi.“

Způsob evidence a práce se sbírkovými předměty získal díky vedení L. Tarcalové pevné obrysy a systém, který zaručuje dodnes dokonalý přehled o každé nitce, která překročila práh muzea. V sedmdesátých letech během systematické katalogizace muzejního fondu vznikala postupně stále aktualizovaná systematika, která skvěle charakterizuje etnografický fond muzea. Je až neskutečné, jaké množství karet 2. stupně L. Tarcalová během sedmdesátých, ale především osmdesátých let zapsala a díky tomu měla jako vedoucí oddělení přehled o tom, jaké předměty je třeba z terénu ještě získat, a účinně se tak starala o smysluplnou akviziční činnost. A s tím souvisela také práce na uložení sbírek – nejen jejich systematické rozřídění a uskladnění, zabezpečení vhod-

ných podmínek, ale také na inventarizaci. Za svou muzejní kariéru zažila několikrát stěhování depozitářů a fyzická těžká práce mnohdy v náročných podmínkách, zima, vlhku nebo naopak horku, byla její běžnou realitou. Zemědělské nářadí se stěhovalo z budovy dnešní Galerie Slováckého muzea na bývalou faru v Kostelanech a odtud do nově postavených replik stodol v Topolně. Několikrát se stěhovaly depozitáře také v rámci hlavní budovy Slováckého muzea ve Smetanových sadech a odtud v roce 2006 do budovy v areálu bývalých kasáren.

Ludmila Tarcalová – vedoucí

Kdo se setkal s Ludmilou Tarcalovou, zná ji jako milého, stále usměvavého, dobře naladěného a pozitivního člověka, který nemá problém komunikovat s univerzitním profesorem stejně jako s malířem pokojů. Právě její otevřenost, srdečnost a vstřícnost vůči všem, kteří do muzea přišli s dotazem, prosbou o metodickou pomoc či nabídkou spolupráce, jí byly vlastní i jako vedoucí kolektivu národopisného oddělení. Je snad trochu starosvětské používat dnes slova jako národopis či kolektiv v době teamleaderů a account managerů, ale k muzeu a osobnosti L. Tarcalové zkratka patří. Jako vedoucí etnografického oddělení Slováckého muzea působila již brzy po svém nástupu v roce 1971 až do roku 2009, kdy předala pomyslné žezlo dlouholeté spolupracovnici PhDr. Romaně Habartové. Pod jejím vedením vládla na oddělení vždy dobrá pohoda a spolupráce. Zásadně se nic neřešilo z pozice síly, ale kolektivní diskusí, a tak zde i v dobách totality a normalizace působil ostrůvek demokracie v tom nejlepším slova smyslu.

Marta Kondrová: *„Ráda vzpomínám na pravidelné pondělní ‚porady‘. S přibývajícím věkem a náhledem na jiná pracoviště oceňuji jejich obrovský význam pro vzájemnou komunikaci, zpětnou vazbu a skutečný zájem o své kolegy a jejich problémy či potíže nebo úspěchy. Každé pondělí ráno jsme si u hrnku kávy sdělily, jak jsme strávily víkend, a volně se přešlo do diskuse – co je třeba udělat. Během 20 minut jsme tak*

věděly, co kterou z nás trápí, či naopak těší a jak se bude odvíjet náš pracovní týden. Práce byla rozdělena, ještě než jsme stačily kávu dopít a pak už následovala její realizace. Nenásilný a přitom velmi efektivní přístup pro zadání i kontrolu práce přispíval k tomu, že jsme vždy přesně věděly, na čem kdo právě pracujeme, co je třeba rychle dokončit, a hlavně jak a kdy si potřebujeme vzájemně vypomocet. To bylo pod vedením L. Tarcalové tím hlavním – abychom táhly za jeden provaz, a byly vidět výsledky naší práce.“

Ludmila Tarcalová – vědkyně

Součástí práce muzejníka etnografa by měla být také práce v terénu a provádění výzkumů lidové kultury ve spádové oblasti. Ne všechna muzejní pracoviště mají možnost se této činnosti věnovat, ať už z důvodů personálních, provozních nebo jiných. Ludmila Tarcalová vždy na tuto stránku práce kladla velký důraz. Právě hluboká znalost terénu, toho co z obřadní kultury v okolí stále ještě žije či dožívá, patří k největším devizám osobnosti této skvělé dámy. Ve své práci se snažila pro celé oddělení vždy stanovit okruhy výzkumů, kterým se jednotliví pracovníci věnovali, přednesli je na konferencích a hlavně publikovali. Ne každý vedoucí má dar motivovat své podřízené a spolupracovníky k osobnímu růstu. Tento rys povahy a velké nesobectví však byl a je Ludmile Tarcalové vlastní.

Blanka Rašticová: „Byla to právě Lidka, která mne, začínající historičku, přivedla i k odborné práci a vědeckému výzkumu. Tehdy sice ještě neplatilo to dnes dobře známé ‚publish or perish‘ (publikuj, nebo zahyň), ale Lidka tuto zásadu uplatňovala a vedla v tomto duchu i své kolegy. Sama vzpomínala, že to byl její kolega a ‚učitel‘ Josef Tomeš, který ji v Ústavu lidové kultury ve Strážnici, kde předtím pracovala, směřoval podobným způsobem. Jako redaktorka sborníku Slovácko mne inspirovala nejen k psaní prvních drobnějších textů do sborníku či vlastivědných časopisů, ale naučila mne také důležité zásady redakční a ediční práce. Krok za krokem mne provedla problema-

tikou typografické práce, naučila používat korektorské značky a její vzor mne nakonec přivedl i k tomu, že jsem si posléze troufla na editování sborníků (dnes nazývaných kolektivní monografie) z agrárních konferencí pořádaných Slováckým muzeem.“

Marta Kondrová: „Paní Tarcalová naprosto samozřejmě a nenásilně přiměla nedostudovanou etnografku k tomu, aby si vybrala téma, provedla výzkum, sepsala referát a přednesla jej na vědecké konferenci. I tady se ale projevila její nesmírná kolegialita. Sepsaný elaborát přečetla a věcně a stručně uvedla připomínky, které bylo třeba zapracovat, aby byl výsledek co nejlepší. Vždycky říkala: ‚Nemůžeš vařit z vody a všecko, co tvrdíš, musíš mít ověřené. To je také důvodem, proč jsou její vlastní práce tak vysoce hodnocené mezi kolegy odborníky i mezi běžnými zájemci o lidovou kulturu.‘

V ohledu publikování mě naprosto šokovala brzy po mém příchodu do muzea. Než jsem se pořádně rozkoukala, přišla ke mně se sepsaným článkem a řekla: ‚Prosím Tě, přečti mně to, jestli to tak může být. Moje chabá obrana, že já si přece nemůžu vůbec dovolit posoudit odborný text, který ona jako erudovaná odbornice s mnohaletou praxí napsala, mi s klidem odpověděla, že můžu a že ji zajímá můj názor. Opět to byla příležitost zapracovat na sobě a při čtení se mnohému naučit. Když jsem jí ten článek vracela – znovu mě odzbrojila s naprosto vážně míněnou otázkou: ‚Co myslíš, není to blbost, může to tak být?‘ Tato vzájemná výměna názorů a dobře míněných rad, které jsem se od paní Tarcalové naučila, mi nesčetněkrát potvrdila, jak dobrá je zpětná vazba a jak moc vás může posunout dobře míněná kritika, kterou se musí člověk také naučit přijmout a poučit se z ní.“

Ludmila Tarcalová – předsedkyně subkomise pro lidové obyčeje

Lpění na vědeckém růstu muzejníků a nesmírná pracovitost přivedly L. Tarcalovou až na post předsedkyně Subkomise pro lidové obyčeje Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech.

Již v sedmdesátých letech se jako účastnice konferencí aktivně zapojovala do činnosti komise, k níž vždy přispěla referátem podloženým důkladným terénním výzkumem. Ve složitém období po roce 1989, kdy se ostatní subkomise rozpadly a mezinárodní vedení přestalo fungovat, převzala vedení Subkomise, kterou organizačně zaštitilo Slovácké muzeum. Fakticky se mezinárodní setkání etnografů, která s sebou nesla vždy „rukolapný“ výsledek v podobě vydaného sborníku z konference, podařilo udržet a zvelebit jedinečně díky úsilí, houževnatosti a nesmírnému pracovnímu nasazení L. Tarcalové. Během devadesátých let a po roce 2000 se tak konference, které vždy v dvouletých intervalech organizovala, staly jedinečným setkáním pedagogů vysokých škol, akademiků a muzejníků, kteří zvolené téma nazírali z mnoha úhlů. Díky osobnosti L. Tarcalové se do Subkomise také zapojili opět zahraniční kolegové, zejména pedagogové z vysokých škol na Slovensku, ale také v Chorvatsku, a dokonce i jazykovědci, lékařka a další přispěvatelé, kteří podpořili interdisciplinaritu ve výzkumu zvoleného tématu. V tom tkvělo a tkví největší bohatství konferencí a tištěných výstupů, za které v minulosti několikrát získala ocenění České národopisné společnosti. V roce 2004 to bylo za konferenci Zelen v lidových obyčejích (2003), v roce 2006 za Zvyky a obyčej socioprofesionálních skupin (2005), a o dva roky později za konferenci s názvem Dary a obdarování (2007). Na tomto místě je třeba zmínit také ocenění za publikační činnost, v roce 2009 získala ocenění České národopisné společnosti v kategorii publikace za Hody s právem na Uherskohradištsku.

Blanka Rašticová: „*Příklad Lidky Tarcalové mne inspiroval v roce 1990 k uspořádání první vědecké konference agrárních historiků. I při její přípravě jsem si za Lidkou chodila pro rady, týkající se organizačního zajištění, a z jejích zkušeností jsem čerpala po celou dobu, co Slovácké muzeum tyto konference, které se brzy staly mezinárodními, pořádalo. A napodobila jsem její praxi i v tom, že z každé konfe-*

rence vydalo muzeum ještě v daném roce výše zmíněné tištěné výstupy. V roce 1996 založilo muzeum z našeho podnětu novou ediční řadu, Studie Slováckého muzea, která byla určena k publikování výsledků konferencí.“

Marta Kondrová: „*Při vzpomínce na jednu z mých prvních konferencí si vybavuji nábožnou úctu, se kterou jsem sledovala docentky a profesorky z bratislavské univerzity, které s nesmírnou sečtělostí prezentovaly své závěry srovnávacího bádání a teoreticky posunovaly mantinely oboru. A stejně tak se zájmem sledovaly a komentovaly materiálové úzce zaměřené příspěvky muzejních etnografů, mnohdy začátečníků, a při setkáních na společenských večerech nejen živě diskutovaly o dění v oboru, ale srdečně a rády si s námi zazpívaly.*“
L. Tarcalová prostě přitahovala a přitahuje jako magnet stejné lidi, jako je sama – srdečné, dělné, otevřené a lidsky přívětivé.

Ludmila Tarcalová – členka porot, autorka programů, krojová policistka

S obrovským nasazením sobě vlastním se L. Tarcalová také účastní mnoha veřejných akcí, festivalů i pořadů, ať už jako autorka, spolupracovnice, nebo členka hodnotící komise např. Mezinárodního folklorního festivalu ve Strážnici. Kdo každoročně zavítá do víru programů MFF ve Strážnici, jistě se několikrát za tři dny může setkat, tedy spíš zahlédnout blondatou hlavu, která přejíždí na kole s větrem o závod z jednoho stadionu a amfiteátru na druhý a během jízdy se pozdraví s mnoha známými a přáteli a dál „odfrčí“ za povinnostmi zodpovědné hodnotitelky. Stejně jako ke všem činnostem přistupuje i k této úloze s vervou a pracovním nasazením sobě vlastním. Zasedání komise, které se mnohdy protáhne do brzkých ranních hodin, není prací lehkou a vůbec ne vděčnou. Každý z diváků totiž ví, že by hodnotil jinak a lépe. Kdyby ale znali tu dřinu, která za tím je, určitě by neměnili.

Marta Kondrová: „*V době, kdy sužovaly L. Tarcalovou zdravotní problémy, jsem dvakrát tohoto ‚chlebička‘ okusila a upřímně se obdivuji, že se k němu vrátila. Stejně jako vše,*

je také hodnotící komise především souborem skvělých kolegů stejného ražení, kde se člověk cítí dobře a vydaná energie se v takové společnosti dobíjí jaksi samovolně. Když jsem zaskakovala, a to doslova na poslední chvíli v hodnotící komisi strážnických slavností poprvé, a s některými dlouholetými členy se zde seznamovala, nejvíce mi utkvěla v paměti poznámka docenta Tyllnera, který mi při potřesení rukou pravil: „Á, Vy jste ta Lidčina žačka! Bylo to pro mě velkou pochvalou a zároveň závazkem, abych své učitelce neudělala ostudu.“

Diskutovanou součástí práce etnografů v muzeích je téma, zda poskytovat metodickou pomoc a zasahovat, či nezasahovat radou do podoby probíhajících nebo obnovených svátků, slavností a výročních obyčejů. Oblékání kroje především mladou generací zažívá nejen na jihovýchodní Moravě vzešup, běžně se pořizují nové krojové součástky nebo opravují či přešívají starší části krojů. Šití krojů i jejich správné oblékání ke konkrétním příležitostem je čtým tématem dotazů. Poradní, či jak říkáme metodická činnost, byla a je dodnes významnou součástí práce L. Tarcalové. Neváhá upozornit soubor nebo jednotlivce na špatně oblečený kroj, nedbalou úpravu šátku nebo nevhodné doplňky. Ne vždycky je tato „pochvala“ přijata s potěšením, ale převážná část folkloristické veřejnosti dobře ví, že bez jejich odborných rad a doporučení by možná dnes kroje oblékané o hodech nebo slavnostech vína vypadaly poněkud jinak. Svoji osvětovou misi za krojovou čistotu každoročně vede i v rámci programu Slováckých slavností vína a otevřených památek. Její komentované krojové přehlídky navštěvují stovky spokojených diváků.

Ludmila Tarcalová – kolegyně, spolupracovnice, kamarádka

Blanka Rašticová: „Dnes již nedokážu vyjmenovat všechny oblasti naší odborné spolupráce, počínaje téměř každodenními konzultacemi o sbírkových předmětech a jejich evidenci přes přípravu scénářů výstav až po společnou práci při vydávání monografií

některých obcí regionu. Vždycky jsme si dokázaly porozumět a snad nebude neskromné, když napíšu, že jsme se báječně doplňovaly.

Nejen prací živ je člověk, je třeba si najít čas i pro zábavu a odpočinek. A je úžasné, když se na pracovišti vytvoří pracovitý a dělný kolektiv, jehož členové se společně dokáží veselit. I na tomto poli mívala Lidka prim – v osmdesátých letech zorganizovala pro muzejníky řadu poznávacích zájezdů po vlastech českých, moravských i slovenských, byla iniciátorkou „založení“ souboru Demlovan a nikdy nechyběla při vymýšlení různých „taškařic“, které jeho členové pořádali – jen namátkou vzpomínám na naše „vystoupení“ na „svící“ našich kolegyně Romany Habartové či Ludmily Daňkové, vánoční večírky či besídky pro děti zaměstnanců... Snad nejveselejší zážitek jsme prožili při zájezdu do Banské Bystrice. Autobus, který nás vezl, měl na zadním okně velkou ceduli vyzdobenou slováckým ornamentem a nápisem Soubor písni a tanců Demlovan. Když zastavil na parkovišti u Památníku SNP, nahrnuli se k němu lidé a chtěli, abychom jim zazpívali a zatančili. Nebyť Lidky, která pronesla své oblíbené a charakteristické: „Tož, podme!“ Kdo ví, zda bychom si tehdy neutržili pořádnou ostudu...

Po sametové revoluci se otevřely hranice a muzejníci společně vyjeli nejprve do Vídně, pak někteří spolu s kolegy z okolních muzeí do Říma a Francie, i tyto zájezdy Lidka spoluorganizovala a užili jsme si na nich, kromě nových poznatků, také spousty legrace.“

Ludmila Tarcalová – důchodkyně?

To pojmenování se k osobnosti L. Tarcalové vůbec nehodí, ba působí v jejím případě téměř pejorativně. Nejen, že by jí těžko kdo hádal léta, která v roce 2016 oslavila, ale díky energii, činorodosti a neutuchajícímu elánu L. Tarcalové rozhodně neodešla z muzea na odpočinek. Je stále nesmírně aktivní, zůstává v kontaktu s oborem, kolegy, působí v redakční radě časopisu Slovácko i Ethnologia Europae Centralis, spolupracuje se soubory, jednotlivci, Slováckým muzeem i Národním ústavem lidové kultury. A nyní

v největší míře zúročuje své bohaté odborné znalosti v knihách *Kroj na Uherskohradištsku* (2013), *Tradiční úprava hlavy II., 3. část. Úvazy tištěných šátků na Moravě*. (2014), *Tradiční úprava hlavy II., 1. část. Účesy, čepce a šatky na Moravě* (2016).

Doufáme a těšíme se, že v nastartovaném tempu bude i dále pokračovat a dočkáme se od ní dalších publikačních počinů.

Za ta léta, která jsme s Ludmilou Tarcalovou prožily v muzeu, jsme osudu, ale hlavně jubilantce vděční. Všem nám byla oporou a nejinak je tomu dodnes. Pozvedáme proto symbolickou číši vína a připijíme jí za všechny muzejníky na zdraví a dlouhá léta!

Blanka Rašticová, Marta Kondrová

Výběrová bibliografie

Knihy, brožury a katalogy výstav

1. *Svatební obřady a obyčeje na Slovácku – příspěvek k úloze tradice v současnosti* [rukopis]. 1977. 118 s. Dizertace-Universität Jana Evangelisty Purkyně v Brně, Filozofická fakulta, 1977.
2. *Bibliografie lidových obyčejů: časopis Jaro, Masarykovou stopou*. [Brno]: Československá sekce Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech a na Balkáně, [1985?]. 1 nestránkovaný svazek.
3. *Bibliografie lidových obyčejů*. V Uherském Hradišti: Slovácké muzeum, 1989. 176 s.
4. *Bibliografie lidových obyčejů. II. díl*. V Uherském Hradišti: Slovácké muzeum, 1995. 169 s. ISBN 80-901913-2-0.
5. *Božic u Moravskoj = Vánoce na Moravě*: Slovácké muzeum, Uherské Hradiště – Gradski muzej Bjelovar 30. studeni 2003. – 6. siječnja 2004. Bjelovar: Gradski muzej Bjelovar, 2003. 15 s. ISBN 953-97349-6-7. (Katalog výstavy).
6. *Památky lidového stavitelství Topolná. Průvodce zemědělskými usedlostmi č.p. 90 a 93*. V Uherském Hradišti: Slovácké muzeum, 2003. [12] s. ISBN 80-86185-22-2.
7. *Průvodce expozicí Slovácko*. V Uherském Hradišti: Slovácké muzeum, 2003. [17] s. ISBN 80-86185-26-5.
8. *Přijďte děti k nám: národopisná expozice Slovácko, Slovácké muzeum v Uherském Hradišti: pracovní sešit*. V Uherském Hradišti: Slovácké muzeum, 2003. [4] s. Dětské tisky; 2.
9. *Klobúček s pérkama, věneček s pantlama: úvazy, pokrývky a úpravy hlavy: katalog k výstavě*. V Uherském Hradišti: Slovácké muzeum, 2004. 28 s. ISBN 80-86185-37-0.
10. *Mapa krojů na Slovácku*. V Uherském Hradišti: Slovácké muzeum, [2006?]. 1 složený list (24 s.). ISBN 80-86185-53-2.
11. *Nevěsty Slovácka*. Uherské Hradiště: Klub kultury Uherské Hradiště, 2007. [52] s.
12. *Hody s právem na Uherskohradištsku*. Vyd. 1. V Uherském Hradišti: Slovácké muzeum, 2008. 224 s. ISBN 978-80-86185-69-9.
13. *Kroje jihovýchodní Moravy I*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2008. 1 složený l. (14 s.). (Spolu s Martinem Šimšou).
14. *Kroje jihovýchodní Moravy II*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2008. 1 složený l. (14 s.). (Spolu s Martinem Šimšou).
15. *Chutě a vůně slovácké kuchyně: kuchařka tradičních pokrmů na Slovácku*. Vyd. 1. V Uherském Hradišti: Region Slovácko, 2010. 187 s. ISBN 978-80-254-7196-8. (Autorka textů).
16. *Na paletě krojů: slovácké slavnosti vína a otevřených památek Uherské Hradiště*. Vyd. 1. Uherské Hradiště: Nadace Děti-kultura-sport, 2010. 371, [9] s. ISBN 978-80-254-7930-8. (Spolu s Michalem Dvouletým, Romanou Habartovou, Martou Kondrovou).
17. *Kroj na Uherskohradištsku*. Uherské Hradiště: Klub kultury v Uherském Hradišti, 2013. 272 s. ISBN 978-80-260-4267-9.
18. *Buchlovický kroj v proměnách času*. Buchlovice: Městys Buchlovice, 2014. 189 s. ISBN 978-80-260-5673-7. (Spolu s Pavlou Večeřovou a Bořkem Žižlavským).
19. *Führer durch die ethnografische Ausstellung Mährische Slowakei*. 1. Ausg. Uherské Hradiště: Mährische-slowakischen Museum in Uherské Hradiště, 2014. 46 s. ISBN 978-80-87671-13-9. (Spolu s Martou Kondrovou).
20. *Průvodce národopisnou expozicí Slovácko*. Vyd. 1. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, 2014. 46 s. ISBN 978-80-87671-11-5. (Spolu s Martou Kondrovou).
21. *Slovácko ethnographic exhibition guide*. 1st ed. Uherské Hradiště: Museum of Moravian Slovakia, Uherské Hradiště, 2014. 46 s. ISBN 978-80-87671-14-6. (Spolu s Martou Kondrovou).
22. *Tradiční úprava hlavy: (odborná publikace s přílohou filmového dokumentu). II,*

3. část, *Úvazy tištěných šátků na Moravě*. 1. vyd. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2014. 149 s. Lidová řemesla a lidová umělecká výroba v České republice. III. řada, Tradiční postupy lidového odívání. ISBN 978-80-87261-95-8.
23. *Tradiční úprava hlavy: (odborná publikace s přílohou filmového dokumentu). II., 1. část, Účesy, čepce a šatky na Moravě*. 1. vydání. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2016. 141 s. Lidová řemesla a lidová umělecká výroba v České republice. III. řada, Tradiční postupy lidového odívání. ISBN 978-80-88107-15-6.
- Studie a články**
24. Heřman Landsfeld jubilující. *Malovaný kraj* 5, 1969, č. 7, s. 7–8.
25. Malářka – tentokrát ze Strážnice. *Malovaný kraj* 7, 1971, č. 6, s. 10–11. (Kateřina Sochorová).
26. Proměnlivost svatebních vinšů na Uherskohradištsku. *Národopisné aktuality* 8, 1971, č. 4, s. 345–358.
27. Předsvatební období na uherskohradištském Dolňácku. *Národopisné aktuality* 8, 1971, č. 1, s. 13–28.
28. Kraslice – doklad živého lidového umění. *Zpravodaj města Uherské Hradiště*, 1973, č. 6, s. 16–18.
29. Obřadní svatební pečivo na Uherskohradištském Dolňácku. *Slovácko* 14–15, 1972–1973, s. 23–31.
30. Sociální svépomoc ve svatebním obřadu na Slovácku: příspěvek k úloze revolučních přeměn na socialistické vesnici. *Slovácko* 18–19, 1976–1977, s. 48–56.
31. Co se dosud uchovalo z krojovaných svateb na Slovácku. *Malovaný kraj* 15, 1979, č. 4, s. 10–11.
32. K jubileu Františka Kretze. *Slovácko* 21, 1979, s. 49–50.
33. Tradice ve výběru partnerů na Slovácku. *Národopisné aktuality* 16, 1979, č. 1, s. 25–29.
34. Vzpomínáme prof. Antonína Václavíka. *Slovácko* 21, 1979, s. 51.
35. Zanikání starých forem zemědělského hospodaření v obci Ostrožská Lhota. *Slovácko* 21, 1979, s. 29–36.
36. Dětský oděv na Uherskohradištsku. *Slovácko* 22, 1980, s. 61–72. (Spolu s Marií Náplavovou).
37. Živnost výročních obyčejů v okrese Uherské Hradiště. *Malovaný kraj* 16, 1980, č. 6, s. 8–9.
38. Hornácký primáš Josef Pešek zemřel. *Slovácko* 23, 1981, s. 112–113.
39. Jak se děti na Hradištsku chovaly a bavily. *Malovaný kraj* 17, 1981, č. 4, s. 18. (Spolu s Marií Náplavovou).
40. Mužský všední a pracovní oděv na Uherskohradištsku. *Národopisné aktuality* 18, 1981, č. 2, s. 107–112.
41. Sociální a stavovské rozdíly v oděvu na Hradištsku. *Slovácko* 23, 1981, s. 91–95.
42. Ženský všední a pracovní oděv na Uherskohradištsku. *Národopisné aktuality* 18, 1981, č. 1, s. 11–21.
43. 7. strážnické sympozium. *Slovácko* 24, 1982, s. 153.
44. Hrnčířské výrobky Albína Žitného ve sbírkách Slováckého muzea v Uh. Hradišti. In: *Studie Muzea Kroměřížska*, 1982, s. 93–94, obr.
45. PhDr. Vítězslav Volavý – jubilant. *Slovácko* 24, 1982, s. 131–132.
46. Současný stav výročních obyčejů v okrese Uherské Hradiště. In: FROLEC, Václav, ed. *Výroční obyčeje: současný stav a proměny: sborník*. 1. vyd. Brno: Blok, 1982, s. 212–223. Lidová kultura a současnost; Sv. 8.
47. Ženský a mužský sváteční oděv na Uherskohradištsku. *Slovácko* 24, 1982, s. 103–119.
48. 3. seminář „Socializace vesnice a proměny lidové kultury“. *Slovácko* 25, 1983, s. 145–146.
49. Jubilantka PhDr. Miroslava Ludvíková, CSc. *Národopisné aktuality* 20, 1983, č. 4, s. 270–271.
50. Kretzova sbírka dýnek a čepců ve Slováckém muzeu. *Slovácko* 26, 1984, s. 87–93.
51. Pozdrav doc. dr. Dušanu Holému, CSc. *Slovácko* 25, 1983, s. 125–126.
52. Vánoční svátky ve Starém Městě. *Malovaný kraj* 19, 1983, č. 6, s. 17.
53. Doc. PhDr. Václav Frolec, CSc. – jubiluje. *Slovácko* 26, 1984, s. 122.
54. Hodové obchůzky na Hradištsku. *Zpravodaj města Uherské Hradiště* 22, č. 11, 1984, s. 16–19.
55. Když se řekne masopust. *Zpravodaj města Uherské Hradiště*, 1984, č. 2, s. 18–19.
56. Národopisné práce na Hradištsku v letech 1885–1915. *Malovaný kraj* 20, 1984, č. 5, s. 16.
57. Nová expozice v zámku Nový Světlov. *Slovácká jiskra* 34, č. 27 (4. 7. 1984), s. 6. (Spolu s Blankou Rašticovou).
58. Památník lidu Slovácka: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti oslaví 70 let svého trvá-

- ni. *Slovácká jiskra* 34, č. 22 (30. 5. 1984), s. 5.
59. Pozvánka na výstavu majoliky. *Malovaný kraj* 20, 1984, č. 4, s. 22.
 60. Z neznámé historie moravských krojů. *Slovácko* 26, 1984, s. 130.
 61. Hody, milé hody. *Malovaný kraj* 21, 1985, č. 4, s. 3.
 62. Narozeninové obyčeje v životě lidu na Uherskohradištsku. In: FROLEC, Václav. *Čas života: rodinné a společenské svátky v životě člověka*. 1. vyd. Brno: Blok, 1985, s. 112–117. Lidová kultura a současnost; sv. 10.
 63. Doc. dr. Ján Podolák, DrSc. – jubiluje. *Slovácko* 28, 1986, s. 127.
 64. Dráteníci ve Starém Městě. *Malovaný kraj* 22, 1986, č. 1, s. 18.
 65. K nedožitým padesátinám PhDr. Josefa Tomše, CSc. *Slovácko* 28, 1986, s. 125.
 66. Odvedenecké obchůzky na Uherskohradištsku. *Malovaný kraj* 22, 1986, č. 2, s. 16–17.
 67. Podíl souborů lidových písní a tanců na udržování tradic lidové kultury v prostředí města Uherského Hradiště. In: ŠEPLÁKOVÁ, Věra, ed. a FROLEC, Václav, ed. *Venkovské město: Sborník příspěvků z 9. strážnického sympozia, 29.–31. 10. 1984: sympozium poř. Ústav lid. umění ve Strážnici... [aj.]. Sv. 1*. 1. vyd. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum, 1986, s. 104–112.
 68. Postavení dětí v rodině v období 20. století. *Slovácko* 28, 1986, s. 63–67.
 69. Úvod. In: HUBÁČEK, Josef. *Vonička z dědiny: povídání ze Slovácka pro zábavu a poučení*. 1. vyd. Uherské Hradiště: JZD Dolina, 1986. 147 s.
 70. Vojtěch Holcman zemřel. *Slovácko* 28, 1986, s. 124–125.
 71. Doc. PhDr. Bohuslav Beneš, CSc., – jubiluje. *Slovácko* 29, 1987, s. 135–136.
 72. Halena – nejstarší svrchní soukenný oděv. *Slovácko* 29, 1987, s. 69–76. (Spolu s Marií Náplavovou).
 73. Moravská lidová... *Slovácko* 29, 1987, s. 149. Recenze.: Moravská lidová výšivka / Miroslava Ludvíková. Brno, 1986. 244 s.
 74. Slavné uherskohradištské osobnosti: první kustod národopisných sbírek. *Zpravodaj města Uherské Hradiště*, 1987, č. 8, s. 12–13. (František Ilík).
 75. Mládenecké právo. *Malovaný kraj* 24, 1988, č. 3, s. 20.
 76. Motivy hradištské výšivky. *Malovaný kraj* 24, 1988, č. 4, s. 20–21.
 77. PhDr. Ján Botík, CSc. – jubiluje. *Slovácko* 30, 1988, s. 186–187.
 78. Rozka Falešníková – lidová umělkyně Slovácka. *Slovácko* 30, 1988, s. 113–120.
 79. Sousedské vztahy ve Starém Městě v období 20. let. *Malovaný kraj* 24, 1988, č. 5, s. 18.
 80. Struktura odvedenecké obřadní obchůzky na okrese Uherské Hradiště. In: FROLEC, Václav. *Obřadní obchůzky: na počest Bohuslava Beneše*. Uherské Hradiště: Slovácké muzeum, 1988, s. 177–181.
 81. Vzpomínka na hornácké muzikanty. *Národopisné aktuality* 25, 1988, č. 4, s. 267–268.
 82. Josef Klvaňa a Uherské Hradiště. *Zpravodaj města Uherské Hradiště*, 1990, č. 8–9, s. 21–22.
 83. Lidová hudba... *Slovácko* 32, 1990, s. 150–151. Recenze: Lidová hudba a tanec na jevišti: čtyřicet let Hradišťanu / Josef Jančář. Strážnice: ÚLU, 1990. 17 s.
 84. Primáš Slávek... *Slovácko* 32, 1990, s. 150. Recenze: Primáš Slávek Volavý / Václav a Věra Frolcovi. Strážnice: ÚLU, 1990. 92 s.
 85. Svět lidové... *Slovácko* 32, 1990, s. 150. Recenze: Svět lidové písně / Jirí Pajer. Strážnice: ÚLU, 1989. 128 s.
 86. Tradice a její proměny v časovém a obyčejném průběhu předsvatebního období na Slovácku. *Slovácko* 32, 1990, s. 99–104.
 87. Vánoce v písních, popěvcích a říkadlech; Vánoční svátky v životě lidu Uherskohradištska, Živá tradice předvánočních obyčejů; Od „Kače“ až do Tří králů aneb jak to bylo před třiceti lety; Zvykoslovné předměty; Vstávejme, pastýři ospalí; U štedrovecerního stolu; Štědrý večer v době Karla IV. *Zpravodaj města Uherské Hradiště*, 1990, č. 12, s. 2–14. (Spolu s Annou Mlýnkovou, Milošem Hrdým, Marií Náplavovou, Michalem Stránským a Romanou Habartovou).
 88. Osobnosti regionu: Alois Zábranský: Antonín Václavík. *Zpravodaj města Uherské Hradiště* 29, 1991, č. 9, s. 17.
 89. Velikonoce v lidové víře: kraslice. *Zpravodaj města Uherské Hradiště*, 1991, č. 3, s. 13–14. (Spolu s Annou Mlýnkovou).
 90. Pokoj lidem dobré vůle. *Zpravodaj města Uherské Hradiště*, 1992, č. 12, s. 12.
 91. Prof. Josef Hubáček. *Slovácko* 33–34, 1991–1992, s. 186.
 92. Profesor Antonín Václavík a Slovácké muzeum. *Slovácko* 33–34, 1991–1992, s. 27–39.
 93. Slovácko 1905. *Slovácko* 33–34, 1991–1992, s. 188. Recenze: Slovácko 1905: Ze vzpomínek

- a fotografií Karla Dvořáka z počátku 20. století / Václav Frolec. Brno: Regio, 1991. 111 s.
94. Za prof. J. Hubáčkem. *Malovaný kraj* 28, 1992, č. 5, s. 21.
 95. Za V. Frolcem. *Slovácké noviny* 3, č. 22 (27. 5. 1992), s. 1.
 96. Živůtky ve fondu Slováckého muzea v Uherském Hradišti. *Slovácko* 33–34, 1991–1992, s. 99–107.
 97. Člověk a země, magické praktiky: národopisná výstava v SM. *Zpravodaj města Uherské Hradiště*, 1993, č. 4, nestr.
 98. Prosebná a děkováná procesí na Uherskohradištsku. *Slovácko* 35, 1993, s. 51–57.
 99. Světci v lidovém kalendáři. *Zpravodaj města Uherské Hradiště*, 1993, č. 6.
 100. Úvod. In: NOVÁČEK, Josef a TŘETINA, Květoslav. *Slovácká kuchyně*. 1. vyd. Vizovice: Lípa, 1993. 216 s. ISBN 80-86093-76-X.
 101. Bibliografické přílohy... *Slovácko* 36, 1994, s. 68–69. Recenze: Bibliografické přílohy Národopisné revue. Sv. 1–6. Strážnice: Ústav lidové kultury, 1991.
 102. Dolňácké kroje: Kněždub. *Malovaný kraj* 30, 1994, č. 2, s. 4.
 103. Hanáckoslovácké kroje: Bořetický kroj. *Malovaný kraj* 30, 1994, č. 5, s. 4.
 104. Kroje dolňácké: Uherskoostrozský kroj. *Malovaný kraj* 30, 1994, č. 6, s. 4.
 105. Muzejní poklady. *Zpravodaj města Uherské Hradiště*, 1994, č. 6.
 106. Náboženské průvody na Uherskohradištsku. *Folia ethnographica* 79, 1994, sv. 28, s. 41–54, obr.
 107. Patronství světců a světic v lidové tradici. *Slovácko* 36, 1994, s. 19–33.
 108. Podhorácké kroje: Vracovský. *Malovaný kraj* 30, 1994, č. 1, s. 4–5.
 109. Severokyjovské kroje: Ježov: Podhorácké. *Malovaný kraj* 30, 1994, č. 4, s. 4.
 110. Slovácké muzeum a národopis. *Slovácké noviny* 5, č. 22 (1. 6. 1994), s. 4. (Spolu s Marií Náplavovou).
 111. Uherskobrodské kroje: Vlčnovský. *Malovaný kraj* 30, 1994, č. 3, s. 4.
 112. Výstava „Moravské a slezské kroje z roku 1814“. *Slovácko* 36, 1994, s. 66.
 113. Hradišťanku k jubileu. *Zpravodaj města Uherské Hradiště*, 1995, č. 4.
 114. Kroj mutěnicko-hovoranský: Čejč. *Malovaný kraj* 31, 1995, č. 3, s. 4.
 115. Kroj žeravický: Žeravice. *Malovaný kraj* 31, 1995, č. 6, s. 5.
 116. Kroje hanácko-slovácké severní: Krumvíř. *Malovaný kraj* 31, 1995, č. 4, s. 4.
 117. Kroje podlužácké: Prušánky. *Malovaný kraj* 31, 1995, č. 2, 1995, s. 4.
 118. Kroje straňanské: Strání. *Malovaný kraj* 31, 1995, č. 5, s. 4.
 119. Kroje uherskobrodské: Dolní Němčí. *Malovaný kraj* 31, 1995, č. 1, s. 4.
 120. Kult Ježíše Krista a jeho zpodobňování v artefaktech lidového umění. *Slovácko* 37, 1995, s. 33–42.
 121. Masopustní vzpomínání. *Zpravodaj města Uherské Hradiště*, 1995, č. 2.
 122. Pozdrav k abrahámovinám PhDr. Evě Večerkové, CSc. *Slovácko* 37, 1995, s. 71–81.
 123. Dolňácké kroje: Rohatecký: Rohatec. *Malovaný kraj* 32, 1996, č. 1, s. 4.
 124. Dolňácké kroje: Staré Město: Staroměstsko-jarošovský. *Malovaný kraj* 32, 1996, č. 2, s. 4.
 125. K abrahámovinám PhDr. Milanu Chlebanovi. *Slovácko* 38, 1996, s. 110–111.
 126. Kroj podhorácký: Buchlovice: Buchlovický. *Malovaný kraj* 32, 1996, č. 4, s. 4.
 127. Kroje dolňácké: Petrov: Strážnický. *Malovaný kraj* 32, 1996, č. 5, s. 4.
 128. Kroje uherskobrodské: Bánov: Bánovský. *Malovaný kraj* 32, 1996, č. 6, s. 4.
 129. Kroje uherskobrodské: Březovský: Březová. *Malovaný kraj* 32, 1996, č. 3, s. 4.
 130. Lidová kultura. In: ČOUPEK, Jiří et al. *Kunovice v proměnách času*. Břeclav: Moravíapress, 1996, s. 189–215. (Spolu s Josefem Jančářem).
 131. Nadešel čas adventní. *Slovácké noviny* 6, č. 49 (4. 12. 1996), př. 3.
 132. Rekonstrukce a stylizace lidového oděvu v souborové praxi. *Malovaný kraj* 32, 1996, č. 6, s. 18.
 133. Staroměstská Dolina slaví 40. výročí. *Slovácké noviny* 6, č. 48 (27. 11. 1996), s. 12.
 134. Tradiční jarmak v Uherském Hradišti. *Slovácko* 38, 1996, s. 9–21.
 135. Z pozůstalosti Rozky Falešnickové : lidové umělkyně ze Slovácka. *Zvuk* 1, 1996, jaro, s. 32.
 136. „Čižmy“ – krojová obuv na Slovácku. In: *Obuv v historii '94: sborník materiálů z I. mezinárodní konference, 19. – 21. září 1994 = The shoes in history '94*. 2. vyd. Zlín: Muzeum jihovýchodní Moravy, 1997, s. 42–44.
 137. 18. květen, mezinárodní den muzeí: Výstava „Malované slovo“ ve Slováckém muzeu. *Zpravodaj města Uherské Hradiště*, 1997, č. 5, s. 14–15.
 138. Obřad, slavnost, děti. *Slovácko* 39, 1997, s. 37–46.

139. PhDr. Josef Beneš, CSc., osmdesátníkem. *Slovácko* 39, 1997, s. 65.
140. Poutní místo Vranov. *Slovácko* 39, 1997, s. 70–71. Recenze: Poutní místo Vranov. Vranov: Farní úřad Vranov u Brna, 1996. 159 s.
141. Příjemný večer s Kunovjanem. *Slovácké noviny* 7, č. 15 (9. 4. 1997), s. 14.
142. Strípky z historie města: pozvánka na výstavu Na hradištském jarmaku. *Zpravodaj města Uherské Hradiště*, 1997, č. 4, s. 12–13.
143. Z klenotnice Moravy, Jak se děti na Hradištsku „chovaly, bavily“ a oblékaly. *Dobry den, Slovácko* 3, č. 31 (4. 8. 1997), s. 9. (Spolu s Romanou Habartovou).
144. Z klenotnice Moravy. Jízda králů. *Dobry den, Slovácko* 3, č. 20 (19. 5. 1997), s. 9.
145. Z klenotnice Moravy. Mládeňecký spolek v Bojkovicích. *Dobry den, Slovácko* 3, č. 39 (29. 9. 1997), s. 9.
146. Z klenotnice Moravy. Náboženský život rodin ve vánočním období. *Dobry den, Slovácko* 3, č. 52 (29. 12. 1997), s. 9.
147. Z klenotnice Moravy. Poutě a poutníci I. *Dobry den, Slovácko* 3, č. 25 (23. 6. 1997), s. 9.
148. Z klenotnice Moravy. Poutě a poutníci II. *Dobry den, Slovácko* 3, č. 26 (30. 6. 1997), s. 9.
149. Z klenotnice Moravy. Slavná procesí o svátku Božího Těla. *Dobry den, Slovácko* 3, č. 21 (26. 5. 1997), s. 5.
150. Z klenotnice Moravy. Vaření a sušení trnek na Hradištsku. *Dobry den, Slovácko* 3, č. 46, (17. 11. 1997), s. 9.
151. Z klenotnice Moravy. Z červencového kalendáře. *Dobry den, Slovácko* 3, č. 28 (14. 7. 1997), s. 13.
152. Z klenotnice Moravy. Z červnového kalendáře. *Dobry den, Slovácko* 3, č. 23 (9. 6. 1997), s. 9.
153. Z klenotnice Moravy. Z listopadového kalendáře. *Dobry den, Slovácko* 3, č. 45 (10. 11. 1997), s. 9.
154. Z klenotnice Moravy. Z prosincového kalendáře I. *Dobry den, Slovácko* 3, č. 49 (8. 12. 1997), s. 9.
155. Z klenotnice Moravy. Z prosincového kalendáře II. *Dobry den, Slovácko* 3, č. 51 (22. 12. 1997), s. 9.
156. Z klenotnice Moravy. Z říjnového kalendáře. *Dobry den, Slovácko* 3, č. 40 (6. 10. 1997), s. 4–5.
157. Z klenotnice Moravy. Ze srpnového kalendáře. *Dobry den, Slovácko* 3, č. 32 (11. 8. 1997), s. 9.
158. Z klenotnice Moravy. Ze zářijového kalendáře. *Dobry den, Slovácko* 3, č. 35 (1. 9. 1997), s. 9.
159. Klenotnice Moravy. Ohlédnutí za březnovým kalendářem. *Dobry den, Slovácko* 4, č. 14 (6. 4. 1998), s. 11.
160. Klenotnice Moravy. Z dubnového kalendáře. *Dobry den, Slovácko* 4, č. 15 (14. 4. 1998), s. 11.
161. Obřadní atributy v rodinných a výročních obyčejích. *Slovácko* 40, 1998, s. 33–43.
162. Obuv ve sbírkách Slováckého muzea v Uherském Hradišti. In: PLÁNKA, Ivan, ed. *Obuv v historii '97: sborník materiálů ze 2. mezinárodní konference 29. září – 1. října 1997*. Zlín: Muzeum jihovýchodní Moravy, 1998, s. 109–113, obr.
163. Patronství a účta k sv. Antonínu Paduánskému. *Folia ethnographica* 83, 1998, sv. 32, s. 145–151, obr.
164. Pentlení, věnečky a vonice jakou součást obřadního oděvu. In: NOVÁKOVÁ, Lenka, ed. *Lidový textil a textilní sbírky v muzeích: sborník k životnímu jubileu PhDr. Miroslavy Ludvíkové, CSc.* Brno: Moravské zemské muzeum, ©1998, s. 8–10. ISBN 80-7028-126-X.
165. Předvádění rukodělné výroby. *Slovácké noviny* 8, č. 12 (25. 3. 1998), s. 22.
166. Z klenotnice Moravy. Z lednového kalendáře. *Dobry den, Slovácko* 4, č. 5 (2. 2. 1998), s. 9.
167. Kuriozity z muzejních a soukromých sbírek, Pentlení nevěsty. *Zpravodaj města Uherské Hradiště*, 1999, č. 3, s. 15–17.
168. Nad výstavou „Vzácný pane hospodáři“. *Slovácké noviny* 9, č. 51 (22. 12. 1999), s. 13.
169. Poutě ke svatému Antonínovi. In: NEKUDA, Vladimír, ed. *Veselsko*. V Brně: Muzejní a vlastivědná společnost, 1999, s. 179–184. *Vlastivěda moravská. Řada topografická*; sv. 66. ISBN 80-85048-94-9.
170. Sbírali, nám a dalším uchovali. *Slovácko* 41, 1999, s. 9–30. (Spolu s Marií Náplavovou a Romanou Habartovou).
171. Vzácný pane hospodáři. *Zpravodaj města Uherské Hradiště*, 1999, č. 12, s. 29.
172. Kunovjan v novém. *Slovácké noviny* 10, č. 50 (13. 12. 2000), s. 13.
173. Kuriozity z muzejních a soukromých sbírek. Nejstarší vyobrazení Panny Marie s Dítětem. *Zpravodaj města Uherské Hradiště*, 2000, č. 11, s. 13.
174. Kuriozity z muzejních a soukromých sbírek. Novoroční koláč. *Zpravodaj města Uherské Hradiště*, 2000, č. 1, s. 20.

175. Lidová kultura. In: BEZDĚČKA, Pavel et al. *Staré Město v proměnách staletí*. Staré Město: Město Staré Město, 2000, s. 279–344. ISBN 80-238-6069-0.
176. Lidový oděv v Uherském Ostrohu. In: *Uherský Ostroh*. Uherský Ostroh: Město Uherský Ostroh, 2000, s. 299–312. ISBN 80-238-5714-2.
177. Muzejní a archeologický spolek „Slovácké muzeum“ v Uherském Hradišti. *Slovácko* 42, 2000, s. 327.
178. Panna Maria – ochránkyně Moravy. *Dobry den s Kurýrem* 3, č. 46 (13. 11. 2000), s. 8.
179. Radošná Dolinečka. *Slovácké noviny* 10, č. 24 (14. 6. 2000), s. 13.
180. Sousedské obyčejové právo: příspěvek k problematice obyčejového práva. *Slovácko* 42, 2000, s. 59–63.
181. Jak se dříve jedlo. *Dobry den s Kurýrem* 4, č. 46 (12. 11. 2001), s. 10.
182. Krojová obuv – součást lidového oděvu. In: *Obuv v historii = The shoes in history: sborník materiálů ze III. mezinárodní konference 25. – 27. září 2000*. Zlín: Muzeum jihovýchodní Moravy, 2001, s. 111–115. Acta musealia. ISBN 80-238-8798-X.
183. Lidová strava na Uherskohradištsku jako součást kulturního dědictví. *Slovácko* 43, 2001, s. 9–23.
184. Na výstavu do muzea. *Zpravodaj města Uherské Hradiště*, 2001, č. 12, s. 28–29.
185. Ocenění Handrláčkovi I. *Slovácké noviny* 11, č. 30 (25. 7. 2001), s. 13.
186. Památkově chráněné zemědělské usedlosti v Topolně. *Malovaný kraj* 37, 2001, č. 2, s. 4–5.
187. Panna Maria – nejčastěji zobrazovaná žena na světě: zastavení nad výstavou a knihou o Panně Marii. *Zvuk*, 2001, č. jaro – léto, s. 58–65.
188. Rodiče a děti: příspěvek k problematice obyčejového práva. *Folia ethnographica* 85, č. 34–35, 2000–2001, s. 61–69, obr.
189. Večer s Cifrou v Orlovně. *Slovácké noviny* 11, č. 25 (20. 6. 2001), s. 7.
190. Výstava o kultu Panny Marie. *Ethnologia Europae Centralis*, 2001, č. 5, s. 105–106.
191. Zvykové právo. *Ethnologia Europae Centralis*, 2001, č. 5, s. 111.
192. Co se o Velikonocích jídávalo. *Slovácké noviny* 12, č. 12 (20. 3. 2002), s. 15.
193. Jubilanti na MFF Strážnice 2002. *Slovácko* 44, 2002, s. 85–86. (Vítězslav Volavý, Jaroslav Václav Staněk, Jiří Petrů).
194. Pozdrav Blance Rašticové. *Slovácko* 44, 2002, s. 307–310.
195. Přežívání obyčejového práva na Uherskohradištsku. In: HOLUBOVÁ, Markéta, ed., PETRÁŇOVÁ, Lydia, ed. a TARCALOVÁ, Ludmila, ed. *Obyčejové právo: sborník příspěvků z konference karpatologické komise pro lidové obyčejové MKKK konané v Martině – Vrútkách v roce 2001*. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2002, s. 122–133. ISBN 80-85010-43-7.
196. Rozmarýn v lidových obyčejích. *Slovácko* 44, 2002, s. 55–68, foto.
197. Tradiční pokrmy jako součást rodinných a výročních obyčejů (příspěvek k otázce životnosti obřadních jídel). In: *Péče o tradiční lidovou kulturu v České republice: 18. strážnické sympozium, 24. – 25. září 2002: sborník příspěvků*. Strážnice: Ústav lidové kultury, 2002, 57–67. ISBN 80-86156-51-6.
198. Vánoční koleda a koledování. *Zpravodaj města Uherské Hradiště*, 2002, č. 12, s. 27.
199. Vitáme tě, Velká svatá noci... *Zpravodaj města Uherské Hradiště*, 2002, č. 4, s. 1.
200. Konsistorní rada Tomáš Loprais – kněz a kulturní pracovník. In: DRÁPALA, Daniel, ed. *Aktivity duchovních na poli vědy a kultury: sborník příspěvků z vědecké konference k 100. výročí úmrtí Beneše Methoda Kuldy*. Vyd. 1. Rožnov pod Radhoštěm: Město Rožnov pod Radhoštěm, 2003, s. 109–112. ISBN 80-239-1694-7.
201. Krušpánek, rozmarýn a myrta v lidových obyčejích. In: TARCALOVÁ, Ludmila, ed. *Zeleň v lidových obyčejích*. V Uherském Hradišti: Slovácké muzeum, 2003, s. 111–124. Studie Slováckého muzea; 8/2003. ISBN 80-86185-24-9.
202. Od Barborky do Tří králů: výstava v Moravském zemském muzeu v Brně. *Slovácko* 45, 2003, s. 84–85.
203. Pozdrav Marii Náplavové. *Národopisný věstník: bulletin d'ethnologie* 20 (62), 2003, s. 224–226. ISSN 0323-2492.
204. Pozdrav PhDr. Marii Náplavové. *Slovácko* 45, 2003, s. 75–77. (Spolu s Romanou Habartovou).
205. Svatba na Uherskohradištsku ve fotodokumentaci Slováckého muzea. *Slovácko* 45, 2003, s. 57–73, obr.
206. Vaření a sušení trnek. *Dobry den s Kurýrem* 6, č. 37 (15. 9. 2003), s. 16.
207. Klobúček. *Zpravodaj města Uherské Hradiště*, 2004, č. 11, s. 23–24.

208. Oblékání kroje a jeho obřadní atributy o hodech. *Slovácko* 46, 2004, s. 47–64.
209. Obuv jako součást každodenního života v tradičním prostředí. In: *Obuv v historii: sborník materiálů ze IV. mezinárodní konference Zlín 11. – 13. října 2004 = The shoes in history: collection of lectures of the 4th international shoe conference Zlín, October 11 – 13, 2004* [CD-ROM]. Ve Zlíně: Muzeum jihovýchodní Moravy, ©2006. Požadavky na systém: Adobe Acrobat Reader. (Spolu s Martou Kondrovou).
210. Svatba – významný námět pro fotografování: na příkladu sbírky fotografií v dokumentaci Slováckého muzea z obcí bývalého okresu Uh. Hradiště. In: *Fotografie jako ikonografický pramen: 20. strážnické sympozium, 15. – 16. září 2004: sborník příspěvků*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2004, s. 61–76. ISBN 80-86156-67-2.
211. Atributy hodových slavností na Uherskohradištsku. *Slovácko* 47, 2005, s. 21–40, foto.
212. Hodové právo na Uherskohradištsku: příspěvek ke studiu právních artefaktů. *Folia ethnographica*, 2005, sv. 39, s. 117–128, foto. ISSN 0862-1209.
213. Klobúček s pérkama, věneček s pantlama. *Malovaný kraj* 41, 2005, č. 2, s. 33.
214. Slavnostní kroj o hodech. In: HABARTOVÁ, Romana et al. *Hodové slavnosti v Polešovicích*. Polešovice: Folklorní sdružení Polešovice, 2005, s. 23–26. ISBN 80-239-7501-3.
215. Slovácké muzeum – významné středisko národopisného dění. *Ethnologia Europae Centralis*, 2005, č. 7, s. 107–110.
216. Vzpomínka na kolegyni Miroslavu Ludvíkovou. *Slovácko* 47, 2005, s. 48, foto.
217. Život duchovního v rámci tradiční vesnice: příspěvek k problematice zvyků a obyčejů socioprofesionálních skupin. In: TARCALOVÁ, Ludmila, ed. *Zvyky a obyčeje socioprofesionálních skupin: [sborník příspěvků z konference karpato-logické komise pro lidové obyčeje MKKK konané v Buchlovicích v r. 2005]*. V Uherském Hradišti: Slovácké muzeum, 2005, s. 39–51. Studie Slováckého muzea; 10/2005. ISBN 80-86185-48-6.
218. Život na Slovácku v díle Františka Zýbala. *Národopisný věstník: bulletin d'ethnologie* 22 (64), 2005, s. 106–111. ISSN 0323-2492.
219. Dary a obdarování v lidové tradici na Uherskohradištsku. *Slovácko* 48, 2006, s. 9–22.
220. Kroje na jihovýchodní Moravě. In: ŠIMŠA, Martin a kol. *Muzeum vesnice jihovýchodní Moravy: průvodce muzejní expozicí*. 1. vyd. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2006, s. 221–244. ISBN 80-86156-88-5.
221. Lidová kultura. In: BEZDĚČKA, Pavel a kol. *Velehrad: dějiny obce*. Velehrad: Obec Velehrad, 2006, s. 219–242. ISBN 80-239-7490-4.
222. Přírodní artefakty spojené s církevními obřady, výročními a rodinnými zvyky a obyčejí (retrospektiva poznatků z výzkumů). Sborník konference Sacrum a příroda, Dolná Zubrzyca, Polsko.
223. K životnímu jubileu Prof. PhDr. Bohuslava Beneše, DrSc. *Slovácko* 49, 2007, s. 107.
224. Moje botečky, cupy, cupy, však mně můj starý nové kúpí. Obuv a obuvnictví v lidové slovesnosti. In: *Obuv v historii: sborník materiálů z V. mezinárodní konference, Zlín 15. – 17. října 2007*, s. 100–105. Zlín: Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, 2009. ISBN 978-80-87130-07-0.
225. Muzeum Podhradí v Buchlovicích. *Slovácko* 49, 2007, s. 116–117.
226. Tradiční hodová ochůzka s právem v obcích na Uherskohradištsku. *Slovácko* 49, 2007, s. 29–60.
227. Velikonoce na Slovácku: 3. 3. – 2. 5. 2007 v Cittá della Scienza, Neapol. *Slovácko* 49, 2007, s. 107–108.
228. Ztratila sem fěrtůšek... : výstava a katalog výstavy o lidovém kroji luhačovického Zálesí. Zámek Zlín, malý sál, 3. května – 9. září 2007. *Slovácko* 49, 2007, s. 113–114.
229. Jak ušít kroj poradí v muzeu. *Dobry den s Kurýrem* 11, č. 44 (3. 11. 2008), s. 22.
230. PhDr. Josef Vařeka, DrSc. již není mezi námi (5. 7. 1927 – 14. 6. 2008). *Slovácko* 50, 2008, s. 111–113.
231. Konference „Antonín Václavík (1891–1959) a evropská etnologie. Kontexty doby a díla“. *Slovácko* 51, 2009, s. 102.
232. Pentlení nevěst a družiček na jihovýchodní Moravě. *Slovácko* 51, 2009, s. 41–62.
233. Pověrečné i racionální složky v lidovém léčitelství: na příkladě lékařské knížky. *Slovácko* 51, 2009, s. 39–51.
234. Antonín Václavík a Slovácké muzeum v Uherském Hradišti. In: DRÁPALA, Daniel, ed. *Antonín Václavík (1891–1959) a evropská etnologie: kontexty doby a díla*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2010, s. 27–36. Etnologické studie; 7. ISBN 978-80-210-5364-9. (Spolu s Romanou Habartovou).
235. Lidová jídla v rukopisné kuchařce. *Slovácko* 52, 2010, s. 29–38, il.

236. Patronství světců a putování na jejich poutní místa. In: *Na cestě do nebeského Jeruzaléma: poutnictví v českých zemích ve středoevropském kontextu*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2010, s. 215–222. ISBN 978-80-7028-359-2.
237. Ruce k práci, hraní, požeňání: příspěvek především z oblasti Uherskohradištska. In: TARCALOVÁ, Ludmila, ed. *Tělo jako kulturní fenomén: „já nejsem dřevo, jsem duch a tělo“: [příspěvky z konference karpato-logické komise pro lidové obyčeje MKKK konané v Muzeum [sic] Hodonínska v Hodoníně v roce 2009]*. V Uherském Hradišti: Slovákcké muzeum, ©2010, s. 75–78. Studie Slovákckého muzea; 14/2010. ISBN 978-80-86185-89-7.
238. Kroj – živý fenomén současnosti: příspěvek k problematice jeho funkce. *Slovácko* 53, 2011, s. 85–92, foto.
239. Odlišnosti v životě mužů a žen na Uher-skohradištsku v druhé polovině 20. století s přihlédnutím k dodržování tradičních životních norem a zvyklostí. In: HARBARTOVÁ, Romana, ed. a HOLUBOVÁ, Markéta, ed. *Svět mužů a žen: muž a žena ve svědectvích lidových tradic*. Vyd. 1. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti, 2011, s. 39–44. ISBN 978-80-86185-97-2.
240. Živý betlém – nový fenomén současnosti. *Národopisná revue* 48, 2011, č. 4, s. 271–282, il.
241. Jídelníček našich předků. Co se jedlo o masopustu a půstu. *Malovaný kraj* 48, 2012, č. 1, s. 3.
242. Jídelníček našich předků. Co se jedlo v době svatodušních svátků a začínajícího léta. *Malovaný kraj* 48, 2012, č. 3, s. 2–3, il.
243. Jídelníček našich předků. Co se jedlo v letním období. *Malovaný kraj* 48, 2012, č. 4, s. 3, foto.
244. Jídelníček našich předků. Co se jedlo v předvelikonočním období a o Velikonocích. *Malovaný kraj* 48, 2012, č. 2, s. 3, il.
245. Jídelníček našich předků. Co se jedlo v zimě, především o Vánocích. *Malovaný kraj* 48, 2012, č. 6, s. 3, il.
246. Jídelníček našich předků. Co se jedno na podzim a zvláště o hodech. *Malovaný kraj* 48, 2012, č. 5, s. 3, foto.
247. Úcta k sv. Cyrilu a Metoději v lidových vrstvách na Uherskohradištsku. *Slovácko* 54, 2012, s. 75–90, il.
248. Ján Komorovský už není mezi námi. *Slovácko* 55, 2013, s. 157–158.
249. Pozdrav profesoru Bohuslavu Benešovi: 20. 10. 1927 Brno. *Ethnologia Europae Centralis*, 2013, č. 11, s. 90.
250. Velehradská poutní tradice. In: JEMELKOVÁ, Simona a AMBROS, Pavel. *Mezi východem a západem: Svatí Cyril a Metoděj v kultuře českých zemí*. Olomouc: Muzeum umění Olomouc, 2013, s. 108–113, ilustrace. ISBN 978-80-87149-67-6.
251. Zvířata v životě světců: v kontextu s lidovou tradicí a vírou. In: ČÍHAL, Petr, ed. *Zoomorf-ní tematika v lidové tradici*. Vyd. 1. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti, 2013, s. 249–257. ISBN 978-80-87671-07-8.
252. Slavnost Božího Těla v proměnách času (na příkladě oblasti Uherskohradištska). In: *Letniční zvyky a obyčeje*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2014, s. 73–81. ISBN 978-80-87261-96-5.
253. Univ. prof. Bohuslav Beneš, DrSc., zemřel. *Malovaný kraj* 50, 2014, č. 5, s. 15, il.
254. Lékařská kniha z poloviny 19. století z Bojkovicka. In: ČÍHAL, Petr, ed. *Léčení a léčitelství v lidové tradici*. Vydání první. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti, 2015, s. 227–234. ISBN 978-80-87671-22-1.

Editorka

255. Sborník Slovácko v letech 1971–2010.
256. TARCALOVÁ, Ludmila, ed. *Slavnostní průvody: [sborník příspěvků z konference Subkomise pro lidové obyčeje MKKKB v Olomouci]*. Vyd. 1. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, 1994. 219 s. ISBN 80-901913-1-2.
257. TARCALOVÁ, Ludmila. *Světcí v lidové tradici*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, 1995. 265 s. ISBN 80-901913-3-9.
258. TARCALOVÁ, Ludmila, ed. *Magie a náboženství: [sborník příspěvků z konference karpato-logické komise pro lidové obyčeje MKKK konané na Velehradě v roce 1997]*. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum, 1997. 232 s. Studie Slovákckého muzea; 2/1997. ISBN 80-901913-8-X.
259. TARCALOVÁ, Ludmila, ed. *Kult a živly*. V Uherském Hradišti: Slovákcké muzeum, 1999. 249 s. Studie Slovákckého muzea; 4. ISBN 80-86185-06-0.
260. HOLUBOVÁ, Markéta, ed., PETRÁŇOVÁ, Lydia, ed. a TARCALOVÁ, Ludmila, ed. *Obyčejové právo: sborník příspěvků z konference karpato-logické komise pro lidové oby-*

- čeje MKKK konané v Martině – Vrútkách v roce 2001. Praha: Etnologický ústav Akademie věd České republiky, 2002. 174 s. ISBN 80-85010-43-7.
261. TARCALOVÁ, Ludmila, ed. *Zeleň v lidových obyčejích*. V Uherském Hradišti: Slovákcké muzeum, 2003. 231 s. Studie Slovákckého muzea; 8/2003. ISBN 80-86185-24-9.
 262. TARCALOVÁ, Ludmila, ed. *Zvyky a obyčej socioprofesionálních skupin: [sborník příspěvků z konference karpatologické komise pro lidové obyčej MKKK konané v Buchlovicích v r. 2005]*. V Uherském Hradišti: Slovákcké muzeum, 2005. 251 s. Studie Slovákckého muzea; 10/2005. ISBN 80-86185-48-6.
 263. TARCALOVÁ, Ludmila, ed. *Dary a obdarování: [příspěvky z konference karpatologické komise pro lidové obyčej MKKK konané v Uherském Hradišti v roce 2007]*. V Uherském Hradišti: Slovákcké muzeum, 2007. 247 s. Studie Slovákckého muzea; 12/2007. ISBN 978-80-86185-60-6.
 264. TARCALOVÁ, Ludmila, ed. *Tělo jako kulturní fenomén: „já nejsem dřevo, jsem duch a tělo“: [příspěvky z konference karpatologické komise pro lidové obyčej MKKK konané v Muzeum [sic] Hodonínska v Hodoníně v roce 2009]*. V Uherském Hradišti: Slovákcké muzeum, ©2010. 296 s. Studie Slovákckého muzea; 14/2010. ISBN 978-80-86185-89-7.
- Biografie**
1. Co právě dělá PhDr. Ludmila Tarcalová, etnografka Slovákckého muzea. *Slovákcké noviny* 5, č. 17 (27. 4. 1994), s. 4.
 2. JILÍK, Jiří. PhDr. Ludmila Tarcalová. *Slovákcké noviny* 6, č. 33 (14. 8. 1996), s. 12.
 3. Jubilanti v roce 1996. *Český lid* 83, 1996, č. 1, s. 74.
 4. VEČERKOVÁ, Eva. Jubilující pozdrav Lidce Tarcalové. *Slovákcko* 38, 1996, s. 103–110.
 5. (sk). Žena dobrého srdce. *Rovnost* 7, č. 303 (30. 12. 1997), příl. s. 3.
 6. TYMROVÁ, Iva. Slovákcký gen – Ludmila Tarcalová: naše nejznámější etnografka, která miluje kroje a folklor. *Dobry den s Kurýrem* 8, č. 50 (12. 12. 2005), s. 11.
 7. HABARTOVÁ, Romana a NÁPLAVOVÁ, Marie. Společně prožitá léta v uherskohradištském muzeu. *Slovákcko* 48, 2006, s. 115–118.
 8. JILÍK, Jiří. Jubileum etnografky. *Slovákcký deník* 17, č. 146 (23. 6. 2006), *Slovákcké noviny plus*, s. 1.
 9. VEČERKOVÁ, Eva. Jubilejní pozdrav Ludmile Tarcalové. *Národopisná revue* 16, 2006, č. 3, s. 174–175.
 10. VEČERKOVÁ, Eva. Jubilejní pozdrav Ludmile Tarcalové. *Ethnologia Europae Centralis*, 2007, č. 8, s. 117–119.
 11. BIČANOVÁ, Tereza. Tradice jsou jiné od první třetiny 20. století: etnografka Slovákckého muzea Ludmila Tarcalová. *Slovákcký deník*, č. 300 (23. 12. 2008), příloha *Slovákcké noviny*, s. 1.
 12. LAPČÍK, Michael. Ochráně svíčky hromničky věří dnes už jen málokdo. *Slovákcký deník*, č. 259 (06. 11. 2009), příloha *Slovákcké noviny*, s. 12.
 13. PZ. Cena Města. *Zpravodaj města Uherské Hradiště*, 2010, č. 7, s. 9, il.
 14. HABARTOVÁ, Romana. Ohlédnutí. In: HABARTOVÁ, Romana, ed. a HOLUBOVÁ, Markéta, ed. *Svět mužů a žen: muž a žena ve svědectvích lidových tradic*. Vyd. 1. Uherské Hradiště: Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti, 2011, s. 225–227. ISBN 978-80-86185-97-2.

Výběrovou bibliografii sestavila Iveta Mátlová

ARCHEOLOGIE

OSÍDLLENÍ KULTURY S LINEÁRNÍ KERAMIKOU V INTRAVILÁNU OŘECHOVA U UHERSKÉHO HRADIŠTĚ

Jaroslav Bartík, *Slovácké muzeum, Uherské Hradiště, Ústav archeologie a muzeologie,
Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno*

Tomáš Chrástek, *Slovácké muzeum, Uherské Hradiště*

Při dvou záchranných archeologických výzkumech v roce 2016 se v intravilánu obce Ořechov u Uherského Hradiště podařilo objevit stopy lidských aktivit neolitického stáří. I přes nevelký rozsah zkoumané plochy je zřejmé, že centrum Ořechova a jeho JV okraj byly osídleny v několika fázích kultury s lineární keramikou. Předkládaná stať prezentuje získané archeologické nálezy a terénní situace, jejichž analýza přispěla k poznání charakteru staroneolitického osídlení ve středním Pomoraví.

1. ÚVOD

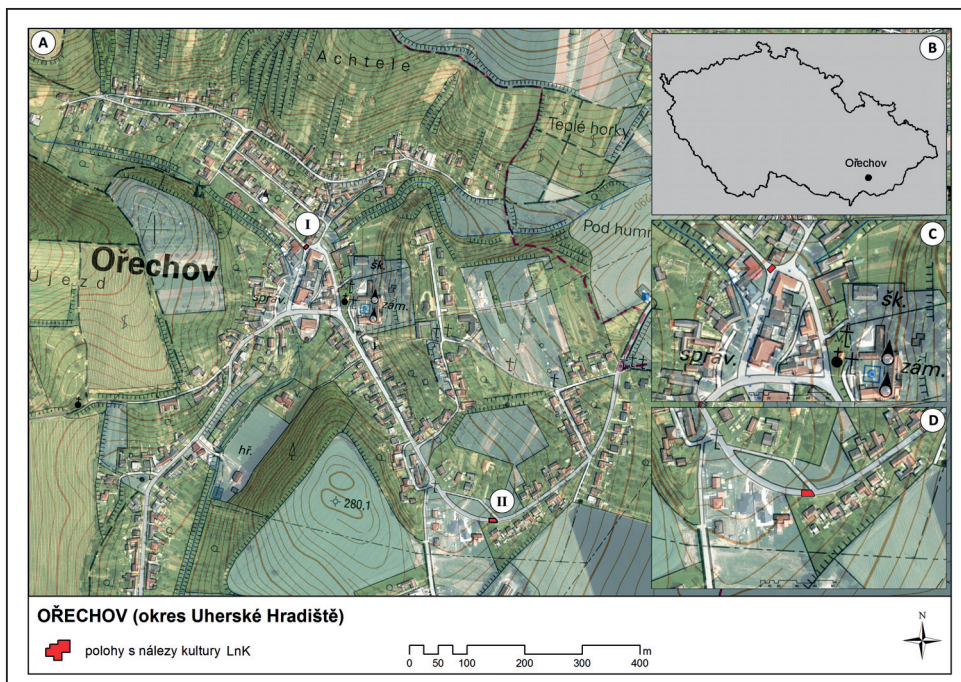
V roce 2016 proběhly v intravilánu obce Ořechov u Uherského Hradiště dva záchranné archeologické výzkumy, při kterých se podařilo objevit a zdokumentovat archeologické situace s doklady osídlení kulturou s lineární keramikou. Z okolí Ořechova byla prozatím známa pouze menší kolekce mladopaleolitické štípané industrie náležící patrně aurignacieniu (Škrdla 2008, 243–244) a několik ojedinělých nálezů neolitické broušené a ostatní kamenné industrie (Vaškových 2007, 145). Dvě nově identifikované polohy, z nichž alespoň jednu lze považovat za pozůstatky sídlištních aktivit, jsou proto vítaným příspěvkem do problematiky struktury a chronologie lineárního osídlení středního Pomoraví.

2. NEOLITICKÉ OSÍDLLENÍ NA KATASTRU OBCE

2.1 Lokalita I – centrum obce, ulice Kolářka

2.1.1 Poloha lokality

Z geografického hlediska se Ořechov nachází asi 18 km od Uherského Hradiště (obr. 1: B), v centrální části Vážanské vrchoviny, která utváří jihovýchodní podhůří Chřibů. Centrum obce je situováno v údolí ořechovského potoka, který jej obloukovitě protéká od severu k jihu (obr. 1: A). První doklady ukazující na osídlení kultury s LnK v intravilánu Ořechova byly objeveny na jaře roku 2016. V souvislosti s přeložkou vedení nízkého napětí probíhal v prostoru historické návsi menší záchranný archeologický výzkum, při kterém se podařilo zdokumentovat několik stratigrafických situací. Na profilech zkoumaných sond byly determinovány především vrstvy novověkého a vrcholně středověkého stáří. Ze spodní úrovně sondy I se však podařilo vyzvednout také dva keramické fragmenty náležící kultuře s LnK (obr. 2). Sonda I byla situována ve středu pozemní komunikace před domem čp. 125, jenž stojí naproti místnímu obchodu s potravinami při vyústění z ulice „Kolářka“ (obr. 1: C; GPS souřadnice: 49.031746° N, 17.300648° E, WGS-84). Jedná se o SZ část návsi ležící na úpatí k jihu orientovaného svahu s traťovým názvem „Achtele“. Nadmořská výška zde dosahuje 249 m. Od ořechovského potoka je nálezové místo vzdáleno necelých 50 m východním směrem. Další drobná bezejmenná vodoteč vtéká do vsi od SV rovněž nedaleko od místa nálezů.

Obr. 1. A – lokalizace poloh s nálezem kultury s lineární keramikou v intravilánu obce Ořechov; B – poloha Ořechova na území ČR; C – detail lokalizace polohy Ořechov I; D – detail lokalizace polohy Ořechov II.

2.1.2 Archeologické situace

Stratigrafická situace v sondě I sestávala z 6 kontextů. Pokud pomíneme dva svrchní, tvořené asfaltovým povrchem vozovky a vrstvou makadamu, pokračoval sled třemi novověkými vrstvami jílu a písku, na které nasedala mocná sytě černá vrstva plastického jílu obsahující nálezy vrcholně středověkého stáří a velké množství různých organických zbytků a zlomků dřev (obr. 2). Svrchní hrana poslední zmíněné vrstvy se nacházela v různých částech profilu na úrovni 95–110 cm od povrchu vozovky a dokumentována byla až do hloubky 150 cm, kde se nacházela úroveň spodní vody, jež znemožnila další sledování spodní části stratigrafie. Přesto byl na omezené ploše cca 50 cm severní profil (P1) prohlouben i pod vodou a z hloubky 185 cm vyzvednuty další nálezy, včetně inkriminovaných zlomků neolitické keramiky (obr. 2). Komplikovaná situace způsobená vysokou hladinou spodní vody neumožnila spolehlivě rozhodnout, zda pod vrcholně středověkou vrstvou spočívá starší neolitická vrstva (či výplň zahloubeného objektu), nebo byl střepový materiál kultury s LnK intruzivně obsažen ve vrstvě středověkého stáří.

2.1.3 Keramika

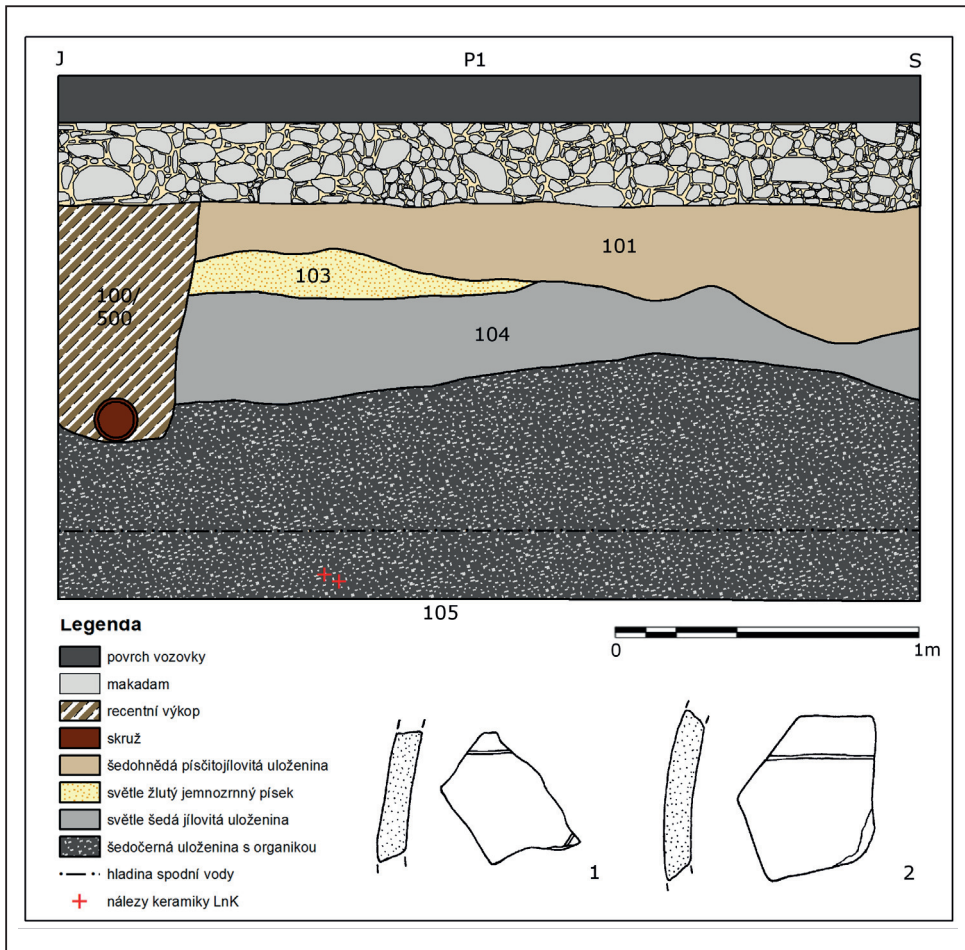
Oba fragmenty z polohy Ořechov I náleží k jemné tenkostěnné keramice (síla stěn dosahuje 6 mm), přičemž původně byly pravděpodobně součástí menších globulárních nádobek. Ty byly zhotoveny z jemně plavené matrix s mírnou příměsí slídy a vypáleny redukčně do odstínu světle šedé barvy. Na obou střepech je přítomna lineární výzdoba v podobě jedné (obr. 2: 2) či dvou (obr. 2: 1) vlasově tenkých rytých linií. Vzhledem k malým rozmě-

rům střepů (36×30 a 32×20 cm) se nelze vyjádřit k původním motivům výzdoby. Povrch byl v obou případech precizně vyhlazen. Uvedená charakteristika dovoluje datovat výše popsané zlomky v rámci relativní chronologie (Tichý 1962; Čižmář 1998) do období mladšího stupně kultury s lineární keramikou.

2.2 Lokalita II – jihovýchodní okraj obce, silnice č. III/4276

2.2.1 Poloha lokality

Další, tentokrát rozsáhlejší doklady neolitického osídlení v intravilánu Ořechova se podařilo v srpnu 2016 objevit v souvislosti s rekonstrukcí silnice č. III/4276. Uvedená cesta vychází z centra obce v ose SZ/JV a poté se za odbočkou k místnímu zemědělskému družstvu prudce stáčí k severu a pokračuje dále do obce Vážany (obr. 1: A, D). Při bagrování tělesa vozovky byla před domem čp. 131 na kilometrůž 780 m odkryta rozsáhlá terénní deprese vyplněná tmavě hnědou kulturní vrstvou (GPS souřadnice: 49.027755° N, 17.305732° E, WGS-84). Nově objevená lokalita spočívá z hlediska sídelní strategie na poměrně zajímavé poloze. Jedná

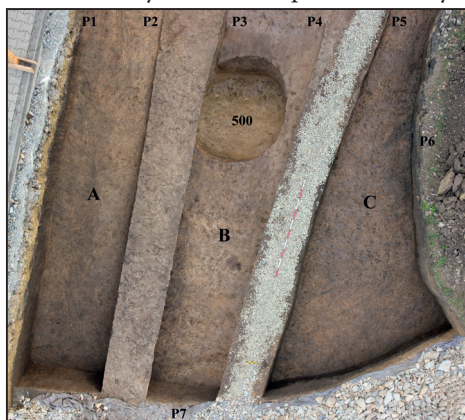

Obr. 2. Poloha Ořechov I, sonda 1, profil 1s lokalizací a kresebnou dokumentací nálezů keramiky kultury s LnK.

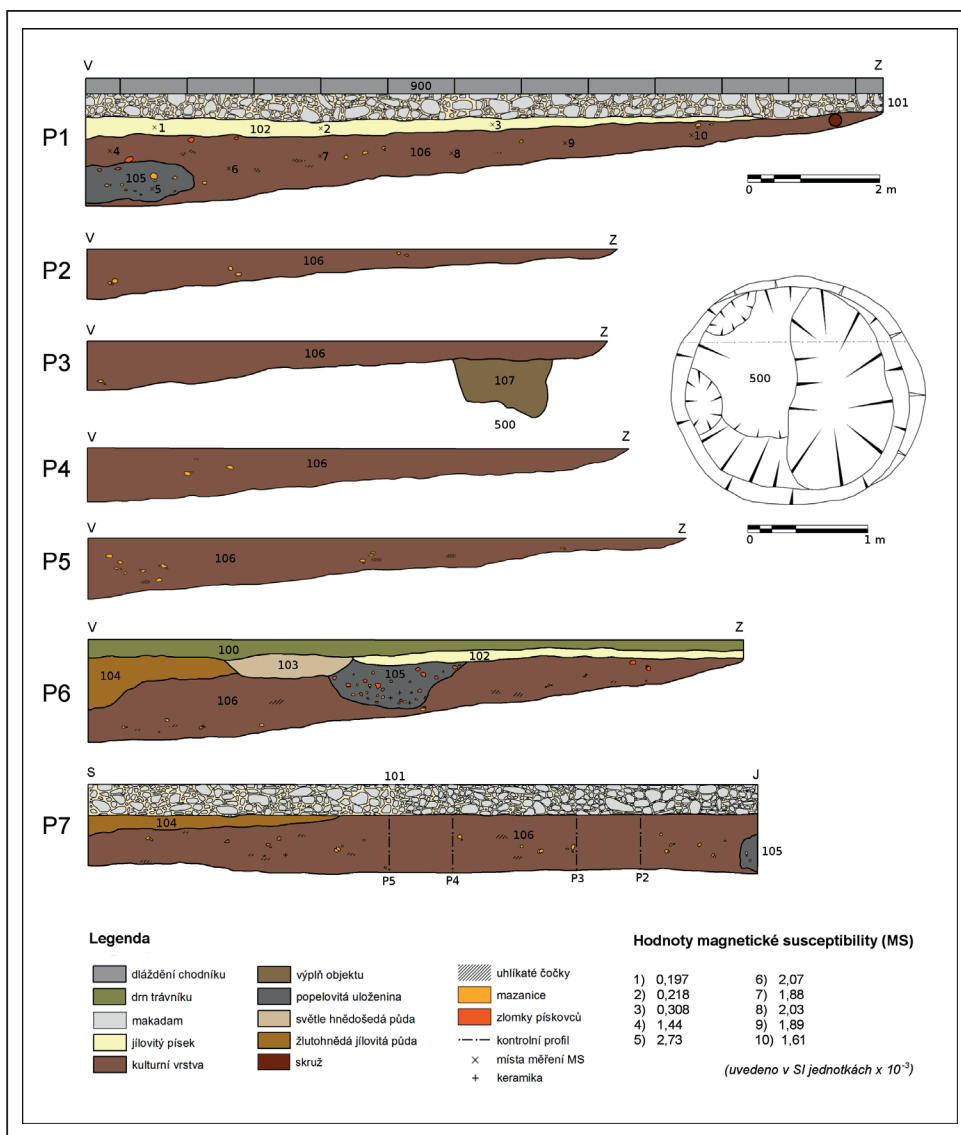
se o rozhraní, kde přechází prudký svah do mírného k SZ orientovaného terénu, který dále pozvolna klesá k centru obce. Po geografické stránce se tak exponované místo nachází pod okrajem protáhlého údolí. Nadmořská výška zde osciluje od vrstevnice 269 m n. m. po niveletu 267 m n. m. Geologické podloží bylo v místě zachycené kulturní vrstvy tvořeno světle žlutohnědým prachovitým jílem. Ten na kilometrů 790–840 m střídaly svrchně miocenní okrově žluté pisky. Dále směrem k jádru vsi pak byly evidovány v podloží opět plastické jíly různých odstínů hnědé barvy. Nejbližším aktuálním vodním zdrojem je pro zájmovou polohu již zmíněný ořechovský potok vzdálený cca 400 m. Je ovšem možné, že v minulosti zde byly k dispozici i další vodní zdroje v podobě menších pramenišť. Jedna taková menší vodoteč vyvěrá například v nedaleké trati „Pod Humny“ (katastr obce Vážany; obr. 1: A).

2.2.2 Archeologické situace

Plochu kulturní vrstvy se podařilo prozkoumat pouze částečně. Záchranný archeologický výzkum se omezil pouze na exkavaci prostoru, kde bylo souvrství zasaženo stavbou vozovky. Kulturní vrstva tak zůstala zachována pod přiléhajícím chodníkem, zahradami okolních domů a zatravněným prostranstvím podél silnice. Celkově se podařilo zdokumentovat úsek o délce 12 m a šířce 10,5 m na straně východní a 6,5 m na straně západní. Odkrytá plocha byla exkavována ve třech sektorech (A–C), které vznikly vložением dvou kontrolních profilů, přičemž po povrchu jednoho z nich byla vedena drenážní roura pro odvodňování nově budované vozovky (obr. 3). Na základě předběžné zjišťovací sondy, která potvrdila výraznou homogenitu výplně, byla celá situace odebrána po mechanických 10 cm mocných vrstvách. Přestože byla kulturní vrstva prozkoumána jen částečně, na základě pořizovaných profilů (P1–P7) je zřejmé, že vyplňovala původně mísovitou prohlubeň s výrazněji nečleněným dnem. Masu kulturní vrstvy tvořila tmavě hnědá jílovitá uloženina (kontext 106), ostrůvkovitě promísená drobnými zlomky mazanice, keramiky, úlomky pískovců a uhlíkatými čočkami. Pouze v jihovýchodním rohu zkoumané plochy (P1, P7) a na severním profilu (P6) se objevila tmavší šedočerná popelovitá uloženina (kontext 105) s výraznějším obsahem drobných fragmentů pískovců, které představují patrně zlomky deformovaných ručních mlýnků. Tento locus a jeho blízké okolí zároveň vykazoval nejvyšší hodnoty magnetické susceptibility² (obr. 4), což zde potvrzuje působení žáru v souvislosti s hořením, čemuž by odpovídal také již výše zmíněný vysoký obsah uhlíků v uloženině. Výzkumem se podařilo zachytit jediný do podloží zahluobený objekt č. 500 (obr. 5), jenž spočíval při západním okraji sektoru B (obr. 3, 6, 7). Klasifikován může být jako sídlištní jáma takřka kruhového půdorysu (210×195 cm) s nepravidelně tvarovaným profilem. Zatímco východní stěna objektu byla konvexně zaoblená, západní část byla profilována do mírně hruškovitého tvaru. Dno objektu lze klasifikovat jako členité se dvěma drobnými prohlubněmi na východní straně a výraznějším zahluobením v západní části (obr. 4). Maximální hloubka činila 88 cm. Výplň tvořila nehomogenní uloženina světle hnědé barvy (kontext 107), která byla obzvláště při stěnách objektu promísená s okolním žlutohnědým jílem.

Obr. 3. Celkový ortosnímek zkoumané plochy s vyznačením sektorů a dokumentovaných profilů. Foto T. Chrástek.

Obr. 4. Stratigrafická situace v poloze Ořechov II a nákres objektu 500.

2.2.3 Keramika

Fragmenty keramických nádob představují na zájmové lokalitě nejpočetnější archeologický pramen. Přestože byla při záchraném výzkumu prozkoumána plocha takřka 100 m², získán byl pouze menší soubor keramiky čítající 305 kusů. Z tohoto počtu pak náleží 283 kusů nálezům z kulturní vrstvy a jen 22 fragmentů bylo objeveno ve výplni zahloubeného objektu 500. Sledování distribuce keramiky v rámci kulturní vrstvy ukázalo zcela nahodilé rozmístění. Pouze v případě sektorů B a C se objevilo zvýšené množství materiálu u západního okraje, a to ve všech mechanických úrovních. Vzhledem k zanedbatelnému množství keramiky v jediném z doložených objektů byl veškerý keramický materiál vyhodnocen souhrnně.

Obr. 5. Pohled na zahloubený objekt č. 500. Foto J. Bartík.

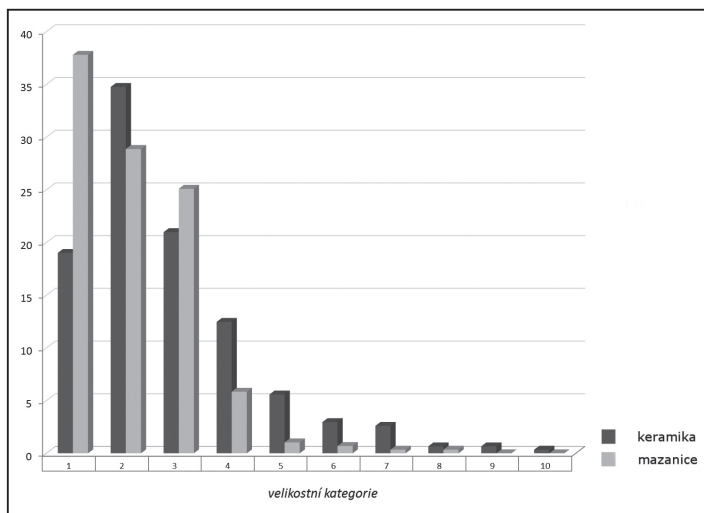
Obr. 6. Pohled na zkoumaný úsek kulturní vrstvy od severozápadu. Foto J. Bartík.

Z hlediska vzájemného poměru hrubé a jemné keramiky jednoznačně dominuje materiál hrubý, který tvoří 93,7% souboru (286: 19). Charakter keramické hmoty u hrubé keramiky je převážně bahnitý či písčitý s organickou příměsí nebo drobnými kaménky. V několika případech se objevilo výrazné množství ostrůva v podobě větších kamínků a nejméně u dvou zlomků byla prokázána přítomnost ostrůva v podobě drčené keramiky. Pro jemnou keramiku je naopak příznačný jemně plavený materiál, jen ojediněle doplněný slabou organickou příměsí. Sledování zastoupení jednotlivých druhů úpravy povrchu mělo svoje opodstatnění pouze u hrubé keramiky. Převážná část souboru má povrch hrubý, v některých případech eventuálně polohlazený. Mnohdy pak stav zachování příslušného střeptu nedovolil bližší určení. Precizněji hlazený povrch byl pozorován jen u cca 6 % zlomků.

Keramika z polohy Ořechov II byla vypálena z nadpoloviční většiny (56,7%) čistě oxidačně do odstínů oranžové a světle okrově hnědé barvy. Vysoké zastoupení má ovšem také výpal s tzv. sendvičovým efektem (33,5%), kdy je redukčně vypáleno jádro a oxidačně vnější a vnitřní stěna nádoby. Do této skupiny byly přiřazeny i fragmenty, u kte-

Obr. 7. Pohled na zkoumaný úsek kulturní vrstvy od východu. V pozadí zahloubený objekt č. 500. Foto J. Bartík.

Obr. 8. Sloupcový graf vizualizující fragmentarizaci souboru keramiky a mazanice prostřednictvím jednotlivých velikostních kategorií.

rých se oxidační přezah objevil pouze na vnější straně. Znamky redukčního výpalu neslo jen (9,8 %) souboru s jasnou vazbou na tenkostěnné jedince.

Soubor byl rovněž vyhodnocen z hlediska fragmentarizace, a to jak vyjádřením podílů jednotlivých partií nádob, tak velikostí jednotlivých zlomků. Celkový stav sumarizuje tabulka 1. Jak je z ní patrné, mezi fragmenty převažují zcela přirozeně blíže neurčitelné zlomky (67,9 %) a fragmenty výdutí (19,7 %). Materiál s vyšší vypovídací hodnotou (okraje, hrdla, zdobené výdutě apod.) tvoří jen necelých 15 % analyzované kolekce. Z výsledků velikostní fragmentarizace (obr. 8) je zřejmé, že drtivá část souboru dosahuje velmi malých rozměrů, které odpovídají velikostním kategoriím¹ 1–4. Větších střepů se vyskytlo výrazně méně, přičemž část pochází ze zahloubeného objektu a část dosáhla svých rozměrů díky slepení z několika jednotlivých zlomků. V rámci kulturní vrstvy pak byla slepitelnost jedinců zcela minimální. Tato pozorování odpovídají našim poznatkům z dalších výzkumů kulturních souvrství, kde často převažuje právě sekundární sídlištní odpad (Ernée 2008; k definici odpadu viz Neustupný 2007, 66).

Tab. 1. Fragmentarizace keramiky z pohledu jednotlivých morfologických částí nádoby.

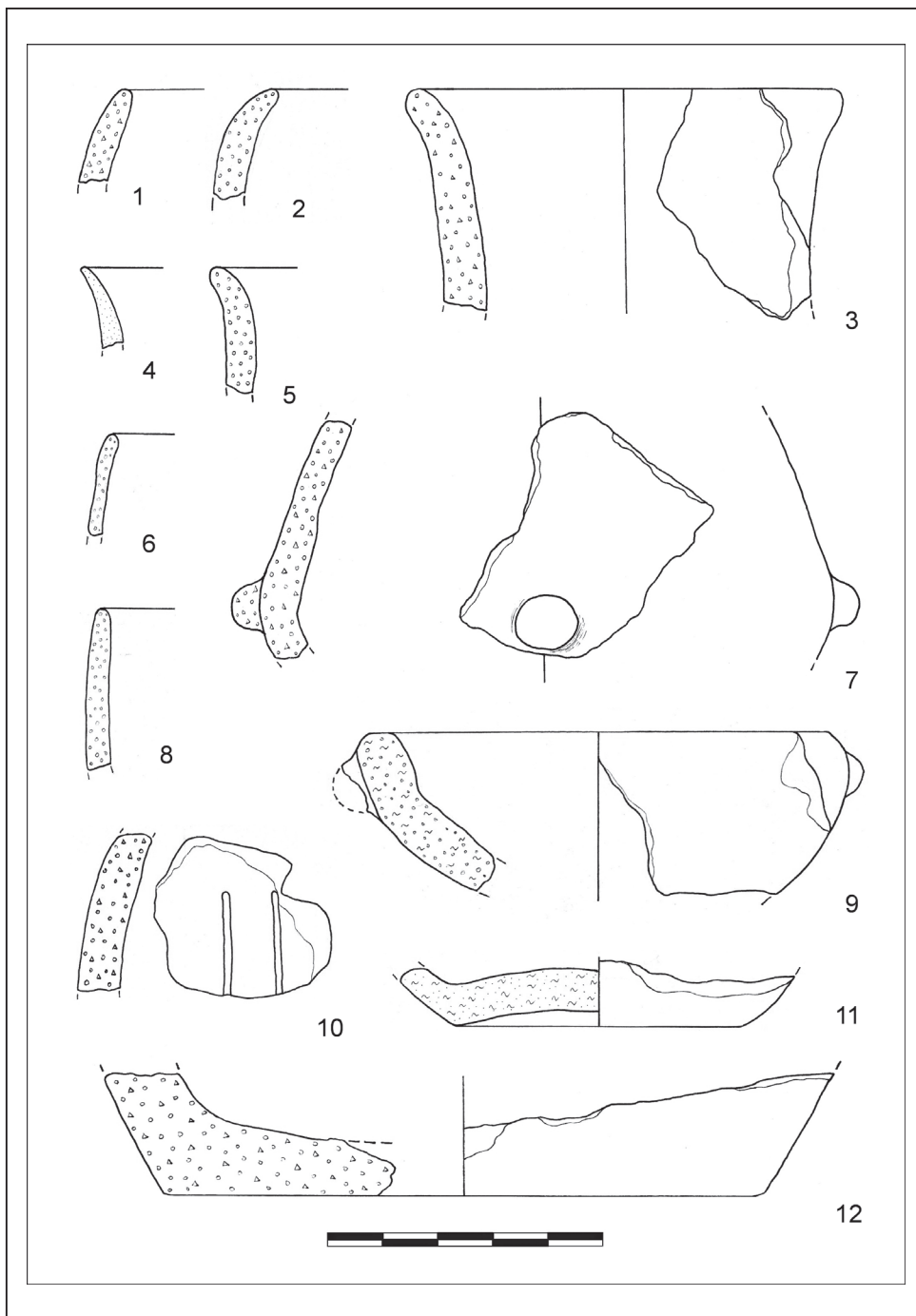
Partie nádoby	Hrubá keramika	Jemná keramika	Σ	%
okraj	11	3	14	4,6
hrdlo	3	1	4	1,3
výduť	53	7	60	19,7
dno	15	3	18	5,9
výčnělek	1	–	1	0,3
část profilu nádoby	1	–	1	0,3
neurčitelné	202	5	207	67,9
Σ	286	19	305	100

Pokud se zaměříme na druhové spektrum nádob (tab. 2), typologicky zařadit se podařila jen malá část fragmentů (16 HK a 7 JK, cca 7,5 % souboru). U jemné keramiky byl determinován globulární tvar, mísa a tři zlomky lahvovitých nádob. V případě hrubé keramiky byly zaznamenány globulární, polokulovité a dvojkónické nádoby, putny/lahve a jedna mísa (tab. 2). Zejména u některých menších okrajů je však příslušné zařazení čistě subjektivní. Nepřímo je doložena také nádoba na nožce, která se ale nezachovala a o její přítomnosti lze uvažovat pouze na základě negativu po odlomení ve dně.

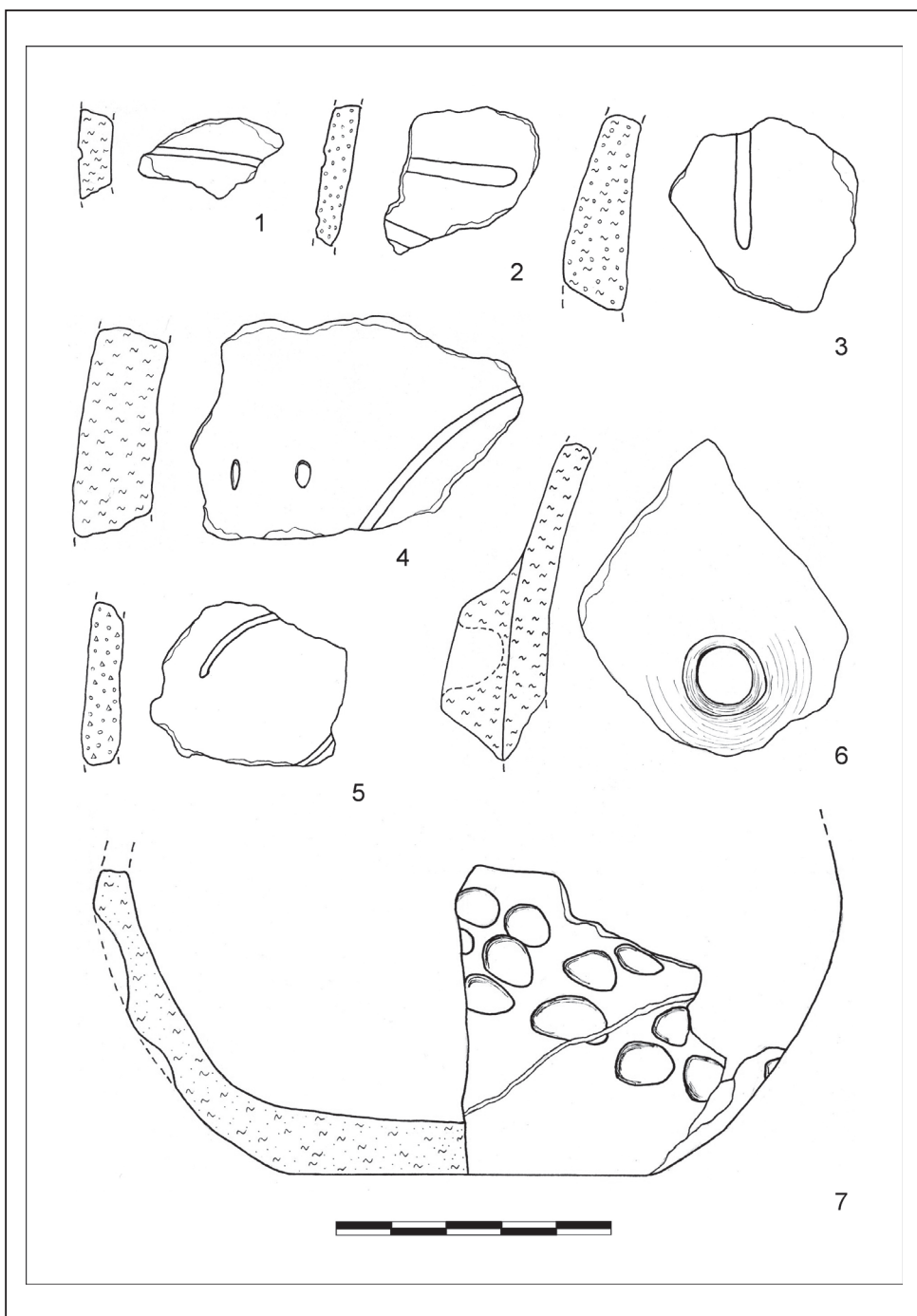
Tab. 2. Rozložení typologického spektra nádob.

Druh nádoby	Hrubá keramika	Jemná keramika	Σ	%
globulární a polokulovité	9	3	12	3,8
putna/lahev	4	3	7	2,3
mísa	1	1	2	0,7
dvojkónická nádoba	2	–	2	0,7
neurčitelný	270	12	282	92,5
Σ	286	19	305	100

Výzdoba se projevila pouze u hrubé keramiky, na které byly prokázány všechny její hlavní druhy: lineární – 7 ×, plastická – 4 ×, technická – 4 × a v jednom v případě byla zaregis-

Obr. 9. Výběr keramiky z polohy Ořechov II. Kresba J. Bartík.

Obr. 10. Výběr keramiky z polohy Ořechov II. Kresba J. Bartík.

trována kombinace lineární a technické výzdoby. Lineární výzdoba se projevila především ve formě širších žlábků, zpravidla jednoho až dvou, které mohly být orientovány ve vertikální ose (obr. 9: 10, 10: 3) nebo původně vytvářely kurvilineární motiv (obr. 10: 1, 4, 5). Za zmínku dále stojí fragment se zbytky dvou paprscitě vyběhajícími žlábků, z nich jeden se obloukovitě zavírá a je na konci rozšířen (obr. 10: 2). Šířka žlábků se pohybuje v rozmezí od 2 do 6 mm.

Příklady plastické výzdoby reprezentuje zlomek maximální výdutě dvojkónické nádoby opatřené drobným kulovitým výčnělkem mírně zmáčknutým ze stran (obr. 9: 7), samostatný jazykovitý výčnělek, výduť větší nádoby s velkým kruhovým výčnělkem a důlkem (obr. 10: 6) a fragment z horní partie kónické misky, která měla pod okrajem umístěn drobný výčnělek, patrně kulovitý či zátkovitý, blíže jej ovšem nelze určit, jelikož je z větší části odlomen (obr. 9: 9). Ze zahluobeného objektu 500 pochází ještě velký silnostěnný střeš se zaobleným horizontálním uchem s otvorem (mírně poškozeno) a maximální výduť dvojkónické nádoby s oválným vodorovně prodlouženým výčnělkem.

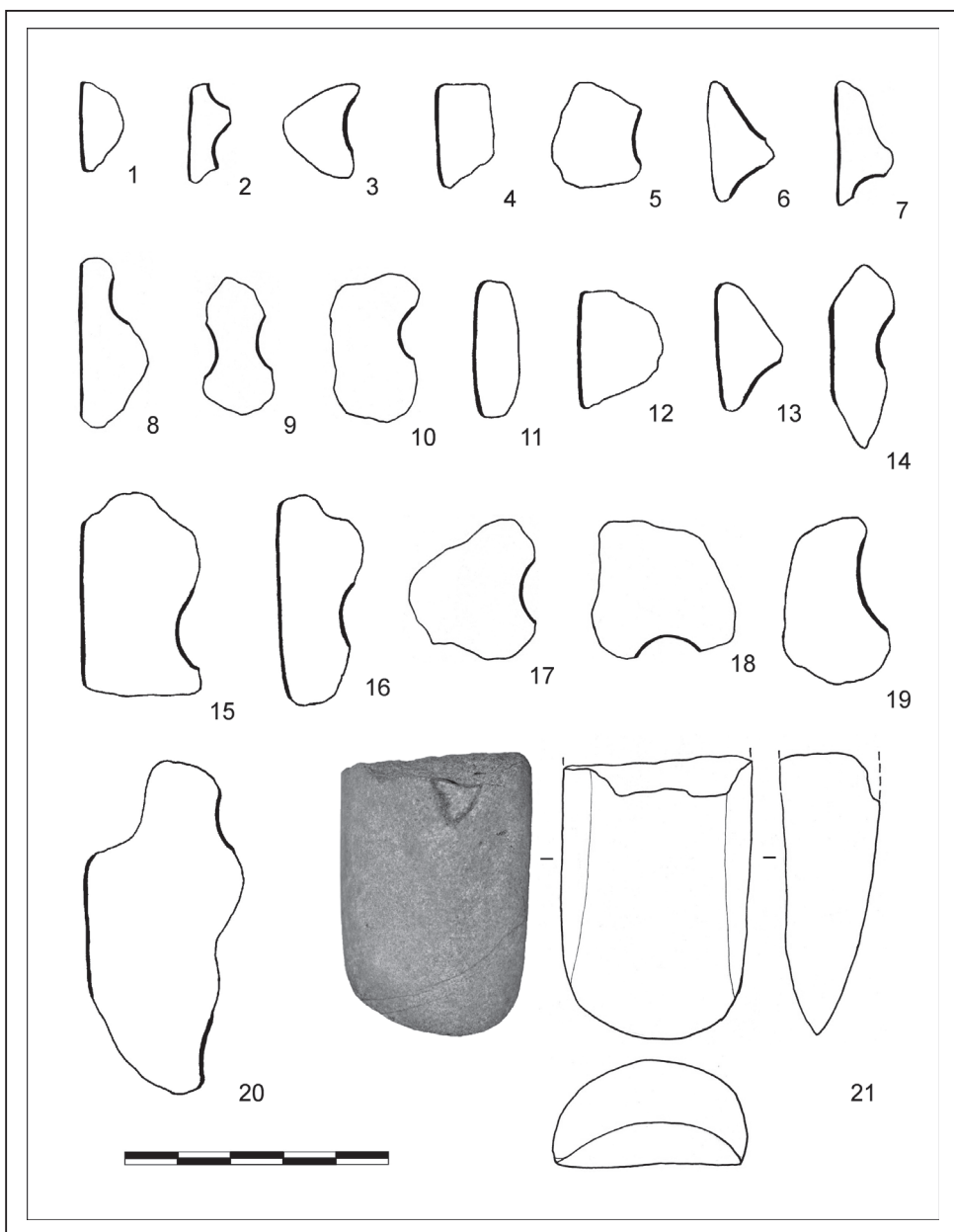
Z technické výzdoby se podařilo evidovat výskyt solitérních kruhových až spíše nepravidelně oválných jamek o průměru okolo 9 mm. Ve složitějším motivu byla aplikována technická výzdoba na nádobě, z níž se dochovala část dna a spodní části výdutě, jež je zdobena šikmo orientovaným pásem nepravidelně oválných jamek tvořící skupiny po třech (obr. 10: 7).

2.2.4 Mazanice

Druhou nejpočetnější složkou zjištěné materiální náplně byla mazanice. Celkem jí bylo při záchranném výzkumu získáno 291 ks o hmotnosti 1 467 g. Ve výplni zahluobeného objektu 500 bylo obsaženo pouze 10 kusů (3,4 %), zbytek souboru pochází z výzkumu kulturní vrstvy (96,6 %). Mazanice byla podrobena standardní analýze, při které byla sledována fragmentarizace, hmotnost, barva, výpal a také přítomnost otisků konstrukčních prvků. Vypálená mazanice v sobě totiž uchovává cenné informace o konstrukci zaniklých staveb či pyrotechnických zařízení, a proto umožňuje alespoň rámcovou rekonstrukci jejich podoby (Vencl 1991; Vařeka 1995; Kuna – Němcová et al. 2012, 105).

Struktury zjištěné ve fragmentarizačních skupinách mazanice odpovídají situaci pozorované u keramiky (obr. 8), kdy se jedná z převládající části o silně zlomkovitý sekundární odpad, který prošel četnými transformačními procesy. V souboru dominují z 91,8 % velikostní kategorie 1–3 (viz pozn. 1). Rozměrnější kusy mazanice odpovídající kategoriím 4–8 byly zaznamenány jen v několika málo kusech. S tím koresponduje rovněž sledování hmotnosti jednotlivých zlomků, kdy 67,4 % souboru náleží jedincům do 3 g. Největší kus mazanice pak dosahoval hmotnosti 115 g. Mazanice byla vypálena zpravidla středně silným výpalem do odstínů oranžové a jen ojediněle světle šedohnědé barvy.

Otisky konstrukčních prvků neslo celkem 49 fragmentů mazanice (16,8 % souboru). Determinovány byly samostatné zlomky omazů, respektive lícových stran stěn (13 ks; obr. 11: 1, 4, 11, 12), ale i otisky jednoho (19 ks; obr. 11: 3, 5, 10, 17–19) nebo dvou prutů (7 ks; obr. 11: 6, 9). Vyskytly se však také fragmenty s kombinací stop po konstrukčních prvcích, a to v podobě zachované lícové strany s otiskem jednoho (6 ks; obr. 11: 7, 8, 13–16) či dvou prutů na dorzální straně (4 ks; obr. 11: 2, 20). Na základě těchto dat nejsme schopni přesně charakterizovat druh staveb, ze kterých zlomky mazanicového omazu pochází. Zřejmé je ovšem to, že nejméně část mazanice pokrývala pletenou konstrukci z dřevěných prutů. Jejich průměr se pohyboval mezi 5 až 21 mm, přičemž častější byly tenčí pruty okolo jednoho centimetru.

Obr. 11. Výběr fragmentů mazanice s otisky konstrukčních prvků (1–20); břitová partie kopytovitého klínu (21). Kresba J. Bartík.

2.2.5 Broušená kamenná industrie

Kategorie broušené kamenné industrie je zastoupena jediným artefaktem, který reprezentuje poškozený kopytovitý klín pravidelně plankonvexního příčného průřezu. Objeven byl při západním okraji sektoru B na povrchu výplně objektu č. 500. Z původního tvaru se zde dochovala pouze břitová partie, která kromě jednoho menšího odštěpku z plochy

báze nenese známky dalších poškození. Nevýrazné pracovní stopy nese jen ostří, jehož linie je v čelním průmětu mírně konvexní (obr. 11: 21). Dochované rozměry a hmotnost činí 64×44×24 mm a 118 g. Artefakt byl zhotoven z metabazitu typu Jizerské hory, což potvrzuje dobře patrná foliace suroviny a také nízká hodnota magnetické susceptibilitity ($1,24 \times 10^{-3}$ SI jednotek). Jak ukazuje vzájemný poměr šířky a výšky (přibližně 2: 1), artefakt spadá do skupiny nízkých kopytovitých klínů (typologie viz Pavlů et al. 1991), které jsou chronologicky příznačné především pro počáteční fáze kultury s LnK (Vencel 1960; Vokáč 2008).

2.2.6 Ostatní makrolitická industrie

V rámci kulturní vrstvy se podařilo nalézt také větší množství úlomků pískovců (celkem 85 kusů o hmotnosti 2 052 g), z nichž nejméně u 16 je na základě ohlazení svrchní strany jasně prokazatelné, že se jedná o fragmenty ručních mlýnků (18,8 %, 1 052 g). Vzhledem k velké fragmentárnosti ovšem nebylo možné blíže stanovit počet ležáků a běhounů. Jako suroviny byl ve všech případech využit středně zrnitý až hrubozrnitý pískovec nejčastěji světle béžové, hnědošedé a vínově červené barvy (tzv. železitý pískovec). Všechny tyto variety jsou lokálního původu a na sídliště byly doneseny z nedalekého okolí. Surovina mlýnků je značně drolivá a relativně měkká, což by vysvětlovalo velkou míru fragmentarizace, v potaz však musí být brána i možnost jejich záměrné destrukce obyvateli lokality. Magnetická susceptibilita využitých pískovců je u většiny jedinců nízká a pohybuje se zpravidla v rozmezí mezi 0,101 – 0,156 × 10⁻³ SI jednotek. U několika exemplářů se však překvapivě vyskytly i značně vysoké hodnoty MS (1,57, 2,59 a 5,38), které nejsou pro tento typ hornin typické. Zvýšené hodnoty MS u daných artefaktů by mohly souviset s jejich přepálením na ohni, což se mimo jiné mohlo podílet také na jejich značné zlomkovitosti.

Do kategorie ostatní kamenné industrie můžeme zařadit ještě nepravidelně čtvercový zlomek pískovcové destičky s opracovanými hranami a dohledka vybroušenou svrchní stěnou (rozměry 37×34×10 mm, 18 g). Otázkou zůstává funkční interpretace předmětu, mohlo se snad jednat o hladítko nebo o zlomek původně tvarově většího brousku.

2.2.7 Další nálezy

Výzkum kulturní vrstvy přinesl i sporadické nálezy zooarcheologického materiálu a odebrány byly rovněž vzorky uhlíků pro pozdější analýzy a rekonstrukci přírodního prostředí v zázemí lokality. Nepočtený osteologický materiál je zastoupen pouze dvěma zvířecími zuby (řezáky) a větším množstvím drobných zlomků patrně z dlouhé kosti či žebra.

Zajímavé je, že při výzkumu nebyl zaznamenán výskyt štípané kamenné industrie, což se vymyká situaci, kterou známe z ostatních obdobně datovaných lokalit v regionu středního Pomoraví (cf. Schenk et al. 2008, 287–288; Vaškových 2008, 146–150). Tento stav pak může ovšem souviset s limitovaným rozsahem zkoumané plochy.

2.2.8 Datace

Z pohledu relativní chronologie můžeme lokalitu Ořechov II datovat do staršího stupně kultury s lineární keramikou (cf. Tichý 1962; Čižmář 1998). Na základě některých indicií se pak můžeme přiklonit pravděpodobně k nejstarší fázi Ia. Nasvědčoval by tomu jednak celkově hrubší charakter keramiky se silnou organickou příměsí, a jednak některé analogie v tvarové škále nádob a výzdobě. Vyzdvihnout můžeme například výskyt dvojkónických nádob opatřených na maximální výduti oválným horizontálně protaženým výčnělkem. Po-

dobné keramické tvary známe ze sídlišť nejstarších zemědělců například v Brně-Ivanovicích (Čižmář 1998, obr. 1: 1), Spytihněvi (Schenk et al. 2008, 284, obr. 24), Kladnících (Peška-Bém 1999, 279; Schenk 2007) nebo Žopech (Tichý 1960, 418, obr. 4). Z tvarových proporcí jsou pro nejstarší lineární keramiku příznačné také nádoby na nožkách, i když ve sledovaném souboru byly doloženy jen nepřímo. Nožku mohla mít na základě některých analogií (např. Čižmář 1998, obr. 1: 10) i výše popsaná menší mísa zdobená drobným výčnělkem. Vzpomenout je nutné také absenci notové výzdoby, jejímiž vývojovými předchůdci mohly být v Ořechově doložené solitérní oválné jamky (Čižmář 1998, 107–108). Mezi další chronologicky citlivé prvky patří dozajisté přítomnost lineární výzdoby v podobě širších a hlubších žlábků (Tichý 1960, 424), které zde byly identifikovány v torzech rektilineárních i kurvilineárních motivů. Starolineárnímu období typově odpovídá také nalezený fragment kopytovitého klínu (Vencl 1960). Definitivně snad upřesní chronologii lokality na základě odebraných vzorků až radiokarbonové datování.

3. MIKROREGIONÁLNÍ KONTEXT

Z prostoru středního Pomoraví známe již četné doklady osídlení z období kultury s lineární keramikou. Geograficky se osídlení koncentruje především v okolí soutoku říčky Olšavy s Moravou (tzv. Poolšavské bráně), na sever odtud po obou terasách Moravy při vyústění z Napajedelské brány a v samotném Poolšaví mezi Uherským Hradištěm a Uherským Brodem (Vaškových 2006, 22–25; 2008, 132, obr. 1). Níže po směru toku Moravy sídlištní síť řídne nebo se tak alespoň zdá z dosavadní pramenné základny (Vaškových – Pavelčík 2000; Vaškových et al. 2008). Na pravobřeží mezi nivou a prvními výběžky Chřibů byly dosud známy lineární lokality jen z Nedakonic, Polešovic, Veselí nad Moravou a Bzence (Vaškových 2006, 121–123). O něco dále na západ se nacházelo ještě plošně zkoumané sídliště LnK v Žádovicích (Geislerová 1989, 24; Čerevková 2015). Nově objevené staroneolitické osídlení v Ořechově tak představuje první lokalitu v kopcovitém terénu jižního podhůří Chřibů a zároveň vyplňuje prázdnou mezeru mezi nivou Moravy a Kyjovskou pahorkatinou. Zásadní je rovněž datace osídlení, zejména pak doklady o zdejších aktivitách v nejstarší fázi kultury s LnK nám dokreslují obraz o způsobu neolitizace východní Moravy. Ze staršího stupně fáze Ia bylo prozatím evidováno ve sledovaném mikroregionu jen 5 lokalit z katastrů Hradčovic, Spytihněvi (2 polohy), Otrokovíc-Kvítkovic a Hluku. Následující fázi Ib reprezentují ještě nálezy z rozsáhlejších záchranných výzkumů u Polešovic, Otrokovíc-Kvítkovic, Zlína-Malenovic a Žádovic (Pavelčík 1960, 1965; Langová – Kohoutek 2001, 137–138; Schenk et al. 2008; Schenk 2012; Vaškových 2008, 150; Čerevková 2015, 115–116). V mladším období vývoje LnK zde můžeme pozorovat markantní nárůst osídlení, jak dokládá aktuální stav přibližně 50 známých sídlišť. Z hlediska kontinuity osídlení se údolí ořechovského potoka řadí mezi jeden z dalších sídelních areálů s výskytem obou chronologických úseků. S výjimkou lokality Spytihněv – Na Vrších se tento jev projevil i na všech ostatních lokalitách s materiálem datovatelným do staršího stupně LnK. V případě polohy Ořechov I ovšem můžeme do jisté míry vyjádřit vzhledem k nálezovým okolnostem pochybnost o intaktnosti nálezů LnK. Výskyt mladolineární komponenty v této oblasti přesto nese svoji jistou informační hodnotu.

4. ZÁVĚR

Dvěma menšími záchrannými archeologickými výzkumy bylo v intravilánu obce Ořechov (okr. Uherské Hradiště) nově prokázáno osídlení kultury s lineární keramikou. Zatímco

poloha I spočívá přímo na návsi obce a je datována do mladšího stupně LnK, poloha II byla objevena při rekonstrukci vozovky na JV straně Ořechova a z hlediska relativní chronologie ji můžeme zařadit do nejstarší fáze LnK Ia. Z výzkumu kulturní vrstvy a jediného zahloubeného objektu byla získána kolekce charakteristické keramiky, fragmenty mazanice, z nichž některé nesou otisky z prutů pletené konstrukce, poškozený kopytovitý klín a také zlomky ručních mlýnků z lokálních pískovců. Přestože se v údolí ořechovského potoka podařilo prokázat kontinuitu osídlení, pro další výzkum je důležitá zejména lokalita Ořechov II, která by se v případě pozitivního ukotvení v rámci absolutní chronologie mohla stát dalším důležitým referenčním souborem dokumentujícím osídlení prvními zemědělci ve středním Pomoraví.

Poznámky:

- 1 Velikostní kategorie 1–10 odpovídají poměru stran čtverce (1×1 cm, 2×2 cm atd.).
- 2 Schopnost horniny se zmagnetizovat (měřeno kappametrem GEOFYZIKA KT-10).

Literatura:

- Č e r e v k o v á, Alžběta, 2015. *Sídliště kultury s lineární keramikou v Žádovicích* (okr. Hodonín). Rukopis magisterské diplomové práce uložený na Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.
- Č i ž m á ř, Zdeněk, 1998. Nástup relativní chronologie lineární keramiky na Moravě (Poznámky k vývoji výzdobného stylu). *Acta Musei Moraviae, Scientiae sociales* 83, 105–139.
- E r n é e, Michal, 2008. Praveké kulturní souvrství jako archeologický pramen. *Památky archeologické, Supplementum* 20. Praha.
- G e i s l e r o v á, Kateřina, 1989. Záchranný výzkum neolitického a eneolitického sídliště v Žádovicích (okr. Hodonín). *Přehled výzkumů* 1986, 24.
- K u n a, Martin a kol. 2012. *Výpověď sídlištního odpadu: nálezy z pozdní doby bronzové v Rostokách a otázky depoziční analýzy archeologického kontextu*. Praha: Archeologický ústav AV ČR, Praha. 358 s.
- L a n g o v á, Jana a K o h o u t e k, Jiří, 2001. Otrokovice (k. ú. Kvítkovice u Otrokovic, okr. Zlín), *Přehled výzkumů* 42, 137–138.
- N e u s t u p n ý, Evžen, 2007. *Metoda archeologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. 206 s.
- P a v e l č í k, Jiří, 1960. Volutové sídliště v Hradčovicích. *Přehled výzkumů* 1959, 29.
- P a v e l č í k, Jiří, 1965. Volutové sídliště Hradčovice – Újezdy. *Přehled výzkumů* 1964, 26.
- P a v l ů, Ivan, R u l f, Jan, H o f f m a n o v á, Anna, H o f f m a n, Vladimír, P o p e l k a, Miroslav a P ř i c h y s t a l, Antonín, 1991. Stone industry from the Neolithic site of Bylany. *Památky archeologické* 82, 277–365.
- P e š k a, Jaroslav a B é m, Mojmír, 1999. Kladníky (okr. Přerov). *Přehled výzkumů* 39, 278–279.
- S c h e n k, Zdeněk, 2007. Jihozápadní část Moravské brány v době osídlení kultury s lineární keramikou. In: *Otázky neolitu a eneolitu našich zemí: sborník referátů z 25. zasedání badatelů pro výzkum neolitu Čech, Moravy a Slovenska: Hradec Králové 30. 10. – 2. 11. 2006*. Hradec Králové: Gaudeamus, 211–244. Archeologické studie Univerzity Hradec Králové; sv. 1.
- S c h e n k, Zdeněk, 2012. Nové sídliště s lineární keramikou v Hluku (okr. Uherské Hradiště). *Slovácko* 53, 161–167.
- S c h e n k, Zdeněk, K u č a, Martin, Š k r d l a, Petr a R o z s k o v á, Alena, 2008. Spytihněv (okr. Zlín). *Přehled výzkumů* 49, 285–290.
- Š k r d l a, Petr, 2008. Ořechov (okr. Uherské Hradiště). *Přehled výzkumů* 49, 243–244.
- T i c h ý, Rudolf, 1960. K nejstarší volutové keramice na Moravě. *Památky archeologické* 51, 415–441.
- T i c h ý, Rudolf, 1962. Osídlení s volutovou keramikou na Moravě. *Památky archeologické* 53, 245–305.
- V a ř e k a, Pavel, 1995. Nálezy mazanice v archeologických strukturách – deskriptivní systém a databáze MAZANICE. In: Blažek, Jan, ed. *Archeologické fórum č. 4. Archeologický diskusní sborník*. Praha: Archaia, 59–64.

- V a š k o v ý c h, Miroslav, 2006. *Vývoj osídlení středního a severní části dolního Pomoraví v neolitu a na počátku eneolitu*. Rukopis disertační práce uložený na Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.
- V a š k o v ý c h, Miroslav, 2008. Střední Pomoraví ve starším neolitu. *Slovácko* 49, 129–158.
- V a š k o v ý c h, Miroslav a P a v e l č í k, Jiří, 2000. Poznámky k vývoji neolitu a eneolitu na jihovýchodní Moravě. In: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity M 4, Rada archeologická*. Brno: Masarykova univerzita, 167–177.
- V a š k o v ý c h, Miroslav, S c h e n k, Zdeněk, K u č a, Martin, Š k r d l a, Petr a L a n g o v á, Jana, 2008. Předběžná zpráva o struktuře neolitického osídlení střední a severní části dolního Pomoraví a dolního Pobečví. In: Cheben, Ivan a Kuzma, Ivan, eds. *Otázky neolitu a eneolitu našich krajín – 2007: zborník referátov z 26. pracovného stretnutia bádateľov pre výskum neolitu a eneolitu Čiech, Moravy a Slovenska: Michalovce, 24. – 27. 9. 2007*. Nitra: Archeologický ústav Slovenskej akadémie vied, 295–304.
- V e n c l, Slavomil, 1960. Kamenné nástroje prvních zemědělců ve střední Evropě. In: *Sborník Národního muzea v Praze. Řada A, Historie* 14, č. 1–2. Praha: Národní museum.
- V e n c l, Slavomil, 1991. Fragments of clay daubs as a source of information on prehistoric architecture. *Památky archeologické* 82, 406–411.
- V o k á č, Milan, 2008. *Broušená a ostatní kamenná industrie z neolitu a eneolitu na jižní Moravě se zvláštním zřetelem na lokalitu Těšetice-Kyjovice*. Rukopis disertační práce uložený na Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.

Mgr. Jaroslav B a r t í k (n. 1990), archeolog Slovákého muzea v Uherském Hradišti. Ve svém odborném zájmu se věnuje problematice zdrojů a distribuce kamenných surovin v době kamenné, lengyelské kultúre a záchranné archeologii na Uherskohradištsku. Je doktorandem na Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.

Mgr. Tomáš C h r á s t e k (n. 1987), vedoucí oddělení archeologie a historie Slovákého muzea v Uherském Hradišti. Ve svém odborném zájmu se věnuje aplikaci geografických informačních systémů v archeologii a problematice raně středověkého osídlení v oblasti středního Pomoraví.

Settlement of Linear Pottery Culture in the Built-up Area of Ořechov Near Uherské Hradiště

A b s t r a c t

In 2016 there were two rescue archaeological researches on the built-up area of the village Ořechov near Uherské Hradiště during which archaeologists succeeded in finding and documenting archaeological situations with the evidence of the settlement of Linear Pottery Culture. While the situation 1 lies right in the village square and is dated back into the younger period of Linear Pottery Culture, the second one was discovered during the reconstruction of the road in the south-east Ořechov and chronologically it can be dated into the oldest period of Linear Pottery Culture phase Ia (cf. Tichý 1962; Čižmář 1998). This is suggested not only by overall coarse surface of pottery with a strong organic ingredient but also by some analogies in shape and decoration scale of the vessels. For example, the find of double-conical vessels provided with oval horizontally prolonged protrusion on the maximum hollow can be praised. We know the same ceramic shapes from the settlements of the oldest farmers, for example in Brno-Ivančice (Čižmář, fig. 1:1), Spytihněv (Schenk et al. 2008, 284, fig. 24), Kládníky (Peška–Bém 1999, 279; Schenk 2007) or in Žopy (Tichý 1960, 418, fig. 4). As for shape sizes the oldest linear pottery is characteristic with vessels on stems even though there was only an indirect evidence of them in the observed collection. On the basis of some analogies (Čižmář 1998, fig. 1:10) the above mentioned smaller bowl decorated with a little protrusion could be provided with the stem. It is also necessary to mention the lack of note decoration the predecessors of which could be solitary oval holes as found in Ořechov (Čižmář 1998, 107–108). Other chronologically sensitive feature is undoubtedly the existence of linear decoration in the form of wider and deeper grooves (Tichý 1960, 424) which were identified in the torsos of rectilinear and curvilinear motifs. Old linear period

typologically also corresponds with a discovered hoof shaped wedge (Vencl 1960). Chronology of the locality will be definitively specified on the basis of radiocarbon dating of the samples. The research of a cultural layer and one countersunk object in the locality Ořechov II provided archaeologists with a collection of fragments of the clay mixed with chaff some of which bear the prints of the construction mad of rods and also fragments of hand grinders made of local lime stones.

Even though it was possible to prove the continuity of settlement in the valley of Ořechov brook the important locality for further research is the one of Ořechov II which, if positively anchored in the frame of absolute chronology, could become an important reference collection documenting settlements of the first farmers in the middle reaches of the river Morava.

Linearbandkeramische Besiedlung in der Ortslage von Ořechov bei Uherské Hradiště

Z u s a m m e n f a s s u n g

Im Jahr 2016 erfolgten innerhalb der Ortschaft Ořechov bei Uherské Hradiště zwei Rettungsgrabungen, bei denen es gelang, Fundsituationen mit Belegen einer Besiedlung durch die Bandkeramische Kultur zu entdecken und zu dokumentieren. Während die Fundlage I direkt auf dem Dorfplatz liegt und in die jüngere Epoche der LBK datiert wird, wurde die Lage II bei einer Fahrbahnmodernisierung an der Südostseite von Ořechov entdeckt und hinsichtlich der relativen Chronologie können wir sie in die älteste LBK-Phase Ia einordnen (siehe Tichý 1962; Čižmář 1998). Darauf deuten einerseits der insgesamt gröbere Charakter der Keramik mit starken organischen Beimengungen und andererseits einige Analogien in der Formskala der Gefäße und ihrer Verzierung hin. Hervorzuheben ist hier zum Beispiel das Vorkommen von doppelkonischen Gefäßen, die an ihrer größten Ausbauchung mit einem ovalen, horizontal gestreckten Vorsprung versehen sind. Ähnliche keramische Formen kennen wir aus den Siedlungen der ältesten Ackerbauern zum Beispiel in Brno-Ivanovice (Čižmář 1998, Abb. 1: 1), Spytihněv (Schenk et al. 2008, 284, Abb. 24), Kladníky (Peška-Bém 1999, 279; Schenk 2007) oder Žopy (Tichý 1960, 418, Abb. 4). An Formproportionen sind für die älteste Bandkeramik auch Gefäße auf Füßen kennzeichnend, auch wenn sie in den untersuchten Funden nur indirekt nachgewiesen wurden. Einen Fuß konnte aufgrund einiger Analogien (etwa Čižmář 1998, Abb. 1: 10) auch die weiter oben beschriebene kleine Schale haben, die mit einem geringfügigen Vorsprung verziert ist. Erinnert sei auch an das Fehlen einer notenkopffartigen Verzierung, deren entwicklungs geschichtliche Vorgänger die in Ořechov nachgewiesenen solitären ovalen Vertiefungen (Čižmář 1998, 107–108) sein konnten. Zu den weiteren chronologisch sensiblen Elementen gehört zweifellos das Vorhandensein einer Linearverzierung in Form von breiteren und tieferen Rillen (Tichý 1960, 424), die hier in den Torsi rektilinearer und kurvilinearer Motive identifiziert wurden. Der altbandkeramischen Periode entspricht vom Typ her auch das gefundene Fragment eines leistenförmigen Keils (Vencl 1960). Definitiv wird wohl die Chronologie des Standorts erst durch eine Radiocarbon datierung der entnommenen Proben festgelegt werden. Aus der Ausgrabung der Kulturschicht und eines einzigen eingesenkten Objekts wurden am Fundort Ořechov II auch eine Kollektion an Lehmputz-Bruchstücken gewonnen, von denen einige Abdrücke der Ruten des Flechtwerks tragen, sowie Fragmente von Handmühlen aus lokalen Sandsteinen.

Obwohl es im Tal des Bachs Ořechovský potok gelang, eine Besiedlungskontinuität nachzuweisen, ist für die weitere Erforschung insbesondere der Fundort Ořechov II wichtig, der im Fall einer positiven Verankerung im Rahmen der absoluten Chronologie zu einem weiteren wichtigen Referenzbestand zur Dokumentierung der Besiedlung durch die ersten Ackerbauern im mittleren Marchtal werden könnte.

POZDNĚ ENEOLITICKÉ SILICITOVÉ DÝKY Z MISTRIC

Jaroslav Bartík, Slováké muzeum, Uherské Hradiště, Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno

Lubomír Šebela, Archeologický ústav Akademie věd České republiky, Brno, v.v.i.

Antonín Přichystal, Ústav geologických věd, Přírodovědecká fakulta Masarykovy univerzity, Brno

Na katastrálním území obce Místřice bylo objeveno již několik specifických štípaných kamenných artefaktů datovatelných do pozdního eneolitu. Jedná se o oboustranně retušované silicitové dýky, které jsou v moravském prostředí všeobecně považovány za vzdálené importy. Prezentované kusy rozšiřují naši pramennou základnu z pohledu typologie a použitých surovin těchto prestižních bojovníckých atributů.

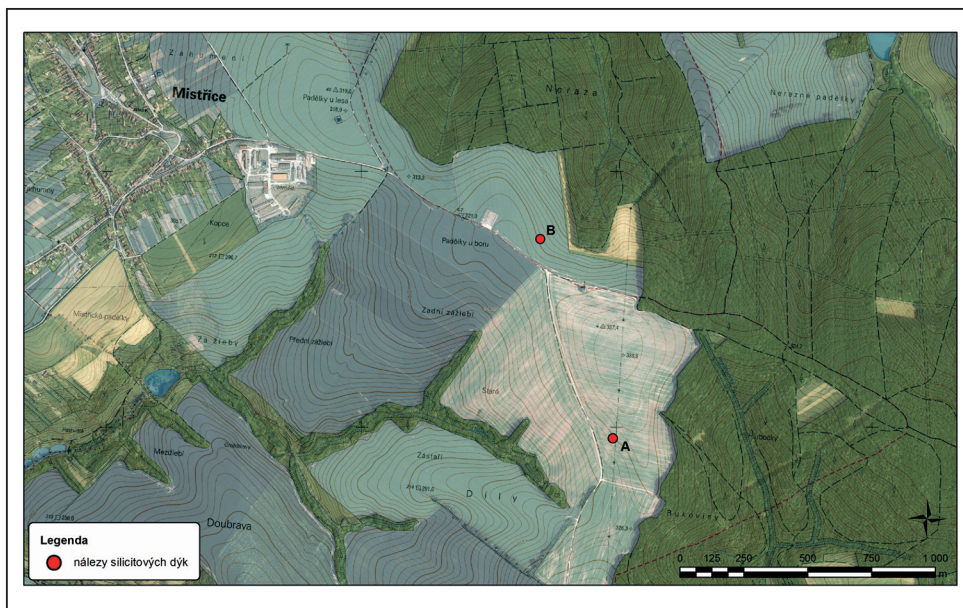
1. ÚVOD

Okolí obce Místřice na Uherskohradištsku představuje z hlediska dosavadního stavu poznání prozatím jedinou lokalitu s výskytem silicitových dýk ve středním Pomoraví (cf. Šebela 1997, 1998; Šebela – Přichystal 2014, 70, obr. 2). O to zajímavější je fakt, že právě z Místřic pocházejí již tři exempláře těchto kamenných artefaktů, které můžeme spíše než jako nástroje považovat za mužský bojovnícký atribut poukazující na sociální postavení svého majitele ve společnosti (Peška 2009, 184). Z pohledu plošné distribuce nálezů silicitových dýk se jedná o ojedinělou koncentraci, především pokud vezmeme v potaz, že z celého prostoru Moravy je jich dosud známo jen okolo pěti desítek, přičemž v drtivé většině případů byl identifikován na archeologické lokalitě či katastru obce pouze jediný exemplář. Z hlediska nálezových okolností zaujímají na Moravě přední místo ojedinělé nálezy, artefaktů s přímou vazbou k hrobovému celku či ze sídlištního prostředí je evidováno výrazně méně (Šebela – Přichystal 2014, 68, tab. 1). Dvě ze tří pojednávaných dýk byly nalezeny při povrchových průzkumech v relativně nedávné minulosti (2002, 2010). Přestože společně s jedním nálezem dýky byla získána i drobná kolekce atypické keramiky, nelze ani u jedné z nich spolehlivě rozhodnout, zda pochází z reálné archeologické lokality, nebo zda se jedná o čistě ojedinělý artefakt mimo sídlištní či funerální prostředí. Záměrem předkládané stati je představení technologicko-typologické a surovinové analýzy dvou dostupných silicitových dýk, která přinesla zajímavé poznatky z pohledu využívaných surovin, výrobních center i dálkových kontaktů a také samotného osídlení středního Pomoraví na přelomu pozdního eneolitu a starší doby bronzové.

2. SILICITOVÉ DÝKY

2.1 Nálezové situace

Jak bylo již výše zmíněno, z katastru Místřic pocházejí tři nálezy silicitových dýk. Na první z nich upozornil již za druhé světové války Inocenc Ladislav Červinka, který se ve své stati na stránkách Sborníku velehradského krátce zmiňuje o objevu „jaspisového kopí“, bohužel však bez bližšího popisu místa nálezů či jiných nálezových okolností (Červinka 1942, 11). Artefakt měl být podle záznamů předán v rámci sbírky Františka Kretze (1859–1929) do Moravského zemského muzea, kde se jej ovšem nyní nepodařilo dohledat. Později jej zmiňuje ještě Vilém Hrubý (1982, 104) ve své syntéze nejstaršího osídlení středního Pomoraví.

Obr. 1. Lokalizace nálezů silicových dýk; A) Mistřice II; B) Mistřice III. Autor J. Bartík.

Druhá z dýk (dále označována jako Mistřice II, ič. A 255809) byla objevena v roce 2002 v souvislosti s revizí paleolitického osídlení na Uherskohradištsku v polní trati „Hlubočky“. Jedná se o polohu situovanou na temeni k jihu až jihovýchodu protáhlého návrší vzdáleného cca 3 km od Dolnomoravského úvalu. Od okraje Mistřic se pak místo nálezů nachází 1,5 km na jihovýchod (GPS souřadnice: 49.075647° N, 17.565415° E; WGS-84). Dýka byla objevena společně s menší kolekcí atypické keramiky přibližně 400 m JJV od vrcholové kóty 337,4 m n. m. (obr. 1: A; Škrdl – Šebela – Nejman 2003, 227). Vzhledem k výskytu drobných zlomků keramiky a v roce objevu zřetelně patrných půdních příznaků by se zde mohla nacházet archeologická lokalita. Povrchové sběry v tomto prostoru však při žádné z dalších průzkumných sezón neposkytly nové nálezy.¹

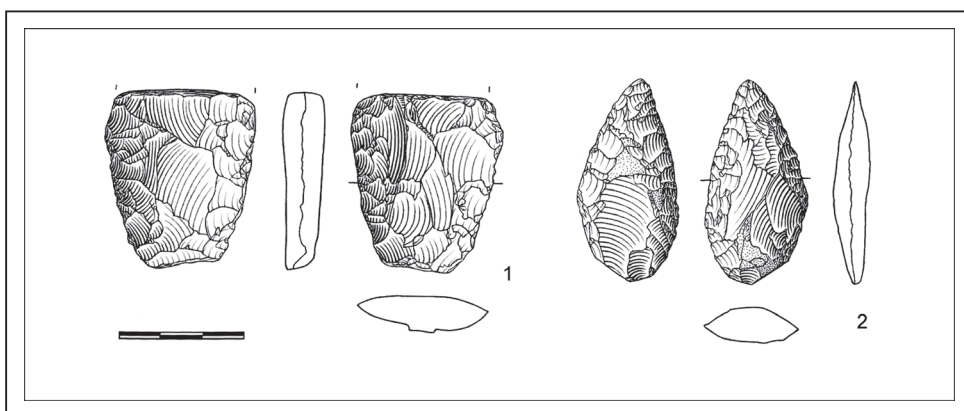
Poslední z dýk (Mistřice III, ič. A 255810) se podařilo v roce 2010 získat v sousední trati „Padělky u boru“ (obr. 1: B), která se nachází již na rozhraní katastrů obcí Mistřice a Bílovice. Geograficky spočívá místo nálezů na témže rozlehlém návrší jako v případě první z dýk, tentokrát však cca 450 m SZ od zmiňované kóty (GPS souřadnice: 49.083024° N, 17.560397° E; WGS-84). V tomto místě přechází návrší v mírný svah ukloněný k severovýchodu (obr. 1). Artefakt byl nalezen soliterně bez dalšího doprovodného materiálu. Zhruba o 200 m západně jsou známy pouze doklady o osídlení lengyelské kultury. Z hlediska vzájemného vztahu jsou od sebe dýky vzdáleny 890 m vzdušnou čarou (obr. 1).

2.2 Typologie

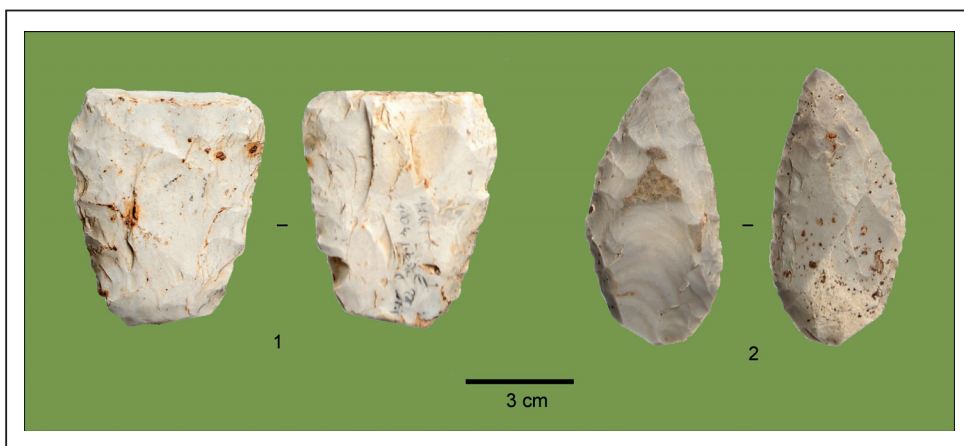
Po typologické stránce můžeme první exemplář (dýka Mistřice II) determinovat jako mesiální fragment oboustranně plošně retušované dýky, která se hlásí k typům bez rukojeti (obr. 2:1, 3: 1). Dýka byla poškozena těsně za polovinou své původní délky, přičemž odlomena je její břitová partie. Mírně poškozen je pak i samotný tyl. Dochované rozměry činí 42×34,5×10 mm. Hmotnost dosahuje 18 g. Analogicky poškozená dýka stejného typu pochází např. z Horní Libiny, okr. Šumperk (Šebela 1998, Taf. 4: 4).

Druhý artefakt (dýka Mistrice III) se dochoval kompletní (obr. 2: 2, 3: 2) a typologicky stojí vzhledem ke svojí menší velikosti na pomezí mezi dýkou bez rukojeti a listovitým hrotem (rozměry 50×24×8 mm, hmotnost 9 g). Pevné determinační rozhraní pro jejich rozlišení nebylo dosud stanoveno a v mnoha případech by bylo subjektivní vzhledem k funkční variabilitě a také velikosti či charakteru výchozí suroviny. Délkový medián hrotů se ve střeoevropském prostředí pohybuje okolo 57, 5 mm, převážná část silicitových dýk však dosahuje minimálně dvojnásobných hodnot. Subtilnější exempláře proto mohly funkčně sloužit jednak jako dýky, a jednak, což se může mnohdy jevit pravděpodobnější, také jako hroty kopí a oštěpů (Peška 2009, 180–184). Přestože jsme si vědomi typologického rozhraní, ponecháváme dále v textu pro artefakt označení dýka.

V celkovém pohledu můžeme oba nálezy z Mistric přiřadit v rámci typologie silicitových dýk k typu I, respektive ke tvarům bez rukojeti (např. Lomborg 1973, 32–44, Fig. 9). U těchto druhů dýk je předpokládáno zasazení do rukojeti z organické hmoty (dřeva, kosti). V případě nálezu dýky Mistrice III ukazuje možnou podobu původního předmětu kresebná rekonstrukce na obr. 4. Při její tvorbě jsme vycházeli z nálezů silicitové dýky zasazené do rukojeti, pro jejíž zhotovení bylo použito dřevo jasanu, které se k těmto účelům používá v mnoha zemích světa dodnes. Z důvodu lepšího upevnění byla rukojeť omotána ještě

Obr. 2. Kresebná dokumentace silicitových dýk; 1) Mistrice II; 2) Mistrice III. Kresba J. Brenner.

Obr. 3. Fotografická dokumentace silicitových dýk; 1) Mistrice II; 2) Mistrice III. Foto J. Bartík.

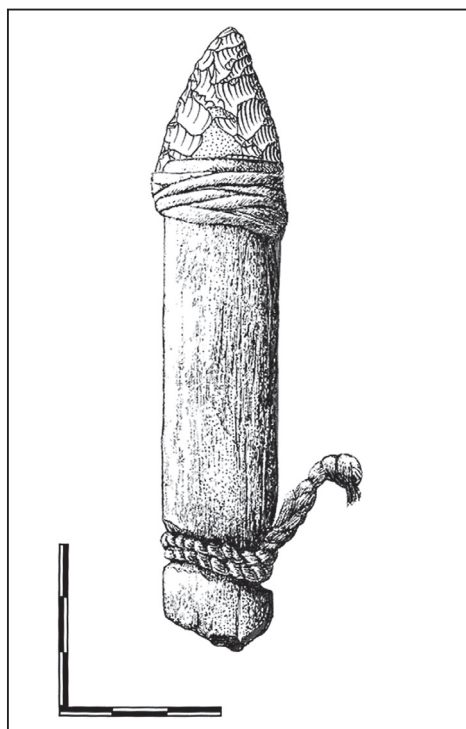
úzkou šňůrou ze zvířecí šlachy. Uvedenou silicitou dýku s rukojetí měla při sobě mumie muže z pozdní doby kamenné, objevená v alpském ledovci v roce 1991, známá široké veřejnosti pod jménem „Ötzi“ (Putzer 2011, 34 s vyobrazením). Jak ovšem bylo zmíněno již výše, vyloučit nelze ani možnost, že artefakt mohl být zasazen i ve výrazně delší dřevěné násadě a sloužit jako hrot kopí nebo oštěpu. Tomu však prozatím neodpovídá umístění dýk v pozdně eneolitických hrobech na území České republiky. Jako příklad vyobrazení polohy dýky lze uvést hrob 44 protoúnětické kultury z Pavlova (viz Peška 2009, obr. 23: 6–174).

2.3. Suroviny

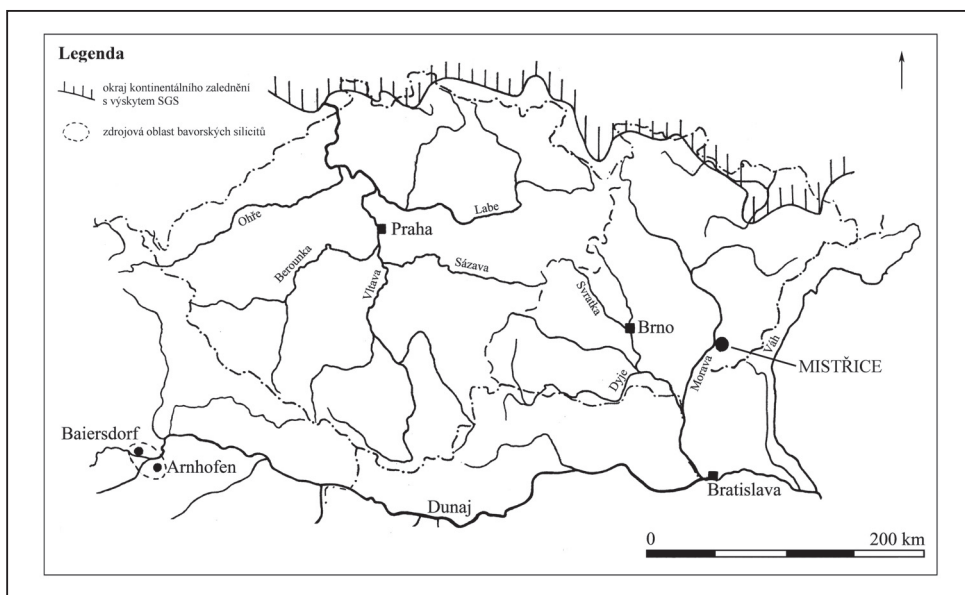
Oba výše popsané artefakty byly pro potřeby přesného určení použité suroviny podrobeny petroarcheologické analýze. Jejím principem je srovnání struktury, uzavřenin a mikrofosilií zjištěných v surovině daného artefaktu se surovinami získanými z přírodních zdrojů. Samotná analýza se provádí ve vodní imerzi pod stereomikroskopem. Metoda je založena na blízkosti indexu lomu světla ve vodě (1,33) s indexem lomu světla v silicitech (kolem 1,53), na rozdíl od indexu světla lomu světla ve vzduchu (1,00). Po nanesení tenké vrstvičky vody na artefakt nebo jeho ponořením do vody dojde ke zprůhlednění silicitové hmoty a je možné ji podrobně zkoumat a fotograficky zdokumentovat (Přichystal 1984; Šebela – Přichystal 2014, 69–70).

Podle zjištěné vnitřní struktury a výskytu mikrofosilií je artefakt označený jako Mistřice II zhotoven ze silicitu z glacienních sedimentů (též eratický silicit nebo pazourek z ledovcových sedimentů), pravděpodobně danského stáří. Geologické rozšíření tohoto silicitu je vázáno na sedimenty elsterského a sálského kontinentálního zalednění na severní Moravě a ve Slezsku (obr. 5). Naprosto výjimečně se při odtoku tavných ledovcových vod mohly eratické materiály včetně silicitů dostat mimo hranici zalednění do povodí Bečvy a Moravy. Pro tuto surovinu je charakteristický plochý tvar konkrce, nečlenitý povrch a hnědošedá až šedá barva (při zvětrání povrchu hnědočervená nebo hnědožlutá). Obsahuje neprůsvitné světlejší až bělavé uzavřeniny v centimetrových rozměrech a někdy velmi hojné reliktové fosilií, především mechovek, které někdy bývají vidět již pouhým okem.

Silicity z glacienních sedimentů představují dominantní surovinu, která byla využívána pro produkci silicitových dýk na území střední a severní Evropy. Typově pak zřejmě převládají silicity danského stáří. Tak je tomu i v nedávno publikovaném souboru silicitových dýk z území České republiky. V kolekci 88 dýk, z nichž 29 kusů nebylo identifikováno, bylo 44 exemplářů zhotoveno právě z této suroviny (Šebela – Přichystal 2014, 71–72, tab. 2, obr. 4). Určitým problé-

Obr. 4. Kresebná rekonstrukce zasazení silicitové dýky z polohy Mistřice III do dřevěné rukojeti. Podle předlohy: Putzer 2011, 34.

Obr. 5. Poloha nálezů silicitových dýk z Mistřic v prostorovém vztahu k oběma identifikovaným zdrojům použitých surovin.

mem u původu suroviny zůstává, že dosud nejsme schopni spolehlivě v případech rozměrově velkých a velmi kvalitně vypracovaných dýk (především se to bude týkat dýk s rukojetí) rozhodnout, zda nebyly zhotoveny až v dílnách na pobřeží Baltského moře. Tam jsou totiž přírodní zdroje této velmi kvalitní suroviny, která se druhotně dostala během čtvrtohorních zalednění zamrzlá v kontinentálním ledovci až na naše území. Z okolí některých těchto výskytů popisují skandinávští archeologové velký počet nálezů polotovaru jak silicitových seker, tak i dýk (Högberg – Olausson 2007, 53).

Artefakt z polohy B (Mistřice III) je vyroben z bavorského deskovitého rohovce (platensilexu) typu Baierdorf. Jedná se o surovinu jurského stáří z vápencové hornatiny Franská Alba (Fränkische Alb) mezi Řeznem na východě a meteoritovým kráterem Nördlinger Ries na západě (obr. 5). Předností použité suroviny je, že se těžila v tenkých deskách, které jsou vhodným výchozím polotovarem právě pro výrobu dýk. Oboustrannou retuší hran byl artefakt už jen upraven do požadovaného tvaru (Přichystal 2009, 88). V případě nálezů z Mistřic nebyla mocnost výchozí suroviny velká (maximálně 10 mm), neboť na jedné straně artefaktu je zachována kůra a na druhé vystupuje šedobílá neprůsvitná podkorová vrstva. Silicitové dýky z bavorských surovin byly na území České republiky zjištěny a popsány v posledních letech nejprve na území Čech, kde se podařilo zaregistrovat 3 kusy z bavorského deskovitého rohovce typu Baierdorf (Evaň, Dražkovice, Vraný) a v jednom případě snad i ze skvrnitého rohovce typu Flintsbach (Šebela – Přichystal 2014, 71, tab. 1, obr. 5: 1a, b). Na Moravě byly objeveny díky zpracování starších muzejních fondů v kolekci štípané kamenné industrie z výšinného hradiska Starý Zámek u Jevišovic (Šebela et al. 2015, 96, Plate XXIII: 7, 8) a v souboru z povrchových sběrů z Lesné u Znojma (Šebela – Přichystal – Hetfajš 2015, 167, obr. 3). Exemplář z Mistřic je tak v pořadí třetím nálezem z území Moravy a místo jeho objevu představuje zároveň nejvýchodněji položenou lokalitu od zdrojové oblasti v dolním Bavorsku. Od ní jsou Mistřice vzdáleny vzdušnou čarou něco přes 400 km (obr. 5).

2.4 Datace

Vzhledem k poloze analyzovaných dýk v prostředí jihovýchodní Moravy je jejich přesná kulturní klasifikace poměrně komplikovaná, a proto je nutné na získané údaje nahlížet z různých úhlů pohledu. Po surovinové stránce lze konstatovat, že obě silicitové dýky z Místřic jsou zhotoveny ze surovin, jejichž zdroje nejsou na jižní nebo střední Moravě ani v oblastech s ní sousedících (Rakousko, Čechy a Slovensko). V těchto regionech jsou proto právem oboustranně plošně retušované dýky v odborné literatuře považovány za importy. Po typologické stránce můžeme místřické nálezy řadit v klasické typologii severských dýk k typu I. Donedávna byly klasifikovány jako importy jen ze severu Evropy, kde k jejich výrobě byl využíván severský pazourek. Na severním pobřeží Německa, případně až ve Skandinávii se nacházejí dílny, které je produkovaly. Odtud byly distribuovány dálkovým obchodem až na území České republiky. Pod pojmem severské silicity na území Polska, Německa a okraje České republiky (české Slezsko) rozumíme silicity severského původu, které sem byly dopraveny v pleistocénu kontinentálním ledovcem. V odborné literatuře se pro ně ujal označení silicity z glacienních sedimentů.

Z této suroviny je zhotovena dýka Místřice II, k níž známe četné analogie v oblastech na západ od řeky Moravy, a to zejména ve výbavě mužských kostrových hrobů protoúnětické kultury (např. Moravská Nová Ves, Hrušky, Otnice, Pavlov ad.; Šebela 1998, Taf. 1–2). Prozatím ojedinělý je doklad výskytu dýky z uvedené suroviny v kostrovém hrobě kultury zvoncovitých pohárů na pohřebišti v Hošticích-Herolticích na Vyškovsku, kde dýka není bifaciálně retušovaná, ale upraveny jsou jen hrany čepele (Matějčíková 2009).

Odlišnou situaci můžeme pozorovat na levobřeží řeky Moravy, kde se protoúnětická kultura nevyskytuje (Ondráček 1967, obr. 1). Jedná se o oblast, kde na konci eneolitu registrujeme památky jak kultury se šňůrovou keramikou, tak kultury se zvoncovitými poháry, ale i epišňůrového příkarpatského kulturního okruhu. Geograficky spadají nálezy dýk z Místřic do středního Pomoraví a jsou v tomto regionu ojedinělé. Stejná nálezová situace je v dolním Pomoraví (levobřeží Moravy na území Slovenska), kde jsou silicitové dýky bez rukojeti zastoupeny pouze artefaktem z Kút (Šebela, Přichystal 2014, obr. 8: 3). O něco bohatší na nálezy je horní Pomoraví (oblast mezi řekou Bečvou a Napajedelskou bránou). Odtud registrujeme ojedinělé kusy získané povrchovým sběrem (např. Lhota u Lipníka nad Bečvou: Figel – Novotný 2007, 364, obr. 13), ale i artefakty pocházející z výbavy kostrových hrobů.

Naši pozornost obrátíme především k hrobovým nálezům. Ve třicátých letech minulého století zaznamenal Inocenc Ladislav Červinka výskyt dýky v Podolí (okres Přerov), kde měl před rokem 1925 z rozoraného hrobu zachránit vlastivědný pracovník Antonín Telička (1866–1925) šňůrový pohár, fasetovaný sekeromlat a „retušované jaspisové kopí listovité“ (Červinka 1934, 20; *idem* 1943, 11; Kalousek 1945, II. díl, 125). Z uvedeného hrobu se do dnešních dnů nic v Muzeu Komenského v Přerově nezachovalo, nedisponujeme k němu žádnou kresebnou dokumentací ani zápisem v inventární knize přerovského muzea. František Kalousek (1945, II. díl, 125), který vytvořil v roce 1945 v rámci své disertace soupis památek kultury se šňůrovou keramikou pro území Moravy a českého Slezska, vyjádřil pochybnost, zda jmenovaný hrobový celek vůbec existoval.

Nové nálezy byly získány díky rozsáhlým archeologickým výzkumům realizovaným v souvislosti s výstavbou dálniční sítě na Hulínsku. Jako první můžeme uvést artefakt ze Stříbrnic, který byl objeven na ploše pohřebního areálu s nálezy jak kultury se šňůrovou keramikou, tak i kultury zvoncovitých pohárů (Peška 2009, 177). Dalším kusem je silicitová dýka z Hulína (naleziště *Hulín 3*), kde se podařilo v roce 2005 na pohřebišti nitranské kultury nalézt ve výbavě jednoho z hrobů exemplář s mírně poškozenou čepelí (Schimerová

2014). U dýky ze Lhoty u Lipníka nad Bečvou stejně jako u nálezů z Hulína disponujeme určením použité suroviny. V obou případech byl využit silicit z glacienních sedimentů. Lokalita Hulín se nachází v předpolí Moravské brány a Lhota u Lipníka nad Bečvou v bečevské části Moravské brány. Moravská brána je od pradávna významnou komunikační spojnici spojující Moravu se Slezskem, v celoevropském pohledu spojovala Pobaltí se Středomořím. Tudy procházela od pravěku trasa dálkového obchodu známá pod názvem *Jantarová stezka*. Výskyt silicitových dýk severské proveniencí v regionech na východ od řeky Moravy můžeme spojit s výše uvedenou obchodní stezkou a s ohledem na dosavadní nálezový fond s lidem kultury se šňůrovou keramikou a epišňůrového příkarpatského kulturního okruhu.

Druhá dýka či listovitý hrot (Mistřice III) je zhotovena z bavorského deskovitého silicitu neboli plattensilexu typu Baiersdorf. Zdroje této suroviny naposledy charakterizoval A. Binsteiner (2005), který popsal výskyt dýky z deskovitého silicitu typu Arnhofen z Mitterbreitsach (Innkreis) v Horních Rakousích (Binsteiner 2011, 22). Časově ji zařadil do pozdního eneolitu, nejspíš k chamské kultuře. Dýky z deskovitého rohovce jsou samozřejmě známy i přímo z Bavorska (např. Straubing-Alburg; Binsteiner 2011, Tab. 58), kde bývají součástí hrobové výbavy jak v hrobech kultury se šňůrovou keramikou (Wernard 1999, 37, Abb. 24), tak i kultury zvoncovitých pohárů (Engelhardt 2005, 33, Abb. 35; Heyd 2000, 273). Jak bylo uvedeno na jiném místě, registrujeme výskyt těchto dýk na území sousedních Čech, kde je známe z ojedinělých nálezů. Můžeme k nim přiřadit dýky/hroty, které jsme zaznamenali na výšinných hradiscích chamské kultury v západních Čechách v povodí řeky Ohře (Velká skála u Bzí a Lopata u Štáhlavic; Popelka 2001, 183, 185, obr. 7, 10). V tomto regionu se podle současného stavu pramenné základny nevyskytují nálezy ani kultury se šňůrovou keramikou, ani kultury zvoncovitých pohárů. Silicitové dýky z Velké skály u Bzí doprovázejí v kolekci štípané industrie také bifaciálně retušované artefakty, pro které se ujal v odborné literatuře označení segmenty (Kopacz – Přichystal – Šebela 2009, 98–100, Table 14). Tyto artefakty se pak v českomoravském sídelním prostoru vyskytují i v mladším období kultury zvoncovitých pohárů (Morava: Kopacz – Přichystal – Šebela 2015, Planche 7: 2–8; Čechy: *ibidem* 2015, Planche 14: 11; 15: 7, 9, 10). Jejich výskyt na hradisku Velká skála u Bzí (nepublikováno) naznačuje, že chamská kultura by mohla v západních Čechách přežívat do období pozdního eneolitu, stejně jako jevišovická kultura na Moravě (Kopacz – Přichystal – Šebela 2014, 38).

Na Moravě se silicitové dýky z bavorského plattensilexu vyskytly na třech lokalitách (počítaje v to i zde publikovaný nález z Mistřic III). Jejich dosavadní výskyt je vázán na regiony jižní a jihovýchodní Moravy (dva nálezy ze Znojemska a jeden z Uherskohradištska). Tvarově jsou jim podobné na území západně od řeky Moravy v moravské větvi kultury zvoncovitých pohárů dýky ze silicitů z glacienních sedimentů (Hoštice-Heroltice, hrob 910, Matějčíková 2009, Plate C-III: 8; Klenovice na Hané: Kopacz – Přichystal – Šebela 2009, Plate XXXV: 2), které byly zhotoveny rovněž z úštěpů, nejsou plošně retušovány a jen oboustranná boční retuš vymezuje tvar jejich čepele.² Jde o tutéž techniku, která byla aplikována u silicitových dýk z bavorského plattensilexu. Na základě zjištěné shody můžeme výskyt dýk z bavorských surovin na levobřeží Moravy spojit pravděpodobně s kulturou zvoncovitých pohárů.

3. ZÁVĚRY V MIKROREGIONÁLNÍM KONTEXTU

Pokud vyjdeme z výše diskutované problematiky datace mistřických nálezů, můžeme se vyjádřit i k celkovému obrazu pozdní eneolitického osídlení v mikroregionu Uherskohradištska. Ze samotných Mistřic se nejedná o první nálezy z tohoto období. Ve sbírkách Slovákého muzea je uloženo i několik ojedinělých broušených artefaktů (ič. SF 2533–2534),

včetně serpentinitového sekeromlatu, který můžeme spolehlivě datovat do kultury se šňůrovou keramikou (i.č. SF 2535). Památky po nositelích této kultury se geograficky váží zejména na centrální část sledovaného mikroregionu, a to především na širší okolí soutoku říčky Olšavy s Moravou a dolní Poolšaví. Místřice pak leží na severním okraji uvedeného území. Ze středního Pomoraví známe ze starších archeologických výzkumů především hrobové celky KŠK (např. z Kunovic a Míkovic: Hrubý 1982, 103–104, Šebela 1999, 101, Plate 38: 4). Relativně četná je zde i síť ojedinělých nálezů fasetovaných sekeromlatů a dalších typů mlatů (Staré Město, Kunovice, Dolní Němčí, Polešovice, Popovice, Ostrožská Nová Ves a mnoho dalších; Šebela 1999, Plate 137: 4; 145: 3; 151: 4; 167: 2–4; 168: 3) a v menší míře také silicitových seker (Hluk, Nedachlebice, Polešovice, Popovice; Červinka 1942; Hrubý 1982, 104; Přichystal – Šebela – Dufka 2008).

Velmi podobný geografický obraz vykazuje i rozložení jednotlivých druhů sídlištních a funerálních komponent v kultuře zvoncovitých pohárů. Největší shluk sídlišť i pohřebišť se nacházel na území dnešních Kunovic (Abrahámová cihelna, Nová čtvrť, Petříkovec ad.; Hanák 1937; Snášil 1996, 13) vzdálených od Místřic přibližně 7 km na jihozápad. Další početnější nálezy KZP jsou ale evidovány i z Babic, Kudlovic, Polešovic a Uherského Hradiště-Sadů (Ondráček – Dvořák – Matějčková 2005, 79–81, Taf. 63–64). Pokud bychom započítali také ojedinělé nálezy kamenné industrie (silicitové šipky, segmenty a nátepní destičky), dosahoval by celkový počet dokladů aktivit nositelů kultury zvoncovitých pohárů v zájmovém mikroregionu okolo tří desítek (Hrubý 1982, 104–106; Snášil 1996, 11–13).

Prozatím nejméně pozdně eneolitických komponent známe v oblasti středního Pomoraví z epišňůrového kulturního komplexu (dále jen EPKK), reprezentovaného zde nitranskou kulturou. Sporadický výskyt lokalit EPKK byl zaznamenán jak na Uherskohradištsku (celkem šest na katastrech Dolního Němčí, Polešovic, Uherského Brodu, Uherského Hradiště-Sadů a Uherského Ostrohu), tak v přiléhající oblasti Hodonínska (celkem pět na katastrech Strážnice a Sudoměřic; souhrnně viz Peška – Tajer 2015, 77–81).

Jak je tedy ze stručného přehledu patrné, na sledovaném území docházelo v závěru eneolitu k soužití několika etnicky a kulturně odlišných skupin s variabilními kontakty a ekonomickou základnou, což můžeme pozorovat i na jednotlivých surovinách silicitových dýk. Analýzou dvou exemplářů dýk bez rukojeti (v jednom případě dýky/hrotu) z Místřic byly na Uherskohradištsku prokázány kontakty ke dvěma odlišným regionům a zároveň i výrobním centřům. Zatímco dýka Místřice II je jasným příkladem severské produkce, artefakt Místřice III je po technologické i surovinové stránce jednoznačně produktem výrobního centra v Dolním Bavorsku.

Stat' vznikla s podporou Programu výzkumné činnosti Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v. v. i. (L. Šebela). Petroarcheologické analýzy A. Přichystala byly podporovány grantem Ústavu Geologických věd Masarykovy univerzity (Institucionální podpora č. 2222/315010).

Poznámky:

- 1 Za spolupráci a informace děkujeme P. Švehlovi z Kněžpole.
- 2 Tvarové a velikostní analogie můžeme ojediněle nalézt také v prostředí protoúnětické kultury na jižní Moravě. Uvést lze např. dva hroty z PÚK pohřebiště v Bedřichovicích (Čižmář – Dvořák 1985, obr. 10: 10, 11). Odlišné je ovšem technologické provedení retuše.

Literatura:

- B i n s t e i n e r, Alexander, 2005. Die Lagerstätten und der Abbau bayerischer Jurahornsteine sowie deren Distribution im Neolithikum Mittel und Osteuropas. *Jahrbuch der Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 52, 43–155.
- B i n s t e i n e r, Alexander, 2011. *Rätsel der Steinzeit zwischen Donau und Alpen: [Begleitband 1 zur Ausstellung "Rätsel der Steinzeit zwischen Donau und Alpen"; Nordico-Museum der Stadt Linz 10. 2. – 1. 5. 2011, Historisches Museum der Stadt Regensburg 3. 6. – 6. 11. 2011]*. Linz: Magistrat der Landeshauptstadt Linz. Linzer archäologische Forschungen; Bd. 41.
- Č e r v í n k a, Inocenc Ladislav, 1934. *Mohyly na východní Moravě*. Nepublikovaný rukopis uložený v archivu Archeologického ústavu Moravského zemského muzea v Brně. Kojetín.
- Č e r v í n k a, Inocenc Ladislav, 1942. Šňůrová keramika na moravském Slovácku. In: *Sborník velehradský* 13, 3–13.
- Č e r v í n k a, Inocenc Ladislav, 1943. *Osídlení kraje olomouckého v pravěku*. Zvláštní otisk z I. části II. dílu „Vlastivědy střední a severní Moravy“. Zábřeh.
- Č i ž m á ř, Miloš a D v o ř á k, Petr, 1985. Protoúnětické pohřebiště v Bedřichovicích. *Archeologické rozhledy* 37, 413–425.
- E n g e l h a r d t, Bernd, 2005. Bemerkungen zu den neu etdeckten Glockenbechergräbern von Atting, „Aufeld“. *Das archaologische Jahr in Bayern*, 31–34.
- F i g e l, Dalibor a N o v o t n ý, Václav, 2007. Lhota u Lipníka nad Bečvou (okr. Přerov). *Přehled výzkumů* 48, 364–365.
- H a n á k, Karel, 1937. Nové archeologické nálezy a výkopy. *Sborník velehradský, Nová řada* 8, 34–37.
- H e y d, Volker, 2000. *Die Spätkupferzeit in Süddeutschland: Untersuchungen zur Chronologie von der ausgehenden Mittelkupferzeit bis zum Beginn der Frühbronzezeit im süddeutschen Donauinzugsgebiet und den benachbarten Regionen bei besonderer Berücksichtigung der keramischen Funde. Textband*. Bonn: Rudolf Habelt. 485 s. Saarbrücker Beiträge zur Altertumskunde; Bd. 73.
- H ö g b e r g, Anders a O l a u s s o n, Deborah, 2007. *Scandinavian Flint – an Archaeological Perspective*. Aarhus, Denmark.
- H r u b ý, Vilém, 1982. Nejstarší dějiny středního Pomoraví. In: Nekuda, Vladimír, ed. *Uherskohradišsko*. V Brně: Muzejní a vlastivědná společnost, Vlastivěda moravská, 83–167.
- K a l o u s e k, František, 1945. *Moravská šňůrová kultura*. Díl I-III. Nepublikovaný rukopis disertační práce uložený na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity v Brně. Brno.
- K o p a c z, Jerzy, P ř i c h y s t a l, Antonín a Š e b e l a, Lubomír, 2009. *Lithic Chipped Industry of the Bell Beaker Culture in Moravia and its East-Central European Context*. Brno: Archeologický ústav Akademie věd České republiky. 364 s.
- K o p a c z, Jerzy, P ř i c h y s t a l, Antonín a Š e b e l a, Lubomír, 2014. *Lithic Chipped Industry of the Young Eneolithic in Moravia and Czech Silesia*. Brno: Archeologický ústav AV ČR. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno Brno, 46. 185 s.
- K o p a c z, Jerzy, P ř i c h y s t a l, Antonín a Š e b e l a, Lubomír, 2015. L industrie lithique taillée campaniforme son milieu oriental. La Moravie, La Bohème et la question du „reflux migratoire“. *Acta Archaeologica Carpathica* 50, 33–67.
- L o m b o r g, Ebbe, 1973. *Die Flintdolche Dänemarks: Studien über Chronologie und Kulturbeziehungen des südsandinavischen Spätneolithikums*. Kopenhagen: H.J. Lyngé. 218 s.
- M a t ě j í č k o v á, Andrea, 2009. Lithic Chipped Industry from the Cemetery of the Bell Beaker Culture in Hoštice-Heroltice, Vyškov district. In: Kopacz, Jerzy, Přichystal, Antonín a Šebela Lubomír, eds. *Lithic Chipped Industry of the Young Eneolithic in Moravia and Czech Silesia*. Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno Brno, 46. 275–298.
- O n d r á č e k, Jaromír, 1967. Moravská protoúnětická kultura. *Slovenská archeológia* 15, 389–446.
- O n d r á č e k, Jaromír, D v o ř á k, Petr a M a t ě j í č k o v á, Andrea, 2005. *Siedlungen der Glockenbecherkultur in Mähren: Katalog der Funde*. Brno: Ústav archeologické památkové péče Brno. Pravěk. Supplementum; 15. 110 s.
- P e š k a, Jaroslav, 2009. *Protoúnětické pohřebiště z Pavlova*. Olomouc: Archeologické centrum Olomouc. 440 s.

- P e š k a, Jaroslav a T a j e r, Arkadiusz, 2015. Problematika epišňůrových sídlišť na Moravě – stav poznání. In: Bátor, Jozef a Tóth, Peter, eds. *Keď bronz vystriedal meď: zborník príspevkov z XXIII. medzinárodného sympózia „Staršia doba bronzová v Čechách, na Morave a na Slovensku“*, Levice 8.–11. októbra 2013. Nitra: Archeologický ústav SAV, 77–103.
- P o p e l k a, Miroslav, 2001. Poznámky ke štípané industrii z Bzí a Lopaty, okr. Plzeň-jih. *Praehistorica* 25–26, 179–204.
- P ř i c h y s t a l, Antonín, 1984. Petrografické studium štípané industrie. In: Kazdová, Eliška. *Těšetice-Kyjovice [Díl] 1, Starší stupeň kultury s moravskou malovanou keramikou*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně. Spisy filozof. fakulty Univ. J. E. Purkyně v Brně; Čís. 260, 205–211.
- P ř i c h y s t a l, Antonín, 2009. *Kamenné suroviny v pravěku východní části střední Evropy*. Brno: Masarykova univerzita. 331 s.
- P u t z e r, Andreas, 2011. Faszination Ötzi. In: Fleckinger, Angelika, ed. *Otzi 2.0: eine Mumie zwischen Wissenschaft, Kult und Mythos*. Stuttgart: Theiss, 22–43.
- S c h i m e r o v á, Eva, 2014. *Sídliště a pohřebiště nitranské kultury v Hulíně*. Rukopis diplomové magisterské práce uložený na Univerzitě Komenského v Bratislavě.
- S n á š i l, Robert, 1996. Archeologie a Kunovice. In: Čoupek, Jiří et al. *Kunovice v proměnách času*. Břeclav: Moraviapress, 7–21.
- Š e b e l a, Lubomír, 1997. Siliceous Daggers in Moravia and the Problems of their Origin. In: Schild, Romuald a Sulgostowska, Zofia, eds. *Man and Flint: proceeding of the VIIth International Flint Symposium, Warszawa – Ostrowiec Świętokrzyski, September 1995*. Warszawa: Institute of Archaeology and Ethnology Polish Academy of Sciences, 319–323.
- Š e b e l a, Lubomír, 1998. Spätäneolitische und altbronzezeitliche Silexdolche in Mähren. In: Luchardus, Jan a Stein, Franke, eds. *Saarbrücker Studien und Materialien zur Altertumskunde 6/7, 1997/98*, Bonn: Dr. Rudolf Habelt, 199–226.
- Š e b e l a, Lubomír, 1999. The Corded Ware Culture in Moravia and in the Adjacent Part of Silesia: (Catalogue). Brno: Archeologický ústav AV ČR, *Fontes archaeologiae Moravicae*; tom. 23. Brno. 226 s.
- Š e b e l a, Lubomír a P ř i c h y s t a l, Antonín, 2014. Silicitové dýky na území České a Slovenské republiky. Předběžná studie. *Studia Archeologica Brunensia* 19-1, 67–94.
- Š e b e l a, Lubomír, P ř i c h y s t a l, Antonín a H e t f a i š, Rostislav. 2015. Lesná (k. ú. Lesná u Znojma, okr. Znojmo), *Přehled výzkumů* 56-1, 167.
- Š e b e l a, Lubomír, P ř i c h y s t a l, Antonín, H u m p o l o v á, Alena a P r o k e š, Lubomír, 2015. Eneolithic hillfort Starý Zámek near Jevišovice. A contribution to lithic chipped industry research in southwestern Moravia. *Přehled výzkumů* 56-1, 59–117.
- Š k r d l a, Petr, Š e b e l a, Lubomír a N e j m a n, Ladislav, 2003. Mistřice (okr. Uherské Hradiště). *Přehled výzkumů* 44, 227–228.
- W e r n a r d, Joachim, 1999. Ein vorgechichtliches Siedlungsareal und endneolitische Einzelgräber in Riedlingen. *Das archäologische Jahr in Bayern* 1998, 36–38.

Mgr. Jaroslav B a r t í k (n. 1990), archeolog Slovákckého muzea v Uherském Hradišti. Ve svém odborném zájmu se věnuje problematice zdrojů a distribuce kamenných surovin v době kamenné, lengyelské kultuře a záchranné archeologii na Uherskohradištsku. Doktorand na Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakultu Masarykovy univerzity.

Dr. hab. PhDr. Lubomír Š e b e l a, CSc. (n. 1953), výzkumný pracovník Archeologického ústavu Akademie věd ČR, Brno, v.v.i., věnující se problematice pozdní doby kamenné na Moravě a v přílehlé části Horního Slezska.

Prof. RNDr. Antonín P ř i c h y s t a l, DSc. (n. 1950), vysokoškolský profesor působící na Ústavu geologických věd Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity. Zabývá se problematikou petroarcheologie, především určování surovin broušené a štípané kamenné industrie.

Late Eneolithic Daggers from Mistřice, South Moravia

Abstract

The surroundings of the village Mistřice (district of Uherské Hradiště, south Moravia) is, represents, from the viewpoint of current knowledge, the only locality along the river Morava with the occurrence of flint daggers (*cf.* Šebela 1997, 1998; Šebela–Přichystal 2014, 70, Fig. 2). The fact that there are already three samples of daggers from Mistřice which can be considered men's weapons showing their social status rather than tools, is even more interesting (Peška 2009, 184). It is a unique concentration especially if we consider the fact that there have been only about fifty daggers found within the whole area of Moravia, and in majority of the cases only one example was identified in the areas of respective localities or villages.

Even though there was a collection of small ceramic objects found with one sample of a dagger, it is not possible to state whether they come from a real archaeological locality or it is simply a single isolated artefact outside the settlement or burial areas. The aim of the article is to introduce technological and typological analysis of materials of two available flint daggers which has brought along interesting findings concerning materials used as well as production centres, long distance contacts and also the settlements along the middle reaches of the river Morava at the turn of the Late Neolithic and Bronze Age.

From the typological point of view, the first sample (dagger Mistřice II) can be considered a mesial fragment of planar retouching without a haft (Fig. 2:1; 3:1). The dagger was damaged right in the half of its length, its blade part is broken off and the nape is slightly damaged too. Its preserved dimensions are 42×34.5×10 mm and the weight is 18 grams.

Second artefact (dagger Mistřice III) was completely preserved (Fig. 2:3; 3:2) and from the typological point of view it is something between a dagger without a haft and a leaf-like point (dimensions 50×24×8 mm, weight 9 grams). No determinative division line for its dating has been provided yet and it would be very subjective due to the functional variability and the size and character of raw material. An average length of the points in Middle Europe is about 57.7 mm, though most flint daggers are at least twice as long. Thus the smaller samples could be functionally used both as daggers and, which is more probable, as points of spears and lances.

As for the material this could be identified by its inner structure and the occurrence of microfossils such as silicite from glacial sediments (also erratic silicite or flint from glacial sediments). The artefact from the locality B (Mistřice III) is made of Bavarian plate chert (plattensilex) of the Baiersdorf type.

The occurrence of flint daggers from the erratic flint in the regions east off the river Morava can be connected with the Amber Road and according to the present-day finds with the people with Corded Ware culture and Epi-Corded Carpathian cultural circle. On the other hand, the second sample (dagger Mistřice III) can be connected with the people of the Bell Beaker culture due to the materials used as well as to the technology of production (only the edges of the artefact are retouched).

During the Late Eneolithic period there were several ethnically and culturally different groups living together in the area of the middle reaches of the river Morava having variable contacts with the economic base which is also reflected by respective materials of flint daggers. The analysis of two samples of daggers without hafts (in one case a dagger/point) from Mistřice, proved contacts with different regions and manufacturing centres at the same time in the region of Uherské Hradiště. While the dagger Mistřice II is the undisputable example of northern production, the artefact Mistřice III is, as for technology and material, positively product of a manufacturing area in Lower Bavaria.

Spätäeneolithische Silexdolche aus Mistřice, Südmähren

Zusammenfassung

Die Umgebung der Gemeinde Mistřice bei Uherské Hradiště stellt hinsichtlich des bisherigen Erkenntnisstandes den vorerst einzigen Standort mit Vorkommen von Silexdolchen im mittleren Marchtal dar (siehe Šebela 1997, 1998; Šebela–Přichystal 2014, 70, Abb. 2). Um so interessanter ist

der Umstand, dass gerade aus Mistřice bereits drei Exemplare dieser Steinartefakte stammen, die wir weniger als Werkzeuge ansehen können, sondern eher als männliche Kämpferattribute, die auf die soziale Stellung ihrer Träger in der Gesellschaft verweisen (Peška 2009, 184). Aus der Sicht der Flächenverteilung der Silexdolchfunde handelt es sich um eine einzigartige Konzentration, vor allem wenn wir bedenken, dass aus dem gesamten mährischen Raum bis jetzt nur etwa fünfzig solcher Dolche bekannt sind, wobei in der großen Mehrheit an einem archäologischen Fundort oder in der Gemarkung einer Gemeinde lediglich ein einziges Exemplar identifiziert wurde.

Obwohl gemeinsam mit einem der Dolchfunde auch eine kleine Kollektion atypischer Keramik ausgegraben wurde, kann bei keinem Fundstück zuverlässig bestimmt werden, ob es von einem realen archäologischen Standort stammt oder ob es sich um ein völlig einzigartiges Artefakt außerhalb eines Siedlungs- oder Bestattungsbereichs handelt. Das Ziel der vorgelegten Abhandlung ist das Vorstellen der technologisch-typologischen Analyse und der Rohstoffuntersuchung von zwei zugänglichen Silexdolchen, die interessante Erkenntnisse zu den Gesichtspunkten verwendete Rohstoffe, Fertigungszentren und Fernkontakte sowie Besiedlung im mittleren Marchtal zur Wende des Spätneolithikums und der frühen Bronzezeit brachte.

Aus typologischer Sicht können wir das erste Exemplar (den Dolch Mistřice II) als mittleres Fragment eines beidseitig flächenretuschierten Dolches bestimmen, der zu den Typen ohne Griff gehört (Abb. 2:1, 3:1). Der Dolch wurde dicht hinter der Mitte seiner ursprünglichen Länge beschädigt, wobei seine Schneidpartie abgebrochen ist. Leicht beschädigt ist dann auch der Rücken selbst. Die erhaltenen Maße betragen 42×34,5×10 mm. Das Gewicht beträgt 18 g.

Der zweite Artefakt (Dolch Mistřice III) blieb komplett erhalten (Abb. 2: 2, 3: 2) und steht typologisch aufgrund seiner geringeren Größe an der Grenze zwischen grifflosen Dolchen und blattförmiger Spitze (Maße 50×24×8 mm, Gewicht 9 g). Eine feste determinierende Grenze zu ihrer Unterscheidung wurde bislang noch nicht festgelegt und in vielen Fällen wäre sie subjektiv aufgrund der funktionellen Variabilität und auch der Größe sowie des Charakters des Ausgangsrohstoffs. Der Längenmedian der Dolchspitzen Tasten in Mitteleuropa 57,5 mm, der überwiegende Teil der Silexdolche erreicht jedoch mindestens doppelte Werte. Die subtileren Exemplare konnten daher in ihrer Funktion einerseits als Dolche dienen, und andererseits, was oft wahrscheinlicher erscheint, auch als Lanzen- oder Speerspitze (Peška 2009, 180–184).

Aus Sicht des Rohstoffs konnte das Ausgangsmaterial des Dolchs Mistřice II anhand der festgestellten inneren Struktur und des Auftretens von Mikrofossilien als Silizite aus glazigenen Sedimenten (auch erratiche Silizite oder Feuerstein aus den glazigenen Sedimenten) wahrscheinlich dänischen Alters bestimmt werden. Das Artefakt aus der Lage B (Mistřice III) dagegen ist aus bayerischem plattenförmigen Hornstein (Plattensilex) vom Typ Baiersdorf gefertigt.

Das Vorkommen von Dolchen aus erratiche Siliziten in Regionen östlich der March können wir mit der Bernsteinstraße in Verbindung bringen und in Hinblick auf den bisherigen Fundbestand mit den Menschen der Schnurkeramikultur und dem epi-schnurkeramischen karpatenländischen Kulturkreis. Das zweite Exemplar dagegen (der Dolch Mistřice III) kann aufgrund des verwendeten Rohstoffs und des Herstellungsverfahrens (es sind nur die Kanten retuschiert) mit den Trägern der Glockenbecherkultur in Verbindung gebracht werden.

Im Raum des mittleren Marchtals kam es gegen Ende der Kupfersteinzeit zum Zusammenleben mehrerer ethnisch und kulturell unterschiedlicher Gruppen mit variablen Kontakten und verschiedener wirtschaftlicher Basis, was wir auch an den einzelnen Rohstoffen der Silexdolche beobachten können. Dank einer Analyse der beiden grifflosen Dolche (in einem Fall einer Dolchspitze) aus Mistřice wurden in der Umgebung von Uherské Hradiště Kontakte zu zwei unterschiedlichen Regionen und zugleich auch Fertigungszentren nachgewiesen. Während der Dolch Mistřice II das klare Beispiel einer nordischen Produktion ist, ist der Artefakt Mistřice III in Herstellungstechnologie und Rohstoff eindeutig ein Produkt des Fertigungszentrums in Unterbayern.

PŘÍSPĚVĚK K PROBLEMATICE OPEVNĚNÍ V POLOZE „DOLNÍ A HORNÍ HRÁDEK“ NA KATASTRÁLNÍM ÚZEMÍ VELEHRADU

Zdeněk Schenk, Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno

Lenka Běhounková, Muzeum Kroměřížska; Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno

Tomáš Chrástek, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

Dalibor Janiš, Katedra historie, Filozofická fakulta, Ostravská univerzita, Ostrava

Jan Mikulík, Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno

Radim Vrla, Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště, Kroměříž

V letech 2009–2015 probíhal v souvislosti s rozsáhlými stavebními pracemi v areálu bývalého cisterciáckého kláštera na Velehradě záchranný archeologický výzkum společnosti Archaia Olomouc o.p.s. Během výzkumu došlo rovněž k odkryvu některých částí klášterního opevnění. Samostatnou problematiku, již je věnován tento příspěvek, představují relikty opevnění v polohách „Dolní a Horní Hrádek“, dodnes dochované jižně od kláštera.

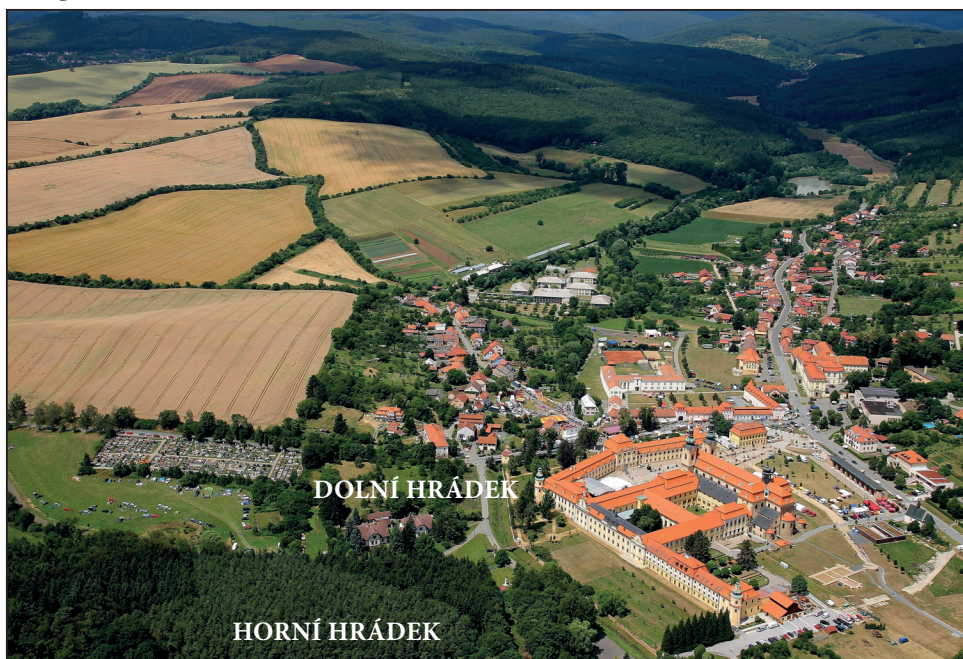
1. Úvod

Témata spojená s problematikou opevnění areálu bývalého cisterciáckého kláštera Velehrad stála ještě donedávna mezi badateli spíše na periferii zájmu. Jejich pozornost přitahovalo především samotné jádro konventu tvořené monumentálním klášterním kostelem Nanebevzetí Panny Marie a sv. Cyrila a Metoděje s přilehlými budovami konventu, přičemž svoji roli sehrál rovněž nedostatečný stav výzkumu klášterní fortifikace. Světlou výjimku představoval odkryv jihovýchodní kruhové věže a části východní obvodové hradby na počátku 20. století (Nevěřil 1909) a rovněž zachycení průběhu severní hradby zjišťovacími sondami položenými v prostoru severně od baziliky v roce 1993 (Kohoutek 1996). Zcela novým impulsem byly překvapivé výsledky záchranného archeologického výzkumu, probíhajícího v prostoru areálu bývalého velehradského konventu v letech 2009–2015, které umožnily doplnit mezery v poznání, částečně rehabilitovat význam a upřesnit vznik opevnění do poloviny 13. století. Dílčí výsledky tohoto výzkumu byly shrnuty v několika studiích (Schenk – Mikulík 2011; Mikulík – Schenk – Vrla 2012; Schenk 2015).

Vedle fortifikovaného vnitřního areálu kláštera vyvstala nutná potřeba revize dosavadních poznatků také v případě historicky doložených externích opevnění v poloze „Dolní“ a „Horní“ Hrádek na katastru obce Velehrad, která jsou situována jižně od kláštera na pravém břehu říčky Salašky (obr. 1, obr. 14:1, obr. 17:2). Pro tyto dvě polohy se v pramenech setkáváme s označením „Dolní Hrádek“, „Horní Hrádek“ nebo pouze „Hrádek“, přičemž polohy „Horní Hrádek“ a „Dolní Hrádek“ bývají zaměňovány. Pro tuto práci vycházíme z lokalizace poloh tak, jak je uvádí Antonín Zelnitius: „... v údolí byly nedávno postaveny pro panské úředníky dvě velké vily. Místu nad nimi říká se „Dolní Hrádek“. Zde v lese, kde je val, to se označuje odedávna jako „Horní Hrádek“ (1940, 11). Cílem následného nedestruktivního průzkumu byl monitoring současného stavu terénních reliktních, porovnání nově získaných informací z terénu s mapovými podklady a revize dříve publikovaných dat.

Vzhledem ke své blízkosti od klášterní zástavby budily relikty torza opevnění pozornost a zájem již v době existence cisterciáckého kláštera, což nám výmluvně dokládá zpráva cisterciáka Christiana Hirschmentzela, který ve svém díle *Historia quadripartita de Regno, Marchionatu et Monasterio Velehradensis* z roku 1698 uvádí na straně dva: „Kolem velehradského kláštera, nejvíce směrem k jihu, se nacházejí kromě sklepů, příkopů, pahorků, starobylé zříceniny zdí, kameny, cihly a hromady kamení, často nalézány jsou stříbrné mince“.¹ Další pozoruhodný údaj zanechal kněz Jan Jiří Středovský: „Existují svědectví a další menší známky a doklady o městě Velehrad: valy, příkopy, podzemní chodby, hromady kamenů, pozůstatky zdí skryté pod povrchem a nejslavnější královské sídlo na šíji nad klášterem dnes zvané Hrádek. Jsou-li osvětleny prohlubně, jsou viditelné val, ale také se objevují velmi často různé doklady o velkolepých stavbách. Já sám jsem před časem na vlastní oči viděl a v ruce držel opracovaný kámen vykopaný z trosk královského paláce, který pocházel z klenutého oblouku nebo klenutého okna nebo brány“ (1710, 18).

Výše uvedené citace popisu lokality od obou autorů inspirovaly později v době obrozeneckého hnutí během 19. století některé badatele, kteří se pak pokoušeli spojovat relikty opevnění „Hrádek“ s velkomoravským Veligradem a dopouštěli se různých fabulací. Nema-lou roli zde jistě sehrál postupně sílící odkaz cyrilometodějské tradice. Představy promítnuté do pověsti zaznamenal také topograf Řehoř Wolný: „...je to prý zbytek onoho velikého hradu Svatoplukova“ (1857, 440).

Obr. 1. Letecký pohled na údolí Salašky s areálem „Horního Hrádku“, „Dolního Hrádku“ a velehradského kláštera v popředí, Velehrad (okr. Uherské Hradiště) 2016. Foto archiv Obecního úřadu ve Velehradě.

2. Opevnění v poloze „Dolní Hrádek“

Tvrz vybudovaná na vrchu „Dolní Hrádek“ je ve starší literatuře spojována se jménem jejího údajného velitele, za kterého je považován velehradský kastelán Jiří z Němčic, připomínaný na začátku 15. století (Hurt 1934, 84). Jak bylo zmíněno, velehradský klášter byl

od poloviny 13. století díky kvalitní fortifikační architektuře skutečnou klášterní pevností, navíc poměrně rozlehlou. Pokud měla účinně plnit svoji obrannou funkci, musela být svázána s dostatečnou vojenskou hotovostí. Písemné prameny dokládají analogicky pro řadu moravských klášterů existenci manských (ministeriálních) systémů, jejichž úkolem byla ochrana (obrana) klášterních areálů v době válečného nebezpečí (alespoň základní přehled této problematiky podal Turek 1947, 15–29). Nejstarší doklady o klášterních manech pocházejí ze 13. století (kláštery Hradisko, Louka, Třebíč, Dolní Kounice), prameny pro starší období (13.–14. století) jsou však značně torzovité a více informací přinášejí až písemnosti z 15. a 16. století. Větší pozornosti se však v literatuře dostalo jen manskému systému benediktinského kláštera v Třebíči (Fišer 2001; Kubeš 1902). Jak dokládají prameny k jednotlivým klášterním manským systémům, manové pocházeli jak z řad nižší šlechty, tak i z neurozených vrstev – z řad rychtářů, klášterních poddaných i měšťanů. Manové drželi klášterní statky, urození zpravidla vesnice či dvory, neurození menší statky v podobě jednotlivých gruntů. Široký byl také rozsah konaných služeb, vedle vojenských povinností (postavení vyzbrojeného jezdce či střelce) se objevují i povinnosti strážní a hospodářské (Turek 1947, 15–29; Fišer 2001, 77–95).

Pro poznání manského systému velehradského kláštera máme k dispozici jen poměrně málo údajů, které pocházejí až z poloviny 14. století. Klášter doživotně uděloval příslušníkům nižší šlechty některé klášterní statky (vesnice) a za to si vymínil některé služby včetně služby vojenské. V roce 1341 Hynek z Nechvalína získal od kláštera do užívání na osm let dvůr ve vsi Šenhofech; měl za to klášteru poskytovat blíže nespecifikovanou pomoc patrně vojenského rázu (CDM VII, 244–245, č. 340).

Konkrétnější údaje poskytují pozdější listiny. V roce 1348 obdržel Ulman z Velké od velehradského kláštera do doživotního držení statky ve vsi Velká, za což byl povinen se na výzvu dostavit na Velehrad. Jako náhradu za sebe mohl poslat služebníka – střelce (*unum famulum balistarium*; CDM VII, 626–627, č. 879). Podobně v roce 1381 získali do doživotního užívání ves Traplice Jan Čech z Neprotova (psal se také podle Kralic) a jeho matka Markéta. V případě potřeby byl Jan povinen osobně se dostavit s koněm a samostřílem (*cum uno equo et balista*) do kláštera; mohl za sebe ale poslat náhradu (CDM XV, 189–190, č. 220; Hurt 1934, 78, 84). Podobná zpráva je z roku 1409, kdy Protivec ze Zástřizl obdržel od kláštera do doživotního užívání dva lány v Ořechově. Také on byl povinen v případě potřeby „jednoho střelce poslati na klášter“. Uvedený drobný statek před Protivcem držel Hereš z Chýlic, snad také klášterní man (CDM XIV, 64–65, č. 65). V roce 1424, tedy již po vyplenění kláštera v roce 1421, získali do doživotního držení dvůr v Nedakonicích Jan Hlaváč z Bukovice a Hereš z Krumsína. Také jejich povinností bylo konat službu s dvěma střelci a dvěma koni (Hurt 1934, 84; Turek 1947, 17). Jak bylo zmíněno, vojenskou službu zpravidla se samostřílem často konali rychtáři z klášterních statků. Tato služba je k roku 1393 doložena i na statcích velehradského kláštera (Hurt 1934, 85, 293).

Obrana kláštera a velení nad klášterními many náleželo klášterním purkrabím (kastelánům), kteří se v pramenech také občas připomínají (Turek 1947, 19–20). V listině z roku 1402, kterou olomoucký veřejný notář Křišťan ověřil velehradskému klášteru starší listiny moravského markraběte Karla a opavského vévody Mikuláše, vystupuje jako svědek Jiří z Němčic, *castellanus monasterii*, tedy kastelán (purkrabí) velehradského kláštera. Dalším svědkem uvedeným v listině byl Martin řečený Haltr, *antiquus iudex*, tedy patrně bývalý rychtář (vsi Velehrad?), který je současně označen jako *familiaris*, tedy klášterní služebník či man (CDM XIII, 197 č. 187). V obdobné ověřovací listině, kterou vydal v roce 1405 na Velehradě *in domo sive palacio abbatis*, tedy „v domě neboli paláci opata“, olomoucký veřejný notář Petr z Kromau (?), se mezi svědky opět připomíná nepochybně výše uvedený

Jiří z Němčic – *Georgio armigero castellano Wellegradense* (CDM XIII, 414, č. 378). Jiřího z Němčic můžeme pravděpodobně považovat za vojenského velitele klášterní hotovosti, kterému tak nepodléhaly jen externí fortifikace (Dolní, příp. Horní Hrádek), ale i celá klášterní pevnost. Přímá spojitost mezi Jiřím z Němčic a existencí Dolního Hrádku ale není jednoznačně prokázána. Dle Hurtovy spíše volné interpretace pramenů, později převzaté i dalšími autory, měla být žoldnéřská posádka, vydržovaná konventem, ubytována na dvou místech, jednak uvnitř fortifikovaného klášterního areálu a dále byla část umístěna na tvrzi „Dolní Hrádek“ (Pojsl 1990, 151–152). Tento předpoklad nelze zcela zavrhnout, neboť velehradský klášter začal vzhledem k neklidným poměrům poslední čtvrtiny 14. století patrně vyvíjet aktivity spojené se zvýšením své obranyschopnosti (Hurt 1934, 83–84, 87).

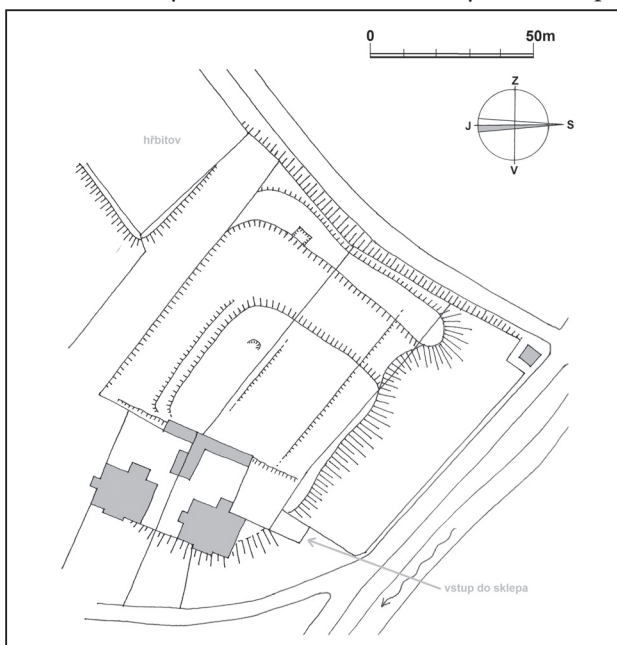
Osobu Jiřího z Němčic (1402, *de Nempczycz*) patrně můžeme ztotožnit s Jiřím (Jiříkem) z Němčiček (v pramenech užíván i tvar z Němčic), který náležel k vladyckému rodu (erb klobouk), jehož členové se psali podle Němčiček u Hustopeč a připomínají se ve druhé polovině 14. a na začátku 15. století (Pilnáček 1930, 165, č. 530; Hosák 1938, 266). Jiří z Němčic (Němčiček) se připomíná kromě uvedených zpráv ještě v letech 1380, 1381 a 1407 (ZDB I, 145, č. 781; 148, č. 852; 261, č. 147; CDM XV, 177–178, č. 207). Jde tedy o představitele nižší šlechty, která se uplatňovala ve službách pro větší pozemkové vrchnosti, jakou byl právě velehradský klášter.

Pomístní název středověké fortifikace „Dolní Hrádek“ se přenesl do současného názvu velehradské ulice Na Hrádku. Existenci tvrziště připomínají terénní relikt, které se v současné době nacházejí na parcelách č. 54 a 57 při jižním okraji intravilánu obce Velehrad. Jedná se o zahrady ležící západně od objektů bývalých hájenek čp. 111 a 112. O tvrzi se zmiňuje také archeolog Inocenc Ladislav Červinka, který shrnuje dříve publikované zmínky. Tento objekt však na rozdíl od opevnění v poloze „Horní Hrádek“ v lese Háj blíže nepopisuje. Uvádí pouze: „*Na místě opevnění založen byl r. 1832 hřbitov a tehdy byly násypy rozkopány a příkopy srovnány tak, že dnes není po nich ani památka*“ (1942, 100). Tuto informaci převzal také přední moravský kasteolog Miroslav Plaček, který považoval rovněž tvrz za zničenou v souvislosti s přeložením a vznikem nového velehradského hřbitova u cesty do Tupes, při jižním okraji obce (Plaček 2007, 674–675), přičemž patrně vycházel i z dalších dříve publikovaných zpráv (Vychodil 1883, 28; Pojsl 1990, 119, 151).² Jeden z autorů tohoto příspěvku provedl v roce 2011 revizní průzkum v okolí místa předpokládaného tvrziště, přičemž výsledky vedly ke korigování dříve publikovaných údajů.³ Během vizuální rekognoskace terénu severně od hřbitova byly pozorovány části zachovaného obvodového příkopu a vyvýšené oválné plochy jádra tvrze. Pozůstatky opevnění jsou překvapivě dodnes „skryty“ na nepřístupných oplocených pozemcích využívaných jako zahrady. Podle ústního sdělení J. Kučery z Velehradu, ulice Na Hrádku čp. 112 „*docházelo během kultivace zahrady parc. č. 57 před rokem 1989 běžně k vyorávání zlomků keramiky, větších kamenů, kusů cihel, střešních tašek a úlomků malty*“⁴

V souvislosti s touto činností byl pravděpodobně MUDr. Zdeňkem Hartlem proveden v roce 1978 zjišťovací výzkum, ke kterému bohužel nemáme žádné bližší informace a problematika je i jeho lokalizace do polohy „Dolní Hrádek“⁵

V roce 2012 byl na severním okraji lokality proveden na parcele č. 5 povrchový průzkum obdělávané plochy zahrady situované v nadmořské výšce 208 m, který nepřinesl očekávané výsledky v podobě datačního materiálu. Zaměření polohy torza středověkého opevnění „Dolní Hrádek“ spojené s povrchovým průzkumem lokality proběhlo v únoru 2015 (obr. 2).⁶ Z terénního pozorování lze vyčíst, že plocha lokality pozvolně klesá k SV až k terénní hraně, kde se terasovitě láme do nízkého, prudšího svahu (obr. 3). Podobně mírně plocha klesá k JV, k hájenkám budovaným po roce 1900. Prostor kolem nich je uměle

vyrovnán a na SZ straně ukončen zčásti hospodářskými stavbami, zčásti nízkými terénními teráskami. Pozůstatek obvodového příkopu opevnění je dnes nejvýraznější na straně západní, dobře patrný je rovněž na straně jižní. Směrem severním k Salašce se vytrácí, respektive přechází ve svah. Na jihovýchodní straně kolem hájenek není jeho průběh patrný, neboť zde byla deprese zcela zanesena a terén následně zarovnan. V centrální části byla pozorována široká a nízká valovitá vyvýšenina dosahující nadmořské výšky 216,6 m, ohraničující plochu lokality od SZ. Na vnitřní straně plochy tento útvar přechází v mělký, přímo procházející příkop, na vnější straně pak spadá prudkým svahem do útvaru, kterým probíhá silnice Tupesy – Velehrad. Na SV straně tento útvar končí pod zmíněnou terasou. Na JZ straně uvedená příkopovitá sníženina zahýbá k JV, kde pak probíhá až k zplanýrované ploše kolem myslivny (parc. č. 52). JZ okraj této sníženiny je ohraničen mírným, přímo probíhajícím svahem, kopírujícím hranici pozemku parc. č. 54. Plocha, vymezená ze dvou stran popsanou příkopovitou sníženinou, tvoří mírně vyvýšený útvar, jehož vrchol je situován v JZ části (obr. 4). Na SV je rovněž ukončen svahem zmíněné terasy, na JV pak zplanýrovanými plochami kolem mysliven, kde se nadmořská výška terénu pohybuje okolo 211,5 m.

Obr. 2. Zaměření terénní situace v ulici Na Hrádku, Velehrad (okr. Uherské Hradiště) 2015. Kresba R. Vrla.

a posléze podél jižního okraje ohrazeného areálu konventu. Obě trasy přístupových cest se střetávaly v místě strategického přemostění říčky Salašky, které se nacházelo přímo pod tvrzí. Situace polohy pozůstatků fortifikovaného středověkého objektu v těsné blízkosti kláštera Velehrad vzdáleně připomíná situaci externí opevněné polohy na zalesněném návrší zvaném „Čepička“, situovaném přibližně 1 km západně nad ženským cisterciáckým klášterem Porta Coeli v Předklášteří u Tišnova, kde proběhl archeologický odkryv na počátku devadesátých let 20. století. V tomto případě je datace vzniku opevnění kladena do druhé čtvrtiny 15. století. Existence objektu je dávana do souvislosti s držiteli klášterního panství, jimiž se patrně v roce 1428 stali páni z Pernštejna, kteří na hrádek umístili vojenskou posádku (Belcredi 1990, 99–122; Foltýn a kol. 2005, 614; Plaček 2007, 169).

Výsledek revizního průzkumu potvrdil existenci opevněného středověkého objektu, jenž byl považován za zničený.⁷ Podle předběžných závěrů se v poloze „Dolní Hrádek“ na pravém břehu říčky Salašky, na terénním výběžku klesajícím pozvolna směrem severním k vodnímu toku, na dohled od klášterního opevnění nacházela tvrz či menší hrádek. Účelem této drobné fortifikace bylo nejen posílení obranyschopnosti vlastního kláštera, ale zároveň kontrola přístupových cest – komunikací vedoucích z jihu od dnešní obce Tupesy a dále od východu ze Starého Města a Uherského Hradiště. Trasa této východní cesty procházela v minulosti skrze les „Háj“

Obr. 3. Pohled od západu na severovýchodní část torza opevnění v poloze „Dolní Hrádek“. V pozadí stavby bývalého cisterciáckého kláštera situovaného na levém břehu říčky Salašky. Patrná je barokně upravená kruhová věž zesilující jihozápadní nároží původního opevnění kláštera, Velehrad (okr. Uherské Hradiště) 2015. Foto Z. Schenk.

Obr. 4. Pohled od západu na centrálně vyvýšenou plochu torza opevněného středověkého objektu v poloze „Dolní Hrádek“. V pozadí stavby mysliven v ulici Na Hrádku, za nimi les Háj, Velehrad (okr. Uherské Hradiště) 2015. Foto Z. Schenk.

3. Opevnění v poloze „Horní Hrádek“

Patrně jednu z prvních zmínek o pomístním názvu „Hrádek“ u velehradského kláštera uvádí Vincenc Brandl, i když jeho význam interpretuje zavádějícím způsobem jako podpůrný důkaz o starobylosti místa (1862). V textu z přednášky konané 1889 v Olomouci uvádí František Myklík zajímavý údaj: „...na horním hrádku nedalo se zjistiti, odkud střepy, kamení ano i pálená mazanice pochází, proto že na něm stojí hřbitov, jsou ustaveny staré sklepy a Pánbůh ví jaké stavby tam stály za všech dob klášterních. Pod tímto horním hrádkem vykopal pan Klem ve své zahradě hromadu pálené hlíny a tvrdí, že se táhne takový pruh velmi daleko po svahu tohoto návrší. Kusy té mazanice, které já jsem viděl byly míchány se slámou a bylo na nich znáti, že jsou namazovány.“ (1890, 82.)⁸ Zde je znát určitý rozpor jednotlivých badatelů v chápání, označení, umístění a ztotožnění polohy Dolní a Horní Hrádek na rozdíl od později publikované literatury. Vzájemný vztah opevnění na lokalitě „Dolní Hrádek“ a „Horní Hrádek“ v lese Háj není dosud uspokojivě vyřešen (Plaček 2007, 675).

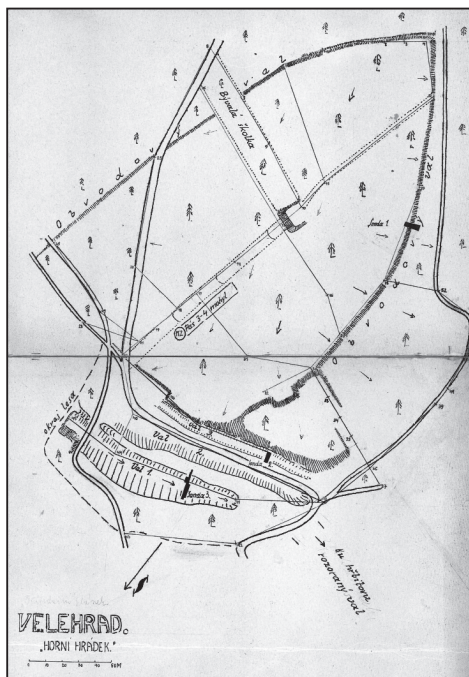
K problematice výrazné valové fortifikace zvané „Horní Hrádek“ situované jižně od ohrazeného klášterního areálu nad pravým břehem říčky Salašky v lesíku Háj se v průběhu 20. století vyjádřilo několik badatelů. O první situační náčrt terénní situace se postaral Inocenc Ladislav Červinka na počátku 20. století. Ani on se nevyhnul vzájemně záměně názvů u popisu obou poloh ve svém nepublikovaném rukopise *Zapomenuté hrady, hrádky a tvrze moravské*, kde mimo jiné uvádí existenci mělkého příkopu na západní straně lokality, kde terén výrazně klesá do údolíčka. Rovněž konstatuje: „Nádvoří není úplně rovné, není tam však pražádných zřícenin už, a také nikde kulturních vrstev.“ (1942, 101.) Z korespondence vedené řídicím učitelem Antonínem Zelnitiem v roce 1937 pochází dopis adresovaný Ředitelství čsl. Stát. archeologického ústavu, v kterém autor uvádí: „Spolu jsem poslal plán zakresleného valu na Horním hrádku v háji nad klášterem. Jakmile něco bližšího zvím, ihned oznámím. Co nejuctivěji pana ředitele a všechny zdravím a měl bych velkou radost, kdybychom se tu shledali.“⁹ V roce 1939 provedl Antonín Zelnitius společně s Vilémem Hrubým na lokalitě výzkum domnělé mohyly v lese Háj, při kterém došlo k nálezů hrotu šipky. Badatel ji mylně označil za „staroslovanskou šipku“ a od ní nekriticky odvodil, že rovněž mohyla je „staroslovanská – velkomoravská“ (Zelnitius 1940, 12–13). Podle jím publikované kresby se

ovšem jednalo o železný hrot střely s trnovým řapem a dlouhým tělem patrně romboického průřezu, který lze spojit s mnohem pozdějšími aktivitami z doby existence velehradského klášterního areálu. Do tohoto období lze zařadit i zlomek okraje nádoby nalezený a publikovaný Zelnitiem.

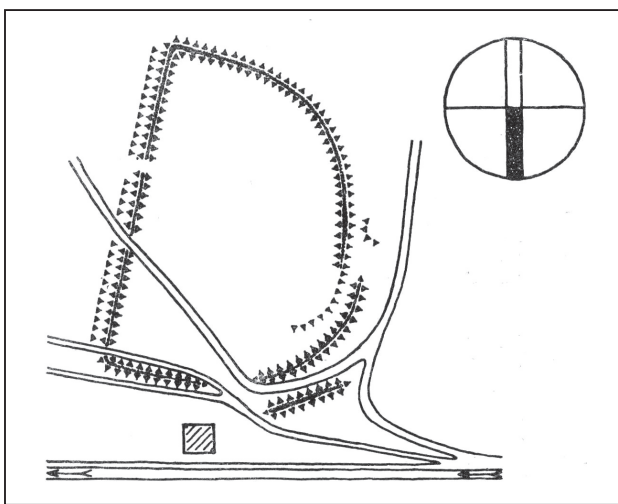
V roce 1940 proběhl přímo na lokalitě archeologický průzkum formou zjišťovacích sond vedený pracovníky Archeologického ústavu v Praze. Zpráva o výzkumu „domnělého opevnění v poloze Horní Hrádek“ pochází z pozůstalosti Antonína Knora a obsahovala vedle terénního záznamu také kresbnou dokumentaci. Fotodokumentace se nedochovala.¹⁰ Na základě výsledků výzkumu a celkového půdorysného zaměření objektu s vyznačením umístění tří položených zjišťovacích sond konstatuje autor průzkumu, že se v případě opevnění nejedná o hradiště, ale o objekt relativně mladého data, jenž souvisí s klášteřem (obr. 5). Problematiku „Horního Hrádku“ shrnuje také složka v kolektivní pasportizační práci *Přehled nejvýznamnějších archeologických lokalit Gottwaldovského kraje*, ovšem s označením „Háj = Dolní Hrádek“. Součástí původního rukopisu z padesátých let je vyjma popisu valů i fotodokumentace výzkumu domnělé mohyly, valů a plán lokality.¹¹ Plán pochází pravděpodobně z roku 1937 a dodatečně do něj byly pouze zaznačeny sondy z roku 1940. Z nálezových situací popisují také autoři profil valu ve východní části, v místě, kde jej protíná lesní cesta. V tomto profilu je rozpoznatelná červenočerně propálená hlinitá vrstva s velkými kusy uhlíků a zlomky středověkých kachlů (Hrubý – Kalousek – Hochmanová 1956, 30–32).

Ve známé práci *Hrádky a tvrze na Moravě* se její autoři vedle stručného popisu doplněného schematickým půdorysným plánkem lokality přiklání k názoru, že by mohlo jít o opevnění chránící klášter (Nekuda – Unger 1981, 303, obr. 253); (obr. 6).

Ve známé práci *Hrádky a tvrze na Moravě* se její autoři vedle stručného popisu doplněného schematickým půdorysným plánkem lokality přiklání k názoru, že by mohlo jít o opevnění chránící klášter (Nekuda – Unger 1981, 303, obr. 253); (obr. 6).

Obr. 5. Celkový orientační plán půdorysu domnělého opevnění v poloze „Horní Hrádek“ s vyznačením sond č. 1–3 položených během zjišťovacího výzkumu Antonína Knora a Miloše Šoleho v roce 1940, Velehrad (okr. Uherské Hradiště).

Obr. 6. Půdorysný plánek opevnění v lese Háji. Velehrad (okr. Uherské Hradiště). Podle: Nekuda – Unger 1981, 303.

Zda lze spojit právě tento pozůstatek opevnění s existencí klášterní tvrze s žoldnéřskou posádkou na přelomu 14. a 15. století, je přinejmenším diskutabilní otázkou. Není vyloučeno, že by mohlo jít o vojenské ležení, jak se domnívá Miroslav Plaček (2007, 674). Pokud by tomu tak skutečně bylo, nabízí se otázky datace a okolností jeho vzniku. Hypoteticky s ním lze počítat již v období markraběčích válek v závěru 14. století, což by posléze vedlo k preventivním opatřením kláštera, který nechal vybudovat externí opevnění v poloze „Dolní Hrádek“. Otázkou prozatím zůstává jeho role během dobytí kláštera v roce 1421, kde obránci opevnění velehradského konventu neobstáli proti útočníkům z Nového Tábora u Nedakonic (Žákovský 2011). V případě opevněné lokality v lese Háj není ovšem vyloučen ani tábor z období česko-uherských válek ve druhé polovině 15. století, kdy určité indicie v historických pramenech nepřímo naznačují, že opat kláštera Mikuláš nebyl v průběhu konfliktu zcela loajální vůči českému králi Jiřímu z Poděbrad a do určité míry sympatizoval s uherským králem Matyášem Korvínem, který se svým vojskem obléhal Uherské Hradiště v roce 1469 (Hurt 1934, 122). V roce 2011 byla provedena na lokalitě „Horní Hrádek“ rekonstrukce terénu a preventivní detektorový průzkum, jehož výsledky naznačují, že v nedávné minulosti došlo k odkovení větší části celkové plochy lokality (obr. 7). Bez revizního archeologického výzkumu nelze uspokojivě vyřešit otázku doby existence a funkce pozůstatků tohoto opevnění. Rovněž vzájemný vztah s polohou „Dolní Hrádek“ je prozatím velkou neznámou (obr. 17:2). V pramenech se setkáváme se zmínkou o údajném valu probíhajícím ve směru V–Z od „Horního Hrádku“ přes údolíčko směrem ke hřbitovu, kde stával „Dolní Hrádek“. Tento val měl být v minulosti rozorán, takže tuto domněnku nelze bez provedení výzkumu potvrdit.¹² Definitivní odpovědi na otázky vzniku a zániku obou výše zmíněných fortifikovaných poloh by mohl přinést jedině případný revizní zjišťovací archeologický výzkum.

Obr. 7. Pohled na patrný průběh západního valu opevnění v poloze „Horní Hrádek“, Velehrad (okr. Uherské Hradiště) 2011. Foto Z. Schenk.

4. Nálezy

4.1. Keramika

Z řešených poloh pochází tři soubory nestratifikovaného archeologického materiálu. Z polohy uváděné „Melichárkova zahrada na Dolním Hrádku“ pochází z roku 1932 soubor 23 keramických fragmentů.¹³ Střepey patří převážně hrncovitým nádobám vyrobeným z jemnozrnné písčité hmoty. Nádoby byly vypáleny z velké části redukčně, případně je u nich patrný oxidační přezah. Jeden fragment byl vypálen oxidačně. Okraje nádob jsou jednoduché vyhnuté, střechovité (kolmo či kuželovitě seříznuté) nebo ve formě okruží. Zdobení nádob se vyktuje v podobě svazku rýh, mělkých žlábků nebo žlábků kombinovaných s vlnovkou. Tři fragmenty byly zdobeny pásy drobných čtverečků vytvořených radélkem. U jednoho z okrajů byl zjištěn reparační otvor. Tento soubor lze datovat do druhé poloviny 13. až počátků 14. století.

Z lokality uváděné pod názvem „Hrádek“ na Velehradě pochází z roku 1933 nestratifikovaný soubor 41 zlomků keramiky vrcholně středověkého stáří a dále několika kovových předmětů bez uvedení bližších náleзовých okolností (obr. 8, obr. 10).¹⁴ V případě keramiky

se jedná z chronologického hlediska o relativně homogenní kolekci, jejíž jádro tvoří okraje hrnců. V jejich profilaci převažují vzhůru vytažené, svislé nebo šikmo vykloněné tvary, tzv. římsovité okraje. Ty jsou zdobené různě širokými hlubokými obvodovými vlnicemi a žlábků (obr. 8:1–5). Druhou nejpočetnější skupinu tvoří okraje hrnců střešovitě profilace (obr. 8:8). V případě jednoho kusu vodorovně seříznutého okraje hrnce se vyskytla výzdoba radélkem (obr. 8:6). Zmíněné okraje lze datovat do druhé poloviny 13. století.

Ve sbírkách Slováckého muzea se podařilo dále dohledat nestratifikovaný soubor obsahující 120 fragmentů keramiky,¹⁵ který pochází ze zjišťovací sondáže provedené MUDr. Zdeňkem Hartlem v roce 1978 lokalizované do polohy „Dolní Hrádek“ (obr. 9–10). Naprostou většinou převažují střepy o velikosti do 36 cm². Výjimečně se objevují střepy větší, přičemž největším kusem je část dna s výdutí zásobnice o velikosti 17×14 cm. Mimo čtyř zlomků zásobnic, které obsahují makroskopicky viditelná zrníčka grafitu, se v keramické hmotě příměs tuhy nevyskytuje. Výjimkou jsou rovněž fragmenty slídnaté keramiky, která je zastoupena pouze sedmi kusy. Hmota keramiky v těchto případech je jemnozrná, ale obsahuje větší množství záměrně přidaných slídových šupinek o velikosti 1–2 mm. Slídová keramika je vypálena velmi tvrdě do středně šedých odstínů, občas se světlejším jádrem. Ostatní fragmenty obsahují písčité ostřívo a pouze u části fragmentů se vyskytuje slída jako přirozená příměs v podobě drobných zrníček (celkem 26 ks). Ostřívo je převážně jemnozrné, vzácně i středně zrnité. U několika zlomků byla zjištěna velmi jemnozrná matrix. Výpál keramiky je poměrně kvalitní a probíhal převážně v redukční atmosféře nebo docházelo k oxidačnímu přežahu. Redukční výpál se projevuje středně šedými odstíny a výjimkou nejsou ani světle šedé lomy. U oxidačního přežahu dochází k zabarvení určitých částí nádoby do červených nebo hnědých odstínů. Oxidačně pálené fragmenty oranžové až hnědé barvy jsou výjimkou. Nádoby byly vyráběny technikou vytáčení na kruhu, což se projevuje především jemnými paralelními rýžkami zejména na vnitřní straně nádoby. U jednoho většího zlomku dna je na jeho spodní straně patrný lasturovitý vzor, který vznikl při odřezávání rotující nádoby od kruhu. Menšinově jsou zastoupeny rovněž nádoby vytvořené technikou stáčení na kruhu, tedy dotvarováním nádob vyrobených z válečků. Také velký fragment dna zásobnice vykazuje velmi pečlivou úpravu povrchu a rovné stěny. Nelze však určit, jakou technikou byl vyroben.

Vzhledem k velkému počtu zlomků výdutí, plecí a den nebyl u většiny fragmentů určen typ nádoby. Rozlišit se podařilo pouze hrnce (30 ks), mísy (3 ks), zvonovité pokličky (3 ks), zásobnice (4 ks) a jeden zlomek náleží pravděpodobně ploché pokličce. Z technické keramiky se dochoval jeden zlomek kahanu. Z morfologického hlediska převažují u hrnců okraje v podobě okružích (13 ks). Méně často se objevují také různé varianty jednoduchých vyhnutých okrajů (7 ks), okraje ovalené (5 ks), kolmo až kuželovitě seříznuté (2 ks), přehnuté (1 ks) a zavinuté (2 ks). Zavinutí okraje je patrné především na jeho lomu. V jednom případě se u tohoto okraje objevilo zvýraznění spodní hrany, která nebyla během zavinování přilepena k nádobě. Okraje misek jsou jednoduché seříznuté směrem dovnitř (2 ks) a ovalené zahnuté dovnitř (1 ks). Zvonovité pokličky mají okraj lehce rozšířený a v jednom případě zahnutý směrem nahoru. U ploché pokličky je okraj pouze rovně vytažený nahoru. Okraj kahanu je rozšířený a zahnutý směrem dovnitř s výlevkou. Dna jsou převážně plochá a zaoblená. Výjimečně se objevují plochá hraněná nebo konvexní dna. Nalezená ucha patří do kategorie tažených (páskových uch) s oválným průřezem. Na některých je možné pozorovat na horní straně jeden nebo dva žlábků. Ojedinelý je fragment ucha, který je zahnutý směrem nahoru a na jeho horní ploše se nalézají tři žlábků.

Nádoby byly zdobeny (celkem 58 ks) jemnějším nebo hlubším žlábkováním (11 ks), jednotlivými žlábků (dva nebo jeden) na plecích nebo okrajích nádob (8 ks). Ojedinelou záleži-

tostí je zdobení vlnicí a objevuje se převážně na okraji nádob (4 ks). V jednom případě byla zaznamenána drobná lišta v podhrdlí nádoby, pod níž se nacházela ještě jedna rytá vlnice. Na třech fragmentech byla zjištěna výzdoba v podobě lišty s vtlačenými důlky po prstech doplněných zářezy. Velmi drobné lišty o velikosti do 3 mm byly odhaleny na dalších čtyřech fragmentech. U čtyř zlomků se setkáváme s leštěným povrchem. Na jednom z hrnců byl aplikován kolek v podobě dlouhých úzkých trojúhelníků.

Datace keramiky vychází především z profilace okrajů a charakteru výzdoby, na jejichž základě je možné velehradskou kolekci keramiky rozdělit do dvou časových horizontů. První spadá do období druhé poloviny 13. až počátku 14. století, druhý potom do druhé poloviny 15. až průběhu 16. století.

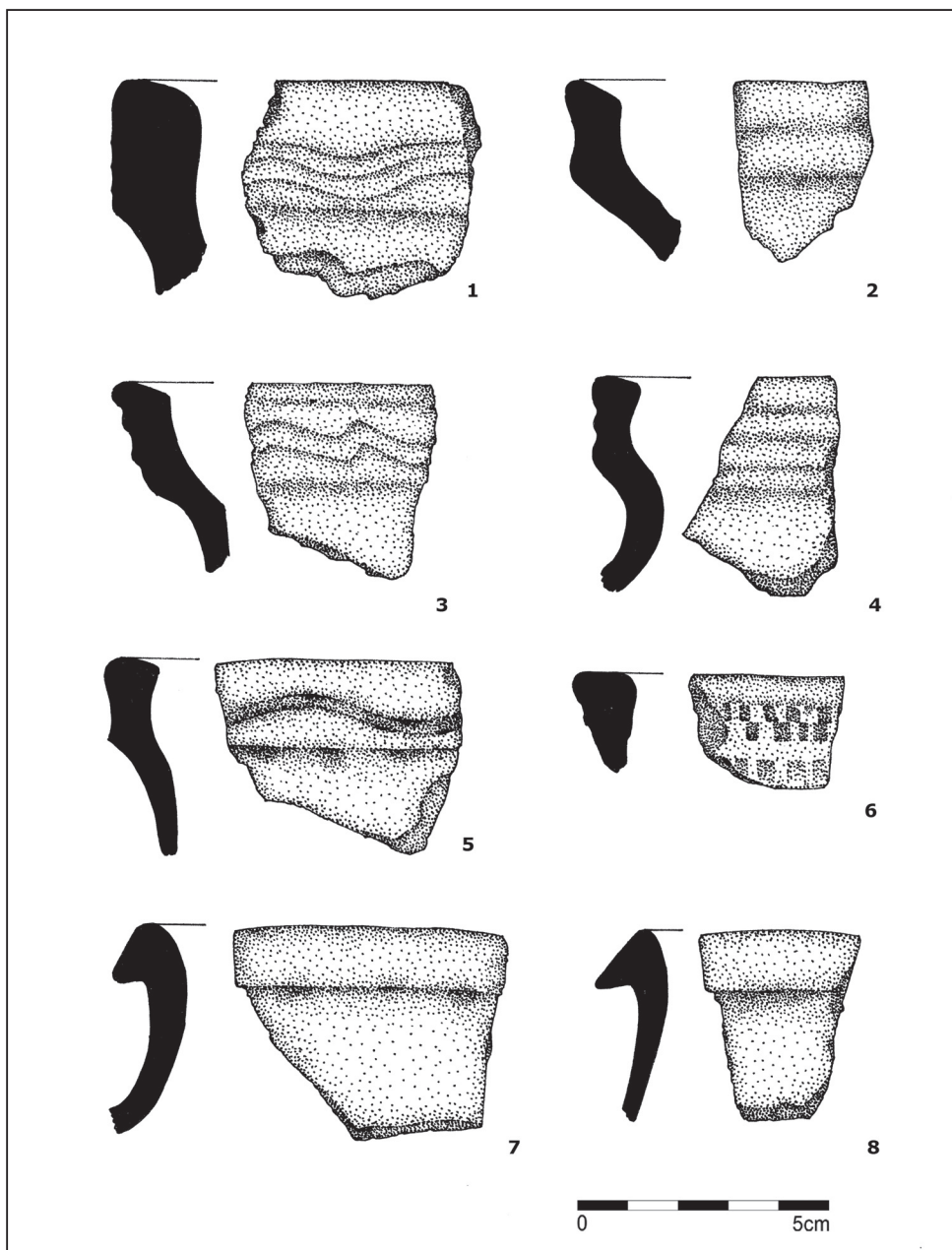
Nejpočetněji jsou v souboru zastoupena okruží u hrnců, která se prosazují v závěru 13. století (obr. 9), přičemž na nedalekém hradě ve Veselí nad Moravou byly tyto typy okrajů zjištěny už v jeho nejstarší fázi, tedy ve čtyřicátých až šedesátých letech 13. století (Plaček – Dejmal 2015, 192; Goš – Novák – Karel 1985, 211–213; Procházka – Peška 2007, 207). Ojedinele byly ve velehradském souboru zjištěny rovněž okraje kolmo či kuželovitě seříznuté. Jejich první výskyt je uváděn již po polovině 13. století, výraznějšímu zastoupení se jim však dostává až na počátku 14. století. Z okolních lokalit jsou tyto profily známy např. z Uherského Hradiště – Otakarovy ulice nebo ze Starého Města u Uherského Hradiště (Snášil – Procházka 1982, 53; Procházka 1984, 438; Galuška 2003, 601–603). Dominance žlábkované výzdoby a jednoduchých vlnovek zejména na okraji taktéž řadí keramiky do druhé poloviny 13. až počátku 14. století. Analogii lze opět nalézt na hradě ve Veselí (Plaček – Dejmal 2015, 191–195). Dalším chronologickým ukazatelem tohoto období je výskyt plochých a zvonovitých pokliček. Pokličky obecně jsou spojovány s kolonizačními vlivy projevujícími se zejména od poloviny 13. století. Za jejich nejstarší formy jsou považovány právě pokličky ploché, které jsou postupně ve 14. století nahrazovány poklicemi zvonovitými. Podobně jako na Velehradě byly oba typy současně nalezeny také v Uherském Hradišti, Starém Městě a Veselí nad Moravou (Procházka 1984, 438; Galuška 2003, 603; Plaček – Dejmal 2015, 202–205).

Několika fragmenty jsou pak zastoupeny okraje ovalené, charakteristické pro pozdní středověk. Četný soubor těchto okrajů datovaný do druhé poloviny 15. století pochází například z Brna (Prokopová 2013; Nekuda – Reichertová 1968, 133). Do horizontu mladší středověké až raně novověké keramiky spadá také výzdoba v podobě plastických, prsty promačkávaných lišt, a výzdoba v podobě pásu trojúhelníků v podhrdlí (Nekuda – Reichertová 1968, 71, 273–277).

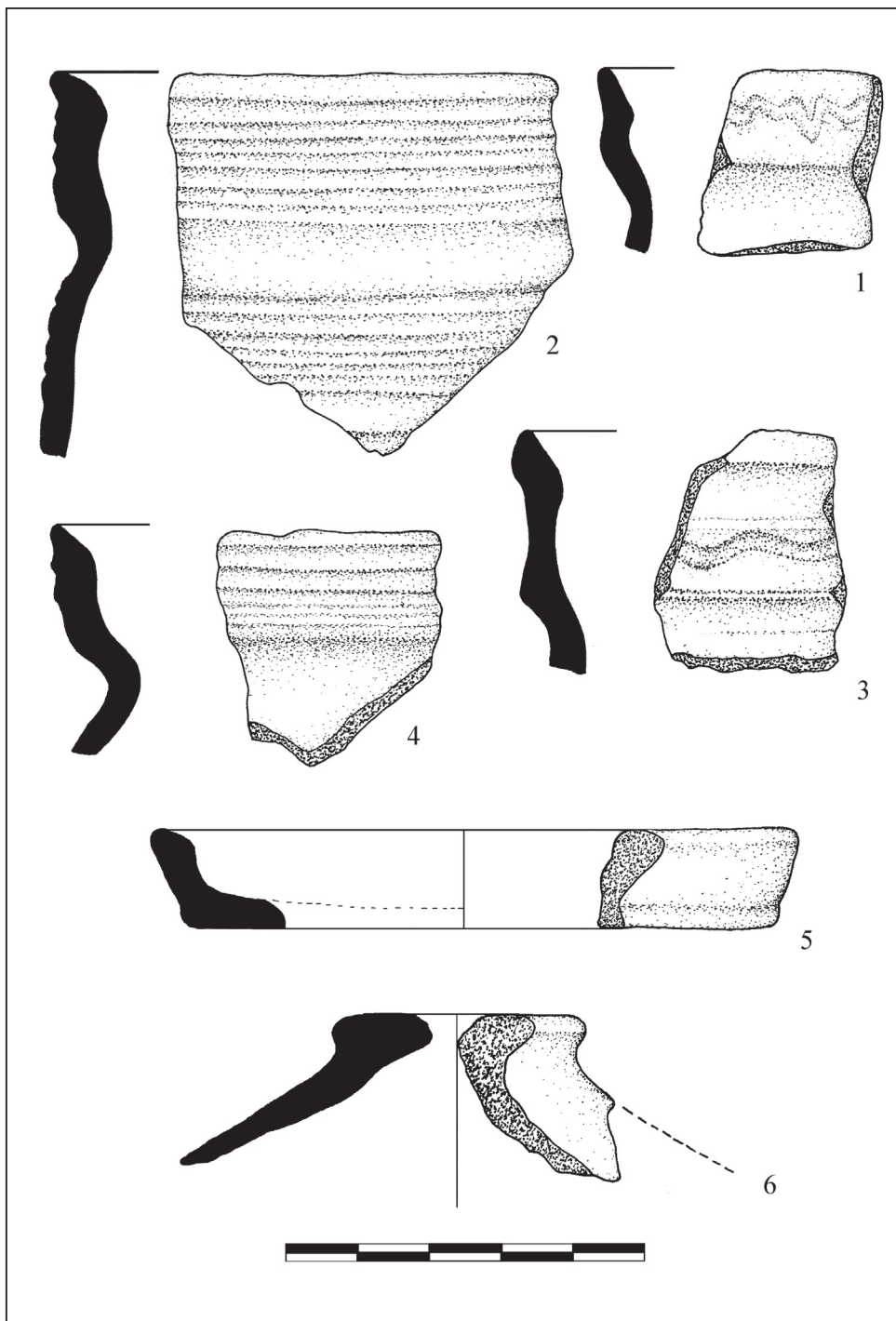
4.2. Kovové artefakty

Mezi kovovými předměty zastoupenými v nálezovém souboru zaujme nález železné ostruhy, která patří k předmětům úzce spojeným s výstrojí jezdce. Ostruha je vybavena prohnutými rameny a krátkým, dolů směřujícím krčkem (obr. 11:1). Jde o ostruhu osazenou ozubeným kolečkem. Ploténky jsou napojené na konci ramen a mají tvar kruhového oka. Ozubené kolečko má tvar hvězdice s pěti dochovanými ostny. Rozevření ramen ostruhy je tvarováno v radiu připomínajícím písmeno V. Na základě morfologických vlastností lze tento exemplář ostruhy z polohy „Hrádek“ spolehlivě zařadit k ostruhám III podle Zofie Hilzerówny (1956, 63), typu C podle Alexandra Ruttkaye (1976, 350–352). V případě velehradského exempláře jde o jeden z nejčastěji se vyskytujících typů středověkých ostruh na území České republiky, ke kterým známe relativně značné množství analogií. Jako příklad lze uvést nálezy ostruh ze Mstěnic (Nekuda 1985, 136–139), Nedakoníc (Žákovský 2011, 502–503, obr. 7: f, 8: b), Pfaffenschlagu (Nekuda 1975, 151, obr. 137:1), Tepence (Burian 1982, 23)

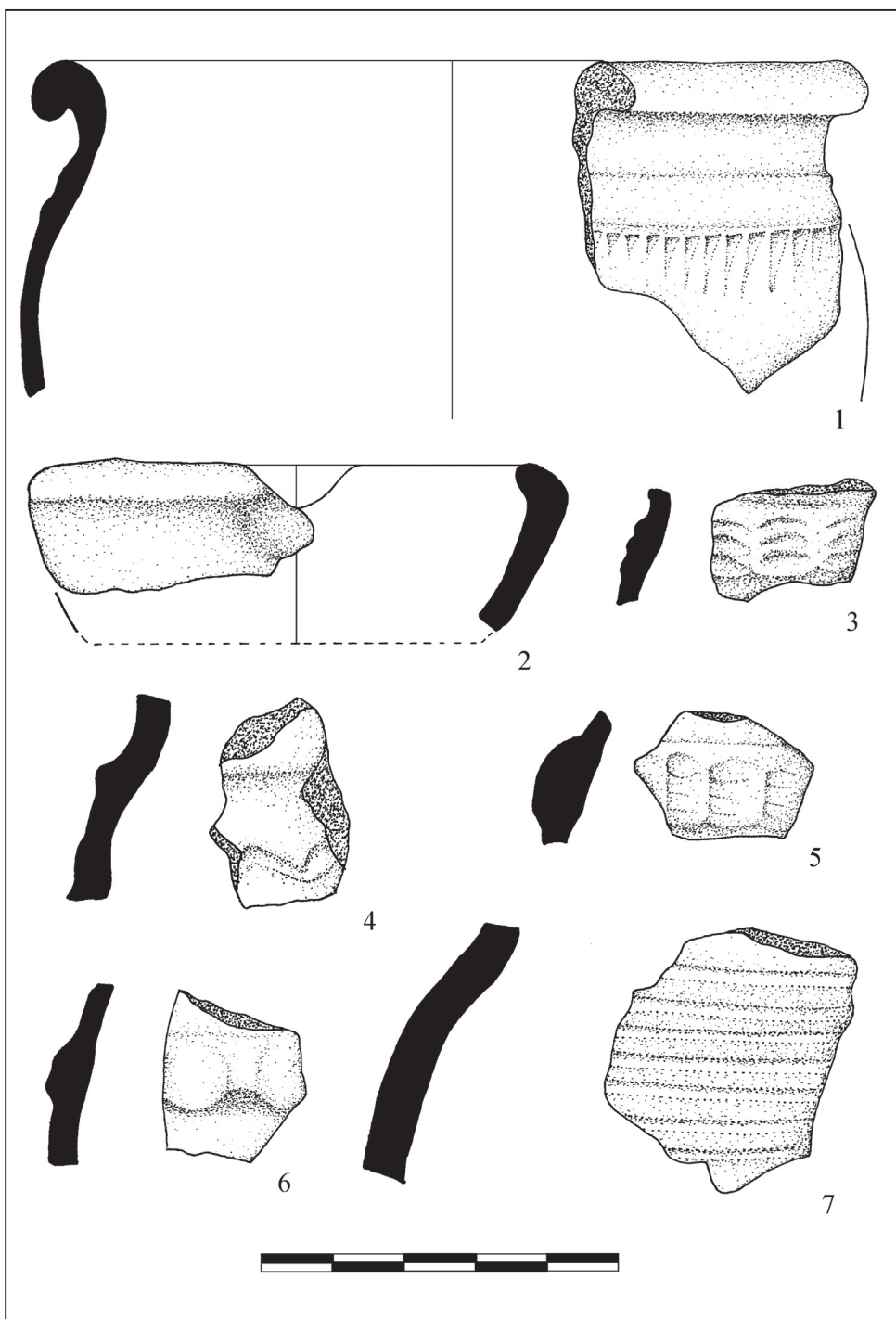
Plečí (Kouřil – Wihoda 2002, 31, obr. 8: 2), Templštejna (Kouřil 1979, 133, obr. 2: 11, 13) či z polohy Nová Sídla – Chlum (Vích – Žákovský 2012, 107–108, obr. 1: 4, 7). Rámcově lze tento typ ostruh datovat do 13. až 14. století (Koóšová 2004, 530–541). I když u nálezů ostruhy chybí bližší nálezové okolnosti, není vyloučeno, že by vzhledem k uváděné poloze „Hrádek“ mohl souviset s existencí žoldnéřské posádky zmiňované v pramenech.

Obr. 8. Výběr okrajů hrnců z období vrcholného středověku z lokality „Hrádek“, uložené ve sbírce Slovákého muzea (1 – SF 17.663, 2 – SF 17.684, 3 – SF 17.675, 4 – SF 17.661, 5 – SF 17.672, 6 – SF 17.657, 7 – SF 17.662, 8 – SF 17.683). Velehrad (okr. Uherské Hradiště). Kresba M. Kovářová.

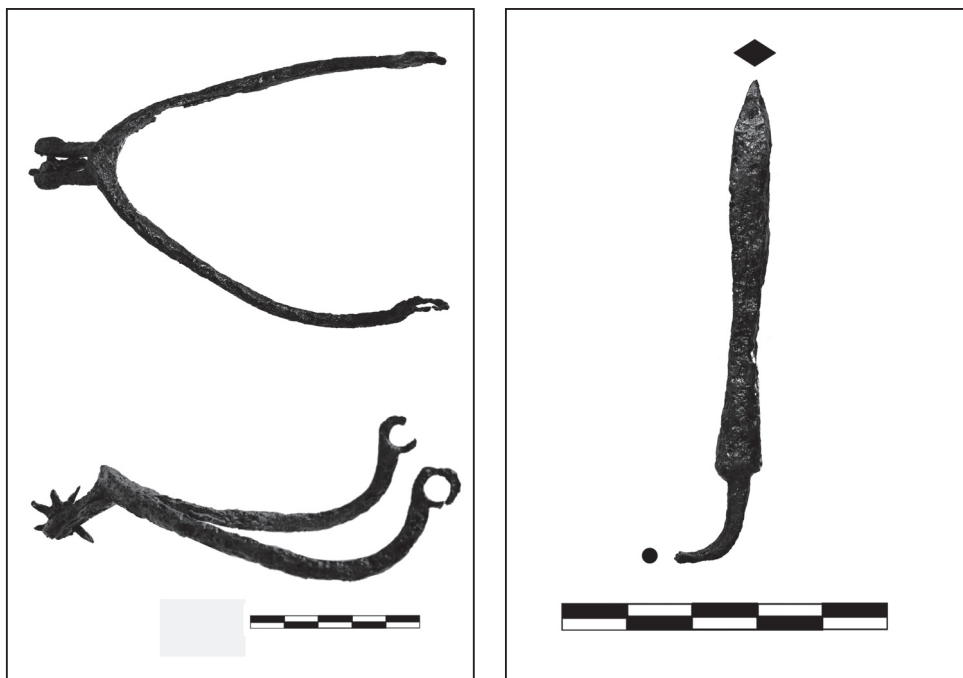

Obr. 9. Výběr keramiky z období vrcholného středověku z lokality „Dolní Hrádek“, uložené ve sbírce Slovákého muzea, Velehrad (okr. Uherské Hradiště). Kresba L. Běhounková.

Obr. 10. Výběr keramiky z období pozdního středověku a raného novověku z lokality „Dolní Hrádek“, uložené ve sbírce Slováckého muzea. Velehrad (okr. Uherské Hradiště). Kresba L. Běhounková.

Tento názor podporuje i výše zmíněný starý nález železného hrotu šípky s trnovým řapem (obr. 11:2). V případě těchto nálezů nelze skutečně vyloučit v literatuře uváděná souvislost s aktivitami spojenými s existencí vojenského tábora či hrádku, kam byla dosazena ozbrojená posádka, která měla zajišťovat ochranu kláštera (Hurt 1934, 84). Dobu vzniku externího opevněného objektu nad cisterciáckým klášteřem, zvyšující jeho obranyschopnost, lze na základě výše zmíněných nálezů rámcově klást do doby druhé poloviny 13. století, zánik jeho existence pak do doby po odeznění neklidných poměrů v průběhu 15. století.

Obr. 11. Předměty nalezené na lokalitě „Hrádek“: 1 – Železná ostruha s ozubeným kolečkem (SF 17.697a), 2 – Železný hrot šípky s trnem (SF 17.697c). Velehrad (okr. Uherské Hradiště). Foto T. Chrástek.

4.3. Pískovcové prvky

Při průzkumu areálu „Dolního Hrádku“ v roce 2015 (obr. 12) bylo zjištěno, že v minulosti byly současným nájemcem J. Kučerou přímo na akropoli (na ploše, která je dodnes obdělávána orbou) nalezeny dva zlomky opracovaných kamenných bloků (obr. 13). Oba jsou vyhotoveny z místního pískovce a jejich povrch i hmota jsou výrazně zčervenale žárem. První z nich je úlomek větší cca 15 cm široké desky, jejíž zadní strana byla hladce opracována, přední pak nesla reliéfní sochařskou výzdobu. Fragment přední plochy má přibližně tvar lichoběžníku o rozměrech cca 32×36×17×37 cm. Okraje jsou odlomeny. Na ploše jsou patrné tři vodorovné, plasticky vystupující pásy s plochým povrchem a jedna širší plocha s členitějším povrchem. Jeden z pásků je ukončen rovnou hranou, za kterou z plochy vystupuje oblý, zužující se útvar s poškozeným vrcholem. S velkou pravděpodobností se jedná o znázornění draperie, zpod které vyčnívá špička boty. Nejspíše se jedná o zlomek figurální plastiky, snad náhrobního kamene (obr. 13:1). Druhý prvek má tvar nepravidelného hranolu (cca 15×20×34 cm). Jedná se pravděpodobně o zlomek architektonického detailu. Jeho profílce sestává z oblého projmutí, na jehož ukončení navazuje v pravém úhlu úzká, rovná plo-

cha. Na ni pak navazuje pod mírně tupým úhlem plocha další s odlomeným zakončením. Na povrchu projmutí jsou dochovány pozůstatky vápenných liček. Pravděpodobně se jedná o úlomek římsového prvku (obr. 13:2).

K oběma prvkům se zatím nelze blíže vyjádřit. Za dobu jejich vzniku lze snad považovat středověk, možná je však i mladší datace.

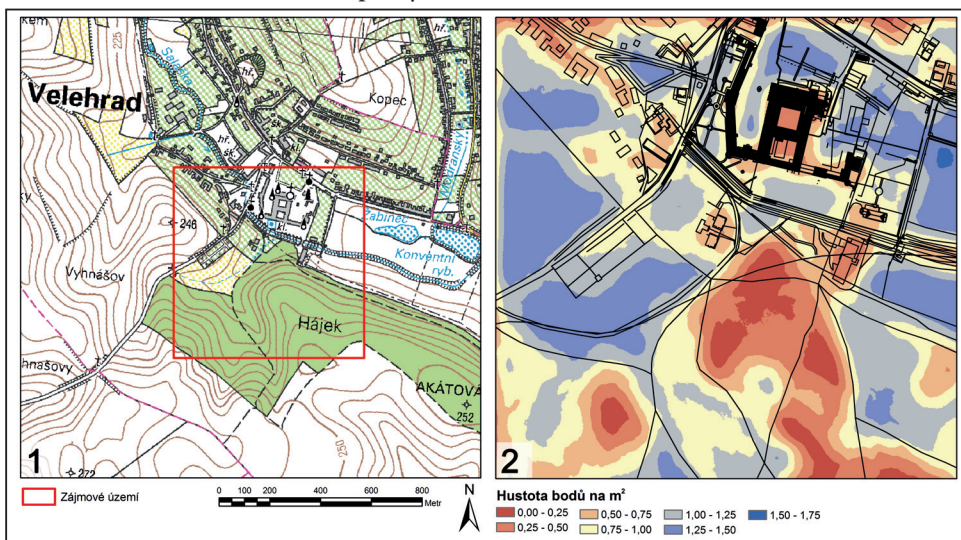
Obr. 12. Pohled od jihu na obdělávanou centrální část lokality „Dolní Hrádek“ na par. č. 57, odkud pochází nález fragmentů pískovcových prvků. V pozadí budovy velehradského konventu. Velehrad (okr. Uherské Hradiště) 2015. Foto Z. Schenk.

Obr. 13. 1 – Torzo náhrobního kamene s patrnou reliéfní výzdobou sekanou v pískovci; 2 – Torzo architektonického detailu, Velehrad (okr. Uherské Hradiště) 2015. Foto Z. Schenk.

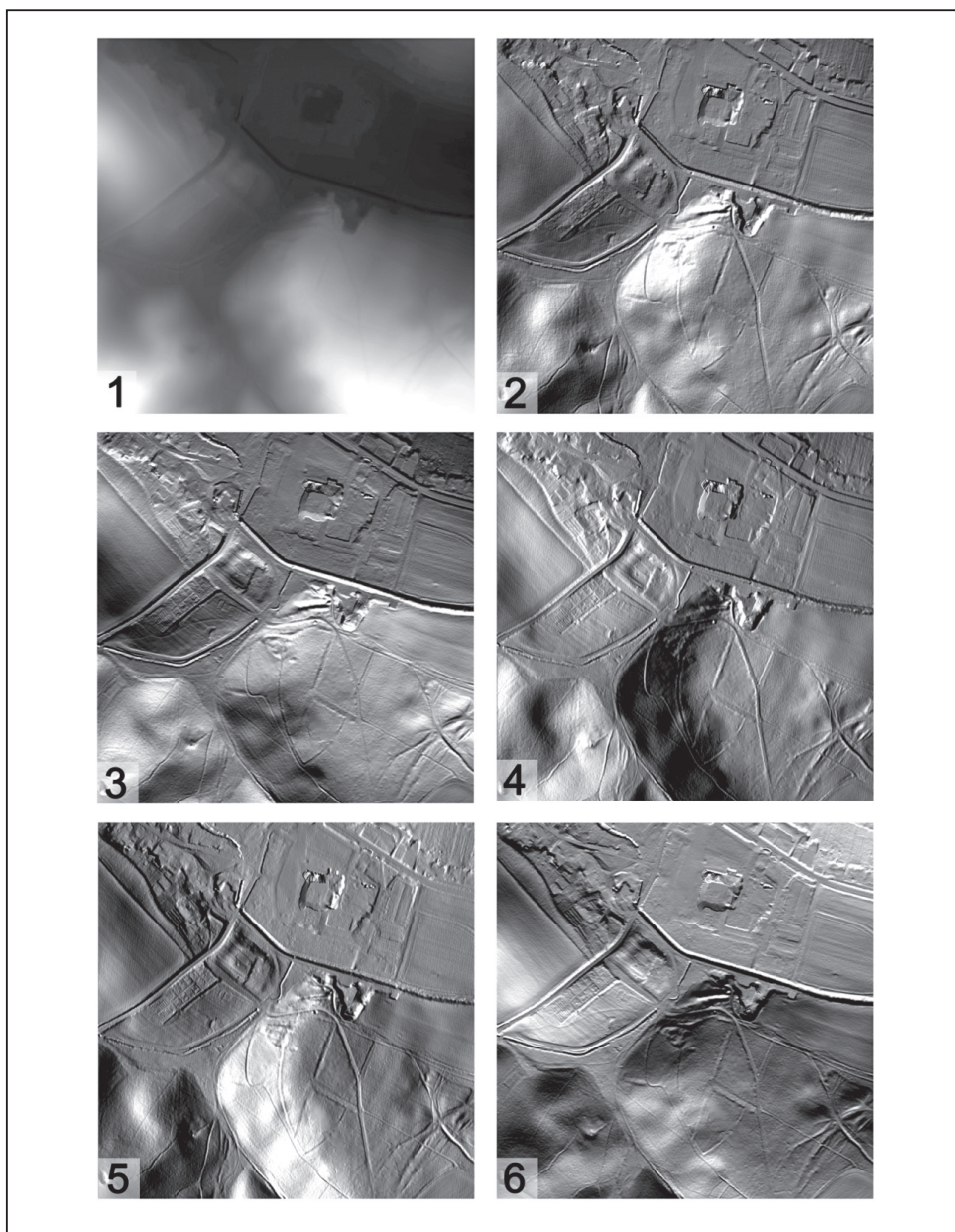
5. Lokalizace a vizualizace Dolního a Horního Hrádku pomocí digitálního modelu reliéfu

Posledním krokem k validaci zjištěných skutečností byla podrobná analýza výškopisu provedená pomocí digitálního modelu terénu. Digitální model terénu je základním zdrojem environmentálních dat pro tvorbu vrstev geografických faktorů (viz Golář 2003). Podkladem pro vytvoření digitálního modelu terénu se stala surová LIDARová¹⁶ data po automatické filtraci a manuální kontrole poskytnutá k tomuto účelu od ČUZK.¹⁷

Obr. 14. 1 – Lokalizace zájmového území; 2 – Hustota bodů leteckého laserového skenování na m² v rámci zájmového území. T. Chrástek.

Zájmové území bylo vymezeno jako čtverec o straně 750 m s vrcholy v bodech [-542502,750; -1176647,720]; [-541752,750; -1176647,720]; [-541752,750; -1177397,720]; [-542502,750; -1177397,720] pokrývající prostor kláštera a lesa Hájek jižně od kláštera (obr. 14:1). V tomto prostoru bylo po odfiltrování bodů neodpovídajících terénu (odrazy od budov či vegetace) získáno leteckým laserovým skenováním celkem 532 733 bodů (průměr-

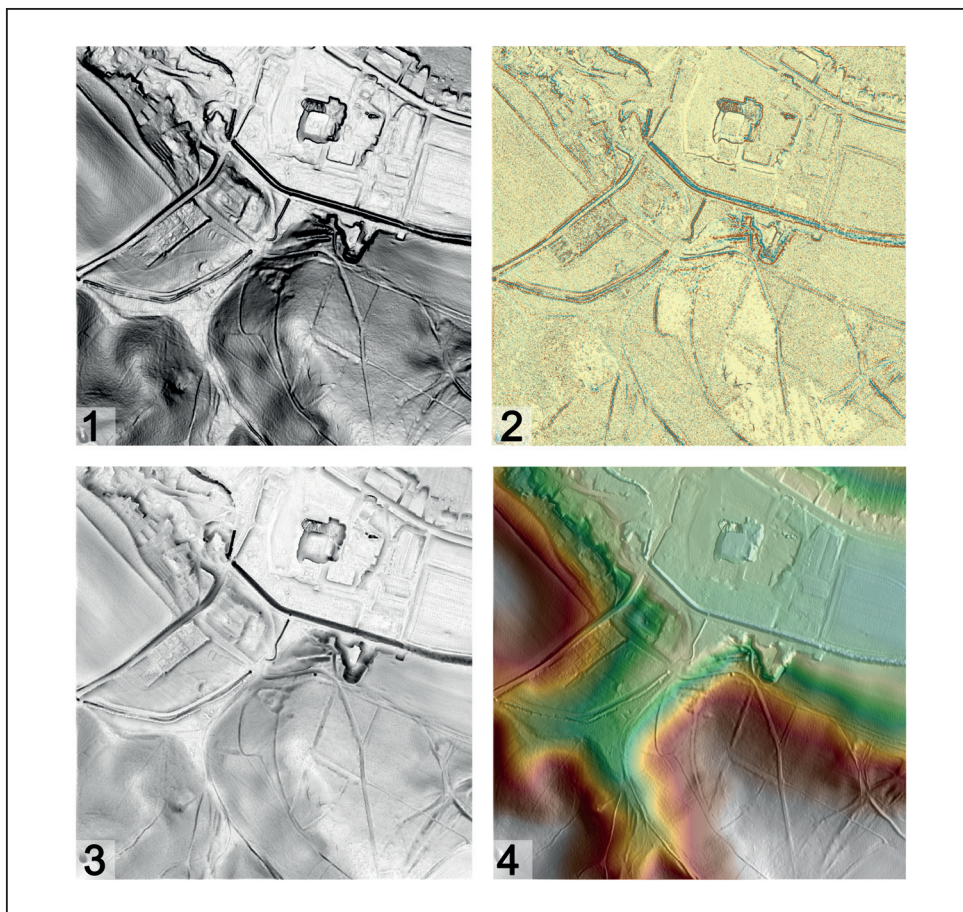
Obr. 15. 1 – Digitální model reliéfu; 2 – Stínový reliéf (azimut 315°, úhel 45°, Z faktor 1); 3 – Stínový reliéf (azimut 0°, úhel 30°, Z faktor 2); 4 – Stínový reliéf (azimut 90°, úhel 30°, Z faktor 2); 5 – Stínový reliéf (azimut 270°, úhel 30°, Z faktor 2); 6 – Stínový reliéf (azimut 180°, úhel 30°, Z faktor 2). T. Chrástek.

ná hustota 0,95 bodu na m²). Průměrná vzdálenost dvou nejbližších sousedních bodů je 0,57 m. Z celkové zájmové plochy 566 254 m² je 252 538 m² (44,6 %) s hustotou větší než 1 zaměřený bod na m² (obr. 14:2).¹⁸ Lze konstatovat, že vyjma oblastí s nízkou hustotou bodů, je hustota bodů získaných leteckým laserovým skenováním dostatečná pro tvorbu digitálního modelu reliéfu a vizualizaci i drobnějších antropogenních reliktů.

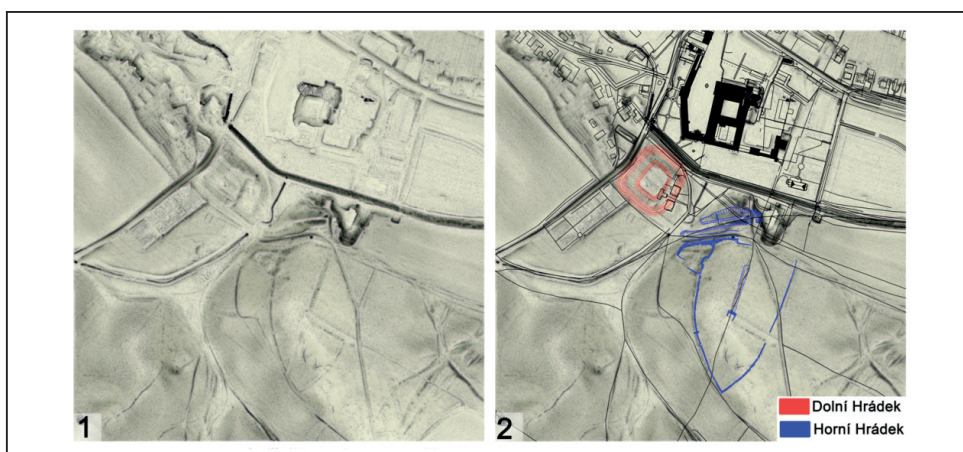
Výpočet modelu byl proveden metodou *kriging*, s ohledem na charakter vstupních dat byla velikost pixelu zvolena 1×1 m. Digitální model terénu (obr. 15:1) se stal podkladem pro další vizualizace okolí kláštera. Stínovaný model (*hillshade*) je standardní a nejjednodušší způsob používaný pro zviditelnění antropogenních tvarů. Využívá simulované světlo dopadající na model reliéfu podle předem nastavených parametrů, nejběžnějším nastavením je azimut 315° a úhel 45° (obr. 15:2), čímž se vytvoří virtuální stínové příznaky. Nevýhodou je, že mohou vzniknout zcela zastíněná či naopak přesevětlená místa, čemuž se však dá předejít výpočtem pro různé úhly nasvětlení (obr. 15:2–6). Dalšími možnostmi vizualizace terénních situací je využití výpočtu svažitosti terénu (*slope*) (obr. 16:1), lokálního reliéfu (*local relief model*) (obr. 16:2) a faktoru výhledu¹⁹ (*sky view factor*) (obr. 16:3), případně různé kombinace (obr. 16:4). Svažitost terénu zobrazuje jednotlivé objekty pomocí barevné škály, kdy každý pixel odpovídá hodnotě sklonu svahu ve stupních. Lokální reliéf je metoda, kdy jsou od sebe odečteny dva modely terénu, jeden je původní model, druhý je model vyhlazený pomocí *low-pass filtru*. Tím dojde k potlačení výškových rozdílů odpovídajících celkovému charakteru terénu a dojde k zvýraznění antropogenních reliktů. Faktor výhledu je metoda, kdy jsou jednotlivým pixelům modelu terénu přiřazeny hodnoty odpovídající ploše oblohy viditelné z daného pixelu. Konkávní objekty nabývají nižších hodnot, konvexní naopak vyšších. Tato metoda se hodí zejména pro vyhledávání konkávních objektů a je nezávislá na úhlu dopadajícího světla, tudíž je použitelná i v členitém terénu (John – Gojda 2013, 13–17). Pro dosažení nejoptimálnějších výsledků je vhodné volit kombinaci vrstev, které dosahují nejlepšího vykreslení námi studovaných objektů. Pro finální vizualizaci se v tomto případě nejlépe hodí proložení vrstev lokálního reliéfu a faktoru výhledu.

Vzhledem k vysoké hustotě měřených bodů, dané absencí vegetace v prostoru „Dolního Hrádku“, je zde velmi jasně rozpoznatelná centrální část tvrziště s rozměry 45×40 m a orientací SV–JZ. Jihozápadní okraj tvrziště, prostor příkopu a valu je zcela zplanýrován novověkou zástavbou, rozsah planýrky je 30×60 m. Dochovaná šířka příkopu v nejlépe dochované SZ a SV části je okolo 15 m. Analýza digitálního modelu reliéfu v tomto případě jednoznačně potvrzuje existenci tvrziště v poloze „Dolní Hrádek“.

V případě polohy „Horní Hrádek“ máme z pramenů k dispozici celkem tři situační plány lokality, na každém má lokalita poněkud odlišnou podobu. Na základě vizualizace můžeme konstatovat, že reálné podobě průběhu valů v tomto případě nejvíce odpovídá podoba plánu z roku 1940 (obr. 5). Půdorys lokality je žehličkovitého tvaru s orientací špice k JJZ. Obvodový val v celkové délce okolo 730 m ohraničuje vnitřní prostor o rozloze 3,4 ha. Vzhledem k husté vegetaci, a tudíž i nižší hustotě bodů mají data z laserového leteckého skenování nižší vypovídací hodnotu, a proto zde není patrná ani jedna skupina mohyl uváděných na půdorysných plánech (obr. 5). Velmi dobře jsou ovšem patrné úvozové cesty křížující prostor lokality a prostor lesní školky. V západní části je taktéž patrné na několika místech přerušení valu, související pravděpodobně s prováděnými výkopy. Za povšimnutí rovněž stojí lichoběžníkovitý valový útvar v jihozápadní části, dříve interpretovaný jako vstupní část. Pokud bychom uvažovali o tom, že areál sloužil původně jako polní ležení, mohli bychom zde předpokládat velitelskou pevnůstku.²⁰ I přes nižší vypovídací hodnotu poskytuje digitální model reliéfu reálný pohled na lokalitu „Horní Hrádek“ a umožňuje ověření historických plánů.

Obr. 16. 1 – Model svažitosti terénu; 2 – Model lokálního reliéfu; 3 – Faktor výhledu; 4 – Kombinace vrstev, digitální model terénu a stínový reliéf (azimut 270°, úhel 30°, Z faktor 2). T. Chrástek.

Obr. 17. 1 – Kombinace vrstev lokálního reliéfu a faktoru výhledu; 2 – Finální lokalizace „Dolního“ a „Horního Hrádku“ a interpretace antropogenních reliktnů. T. Chrástek.

6. Závěr

Výsledky provedené revize dosavadních poznatků a nedestruktivní průzkum lokality „Dolní Hrádek“ a „Horní Hrádek“ (obr. 17:2) na katastrálním území obce Velehrad přinesl řadu důležitých informací, z nichž pro budoucí výzkum je zásadní, že terénní relikty opevnění se do značné míry překvapivě dochovaly, i když jen v torzu, a nebyly beze zbytku zničeny výstavbou nového hřbitova na Velehradě, jak bylo v případě opevnění v poloze „Dolní Hrádek“ dříve uváděno v literatuře. Tyto závěry potvrdila data získaná leteckým laserovým skenováním, která se stala podkladem pro tvorbu digitálního modelu terénu a vizualizaci antropogenních reliktního území. V návaznosti na výsledky leteckého laserového skenování je plánována aplikace jedné z dalších dostupných forem nedestruktivního výzkumu, kterou by měl být geofyzikální výzkum polohy „Dolní Hrádek“, v budoucnu doplněný případnou ověřovací mikrosondáží v místech zemědělskou činností narušovaných archeologických situací.

Díky revizi souboru starších nestratifikovaných archeologických nálezů z lokality „Hrádek“ uložených ve sbírce Slováckého muzea lze dobu vzniku externího opevněného objektu situovaného na pravém břehu Salašky nad cisterciáckým klášterem v poloze „Dolní Hrádek“ rámcově datovat již do druhé poloviny 13. století. Se zánikem fortifikace lze nejspíše počítat v době po odeznění neklidných poměrů v průběhu 15. století. Přítomnost železné šipky s trnem a železné ostruhy mezi nálezy z lokality by mohla dokládat spojitost s aktivitami předpokládané žoldněřské posádky, která se měla podílet na zesílení obranyschopnosti kláštera a zároveň kontrole strategicky významných přístupových komunikací vedoucích z jihu od dnešní obce Tupesy a dále od východu ze Starého Města a Uherského Hradiště. V literatuře bývá existence hrádku spojována s údaji uváděnými v historických pramenech k letům 1402 a 1405, kdy je opakovaně zmíněno jméno kastelána Jiřího z Němčic (Hurt 1934, 84).

V případě dodnes patrných terénních reliktního opevnění v poloze „Horní Hrádek“ zůstává původní význam objektu a vzhledem k absenci archeologického materiálu také datace jeho vzniku nadále otázkou. Lze se přiklonit ke konstatování, že by se mohlo hypoteticky jednat o krátkodobé vojenské ležení (Plaček 2007, 674).

Tato práce vznikla v souvislosti s nedestruktivním průzkumem a revizí dosavadních poznatků při přípravě dizertační práce Velehrad – archeologické prameny k bývalému cisterciáckému klášteru v rámci doktorandského studia archeologie na Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně a dále v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ: Výzkum nemovitých památek v ČR. Aplikace nových metodik průzkumu a dokumentace – ohrožené druhy památek a jejich vybrané exempláře, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury ČR na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.

Poznámky:

- 1 V latinském originále „*Supra et circa monasterium Velehradense maxime ad meridiem, praeter cellariorum, fossarum, moneium, murorum antiquorum rudera, praeter lapidum, laterum ingentium jam avectorum acervos, saepe inveniri numismata argentea*“.
- 2 Současná poloha hřbitova v ulici Na Hrádku souvisí s jeho přeložením od farního kostelíka Těla Páně lidově zvaného Cyrilka zrušeného v důsledku josefinských reforem. K vysvěcení nového hřbitova došlo 25. listopadu 1832. K tomu nejnověji H u d e c, Petr, 2013. Historie Cyrilky. In. Hudec, Petr, ed. *Cyrilka v proměnách času: sborník*. Velehrad: Matice velehradská, s. 14.
- 3 Průzkum a revize dosavadních poznatků byly iniciovány v souvislosti s přípravou disertační práce Velehrad – archeologické prameny k bývalému cisterciáckému klášteru studenta doktorského studia archeologie na Ústavu archeologie u muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně Zdeňka Schenka.

- 4 Dva z těchto „větších kamenů“ byly J. Kučerou odloženy bokem a v roce 2015 předány odborníkům. V současné době se nachází na pracovišti Národního památkového ústavu v Kroměříži. Popis pískovcových architektonických prvků je uveden níže v textu v kapitole Nálezy.
- 5 NZ 220/95 z 15. 3. 1986 (archiv archeologického oddělení Slovákého muzea) neuvádí bližší informace k provedení výkopu, pouze popisuje polohu „Dolní Hrádek“, kterou ovšem klade do prostoru „Háje“, tj. „Horního Hrádku“, vzhledem k datu výzkumu a datu nálezy zprávy došlo pravděpodobně při popisu lokality k záměně poloh. S velkou pravděpodobností lze zjišťovací sondáž lokalizovat do prostor „Dolního Hrádku“.
- 6 Dne 26. 2. 2015 provedl primární zaměření opevnění „Dolní Hrádek“ Radim Vrla z Územního odborného pracoviště Národního památkového ústavu v Kroměříži ve spolupráci s Janem Mikulíkem a Zdeňkem Schenkem z Archaia Olomouc o.p.s.
- 7 V současné době byly předmětné pozemky převedeny do vlastnictví olomoucké arcidiecéze. Z hlediska potřeb památkové péče je nezbytné pozůstatky tvrze „Dolní Hrádek“ chránit. Do budoucna bude tvrz zapsána do seznamu nemovitých kulturních památek České republiky.
- 8 Zmínka se objevuje v textu přednášky Františka Myklíka, učitele ve Starém Městě, ve schůzi vlast. muz. spolku olom. dne 14. 12. 1889, v Olomouci. Autor přednášky na rozdíl od jiných autorů uvádí polohu „na horním hrádku“, i když evidentně popisuje polohu situovanou v zahradách pod velehradským hřbitovem, kam byl umístován „Dolní Hrádek“. Je tudíž nutné počítat s možnou záměnou pomístních názvů.
- 9 Č.j. 600/38.
- 10 NZ. Č.j.: 1921/79, Zjišťovací výzkum provedl Antonín Knor a Miloš Šolle z Archeologického ústavu v Praze ve dnech 26. 9. – 3. 10. 1940.
- 11 Archivní materiál archeologického oddělení Slovákého muzea, vypracoval Vilém Hrubý, F. Kalousek, V. Hochmanová.
- 12 NZ. Č.j.: 1921/79, Zjišťovací výzkum provedl Antonín Knor a Miloš Šolle z Archeologického ústavu v Praze ve dnech 26. 9. – 3. 10. 1940. Uvedeno v pasáži Antonína Knora věnované *Zaměření: jen vzájemná situace vlastního hradiště*, kde je podrobně popisována morfologie terénu a stav opevnění v poloze Horní Hrádek (viz obr. 4).
- 13 Slováké muzeum – SF 17.601 – SF 17.623.
- 14 Slováké muzeum – SF 17.650 – SF 17.690, SF 17.697a – SF 17.697c.
- 15 Slováké muzeum - př. č. 1/79 – 9/79.
- 16 Light detection and ranging.
- 17 Pro účely tvorby nového výškopisného modelu státu provedla Česká republika v letech 2009 až 2013 letecké laserové skenování výškopisu území České republiky.
- 18 Při výpočtu *point density* s poloměrem 25 vyhledávání 25m.
- 19 Software pro výpočet volně dostupný z <http://iaps.zrc-sazu.si/en/rvt#v>
- 20 Pro srovnání viz Využití lidarových dat v archeologii konfliktu středověku: obléhací práce z 15. století (Koscelník 2013, 190–199).

Prameny:

- CDB II – Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II. Ed. G. Friedrich. Praha 1912.
 CDM VII–XV: Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. VII–XV. Edd. Chytil, J., Chlumecký, P. v., Brandl, V. a Bretholz, B. Brünn 1858–1903.
 CDM XIII – Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae XIII. Ed. V. Brandl. Brno 1897.
 ZDB I: Die Landtafel des Markgrafthumes Mähren (1348–1466). Brünnner Cuda. Edd. Chlumecký, P., Chytil, J., Demuth, K. a Wolfskron, A. R. Brünn 1856.

Literatura:

- B e l c r e d i, Ludvík, 1990. Čepička – opevnění nad klášterem Porta coeli v Tišnově – Předklášteří. *Časopis Moravského muzea* 75, 99–122.
 B r a n d l, Vincenc, 1862. *Poloha Starého Velehradu*. Brno: Nákladem Antonína Nitsche. 43 s.

- B u r i a n, Václav, 1960. Nálezy z husitského opevnění kartouzky v Dolanech u Olomouce. *Archeologické rozhledy* 12, 204–212.
- Č e r v i n k a, Inocenc Ladislav, 1942. *Zapomenuté hrady, hrádky a tvrze moravské*. Rukopis uložený v Archeologickém ústavu Akademie věd ČR v Brně.
- F i š e r, Rudolf, 2001. *Klášter uprostřed lesa: dvě studie o třebičském benediktinském opatství*. Brno: Matice moravská. 158 s.
- F o l t ý n, Dušan a kol., 2005. *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*. Praha: Libri. 878 s.
- G a l u š k a, Luděk, 2003. Zaniklá hrnčířská pec středověkého Veligradu-Starého Města – důsledek vpádu Matouše Čáka Trenčanského na Moravu roku 1315? In: *Archaeologia historica* 28, 591–609.
- G o l á ň, Jiří, 2003. *Archeologické prediktivní modelování pomocí geografických informačních systémů na příkladu území jihovýchodní Moravy*. Disertační práce. Geografický ústav Přírodovědecké fakulty Masarykovy univerzity v Brně.
- G o š, Vladimír, N o v á k, Jan a K a r e l, Jiří, 1985. Počátky osídlení Rýmařova. *Památky archeologické* 76, 184–227.
- H i l c z e r ó w n a, Zofia, 1956. *Ostrogi polskie z X–XIII wieku*. Poznań: Państwowe Wydawnictwo Naukowe. 148 s.
- H i r s c h m e n t z e l, Christian, 1698. *Historia quadripartita de Regno, Marchionatu et Monasterio Velehradensis*. [bez místa, bez nakladatelství], s. 2.
- H o s á k, Ladislav, 1938. *Historický místopis země Moravskoslezské*. Praha: Společnost přátel starožitnictví čl.
- H r u b ý, Vilém, K a l o u s e k, František a H o c h m a n o v á, Věra, 1956. *Přehled nejvýznamnějších archeologických lokalit Gottwaldovského kraje: [sborník]. Díl 1*. Gottwaldov: Kraj. museum. 150 s.
- H u r t, Rudolf, 1934. *Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě I. 1205–1650*. Olomouc: Akademie velehradská. 439 s.
- H u r t, Rudolf, 1938. *Dějiny cisterciáckého kláštera na Velehradě II. 1650–1784*. Olomouc: Akademie velehradská. 468 s.
- J o h n, Jan a G o j d a, Martin, 2013. Ex caelo lux. Principy leteckého laserového skenování a jeho využití pro dálkový archeologický průzkum. In: Gojda, Martin, John, Jan a kol. 2013. *Archeologie a letecké laserové skenování krajiny*. Plzeň: Katedra archeologie, Západočeská univerzita v Plzni, 8–20.
- K o h o u t e k, Jiří, 1996. Nové objevy v areálu velehradského kláštera. *Slovácko* 38, 119–137.
- K o š o v á, Petra, 2004. Ku klasifikácii vrcholnostředověkých ostrůh z území Slovenska (12.–15. stoletie). In: *Archaeologia historica* 29, Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 523–547.
- K o s c e l n í k, Petr, 2013. Využití lidarových dat v archeologii konfliktu středověku: obléhací práce z 15. století. In: Gojda, Martin, John, Jan a kol. 2013. c. d., 190–199.
- K o u ř i l, Pavel, 1979. Archeologické nálezy z hradu Templštejnu (železné předměty). In: *Archaeologia historica* 4, 129–140.
- K o u ř i l, Pavel a W i h o d a, Martin, 2002. Česká kastelologie na rozcestí? In: *Archaeologia historica* 27, 21–35.
- K u b e š, Adolf, 1902. Manové bývalého benediktinského kláštera v Třebíči. *Časopis Matice moravské* 26, 201–227, 365–431.
- M i k u l í k, Jan, S c h e n k, Zdeněk a V r l a, Radim, 2012. Poznámky k nálezům torza středověkého opevnění kláštera Velehrad. In: Šnajdarová, Dagmar, ed. *Ingredere hospes V.: sborník Národního památkového ústavu územní pracoviště v Kroměříži*, 56–64.
- M y k l í k, František, 1890. Z čeho můžeme soudit, že stojíme na půdě starého Velehradu? *Časopis Vlasteneckého muzejního spolku v Olomouci* 7, 81–87.
- N e k u d a, Vladimír, 1985. *Mstěnice: zaniklá středověká ves u Hrotovic: [Díl] 1, Hrádek – Tvrz – Dvůr – Předsunutá opevnění*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost. 268 s.
- N e k u d a, Vladimír a U n g e r, Josef, 1981. *Hrádky a tvrze na Moravě*. Brno: Blok. 366 s.
- N e k u d a, Vladimír a R e i c h e r t o v á, Květa, eds. 1968. *Středověká keramika v Čechách a na Moravě*. Brno: Mor. museum. 462 s.
- N e v ř í l, Jan, 1907. Velehrad III. Nálezy na posvátném Velehradě r. 1905 a 1906. *Časopis Vlasteneckého muzejního spolku olomuckého* 24, 68–74.
- NZ. Č.j.: 1921/79, Zjišťovací výzkum provedl Antonín Knor a Miloš Šolle z Archeologického ústavu v Praze ve dnech 26. 9. – 3. 10. 1940.
- NZ 220/95, Velehrad 1978 – Hájek z 15. 3. 1986, archiv archeologického oddělení Slovákého muzea.

- P i l n á č e k, Josef, ed. 1930. *Staromoravští rodové*. Videa: Josef Pilnáček. 639 s.
- P l a č e k, Miroslav, 2007. *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, zámků a tvrzí*. Praha: Libri. 768 s.
- P l a č e k, Miroslav a kol., 2015. *Veselí nad Moravou: středověký hrad v říční nivě*. Brno: Archaia Brno, o.p.s. 382 s.
- P o j s l, Miloslav, 1990. *Velehrad: stavební památky bývalého cisterciáckého kláštera*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost. 246 s.
- P r o c h á z k a, Rudolf, 1984. Mladohradištní keramika v některých moravských regionech. *Archeologické rozhledy* 36, č. 4, 430–442.
- P r o c h á z k a, Rudolf a P e š k a, Marek, 2007. Základní rysy vývoje brněnské keramiky ve 12.–13./14. století. *Přehled výzkumů* 48, 213–270.
- P r o k o p o v á, Lenka, 2013. *Keramická produkce 2. poloviny 15. století v Brně*. Nepublikovaná bakalářská práce. Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.
- R u t k a y, Alexander 1976. Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zur ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei II. *Slovenská archeológia* 24, 245–395.
- S n á š i l, Robert a P r o c h á z k a, Rudolf, 1982. Výzkumy v Uherském Hradišti v roce 1980 (okr. Uherské Hradiště). *Přehled výzkumů* 1980, 52–55.
- S c h e n k, Zdeněk a M i k u l í k, Jan, 2011. Nové poznatky o opevnění bývalého cisterciáckého kláštera na Velehradě. *Východní Morava*, 118–132.
- S c h e n k, Zdeněk, 2016. *Velehrad – archeologické prameny k bývalému cisterciáckému klášteru*. Disertační práce. Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.
- S t ř e d o v s k ý, Jan Jiří Ignác, 1710. *Sacra Moraviae historia sive vita SS Cyrilli et Methodii genere civil Romanarum*. Praha.
- T u r e k, Adolf, 1947. Příspěvky k dějinám manského zřízení na statcích moravských klášterů do třicetileté války. *Časopis Společnosti přátel starožitností* 45, 15–29.
- V í c h, David a Ž á k o v s k ý, Petr, 2012. Soubor kovových předmětů z dosud neznámé lokality na Litomyšlsku. *Archeologické rozhledy* 64, 89–128.
- V y c h o d í l, Jan, 1883. Cyrilka na Velehradě. In: *Sborník Velehradský* 3, 2–48.
- W o l n y, Gregor, 1857. *Kirchliche Topographie von Mähren, meist nach Urkunden und Handschriften, durch Gregor Wolný*. 1. Abtheilung Olmüusser Erzdiöcese. 2. Band. Brünn: Kommission der Ritsch und Grosseschen Buchhandlung. 484 s.
- Z e l n i t i u s, Antonín, 1940. Val a mohyly ve velehradském háji. In: *Sborník velehradský, nová řada* 11, 11–14.
- Ž á k o v s k ý, Petr, 2011. Zhodnocení kovových artefaktů z Nedakonice. Příspěvek k lokalizaci husitského Nového Tábora. In: *Archaeologia historica* 36, 485–521.

Mgr. Zdeněk S c h e n k, Ph.D. (n. 1980), archeolog společnosti Archaia Olomouc o.p.s. a Muzea Komenského v Přerově. Ve svém odborném zájmu se zaměřuje na období středověku až raného novověku (archeologii historických jader měst, šlechtických sídel a sakrálních staveb). Je absolventem doktorského studia na Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.

Mgr. Lenka B ě h o u n k o v á (n. 1989), archeoložka v Muzeu Kroměřížska. Ve svém odborném zájmu se zaměřuje na období vrcholného středověku, zejména na problematiku keramické produkce a technologii její výroby. Je doktorandkou na Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.

Mgr. Tomáš C h r á s t e k (n. 1987), vedoucí oddělení archeologie a historie Slováckého muzea v Uherském Hradišti. Ve svém odborném zájmu se věnuje aplikaci geografických informačních systémů v archeologii a problematice raně středověkého osídlení v oblasti středního Pomoraví.

Mgr. Dalibor J a n i š, Ph.D. (n. 1973), vědecký pracovník na Katedře historie Filozofické fakulty Ostravské univerzity. Ve svém odborném zájmu se zaměřuje na dějiny pozdního středověku a raného novověku (13.–16. století) se zaměřením na právní dějiny (zemské právo, městské právo, lenní systém olomouckého biskupství), dějiny šlechty, šlechtická sídla a památkovou péči.

Bc. Jan Mikulík (n. 1956), muzeolog, asistent archeologického výzkumu společnosti Archaia Olomouc o.p.s a Muzea Komenského v Přerově. Ve svém odborném zájmu se zaměřuje na období středověku až raného novověku (archeologii historických jader měst, šlechtických sídel a sakrálních staveb). Je studentem magisterského studia na Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.

Radim Vrla (n. 1961), pracovník Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Kroměříži se ve svém odborném zájmu soustřeďuje na ochranu nemovitých kulturních památek, se zřetelem na problematiku hradní architektury.

Contribution to the Topic of Fortification in the Area of Dolní and Horní Hrádek on the Cadastre of Velehrad

A b s t r a c t

The area of the former oldest Cistercian Monastery in Moravia is located in the village Velehrad on the left bank of the stream Salaška approximately 7 km south-east of Staré Město near Uherské Hradiště. Cistercian Monastery in Velehrad was founded in 1202 after a mutual agreement between Olomouc bishop Robert, Moravian margrave Vladislav Jindřich and the king Přemysl Otakar I. The first Cistercians came to the valley of Salaška in 1205 from the monastery in Plasy lead by their abbot Thicelin. In 1228 the church of Virgin Mary was ceremonially consecrated with participation of Czech king Přemysl Otakar I.

Up to the recent times, the topic of fortification of the Cistercian Monastery in Velehrad stood on the periphery of the interest of researchers. Their attention was drawn mainly by the very core of the monastery created by the monumental Church of the Assumption of the Virgin and Saints Cyril and Methodius. The only exception was the south-eastern round tower and a part of eastern wall uncovered by Jan Nevěřil in the beginning of 20th century and a survey of the direction of northern wall by tracing sounds lead by Jiří Kohoutek north of the basilica in 1993. The results of a rescue archaeological research by the company Archaia proved that the Cistercian Monastery in Velehrad was well fortified. The fortification consisted of a peripheral stone wall fortified by three round and rectangular towers in its corners. The fortification was built in about the middle of 13th century.

Besides the research of fortification of the inner area of the monastery there arose the need of the revision of existing knowledge also in the case of historically proved fortifications in the area of Dolní and Horní Hrádek in the cadastre of Velehrad, both of which are situated south of the monastery on the right bank of the stream Salaška. The oldest written documents about the remnants of the buildings in the area of Hrádek come from the break of 16th and 17th century. Local name of the medieval fortification Dolní Hrádek can be traced in the present-day name of the street Na Hrádku in Velehrad. The remnants of the fortress were considered destroyed in connection with replacement of the graveyard near Cyril Chapel and the origin of a new Velehrad graveyard near the road to Tupesy on the southern edge of the village in 1832. A revision non-destructive research from 2011 and 2015 proved surprisingly that there are still some terrain relicts of Dolní Hrádek market place on the plots number 54 and 57 near the southern edge of the built up area of Velehrad. The plots in question are gardens lying west of former gamekeepers' lodges in numbers 111 and 112. In literature, the existence of Hrádek is mentioned together with the historical data about the years 1402 and 1405 and the name of the castle warden Jiří of Němčice is repeatedly mentioned.

In the case of the fortification in the area of Dolní Hrádek there are non-stratified collections of ceramics and some metal artefacts in the depository of Moravian Slovak Museum, found in the locality in 20th century. Chronologically the collection of ceramics may be divided into two groups. The first one dates back to the middle of Medieval Ages, younger part may be dated back to the second half of 15th century and the beginning of 16th century.

In the case of terrain remnants of fortification in the area of Horní Hrádek the meaning of the object as well as its dating remain unanswered mainly due to the lack archaeological material. Hypothetically, the object might serve as a short time military camp. The questions of the time of existence as well as

of the function of the remnants cannot be answered without a revision archaeological research. Due to its strategic placement above the Cistercian Monastery on the right bank of the stream Salaška, the fortification in the area of Dolní Hrádek probably protected access roads leading from south-east to the monastery.

Mutual relation between the fortifications Dolní and Horní Hrádek in the wood Háj has not been explained yet in a satisfactory way. Definite answers to the questions of the origin and fall of the above mentioned fortifications could only be given by a revision archaeological research. The contribution sums up current knowledge obtained during a non-destructive research in the localities in 2011–2015 and interprets the collection of archaeological finds from the localities.

Beitrag zur Problematik der Befestigungen in den Flurlagen „Dolní Hrádek“ und „Horní Hrádek“ in der Gemarkung von Velehrad

Zusammenfassung

Das Gelände des ehemaligen ältesten Zisterzienserklosters in Mähren befindet sich in der Ortschaft Velehrad am linken Ufer des Bachs Salaška, annähernd 7 km nordwestlich von Staré Město u Uherského Hradiště. Das Zisterzienserkloster von Velehrad wurde 1202 entsprechend einer Übereinkunft zwischen Robert, Bischof von Olmütz, dem mährischen Markgrafen Vladislav Heinrich und König Ottokar Přemysl I. gegründet. Die ersten Zisterzienser kamen 1205 aus dem Kloster Plasy unter Leitung des Abts Thizelin in das Salaška-Tal. Im Jahr 1228 wurde die Klosterkirche St. Marien im Beisein des böhmischen Königs Ottokar Přemysl I. feierlich eingeweiht.

Mit der Problematik der Befestigung des Geländes des Zisterzienserklosters Velehrad verbundene Themen standen noch bis vor kurzem unter den Forschern eher am Rand des Interesses. Ihre Aufmerksamkeit zog vor allem der Kern des Konvents an, der aus der monumentalen Klosterkirche Mariä Himmelfahrt und St. Kyrill und Method besteht. Eine Ausnahme bildeten das Freilegen des südöstlichen Rundturms und eines Teils der östlichen Klostermauern während der Grabungen von Jan Nevěřil Anfang des 20. Jahrhunderts sowie das Erfassen des Verlaufs der nordöstlichen Wehrmauer durch Sondierungsgrabungen im Jahr 1993 unter Jiří Kohoutek im Bereich nördlich der Basilika. Die Ergebnisse der Rettungsgrabungen der Gesellschaft Archaia Olomouc aus den Jahren 2009–2014 bestätigten, dass das Kloster Velehrad gründlich befestigt war. Die Wehranlagen bestanden aus einer Umfassungsmauer aus Naturstein, die in den Ecken durch drei Rundtürme und einen eckigen Turm befestigt war. Diese Klostermauern wurden etwa in der Mitte des 13. Jahrhunderts errichtet.

Neben der Erkundung der Befestigungsanlagen im Inneren des Klostergeländes entstand der dringende Bedarf einer Revision der bisherigen Erkenntnisse auch im Fall der historisch belegten externen Befestigungen in den Fluren „Dolní Hrádek“ und „Horní Hrádek“ in der Gemarkung von Velehrad, die südlich des Klosters am rechten Ufer der Salaška gelegen sind. Die ältesten schriftlichen Erwähnungen von Überresten von Bauten in der Flur Hrádek stammen aus der Wende des 16. und 17. Jahrhunderts. Der Flurname der mittelalterlichen Befestigungsanlage „Dolní Hrádek“ (deutsch: Untere kleine Burg) wurde auf den heutigen Namen der Ortsstraße Na Hrádku übertragen. Von den Überresten der Burganlage nahm man an, dass sie 1832 in Zusammenhang mit der Auflösung des Friedhofs an der Kyrilluskapelle und seiner Verlegung sowie dem Entstehen des neuen Friedhofs am Weg nach Tupesy am Südrand der Ortschaft zerstört wurden. Erneute Untersuchungen, diesmal in Form von zerstörungsfreien Prospektionen, in den Jahren 2011 und 2015 wiesen überraschenderweise nach, dass sich auf den Parzellen Nr. 54 und 57 am Südrand der Ortslage von Velehrad immer noch Geländeerelikte der Burgstätte „Dolní Hrádek“ befinden. Es handelt sich um den Bereich der westlich der ehemaligen Forsthäuser Nr. 111 a 112 liegenden Gärten. In der Literatur wird das Bestehen der Burg meist mit Angaben in den historischen Quellen zu den Jahren 1402 und 1405 verbunden, wo der Name des Kastellans Jiří z Němčic wiederholt erwähnt wird.

Im Fall der Befestigung in der Lage „Dolní Hrádek“ stehen uns im Depot des Mährisch-slowakischen Museums mehrere ungeschichtete Keramikfunde und Metallartefakte zur Verfügung, die im Lauf des 20. Jahrhunderts an diesem Standort gefunden worden. Aus chronologischer Sicht können wir die Keramikkollektion in zwei Gruppen gliedern. Die erste kann in die Zeit des Hochmittelalters datiert

werden. Der jüngere Teil des Bestands lässt sich in die zweite Hälfte des 15. Jahrhunderts bis Anfang des 16. Jahrhunderts datieren.

Im Fall der bis heute erkennbaren Geländereликte der Befestigung in der Lage „Horní Hrádek“ bleiben die ursprüngliche Bedeutung des Objekts und aufgrund des Fehlens von archäologischem Material auch die Datierung seines Entstehens weiterhin fraglich. Man kann zur Feststellung neigen, dass es sich hypothetisch um ein kurzfristiges militärisches Lager handelte. Ohne erneute archäologische Erkundungen kann die Frage nach der Bestehenszeit und Funktion der Überreste dieser Befestigung nicht zufriedenstellend gelöst werden. Die Befestigungsanlage in der Flur Dolní Hrádek schützte wahrscheinlich, dank ihrer strategischen Lage oberhalb des Zisterzienserklosters am rechten Ufer des Salaška-Bachs, den von Südwesten führenden Zufahrtsweg zum Konvent.

Die gegenseitige Beziehung der befestigten Lage „Dolní Hrádek“ und der Befestigung „Horní Hrádek“ im Wald Háj wurde bislang noch nicht gelöst. Die definitive Antwort auf die Fragen nach Entstehen und Erlöschen beider oben genannten Wehrbauten könnte einzig eine eventuelle erneute Sondierungsgrabung bringen. Dieser Beitrag fasst die aktuellen, während der zerstörungsfreien Erkundung am Standort in den Jahren 2011–2015 gewonnenen Erkenntnisse zusammen und wertet den bisherigen hiesigen Fundbestand aus.

STŘEDOVĚKÉ KOŽENÉ ARTEFAKTY ZE ZELNÉHO TRHU V UHERSKÉM HRADIŠTI

Aleš Hoch, Muzeum Vysočiny Jihlava; Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno

Jaroslav Bartík, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště; Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno

Karel Malý, Muzeum Vysočiny Jihlava

Lenka Běhounková, Muzeum Kroměřížska; Ústav archeologie a muzeologie, Filozofická fakulta Masarykovy univerzity, Brno

Uherské Hradiště disponuje jako jedno z mála vrcholně středověkých moravských měst bohatým nálezovým fondem dochovaných předmětů z organických materiálů. Mezi ně patří i široké spektrum kožených artefaktů, které nebyly v mnohých případech doposud podrobněji analyzovány a publikovány. Předkládaný příspěvek zpřístupňuje nálezy kůže a kožených výrobků získaných při záchranném archeologickém výzkumu na Zelném trhu v letech 1995–1996.

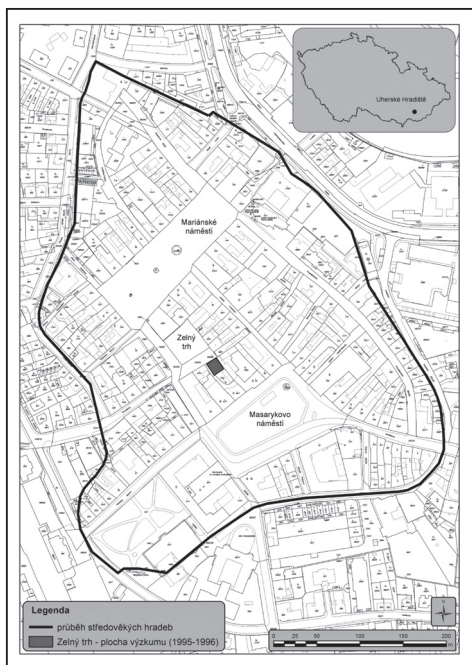
1. ÚVOD

Díky vysoké hladině spodní vody a trvale vlhkým podmínkám v podložních jílech představuje Uherské Hradiště jedno z mála měst, kde se v rámci výplní vrcholně středověkých objektů a vrstev nalézá větší množství dobře zachovaných předmětů z organických materiálů. Výjimkou zde proto nejsou ani nálezy kožených, resp. usňových artefaktů,¹ které byly objeveny takřka při všech větších plošných výzkumech v rámci historického jádra města (Shromáždilová 2001, 150–152). K nim náleží i záchranný archeologický výzkum na Zelném trhu. Příspěvek si klade za cíl prezentovat výsledky technologicko-typologické a surovinové analýzy z výše uvedeného výzkumu, ve snaze přispět k našim dosavadním znalostem o vrcholně středověkém oděvu, obuvi a dalších předmětech osobní výbavy.

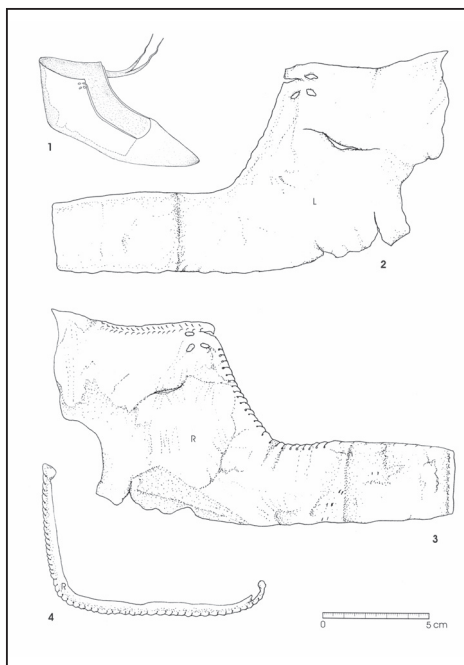
2. ZÁCHRANNÝ VÝZKUM NA ZELNÉM TRHU

V roce 1995 a 1996 byl v souvislosti s výstavbou suterénu objektu pro Českou spořitelnu, a.s., realizován záchranný archeologický výzkum na parcele č. 48/2. Předmětná parcela se nalézá v centrální části historického jádra Uherského Hradiště při východním nároží Zelného trhu (obr. 1), který v období vrcholného středověku představoval jedno ze dvou hlavních tržišť. V současné době stojí na místě pozemku dům čp. 1245. Z geografického hlediska se jedná o inundační polohu v nivě řeky Moravy, jejíž sterilní geologické podloží je tvořeno vrstvami jemně písčitých jílu a štěrků (Kašpárek 1995). Nadmořská výška terénu se zde pohybuje okolo 179 m n. m.

Při záchranném výzkumu pod záštitou Rudolfa Procházky se podařilo zdokumentovat zdejší vývoj vrcholně středověkého a novověkého osídlení, přičemž zkoumán byl také původ přes parcelu procházejícího mlýnského náhonu, označovaného jako „Rechla“. Výzkum rovněž potvrdil teorii o existenci staršího ramene řeky Moravy na ostrově sv. Jiří, které, jak se ukázalo, rozdělovalo pozdější město na dva ostrovy. Na základě zdokumentovaných nálezových situací je zřejmé, že koryto zmíněného ramene bylo nejpozději od druhé poloviny 13. století postupně zasypáváno sídlištním odpadem. Tento časový úsek můžeme zároveň

Obr. 1. Lokalizace zkoumané parcely na Zelném trhu v rámci městské parcelace Uherského Hradiště.

Obr. 2. Výběr kožených artefaktů: hypotetická rekonstrukce obuvi dle nalezené části svršku (1), svršek (2, 3), lemůvka (4). Kresba L. Běhounková.

považovat za počátek výraznějších antropogenních aktivit na předmětné parcele, jelikož se zde na rozdíl od jiných částí městského centra nepodařilo prokázat slovanské osídlení z 8.–9. století. Z metodického hlediska probíhal záchraný výzkum formou plošného odkryvu ve čtvercích (rozměry 2×2 m) o celkové rozloze cca 50 m², který byl doplněn o dokumentaci profilů v liniových výkopech pro kanalizaci (Procházka 1997, 3–4).

Vzhledem k tomu, že výzkum nebyl dosud souhrnněji publikován, odkazujeme se při stručném souhrnu vývoje osídlení na parcele pouze na náleзовou zprávu (Procházka 1997). Z prostorového hlediska představovala zkoumaná plocha v období vrcholného středověku dvůr parcely náležící k zástavbě na dnešním Masarykově náměstí (parcels 48/1). Dvůr se postupně rozšiřoval o prostor výše zmíněného zanášeného ramene řeky. Od druhé poloviny 13. až do počátku 14. století se zde vyvíjela hnojivá souvrství s výrazným podílem jílovité složky, což potvrzovalo blízkost vodního živlu v již výrazně zúženém rameni. Na přelomu 13. a 14. století pak došlo k založení nejstaršího dřevěného pažení již uváděného mlýnské-
ho náhonu (Rechly). V souvislosti s touto dřevěnou konstrukcí bylo zdokumentováno větší množství vrstev, které svědčí o pravidelném dosypávání terénu a zvyšování pažení náhonu v důsledku splavování a erozivních nárazů vody. Po založení náhonu vznikla v prostoru dvora soustava dřevěných kotců, které mohly sloužit jako hnojiště či otevřené kotce pro chov vepřů. Tyto kotce se postupně stavebně vyvíjely, přičemž byly zvyšovány dalšími dřevěnými deskami v závislosti na růstu okolního terénu. V rámci nejmladší stavební fáze byly dva z kotců propojeny ještě košatinovou konstrukcí. Po zániku kotců byla ve výplni jednoho z nich zdokumentována část košatinového plůtku, jež patrně představovala fragment dalšího objektu podobné hospodářské funkce. Mocná hnojivá souvrství se v prostoru dvora vyvíjela až do počátku 15. století, kdy do nich byla zapuštěna kameno-cihlová pec. Od první polo-

viny 15. století zde došlo k výrazné změně, kdy byla úroveň terénu navýšena o silně jílovitá souvrství s výrazně menším podílem organických složek (náplavy?), která překryla i starší výdřevu náhonu. Nově zbudovaná mladší fáze výdřevy zde pak existovala ještě po větší část novověku. Nejmladší dochovanou situací na ploše výzkumu byly pozůstatky základů novověkého domu ze smíšeného zdiva na dubovém roštu (podrobněji viz Procházka 1997).

3. KOŽENÉ ARTEFAKTY

Nálezový soubor čítá přibližně sto kožených předmětů (tab. 1). Přesný počet není možné zjistit, neboť je část ve značně fragmentárním stavu. Z hlediska původní funkce lze identifikovat devatenáct artefaktů a minimálně dalších deset můžeme označit za ryze výrobní odpad. Ve zbylých případech se jedná o přesněji neurčitelný materiál (zpravidla různé dílce), ze kterého byly vybrány předměty zajímavé svým tvarem, rozměry či dochovanými výrobními postupy.

Všechny artefakty byly dle soudobé metodiky rozděleny do funkčních skupin, případně podskupin.²

Tab. 1. Zastoupení kožených artefaktů podle jednotlivých funkčních skupin.

funkční skupina	četnost	kumulativní četnost
Obuv	8	8
Opasky/Řemeny	4	12
Pochvy	5	17
Výrobní odpad	cca 10	27
Ostatní	cca 73	cca 100

3.1 Obuv

První skupinu tvoří osm artefaktů, z toho šest náleží ke svrškovým a dva k vyztužovacím dílcům. Ve srovnání se soubory z obdobných lokalit je to až překvapivě málo, přičemž zcela neobvyklá je úplná absence dílců spodkových, konkrétně podešví.

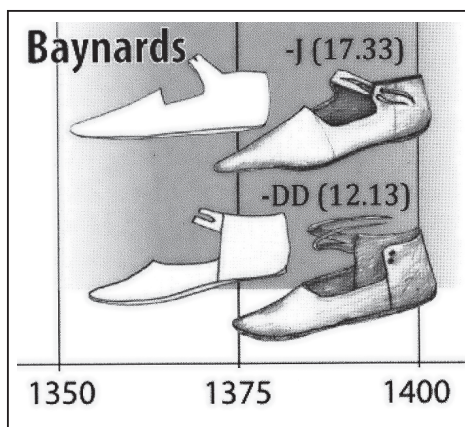
3.1.1 Svrškové dílce

Prvním a nejzajímavějším zástupcem této podskupiny je nekompletní svrchní dílec o maximálním rozměru 190×105 mm (obr. 2: 1–3). Síla materiálu je cca 1 mm, identifikován byl jako hovězina. Díky čtyřem dochovaným otvorům v horní okrajové části je zřejmé, že pochází z púlpáru upínaného k noze buď pomocí jednoduché kožené tkaničky či rozdvojeného řemínku. Otvory byly původně pouze dva, po protržení výše položeného však vyvstala nutnost zhotovit dále od kraje nový pár. Vzhledem k jejich přítomnosti a také dle dochované části stříhu lze konstatovat, že pochází z nižší až kotníkové obuvi s otevřeným nártem definované v zahraniční literatuře jako typ s páskem přes nárt a zavazováním na boku (type 55, podle Goubitz – Driel-Murray – Groenman van Waateringe 2001, 185), resp. s rozdvojeným řemínkem/tkaničkou se šněrováním na boku (SCD 29, typ Baynards, podle Volken 2014, 154–156, 204; obr. 3), který je znám z řady evropských měst, např. z Londýna (Grew – Neergaard 2010, 34–35, 70; obr. 4). Lze jej spatřit i v ikonografických pramenech (obr. 5). Stříh svršku, tedy nízký s otevřeným nártem (bez ohledu na způsob upí-

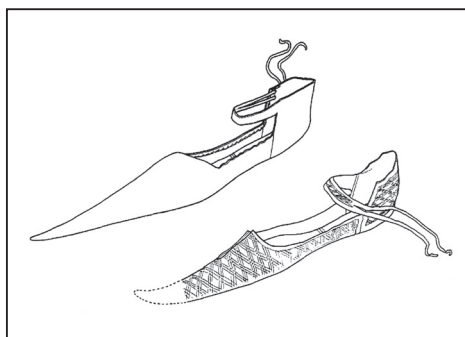
nání k noze), byl v Evropě oblíbený již ve 12. a 13. století (obr. 6). Do módy pak přichází znovu od druhé poloviny 14. do počátku 15. století (Volken 2014, 144, 155). Obdobně, tedy do 14. až 15. století, je datován i nález z Uherského Hradiště.

Z technologického hlediska lze na dílci sledovat několik způsobů šití, z nichž mělo každé jinou funkci. Okraj (prokrojení) v nártové části byl prošit stehem ve směru rub/hrana.³ Jedná se o doklad přítomnosti ozdobné lemůvky, která se v souboru našla také a bude samostatně popsána níže. Horní obvodový okraj je bez prošíání, avšak těsně pod ním je na vnitřní straně dobře patrná řada dvojitéch vpichů (steh rub/rub). Jedná se buď o pozůstatek po přišíání textilní podšívky, nebo další ozdobné lemůvky. Zbylá (původně zadní) strana je opět prošita stehem ve směru rub/hrana, který se nejčastěji používal ke spojení s dalšími dílci. Poslední stopy po šití lze nalézt v těle předmětu, v užší (původně boční) části. Několik dvojitéch vpichů (steh rub/rub) nasvědčuje, že byl v těchto místech našit vyztužovací dílec, tzv. boček.

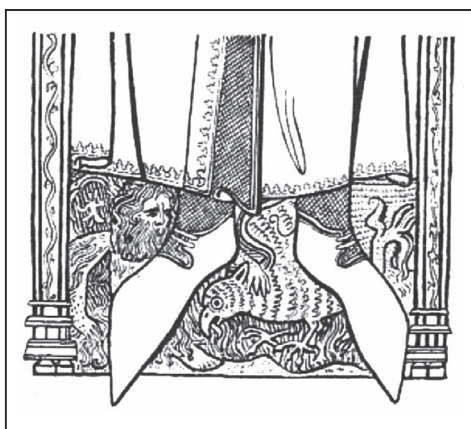
Jak již bylo zmíněno výše, nalézají se v souboru také ozdobná lemůvka (obr. 2: 4), na středověké obuvi běžně užívaná. Jedná se o cca 170 mm dlouhý, 4 až 7 mm široký a 1 mm silný pásek s jedním okrajem proši-

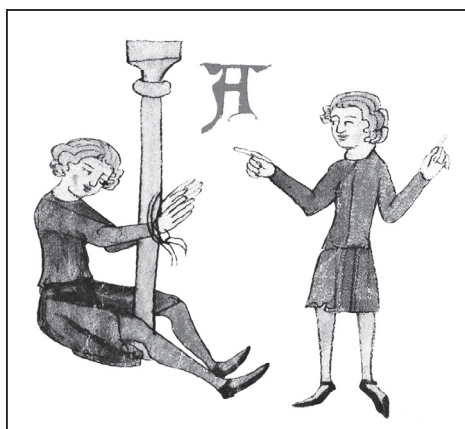
Obr. 3. Typ obuvi označený dle místa nálezu jako Baynards. Podle: Volken 2014, 154. Obdobný byl zachycen i ve sledovaném souboru.

Obr. 4. Obuv z Londýna blízka svým stříhem i způsobem upínání k noze nález z Uherského Hradiště. Podle: Grew – Neergaard 2010, 35.

Obr. 5. Obuv se dvěma řemínky či tkaničkami. Kostel sv. Markéty Antiochijské v Londýně, 14. století. Podle: Grew – Neergaard 2010, 117.

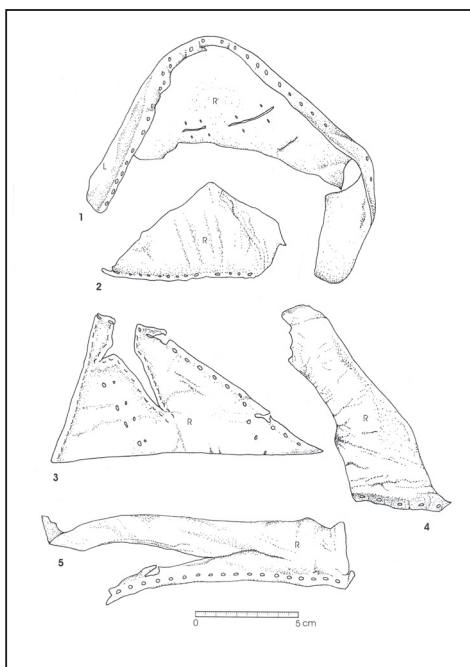
Obr. 6. Nízká obuv s výrazně otevřeným nártem. Sachsenspiegel, první polovina 13. století. Podle: Schneider 2012, 180.

tým stehem ve směru rub/hrana. Tímto stehem byl dílec našit ke svršku, čemuž odpovídá i fakt, že svým tvarem kopíruje linii jeho okraje.

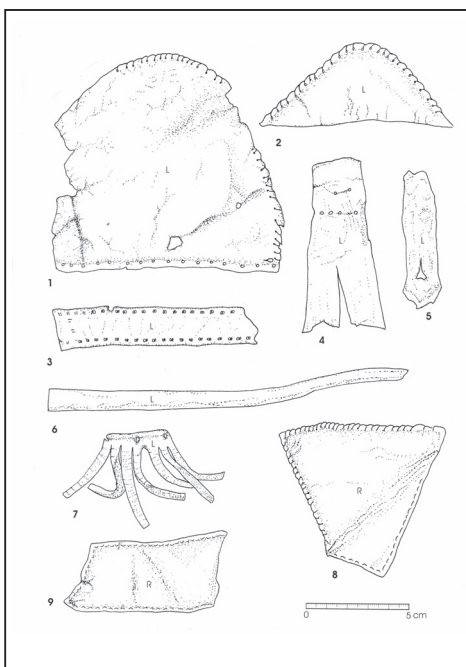
Třetím v pořadí je část svrchního nártového dílce s oblou špicí o maximálním rozměru 135×160 mm (obr. 7: 1). Síla použitého materiálu je cca 1 mm, přičemž se s největší pravděpodobností jedná o hovězinu. Ke spodkovému dílci či dílcům byl přišit klasickým stehem vedeným ve směru rub/líc. Nahuštěné a nepravidelně rozmístěné vpichy v oblasti špice lze považovat za doklad opravy podešve. Vyspravit bylo nutné i samotný svršek, a to sešitím paprscitě praskliny, která se na rubové straně projevila ve formě dvou krátkých liniových otvorů. Ty byly zaceleny jednoduchým stehem ve směru rub/líc a vzhledem k nízké kvalitě provedení jej můžeme považovat za doklad domácí opravy.

Další tři předměty lze sice poměrně spolehlivě zařadit do této podskupiny, ovšem zároveň o nich nelze říci o mnoho více. Všechny mají jednu ze stran prošitou typickým stehem vedeným ve směru rub/líc, který se používal ke spojení s dílci spodkovými. Maximální rozměry u prvního činí 158×35 mm (obr. 7: 5), u druhého 123×40 mm (obr. 7: 4) a třetího 89×45 mm (obr. 7: 2). Síla použitých materiálů je vždy cca 1 mm a ve všech třech případech se jedná o hovězinu.

Posledním artefaktem je přibližně trojúhelníkový dílec o délce stran 137×134×76 mm (obr. 7: 3). Síla materiálu, kterým je pravděpodobně hovězina, přesahuje 1 mm. Dílec pochází ze spodní části vršku, neboť má jeden okraj prošitý typickým stehem ve směru rub/líc. Nejkratší ze stran je pak prošitá stehem ve směru rub/hrana a byly k ní tudíž našity další části. Poslední a zároveň nejdelší strana je odříznutá. Dílec byl během svého života poškoze-

Obr. 7. Výběr kožených artefaktů: svršek – část nártu a špice s dokladem opravy (1), fragmenty svršků (2, 4, 5), fragment svršku s dokladem opravy (3). Kresba L. Běhounková.

Obr. 8. Výběr kožených artefaktů: vyztužovací dílce – opatky (1, 2), opasek či řemen s ozdobnými otvory a červeným barvením (3), fragment rozdvojeného řemene (4), řemínek s otvorem pro knoflík (5), řemínek (6), neurčitelný dílec (7–9). Kresba L. Běhounková.

ný (rozeklaný řez táhnoucí se hluboko do materiálu) a znovu pečlivě sešitý (steh rub/hrana). Není však možné říci, zda se jedná o opravu původního výrobku, nebo o druhotné využití materiálu. Několik řad vpichů, které neprochází skrz materiál (steh rub/rub), je patrných i na původně vnitřní straně výrobku. Ty by mohly být pozůstatkem po našití vyztužovacího dílce.

3.1.2 Vyztužovací dílce

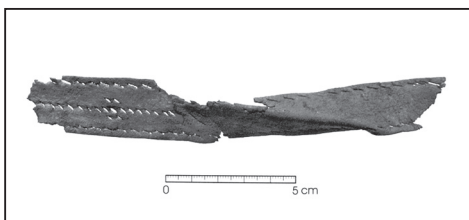
Do této kategorie lze s určitou opatrností zařadit dva artefakty. V obou případech se jedná o tzv. opatky, tedy vyztužovací dílce z oblasti paty. První je poměrně velký o rozměru 113×108 mm a pravděpodobně tak pochází z vyššího typu obuvi (obr. 8: 1). Použitý materiál je tenký (méně než 1 mm), z části sedřený a identifikovaný jako teletina či hovézina. Část oblého okraje je poškozená, na zbytku je však dobře patrné prošíání stehem ve směru rub/líc přes hranu, pomocí kterého byl dílec našit na stěnu svršku. Rovná strana naopak nese stopy po přišíání ke spodku klasickým stehem rub/líc.

Druhému opatku (obr. 8: 2) okraj našívající se k podešvi chybí, do této podskupiny jej však řadí typický trojúhelníkovitý tvar a způsob prošíání zbylého okraje (rub/líc přes hranu). Maximální rozměry tohoto dílce činí 96×38 mm a síla materiálu cca 1 mm. Druhé určení zvířete, ze kterého kůže pochází, nebylo možné.

3.2 Opasky, řemeny, řemínky

Jednoznačně nejzajímavějším artefaktem této čtyřčlenné skupiny a zároveň celého souboru je část zdobeného opasku či řemene o maximálním rozměru 103×20 mm (obr. 8: 3). Byl vyroben z poměrně silného materiálu (až 2 mm), identifikovaného jako kozina. Zdobení je provedeno formou drobných zdvojených otvorů přibližně oválného tvaru, proražených skrz materiál v řadě podél obou delších okrajů. Na jednom z konců, které jsou poškozené, pak tento dvořad kolmo protíná několik dalších, tvarově odlišných otvorů. Obecně není tento způsob zdobení nijak výjimečný a bývá na opascích, řemenech či řemíncích poměrně častý (obr. 9). Známe jej ze souborů od nás i ze zahraničí (více např. Hoch 2015a, b; Mazáčová 2012; Wywrot-Wyszkowska 2009; Schnack 1994 aj.). Otvory mohly být navíc prošívány, což mělo (krom dalšího dekoračního efektu) zabránit natahování materiálu (Mould – Carlisle – Cameron 2003, 3392–3397; Egan – Pritchard 2002, 38–39). Tento nález se však oproti běžným odlišuje skutečností, že má otvory zdvojené. Výjimečným jej pak činí fakt, že byly vyplněny červeným barvivem, jež se ve stopovém množství dochovalo téměř v každém z nich. Barvivo bylo identifikováno jako cinabarit, neboli rumělka (viz kap. 4.). Samotná barva není integrální součástí kůže, ale byla na povrch nanesena (natřena). V současnosti již bohužel nelze určit celkový rozsah pokrytí, resp. zda byly takto zvýrazněny pouze otvory, či byl natřen celý povrch, což se jeví více pravděpodobné. Červeně barvené oděvní doplňky či součásti výstroje, které mohly být vyrobeny z kůže, jsou běžně patrné i v ikonografických pramenech (obr. 10, 11). Nález podobný tomuto známe z anglického Yorku, kde je na opasku pomocí rumělky zvýrazněn do povrchu vyřezávaný rostlinný motiv (Mould – Carlisle – Cameron 2003, 3392–3393). Nález z Yorku je kladen do první poloviny 14. století, opasek či řemen z Uherského Hradiště náleží přibližně do druhé poloviny století předcházejícího.

Do této funkční skupiny spadají ještě další tři artefakty. V prvním případě se jedná o fragment řemene vidlicově rozříznutého na dvě části (obr. 8: 4). Předmět má maximální délku 89 mm, šíře v celistvé části se pohybuje od 25 do 34 mm, po rozříznutí od 16 po 18 mm. Materiál o síle cca 1 mm byl určen jako hovézina. V celistvé části jsou navíc tři páry drobných

Obr. 9. Fragment opasku z předhradí ve Veselí nad Moravou, druhá polovina 13. století. Foto: archiv Archaia Brno.

kulatých vpichů, mezi kterými je do povrchu vytlačena tenká linka, patrně otisk nitě. Artefakt byl tak minimálně po určitou dobu součástí vícedílného předmětu. Nelze totiž vyloučit, že doložené šití je dokladem až druhotného použití. Rozdvojené řemeny a řemínky se používaly např. k upínání obuvi k noze, jako podbradní řemínky k upevnění plechových klobouků, jako opasky sloužící k zavěšení pochev na pobočné zbraně apod. (obr. 12).⁴

V druhém případě jde o část zapínacího řemínku o maximálním rozměru 67×18 mm (obr. 8: 5). Vyroben byl z velmi tenké usně (síla méně než 1 mm), jejíž druhové určení již není možné. Řemínek je na jedné straně zakončen do špice, nedaleko které je v těle vykrojen protáhlý srdcovitý otvor sloužící k povlečení koženého knoflíku. Z jakého výrobku pochází, nelze stoprocentně určit. Dá se však důvodně předpokládat, že byl součástí zapínání obuvi či tobolky.

Posledním zástupcem této kategorie je část tenkého řemínku o maximálním rozměru 182×6 mm (obr. 8: 6). Předmět je nezdobený, vykrojený z poměrně silného materiálu (až 2 mm), který byl identifikován jako hovězina. Takovéto řemínky měly nepřeborné množství využití a k jakému účelu sloužil tento konkrétní, nelze říci.

Obr. 10. Vylodění krále Haralda, Mathew Paris, kolem poloviny 13. století. Za povšimnutí stojí zejména králův červený opasek. Nelze však vyloučit, že se jedná o opasek textilní (online).

Obr. 11. Básník Herrand II. a jeho žena Perchta. Na iluminaci jsou dobře patrné červené uzdy obou koní a pochva meče, tedy předměty vyráběné téměř výhradně z kůže. Codex Manesse, počátek 14. století. Podle: Walther – Siebert 1992, Tafel 66.

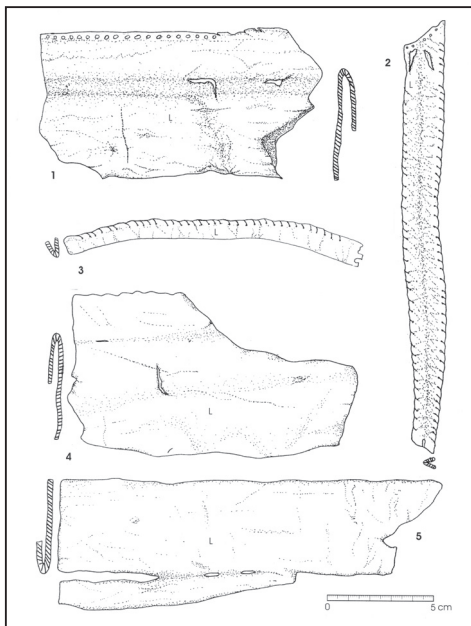

Obr. 12. Zavěšení meče pomocí rozdvojeného řemene. Mathew Paris, kolem poloviny 13. století. Podle: Schneider 2012, 168.

3.3 Pochvy a pouzdra

Do této skupiny lze zařadit až pět artefaktů. Za pochvu na pobočnou zbraň lze prokazatelně považovat předmět o maximálním rozměru 135×70 mm v rozloženém stavu (obr. 13: 1). Po přehnutí v původním místě ohybu je maximální dochovaná šíře 44 mm. Síla použitého materiálu, kterým je buď hovězina, či spíše teletina, je cca 1 mm. K sešití byl použit steh vedený ve směru líc/rub, který po spojení vytvořil mírně vystouplý hřbetový šev. Víme-li, že byl artefakt vyroben přeložením na dvou stranách a sešitím v zadní ose, lze celkovou šíři pochvy odhadnout na přibližně 50 mm. Dá se předpokládat, že byla natažena na dřevěné jádro. Pochvy identického způsobu sešití i podobných rozměrů pochází např. z Jihlavy (Hoch 2013, 42).

Další dva artefakty nelze pravděpodobně považovat za klasické pochvy, ale spíše za pouzdra. Obě jsou úzká, protáhlá, vyro-

Obr. 13. Výběr kožených artefaktů: fragment pochvy na pobočnou zbraň (1), pochvy na stylus v rozloženém stavu (2, 3), pravděpodobně fragmenty pochev na pobočnou zbraň (4, 5). Kresba L. Běhouňková.

Obr. 14. Pochva a kovový stylus z Novgorodu, 14. století (online).

bená přeložením na půl a sešitím na boku stehem obtáčejícím hranu (líc/rub). Použitý materiál byl identifikován jako hovězina. První je dochována v celku, na délku měří 206 mm, na šířku v rozloženém stavu 13 až 20 mm (obr. 13: 2). V horní části má dva protáhlé otvory sloužící patrně k protažení řemínku na zavěšení. Těsně za nimi je navíc několik otvorů po šití, které z funkčního hlediska nemají smysl a jsou pravděpodobně pouze ozdobné. Druhý nález již není kompletní, odtržen byl v horní širší části (obr. 13: 3). Maximální dochované rozměry činí 145 mm na délku a 6 až 11 mm na šířku v přehnutém stavu. V obou případech se s největší pravděpodobností jedná o pochvy, resp. pouzdra na styly. Tento typ artefaktů známe v ojedinělých případech z českých zemí, konkrétně z Jihlavy (nepublikováno), ale i ze zahraničí, např. z ruského Novgorodu (Rybina 1992, 183; Muzeum Novgorod [online]; obr. 14).

Poslední dva nálezy lze do této skupiny zařadit pouze na základě nepřímých stop. Jedná se o dva artefakty bez dokladů po šití. Oba jsou však protáhlé, ploché a minimálně na jedné straně byly evidentně delší dobu přeložené. Maximální rozměry prvního činí 140×80 mm (obr. 13: 4), druhého 185×62 mm (obr. 13: 5). Oba byly vyrobeny z teletiny o síle cca 1 mm. Z dochovaných rozměrů lze zjistit minimální šíři případných pochev, která činila 47 mm a 55 mm.

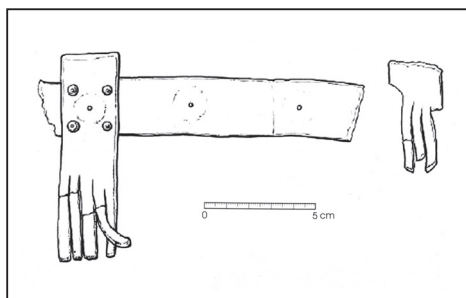
3.4 Výrobní odpad

Tato skupina zahrnuje nálezy pocházející ze zpracování nového materiálu (útržky, výkrojky), které nenesou stopy po šití či užívání. S určitou mírou opatrnosti sem lze zařadit až deset artefaktů, které sice neznamenají doklad masové výroby, ale drobnou domácí produkci či opravy již vyloučit nelze.

3.5 Ostatní

Sem řadíme veškeré nálezy, které nelze z hlediska původní funkce přesně identifikovat. Jedná se o 73 artefaktů, z nichž byla vybrána čtveřice nejzajímavějších. V první řadě se jedná o dílec z větší části rozřezaný na sedm (původně osm) přibližně stejně silných řemínků (obr. 8: 7). V celistvé horní části jsou umístěny tři drobné otvory, dva u kraje (jeden protržený) a jeden uprostřed. Celý artefakt má rozměry 28×46 mm, přičemž jednotlivé řemínky mají na délku 30 až 40 mm a šířku 3 až 4 mm. Jejich konce byly vcelku rovně odříznuty. Síla materiálu se blíží ke 2 mm. Jeho druhové určení již nebylo možné. Interpretace tohoto nálezu je různá. Může se jednat např. o polotovary řemínků, přičemž drobné otvory jsou pozůstatkem po přituknutí k pevnějšímu podkladu, aby šly lépe rezat. Nebo se může jednat o čistě ozdobný prvek z jiného předmětu. Podobné pochází např. z Yorku, kde jsou součástí opasků (Mould – Carlisle – Cameron 2003, 3394). Otvory v horní části jsou pak pozůstatkem po kovových nýtčích (obr. 15).

Neméně zajímavý je i další artefakt. Se svými maximálními rozměry 370×207×2 mm se jedná o největší předmět v souboru (obr. 16: 1). Použitý materiál je pravděpodobně hovězina. Předmět je velice nepravidelně ořezaný a jeví známky značné-

Obr. 15. Část opasku s ozdobným dílcem podobným nálezu z Uherského Hradiště. Podle: Mould – Carlisle – Cameron 2003, 3394, Fig. 1714.

ho opotřebení. Jediná strana s dochovaným šitím (rub/ hrana) je z části zakončena v zuby, které mají až na jednu výjimku odřezané špice. Můžeme jen hádat, k čemu dílec sloužil. Vzhledem k rozměrům lze pravděpodobně vyloučit obuv, uvažovat lze naopak o součásti výstroje či doplňků k oděvům.

Poslední dva artefakty spadají do obecné kategorie dílce. První přibližně lichoběžníkovitý o délce stran 86×81×64×33 mm byl pravděpodobně vykrojen z hovězíny (obr. 8: 8). Část okrajů je prošitá rub/líc, část rub/hrana.

Druhý dílec je přibližně obdélného tvaru o délce stran 76×67×36×35 mm (obr. 8: 9). Vykrojen byl opět pravděpodobně z hovězíny. Tři ze čtyř okrajů jsou prošity stehem se směru rub/líc, zbylý je odříznutý. Vzhledem ke způsobu šití byl předmět zcela jistě využitý jako nástavný dílec, např. u svršku obuvi.

4. ANALÝZA BARVIV

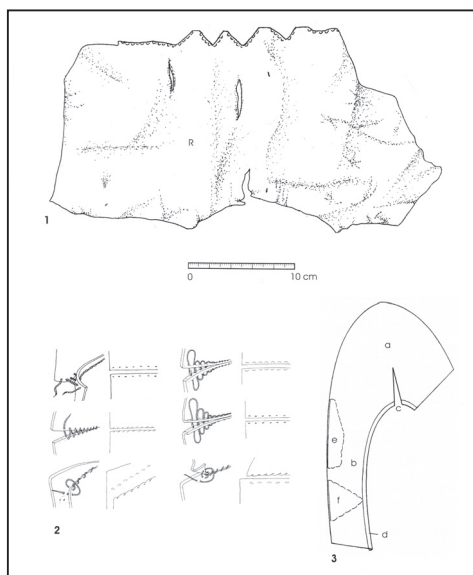
Analýzovaný materiál pochází z artefaktu interpretovaného jako část opasku či řemene. Předmět je zdoben dvěma řadami prosekávaných otvorů, ve kterých byly již během morfologicko-funkční analýzy makroskopicky zjištěny zbytky barviva. V optickém mikroskopu (obr. 17) byla patrná jeho jasně červená barva. Velikost dochovaných „ostrůvků“ pak dosahovala maximálně několik desetin milimetru.

Pro určení barviva bylo z kůže skalpelem získáno několik vzorků o velikosti do 0,1 mm, které byly v režimu nízkého vakua a bez pokovení zkoumány v elektronovém mikroskopu s připojeným EDX analyzátozem (obr. 18).⁵ Podle výsledků EDX analýzy bylo barvivo jednoznačně určeno jako HgS (cinabarit neboli „rumělka“).

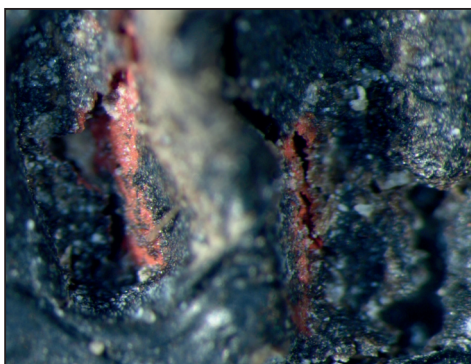
Analýza vykazovala 83,94 hmot. % Hg, 15,30 hmot. % S a 1,81 hmot. % Fe (suma 101,04 hmot. %). To velmi dobře odpovídá teoretickému složení HgS (86 hmot. % Hg a 14 hmot. % S). Také organická hmota kůže v okolí dochovaného pigmentu obsahuje místy až kolem 5,5 hmot. % Hg.

Rumělka (cinabarit) je minerál, který se v přírodě vyskytuje v podobě zrnitých nebo celistvých agregátů a povlaků, méně často i jako krystaly. Použití rumělky jako vysoce kvalitního a ceněného červeného pigmentu je známo už od starověku. Klasickými lokalitami s nálezem rumělky v Evropě byl španělský Almaden a chorvatská Istria, u nás je nejznámější lokalitou Jedová (Dědova) hora u Hořovic. Zde se těžila železná ruda s občasným výskytem cinabaritu snad již ve 13. až 14. století (Velebil 2003).

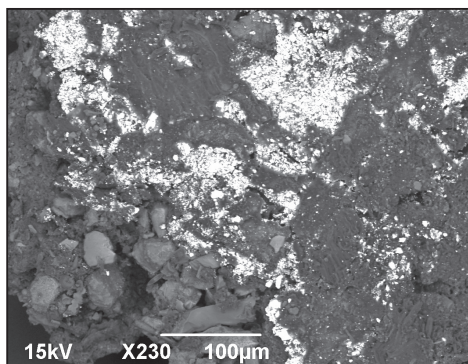
Po namletí základní suroviny a smíchání s další složkou, tzv. pojidlem (olej, vosk, kliš aj.), bylo možné získat poměrně odolné barvivo. Minimálně od pozdního středověku byla

Obr. 16. Neurčitelný dílec (1), druhy stehů zachycené na předmětech v souboru a možné způsoby jejich použití (2; převzato a upraveno z: Goubitz 2001, 37), základní rozdělení svršku obuvi a umístění dílců zachycených v souboru – a) nártová část a špice, b) boční a zadní část, c) prokrojení nártu, d) lemůvka, e) vyztužovací dílec – boček, f) vyztužovací dílec – opatek (3; převzato a upraveno z: Kowalska 2009, 243).

Obr. 17. Stopy červeného barviva v otvorech pod optickým mikroskopem. Foto A. Hoch.

Obr. 18. Pigment HgS (světlý) na kůži (tmavá). Elektronový mikroskop, BSE. Foto J. Štelcl.

rumělká připravována i uměle (Hradil – Hradilová 2002). Vzhledem k její vysoké ceně se běžně také „nastavovala“ levnějšími pigmenty (minium, suřík, cihly aj.). U námi analyzovaného vzorku nelze rozhodnout o tom, zda byla rumělká připravena uměle, nebo je původu přírodního (což je však pravděpodobnější). Vzhledem k faktu, že nebyla zjištěna přítomnost žádné cizorodé fáze, se však prokazatelně jedná o čistou a nijak dále neupravenou (nenastavovanou) surovinu.

5. VYHODNOCENÍ SOUBORU A ZÁVĚR

Soubor kožených artefaktů, získaný při archeologickém výzkumu na Zelném trhu, představuje poměrně zajímavý a v některých ohledech ne zcela běžný inventář vrcholně středověké kožedělné produkce, datovaný od druhé poloviny 13. do počátku 15. století. Netypické je zejména nízké procentuální zastoupení obuvi, resp. jejích jednotlivých dílců. Tento zajímavý jev je však patrně společný všem doposud získaným souborům z historického jádra města (více Shromáždilová 2001, 156). Situace je o to více překvapivá, zaměříme-li se na místo nálezu. Jedná se o zadní část parcely přiléhající k vodnímu náhonu, jehož průběžně zpevňované nábřeží se nejpozději od druhé poloviny 13. století zanašelo fluvialními a zejména antropogenními vrstvami hnojného charakteru (tab. 2). Vzhledem k míře opotřebení a celkové fragmentizaci artefaktů nelze uvažovat, že se jedná o předměty ztrátové. Celý soubor lze definovat jako tzv. sekundární, případně terciální odpad (podle Neustupný 2007, 66). Právě z tohoto důvodu překvapí relativně nízké zastoupení obuvi (cca 8 % z celkového počtu a 47 % ze skupiny identifikovatelných artefaktů mimo výrobní odpad), která v období vrcholného středověku patřila ke spotřebnímu zboží s rychlou mírou opotřebení, díky čemuž v obdobných souborech běžně dominuje.⁶ Na druhou stranu je evidentní, že zkoumaný prostor nesloužil jako cílené a pravidelné uložště tohoto druhu odpadu, neboť získaná kolekce není – i přes dlouhé časové rozpětí – příliš početná.

Tab. 2. Přehled kontextů s nálezy kožených artefaktů podle jednotlivých chronologických horizontů.

datace	kontexty a čtverce
13. stol.	127 (A1/B1), 142 (C2)
13. / 14. stol.	132 (H), 139/1 (B5), 142 (B5), 195 (E3), 195 (F1, F2, G1, G2), 195a/2 (H3, G3, G2), 195/2 (G1, G2, H1, H2), 197 (D1), 202 (E3)
14. stol.	203 (F3), 206 (F2), 212 (H1, H2)
14. / 15. stol.	176/1 (F1, F2), 178 (C2, C3), 178/2 (G1-G2), 185 (C3, C4), 192 (D2), 192 (D3), 193 (C3)

Z typologicko-morfologického hlediska je nutné vyzdvihnout hned několik nálezů. Jedná se konkrétně o část svršku z obuvi, která má sice své analogie téměř po celé západní Evropě, ale v souborech pocházejících z našich zemí doposud scházela.⁷

Prozatím bez přímých analogií z domácího prostředí je i fragment zdobeného opasku či řemene, a to zejména díky dochovanému barvení v otvorech. Otázkou zůstává celkový rozsah původního barvení, tedy zda nebyl na červeno natřen celý výrobek, což se zdá být více pravděpodobné. Míra dosavadního poznání této problematiky nám též nedovoluje říci, zda bylo takovéto barvení běžnou záležitostí, nebo jde o luxusní zboží. Opasek měl ve středověké společnosti, kromě základní užitné funkce, též funkci módní a symbolickou. Jeho provedení mohlo být zcela obyčejné, ale také nadmíru honosné. Takový výrobek byl považován spíše za šperk, odznak společenského postavení nositele a příslušnosti k určité vrstvě obyvatelstva. Zcela nezastupitelnou roli pak hrál ve světě středověkého rytířství, zejména při aktu pasování (více např. Mazáčová 2012).

Posledním významným nálezem jsou úzké pochvy (pouzdra) používané s největší pravděpodobností na styly, které sloužily k rytí do voskových tabulek. Do budoucna by jistě bylo zajímavé zjistit, zda se tyto nástroje, příp. i samotné tabulky, vyskytly na lokalitě také. Zbylá většina artefaktů již představuje běžný inventář typický právě pro takovéto soubory.

Za standardní lze považovat i výsledky druhového určení použitého materiálu pomocí binokulárního mikroskopu. Z devatenácti zkoumaných artefaktů byla v devíti případech identifikována hovězina či teletina a u dalších osmi je to nanejvýš pravděpodobné. Jeden artefakt byl vyroben z koziny. Určení se tak nezdařilo pouze u dvou předmětů. Materiálová analýza může být nápomocná i při identifikaci předmětů z hlediska jejich funkce. Za indicii můžeme brát například zjištění, že teletina byla použita zejména na výrobu artefaktů, které považujeme za pozůstatky pochev.

Výrobkům z kůže pocházejících z Uherského Hradiště již byla v minulosti věnována na stránkách tohoto časopisu určitá pozornost (Shromáždilová 2001, 149–157). A ačkoliv je nutné každou odbornou práci na toto téma s povděkem kvitovat, jednalo se spíše o nastínění zdejšího potenciálu a přiblížení středověkých kožedělných řemesel, nikoliv detailní vyhodnocení jednotlivých souborů. To v případě Zelného trhu nastává až nyní a lze jednoznačně konstatovat, že přineslo zajímavé výsledky, které v konečném důsledku rozšiřují naše dosavadní znalosti o této oblasti hmotné kultury a obohacují její pramennou základnu.

6. KATALOG TYPOLOGICKY ZAŘADITELNÝCH NÁLEZŮ

A 246 651 – A 246 657

Funkční skupina: obuv; opasky, řemeny, řemínky; ostatní; předmět: svršek; vyztužované dílec (opatek); lemůvka; řemínek s otvorem pro knoflík; rozdvojený řemen; nástavný dílec; datace: 14.–15. století; kontext: 176

A 246 631

Funkční skupina: obuv; předmět: svršek; datace: 14. století; kontext: 212/210

A 246 632

Funkční skupina: obuv; předmět: svršek; datace: 13. století; kontext: 127

A 246 633 – A 246 635

Funkční skupina: pochvy; ostatní; předmět: pochva na stylus; 2× neurčitelné; datace: 13. století; kontext: 127

A 246 638

Funkční skupina: opasky; řemeny; řemínky; ostatní; předmět: opasek/řemen; 6× neurčitelné; datace: 13. století; kontext: 142

A 246 667 – A 246 670

Funkční skupina: obuv; ostatní; předmět: svršek; 2× neurčitelné; datace: 14.–15. století; kontext: 178

A 246 671

Funkční skupina: opasky; řemeny; řemínky; předmět: řemínek; datace: 13.–14. století; kontext: 132

A 246 672 – A 246 673

Funkční skupina: obuv; ostatní; předmět: svršek; neurčitelné; datace: 14.–15. století; kontext: 178

A 246 681 – A 246 685

Funkční skupina: pochvy a pouzdra; obuv; předmět: 2× pochva; svršek; datace: 14. století; kontext: 193

A 246 686 – A 246 688

Funkční skupina: pochvy a pouzdra; ostatní; předmět: pochva na stylus; 2× neurčitelné; datace: 13.–14. století; kontext: 195

A 246 696

Funkční skupina: obuv; předmět: vyztužovací dílec (opatek); datace: 14. století; kontext: 206

A 246 697

Funkční skupina: ostatní; předmět: neurčitelné; datace: 14. století; kontext: 193

A 246 690

Funkční skupina: pochvy a pouzdra; předmět: pochva; datace: 13.–14. století; kontext: 195

Poznámky:

- 1 Vyčiněná kůže se nazývá useň. Výraz kůže je však v našem prostředí brán jako synonymum.
- 2 Rozdělení do podskupin je nutné zejména u obuvi. Každá bota (neboli *půlpár* obuvi) se již od středověku skládá z několika částí. Základními jsou *spodkové dílce* (podešev, příp. těsnící pásek tzv. okolek) a *svrškové dílce* (přední a zadní, příp. podšívka a lemůvka). Dalšími zástupci jsou *dílce opravné* (např. *podrážka*). Speciální součástí svršku obuvi jsou dílce *vyztužovací*. Ty mají za úkol držet tvar obuvi a chránit nohu před ostrými nebo tvrdými předměty (Floriánová 2005, 119–120; Zeman – Potůček 1965, 62–76). Na středověké obuvi je doložen zejména *opatek*, umístěný v oblasti paty, po stranách *boček* a dále *podkroužek*, který se užívá ve šněrovací části. Výjimečně se pak vyskytne i výztuha v oblasti špice, tzv. *tužinka*.
- 3 Ve snaze o zjednodušení a sjednocení terminologie a také ve shodě se zahraniční literaturou je nejprve uvedeno předpokládané místo vstupu a poté výstupu šídla či jehly.
- 4 Za konzultaci ohledně problematiky dobové výzbroje děkujeme Mgr. Pavlu Macků.
- 5 Přístroj JEOL JSM-6490LV, EDX analyzátor Oxford Instruments, snímkování ve zpětně odražených elektronech, urychlovací napětí 15 kV, délka načítání ED spektra 60 s, analytik Jindřich Štelcl, Ústav geologických věd PŘF MU Brno.

- 6 Tento fakt vyjde více najevo např. při srovnání se souborem z nedalekého Veselí nad Moravou. Z výzkumu zaniklého předhradí v areálu současného zámku pochází kolekce čítající 125 artefaktů, z nichž více než třetina náleží k obuvi. Ve skupině identifikovatelných artefaktů (vyjma výrobního odpadu) pak tvoří 71% (Hoch 2015, 280). Obdobný rozdíl najdeme také v Brně v souboru pocházejícím z jámky odkrytých na ulici Česká. Z celkového počtu 280 artefaktů spadá do kategorie obuv necelá čtvrtina, přičemž ve skupině identifikovatelných nálezů tvoří celých 97% (Hoch – Staněk 2015).
- 7 Tato zjištění jsou však poplatná době a stavu výzkumů.

Zkratky:

SCD – style and chronology diagram

L – líc

R – rub

Literatura:

- E g a n, Geoff a P r i t c h a r d, Frances, 2002. *Dress accessories c. 1150 – c. 1450*. London: Boydell Press. 410 s.
- F l o r i á n o v á, Olga, 2005. *Kůže: zpracování a výrobky*. Praha: Grada. 179 s.
- G o u b i t z, Olaf, D r i e l - M u r r a y, Carol van a G r o e n m a n van W a a t e r i n g e, Willy, 2001. *Stepping through times: Archeological Footwear from Prehistoric Times until 1800*. Zwolle: Stichting Promotie Archeologie. 396 s.
- G r e w, Francis a N e e r g a a r d, Margrethe de, 2010. *Shoes and pattens*. London: Boydell Press. Medieval finds from excavations in London; 2. 145 s.
- H o c h, Aleš, 2013. Kožené artefakty z Jihlavy. *Archeologické výzkumy na Vysočine* 4, 39–61.
- H o c h, Aleš, S t a n ě k, Pavel, 2015. Kožené artefakty z České ulice v Brně. *Archeologia historica* 40, 913–927.
- H o c h, Aleš, 2015. Kožené artefakty. In: Plaček, Miroslav a kol. *Veselí nad Moravou: středověký hrad v říční nivě*. Brno: Archaia Brno o.p.s., 280–298.
- H r a d i l, David a H r a d i l o v á, Janka, 2002. Minerály starých obrazů. *Vesmír* 81, 383–385.
- K a š p á r e k, Milan, 1995. *Zpráva o výsledku inženýrskogeologického průzkumu staveniště objektu a.s. Česká pojišťovna v Uherském Hradišti*. Uloženo v Geo Zlín.
- K o w a l s k a, Anna Bogumiła, 2009. Archeologia o średniowiecznym skórnictwie na ziemiach polskich. Zarys problematyki. In: Kowalska, Anna Bogumiła a Wywrot-Wyszkowska, Beata, eds. *Studia nad średniowiecznym skórnictwem*. Szczecin: Wydawnictwo Instytutu Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk, 193–247.
- M a z á č o v á, Petra, 2012. *Opasek jako symbol a součást středověkého oděvu: příspěvek k hmotné kultuře českého středověku*. Praha: Unicornis. 134 s.
- M o u l d, Quita, C a r l i s l e, Ian a C a m e r o n, Esther, 2003. *Craft, Industry and Everyday Life: Leather and Leatherworking in Anglo-Scandinavian and Medieval York*. York: Council for British Archaeology. The archaeology of York; sv. 17.
- N e u s t u p n ý, Evžen, 2007. *Metoda archeologie*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk. 206 s.
- P l a č e k, Miroslav a kol., 2015. *Veselí nad Moravou: středověký hrad v říční nivě*. Brno: Archaia Brno o.p.s. 382 s.
- P r o c h á z k a, Rudolf, 1997. *Uherské Hradiště – Zelný trh, Česká pojišťovna, a. s. 1995-1996*. Nálezová zpráva č. 15/97 uložená v archivu Ústavu archeologické památkové péče Brno.
- R y b i n a, Elena Alexandrovna, 1992. Leather Articles. In: Brisbane, M. A., ed. *The Archaeology of Novgorod, Russia*. Lincoln: Society of Medieval Archaeology Monograph, 181–186.
- S h r o m á ž d i l o v á, Ivana, 2001. Kožedělná výroba v Uherském Hradišti ve středověku. *Slovácko* 42/2000, 149–157.

- S c h n a c k, Christiane, 1994. *Mittelalterliche Lederfunde aus Konzanz: (Grabung Fischmarkt)*. Stuttgart: Theiss. Materialhefte zur Archäologie in Baden-Württemberg; Heft 26. 54 s.
- S c h n e i d e r, Rolf, 2012. *Alltag im Mittelalter: das Leben in Deutschland vor 1000 Jahre*. Český Těšín: Těšínská Tiskárna.
- V e l e b i l, Dalibor, 2003. Jedová hora (Dědova hora) u Neřežína. *Bull. Mineral.-petrol. Odd. Nár. Muz. Praha* 11, 86–99.
- V o l k e n, Marquita, 2014. *Archeological Footwear: Development of shoe patterns and styles from Prahistry still the 1600's*. Assen.
- W a l t h e r, Ingo F. a S i e b e r t, Gisela, eds. 1992. *Codex Manesse. Die miniaturen der Großen Heidelberger Liederhandschrift*. Frankfurt am Main.
- W y w r o t-W y s z k o w s k a, Beata, 2009. *Skórnictwo w lokacyjnym Kolobrzegu. XIII-XV wiek*. Szczecin.
- Z e m a n, František a P o t ů č e k, Vladimír, 1965. *Technologie rukodílné výroby obuvi pro 1. ročník odborných učilišť a učňovských škol: Učeb. obor: obuvník ortopedické obuvi*. Praha: SNP. 130 s.

Elektronické zdroje:

- Pochva a kovový stylus z Novgorodu, Muzeum Novgorod [online]. Dostupné z: <http://novgorodmuseum.ru/kolleksii/fond-arkheologicheskikh-kolleksij.html#> [cit. dne 21. 11. 2016].
- Vylodění krále Haralda. Mathew Paris, kolem poloviny 13. století [online]. Dostupné z <https://cz.pinterest.com/pin/394065036126739555/> [cit. dne 21. 11. 2016].

Mgr. Aleš H o c h (n. 1985), archeolog v Muzeu Vysočiny Jihlava, p. o. Je doktorandem na Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity. Zabývá se hmotnou kulturou středověku, zejména kožedělnou produkcí a organickými materiály obecně.

Mgr. Jaroslav B a r t í k (n. 1990), archeolog Slovákého muzea v Uherském Hradišti. Ve svém odborném zájmu se věnuje problematice zdrojů a distribuce kamenných surovin v době kamenné, lengyelské kultuře a záchranné archeologii na Uherskohradištsku. Je doktorandem na Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.

RNDr. Karel M a l ý, Ph.D. (n. 1970), ředitel Muzea Vysočiny Jihlava, p. o. Profesionálním zaměřením geolog, specializující se na výzkum geneze polymetalických rudních ložisek. Úzce spolupracuje s archeology a historiky na montánních výzkumech Vysočiny.

Mgr. Lenka B ě h o u n k o v á (n. 1989), archeoložka v Muzeu Kroměřížska. Ve svém odborném zájmu se zaměřuje na období vrcholného středověku, zejména na problematiku keramické produkce a technologií její výroby. Je doktorandkou na Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity.

Medieval Leather Artefacts from Zelný trh in Uherské Hradiště

Abstract

Uherské Hradiště is one of the few towns in which there are most preserved artefacts in the objects from high Middle Ages made of organic materials due to high level of groundwater and constantly wet conditions of clay subbase. Thus the finds of leather artefacts are no exception and they were discovered during almost all larger researches within the historical core of the town. The aim of this contribution is to present the results of technological and typological as well as material analysis from the locality Zelný trh (Green Market) and thus enlarge present-day knowledge about Medieval Ages clothes, footwear and other objects of personal possession.

The collection of leather artefacts discovered during an archaeological research in Zelný trh represents quite an interesting and, in some aspects also not very common, inventory of leather

made products from the period of high Middle Ages dated to the second half of 13th century till the beginning of 15th century. Not very typical is a low percentage of finds of footwear or its particular components. The situation is even more surprising if we consider the site of the finds. It is the back side of the plot neighbouring with a raceway the banks of which were continually reinforced with fluvial and anthropogenic layers of manure-like character. According to the level of wear and tear as well as to their overall fragmentation the finds cannot be considered as waste objects. The whole collection can be defined as the so called secondary or tertiary waste. That is the reason why the relatively low percentage (approximately 8% of all object found and 47% from the group of identifiable objects outside production waste) of footwear among the finds is so surprising, because it was footwear that in the high Middle Ages belonged to consumption goods with a high level of depreciation and thus it commonly dominates similar collections. On the other hand, it is obvious that the researched locality was not primarily meant to be a goal-directed and regular dump of this kind of waste because the collection despite its long time span is not very numerous.

From typological and morphological points of view it is necessary to mention several finds. The fragment of decorative belt is, for the time being, without direct analogies from home environment mainly due to preserved colouring in its gaps. The extent of original colouring remains questionable, i.e. the possibility that the whole product was painted red, which seems to be the most probable option. The range of present-day knowledge also does not make it possible for us to say whether such a colouring was common or whether we have to do with a luxurious product. In the Medieval Ages, the belt had not only a utility function but also fashion and decorative ones. Its style might have been plainly common but also very sumptuous. Such a product was considered more a jewel a sign of social status of a person and their affiliation to a social group.

The last very important find is that of narrow cases (sleeves) which were most probably used for styluses used for writing upon wax tables. The remaining majority of artefacts represent a common inventory typical exactly for this kind of collections.

The results of type purposes of the materials used may also be considered standard. Out of 19 artefacts researched 9 of them were identified as cowhide or calfskin which is also most probable with the remaining 8 ones. One artefact was made of goatskin. It was impossible to identify the material for just two artefacts. Material analysis may also be helpful from the point of view of the purpose of the objects researched. One of the indications might be the fact that calfskin was used mainly in production of artefacts which are considered to be remains of sheaths.

Mittelalterliche Lederartefakte vom Kohlmarkt in Uherské Hradiště

Zusammenfassung

Dank des hohen Grundwasserspiegels und der dauerhaft feuchten Bedingungen in den Untergrundtonen ist Uherské Hradiště eine von wenigen Städten, in denen in den Füllungen der hochmittelalterlichen Gebäude und Schichten eine größere Anzahl gut erhaltener Gegenstände aus organischem Material gefunden werden. Keine Ausnahme bilden deshalb auch Funde von Lederartefakten, die bei fast allen größeren Flächengrabungen innerhalb des historischen Stadtkerns entdeckt wurden. Dieser Beitrag setzt sich zum Ziel, die Ergebnisse einer technologisch-typologischen Analyse und Rohstoffuntersuchung vom Standort Zelný trh (deutsch: Kohlmarkt) zu präsentieren, dies im Bemühen, zu unseren bisherigen Kenntnissen über Bekleidung, Schuhwerk und weitere persönliche Ausstattungsgegenstände des Hochmittelalters beizutragen.

Der Bestand an Lederartefakten, die bei Grabungen auf dem Kohlmarkt gewonnen wurden, stellt ein relativ interessantes und in verschiedener Hinsicht nicht völlig übliches Inventar der hochmittelalterlichen Lederverarbeitung dar, das von der zweiten Hälfte des 13. bis Anfang des 15. Jahrhunderts datiert. Untypisch ist insbesondere der geringe Prozentsatz an Schuhwerk oder dessen einzelnen Teilen. Die Situation ist umso überraschender, wenn wir uns den Fundort anschauen. Es handelt sich um den hinteren Teil einer Parzelle, die an einen Wassergraben grenzte, dessen immer wieder befestigtes Ufer später ab der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts von fluvialen und insbesondere anthropogenen Schichten mit Dungcharakter zugesetzt wurde. Aufgrund des Abnutzungsmaßes

und der allgemeinen Fragmentierung der Artefakte ist nicht anzunehmen, dass es sich um verlorene Gegenstände handelt. Der gesamte Bestand kann als sog. sekundärer beziehungsweise tertiärer Abfall definiert werden. Gerade aus diesem Grund überrascht der relativ geringe Anteil an Schuhen (ca. 8 % der Gesamtanzahl und 47 % innerhalb der Gruppe der identifizierbaren Artefakte mit Ausnahme von Produktionsabfall), die zurzeit des Hochmittelalters zu den Gebrauchsgütern mit hohem Abnutzungsgrad gehörten, weshalb sie in ähnlichen Fundbeständen üblicherweise dominieren. Andererseits ist offensichtlich, dass der untersuchte Bereich nicht als gezielte und regelmäßige Deponie dieser Art Abfall diente, denn die gewonnene Kollektion ist trotz der langen Zeitspanne nicht allzu zahlreich.

Aus typologisch-morphologischer Sicht sind gleich mehrere Funde hervorzuheben. Bislang ohne direkte Analogien aus dem inländischen Bereich ist das Fragment eines geschmückten Gürtels oder Riemens, und zwar insbesondere dank der erhaltenen Färbung in den Löchern. Eine Frage bleibt der Gesamtumfang der ursprünglichen Färbung, ob also nicht das ganze Erzeugnis rot eingefärbt war, was wahrscheinlicher erscheint. Die bisherigen Kenntnisse zu dieser Problematik erlauben uns jetzt nicht, zu sagen, ob eine derartige Färbung üblich war, oder ob es sich um Luxusware handelt. Der Gürtel besaß in der mittelalterlichen Gesellschaft, außer seiner grundlegenden Nutzfunktion auch eine modische und symbolische Funktion. Seine Ausführung konnte völlig gewöhnlich, aber auch über die Maßen prunkvoll sein. Ein solches Erzeugnis wurde eher als Schmuckstück, als Zeichen der gesellschaftlichen Stellung seines Trägers und der Zugehörigkeit zu einer bestimmten Bevölkerungsschicht angesehen.

Der letzte wichtige Fund sind schmale Scheiden (Etuils), die höchstwahrscheinlich für Stili (Einzahl Stilus) verwendet wurden, die wiederum zum Schreiben auf Wachstafeln dienten. Die restliche Mehrheit an Artefakten stellt dann ein übliches Inventar dar, wie es gerade für solche Fundbestände typisch ist.

Als standardmäßig können auch die Ergebnisse der Artenbestimmung des verwendeten Materials angesehen werden. Von 19 untersuchten Artefakten wurde in 9 Fällen Rindsleder oder Kalbsleder identifiziert und bei weiteren 8 ist dies sehr wahrscheinlich. Ein Artefakt wurde aus Ziegenleder gefertigt. Keine Bestimmung gelang somit lediglich bei zwei Gegenständen. Die Materialanalyse kann auch bei der Identifizierung der Gegenstände hinsichtlich ihres Zwecks hilfreich sein. Als Indiz können wir zum Beispiel die Feststellung ansehen, dass Kalbsleder insbesondere zur Anfertigung jener Artefakte verwendet wurde, die wir als Reste von Scheiden betrachten.

K NOVOVĚKÝM OBJEKTŮM Z ARCHEOLOGICKÉHO VÝZKUMU NA TRASE SILNICE UHERSKÝ OSTROH – OSTROŽSKÁ LHOTA

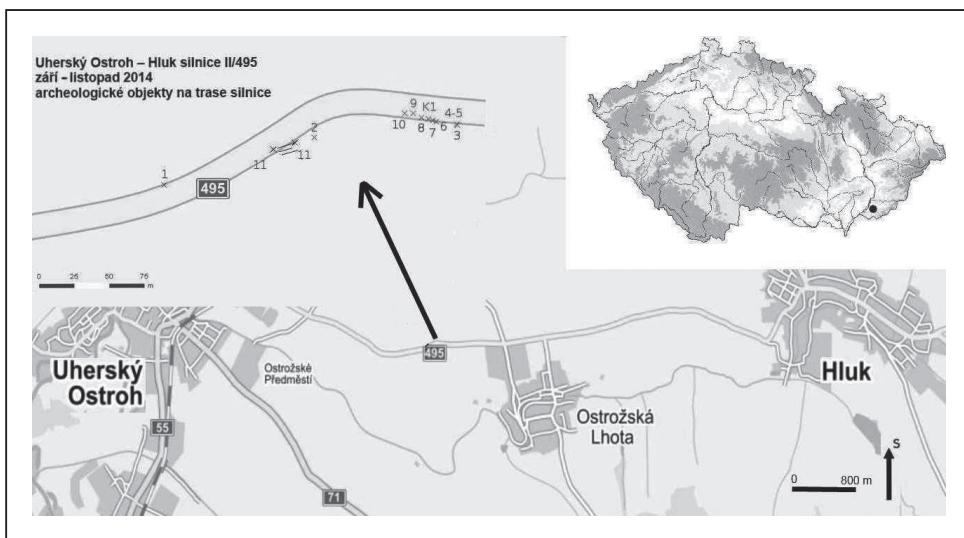
Dana Menoušková, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

Archeologický výzkum spojený s opravou silnice II/495 Uherský Ostroh – Ostrožská Lhota proběhnuvší v letech 2014 a 2015 přinesl nejen v regionu neobvyklou kumulaci objektů a nálezů kultury s lineární keramikou, které ještě budou předmětem odborného zpracování, ale také dva typy novověkých objektů, které jsou námětem tohoto článku.

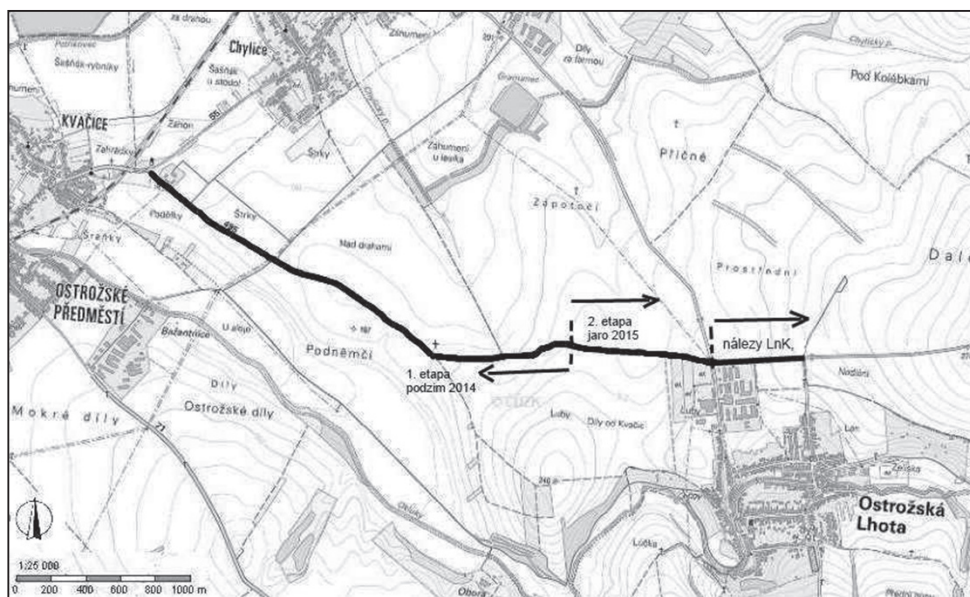
Úvod

Všechny zde představené objekty a nálezové situace byly zachyceny ještě během podzimních stavebních prací roku 2014 na katastru Uherského Ostrohu-Kvačic či Ostrožské Nové Vsi, na ploše již mimo historické intravilány (Menoušková – Vaškových 2011). V rámci stavebních aktivit na těchto katastrech se v inkriminovaném období jiné než novověké objekty (popř. vrcholně středověké keramické nálezy) zachytit nepodařilo, a to přesto, že na okolních polích byl pracovníky archeologického oddělení Slováckého muzea prováděn sběr a detektorová prospekce. Teprve v souvislosti s postupem stavebních prací a s opravou silnice na katastru Ostrožské Lhoty (květen 2015) došlo k objevu v regionu výjimečné kumulace objektů kultury s lineární keramikou.¹

Zkoumaná plocha silnice II/495 leží jižně od Uherského Hradiště a tvoří rozhraní mezi katastry Ostrožské Nové Vsi, Ostrožské Nové Vsi-Chylic (severně od silnice) a Uherského Ostrohu-Kvačic (jižně), zcela východně zasahuje na katastr Ostrožské Lhoty (obr. 1–2). Výzkum začínal při vyústění silnice II/495 z křižovatky se silnicí I/55. Odtud pokračoval jihovýchodním až východním směrem ke křižovatce se silnicí Ostrožská Nová Ves –

Obr. 1. Poloha lokality na mapě ČR a situování zkoumaných novověkých objektů v rámci trasy silnice, grafická úprava D. Menoušková, M. Jordán.

Obr. 2. Výzkumné etapy silnice II/495 Uherský Ostroh – Ostrožská Lhota, grafická úprava D. Menoušková.

Ostrožská Lhota. S ohledem na oboustranné rozšiřování tělesa silnice byly archeologické objekty zaznamenány na katastrech Ostrožské Nové Vsi (obj. 1/14) i Uherského Ostrohu-Kvačic (např. obj. 2/14; 3/14–10/14, K1).

Geomorfologický popis

Hlavní geologickou skupinou zájmové oblasti je magurská, jednotkou se řadí k bělokar-patské zbudované flyšovými sledy hornin s typickým střídáním pískovců a jílovců. Lokalita leží na západním okraji Hlucké pahorkatiny se zbytky sedimentů náplavových kuželů a se spraší o mocnosti 6 max. 10 m (Ivan – Havlíček 1992, 15–16). Nadmořská výška lokality se pohybuje okolo 183–220 m.

Objekty

Byť se novověké objekty a nálezy netěší ze své podstaty příliš velkému zájmu archeologů či odborné veřejnosti, dva ze zde zachycených typů objektů přinášejí z metodologického hlediska zajímavé možnosti interpretace, rozšiřují náš pohled na lokalitu někdy v 18. až na počátku 20. století a naznačují pestré sídelní aktivity v dané oblasti.

Obj. 1/14 (katastr Ostrožské Nové Vsi)

Nesouměrný a protáhlý objekt 1/14 se vyrýsoval po oddrnování a začištění plochy v těsném sousedství silnice (obr. 3) ve svahu, na místě původního příkopu.² Na začištěné podložní žluté spraši se rýsoval výraznou karmínovou barvou na povrchu. Zásyp objektu tvořila výrazně mazlavá, převážně karmínově zbarvená hlína, místy s šedými kaolinovými čočkami. Také vazkostí se objekt výrazně lišil od sterilního okolí. Byl poměrně rozměrný a delší osou (ve směru S–J) dosahoval délky až 308 cm, šíře max. 210 cm (S část) a 140 cm (J část).

Obr. 3. Silnice II/495, objekt 1/14, katastr Ostrožská Nová Ves, pohled od severu na začistižený objekt. Foto D. Menoušková.

Obr. 4. Silnice II/495, objekt 1/14, katastr Ostrožská Nová Ves, pohled od východu na vypreparovanou část objektu. Foto D. Menoušková.

Archeologicky zachycená hloubka objektu se pohybovala kolem 57–63 cm. Nicméně jeho povrchová vrstva byla narušena a zčásti odebrána v souvislosti s existencí příkopu na tomto místě a následným oddrnováním. S ohledem na velikost objektu a časové možnosti byl zkoumán dvěma sondami (na východní a západní straně), v rámci nichž byly vypreparovány 2/3 objektu (obr. 4). Z objektu byl získán pouze jeden zakuřovaný, neglazovaný střepek novověkého stáří (18.–19. století). Rentgenová difrakční analýza odebraných vzorků hlín z objektů provedená Mgr. M. Hložkem, Ph.D. (Chemická a fázová analýza hrncířské hlíny z Ostrožské Nové Vsi metodami SEM-EDX a XRD, samostatná příloha Nálezové zprávy, viz Menoušková 2015), ukazuje, že výplň objektu tvořila hlína s příměsí křemene, kalcitu, kaolinitu, albitu, illitu, hematitu, montmorillonitu, draselného živce (ortoklasu) a goethitu. Jedná se o skladbu minerálů charakteristickou pro hrncířské a cihlářské výrobky. Analyzovaný sediment lze klasifikovat jako železitý jíł. Tato surovina mohla sloužit jako točírská hlína pro jemnější novověkou keramiku. Hlína v podstatě neobsahuje ostřívo, takže ji bylo možné použít i k přípravě engob.³

S ohledem na charakter výplně objektu je tento interpretován jako sklad hrncířské (cihlářské?) hlíny, potažmo novověký hrncířský výrobní objekt/cihlářský objekt, byť sídlištní objekt/-y s ním související v místě zjištěny nebyly. Nejsou však vyloučeny na neskryté ploše, jak by mohla naznačovat historická mapa lokality patrně z počátku 20. století (viz obr. 5).⁴ V případě objektu 1/14 je možné zvažovat, že se jednalo o do-

Obr. 5. Výřez z mapy Hejtmanství Uh. Hradištské, asi 1910–1920, sbírkový fond Slovákého muzea v Uherském Hradišti, inv. č. H 750, na níž jsou přibližně v místě nálezů obj. 1/14 vyznačené obytné (?) objekty.

klad první fáze přípravy keramické hmoty, tj. o nakopanou surovinu vhodného složení připravenou k transportu do dílny. Podle třídění L. Varadzina (2010, 18; 28) se jedná o fázi skladování a zpracování hrncířské hlíny. Za současného stavu poznání přitom nelze výrobní zařízení ani případný dílenský odpad v okolí (na neskryté ploše pole) zcela vyloučit ovšem ani potvrdit. Z širších analogií⁵ k nálezové situaci objektu 1/14 lze uvést převážně do středověku datované nálezy. Ty ukazují, že se keramická hlína zpracovávala především ve vy-

těžných hlinících nebo ve vydřevených jámách, z nichž byly některé druhotně využity jako odpadní. Jako srovnání je možné uvést nálezové situace například z Mohelnice (Goš 1973), Starého Mýta (Richter 1994; Richter – Krajč 2001), Kutné Hory (Valentová 2008), Opavy (Tymonová 2011), Prahy (Havrda – Matějková 2014).

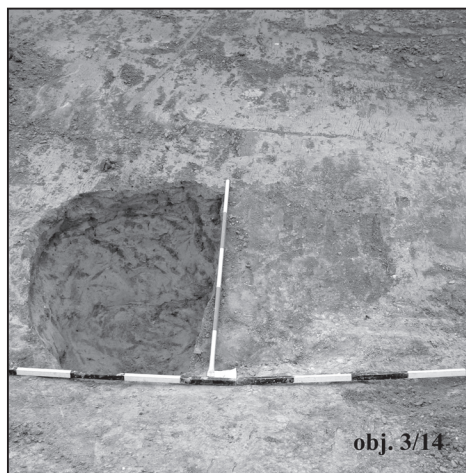
Objekty 3–10/14 (katastr Uherský Ostroh-Kvačice)⁶

Objekty 3–10/14 byly zachyceny ve svahu na jižní straně silnice (katastr Uherský Ostroh-Kvačice, obr. 6) v místech, kde docházelo k rozšíření a posunu vozovky. Svrchní část objektů byla poškozená či odebrána. Byly rozmístěny v relativně pravidelných odstupech a jejich výplň tvořila hlína stejnorodého humusového charakteru výjimečně s keramickým střepem (novověkého stáří). Toto rozmístění, charakter kotlovitých jam pravidelného tvaru a situování objektů podpořené historickými mapami naznačuje, že se jednalo o jámy pro stromy při existující silnici, které měly funkci větrolamu. Ostatně i v době vlastního archeologického výzkumu se potřeba takového typu objektů ukazovala na lokalitě jako více než žádoucí. S ohledem na charakter objektů a postup stavebních prací byly skryty jen některé z nich. Zásyp v nich provázely často drobné, nicméně nepočtené, nezdobené střepy novověkého stáří.

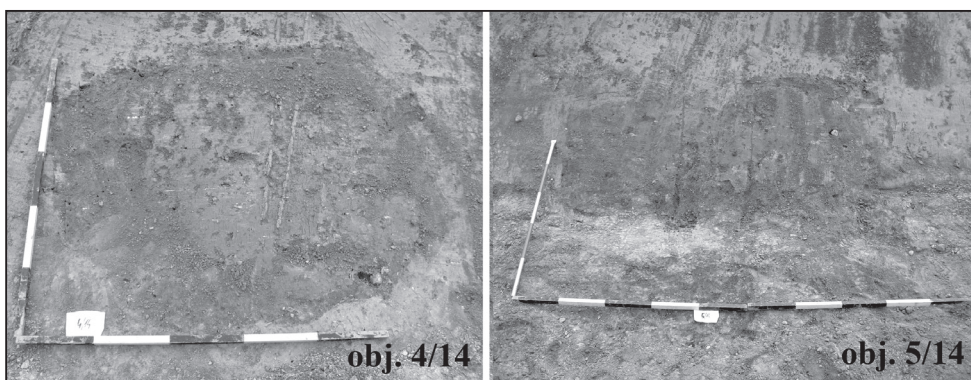
Tak tomu bylo i u objektu 3/14 (obr. 7). Ten měl elipsovitý tvar o průměru 40–92×155 cm, dosahoval hloubky 68–32 cm. Objekt 4/13 měl spíše kruhový tvar o rozměrech 102×130 cm. Objekt 5/14 tvořilo soujámí o velikosti přibližně 70×80 cm a 104×140 cm (obr. 8). Hloubka ve východní části dosahovala maximálně 43 cm, v západní části maximálně 60 cm. Objekt 6/14 měl protáhlý, spíše obdélný tvar o rozměrech 110×55–60 cm. Nebyl zkoumán, tak jako objekt 7/14 protáhlého, spíše elipsovitého tvaru o rozměrech max. 80×150 cm. Tělesem silnice byl výrazně poškozen objekt 8/14 dosahující pravidelných rozměrů 120×120 cm. S ohledem na poškození i odebrání svrchní části byl objekt velmi mělký 26–10 cm. Z výkopu objektu byl získán jeden novověký střep. Objekt 9/14 byl protáhlý, ze severní strany poškozený a dosahoval rozměrů 42/45×180 cm, nebyl nicméně preparován. Poškozený byl i následující objekt 10/14 o rozměrech 27×58 cm a maximální hloubce pouze 10 cm. Z objektu nebyl získán žádný nález.

Obr. 6. Dokumentace objektů 3/14–10/14, pohled od východu na jižní svah silnice. Na snímku T. Chrástek a M. Jordán. Foto D. Menoušková.

Obr. 7. Objekt 3/2014. Foto D. Menoušková.

Obr. 8. Objekty 4/2014 a 5/2014 byly zachyceny 4m od sebe. Foto D. Menoušková.

Obr. 9. Silnice II/495 Uherský Ostroh – Ostrožská Lhota na výseku z historické mapy Markgrafschaft Mähren Hradischer Kreis (fotokopie originálu z Vojenského archivu ve Vídni), 1764, sbírkový fond Slováckého muzea v Uherském Hradišti, inv. č. H 1453. Silnice je oboustranně lemována stromořadím.

Dalších minimálně osm objektů, které patrně plnily stejnou funkci (jámy na stromky), bylo zachyceno západněji, a to také na jižním svahu silnice. Z nich byl však s ohledem na postup stavebních prací a nepříznivé počasí zkoumán jen jeden (11/14), bez nálezů. Jednalo se o objekt kruhového tvaru o průměru přibližně 50 cm a zachované hloubce 30 cm. Umístění, charakter výplně i tvar objektů (často pravidelně kruhové nebo naopak pravoúhlé tvary) naznačují, že se jednalo o objekty související s novověkými aktivitami při úpravě císařské silnice v druhé polovině 18. století (obr. 9).

Závěr

Zde popsané novověké archeologické objekty zachycené na trase silnice II/495 Uherský Ostroh – Ostrožská Lhota představují dva zajímavé typy sídelních aktivit. Jedná se patrně o hrncířskou (cihlářskou) jámu, v níž se skladovala hlína. Výrobní objekt k ní ovšem postrádáme. Ten bychom mohli hledat poblíž, nejspíše na nezkoumané části (pole), tak jak to

naznačuje mapa z historického fondu Slováckého muzea (H 750), která přibližně do těchto prostor situuje obytnou (?) zástavbu. Druhým typem objektů jsou relativně pravidelné, ať už kulaté, elipsovité, či čtyřúhelné jámy nejspíše na stromky, které na silnici vytvářely efektivní větrolam. Ty lze předpokládat i v jiných, exponovaných úsecích vozovky. Lze je dát do souvislosti s úpravou silnice ve druhé polovině 18. století. Odpovídají údajům z vojenského mapování (mapa nejspíše z roku 1764). Zde je zachycena silnice v totožné trase, jakou měla do oprav, včetně stromořadí kolem.

Poznámky:

- 1 Výzkum v katastrální části Ostrožské Lhoty, odkud byly nálezy kultury s lineární keramikou nejnověji získané, již odborně vedl a vyhodnocuje Mgr. Tomáš Chrástek.
- 2 GPS souřadnice objektů jsou k dispozici v Nálezové zprávě z výzkumu uložené v archivu archeologického oddělení Slováckého muzea a v archivu Archeologického ústavu AV ČR, Brno, v.v.i.
- 3 Podle našeho výpočtu mohlo být v objektu deponováno kolem 3 m³ hlíny. V případě, že by byla používána jen na engobu, stačila by hrnčíři na velmi dlouhou dobu. Pokud sloužila k točení běžné keramiky, lze objekt hodnotit spíše jako menší.
- 4 Za pomoc při vyhledávání adekvátních dobových map z fondu historie Slováckého muzea vděčím kolegovi Mgr. Pavlu Portlovi, za etnografickou konzultaci Mgr. Gabriele Směřičkové.
- 5 Za upozornění na analogické nálezové situace a odkazy na literaturu touto cestou děkuji PhDr. et PhDr. Markétě Tymonové, Ph.D.
- 6 Pro úplnost je třeba dodat, že v předkládaném textu blíže nespecifikovaný objekt 2/14 představoval běžný typ odpadního objektu datovaný nálezy novověké keramiky. Zajímavý je nicméně jeden nález z tohoto objektu. Je jím drobný střep z hrdla džbánku na vodu či víno, který je z etnografických paralel známý ještě z 20. století jako kubaňka (Kovářů 1990, obr. na s. 28).

Prameny:

- Mapa Hejtmanství Uh. Hradištské, měřítko neuvedeno, asi 1910–1920, sbírkový fond Slováckého muzea v Uherském Hradišti, inv. č. H 750.
- Mapa Markgrafschaft Mähren Hradischer Kreis (fotokopie originálu z Vojenského archivu ve Vídni), měřítko neuvedeno, 1764, sbírkový fond Slováckého muzea v Uherském Hradišti, inv. č. H 1453.

Literatura:

- H a v r d a, J a n a M a t ě j k o v á, Kristýna, 2014. Hrnčíři ve středověké Praze. Výsledky výzkumu výrobních zařízení z Malé Strany v kontextu dosavadních poznatků. *Archaeologia historica* 39, 23–51.
- G o š, V l a d í m í r, 1973. Slovanská osada v Mohelnici. *Archeologické rozhledy* 25, 371–380.
- I v a n, Antonín a H a v l í č e k, Pavel, 1992. Geologické poměry. In: Nekuda, Vladimír, ed. *Uhersko-hradištsko*. V Brně: Muzejní a vlastivědná společnost, Vlastivěda moravská; sv. 63, 9–17.
- K o v á ř ů, Věra, 1990. *Tupesý: staletá tradice lidové hrnčiny a keramiky*. Tupesý: Místní národní výbor. 32 s.
- M e n o u š k o v á, Dana, 2015. *Uherský Ostroh-Kvačice, Ostrožská Nová Ves-Chylice, Ostrožská Nová Ves, Ostrožská Lhota- silnice II/495 – I. část*. Nálezová zpráva 822/15, archiv archeologického oddělení Slováckého muzea v Uherském Hradišti.
- M e n o u š k o v á, Dana, v tisku. Uherský Ostroh, Ostrožská Nová Ves (k. ú. Uherský Ostroh-Kvačice, k. ú. Ostrožská Nová Ves, k. ú. Ostrožská Nová Ves-Chylice, okr. Uherské Hradiště). *Přehled výzkumů*, 56/2.

- M e n o u š k o v á, Dana a V a š k o v ý c h, Miroslav, 2011. *Archeologické doklady osídlení katastru Ostrožské Lhoty*. Ostrožská Lhota.
- R i c h t e r, Miroslav, 1994. Hrnčířská pec ze Starého Mýta (k otázce počátků vrcholně středověké keramiky). In: Fridrich, Jan, Klápště, Jan a Vařeka, Pavel, eds. *Mediaevalia archaeologica Bohemica* 1993. Praha: Institute of Archaeology, Památky archeologické. Supplementum; 2, 145–157.
- R i c h t e r, Miroslav a K r a j í c, Rudolf, 2001. *Sezimovo Ústí - archeologie středověkého poddanského města. 2., Levobřežní předměstí - archeologický výzkum 1962–1988*. Praha: Archeologický ústav AV ČR. 193 s.
- T y m o n o v á, Markéta, 2011. Keramický kadlub z Opavy, Kolářské ulice s letopočtem 1571. In: Měřínský, Zdeněk, ed. *Výrobní a technologické aspekty středověkých a raně novověkých komorových kachlí: seminář: Uherské Hradiště, 11. února 2009*. Brno: Masarykova univerzita, Archaeologia mediaevalis Moravia et Silesiana; 2/2011, 35–52. Brno.
- V a l e n t o v á, Jarmila, 2008. Produkce technické keramiky v podmínkách Kutné Hory 14. století. *Archeologie ve středních Čechách* 12/2, 745–755.
- V a r a d z i n, Ladislav, 2010. Hrnčířská výroba ve východní části střední Evropy 6.–13. století v archeologických pramenech. *Archeologické rozhledy* 62, 17–71.

Mgr. Dana M e n o u š k o v á (n. 1973), archeoložka Slovákého muzea v Uherském Hradišti. Ve svém odborném zájmu se soustřeďuje především na období středověku a záchrannou archeologickou činnost v Uherském Hradišti a okolí.

On Modern Times Objects of the Archaeological Research on the Route from Uherský Ostroh to Ostrožská Lhota

A b s t r a c t

Described modern times archaeological objects found on the route from Uherský Ostroh to Ostrožská Lhota (pict. 1–2) represent two interesting types of settlement activities. It is probably a potter's hole but without its own production object. This can perhaps be found somewhere near the spot, most probably on the part of the field which has not been researched as shown on the map from the historical collection of the Moravian Slovak Museum (H 750) (pict. 5) which places a built-up area (?) approximately to the above mentioned area. X-ray diffraction analysis of soil samples showed that the material might have been used as potter's clay for finer modern times pottery. The clay is practically free of any grainy ingredients so it could have been used for ceramic glazes. Another types of objects are relatively symmetrical round, hyperbolic or rectangular wholes, most probably for trees which formed effective windbreaks which can probably be found in other busy parts of the road. These can be attributed to the adjustments of the road in the second half of 18th century corresponding with the data from military mapping. The map, most probably from 1764, shows the same route until the road was repaired, including the alley along (pict. 9).

Zu neuzeitlichen Objekten aus den archäologischen Grabungen an der Landstraße Uherský Ostroh – Ostrožská Lhota

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die beschriebenen, an der unlängst modernisierten Straße Uherský Ostroh – Ostrožská Lhota erfassten neuzeitlichen Objekte (Abb. 1–2), stellen zwei interessante Typen von Siedlungsaktivitäten dar. Es handelt sich zum einen um eine Töpfergrube, zu der uns jedoch die eigentliche Töpferwerkstatt fehlt. Diese ist wohl in der Nähe zu vermuten, am ehesten im nicht untersuchten Bereich (Feld), wie dies eine Karte aus dem historischen Bestand des Mährisch-slowakischen Museums (H 750) andeutet (Abb. 5), die annähernd in diesen Bereich eine Bebauung (Wohnhäuser?) zeigt. Eine röntgendiffraktometrische Analyse der entnommenen Proben zeigte, dass der Rohstoff als Töpferon

für feine neuzeitliche Keramik dienen konnte. Der Ton enthält im Wesentlichen keinen Magerstoff, so dass er auch zur Herstellung von Begussmasse verwendbar war. Der zweite Typ an Objekten sind relativ regelmäßige, runde, elliptische oder viereckige Gruben, wahrscheinlich für Bäume, die an der Straße einen wirkungsvollen Windschutzstreifen bildeten und die auch an anderen exponierten Fahrbahnabschnitten zu vermuten sind. Sie können in Zusammenhang mit der Instandsetzung der Landstraße in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts gebracht werden. Und sie entsprechen Angaben aus der militärischen Kartierung (Karte höchstwahrscheinlich von 1764). Hier wird die Landstraße in derselben Streckenführung erfasst, die sie bis zur Instandsetzung besaß, einschließlich der sie säumenden Allee (Abb. 9).

Zemřel archeolog Zdeněk Měřínský

Dne 9. září 2016 ve věku nedožitých 69. narozenin náhle zemřel prof. PhDr. Zdeněk Měřínský, CSc., profesor Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně.

Zdeněk Měřínský se narodil 16. ledna 1948. Již jako středoškolský student jihlavského gymnázia se svými přáteli často navštěvoval zříceniny hradů a tvrzí či místa zaniklých středověkých vsí, aby zde prováděl povrchové sběry a někdy i drobné výkopy. Měl štěstí, neboť jeho další zájem o archeologii středověku formovali takoví archeologové a pedagogové, jakými byli Bořivoj Dostál a Vladimír Nekuda. Po absolutoriu na univerzitě zde krátce v letech 1972–1974 působil, aby posléze nastoupil na Archeologický ústav ČSAV v Brně. Jako jeho zaměstnanec provedl řadu výzkumů, např. na velkomoravském pohřebišti ve Velkých Bílovicích, ovšem od roku 1981 natrvalo spojil svůj výzkumný život s hradem Rokštejn na Jihlavsku, díky němuž se tento stal nejkomplexněji a nejsystematičtěji poznanou lokalitou svého druhu ve střední Evropě. Ve druhé polovině osmdesátých a na začátku devadesátých let působil Měřínský v Moravském muzeu, kde v této přelomové době stál na čele jeho Historicko-archeologického oddělení. V roce 1992 se však opět

vrací na Filozofickou fakultu brněnské, nyní již Masarykovy univerzity, aby se zde v roce 1999 stal vedoucím Ústavu archeologie a muzeologie. V roce 1996 se Zdeněk Měřínský habilitoval pro obor středověké archeologie a v roce 2000 se stal univerzitním profesorem. Vedoucím ústavu zůstal až do roku 2015, kdy se výrazně projevil jeho dlouho zanedbávané zdravotní problémy, které mu již nedovolily řídit ústav tak, jak byl zvyklý, tedy s vervou a velkým zaujetím. Za jeho vedení došlo k největšímu rozmachu Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, který např. v roce 2008 sestával z 33 zaměstnanců, 412 studentů a 51 doktorandů. Ústav řešil několik významných vědeckých grantů, jeho studenti získávali četná ocenění za své diplomové a doktorandské práce, ústavní terénní pracoviště, z nichž některá dokonce sám založil, byla vybavena nejmodernější technikou. Za svou činnost se Zdeňku Měřínskému dostalo několika ocenění; byl např. nositelem Ceny Jihomoravského kraje či Ceny rektora Masarykovy univerzity za dlouhodobé vynikající výsledky ve výzkumu. Byl také členem vědeckých rad řady významných institucí či členem Akademického sněmu Akademie věd ČR.

Se Zdeňkem Měřínským jsem se od roku 1987 až do jeho náhlého odchodu setkával opakovaně, nespočetněkrát. Kromě toho, že to byl excelentní vědec obdařený obrovskými znalostmi a encyklopedickou pamětí, člověk silného sociálního citění a pevných zásad, představoval také originální a inspirativní osobnost. Pověstné bylo jeho vypravěčství či sběratelství snad všeho, co si lze představit, počínaje použitými dopisnicemi přes knihy, litografie, řady, mapy a konče třeba trofejemi zvířat, bustami významných osobností či vojenskými uniformami. Zdeněk rád jezdil na Uherskohradištsko; ať už jako člen odborných archeologických komisí, kdy jeho názor měl vždy svou váhu, anebo jen tak,

Zdeněk Měřínský (vpravo) s Pavlem Kouřilem.

třeba na vinařské „zatlúkání hory“ v Modré spojené s posvěcením repliky kostela sv. Jana či na terénní stanici Moravského zemského muzea ve Starém Městě, kde jsme vedli často nekončící odborné i neodborné diskuse...

Česká archeologie i celá akademická obec ztrácí v profesoru Zdeňku Měřínském vůdčí postavu medievistických studií, zasloužilého pedagoga i originální a inspirační osobnost, která bezesporu neupadne v zapomnění.

Luděk Galuška

Antonín Zelnitius – první archeolog a muzejník velkomoravského Veligradu

Před sto čtyřiceti lety, 12. dubna 1876, se v Uherském Hradišti narodil Antonín Zelnitius, významná osobnost meziválečné archeologie na Uherskohradištsku, objevitel velkomoravského Veligradu – Starého Města, člověk, jenž s tímto místem, dnes městem, spojil celý svůj život.

V Uherském Hradišti vychodil obecnou školu (1882–1887), navštěvoval české gymnázium, ovšem maturoval na učitelském ústavu v Kroměříži v roce 1898. Následujících dvacet let strávil na mnoha místech mocnářství, aby se s platností od 1. ledna 1922 stal učitelem ve Starém Městě, pak na rok v Hluku, poté opět ve Starém Městě. Svou pedagogickou dráhu zakončil jako řídicí učitel ve Velehradě, kde působil v letech 1930 až 1939. Do širšího povědomí veřejnosti se ovšem nedostal jako učitel, ale především jako zanícený archeolog a horlivý zastánce velkomoravského Veligradu v místech dnešního Starého Města. Byl to on, kdo od samého začátku na sklonku předminulého století věřil, že ve Starém Městě „Na Valách“ je těžbou písku ničeno pohřebiště velkomoravského Veligradu, a kdo ve zlaté náušnici nalezené Petrem Burešem právě při této těžbě v tzv. Klečkově písečníku rozpoznal skvost z doby Velké Moravy a kdo poté v roce 1924 prozkoumal prvních jedenáct hrobů tohoto pohřebiště. Zpočátku sice ne-

byl brán příliš vážně, avšak vydržel, když někdy dokonce platil své pomocníky na vykopávkách z vlastních prostředků. Nakonec se mu přeci jen podařilo vyvolat zájem znalce byzantské kultury a univerzitního profesora Lubora Niederleho i ředitele Státního archeologického ústavu v Praze doktora Karla Buchtely, kteří staroměstským vykopávkám dali „zelenou“ a podpořili je. A tak světlo světa mohly spatřit první skvosty velkomoravského šperkařství, doklady života společenských elit i předměty obyčejných lidí, kteří v 9. století obývali moravní pravobřeží v místech dnešního Starého Města. Ruku v ruce s tím se ovšem stala aktuální otázka „kam s nimi“, kam uložit získané nálezy. Zde vyšlo vstříc tehdejší vedení Starého Města, které nejprve uvolnilo několik místností v tzv. staré škole, kde byly nálezy uskladňovány a od 1. července 1925 dokonce vystaveny pro veřejnost. A v tomtéž roce, 28. září, za významného Zelnitiova přičinění, došlo také k ustanovení Archeologického spolku Starý Velehrad se sídlem ve Starém Městě, který se stal garantem všech následujících archeologických vykopávek. Kromě Antonína Zelnitia v něm usilovně pracovali např. Jan Bazala, František Malina, Tomáš Lo-

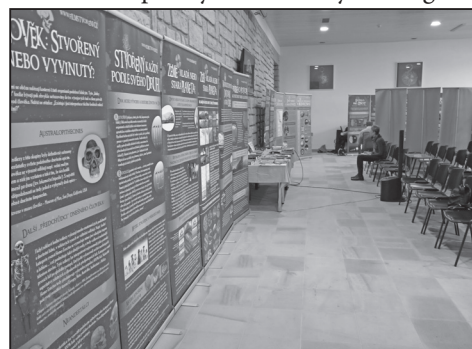
prais, Karel Hanák, Josef Varmuža či Štěpán Slavotínek. Samostatné staroměstské muzeum pak bylo založeno 29. května 1927 a jak uvádí Revue Moravskoslovenské pomezí z roku 1938 „možno ho dnes zařaditi mezi nejcennější musea po stránce archeologické éry staroměstské vůbec.“ Pro úplnost dodáme, že v dubnu roku 1943 byly předměty ze staroměstského muzea převezeny do Slovákckého muzea, nicméně jako samostatná instituce existovalo muzeum ve Starém Městě až do roku 1954. Pak ještě působilo pod Okresním národním výborem Uherské Hradiště jako pobočka Slovákckého muzea, poté od roku 1955 jako pobočka muzea v Gottwaldově/Zlíně a od roku 1960 se opět ocitlo ve správě Slovákckého muzea, kam byly také v roce 1964 s konečnou platností převezeny všechny jeho sbírky. Staroměstské archeologické muzeum tedy existovalo dlouhých třicet sedm let. Jeho zakladatel Antonín Zelnitius „své“ muzeum nepřelil, zemřel ve Starém Městě po těžké nemoci 3. března 1957. Před tím však neúnavně působil jak v terénu, kde zachraňoval různými výkopy ničené archeologické památky a naleziště, tak i na poli společensko-organiza-torském, neboť byl 1. dubna 1935 jmenován jednatelem Státního archeologického ústavu pro okresy Uherské Hradiště a Uherský Ostroh. Stále také publikoval v periodiku Sborník Velehradský, případně i vydával samostatné tisky jako např. polemický spis „Velehrad-Pravdou“ nebo byl spoluautorem významným odborníkům jako třeba Luboru Niederlemu v publikaci „Slovanské pohřebiště v Starém Městě u Uh. Hradiště“ (1929). Významného zadostiučinění se mu dostalo, když profesor František Dvorník, světově známý historik, představil „jeho“ staroměstské nálezy v roce 1930 na III. byzantologickém kongresu v Aténách, čímž je uvedl ve všeobecnou známost. „A dnes? Tento tichý pracovník na poli kultury a dějin národa nebažící po odměně, ani po slávě pracuje neúnavně dále ve prospěch světla a pravdy,“ napsala o Zelnitiovi v roce 1938 již vzpomenu-tá Revue Moravskoslovenské pomezí. Ač

stále vitální, odstoupil Antonín Zelnitius pro stáří a nemoc v březnu roku 1947 ze všech funkcí a stáhl se do ústraní. Ne však zcela, neboť již 10. září 1949 oznámil do Brna, že ve Starém Městě v poloze „Špitálky“ jsou bagrem ničeny slovanské kostrové hroby a že mezi nimi leží „jakési rumiště“. Tím se de facto stal spoluobjevitelem druhého, prokazatelně velkomoravského kostela na půdě Starého Města. Spolu s Vilémem Hrubým tak Antonín Zelnitius stojí na čele celé plejády více či méně známých archeologů, objevitelů velkomoravské minulosti Veligradu – Starého Města, kteří by si na půdě města, jež svou prací tolik proslavili, jistě zasloužili zvláštní prezentaci. A nemusí to být zrovna muzeum...

Luděk Galuška

Dvě výstavy v Památníku Velké Moravy ve Starém Městě v roce 2016

Je moc dobře, že po celkové rekonstrukci objektu Památníku Velké Moravy ve Starém Městě ukončené v lednu roku 2010 přistoupilo Slovákcké muzeum k pořádání různých aktivit v jeho vstupní hale, a to povětšinou takových, které vhodně doplňují téma v Památníku prezentované, případně se mu alespoň blíží. Jednu z těchto aktivit v roce 2016 představovala nevelká výstava PAMÁTNÍK VELKÉ MORAVY V PROMĚNÁCH ČASU, která byla zpřístupněna 5. května a zakončena po měsíčním prodloužení na sklonku září. Vedle stručného úvodního textu ji tvořilo 26 velkoplošných historických fotografií

umně vyhotovených Ladislavem Chvalkovským na podkladě dobových snímků archivovaných v muzeu. Na úvodních fotografiích jsou zachyceny počátky archeologických výzkumů ve Starém Městě „Na Valách“, na ploše někdejší zahrady Schilderova mlýna. Tyto výzkumy ve dvacátých a třicátých letech minulého století prováděl „objevitel velkomoravského Velehradu“ Antonín Zelnitius. Na ně navazují fotografie, které dokumentují objev základů prvního prokazatelně velkomoravského zděného kostela a okolních kostrových hrobů taktéž v poloze „Na Valách“, s vročením tohoto objevu do roku 1948. Zde je nutná malá korektura, neboť základy kostela i vyobrazené blízké hroby byly objeveny a prozkoumány až v průběhu jara a léta roku následujícího, tedy 1949. Následující fotografie prezentují dřevěného předchůdce Památníku, tedy deskovou stavbu, která zpočátku alespoň chránila významný objev, aby posléze ustoupila realizaci stavby zděné, jež až do své poslední rekonstrukce v letech 2008–2010 prošla různými peripetiemi, včetně jejího uzavření v šedesátých letech. Mnohé fotografie se tak dotýkají zejména významných událostí a prezentací spadajících do éry Památníku Velké Moravy mezi lety 1960 a 1988. Krom jiného jsou na nich zachyceny např. přední osobnosti československé archeologie, jakými byli Vilém Hrubý a Josef Poulík nebo představitelé moci socialistického Československa v regionu Uherskohradištska. Ač rozsahově nevelká výstava, jistě mnohé pohladila na duši svojí nostalgií, přičemž někteří se na fotografiích dokonce mohli i poznat. Snad by stálo za úvahu fotografie ponechat v celku a vystavit je „nastálo“ např. po stranách televizní obrazovky na čelní stěně hlavního prostoru interiéru památníku.

Druhý prezentační počín, jehož místem konání ve dnech 15. až 25. února 2016 byla vstupní hala Památníku – v porovnání s výše popsaným výrazně odlišný –, měl název GENESIS. Podle propagačního letáku se mělo jednat o „unikátní putovní historicko-vědeckou výstavu“. Tu jako průvodní akce do-

plňovaly ještě odborné přednášky a promítání úryvků z „nezávislých dokumentárních filmů“ s názvy jako např. „Jak (ne)vznikl život“, „Achillovy paty evoluce“ nebo „Kdo (ne)přemýšlí nad původem života“ či „Kdo se (ne)zajímá o vědu, její metody a hranice“. Spoluautorem a realizátorem celého projektu byl Mgr. Libor Votoček (38), středoškolský učitel fyziky a matematiky, který přitom spolupracoval s Geoscience Research Institute (USA) a Maranatha o.s. Praha. Nešlo tedy o výstavu Slováckého muzea, ale o počín tzv. převzatý. Samotná výstava sestávala z bezmála třiceti rozměrných „rolapů“, čtyř velkých vitrín typu „lotech“ s vybranými exponáty, stolu s tiskovinami a několika rozměrných obrazů s malbami sestavenými metodou puzzle. Tyto obrazy byly umístěny přímo proti vstupu do objektu Památníku pod motivem staroměstského „Sokolníka“, přičemž na jednom z nich vítal návštěvníky motiv Noemovy archy obklopené mnoha zvířaty. Na tom by nebylo nic až tak podivného, pokud by ovšem mezi nimi nedominovali druho- a třetíhorní dinosauři, včetně tyranosaurů, stegosaurů či létavých archeopterixů a pteranodontů!? A proč vlastně ne, když v jednom z drobných tisků s jasným názvem „Evoluce není možná“ nacházíme vysvětlení: „*U měkkých tkání a částí DNA nedávno objevených ve fosiliích, včetně dinosauřích fosilií, které jsou údajně miliony let staré, je podle metody datování uhlíku C14 stanoveno stáří fosilií na pouhé tisíce let*“. Z pohledu tvůrců výstavy tedy dinosauři přežili globální potopu světa, která, jak se dovidáme z textu na jednom z dalších „rolapů“, se odehrála před necelými 4 500 lety, tedy v mladším až pozdním eneolitu (cca 2 300 př. n. l.) Uvážíme-li, že velké egyptské pyramidy jsou staré více než 5 000 let, pak dozajista zaráží, že v nich alespoň na některých nástěnných malbách či rytinách vytvořených starými Egypťany nenacházíme vyobrazeného nějakého toho tyranosaura či brontosaura. A zaráží i to, že v archeologických nálezech z té doby – u nás např. prezentovaných kulturou se šňůrovou keramikou a kulturou lu-

kostřelců se zvoncovitými poháry – dosud nebyla nalezena byť i jen jedna dinosauří kost. Pročpak asi?! A nevzpomínají je ani biblické starozákonní příběhy. A jak do toho všeho vlastně zapadá člověk? Na úvodním rolapu výstavy věnovaném „předchůdcům“ dnešního člověka bylo možné se např. dočíst, že „*nálezky kategorie zvané Homo Erectus lze interpretovat nejsrozumitelněji jako potomky prvních lidí po globální potopě, kteří ještě vykazovali určité morfologické superlativy zdatných a dlouhověkých předpotopních lidí.*“ Podle tvůrců výstavy tak představitelé druhu homo erectus (člověk vzpřímený) žili ještě v období po roce 2 400 před. n. l. (!). Tím se tito tvůrci řadí k těm nemnoha autorům, jež tvrdí, že homo erectus označovaný též za „opočlověka“ je vlastně jen poddruhem homo sapiens, tedy člověka moudrého, člověka dnešního typu, což znamená, že tito žili vedle sebe. Dodejme, že podle oficiální vědy představuje homo erectus pokročilejší formu archantropina, následníka druhu homo habilis (člověka schopného či zručného) a že jeho zástupci žili na Zemi přibližně v období před 1,8 až 0,8 miliony let. Tedy určitě ne v období eneolitu ve 3. tisíciletí před n. letopočtem. Nelze samozřejmě představit všechny závěry projektu GENESIS. Ostatně proč taky, když stačí opět ocitovat už vzpomenuť tisk „Evoluce není možná“, v němž se píše: „*Milující Stvořitel utvořil náš svět, ale nepřítel, zvaný satan, se snaží zahladit důkazy Jeho stvořitelských činů.*“ A pokračuje: „*Bůh má nejen plán pro tvoji existenci, ale poslední kniha, Zjevení, říká, že má také v plánu nově stvořit Zemi, kde už budeš navždy šťastný.*“ Nemám nic proti zastáncům či nositelům jakékoliv církve, případně náboženské skupiny, a v zásadě nemám nic ani proti jejich názorům či „pravdám“, kterým věří, pokud tyto nejsou prosazovány absolutisticky a nesmiřitelně. Platí to i o těch, které se prezentovaly ve staroměstském Památníku po dva únorové týdny roku 2016. Myslím si však, a nejen já, že by k jejich propagaci nemělo docházet na takovém místě, jakým je právě Památník Velké Moravy ve Starém

Městě, neboť téma v něm prezentované tyto „pravdy“ a názory nijak neprohlubují ani ho neobohacují.

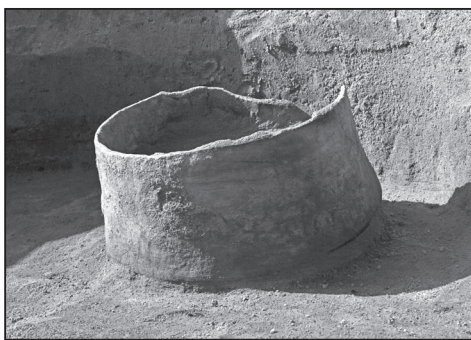
Luděk Galuška

Záchranné archeologické výzkumy Slováckého muzea v roce 2016

Archeologické oddělení Slováckého muzea v Uherském Hradišti je pověřeno Akademií věd ČR prováděním archeologických výzkumů a ochranou archeologických památek na okrese Uherské Hradiště. V roce 2016 realizovalo Slovácké muzeum na základě podnětů vyvolaných stavební činností celkem 135 archeologických akcí. Podle typu stavebníka lze archeologické akce rozdělit na dva základní typy, a to akce, kdy stavebníkem je právnická osoba nebo fyzická osoba podnikající, a akce, kdy stavebníkem je fyzická osoba. Tzv. neinvestičních akcí, kdy stavebníkem byla fyzická osoba, realizovalo Slovácké muzeum celkem 24, investičních akcí, jejichž stavebníkem byla právnická osoba, bylo realizováno v roce 2016 celkem 111.

Z geografického hlediska zajišťuje potom Slovácké muzeum archeologické výzkumy v okrese Uherské Hradiště (vyjma katastru Starého Města u Uherského Hradiště), pod jeho územní působnost spadá tedy celkem území 77 obcí. Největší množství akcí bylo realizováno v intravilánech středověkých měst, a to v Uherském Hradišti (celkem 26) a v Uherském Brodě (celkem 17). Průměrně vychází na jednu obec 1,7 realizované akce, zajímavé ovšem je, že ve 30 obcích (tj. 39 %) nebyla realizována archeologická akce žádná.

Z pohledu realizačního lze archeologické akce rozdělit na ty, jež proběhly formou archeologického dohledu (negativní) a při nichž bylo zjištěno porušení archeologických situací a bylo nutné přistoupit k vlastnímu záchrannému archeologickému výzkumu (akce pozitivní). Pozitivních akcí proběhlo v roce 2016 celkem 12.

Okřín odkrytý v zásobní jámě z doby popelnicových polí v Kostelanech „Roztokách“.

závěru slezské fáze lužických popelnicových polí.

Ořechov

V obci proběhly v roce 2016 celkem tři akce, přičemž dvě se ukázaly jako archeologicky pozitivní. První z nich souvisela s výměnou kabeláže NN v centrální části obce. V liniových výkopech byly na několika místech porušeny vrstvy vrcholně středověkého a raně novověkého stáří.

Druhá pozitivní akce proběhla v souvislosti s rekonstrukcí průjezdního úseku silnice III/4276 obcí Ořechov. V průběhu prací byly zachyceny archeologické situace (segment kulturní vrstvy a jeden zahloubený objekt) datované do nejstarší fáze kultury s lineární keramikou (viz Osídlení kultury s lineární keramikou v intravilánu Ořechova u Uherského Hradiště v tomto ročníku).

Ostrožská Nová Ves „Nadlání“ a „Koruny“

V polovině roku byly zahájeny zemní práce na 2. etapě rekonstrukce silnice II/495: Uherský Ostroh – Hluk. Rekonstrukce navazovala na práce provedené v letech 2014 a 2015, dalo se tedy přepokládat, že bude porušena další část sídliště kultury s lineární keramikou zkoumaného v předešlém roce.

V průběhu stavby bylo zachyceno celkem 16 objektů. Čtyři z nich patřily kultuře s lineární keramikou a souvisely s již zkoumaným sídlištěm. Zbývajících dvanáct

objektů bylo ovšem zachyceno v trati „Koruny“ o cca 800 m dále ve směru na Hluk a patřilo pravděpodobně staršímu stupni kultury s moravskou malovanou keramikou.

Uherské Hradiště „ulice Kollárova“

V průběhu roku byl na dvou místech v ulici Kollárova zachycen průběh barokního opevnění města Uherské Hradiště. První část byla zachycena pod současnou zídkou u ZŠ UNESCO, objevená svrchní část hradby byla tvořena lomovými kameny měkkého říčního pískovce.

Další část hradby byla zdokumentována za bytovým domem čp. 405 v souvislosti se zjišťovací sondáží městského úřadu v Uherském Hradišti při patě dochované nadzemní části. Základ kurtiny byl tvořen čtyřmi na sebe nasedajícími, vodorovnými liniemi kamenných kvádrů z chřibského pískovce, spojovanými vápennou maltou. Na kvádrové zdivo, které strmě šikmo vzhůru ustupuje, navazovalo kolmé zdivo z lomového kamene.

Uherský Brod „ulice Moravská“ a „Masařkově náměstí“

Rozsáhlý archeologický výzkum, který probíhal v ulici Moravská čp. 84 v souvislosti s novostavbou víceúčelového domu, umožnil zdokumentovat středověký a novověký vývoj městské parcely. Nejstarší zachycené situace spadají do druhé poloviny 13. století. V období vrcholného středověku, tedy až do závěru 15. století, zde postupně stálo několik dřevo-hliněných domů se zahloubenými suterény, lehčí nadzemní stavby zřejmě hospodářského účelu a podařilo se zachytit i několik odpadních a zásobnicových jam. Za velmi cenný nález lze považovat pozůstatky pozdně gotického sklepa s částečně dochovaným portálem a kamenným schodištěm.

Druhá archeologická akce proběhla ve vnitrobloku městského úřadu na Masařkově náměstí, kde probíhala jeho rekonstrukce. Při terénních úpravách zde byla zachycena dodnes funkční kamenná studna

Kolmý pohled na jeden ze zahloubených suterénů v ulici Moravská v Uherském Brodě.

původně zakonzervovaná betonovým překladem. Po odčerpání vody zde byla provedena menší sondáž. Pod recentními a novověkými zasypy se podařilo částečně zachytit navazující středověké vrstvy. Počátek fungování studny můžeme proto klást nejpozději do průběhu 15. století.

Vážany „Divoky“

V souvislosti s rekonstrukcí hlavní polní cesty Vážany – Újezdec u Osvětiman došlo při úpravách svahu severně od zemědělského družstva ve Vážanech k porušení jednoho archeologického objektu náležícího mladšímu stupni kultury s moravskou malovanou keramikou.

Velehrad „Na Nivách“

Při hloubení suterénu rodinného domu čp. 40 v ulici Na Nivách došlo k porušení kulturní vrstvy a několika zahloubených objektů. Zachycené situace byly na profilu základové jámy zdokumentovány a ve vybraných místech ovzorkovány. Na základě získaného materiálu je můžeme přiřadit mladšímu stupni kultury s lineární keramikou.

Kromě dohledů a záchranných archeologických výzkumů se archeologické oddělení Slováckého muzea podílelo ve spolupráci s Archeologickým ústavem AV ČR v Brně také na zahájení systematického odkryvu významné starolineární lokality Spytihněv – „Na Vrších“.

*Tomáš Chrástek, Jaroslav Bartík,
Jiří Novotný*

HISTORIE

K VÝVOJI OBECNÍ SAMOSPRÁVY NA PANSTVÍ BUCHLOV PŘED ROKEM 1850

Lukáš Čoupek, Státní okresní archiv Uherské Hradiště

V průběhu 17. století lze na panství sledovat proces postupného rozdělení kompetencí obecního představeného mezi dva úředníky – pudmistra a fojta. Volený pudmistr zatlačil starobylý úřad fojta postupně do pozadí.

Ačkoli teprve všeobecné obecní zřízení z roku 1850 vytvořilo jednotný rámec pro fungování orgánů samosprávy v prostředí českého a moravského venkova, lze z dosud známých faktů zaznamenat určité společné znaky platné pro větší území i postupnou tendenci ke sjednocení již od druhé poloviny 18. století a zejména v první polovině století následujícího. V případě východní Moravy byla již tato otázka prozkoumána na panstvích Uherské Hradiště a Velehrad a je na místě si položit také otázku, jak vypadala samospráva městeček a vesnic na sousedním panství buchlovském.¹

Rozsah buchlovského dominia se vyvíjel od 16. do poloviny 18. století, kdy se počet poddanských vsí ustálil na počtu jedenáct. Největším sídlem panství byla obec Buchlovice, povýšená na městečko roku 1805, a Žeravice, které se tímto titulem honosily již od začátku 16. století. Díky tomu právě zde prodělala obecní samospráva nejprogresivnější vývoj. Jednoznačně o tom svědčí nejen skutečnost, že již v první polovině 16. století stála v Žeravicích radnice, ale především to, že již z roku 1514 existuje zmínka o purkmistrovi a městské radě.² Naproti tomu se nikde nemluví v souvislosti s povýšením na městečko o znaku či pečeti. Nejstarší její dochovaný otisk pochází až z roku 1749. Pro nás je ale žeravická pečeť v první řadě zajímavá tím, že její opis o ní hovoří jako o „pečeti rychtářské“. Zdá se tedy, že rychtář si udržel významnou pozici v hierarchii městečka a dost možná svůj význam v dobách utužování poddanství dokonce posílil na úkor purkmistra. Samosprávný živel jistě také oslabila ztráta statutu sídla panství po připojení žeravického statku k buchlovskému dominiu roku 1597. V 18. století se již i pro představeného městečka Žeravic používá titul pudmistr, běžný ve všech ostatních vesnicích. Také pečeť v té době byla chápána jako insignie pudmistrovského úřadu.³

Buchlovice se městečkem sice staly poměrně pozdě, ale blízkost buchlovského hradu a posléze přesídlení vrchnosti do zámku, nacházejícího se přímo v obci, jim dodávaly na důležitosti. Existence obecní samosprávy je doložena od 17. století. Jak víme z černých knih loveckého práva, byli roku 1694 „*purkmistr a mladší purkmistr z Buchlovic*“ mezi přísedíci soudu. Naproti tomu ale ještě roku 1617 zastupoval obec Buchlovice pouze fojt a dva další muži z obce.⁴ Přesto již v této době máme z jiného zdroje důkaz o existenci konšelského sboru a dokonce purkmistra, ale nemůžeme přímo mluvit o obecní samosprávě. Alespoň částečně lze totiž poodhalit její počátky na buchlovském panství díky dochovaným purkrechtním knihám obcí Buchlovice a Břestek z počátku 17. století. Již samotný fakt, že se obce zdejšího panství výrazně podílely na pozemkoknižní agendě, naznačuje jejich značně svéprávné postavení. Z obsahu těchto knih lze spojením s obecně známými skutečnostmi zrekonstruovat alespoň základní nástin fungování obecních úřadů v době předbělohorské a v průběhu třicetileté války.⁵

Orgány samosprávy obce tvořil rychtář a sbor konšelů, nazývaných také starší, tovaryši nebo radní. Z tohoto kolektivního orgánu pozvolna ve druhém desetiletí 17. století vystupuje do popředí purkmistr jako jeho představený, hlavní úlohu při zasedáních vesnického

soudu však hrál stále rychtář.⁶ Výroční soud zasedal pravidelně jedenkrát za rok v zimním období, nejčastěji zřejmě o Vánocích, popř. na Hromnice, za účasti úředníka panství nebo jeho zástupce a vrchnostenského písaře. Tehdy se skládaly vejruňkové splátky za koupené či zděděné grunty⁷ a také se prováděla obnova úřadu. Není jasné, jak velkou svobodu poskytovala vrchnost svým poddaným při výběru jejich představených. Zatímco koňšely bezpochyby volila obec sama, výběr rychtáře nejspíše zůstal v rukou vrchnosti a obec jej ovlivňovala nanejvýš nepřímo prostřednictvím doporučení a proseb.⁸

Činnost volených zástupců obce se vedle pomoci rychtáři směřovala ke správě obecního majetku a vše nasvědčuje tomu, že do této oblasti patřila i péče o sirotčí jmění. Kromě dozoru na koupě a prodeje gruntů tedy také někdy „ouřad“ do těchto transakcí aktivně vstupoval jako jedna ze smluvních stran. Taková situace nastala, pokud se projednávaná záležitost nějakým způsobem dotýkala obecního majetku. Např. roku 1620 získala buchlovická obec část peněz z prodeje svobodného sovinského mlýna jako úhradu dluhu zemřelého původního majitele nemovitosti.⁹ A obce se také úzce dotýkal prodej gruntů po zemřelých hospodářích, při němž zastupovala zájmy sirotků, stejně jako při následných příjmech vejruňkových splátek z tohoto majetku. Takovou pravomoc lze považovat v této době za běžnou na celém panství i na okolních dominiích.¹⁰ Podobně odpovídala obecně známým zvykům také praxe, že při zběhnutí sirotků z panství jejich peníze náležely vrchnosti, u dívek totéž platilo i při ztrátě panenství. Splátky původně určené těmto sirotkům pak směřovaly do vrchnostenských důchodů, a to buď prostřednictvím na výročním soudu přítomného panského úředníka, nebo obecní samosprávy.¹¹

V případě Buchlovic a Břestku nám tedy dochované gruntovní zápisy z první poloviny 17. století vcelku zřetelně rámuji období, v němž započal proces změn ve fungování obecní samosprávy. Již tehdy vzniká úřad purkmistra, teprve později byl pro odlišení od měst pozměněn název na pudmistra. Poté, co se tato funkce etablovala, začala na sebe zvolna strhávat původně rychtářské kompetence, což na druhé straně vedlo až k omezení pravomocí

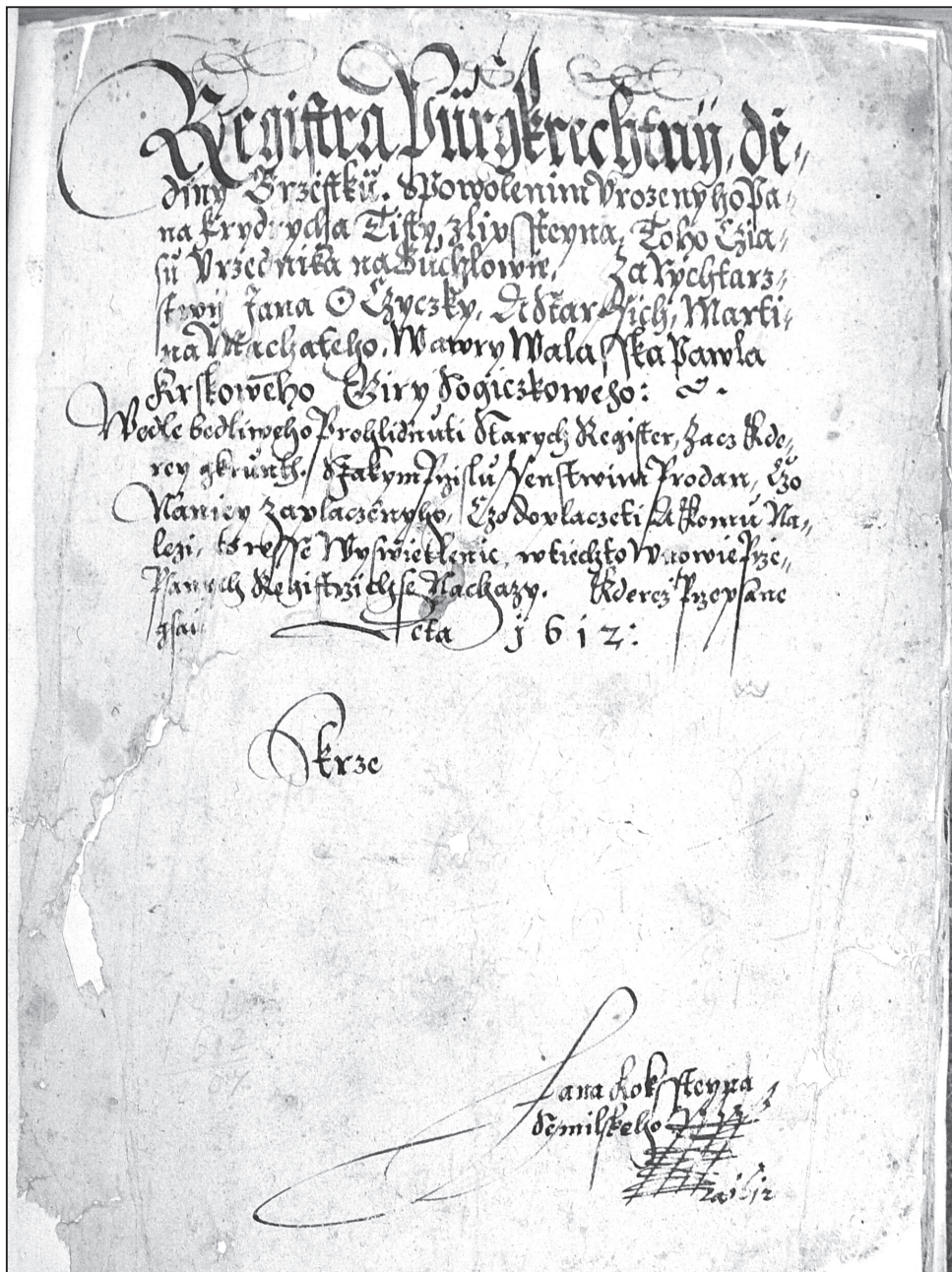
Obecní pečeť Žeravic přitiskovaná na smlouvě z 2. března 1834 (Moravský zemský archiv v Brně).

rychtáře (fojta) pouze na zastupování vrchnostenských zájmů v obci. Dělo se tak postupně od největších obcí (Buchlovice, Žeravice) přes vesnice střední velikosti (Břestek, Moravany, Osvětimany) k těm menším vsím (Medlovice, Stříbrnice, Újezdec u Osvětiman).¹² V čele všech těchto sídel stáli původně fojtové jako zástupci vrchnosti i představitelé samosprávy zároveň, během doby od počátku 17. do první poloviny 18. století se oba prvky po vzoru měst a městeček oddělují a do čela obecní samosprávy se dostává vybraný člen obecní rady ve funkci pudmistra. Tento úřad pak fojta zatlačil do pozadí a přeměnil na pouhého dozorce na plnění poddanských povinností, jak bude ještě dále popsáno.¹³ O fungování obecní samosprávy na území zdejšího regionu v předbělohorském období, stejně jako pro celé 17. a první polovinu 18. století, nemáme v pramenech prakticky žádných zpráv. Výjimkou jsou jen zmíněné útržky informací ze dvou největších obcí – Žeravic a Buchlovic, dále pak z Břestku a samozřejmě ze Stříbrnic, které byly díky existenci starosty a lovců v obecní správě naprosto specifickou kategorií a vzoru ostatních obcí ve složení obecní správy se přizpůsobily později. Zda se tak stalo až po zrušení hrdelního soudu na Buchlově roku 1753, nebo (což je pravděpodobnější) již dříve, nelze s jistotou říci.

Určitou indicií zachycující upevňování samosprávy poddanských vsí by snad mohlo být používání obecní pečeti jako atributu svébytnosti společenství vesnických obyvatel. Obecní pečeteť nám ale příliš světlá do problému nevnese, neboť jsou vesměs doloženy až z doby od poloviny 18. století, kdy vývoj nepochybně již dosáhl konečného stavu. Lze samozřejmě předpokládat, že pocházejí ze starší doby, jistotu máme ale pouze v případě Osvětiman, které mají pečetidlo z roku 1697, a předpokládáme to u Žeravic, jak bylo již výše poznamenáno. Zvláštní skupinu pak tvoří trojice obcí Salaš, Staré Hutě a Stupava, které vznikly výrazně později, než tomu bylo u obcí původního středověkého založení. Tyto vsi patrně převzaly již hotový systém obecních úředníků, i když s ohledem na malou velikost, převahu dominikální půdy a malou zámožnost zdejších obyvatel v jednoduché a místním specifickým přizpůsobené podobě.¹⁴

Množství dochovaných písemných pramenů nám dovoluje detailněji popsat obecní samosprávu buchlovského panství až v 18. a především 19. století. Jak tedy vypadala? V korespondenci vrchního úřadu se takřka nevyskytuje žádný český souhrnný název pro všechny orgány obce. V němčině používané v kanceláři velkostatku se pouze výjimečně setkáme s termínem *Gemeindgerichten* či *Ortsgerichtstand*.¹⁵ Zdá se tedy, že správa obce nebyla chápána jako kolektivní orgán, ale byla v očích obyvatel i patrimoniálních úředníků přímo spojena s osobou pudmistra, popř. fojta. Ostatní úředníci byli pouze pomocníky, podřízenými, kteří vykonávají pouze delegovanou část pudmistrových pravomocí. Tak jako jinde i na buchlovském panství to byl původně **fojt** neboli rychtář (něm. *Vogt, Richter*, popř. *Ortsrichter*), kdo stál nejvýše na pomyslném žebříčku vesnické pospolitosti, soudce a představený dosazený vrchností ke správě obecních věcí. Jak se ale postupně prosadil i na venkově samosprávný prvek reprezentovaný pudmistrem, byl fojt zatlačen do pozadí a jeho kompetence se omezily pouze na zastupování vrchnostenských zájmů, což v praxi znamenalo dohled na řádné vykonávání robotních povinností: „*Já Martin Kohútek přísahám Pánu Bohu čistou nezrušitelnou přísahu, že já všechny s fojtovským ouřadem spojený povinnosti, obzvláštěně k vypravování roboty, k dohlídání při takový, dle vyšších rozkazů pilně a věrně vybývati chci, žádnému ani z lásky ani z přátelství neprohlídnouti, nýbrž každý nepořádek neb neposlušnost k naší známosti přivést chci, k čemuž mně dopomáhej Pán Bůh všemohoucí. Amen.*“ Takto přísahal roku 1831 stupavský fojt.¹⁶ V písemnostech vrchního úřadu se ale vyskytuje i několik dalších, vesměs obsáhlejších variant, jež uvedený stručný text přeče jen poněkud rozvádějí. Hned na začátku se tak dozvíme, že i když přicházel do styku také s dalšími vrchnostenskými služebníky, především z panského dvora, na jehož půdě poddaní z příslušné obce

robotovali, fojtovým přímým nadřízeným byl jednoznačně purkrabí.¹⁷ Dále pak nahlédneme podrobněji do povinností fojta, jenž měl „robotu, která mně svěřena bude, k spravedlivej práci nabízeti a přidržovati, v určitém časi tu samou vyvésti a spravedlivě bez všeho ohledu na bohatého neb chudého, na přítele neb nepřítel dle jeho zásluhy oučtovati a do vedoucích vrchnostenských rejstříků vykazovati, žádné resty netrpěti, nýbrž ty samé pilně k odbyvání vypravovati.“¹⁸ Především zmínka o robotních rejstřících stojí za povšimnutí. Do rejstřících

Úvodní zápis purkrechtní knihy obce Břestku z roku 1612 (Státní okresní archiv Uherské Hradiště).

zapisoval purkrabí každou sobotu na základě údajů vykázaných jednak úředníkem, který dozoroval prováděné práce, jednak fojtem. Tyto výkazy měly písemnou formu a fojt, jenž byl nejednou negramotný, je tedy zřejmě vytvářel s pomocí obecního písaře, popř. někoho z vrchnostenské kanceláře.¹⁹

Bezpochyby nejdůležitější osobou ve vsi byl **pudmistr**. Původ slova lze jasně hledat v německém *Bürgermeister*, jehož venkovskou obdobou byl *Bauermeister*. Z německého výrazu si pak lidová mluva česky mluvícího venkovského obyvatelstva vytvořila několik českých ekvivalentů, mezi nimiž nakonec převážil termín *pudmistr*.²⁰ Zatímco pro úředníky patrimoniální správy existují hospodářské instrukce (tj. jakési vnitřní pracovní směrnice), v případě pudmistru není nic takového k dispozici. Můžeme ale předpokládat, že se rozsah kompetencí kryje s tím, co o nich víme na sousedním panství velehradského kláštera.²¹ Pokud bychom hledali přímé doklady v písemnostech buchlovské vrchnostenské kanceláře, našli bychom jen několik zmínek. V první řadě bychom museli uvést text přísahy, kterou musel nastupující pudmistr složit:²²

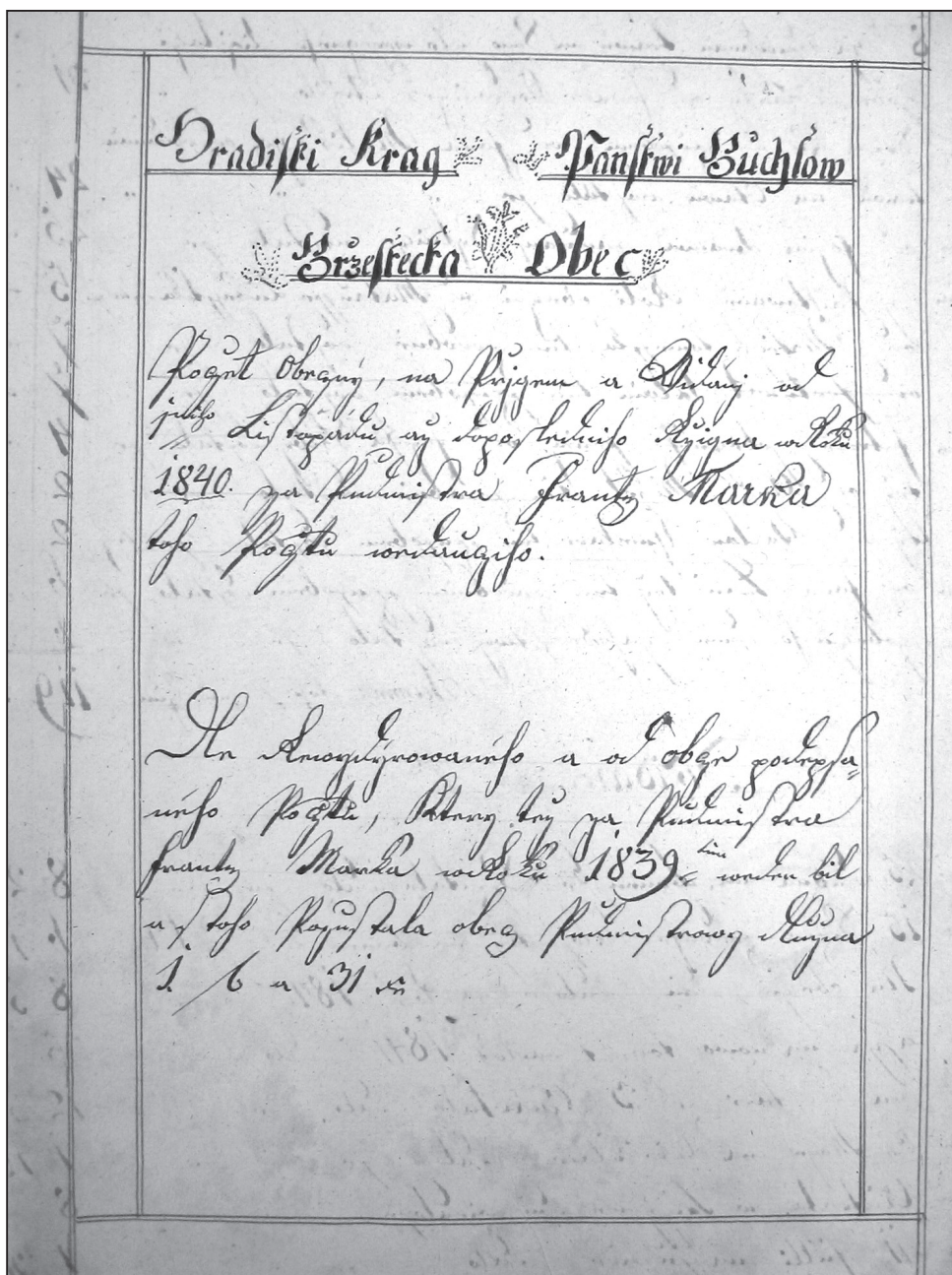
„Já N.N. přísahám Pánu Bohu všemohoucímu, že já v tomto mně uloženým ouřadě jakožto pudmistr se ve všem, co se mně ze slavného vrchnostenského kanceláře nařídí, poslušně, spravedlivě a věrně chovati, pro všeobecné dobré všechno činiti a zlé odvracovati chci a slibuji. Kontribučenský a obecní peníze, na cokoliv mně svěřené budou, ouplně tam kam patřejí odváděti a spravedlivě oučtovati. Vdovy a sirotky zastávati a hájiti, s každým, jak s domácím, tak přespolním, bohatým neb chudým, s přítelem neb s nepřitelem spravedlivě jednati se zavazují. Tajné snešení neb soudy, komu potřeba není, nevyjadřovati, obzvláště ale všelijakých zapovězených schůzek a soukrovních rad, které by se protiv všeobecnému dobrému vztahovaly, nedržeti a neb držeti nedovolovati, nýbrž ve všem, cokoliv tento ouřad v sobě obsahuje, spravedlivě jednati. K čemuž mně dopomáhej Pán Bůh. Amen.“

Pomineme-li obecné formulace, které nedílně patřily k formulářové výbavě služebních přísah vůbec, neboť vycházely z tehdejšího obecně mravního pojetí (dovolávání se boží pomoci, závazek ochrany vdov a sirotek, proklamace rovného přístupu ke všem apod.), tedy jako první sliboval nový úředník poslušnost svým nadřízeným, v první řadě vrchnímu úředníkovi panství jako zástupci samotné vrchnosti. Dále slibuje ochranu zájmů obce, kterou ve své funkci reprezentuje navenek. Nejdůležitější částí pravomocí pudmistra byla péče o obecní majetek a vybírání kontribuce, tj. pozemkové daně, jež byla základním daňovým zatížením obyvatelstva a vyměřovala se podle gruntovní (popř. jiné nemovitě) držby. Z uvedených formulací jasně vyplývá, že pudmistr byl tím, kdo byl zodpovědný za výběr stanovené částky od jednotlivých poplatníků a odvádění vybrané sumy za celou vesnici vrchnímu úřadu jako prvoinstančnímu zástupci berní správy. S tím souvisí i správa kontribučenských sýpek, jež byly zřízeny ve vybraných obcích. Klíče od nich byly také svěřeny pudmistrovům.²³ Kromě toho vybíral i různé poplatky, které šly ve prospěch obce, a spravoval obecní majetek nemovitý, movitý i peněžní hotovost. Ze svého hospodaření musel každý rok složit účty, a to jak před obecním shromážděním, tak potom v písemné formě odevzdat k revizi vrchnosti.²⁴

Následná zmínka o „snešeních a soudech“ snad odkazuje na právo pudmistra rozsuzovat drobné přestupky. Zasahování proti soukromým radám a schůzkám dnes může vyznít poněkud nepochopitelně, ale v období, z něhož citovaný text pochází, se institut základních občanských práv včetně práva shromažďovacího teprve utvářel a venkovské obyvatelstvo bylo ještě značně vzdáleno době, kdy tato práva vstoupila ve všeobecnou povědomost. Naproti tomu vrchnost si byla vědoma, že veřejný pořádek a loajalitu poddaných nejvíce ohrožují právě různá shromáždění a porady, na nichž se zájmy a myšlenky jednotlivců spojovaly v kolektivní potřeby.

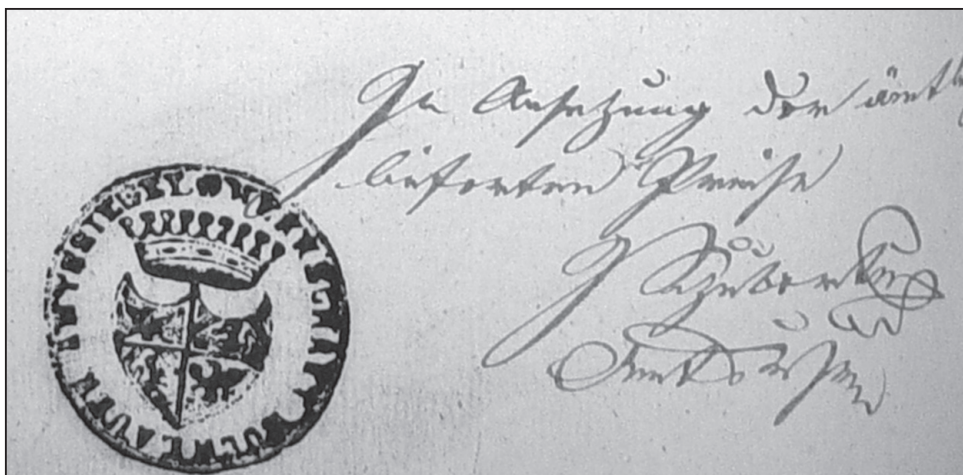
Legálním způsobem projednávání různých záležitostí bylo **obecní shromáždění** (někdy také *obecní hromada* apod.), jež svolával pudmistr. Sešli se v něm všichni osedlí neboli sousedi (tj. lánici, půllánici, čtvrtlánici a podsedníci) a domkáři, tj. ti, kteří vlastnili v obci dům, což jim zakládalo právo na spoluvlastnictví obecního majetku, a tedy i právo rozhodovat o obecních záležitostech. Obecní shromáždění totiž každoročně schvalovalo obecní účty a volilo pudmistra. Svolávalo se do obecního domu nebo do jiné k tomu vhodné místnosti, a to odpoledne v neděli a o zasvěcených svátcích, tj. ve dnech pracovního klidu.²⁵ Kromě konání obecního shromáždění se obecní dům využíval také pro další akce, jako byly dražby pronájmu obecních pozemků nebo jednání různých komisí (odvodní, pro sběr podkladů ke katastru a jiných). Alespoň to platilo u větších obcí. V městečku Žeravicích se o něm někdy mluvilo také jako o radnici. A jak vidíme z dochovaného inventáře, nebylo toto označení nezasloužené. Jednalo se o dvoupodlažní stavbu se šindelovou střechou, na které nechyběla ani věž s hodinami. V přízemí se nacházela větší místnost, v níž se scházelo obecní shromáždění, menší místnost sloužila jako sýpka kontribučenského fondu. V prvním poschodí se pak nacházela školní třída a byt učitele, sestávající ze dvou pokojů a komory s kuchyní.²⁶ V Osvětimanech měli také obecní dům (čp. 61), byť nepochybně menší. Aby nepřinášel obci jen výdaje na údržbu, ale i zisk, pronajímali jej k bydlení. Ve smlouvě však bylo vymíněno, že nájemník musí krom ročního platu 10 zlatých ještě „*hromadu a všechny potřebné poradky obecní v tom domě trpět.*“²⁷ V Buchlovicích sloužil ke stejnému účelu obecní hostinec. Toto řešení ovšem mělo jistá úskalí, jak ukazuje spor mezi pudmistrem a obyvateli. Obec si stěžovala, že svolává obecní hromadu v době bohoslužeb, pudmistr zdůvodňoval své konání tím, že odpoledne je hospoda příliš plná a také mnozí hospodáři, ač nepracují, alespoň se jdou na pole podívat, jiní pak již jsou poněkud posilnění alkoholem.²⁸ V Moravanech pak dokonce museli konat obecní hromadu v hostinci, který nepatřil obci, ale měl soukromého vlastníka. Obec platila za pronájem čtyři sáhy dřeva ročně, později převzala z rozhodnutí krajského úřadu tuto povinnost vrchnost. Když ale od toho upustila, muselo nutně dojít ke střetu veřejných potřeb a soukromých podnikatelských zájmů majitele Františka Formana. Když obec nerespektovala jeho zákaz, rozhodl se nastalou situaci řešit radikálním způsobem a prostě hospodu v době obecního shromáždění zamknul. Stejně radikální byl tváří v tvář shromážděným spoluobčanům, stojícím v dešti před hospodou, také pudmistr Josef Moravanský. Přinesl si sekeru a rozštípav dveře, dostal se do hostince násilím. Tak se případ dostal před vrchní úřad. Nevíme, jak se rozřešila otázka konání obecních hromad, ve spisech je pouze zaznamenáno předběžné rozhodnutí, prikazující obci uhradit hostinskému škodu za rozbité dveře.²⁹

Jak jsme mohli posoudit, není přísaha v popisu povinností pudmistra ani příliš konkrétní, ani obšírná. Nebude tedy na škodu ji doplnit o několik zmínek v běžné korespondenci. Soudní pravomocí pudmistra a také existenci obecní šatlavy v Buchlovicích potvrzuje list obce z roku 1807, v němž se hovoří o tom, že obecní představený má „*obecní arest sobě svěřený, může zlé a neposlušné trestat podle zaslúžení.*“³⁰ Opomenuta by neměla být také povinnost vyhlašovat zákony a nařízení státní moci, kdy právě pudmistr tvořil předposlední článek řetězu zemské gubernium – krajský úřad – vrchnostenský úřad – pudmistr – poddaný. Pudmistr nebo některý z konšelů docházel do vrchnostenské kanceláře na tzv. **správu**. Zde se od úředníků panství dovídal o nových zeměpanských patentech a cirkulářích a seznamoval se s různými informacemi praktického rázu, většinou souvisejícími s policejní pravomocí pudmistra. Vrchní úřad zde oznamoval popisy hledaných osob (pachatelů trestných činů apod.) a upozorňoval na pohyb kriminálních živelů na teritoriu panství či v blízkém okolí. Publikoval zde také povolení k výběru almužen na oběti živelných pohrom.³¹ V souvislosti s ohlašovaním zeměpanských nařízení nelze ponechat bez povšimnutí v protokolech

Titulní stránka obecního účtu obce Břestek za rok 1840 (Moravský zemský archiv v Brně).

buchlovského vrchního úřadu zachycený incident, který se odehrál právě v okamžiku, kdy buchlovický pudmistr Antonín Strýček přímo před kanceláří vrchního úřadu dával svým spoluobčanům ve známost nový oběžník. Jistý Cyril Doležal se při tom urážlivým způsobem vyjádřil, co si o novém úředním rozhodnutí myslí, za což byl posléze následně vrchním úřadem odsouzen k jednomu dni vězení. Uvedený případ představuje nejen humornou

Razítko a podpis vrchního úředníka buchlovského panství z roku 1842 (Moravský zemský archiv v Brně).

příhodu, ale také dobře ilustruje praktické fungování komunikačního systému, kdy vrchní úředník seznámil na správě s novinkami pudmistry, kteří bezprostředně poté předávali informace ostatním spoluobčanům.³²

Nejdůležitější ze zeměpanských či vrchnostenských nařízení uchovával pudmistr trvale „pod zámek“ v obecní truhlici spolu s pečeti, obecními penězi, listinami, doklady k obecním nemovitostem a dalšími obecními písemnostmi. Pudmistr měl tak ve svém držení obrazně řečeno jakousi „přenosnou kancelář“, jež byla pokladnou i spisovnou zároveň. O její hodnotě pro obec není vůbec třeba hovořit.³³ Pro zajímavost však uvedeme stížnost na buchlovického pudmistra z roku 1807. Nespokojení obyvatelé zde žádají vrchní úřad, aby přiměl jejich představeného vykázat se z používání obecní pečeti. Svědčí to tedy nejen o tom, že to byl skutečně pudmistr, kdo s obecní pečeti disponoval, v neposlední řadě také uvedený případ poodhaluje část dosud nepříliš známé oblasti obecní samosprávy, totiž její písemné agendy. Přímou z úst buchlovického obecního představeného tak víme, že žádná evidence použití obecní pečeti nebyla vedena, avšak podle jeho svědectví byla obecní pečeti nejčastěji opatřována sirotčí agenda. Z toho lze vyvodit, že pudmistr plnil roli prostředníka mezi vrchnostenským správcem sirotčích peněz a zainteresovanými osobami, tj. samotnými sirotky a lidmi, kterým byly ze sirotčích peněz poskytovány půjčky.³⁴ Bezprostředně po úmrtí některého z obyvatel vesnice musel pudmistr zabezpečit jeho majetek před nezákonnými manipulacemi a okamžitě zpravit vrchní úřad, který se pak postaral o další.³⁵ Podobnou pomocnou roli hrál pudmistr také v oblasti pozemkověprávní evidence. Rozhodně se nijak nepodílel na vlastním vedení pozemkových knih. Spíše vykonával různé úkony praktického charakteru, a především byl jako důvěryhodná osoba vyhledávaným svědkem smluvních ujednání. Jeho podpis jistě figuroval na mnoha kupních smlouvách.³⁶

Do výkonu státní správy můžeme také zařadit údržbu komunikací, které procházely přes území obce. Pudmistr měl za úkol s pomocí obecního písaře organizovat jejich opravu. Samotnou práci museli vykonávat obyvatelé obce, pudmistr je ale svolával a dohlížel na ně. Případné absentéry měl hlásit vrchnímu úřadu, jenž mohl neplnění této povinnosti trestat exekucí.³⁷ Od roku 1835 byla tato pracovní povinnost převedena na peněžní plat, odváděný z obecních peněz vrchnímu úřadu, který ze shromážděných prostředků najímal cestáře.

Oproti fojtovi tedy byla činnost pudmistra značně různorodá. Obsah jeho kompetencí se na počátku 19. století alespoň v základních obrysech již vcelku podobal tomu, co

vykonává i moderní obecní samospráva. Její základy byly položeny v polovině 19. století právě přerodem původního pudmistra v purkmistra a posléze starostu. Zásadním rozdílem tak bylo nahrazení regionálních odlišností univerzálním modelem a odstranění moci vrchnosti nad obecní samosprávou, kterou nahradil dohled státu prostřednictvím nově vzniklých okresních úřadů. Úřad fojta zanikl jako přežitek minulých věků se zrušením poddanství úplně.

Poznámky:

- 1 Srovnej Č o u p e k, Lukáš. Správa obcí velkostatku Uherské Hradiště v době předbřeznové. *Slovácko* 43, 2001, s. 139–160; Č o u p e k, Lukáš. Obnovování obecních představených na velehradském panství v první polovině 19. století. *Slovácko* 55, 2013, s. 273–290.
- 2 Srovnej Š i m š a, Martin. Sídelní vývoj městečka Žeravic. *Slovácko* 47, 2005, s. 214. Ze stejného roku pochází i listina pro sousední Moravany, zde se však hovoří pouze o fojtovi a starších – Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZAB), fond F 45 – Velkostatek Buchlov (dále jen F 45), i. č. 1.
- 3 D ř í m a l, Jaroslav, Š t a r h a, Ivan a kolektiv. *Znaky a pečeti jihomoravských měst a městeček*. Brno: Blok, 1979, s. 207–208. Vznik pečetidla je zde zařazen do 17. století a opis zní: PECZET. RICHTARSK.MIESTECZKA.ZIER. Kromě toho zmiňuje kniha ve starší literatuře popsaný, ale nedoložený typ (Tamtéž, poznámka č. 171 na s. 214). Spíše jde ale o špatnou interpretaci nám známého pečetního obrazu, jenž se kromě publikovaného otisku z roku 1749 objevuje i na dosud neznámé verzi pečeti, která se nalézá na smlouvě z 2. března 1834. Liší se pouze opisem – RICHTAR.PECET.MESTECKA.ZERAWIT (MZAB, F 45, i. č. 413, kart. 8).
- 4 V e r b í k, František. *Černé knihy práva loveckého na hradě Buchlově*. Brno: Blok, 1976, s. 43 a 270–275. Totéž platí i o Boršicích, které roku 1617 vysílaly k loveckému soudu fojta a jednoho souseda, v roce 1694 ale pudmistra, fojta a mladšího pudmistra (zapsáno přesně v tomto pořadí). Nejstarší jméno purkmistra obce Buchlovic nalezneme opět v černých knihách buchlovského soudu (Tamtéž, s. 172), v zápise z roku 1625. Jestliže tedy v této době měly purkmistra Buchlovice – a předpokládáme jej i u Žeravic, v menších obcích se pak ustanovuje patrně později.
- 5 Státní okresní archiv Uherské Hradiště (dále jen SOKA UH), fond Archiv městečka Buchlovice (dále jen AM Buchlovice), i. č. 2; SOKA UH, fond Archiv obce Břestek (dále jen AO Břestek), i. č. 1. Obecně k předbělohorské samosprávě srovnej Č e r n ý, Václav. *Hospodářské instrukce: přehled zemědělských dějin v době patrimoniálního velkostatku v XV. - XIX. století*. Praha: Československá Akademie Zemědělská, 1930. 404 s.; H a n z a l, Josef. Vesnická obec a samospráva v 16. a na počátku 17. století. *Právněhistorické studie* 10, 1964, s. 135–147. Obě purkrechtní knihy, představující unikátní prameny zdejší historie, byly založeny ve vrchnostenské kanceláři buchlovské téměř ve stejné době (buchlovická roku 1608 a břestecská 1612), lze tedy předpokládat, že existovaly i dnes již nedochované svazky pro další obce. A nejen to. Dokonce víme o existenci starší řady: „Vedle bedlivého prohlídnutí starých register, zač ktorej grunt s jakým příslušenstvím prodán, co na něj zaplacenýho, co dopláceti a komu náleží, to vše vysvětlené v těchto v nově přepsaných registřích se nachází, kteréž přepsané jsou léta 1612 skrze Jana Kokštejna Semilského.“ – SOKA UH, AO Břestek, i. č. 1, titulní list. Do břestecské knihy přibyly ještě v druhé polovině 18. století a v následujícím deceniu záznamy pamětní povahy, pořízené patrně zdejšími obecními písaři.
- 6 SOKA UH, AM Buchlovice, i. č. 2; SOKA UH, AO Břestek, i. č. 1. V záznamech o skládání vejuřňkových splátke najdeme nanejvyš jméno rychtáře, v zápisech vlastních kontraktů se vždy uvádí jména rychtáře a alespoň některých konšelů. Purkmistr (název pudmistr se v 17. století ještě nepoužíval) je mezi nimi výslovně jmenován poprvé roku 1611 v Buchlovicích, resp. 1615 v Břestku, a to vždy až za rychtářem. Ovšem i nadále se objevuje jen ojedinele. Břestecský Lukáš Straka se dokonce v některých zápisech z roku 1635 výslovně tituluje jako purkmistr (SOKA UH, AO Břestek, i. č. 1, fol. 127r, 136r aj.), v jiných zápisech z téhož roku naopak nijak nevyčívá z konšelského kolegia (tamtéž, fol. 99r: „za ouřadu Lukáše Strakového“). Počet konšelů se mohl v průběhu doby měnit a je tedy stěží určitelný, neboť obvykle nebyli úřednímu jednání přítomni všichni. Předpokládáme však, že v Buchlovicích jich bylo šest a na Břestku čtyři.

- 7 Tamtéž. Naprostá většina vejrůnkových splátek je datována „*při času Vánoc*“, v Buchlovicích ještě někdy do období Hromnic nebo tzv. „středopostu“. Vlastní převody nemovitostí probíhaly také před rychtářem a konšely, ovšem dle jejich datací lze dovodit, že se neuskutečňovaly v určeném termínu, nýbrž různě během roku, nejspíše dle potřeby. Veškeré změny majetkových práv ke gruntovní držbě však podléhaly nejen kontrole rychtáře, ale také schválení úředníkem. Vlastní zápis do purkrechtní knihy také neprováděli negramotní vesničané, ale panský písař.
- 8 SOkA UH, AM Buchlovice, i. č. 2. V oddíle č. 24 (grunt Urbana Hubeně) můžeme u zápisu vejrůnku z Hromnic roku 1624 číst, že jej „*Kateřina Strziczka sama při přítomnosti ouřadu tehdy voleného přijala*“. Následující zápis (z roku 1638) pak hlásá, že se složení vejrůnku uskutečnilo „*za rychtáře Řihy, voleného ouřadu Jury Cidilového a Kryštofa Hanáka*“.
- 9 Tamtéž. Citovaná smlouva z 19. února 1620 je zařazena na samý konec knihy. Mezi dluhy splacenými ze „závdanku“ je i částka „*ouřadu berní a platu do obecní truhlice, co za něj ouřadové dávali a jej zakládali 21 zlatých*“. V téže knize nalezneme i doklad o peněžním podnikání buchlovické a břeštěcké obce, konkrétně o skupování gruntovních peněz (tamtéž, oddíl č. 85, grunt Jana Nešlechtů, resp. SOkA UH, AO Břestek, i. č. 1, fol. 83r). Nelze však jednoznačně určit, zda zde šlo o investici vlastního obecního jmění, nebo sirotčích peněz, o jejichž správě bude řeč dále. K problematice skupování gruntovních peněz srovnej C h o c h o l á č, Bronislav. Poddanský úvěr na Moravě v 16. a 17. století. *Český časopis historický* 99, 2001, č. 1, s. 59–84.
- 10 SOkA UH, AM Buchlovice, i. č. 2, oddíl č. 3 (grunt Martina Pytlíka) začíná: „*Při purkrechtě podsedeck koupil jej léta 1603 od ouřadu na místě sirotků zůstalých po nebožtíku Janovi Konečném [...]*“. Vejrůnkové splátky plynoucí ve prospěch sirotků z takto prodaných gruntů pak také přijímali zástupci obecní samosprávy: „*Z kteréhožto závdanku Václav Frantů vypravil zadržalý peníze sirotkuom samým nebožtíka Matěje Tkalce, kteréž ouřad přijali do truhlice*.“ (Tamtéž, oddíl č. 26 – grunt Vaňka Poláška, zápis z roku 1607). Množství podobných záznamů o tom, že vejrůnkové peníze „*přijal ouřad na sirotky*“, najdeme jak v buchlovické, tak i břeštěcké purkrechtní knize. Mezi adresáty peněžních transakcí však najdeme krom těchto také obecní úřady jiných obcí. V letech 1609–1611 přijímaly vejrůnky „*lovci ze Stříbrnic na sirotky nebožtíka Malinovského*“ (tamtéž, oddíl č. 90) a břeštětí dokonce vypláceli roku 1612 vejrůnk až na sousední velehradské panství „*ouřadu houštěnovskému na sirotky*“ (SOkA UH, AO Břestek, i. č. 1, fol. 13v). V souvislosti s přijímáním peněz se vždy hovoří o „ouřadě“, nikoli o rychtáři.
- 11 SOkA UH, AM Buchlovice, i. č. 2. Roku 1610 je u vejrůnků z gruntu Jiříka Vejvody zapsáno, že „*vzal je písař důchodní*“ (oddíl č. 28), podobně roku 1609 přijal z gruntu Jana Koničků „*pan Fridrich Tista ouředník na dvě dívky zmrhalé do důchodů panských*“ (oddíl č. 41) nebo roku 1618 „*ouřad vzali na pána po zběhlých sirotách*“ z gruntu Mikuláše Hájka (oddíl č. 35). Více o této problematice ve studiích B. Chocholáče, např. C h o c h o l á č, Bronislav. Poddaní na venkově. In: Borovský, Tomáš, Chocholáč, Bronislav a Pumpr, Pavel, eds. *Peníze nervem společnosti: k finančním poměrům na Moravě od poloviny 14. do počátku 17. století*. Brno: Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura, 2007, Země a kultura ve střední Evropě; sv. 5, s. 292–336.
- 12 SOkA UH, AO Břestek, i. č. 1. Odmyslíme-li si, že se jedná o dvě obsahově diferentní části (gruntovní zápisy, pamětní záznamy), můžeme konstatovat, že zdejší purkrechtní kniha byla obecní samosprávou používána po dobu bezmála 250 let. Díky tomu zachycuje právě proměnu struktury obecních úřadů a jejich významu. Na počátku 17. století je na prvním místě (samozřejmě až po vrchnostenských úřednících) vždy uváděn rychtář, až po něm konšelé. Od druhého desetiletí 17. století se zde občas mihne purkmistr, po celou první polovinu 17. století však vždy až za rychtářem. V pozdějších zápisech z šedesátých let 18. století je ale situace již opačná (fol. 185r a 188r–189v). Fojt je jmenován nejen za pudmistrem, ale dokonce až na třetím místě za mladším pudmistrem.
- 13 Urbář buchlovského panství z roku 1611 (MZAB, F 45, i. č. 1) obsahuje opisy privilegií pro jednotlivé obce z 16. století, ve kterých nalézáme nejstarší doklady o fojtech a sboru starších, bohužel bez jakýchkoli podrobností. Konkrétně se jedná o obce Moravany (z roku 1514), dále pak Hruškovice (z roku 1521) a Újezdec (z roku 1556). V mnoha listinách se pak dokonce hovoří pouze o tom, že prosbu o privilegium přednesli „lidé“ z obce a žádný obecní představený se výslovně neuvádí.

- 14 Břestek a Medlovice i Újezdec u Osvětiman mají první doložený otisk pečeti z roku 1749, stříbrnický typář není blíže časově určen a u Moravan nemáme žádné informace. První dochované otisky pečeti nových obcí pochází z let 1807 (Staré Hutě), 1827 (Salaš) a 1829 (Stupava) – srovnej Čoupková, Jaromíra. Vesnické pečete v okrese Uherské Hradiště II. *Slovácko* 41, 1999, s. 245–267.
- 15 MZAB, F 45, i. č. 413, kart. 9, např. dražební protokol z 5. října 1843 na obecní pozemky v Újezdci u Osvětiman.
- 16 MZAB, F 45, i. č. 413, kart. 8, protokol vrchního úřadu z 2. října 1831.
- 17 MZAB, F 45, i. č. 413, kart. 10, přísaha fojta obce Moravan z 19. srpna 1843: „[...] *ve všem, co se mně od slavného buchlovského ouřadu a kanceláře, jak i taky mojich představených, obzvláště pana purkrabího dotekajíc se těch s touto fojtovtvím spojených jakékoliv jméno majících povinností nařídí[...].*“
- 18 MZAB, F 45, i. č. 413, kart. 10, přísaha fojta a horného obce Moravan z 29. dubna 1848. Aby fojt věděl, jak, kdy a kam vypravovat poddané k robotním pracím, musel dostat na základě dispozic vrchního úředníka projednaných na „úředním dnu“ nejpозději v neděli večer podrobné instrukce (MZAB, F 45, i. č. 54, kap. I, § 16).
- 19 MZAB, F 45, i. č. 53.
- 20 V češtině se vyskytuje i varianta *purmistr*, výjimečně *budmistr* a *pulmistr*. V černých knihách buchlovského loveckého soudu (V e r b í k, František. c. d.) se však zásadně mluví o purkmistrovi. V době jejich vzniku se patrně i ve venkovském prostředí běžně používalo tohoto termínu. V první polovině 19. století se ale bez výjimky označuje i v městečkách Žeravice a Buchlovice představený obce jako pudmistr.
- 21 Srovnej Č o u p e k, Lukáš. Rychtářský a pudmistrovský úřad na velehradském panství v době předbřeznové. *Časopis Matice Moravské* 133, 2014, č. 1, s. 71–89.
- 22 MZAB, F 45, i. č. 413.
- 23 SOKA UH, AO Břestek, i. č. 1, fol. 197r. Mezi významnými událostmi je k roku 1832 zaznamenáno i zřízení společné kontribučenské sýpky pro Břestek, Stříbrnice a Buchlovice. Klíč od ní měl u sebe pudmistr poslední ze jmenovaných obcí. Další kontribučenská sýpka byla v Žeravicích.
- 24 V písemnostech buchlovského panství jsou dochovány výroční účty jednotlivých obcí i se záznamem o revizi na vrchním úřadě a také sumáře, jež byly dále zasilány krajskému úřadu (MZAB, F 45, i. č. 413, kart. 10–12). Hospodaření obcí tak bylo pod přísnou kontrolou státní správy.
- 25 MZAB, F 45, i. č. 413, kart. 8, stížnost obce Buchlovice na pudmistra z 23. února 1807: „*Přitom taky, když přijde neděle a neb svátek zasvěcený a má se dělat hromada odpoledna, tak do ní rozkáže, když se má jít do kostela. A my sme v hromadě, potom nám velebný pan farář na kazatelnici patentní knihu ukazuje a oznamuje, císařské zřízení jak zní, že máme jít prv do kostela a potom do hromady.*“
- 26 MZAB, F 45, i. č. 413, kart. 9.
- 27 MZAB, F 45, i. č. 413, kart. 8, Osvětimany 10. října 1830.
- 28 MZAB, F 45, i. č. 413, kart. 8, protokol vrchního úřadu z 24. února 1807: „[...] *po litaniách se mnoho vojáků do hospody zejde, skrze které žádná hromada se držet nemože, potom taky lidi věčím dílem jidú na pole se podívat, posledně taky jsou ty lidi, co přindú, větším dílem popití, z toho se tedy nechá soudit, jestli jest možná a jestli se to nechá jináč dělat, a tím víc, poněvadž obec jinšího domu k takovému shromáždění nemá.*“ Přitom ze samotné stížnosti (tamtéž, Buchlovice 23. února 1807) víme, že Buchlovice obecní dům vlastnily.
- 29 MZAB, F 45, i. č. 413, kart. 10, protokol vrchního úřadu z 23. dubna 1831.
- 30 MZAB, F 45, i. č. 413, kart. 8, Buchlovice 23. února 1807. Z obecních účtů (tamtéž, kart. 10–12) pak máme doloženo obecní vězení také v Žeravicích (účet za rok 1833), v Osvětimanech (1848) a ve Stříbrnicích (1841). Otázkou je, zda spíše než jako zařízení pro výkon trestu nesloužilo jen jako „zadržovací vazba“ před odvedením provinilce k vrchnostenskému úřadu. Srov. B a r t o š e k, Ludvík. Rychtářovo a panské trestání. *Selský archiv* 2, 1903, s. 17–20.
- 31 SOKA UH, AM Buchlovice, i. č. 3. Mezi obecními písemnostmi se zachovala kniha, do níž byly zaznamenávány na správě projednávané záležitosti, např.: „*den 10. oktobr [1790] byl u správy Fabián Hulín, tak bylo zde publicírováno, že se ztratili dva koně, jeden 8 let starý z výšky 12 pěstí, druhý 2 léta starý s výškú má 10 pěstí z výšky. Kdo by jich dodržel, nech jich dodá na kancelár.*“

- Za druhé vojenskýmu pánovi utekl pacholek a vzal mu dvoje hodinky a 200 zlatých rýnských něco než také něco na stříbře, dyby se přichytil, nech se dodá na kancelář.“*
- 32 MZAB, F 45, i. č. 413, kart. 9, protokol vrchního úřadu z 2. září 1849 (ona urážka zněla dle protokolu doslova: „*Já ty patenty v prdeli mám [...].“*
- 33 SOkA UH, AO Břestek, i. č. 1, fol. 261r. Mezi pamětní zápisy v břestecké purkrechtní knize vložil obecní písař také následující zápis: „*Stalo se za pudmistra Václava Stodůlky v roku 1837, že se do této knihy poznamenaly všechny obecní věci a spise, kteréžto se v obci, též i v obecní truhlici vynacházejí, totiž robotní patent Marie Terezie, který jest vydaný do obce v roku 1775, též knížka horenská opsaná, též správa jim aneb patent práv horenských, který jest též vydané od dne 22. září 1784, též jeden přípis na obecní stavení, které jest vystaveno v roku 1784, a připsán jest roku dne 10. prosince 1787, též kovárnu a pastúšku, též vyrčený, kdy a v kterým času muzika zapovězena neb dovolena jest 1828, jesče též 2 psaní hraběcí žádosti a 3 robotní kontrakty, jeden jest od kraisamtu podepsán, též jedny železné púta bez zámku, též taxa na umrlci, též křtící listy, též patent na puštějící hřebece.“ Patrně zde byla uložena i samotná purkrechtní kniha, ač není výslovně jmenována. Skutečnost, že obecní písař tyto informace zaznamenal, dokládá tehdejší vnímání důležitosti uchovávání písemných dokladů, zajišťujících právní postavení obce a jejích obyvatel.*
- 34 MZAB, F 45, i. č. 413, kart. 8, protokol vrchního úřadu z 24. února 1807: „*nejvěc se přitlačila pečeť na kvitanci a reverze od dospělých sirotkův z sirotčí kase podosáhnuté podíle a od lidí vypučené peníze, což ale jmenovitě vědět nemožu, poněvadž jsem sobě to nezaznamenal a ani zaznamenati povimmen jsem nebyl.“* Obecně o principech nakládání s pozůstalostmi a sirotčím jměním, jakož i o podílu obecní samosprávy na příslušných úředních úkonech také Č e r n ý, Václav. c. d., s. 92–94.
- 35 MZAB, F 45, i. č. 52, instrukce pro direktora panství z roku 1810. V instrukcích z roku 1826 (MZAB, F 45, i. č. 53) se zase uvádí, že kvitanci na vyplacení sirotčího jmění museli krom poručníka a plnoletosti dosáhnuvšího sirotka podepsat také dva svědkové. Nepochybně jimi často bývali pudmistr a fojt.
- 36 Za všechny lze uvést dlužní úpis z 8. července 1798, vložený v opise do horenské knihy obce Buchlovic (MZAB, fond C 17 – Pozemkové knihy, i. č. 1064). Obsahuje podpis pudmistra i mladšího pudmistra.
- 37 MZAB, F 45, i. č. 413, kart. 10. Kvůli problémům a nemožnosti donutit své spoluobčany k řádnému vykonávání silničních prací dokonce podal 18. června 1837 buchlovský pudmistr Josef Hrabec demisi.

Foto:

Lukáš Čoupek

Mgr. Lukáš Č o u p e k, Ph.D. (n. 1978) je ředitelem Státního okresního archivu Uherské Hradiště. Věnuje se regionální historii a dějinám správy, zejména v období 18. a 19. století.

To the Development of Municipalities in Buchlov Domain before 1850

A b s t r a c t

The existence of municipality is recorded since the beginning of 17th century in the black books of hunting rights of Buchlov castle. It consisted of village vogts and later on also of mayors and councillors of the nearby villages. Another sources of information are village estate books from Buchlovic and Břestek from the beginning of 17th century. The fact itself that the villages took part in maintaining the estate books demonstrates their considerable self-governing status. Their contents, together with the generally known facts, makes it possible to reconstruct at least general frame of the operation of those municipalities in the course of 17th century. In the second decade of 17th century the so called

portreeve (later called *pudmistr*) became the main figure of this collective body by gradually taking over a village vogt competences and reducing his power and importance to becoming just a supervisor of carrying out of serf's duties, mainly compulsory labour. In the second half of 18th century the portreeve was undoubtedly the most important village figure. According to a portreeve's service oath and other preserved records of the highest demesne office one of his most important authorities was to look after a village property and also collection of contributions, i.e. land taxes. Further on he was entitled to judge smaller misdemeanours and to summon the village meeting, the only legal gathering the village inhabitants were allowed to hold. Here, all important village matters were decided upon. The portreeve's badge was a village seal which he kept in a chest box together with the village money, documents and other important writings.

Zu Entwicklung der Gemeindeselbstverwaltung in der Herrschaft Buchlov vor 1850

Z u s a m m e n f a s s u n g

Das Bestehen einer Gemeindeselbstverwaltung ist seit Anfang des 17. Jahrhunderts aus den Schwarzbüchern des Jagdgerichts auf Burg Buchlov (deutsch Buchlau) belegt. Gerichtsbeisitzer waren Vögte und später auch Bauermeister sowie Gemeinderatsmitglieder der umliegenden Ortschaften. Eine weitere Informationsquelle sind die Grundbücher der Gemeinden Buchlovice und Břestek aus dem Anfang des 17. Jahrhunderts. Allein die Tatsache, dass sich Gemeinden der hiesigen Herrschaft aktiv an der Führung der Grundbücher beteiligten, deutet ihre erhebliche Selbstverwaltungsstellung an. Aus dem Inhalt dieser Bücher kann durch Verbindung mit allgemein bekannten Sachverhalten zumindest im Grundriss die Arbeit der Gemeindeämter im 17. Jahrhundert rekonstruiert werden. Die Selbstverwaltungsorgane der Gemeinde waren Dorfrichter und Gemeinderat. Aus diesem Kollektivorgan tritt im zweiten Jahrzehnt des 17. Jahrhunderts sein Vorstand, der Bürgermeister, in den Vordergrund, der später zur Unterscheidung vom Stadtrat Bauermeister genannt wurde. Er riss nach und nach die Befugnisse des Dorfrichters an sich, bis er diesen in den Hintergrund drängte und zu einem reinen Beaufsichtiger der Erfüllung der Untertanenpflichten, insbesondere der Frondienste, verwandelte. In der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts war der Bauermeister bereits zweifellos die wichtigste Person im Dorf. Aus dem Diensteid des Bauermeisters und weiteren erhaltenen Urkunden der Oberbehörde folgt, dass die wichtigsten Aufgaben des Bauermeisters die Erhaltung des Gemeindevermögens und das Erheben der Kontribution, d.h. der Grundsteuer, waren. Ferner hatte er das Recht, geringfügige Vergehen zu bestrafen und auch die Gemeindeversammlung einzuberufen, die einzige legale Versammlung der Gemeindebewohner. Hier entschied man über alle wesentlichen Angelegenheiten der Gemeinde. Das Funktionsabzeichen des Bauermeisters war das Gemeindegelb, das er bei sich in einer Truhe gemeinsam mit dem Gemeindegeld, Urkunden und anderen wichtigen Schriftstücken aufbewahrte.

SLOVENSKÝ KATOLICKÝ KNĚZ JOZEF VIKTORIN, HRAD BUCHLOV A LUDMILA BERCHTOLDOVÁ

Zdeněk Fišer, Moravské zemské muzeum, Brno

Pozornosti historiků dosud uniká osobnost hraběnky Ludmily Berchtoldové (1808–1869). Článek objasňuje její vztahy se slovenským obrozencem, katolickým knězem Jozefem Viktorinem, autorem příspěvku o hradě Buchlově, otištěném roku 1862 v literárním almanachu Lipa.

Hrad Buchlov, pozoruhodná památka moravské historie, má pestré dějiny spojené s životem řady šlechtických rodů i běžných lidí.¹ Kdysi pyšné panské sídlo se ale v 19. století změnilo spíše v symbol svého někdejšího významu, dané i skutečností, že jeho majitelé si počátkem 18. století vybudovali v nedalekých Buchlovicích zámek ve stylu italské vily, lépe vyhovující měnícímu se životnímu stylu aristokracie. Hrad sám se postupně měnil v jakési muzeum, zvláště když se jeho majiteli stali Berchtoldové z Uherčic, zejména pak Zikmund Berchtold (1799–1869). Právě on rozsáhlý objekt přeměnil na muzeum s různými sbírkami a umožnil, aby jej běžně mohla navštěvovat veřejnost. Její česká část, prožívající své národní obrození, mu zároveň ve svých romantických představách „přidělila“ funkci místa národní paměti, přitažlivého pro nemalou část české (moravské) veřejnosti. Návštěva Buchlova, stejně jako poutě na nedaleký Velehrad či vzdálenější Hostýn, se staly nedílnou součástí obrozenecké mytologie na Moravě. Pozoruhodným dokladem romanticko-obrozeneckého mýtu opřádajícího hrad je nejstarší pamětní kniha hradu Buchlova z let 1829–1851.² Jejího významu si povšiml již před léty historik Vladimír Voldán³ a následně i jiní autoři.⁴ Naším cílem však není její případný rozbor, ale jen jeden zápis, vztahující se k datu 21. září 1847.

Jozef Viktorin zachycený na tablu Slovenští výtečníci, pořízeného patrně roku 1864 R. M. Přechytem na počest založení Matice slovenské (1863).

Ludmila Berchtoldová, výřez z obrazu Františka Dorazila, olejomalba, obraz namalovaný dle fotografie ze šedesátých let 19. století. Zdroj: Národní památkový ústav, územní památková správa v Kroměříži, mobiliární fond SH Buchlov, BU 1830a.

Tehdy hrad navštívila skupina Slováků, jejichž jména dodnes připomínají slovenské školní učebnice. Nejstarší z nich byl učitel a pozdější notář Samuel Jurkovič. Doprovázeli jej jeho dva zeti, Jozef Miloslav Hurban a Daniel Sloboda, oba evangeličtí knězi, první působící ve slovenském Hlbokém, druhý ve východomoravské Rusavě. Konečně posledním členem výpravy byl Jozef Karol Viktorin, katolický kněz, toho času kaplan v uherském Budíně.

Pro většinu z nich to byla první návštěva hradu a jeho okolí, jen J. M. Hurban zde již předtím byl, a to 16. srpna téhož roku, kdy si jej prohlédl v doprovodu své manželky Anny a švagrové Juliany Slobodové; obě byly dcery zmíněného S. Jurkoviče. Primárním cílem jejich cesty nebyl tehdy Buchlov sám, ale návštěva proslulého buchlovického lékaře dr. Antonína Hirta, který léčil s pomocí homeopatie. Důvodem byly dlouholeté bolesti hlavy, kterými trpěla Anna Hurbanová.⁵ Hurbanovi se výlet natolik zalíbil, že začal hned organizovat další.⁶ Posléze se všichni již jmenovaní sešli 20. září v Uherském Hradišti, kdy ještě navštívili Velehrad a opět dr. Hirta, „*homeopata v zámku*“. Vlastní návštěvu Buchlova zaznamenal D. Sloboda ve svém deníku: „*Ráno šli sme na hrad Buchlov. Dozorce Námysl nás provodil po zámku. Lipa hore korenem vsazená, kamenný stůl a lavice pro súdce lovčího práva pri „Turris fortissima“. Sbírkky mineralogické, zoologické bohaté. Zbraně hussitické. Síně rytířské. Spuckzimmer bílé pání. Z věže vrchu rozkošný výhled k Hostýnu, slovenským Tatrám, k Prešpurku, Pálavským vrchom.*“⁷

Je zřejmé, že dotčení si výlet užili a hrad a jeho sbírky si důkladně prohlédli. Závidět jim pak můžeme vzpomenuť výhled, dnes zřejmě neopakovatelný. Romantické vnímání hradu a jeho minulosti i dobové národní cítění účastníků výpravy projevil J. M. Hurban. Inspirován silou okamžiku, napsal do pamětní knihy následující verš i svou národní vizi právě vznikající spisovnou slovenštinou:

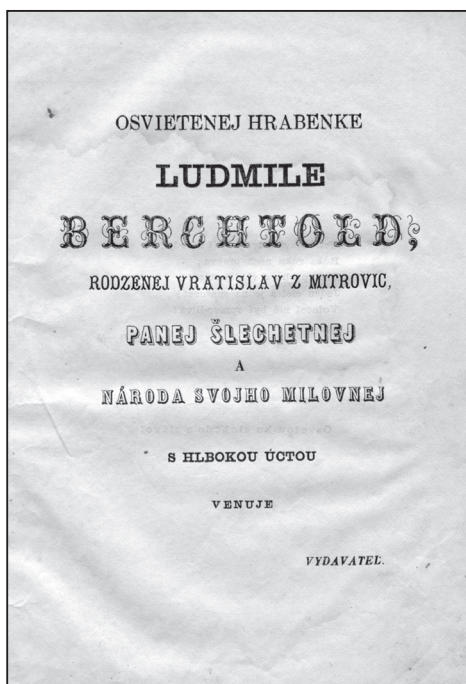
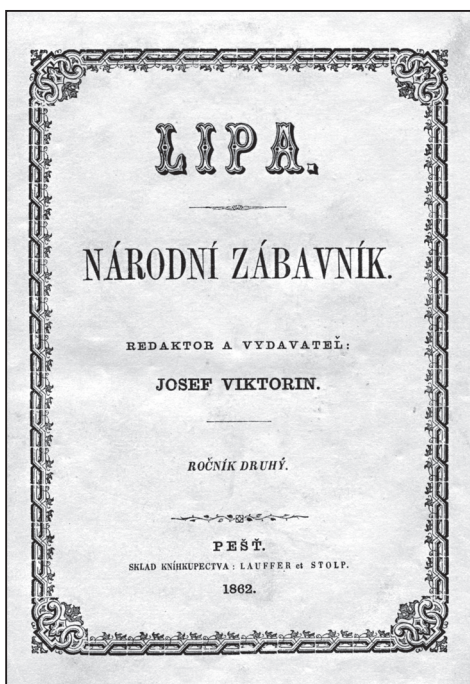
*„Dňa 21. septembra 1847.
Viděli sme pamjatki vekou minulých,
v citu a tušeňi času budúceho;
nechajme sa píšiť vnukou – na zhinulých
otcov – mi idme od veku mrúceho;
idme k slobodě, idme k oslavení,
v tomto duchu nehiže – v tom sa nemeni!“*

Všichni přítomní se pak podepsali, přičemž Hurban tak učinil ruskou azbukou, nepochybně odrážející jeho víru v mocného slovanského souseda.

Nás už ani dále nebude zajímat, že Sloboda a Hurban s řadou dalších osob navštívili Buchlov ještě 3. září 1860,⁸ nebo že pro S. Jurkoviče to byla první i poslední návštěva sledované památky, ale skutečnost, že hrad – muzeum navštívil znovu i poslední účastník první výpravy, Jozef Viktorin. Učinil tak 22. srpna 1850 a tentokrát i on poznamenal do pamětní knihy burcující verš, vypovídající o jeho smýšlení:

*„Buchlove nádherný,
coš ty těmto krajům,
to budou Slavjani
europským národům!“⁹*

Je zřejmé, že hrad autora okouzil, a to natolik, že se k němu ještě jednou vrátil v podobě statě, otištěné v roce 1862 na stránkách literárního almanachu Lipa (s podtitulem Národní zábavník, sv. II., s. 281–304), jehož byl redaktorem i vydavatelem. A nejen to. Celý rozsáhlý

Titulní list almanachu Lipa z roku 1862 a dedikace hraběnce Berchtoldové.

svazek (404 stran) pak věnoval jediné osobě: Osvícené hraběnce Ludmíle Berchtoldové, „*panej šlechetnej a národa svojho milovnej s hlbokou úctou*“.

Bylo poněkud zvláštní číst takové věnování na stránkách slovenského literárního almanachu, jehož původce již první ročník zasvětil „*osvete a vzájemnosti slovanskej*“,¹⁰ což nepochybně muselo podráždit jeho maďarské okolí, protože byl knězem v uherském Budíně a tam i almanach vydával. Překvapí také jasné národnostní připsání knihy zmíněné šlechtičně, totiž že je národu svého „milovník“, čímž byl jednoznačně myšlen národ český.

Podívejme se nyní, kdo byli tito dva protagonisté sledované záležitosti. Protože dáma má vždy přednost, začneme u hraběnky Ludmíly Berchtoldové, roz. Mitrovské (1808–1869).¹¹ Ta se v roce 1828 provdala za Zikmunda Berchtolda (1799–1869), který se původně vydal na vojenskou dráhu. Jeho silné promaďarské sympatie došly naplnění za revoluce let 1848–1849, kdy se aktivně zúčastnil protihabsburské revolty a za to byl odsouzen k trestu smrti. Dostal sice milost, ale byl na dlouhá léta internován na zámku v Buchlovicích. Oporu nacházel u své manželky, která údajně také přispěla k stabilizaci a rozvoji tamního hospodaření.¹² Spolu měli tři děti – syna Zikmunda (1834–1900) a dcery Valburgu Konstancii (1829–1856), která ale předčasně zemřela po porodu, a Ludmilu Gizelu (1831–1915). Ani život mladší dcery nebyl příliš radostný, neboť u ní propukla duševní choroba. Je jisté, že osudy obou dcer matka těžce prožívala.

Bohužel, to je asi tak vše, co o jejím životě víme. Nebyla jí dosud věnována žádná speciální studie, ač by si to nepochybně zasloužila. Různé zdroje spíše naznačují než dokumentují, že měla určitý romantický vztah k české minulosti a možná chovala i jisté sympatie k probíhající národní emancipaci českého národa. Snad se zde projevil myšlenkový odkaz jejího prastrýce Jana Jeníka z Bratřic; víme rovněž o jejích stycích s Václavem Hankou (dochováno deset jeho česky psaných listů z let 1846–1859) a s rodinou dr. Josefa Václava Podlipského

nebo Františka Palackého. Patrně na její postoje měl vliv i osud jejího manžela. Nakonec také uměla česky a česky i psala, byť češtinou značně kostrbatou. Z dnešního pohledu se jeví jako poněkud nešťastná, romanticky založená a dobročinností vynikající osoba, a tak je také v dnešní populárnější zaměřené literatuře podávána.¹³ Při jejím poznávání a hodnocení jsme v zásadě nepokročili o nic dále, než jak byla vnímána v dobovém kontextu těmi, kteří ji nějak poznali, jak připomíná hodnocení Ruperta Marii Přecechtěla, člena řádu servitů v Pešti, takto rodáka z hanáckých Lobodic u Tovačova, který ve svém Rozhledu dějin českoslovanské literatury z roku 1872 u biografie jejího manžela rovněž uvedl: „*Hraběnka byla výtečná vlastenka, vzorná šlechtična a známá skrz své pohostinství a dobrotu naproti chudým lidem.*“¹⁴

Podstatně více toho víme o Jozefu Karlu Viktorinovi (1822–1874).¹⁵ Pocházel z okolí Trnavy.¹⁶ V tomto městě vystudoval gymnázium a teologii v tamním semináři; v roce 1847 byl vysvěcen na katolického kněze. Krátce kaploval v Senici a Trstíne, v období let 1850–1852 působil ve Skalici, pak v Ó-Bude a v letech 1855–1866 v Budíně. Od roku 1866 byl farářem v maďarském Visegrádu (Vyšehradu). Ke konci života však u něj vypukla duševní choroba a byl převezzen do ústavu choromyslných v Pešti, kde ale 21. července 1874 spáchal sebevraždu.

Od studií inklinoval k probouzejícímu se slovenskému národnímu hnutí. Sblížil se např. s L. Štúrem, J. M. Hurbanem, A. Radlinským, J. Palárikem a dalšími protagonisty uvedeného hnutí. Od května do prosince 1848 byl za své postoje vězněn v maďarských žalářích a proskribován byl i po porážce revoluce např. za to, že přispíval do Havlíčkova Slovana. Konečným výsledkem bylo jeho přeložení do maďarského prostředí v roce 1852.

Od mládí byl literárně činný, publikoval zejména v různých dobových novinách. Sám psal s oblibou medailonky slovenských spisovatelů, cestopisné črty a jazykovědné práce. Mimořádné zásluhy o slovenskou literaturu si získal jako vydavatel. V roce 1858 spolu s J. Palárikem vydal almanach Concordia. Slovanský letopis (rozsah VI + 386 s.), odrážející vítězství spisovné slovenštiny, a následně tři ročníky literárního almanachu Lipa (1860, 1862 a 1864), v kterých vyšla díla předních slovenských literátů.¹⁷ Sám – vedle redakční práce – do nich opakovaně přispěl, např. v prvním ročníku cestopisem Výlet do Mehádie a Bielohradu, do druhého ročníku životopisem Jána Kalinčiaka a již vzpomínaným příspěvkem o hradu Buchlově, a konečně ve třetím ročníku otiskl Výlet na more Jaderské a překlady Slovenské dievča na Dolnej zemi od J. Eötvöša a Emeljan Pugačev od K. Fremela. V posledním svazku otiskl ještě příspěvek Myšlienky inojazyčných mužov výtečných (s. 369–392), který však ostře zkritizoval J. M. Hurban pro „údajný“ materialismus; následně se Viktorin ze slovenského literárního života stáhl, což bylo jistě na škodu národnímu hnutí.

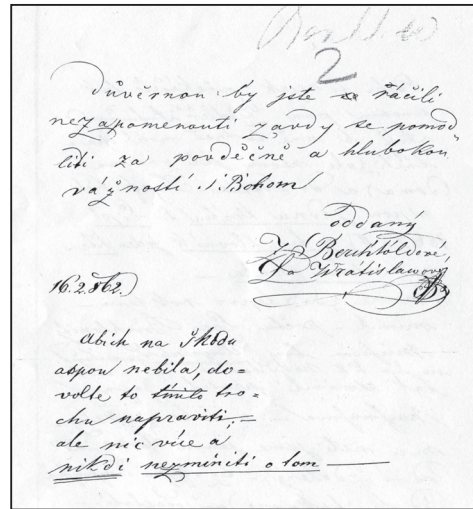

Až příliš idealizovaný obraz slovenského drotára, který nechal J. Viktorin zhotovit pro první ročník svého almanachu Lipa.

Na dokreslení jeho portrétu snad lze ještě uvést, že v roce 1860 vydal populárně pojatou gramatiku slovenské řeči, psanou ovšem německy (Gramatik der slowakischen Sprache),¹⁸ že podporoval finančně Matici slovenskou, již posléze odkázal svou knihovnu, a konečně že podpořil finančně založení slovenského gymnázia v Kláštore pod Znievom, jednoho ze tří, které na Slovensku krátce působily po roce 1860 (další dvě byla v Revúci a Martine). Nepochybně tedy muž zasloužilý naší pozornosti.

Vraťme se nyní k Viktorinově práci o hradu Buchlově.¹⁹ V úvodu stati uvádí, že článek sepsal jednak na základě svých dvou někdejších návštěv památky v letech 1847 a 1850 (přičemž při první návštěvě si dojmy poznamenal do svého deníku, dnes nedochovaného), jednak že pro vylíčení minulosti objektu použil starší spis J. Müllera z roku 1837.²⁰ Pokud jde o jeho dojmy, zajímá jej pověstná buchlovská lípa, která má v sobě cosi neobyčejného. Své dojmy z ní komentuje slovy: „Čo sa nám mnohokrát nemožným byť zdá, v živote uskutečnené nachádzame, na výstrahu toho, aby sme nikdy ľahkomysľne nezapierali možnosť udalostí, keď ich naším obmezeným rozumom hneď pochopiť a odúvodniť v stave nie sme.“ Že by právě zde tkvěla volba jména pro jeho almanach (Lipa)?²¹ Dále připomíná, podobně jako D. Sloboda ve svém deníku, nádherný výhled z hradní věže a rovněž existenci nedalekého Velehradu, který vidí jako někdejší sídlo moci a slávy velkomoravského království. Kromě dalších zajímavostí cituje již uvedené verše J. M. Hurbana, které zapsal do pamětní knihy 21. září 1847 při jejich společné návštěvě. Posléze konstatuje: „Vďačnú uznanosť zasluhuje terajšie panstvo buchlovské, že ačkoľvek už od poldroha stoletia v osade Buchloviciach v novovystavenom utešenom kaštieli prebýva, predca pamätihodný hrad Buchlov z lásky k umeniu a šlechetnej pohnutky ku zachovaniu významných starožitností s nemalými zajiste útratami v dobrom stave udržuje a od zborenia zachováva.“ Po následném popisu historického vývoje hradu a jeho šlechtických držitelů končí celou stat připomenutím osobnosti Zikmunda Berchtolda a jeho manželky Ludmily, o níž v závěru píše: „Zvláštneho poznamenania zasluhuje, že manželka Žigmunda hrabenka Ludmila, rozená Vratislav z Mitrovic, pamätlivá svojich slovanských předkov, nie len vedomosť reči česko-slovenskej sebe nadobudnula, ale aj lásku k národu svojmu slovom a vznešeným príkladom rozširuje a snahy sem smerujúce podporuje, jako sa o tom spisy a noviny české veľarazy chvalitebne zmienili. Je teda i hrabenka táto, jako nebožtík Leopold, nie len šlechtná a ľudomilná názvom, ale opravdu skutkom, za čo jej dobroreči prítomnosť a vďačná pamiatka u potomstva ju jiste neminie.“ Podotkněme ještě, že Viktorinův článek o Buchlově doprovází jednoduchá veduta hradního kopce bez stromů na svazích, v nižší části pak s vinohradem a před ním se třemi postavičkami, snad poutníky na hrad, převzatou a poněkud upravenou podle rytiny z Müllerova díla z roku 1837.²²

Pokud tedy J. Viktorin věnoval druhý svazek svého literárního almanachu Lipy Ludmile Berchtoldové, mohli bychom předpokládat, že před jejím vydáním dotyčnou oslovil a upozornil ji, že v jejím obsahu bude i příspěvek o Buchlově, s autorovým očekáváním, že oslovená přispěje nějakou peněžní částkou na vydání a stane se tak jakousi mecenáškou uvede-

Závěr listu Ludmily Berchtoldové z 16. února 1862 včetně dovětku slibujícího Viktorinovi jakousi odměnu.

ného díla. Možná tomu tak bylo, písemnostmi to ale doloženo nemáme. Ovšem tyto vztahy vydáním almanachu neskončily. Dokládá nám to totiž sedm zachovaných dopisů Ludmily Berchtoldové z let 1862–1865, uložených ve Viktorinově pozůstalosti a dosud neznámých;²³ reciproční Viktorinovy listy se ale v pozůstalosti L. Berchtoldové nenachází.

Z uvedených sedmi autentických dopisů L. Berchtoldové je šest psáno česky, jeden z větší části německy a jen kousek česky. Čtyři z nich jsou datovány (rokem 1862 tři, jeden z roku 1865), u zbývajících tří je časové zařazení obtížné. Z dotyčných listů je zřejmé, že autorka se s češtinou nemálo potýkala, že byla pod vlivem německé gramatiky, že špatně skloňovala a psala dlouhé, šroubované zformulované věty. Ocenit ovšem musíme její snahu česky vůbec psát.

V prvních třech českých listech z roku 1862 evidentně reagovala na právě vyšlý nový svazek Lipy.²⁴ V dopise z 16. února se nejprve omlouvá, že ještě nepoděkovala (zřejmě za zasláný almanach): „*Toho příčina, že ačkoliv nijak má sprostota nestačí Vám vysloviti překvapné povzbuzení za vše odeslané, přece jsem nechtěla, by za mě někdo psal spise, nežli zapálenina oka, přitom onemocněný manžel zde přítomen, i dcera naše, která se k nám odebrala na nějaký čas a k tomu síla nepříjemných zábavek mně totiž dosaváde překáželo.*“ Lituje, že již není k dispozici buchlovický lékař Hirt, který před časem zemřel, a také, že není zámožná (!), aby své díky potvrdila skutky. Prosí dále, aby ji Viktorin odeslal dvanáct kusů právě vydané Lipy a také tři kusy jeho slovenské Gramatiky z roku 1860, sepsané ovšem v němčině (Gramatik der slowakischen Sprache). Zdůrazňuje, že do svátku sv. Josefa by chtěla mít aspoň jednu Lipu a jednu Gramatiku. Upozorňuje, že již rok je přímo v Buchlovicích pošta a že je tedy možné zaslat zásilku přímo; jako druhou možnost uvádí zaslání přes Severní dráhu Ferdinandovu, vedoucí nedaleko Buchlovic. Konečně vyřizuje pozdrav manžela a prosí, aby se Viktorin za oba pomodlil. Posléze přidává dovětek naznačující, že Viktorinovi zasílá přece jen jakousi finanční podporu, ale chce, aby o tom nikde nehovořil.

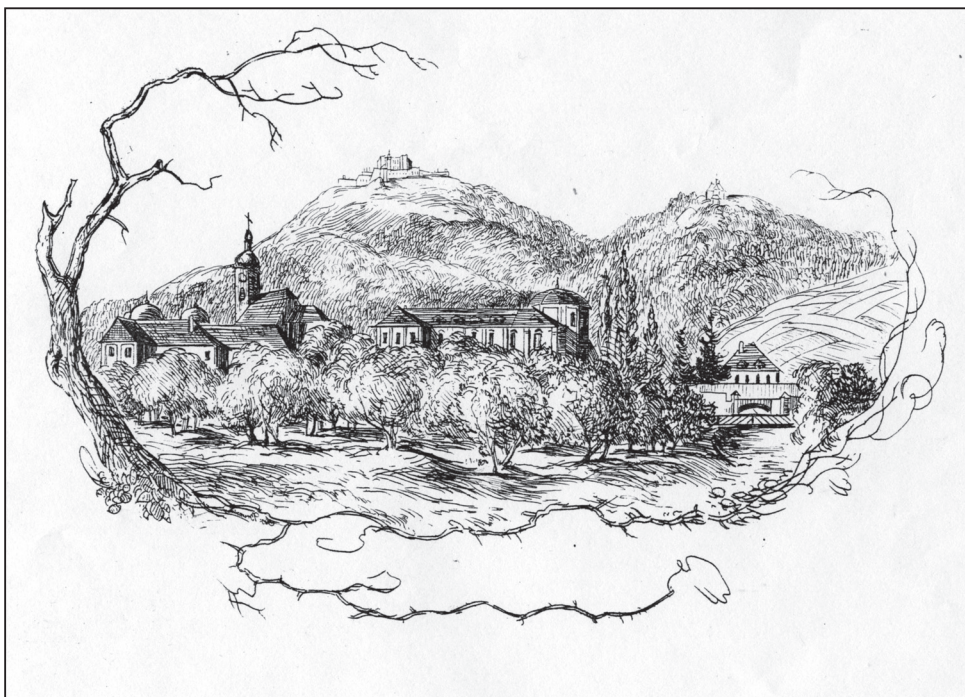

Obrázek otištěný u Viktorinova článku v druhém ročníku almanachu Lipa, s dílčí úpravou převzatý ze starší německé publikace J. Müllera o hradě Buchlově z roku 1837.

Sotva o týden později, 22. února 1862, píše paní Ludmila další, nutno říci poněkud zmatený list. Úvodem se opět omlouvá za roztržitost, danou přítomností „naší milé dcery“, a mnoha povinnostmi, takže zapoměla odeslat jakési dvě knížečky. Činí tak nyní a do dopisu přikládá ještě psaníčku „pánu profesorovi“, který žije v klášteře.²⁵ Následuje hodně nejasná pasáž o jakémsi hudebním nástroji, resp. o zaslání informací o něm. Dopis následně zůstal pár dní ležet na autorčině stole; teprve 3. března jeho původkyně ve chvatu dopsala ještě žádost, aby ji Viktorin zaslal čtyři exempláře prvního ročníku Lipy a až bude možné, ještě šest exemplářů Viktorinovy Gramatiky.

Dne 23. března 1862 na Buchlově datuje Ludmila Berchtoldová svůj třetí dochovaný list. Týká se opět Viktorinových prací. Zámecká paní chce zaslat dvanáct svazků Lipy „letošní 1862“, z toho čtyři svázané a osm nsvázaných. Pak žádá o obrázek Drotara, aspoň osmkrát, který byl jako frontispis otištěn u prvního ročníku almanachu. Přála by sobě ještě dva svazky prvního ročníku Lipy s podotknutím, „je-li možná, buď spíše než později“. Z listu se ještě dozvídáme, že Ludmilin manžel Zikmund získal na poslední velehradské pouti jakési vyobrazení „našich slovanských patronů sv. Crhy a Strachoty“, čili sv. Cyrila a Metoděje.²⁶

Poslední datovaný dopis L. Berchtoldové pochází z dubna roku 1865. Zdá se, že autorka listu se poněkud děsí dobového společenského a politického kvasu a útěchu i řešení hledá v duchovní sféře, tj. ve víře v Boha: „Čas plyne a ulpívá mezi neskončenými starostmi, strachu před budoucností a bédákování[m] rozličném přítomných dob lidu velmi právě nyní splašeným, neb to ora et labora se jemu všelijak a předivnými způsobami zrušuje, překáží a oddaluje rozličně; nevíme, leda ty ponadání, jaké to ještě následky mítí bude. Pobožností snad se smíří Bůh všemohoucí k milosti a pomoci přispěti nám, proto aby spravedlivost, která nebesa proráží, panovala a náruživosti dusila [a] krotila.“

Perokresba použitá v záhlaví jednoho z nedatovaných listů Ludmily Berchtoldové.

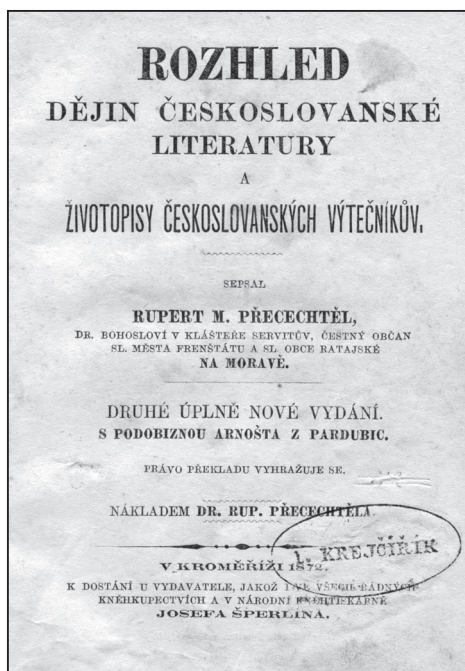
Poněkud filozoficky a duchovně laděný dopis měl ovšem zvláštní osud. Dne 28. července do něj autorka připsala, že se jí uvedené „psaníčko“ dostalo opět do rukou, i když už myslela, že je již dávno odeslané. Omlouvá se adresátovi: „*Já mám vždy i za manžela atd. mnoho co psát a se starat, takže i postonávám mezi tím*“. Ovšem ani poté list neodešel, jak svědčí další přípis L. Berchtoldové z 28. listopadu 1865: „*Zasej uplynulo asi pět měsíců a hle to psaní zde leží, nevím, proč se mu nechce z tu odtud nezlít tak, že toho nejní hodno*.“ Snad po uvedeném datu roztržitá zámecká paní psaní přece jen odeslala.

Následné tři listy jsou nedatované. V dopise psaném z větší části německy²⁷ se autorka dožaduje jednak prvního Viktorinim redigovaného almanachu, který má tak milý název (tj. almanachu nazvaného Concordia – svornost), jednak se poněkud upejpá, protože slovenský kněz ji zřejmě požádal o fotografii (zároveň žádal i o foto jejího manžela). Paní Ludmila si následně recipročně zase žádá Viktorinovu fotografii s tím, že bude zařazena do hradních sbírek. Další česky psaný list snad navazuje na předchozí, protože autorka se těší, že již mají Viktorinovu podobiznu, „*kteřouž můj milý manžel na Buchlov zvěčnil a s vašimi složenými knihami ozdobuje přítomnost a i budoucí časy!*“ Dále se zmiňuje o tom, že právě dočetla první svazek Lipy a že se jí líbil zejména Viktorinův cestopis,²⁸ popisující jeho zážitky z cesty na Balkán v roce 1856. Slibuje, že bude dále pokračovat v četbě jakýchsi Viktorinim zaslanych knih.

Zbývá list poslední, kde je jen neúplné datum (22. listopadu). Dle obsahu se ale zdá, že by mohl být napsán v listopadu 1861, kdy Viktorin připravoval svůj almanach s článkem o Buchlově k tisku. Hraběnka se v něm více zmiňuje o svém manželu Zikmundu Berchtoldovi s tím, aby Viktorin, „*zdaliž se to ještě připsati dá*“, se o něm v připravované stati nějak zmínil.²⁹ Z úvodu listu totiž vyplývá, že uvedeného dne ráno (tj. onoho 22. listopadu) obdržela patrně Viktorinův rukopis, nebo spíše již korekturu jeho článku,³⁰ a na uvedenou zásilku považovala paní Ludmila, ač neduživá, za nezbytné hned odpovědět. Byl by to tedy její dopis Viktorinovi nejstarší.

Zmíněný list nám přináší ještě jinou pozoruhodnost. V jeho záhlaví je totiž perem kreslená, velmi hezká veduta buchlovického zámku, vlevo s tamním kostelem a v dáli se siluetou hradu Buchlova a vedlejšího vrchu s kaplí sv. Barbory. Kresba svědčí o poučené ruce, pro kterou malůvka jistě nebyla prvotinou. Pokud ale uvedený dopis psala L. Berchtoldová ve chvatu, jak naznačuje obsah, můžeme se jen domnívat, zda byla autorkou uvedeně kresby, protože její zhotovení trvalo jistě nějaký čas. Ovšem autorkou mohla být, pokud malování patřilo k jejím zálibám a kresbu měla připravenou již dříve³¹ a nyní se chtěla Viktorinovi nějak odvděčit. Zda ovšem zámecká paní při své často zdůvodňované vytiženosti ještě malovala, zůstává otázkou pro další výzkum.

Několik dopisů nalezených v pozůstalosti slovenského obrozence, literáta a katolického kněze Jozefa Viktorina, autora příspěvku o hradě Buchlově, otištěném v almanachu Lipa

Titulní list knihy R. Přecechtěla z roku 1872, v níž byl zveřejněn životopis Zikmunda Berchtolda.

z roku 1862, nám přibližuje jeho vztahy s hraběnou Ludmilou Berchtoldovou, spolumatelkou panství Buchlovice a hradu Buchlova. Jejich obsah dokládá, že hraběnka uměla psát, byť dosti kostrbatě, i česky, že to byla paní oddaná rodině, jejímiž záležitostmi a péčí o ni byla časově značně vytížená. V jejím myšlení se snad odráží zemské vlastenectví a také jisté sympatie k českému prostředí, spíše pragmaticky pojatých na základě romantického vztahu k české minulosti.

V dané souvislosti je celkem pochopitelné, že odebrala několik desítek svazků almanachu Lipa s Viktorinovým příspěvkem o hradě Buchlově, kterými jistě obdarovávala své příbuzné a známé. Zajímavější by ovšem bylo zjistit, proč odebrala od téhož autora téměř desítku jeho německy psané gramatiky slovenské řeči (tj. gramatiky vítězí spisovné slovenštiny) a komu je následně věnovala.

V kontextu výše řečeného by nepochybně bylo žádoucí, aby její osobnosti věnovali historici větší pozornost, zvláště když je v její pozůstalosti dochováno množství jejích autentických dopisů i jiných dokumentů. Prozatím, spíše vizuálně a s jistou pietou, si ji můžeme připomenout v kapli sv. Barbory na vrchu Modla vedle hradu Buchlova, kde je pochována spolu se svým manželem; jejich památku připomíná klasicistní náhrobek v podobě anděla s uhasínající pochodní.

Článek vychází s podporou Ministerstva kultury v rámci institucionálního financování na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace Moravské zemské muzeum (DKRVO, MK000094862).

Poznámky:

- 1 Z bohaté literatury např. H o s á k, Ladislav, L o u d a, Jiří a Z e m e k, Metoděj, eds. *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. [Sv.] 1, Jižní Morava*. Praha: Svoboda, 1981, s. 66–70, a následně i heslo Buchlov, s. 70–73; S a m e k, Bohumil. *Umělecké památky Čech, Moravy a Slezska I*. Praha 1994, s. 315–318; K o h o u t e k, Jiří. *Hrady jihovýchodní Moravy*. Zlín: Archa, 1995. 165 s.; P l a č e k, Miroslav. *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí*. Praha: Libri, 2001. 768 s.; J a n i š, Dalibor a K o h o u t e k, Jiří. Hrad Buchlov a jeho úloha ve fortifikačním a správním systému středověké východní Moravy. *Slovácko* 44, 2002, s. 167–181.
- 2 Původně byla uložena v Moravském zemském archivu v Brně, fond G 138, Rodinný archiv Berchtoldů. Tam se však nyní nenachází a není uložena ani ve fondu Velkostatek Buchlov.
- 3 V o l d á n, Vladimír. Vztahy moravských obrozenců k hradu Buchlovu. *Sborník Matice moravské* 85, 1966, s. 161–169.
- 4 F i š e r, Zdeněk. Hrad Buchlov a Přerovsko v minulém století. In: *Minulost Přerovska: sborník prací z dějin přerovského regionu*. Sv. 8. Přerov: Muzeum J. A. Komenského, 1992, s. 7–9; Ž i ž l a v s k ý, Bořek. *Buchlov: historie a příběhy hradu*. Hýsly: Alcor Puzzle, 2006, s. 135–137.
- 5 F i š e r, Zdeněk, ed. *Korespondence Daniela Slobody se Samuelem Jurkovičem*. Brno: Matice moravská, 2005. Prameny dějin moravských; sv. 11. Daniel Sloboda – Dokumenty; 5, s. 158. Jurkovičův dopis Slobodovi z 16. 8. 1847.
- 6 F i š e r, Zdeněk, ed. *Korespondence Daniela Slobody s Jozefem Miloslavem Hurbanem*. Brno: Matice moravská, 2009. Prameny dějin moravských; sv. 18. Daniel Sloboda – Dokumenty; 4, s. 82. Hurbanův dopis Slobodovi z 11. 9. 1847.
- 7 F i š e r, Zdeněk, ed. *Daniel Sloboda – Dokumenty. I., Deníky*. Kojetín: KATOS pro Státní okresní archiv Přerov, 2001, s. 105. Širších okolností kolem výpravy Slováků na Buchlov jsem se dotkl v článku F i š e r, Zdeněk. Dopis obrozence Melichara Vladyky příteli Hurbanovi z časů revoluce. *Slovácko* 49, 2007, s. 221–230.
- 8 F i š e r, Zdeněk, ed. *Daniel Sloboda – Dokumenty. I., Deníky*, c. d., s. 162.
- 9 Pamětní knihu návštěv i verše Hurbana a Viktorina uvádí Ž i ž l a v s k ý, Bořek. c. d., s. 136.
- 10 *Lipa: národní zábavník I*. Budín 1860.

- 11 Její pozůstalost uložena Moravský zemský archiv v Brně, fond G 138, Rodinný archiv Berchtoldů. Viz Bräuner, Vilém a Hamerová, Anna, eds. *Rodinný archiv Berchtoldů: (1202) 1494–1945: inventář*. Brno: St. archiv, 1967, s. 89–95. Inventáře a katalogy fondů St. archivu v Brně; č. 24.
- 12 Srovnej úvod z katalogu fondu G 138, s. 11.
- 13 Žižlavský, Bořek. c. d., s. 140–144.
- 14 Přechtěl, Josef Rupert Maria. *Rozhled dějin československé literatury a životopisy československých výtečníkův*. Kroměříž: R. M. Přechtěl, 1872, s. 151. Podobnou charakteristiku přináší i první encyklopedické dílo vydané v českých zemích, (*Riegrův*) *Slovník naučný*. Sv. I., Praha 1860, s. 639 – totiž, že to byla „paní šlechtná a národu svého milovná“. Jen pro zajímavost, Přechtěl hrad navštívil 12. srpna 1867 a do pamětní knihy poznamenal: „Osvětou k svobodě a slávě.“
- 15 Viz např. hesla In: Matovčík, Augustin, ed. *Slovenský biografický slovník: (od roku 833 do roku 1990)*. VI. *zväzok, T-Ž*. Martin: Matica slovenská, 1994, s. 280–281; nebo Matovčík, Augustin et al. *Reprezentatívny biografický lexikón Slovenska*. Martin: Matica slovenská, 1999, s. 363. Z jiných titulů např. Gašparík, Mikuláš. Jozef Karol Viktorin. *Slovenská literatúra* 10, 1963, s. 405–418; Hnilca, Ján. *Jozef Karol Viktorin 1822–1874 e la sua opera editoriale letteraria a gramaticale*. Padova: Ceseo-Liviana editrice, 1979. 178 s.
- 16 Nebyl, jak mylně uvádí Vladimír Voldán, původem Moravan (Voldán, Vladimír. c. d., s. 166).
- 17 Např. Jána Kalinčiaka *Reštavrácia*, Jána Bottu *Smrt Jánošíkova*, dramata Jonáše Záborského apod. Hodnocení jeho almanachů přináší Sedlák, Imrich a kol. *Dejiny slovenskej literatúry I*. Martin: Matica slovenská, 2009, s. 352, 409.
- 18 Grammatik der slovakischen Sprache. Zum praktischen Gebrauche bearbeitet, mit einem ausführlichen Wörterverzeichnis und einer populären Chrestomathie versehen von Josef Viktorin. Pest 1860, Seit VIII + 248. Preis 1 fl. 50 kr.
- 19 Poznamenávám, že Viktorinovu práci neuvádí *Bibliografie okresu Uherské Hradiště* z roku 1982, znají ji však někteří autoři, jako již citovaný Bořek Žižlavský (2006, s. 13, též závěrečný seznam použité literatury).
- 20 Müller, Johann. *Die Herrsburg Buchlau im gesegneten Marchlande*. Prag: Johan Spurny, 1837. 185 s. Obrázek je umístěn jako frontispis s popiskou Ansicht der alten Burg Buchlau in Mähren. Oproti Viktorinovu výřezu je větší, zachycuje i kapli sv. Barbory.
- 21 Název ale Viktorin zvolil spíše dle všeobecně uznávaného symbolu lípy jako stromu Slovanů a Slovanstva vůbec. V úvodu prvního ročníku cituje verše Jana Erazima Vocela, Pavola Dobšinského a Jána Kollára o lípě, což dále podtrhuje samostatná báseň K lipe od Andreje Sládkoviča na s. I a II (Lipa 1860).
- 22 Otiskuje ji i Bořek Žižlavský na s. 141 citované publikace. Viktorin z ilustrace otištěné v Müllerově knize převzal její levou část s hradem a eliminoval část pravou, na které je pohřební kaple. Podobně změnil postavičky, které jsou zachyceny na originále – jezdec na koni, procházející se pár, na cestě ležící pes a z levého rohu přicházející poutník – tak, že zatímco původní zmizely, nově byly do výjevu zakomponovány dvě postavičky pánů s vysokými klobouky, jimž jakoby cestu ukazoval třetí muž s čepicí na hlavě.
- 23 Slovenská národní knihovna v Martine, Literárny archiv, fond 25, pozůstalost Jozefa Karola Viktorina, sign. 25 B 6. Ve složce je uložen ještě osmý dopis, psaný německy, ten však s dotýcnou evidentně nesouvisí.
- 24 Pořadatel Lipy datuje závěrečné slovo v Budíně 12. prosince 1861; kniha asi byla k dispozici někdy na přelomu ledna a února 1862.
- 25 Zdá se, že by mohlo jít o prof. Josefa Ruperta Mariu Přechtěla, člena řádu servitů v Pešti, který s Berchtoldy skrze svá literární a obrazová díla udržoval také jakýsi písemný styk, a to nejen s Ludmilou Berchtoldovou, ale i jejím synem Zikmundem. Viz Fišer, Zdeněk. *Nové dopisy z listáře prof. dr. Ruperta M. J. Přechtěla*. In: Hýbl, František, ed. *Minulost Přerovska: sborník prací z dějin přerovského regionu*. Sv. 9, 1993, s. 105–128.
- 26 Mohlo by se jednat o dílo zmíněného Josefa Ruperta Mariu Přechtěla, který v roce 1860 vydal obrazové tablo Příchod sv. Cyrila a Metoděje na Velehrad.
- 27 Také hraběnčina němčina má poněkud nelogickou až zmatenou skladbu a musím poděkovat kolegovi dr. Slavomíru Brodesserovi, že se mu podařilo z listu „extrahovat“ smysl dopisu.

- 28 V i k t o r i n, Karol. Výlet do Mehádie a Bielohradu. *Lipa I*, 1860, s. 155–212.
- 29 V příspěvku je o Zikmundu Berchtoldovi celkem šest řádků na s. 304: „*Gróf Žigmund Berchtold je velký milovník starožitností, ktoré v svojom hrade opatruje; mluví mimo iných jazykov i maďarsky, rumunsky a slovensky, ktorých rečí známost, zdržujúc sa zamladi u svojho pokrevného grófa Telekyho v Sedmohradsku, a potom za delší čas i na Slovensku, sebe privlastnil.*“ Zda již byly zahrnuty do původního textu nebo zda je Viktorin přidal až po žádosti paní Ludmily, nelze rozhodnout. V každém případě jí autor věnoval dvakrát více textu než manželovi, navíc jí věnoval i verš neznámého básníka. Zda pocházel od Jozefa Miloslava Hurbana, jak naznačuje Bořek Žižlavský (c. d., s. 144), je nejisté.
- 30 Možná, že Viktorin zaslal k tisku již celou připravenou knihu. V závěru dopisu mu totiž Ludmila Berchtoldová píše: „*Lituji, že ani jsem z tý krásny knížičky ještě nemohla čísti, aniž toto psaní tak chvatem než pošta odejde jináč psáti jenom.*“ Možné by to bylo, protože pokud Viktorin zaslal knihu po polovině listopadu a adresátka ji obdržela 22. listopadu 1861, pak měl Viktorin zřejmě ještě pár dní na poslední úpravy, protože jeho závěrečné slovo na konci almanachu nese datum 12. prosince 1861.
- 31 List má také jiné rozměry (28 cm výška × 22 cm) než dopisy ostatní (většinou o rozměrech 21 cm výška × 13 cm nebo 22 × 14,5 cm).

PhDr. Zdeněk F i š e r (n. 1952), historik. Pracuje jako kurátor v Moravském zemském muzeu v Brně. Odborně se zaměřuje na dějiny 19. století a první poloviny 20. století, zvláště pak na vývoj národně českého povědomí na Moravě a ve Slezsku.

Slovak Catholic Priest Jozef Viktorin, Buchlov Castle and Ludmila Berchtold

A b s t r a c t

Several letters found in the heritage of Slovak revivalist, writer and Catholic priest Jozef Viktorin, the author of the contribution on Buchlov Castle, published in magazine *Lipa* in 1862, explain his relationship with countess Ludmila Berchtold, the co-owner of Buchlovice demesne and Buchlov Castle. Their contents prove that Ludmila Berchtold was able to write in Czech too, though in a bit halting way, that she devoted herself to her family, and was absorbed by looking after family matters. Perhaps her way of thinking reflects some patriotism and certainly affection to Czech environment both based on pragmatic thinking stemming from romantic relation to Czech history.

Under given circumstances, it is quite understandable that she bought several issues of almanac *Lipa* with Viktorin's contribution about Buchlov Castle with which she gifted her friends. It would be more interesting to find out why she bought almost ten issues of Viktorin's book on Slovak grammar – written in German – and who she gifted them with.

Within the context of the above mentioned facts it would certainly be desirable for historians to pay much more attention to her personality, especially due to the fact that there are many preserved authentic letters and other documents in her heritage. For the tie being we can remember her visually and with a bit of piety in St. Barbara's Chapel on the hill called Modla, which is next to Buchlov Castle. She is buried there together with her husband under the tombstone in the shape of an angel holding a sinking torch.

Der slowakische katholische Priester Jozef Viktorin, Burg Buchlov und Ludmila Berchtold

Z u s a m m e n f a s s u n g

Einige Briefe, vorgefunden im Nachlass des slowakischen nationalen Wiedererweckers, Literaten und katholischen Priesters Jozef Viktorin, Verfassers eines Beitrags zur Burg Buchlov (deutsch Buchlau), der im Almanach *Lipa* von 1862 abgedruckt wurde, bringen uns seine Beziehungen zu Gräfin Ludmilla Berchtold, Miteigentümerin von Herrschaft Buchlovice und Burg Buchlov, näher. Ihr

Inhalt belegt, dass die Gräfin, wenn auch recht holprig, auch tschechisch schreiben konnte, dass es eine der Familie ergebene Frau war, die mit ihren Angelegenheiten und der Fürsorge um ihre Nächsten zeitlich erheblich ausgelastet war. In ihrem Denken spiegeln sich wohl mährischer Patriotismus und auch gewisse Sympathien für das tschechische Milieu wider, eher pragmatisch aufgefasst aufgrund ihrer romantischen Beziehung zur tschechischen Vergangenheit.

Im gegebenen Zusammenhang ist recht verständlich, dass sie mehrere Dutzend Bände des Almanachs Lipa mit Viktorins Beitrag zur Burg Buchlov kaufte, mit denen sie sicher ihre Verwandten und Bekannten beschenkte. Interessanter wäre es jedoch festzustellen, weshalb sie vom Verfasser fast zehn Exemplare seiner in Deutsch geschriebenen Grammatik des Slowakischen (d.h. der Grammatik der sich durchsetzenden slowakischen Schriftsprache) erwarb und wem sie diese dann widmete.

Im Kontext des oben Genannten wäre es zweifellos wünschenswert, dass die Historiker ihrer Persönlichkeit größere Aufmerksamkeit widmen, insbesondere wenn in ihrem Nachlass einer Vielzahl ihrer authentischen Briefe und andere Dokumente erhalten sind. Vorerst, eher visuell und mit gewisser Pietät, können wir ihrer in der Barbarakapelle auf dem Berg Modla neben der Burg Buchlov gedenken, wo sie gemeinsam mit ihrem Ehemann bestattet ist; dem Gedenken an sie ist ein klassizistischer Grabstein in Form eines Engels mit erlöschender Fackel gewidmet.

TRPKÝ ARGENTINSKÝ ÚDĚL UHERSKOBRODSKÉHO DOMINIKÁNA ZDISLAVA LUSKAČE

Lukáš Perutka, Tecnológico de Monterrey, Mexiko

Článek se zabývá působením dominikána Zdislava Luskače v Argentině, kam byl vyslán, aby napomohl udržet národní povědomí mezi československými imigranty a zároveň je (zejména katolíky) lépe zorganizoval. Jak napovídá název článku, jeho mise nebyla příliš úspěšná, za což mohla především Luskačova náboženská horlivost, místy hraničící až s posedlostí a také jeho podlomené zdraví, jež mu nedovolovalo, aby se své práci věnoval s větší intenzitou. Na druhou stranu byl prvním a na dlouhou dobu jediným misionářem vyslaným z Československa, proto je jeho působení hodno pozornosti. Rovněž si lze z jeho nečetných dopisů udělat obrázek o stavu československé kolonie v Argentině na počátku dvacátých let minulého století.

Úvodem

Na konci první světové války byl ve střední Evropě ustaven nový československý stát. Tato událost nebyla oslavována pouze v nově vzniklé republice, ale také mezi krajanů žijícími za oceánem. Velmi početná československá populace ve Spojených státech amerických se nejen o vznik republiky přičinila, ale zároveň doufala, že dojde k navázání nových vztahů, které pomohou obnovit skomírající národní identitu. Jejich naděje však mladý stát zklamal, neboť jeho zahraniční politika se soustředila především na ukotvení Československa v evropském prostoru. Na výzvy krajanů ale reagovala církev, především katolická, která do Spojených států začala vysílat misionáře, aby rozvinuli skomírající identitu emigrantů. Tento model vlastně fungoval již od konce 19. století, neboť americké zákony zakazovaly výuku na školách v jiném jazyce než angličtině. Z tohoto pravidla ale byly vyjmuty školy církevní a netýkalo se to ani kázání v kostele. Pro mnoho krajanů se tak chrámy Páně staly jedinými oficiálními místy, kde se mohli setkat s mateřským jazykem, a církev se proto stala pojítkem s domovinou. V Argentině byla v tomto období situace mnohem volnější, zákony nebyly tak striktní jako ve Spojených státech amerických, přesto se katolická církev v Československu rozhodla, že zde bude praktikovat podobný model. V USA totiž tato praxe byla poměrně úspěšná, a proto se řád dominikánů rozhodl vyslat v roce 1922 za oceán kněze z Uherského Brodu Zdislava Luskače.

Širší souvislosti československé emigrace do Argentiny

Argentina patřila a patří k největším státům na světě, momentálně je na osmé pozici. V kontrastu s tím zde ale žije relativně málo lidí a v momentě, kdy se země osamostatnila od španělské nadvlády na počátku 19. století, to bylo ještě mnohonásobně méně. Již 4. září roku 1812 vydala vláda Sjediněných provincií La Platy, jak se tehdy území Argentiny nazývalo, zákon na podporu imigrace. Nicméně velké vlny přistěhovalců začínají teprve po schválení ústavy v roce 1853 a faktickém sjednocení jednotlivých provincií La Platy v Argentinu na počátku šedesátých let. Tento nový stát navázal v podpoře imigrace na předchozí uskupení, neboť i autor ústavy Juan Bautista Alberdi tvrdil, že vládnout znamená zalidnit.¹ O potřebnosti takového kroku svědčí i počet obyvatel, neboť země jich měla v roce 1869

Inzerát paroplavební společnosti pro cesty do Ameriky a Argentiny, Praha 1907. Zdroj: Národní listy 9. 10. 1907.

Inzerát Ferdinanda Misslera s nabídkou cest do Argentiny, Brémy 1905. Foto F. Missler.

janech zveličena někdy až o sto procent.⁶ Patrně v tom sehrála jistou roli vypočítavost, neboť autoři chtěli upoutat pozornost československé vlády a zvětšit význam kolonie v Argentině.

Pro nás je důležité, kolik Čechoslováků žilo v Argentině do roku 1925, dokdy zde působil Luskač. Menšina to nebyla moc početná. Dominikán sám uvádí na konci roku 1923 dosti střízlivý počet pět až šest tisíc, přičemž v Buenos Aires (patrně to platí pro metropolitní zónu) pět set až sedm set.⁷ Je také třeba poznamenat, že většina z nich byli nově přichozí.

pouhých 1,7 milionu.² Do konce 19. století se tak Argentina postupně zalidňovala, přičemž velmi důležitá byla osmdesátá léta, kdy se naplno rozběhl ambiciózní program generála Julia Rocy *Dobytí pouště* spočívající ve vytlačení původních obyvatel z rozsáhlých částí jižní Argentiny. Osmdesátá léta ale souvisí také s prudkým ekonomickým vývojem země, čímž se zde stali žádaní emigranti, především zruční řemeslníci a levní, avšak zkušení dělníci. Díky této politice žilo v Argentině v roce 1914 téměř osm milionů lidí.³

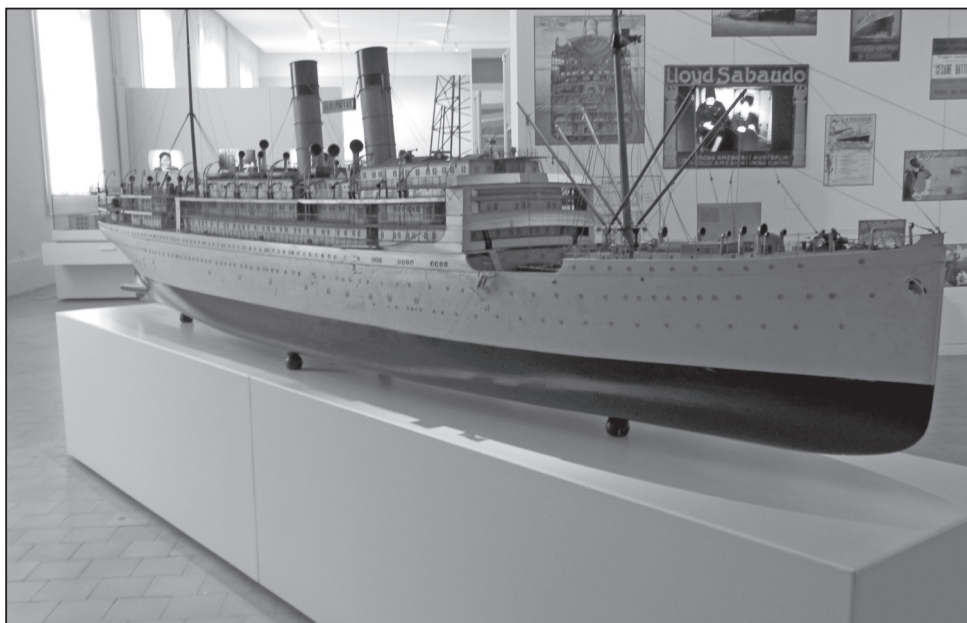
V období konce 19. století také začínají přicházet první Češi, avšak o nich nemáme mnoho informací, ani statistických, neboť je nejsme schopni odlišit od jiných národů přicházejících z Rakouska-Uherska. Celkově víme, že v roce 1914 žilo v Argentině přes 90 tisíc obyvatel středoevropského mocnářství. Avšak Češi a Moravané mezi nimi nebyli příliš početnou skupinou, hovoří se spíše o Němcích nebo o Jihoslovanech.⁴ Údaje o Čechách jsou vůbec hodně zkreslené a dodnes se autoři přou, kolik jich nakonec v Argentině žilo. Nejružnější z nich uvádějí, že československá kolonie tvořila po druhé světové válce 30 až 40 tisíc lidí, včetně potomků přistěhovalců. V tom jsou ale započítáni nejen Češi, ale i Slováci, Rusíni, Němci a zřejmě i Židé. Podle oficiálních statistik z přístavu v Buenos Aires připlulo do Argentiny mezi léty 1900 a 1955 necelých 29 tisíc Čechoslováků.⁵ Je ovšem třeba poznamenat, že většina z nich přišla ve dvacátých letech a o něco méně v třicátých, protože přísun zpomalila propuknuvší hospodářská krize. Situaci nám ale neulehčuje ani fakt, že se mnoho krajanů vracelo zpátky do vlasti. Na rozdíl od Spojených států to bylo v daleko větší míře. Rovněž některé uváděné statistiky jsou hodně nadsazené. Například *Jihoamerický Čechoslovák* uváděl čísla o kra-

Do roku 1923 totiž majorita emigrantů z českých zemí mířila do Spojených států amerických. Našli se takoví, kteří se do Argentiny podívali i dříve, včetně například reemigrantů z Texasu, avšak stěží jich bylo více než tři tisíce.⁸ Velmi početná skupina se dostavila až v roce 1923, kdy Spojené státy americké omezily významně přistěhovalectví, když zavedly kvóťový systém. Podle statistik připadlo onoho roku do Buenos Aires 3894 Čechoslováků, 3316 mužů a 578 žen.⁹ Část z nich (nikoli všechny) započítal i Luskač, proto mu vyšlo číslo mezi pěti až šesti tisíci. V následujících dvou letech pak dle statistik přibýlo 821, respektive 1420 Čechoslováků.¹⁰ V momentě, kdy Luskač odjížděl (květen roku 1925), mohlo být v Argentině usazeno okolo osmi tisíc krajanů.¹¹

Osobnost Zdislava Luskače

Zdislav Luskač se narodil 19. června 1884 v Dambořicích na jižní Moravě v domě čp. 213 domkaři Martinu Luskačovi a jeho manželce Marianně. Pokřtěn byl v tamním kostele sv. Martina o dva dny později jménem Petr.¹² Na duchovní kariéru studoval v Olomouci, kde 26. září 1908 složil řeholní sliby. Po ukončení noviciátu a vstupu do řádu dominikánů přijal další jména a od té doby bývá uváděn jako Zdislav Maria Petr Luskač. Kněžské svěcení přijal 5. července 1912 rovněž v hanácké metropoli. O jeho životě mnoho nevíme, snad jen, že působil, před nástupem do kláštera v Uherském Brodě, jako kazatel a katecheta v Litoměřicích, Znojmě a v Praze.¹³

Do kláštera v Uherském Brodě přišel zřejmě v průběhu roku 1921, podle všeho mezi březnem a květnem. Není totiž uveden v záznamech ze schůze konventu 8. března 1921,¹⁴ ale najdeme jej v pamětní knize s datem 14. května.¹⁵ V Uherském Brodě se ihned zapojil do práce a 25. září přenášel skříňku s ostatky mučednice sv. Justýny, patronky města.¹⁶ Již během prvního roku svého působení si vydobyl uznání pro svou horlivost a obětavost. Například v Újezdě u Vizovic konal v prosinci obnovu svatých misíí a ještě k tomu třikrát denně kázal a zpovídal.¹⁷ Následujícího roku pořádal další misie na Slovácku a Valašsku

Maketa emigrantské lodi v Muzeu imigrace v Buenos Aires, Buenos Aires 2015. Foto L. Perutka.

a v Horní Lhotě vykonával třídní cvičení pro mládež od 18. do 21. dubna. Podle dobových zpráv se jeho krásných kázání zúčastnilo 457 mladých ze 464 žijících ve farnosti. Opět byla oceňována jeho horlivost.¹⁸

Ze zpráv a záznamů můžeme vypožorovat, že jeho nadšení bylo oslavováno katolickým tiskem a dominikánskými kronikáři z Uherského Brodu. Svědčí to sice o jeho náboženském zápalu, jenže ten byl v Argentině spíše překážkou. Luskač podle všeho nebyl vhodnou osobou pro poměrně delikátní poslání, které vyžadovalo jistou umírněnost, ať už při jednání s oficiálními zástupci československého státu, nebo i krajany. Obě skupiny se především rekrutovaly z progresivních či dělnických a ve velké míře socialistických kruhů. Pokud mezi nimi byli i věřící, značná část byla protestantského vyznání. Tito lidé sice nebyli *a priori* nepřátelští ke katolíkům, na straně druhé nehodlali trpět přílišnou horlivostí, ba zaujatostí katolického kněze. Bylo tak nasnadě, že se mnozí Čechoslováci chovali k Luskačovi rezervovaně, přičemž o deset let později obdivovali františkána Jáchyma Procházku, který misionářskou činnost po Luskačovi *de facto* převzal.¹⁹

Z dominikánových dopisů je patrné, že měl vážné ideologické rozpory s představiteli českých podnikatelů. Například velkoobchodník Miloš Suchan nepohlížel na jeho snahu založit v Buenos Aires katolický spolek s pochopením. „*Rekl panu Martičovi,*²⁰ *že spolek má dobrý účel, ale ty prostředky, pomocí jichž chce získati členy, jsou nečasové, nemederní, tak pro zaostalé lidi před sto lety. Rád prý též přistoupí, ale až změníme taktiku, čili pravím já: až odstraníme vše, co se zove náboženstvím. Pak bychom ovšem nemusili zakládat žádného spolku, nýbrž bychom se vrhli v náruč zdejších liberálů v národním klubu československém a byli bychom aspoň pro počátek váženi a rádi v klubu viděni.*“²¹

Pokud měl ale Luskač rozepře s představiteli střední třídy, jeho vztahy s diplomatickými reprezentanty československého státu byly přímo nevraživé. Svědčí o tom například následující komentář, jenž vystihuje misionářovy paranoidní předsudky k zástupcům vlády. „*Pan Martič dal zhotovit několik váz a věnoval je čelným osobám a spolkům. Jsou na nich znázorněny tři prapory: československý, jihoslovenský a polský, pak na jedné straně Panna Maria zázračná z Jugoslávie a na druhé straně sv. Cyril a Metoděj. Též se o těch vázách zmínil pan Suchan, že prý to bylo méně taktičtější takového něco věnovati! Konsul polský a jihoslovenský mají ty vázy na skříních, ale u československého prý se rozbila!*“²²

Jiným Luskačovým osobním problémem byl jeho zdravotní stav. V pamětní knize dominikánského kláštera v Uherském Brodě je uvedeno, že „...*páter Zdislav Luskač odjel do Buenos Aires v Americe v naději, že nalezne tam lepší podnebí pro své chatrné zdraví.*“²³ V tomto ohledu si nevybral zrovna dobré místo. Buenos Aires sice má mírnější podnebí než Česká

Uherský Brod na dobové pohlednici, Uherský Brod kolem roku 1920. Foto Moravský zemský archiv v Brně, fond Dominikáni Uherský Brod – značka E 16, karton 2, kniha 6. Pamětní kniha I 1927–1930.

Metropolitní katedrála v Buenos Aires, kde Luskač rovněž působil. Buenos Aires kolem roku 1925. Foto archiv L. Perutky.

republika a dá se připodobnit ke státům na jihu Evropy. Po většinu roku tam panuje vřelé klima a i zimy nejsou tak kruté, jenže domy nejsou na nízké teploty prakticky vůbec vybaveny a nebylo tomu tak ani ve dvacátých letech minulého století. Sám Luskač na to brzy přišel sám. „*Noclehování na faře v Berisso jest velmi obtížné, obzvláště za naší zimy. Není to vlastně zima, ale pociťuje se hůře nežli v Evropě ta pravá, hluboko pod nulou, ale u vytopených kamen. Zde kamen není, okna a dveře chatrné, dobré pro léto jakožto chránítka před horkem a pro příjemné větrání. Dřevo na stavbu, obzvláště prkna, byla asi ještě dosti syrová, proto se sesýchají a činí trhliny, čímž táhne průvan v celé budově.*“²⁴

Jeho špatný zdravotní stav v kombinaci s domy málo nebo vůbec neuzpůsobenými na zimu pak měly za následek, že se misionář velmi často roznemohl, což jej pochopitelně limitovalo ve vyvíjených aktivitách. Podle jeho vlastních zpráv víme, že byl nemocen někdy v roce 1924 s velkou pravděpodobností v zimě, tedy na jižní polokouli v polovině roku.²⁵ Zhruba ve stejném období totiž přestává publikovat pozvánky na svá kázání v periodiku *Jihoamerický Čechoslovák*, což nepochybně spolu s jeho malou schopností empatie znamenalo, že jeho mise byla odsouzena k nezdaru.

Argentinské působení

Luskač se do Argentiny vypravil nejen, aby léčil své pošramocené zdraví, jak uváděl kronikář uherskobrodského kláštera, ale rovněž „...*vypěstít a zorganizovat uvědomělé katolíky v zámoří, ať již v Americe severní neb jižní.*“²⁶ Zajímavé jistě je, že náklady na jeho cestu neplatil jeho klášter, což lze vypožorovat z jejich účetnictví.²⁷ Zřejmě to tak byla vyšší instance, tedy v případě Československa dominikánská provincie, která měla zájem vyslat jej do Argentiny jako misionáře. Důkladné plánování nám nepřímou potvrzuje i jeho žádost před odjezdem o udělení zpovědní jurisdikce, již směřoval na arcibiskupskou konsistoř v Olomouci.²⁸ Tento dokument se zpravidla poskytoval těm, kteří hodlali zpovídat mimo svůj okrsek. Luskač nemohl usilovat pouze o to, aby mohl udílet rozhřešení v olomoucké diecézi či jinde v republice, neboť tak již činil dávno před svou peticí, ale s velkou pravděpodobností chtěl zpovídat po celém světě. Nápodobně tak totiž museli učinit i jiní misionáři.²⁹

Luskač vyplul na konci roku 1922 a v lednu toho následujícího příplul do Buenos Aires. Nutno říci, že to nemohlo být v méně vhodné dobu a na tak málo případné místo. Je pravdou, že kromě Kanady a Spojených států nežila v tehdejší době na americkém kontinentu početnější československá komunita než právě v Argentině. Jenže ta byla velice specifická, nejednalo se veskrze o věřící moravské farmáře, ale o dělníky a podnikatele, kteří sice měli zájem o udržování vazeb s Československem, ale vůbec ne prostřednictvím katolické církve. Byli spíše pokrokařského ražení, rozhodně především ti, co se zdržovali v Buenos Aires a jeho okolí. Druhým problémem bylo, že komunita byla stále relativně velmi malá. Velká vystěhovalecká vlna se do Argentiny teprve chystala – jak bylo již zmíněno výše. V letech Luskačova působení mohlo v „zemi stříbra“³⁰ žít okolo pěti až osmi tisíc Čechoslováků, rozprostřených na poměrně velkém teritoriu.

Dominikán Luskač navíc nezvolil při svém působení metody, jež by mu mohly zaručit úspěch. Předně vůbec necestoval a držel se pouze v Buenos Aires a blízkém okolí. Tím se mu ale značně zúžil okruh potenciálních zájemců o kázání, neboť to bylo právě ve vzdálenějších místech, na venkově, kde žili většinou věřící Moravané. Vůbec se tak nevydal do provincie Chaco, kam jej místní dokonce zvali. Je pravdou, že nevíme, zdali si takové cestování mohl dovolit. V každém případě si měl informace o české kolonii v Argentině získat dopředu a na situaci se připravit. Navíc ani v Buenos Aires nepřistoupil ke své práci zrovna zodpovědně. „*Jelikož nechci sám se představovat u krajanů, nepoznal jsem ještě jich mnoho.*“

Přišel ke mně pokladník sdružení pan Martič a po různých záležitostech se nabídl, že mne časem seznámí s našimi lidmi; někteří jsou již také dobře situováni.³¹

Luskač tedy očividně nechával seznamování s krajany náhodě nebo na někom jiném, aniž by se aktivně zapojil. Není proto divu, že se mu v jeho počínání zrovna nedařilo a na věřící krajany narážel spíše mimoděk. „Včera k večeru mně hlásil fr. sakristán, že chce se mnou mluvit a se zpovídati jeden Němec. Německy jsme se přivítali, když řekl, že jest z Moravy, od Ostravy, pravil jsem mu, že jsem též Moravan, od Kyjova. Hned na to vybuchlo to z něho česky: ‚Důstojný pán tedy mluví česky,‘ a pln radostí se slzou v oku mne líbal a tiskl ruku. Hned běžel do kostela a přivedl svou paní a syna 15letého. ‚To jsme rádi, že jsme našli českého kněze; jen zůstaňte, důstojný pane, stále zde, neopouštějte nás, my Vám nedáme zemřítí hladem! Jest zde masa i chleba dosti! Jak přijdeme domů, hned to oznámíme jiným.‘³²

Jedinou výraznější aktivitu tak Luskač vyvíjel v českých novinách *Jihoamerický Čechoslovák*, které začaly vycházet na konci roku 1923 a kam přispíval s krátkou notickou o svých bohoslužbách. Byl k tomu podle všeho donucen okolnostmi, neboť zprvu se věřící krajané nebyli schopni dohodnout, kdy se obřady mají konat. „Oznamuji krajanům katolíkům, že dne 11. t. m. se bohoslužby nekonají, až příští neděli, kdy bude nutno, aby jste si sami rozhodli, zda-li si přejete, aby byly českoslov. bohoslužby v Buenos Aires konány, a jak často. Já nabízím k tomu s ochotou své služby. Přijďte v hojném počtu v neděli dne 18. listopadu toto rozhodnutí provést, všichni společně, jelikož jednotlivé přihlášky rozhodnutí oddalují a téměř nemožným činí.“³³ Jak je patrné z dalších článků, tato kampaň alespoň přispěla k organizaci bohoslužeb v Buenos Aires, které se konaly každých čtrnáct dní v kryptě baziliky Nejsvětější Svátosti (Santísimo Sacramento) poblíž hlavního nádraží na ulici San Martín 1039.³⁴

Ve svých krátkých notickách pokračoval dominikán až do července 1924, kdy se, podle všeho, opět ozvala jeho choroba. Zprávy pro tisk byly sice pravidelné, ale na druhou stranu se spíše zdá, že byly pouze trpěny. *Jihoamerický Čechoslovák* totiž byly noviny nechovající náklonost ke katolíkům.³⁵ Vezmeme-li v potaz Luskačovu povahu, je jasné, že redakce mu vymezila jeho malý prostor a neumožnila delší zprávy, jako to učinila v případě jeho nástupce františkána Jáchyma Procházky. Bylo to dáno i tím, že Procházka organizoval více akcí a s periodikem na nich spolupracoval.

Situace v Argentině jednoduše nebyla Luskačovi nakloněna a on sám ji svou povahou nevylepšíval. Dalo se proto očekávat, že dominikán propadne skepsi. Ta se skutečně dostavila, a sice velmi rychle, jak nám dokazuje jeho dopis do Spojených států amerických. „Po mém příchodu v lednu [1923] jsem chtěl odjet k Vám na sever; ten nepořádek všude se mně nezamlouvá. Již jsem trochu uvykl a všichni Slované katolíci jsou rádi. Jsem zde jediný.“³⁶

Misionář zbavený iluzí v Argentině sice zůstal a začal pracovat, ale ve svých komentářích je vůči Čechoslovákům velice kritický. Například v momentě, kdy zrozeslal pozvánky do své-

Hlavní loď Metropolitní katedrály, Buenos Aires 2015. Foto L. Perutka.

ho plánovaného katolického sdružení. Tento záměr nakonec nebyl příliš úspěšný, přičemž Luskač kritizoval a za pokrokáře označoval všechny, kterým se celkem logicky zdálo, že další spolek již není potřeba, neboť krajanské pospolitosti nenapomáhá, ale naopak ji tříští.³⁷ Velmi ostře se také vymezil vůči tehdejšímu prezidentovi Tomáši Garrigue Masarykovi, když komentoval mši, kterou sloužil pro emigranty v Piñeru u města Rosario. „...oni tam o to nestojí, jak mně jeden po prvé u kostela řekl. Že prý lidé po válce jsou jiných názorů, přišel prý se jen podívat, jaké to bude. Ten krajánek mluvil téměř jistě za všechny. Ti jsou již tedy dle nové módy v československé republice ,převychování‘. Zajisté se všem tento název líbí, ale nad následky takové výchovy spláchnou možná brzy rodiče, učitelé i ,tatičci‘, jsoucí u vesla...“³⁸

Byla to také jeho nespokojenost se svými spoluobčany, která vedla i k tomu, že o jeho misi nemáme mnoho zpráv. On sám byl totiž podle svých slov tak zklamán, že raději o situaci vůbec nepsal domů. „Řekl jsem jim [Čechoslovákům v Berissu], že dosud neodpověděl jsem na žádný dopis ze staré vlasti,³⁹ jak se chovají a jak se mají krajané v Argentině. Pravdu jsem psát nemohl, abych domácí špatně se chovajících krajanů nezarmoutil, že tak brzy zapomněli jejich synové, dcery, manželé neb i manželky na své drahé a že se octli v postavení marnotratných synů. Lháti jsem naprosto nechtěl, abych o nich psal jako o klidných beráncích, když mnozí z nich jsou zdivočelí vlci.“⁴⁰

Obrázky z Argentiny

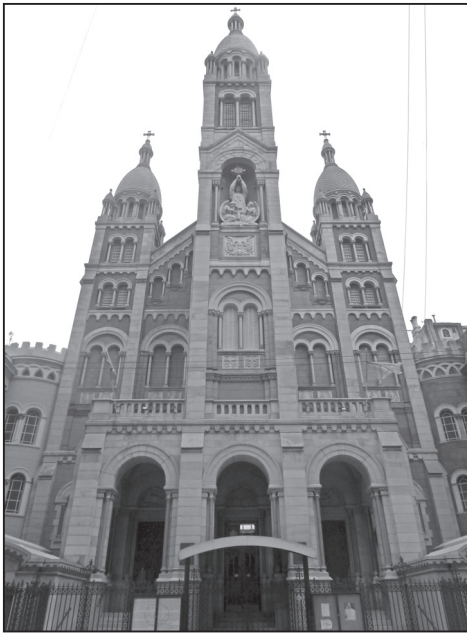
Luskačova mise ale neskončila pouze neúspěchy, protože z toho mála zpráv, které odeslal, byť tedy pouze do Spojených států amerických a nikoli domů, můžeme vypozařovat několik zajímavých postřehů o životě našich krajanů v Argentině. Je pozoruhodné, že na rozdíl od jiných cestovatelů, československých úředníků nebo i emigrantů neodrazoval od stěhování do států La Platy. Ne, že by se mu na místě líbila situace jeho spoluobčanů, ale patrně si byl vědom, že se s tímto fenoménem nedá mnoho dělat. Proto se spíše soustředil na práci s vystěhovanci, kteří byli po příjezdu zklamaní. „Zde jest hotel pro emigranty stále plný, 12–1400 lidí. Nyní se brzy ukončí zimní doba, najde se snad více práce. Inženýři i jeden notář ze Slovenska a různý studovaný proletariát jsou zde již delší dobu a nemají místa. Když tam přijdu, všichni myslí, že jim nesu zprávu o vysobození. Dp. Prachar⁴¹ je sem pouští z Brém s velkými nadějemi a já mám zde pak pernou práci, abych je uklidnil a k trpělivosti přivedl.“⁴² Největší problém pro něj představovali místní milionáři, kteří krajany vysávali a zotročovali, proto je nazýval jihoamerickými upíry. Zúčastnil se proto několika porad, jak by se situace nově příchozích dala zlepšit a jak je lépe informovat, aby se nedostali k nepoctivým zaměstnavatelům.⁴³

Tak zvaný Hotel pro imigranty, dnes Muzeum imigrace, Buenos Aires 2015. Foto L. Perutka.

Původní interiér Hotelu pro imigranty, Buenos Aires 2015. Foto L. Perutka.

Basílica del Santísimo Sacramento v Buenos Aires, kde Luskač vedl mše, Buenos Aires 2013. Zdroj: uživatel Banfield, Wikipedia.com.

Luskač také podává zajímavé informace o tom, kde se Čechoslováci usazovali. Na prvním místě zmínil Patagonii, kde jich na dvě stě dobývalo naftu v Comodoro Rivadavia.⁴⁴ Mimo to se zmínil také o neutěšené situaci krajanů v provincii Chaco, kde na území o něco málo větším než je rozloha České republiky fungoval pouze jeden kostel v hlavním městě Resistencii.⁴⁵ Největší pozornost ovšem věnoval vystěhovalcům v Berissu, městečku třicet kilometrů vzdálenému od Buenos Aires. Právě toto místo se stalo nejen symbolem imigrace do Argentiny, ale rovněž jednoho z jejích hlavních průmyslových odvětví, a sice zpracování masa. Ve městě byli přistěhovalci zaměstnáni ve dvou obřích chladárnách – starší Swift a novější Amour. „*Již se začíná svečeřítvat, ale v množství různorodého obyvatelstva poznávám přes polovici tváří rázu slovan-ského. I když to nejsou všichni Čechoslováci, jichž tam pracuje v sezoně 1000–1500, jsou to Poláci, Jihoslované, Bulhaři, Rusové nebo i Litevci. Slované tvoří v Berisso rozhodně*

většinu obyvatelstva a proto by mělo mít městečko plným právem název slovan-ský. Též mnoho obchodů a stravovatelů čili ‚fondas‘ jest majetkem Slovanů. Kdyby to byli Němci anebo jiný národ přistěhovalý v takovém počtu zastoupen, ti by již jinak stáli společensky!“⁴⁶

Již tradičním příspěvkem československých cestovatelů, kteří se vydali do světa, byl referát o stavu tamního pivovarnictví. Toto téma nemohl opomenout ani Luskač, jenž rovněž zmínil i proslulou továrnu na cihly inženýra Františka Ctibora z Tábora, průkopníka tohoto průmyslu v Argentině. „*Přijíždíme k městu Bernal, a hned blízko leží město Quilmes, proslulé jako Plzeň svým dobrým pivem ‚Cristal Quilmes‘. Několikátá stanice dále nazývá se Ringuelet. Odbočka dráhy vede odtud do 60 ha rozsáhlé cihelny parní se čtyřmi vysokými komíny, čtvrt hodiny vzdálené, jež jest majetkem krajana inženýra Ctibora, nyní jeho syna, jelikož v květnu t. r. otce ranila v závodě mrtvice, již brzy podlehl [zemřel 3. června 1924]. Zanechal prý jmění za šest milionů pesos. Též tam pracují krajané, ale většina se tam neudrží dlouho, mnoho dřiny za bídný plat.*“⁴⁷ Ačkoli se o Ctiborovi Luskač nevyjadřoval zrovna pozitivně, dlužno dodat, že na něj místní pamatovali s úctou a jeho bývalou továrnu přestavěli na proslulé muzeum věnované bývalému majiteli, cihlám a stavebnictví.

Nejcennějším příspěvkem, který nám Luskač poskytl, byl popis toho, jak fungovala práce v chladárnách (frigorífic) v Berissu. Jeho dojmy ze zařízení Swift jsou na svou dobu vskutku jedinečné. „*Kdo z laskavých čtenářů ještě neměl příležitosti takové frigorífico navštívit, učiní si z tohoto prostinkého líčení aspoň mlhavý obrázek. Dobytek se ze stájů vyhání po zvláštním schodišti až do čtvrtého patra budovy do zvláštního přijímacího ‚salonu‘ ke smutné audienci velmi zručných katů, zabíječů-matadorů. Jako čítáváme před vchody do úřadoven ‚Očistěte obuv!‘ – podobně dole před vstupem k oné prostranné místnosti jest basen a tam se řine voda v podobě prudkého deště na dobytek, který rychle postupuje nahoru a veběhne dovnitř. Matadoři se pranic netáží těchto nových návštěvníků, asi 100 jich přijmou najednou, chodí*

od jednoho kusu ku druhému a dovedným úderem zvláštního kladiva zkouší, jak má které dobytče tvrdou lebku v čele. Tato zkouška jest až příliš krutá, neboť dobytče naposled ve svém životě bolestně zasténá a klesá omráčeno k zemi. Až jsou všichni nedobrovolní žadatelé audience odpraveni, otevře se pod nimi podlaha a pohltní je všechny třetí patro. Tam čekají jiní kati, kteří velmi dovedně a rychle omráčený dobytek přiváží za zadní nohy a po kladkách vyzdvihují. V tom přicházejí jiní, kteří dobytek zařezují a opět jim uřezují hlavy, jiní provádějí pověstně ‚harakiri‘ – totiž dobytek rozparují, jiní stahují kůži a tak si podávají jedni druhým každé dobytče, až se octne rozpuřeno v chladných komorách, kde úplně zmrzne a odtamtud se po jistém čase každá půlka pěkně v pytlovině zabalena dopravuje po kladkách do prostorných útrobu lodí a za měsíc již jest z nového světa dovezena až do starého světa, do Evropy, kde na ni čekají hladem kručící žaludky. Tato procedura poslední, totiž frigorificování masa, týká se dobytka prvo a druhotřídního. Dobytek hubený jen pastvou živený aneb starší ten se rozseká na menší kusy, ty se naloží do zvláštního solného roztoku s různými přísadami, a tam tak maso změkne, že by nikdo neřekl, že je to maso ze starého dobytka. Pak se převáží maso do velkých kotlů, kde se vaří pro konzervy. U konzerv pracují nejvíce ženské osoby.

V těch dvou frigorífico, vedle sebe těsně u přístavu postavených, jest zaměstnáno přes šest tisíc osob v sezoně, mužů i žen, a že udělají práce dosti, to viděti z toho, že se denně, kromě neděle, poráží 2, 3 až 4 tisíce kusů dobytka v každém tom frigorífico. Tak na příklad na Zelený čtvrtek porazilo se ve starém frigorífico 3750 kusů dobytka. V novém,⁴⁸ nevím kolik, ale jistě ne méně. Zabíjí se i vepřový dobytek, ovce a drůbež všeho druhu na delikátní konzervy.⁴⁹

Epilog: Situace v Argentině po Luskačově odjezdu

Uherskobrodský dominikán Zdislav Luskač nebyl v Argentině příliš úspěšný, přesto byl jediným československým misionářem vyslaným do „země stříbra“ do roku 1934 a dal by se tak označit za průkopníka. Rovněž je třeba zmínit, že u některých spoluobčanů byly jeho metody úspěšné. Například po jeho kázáních v Berissu si u něj krajané objednali padesát slovenských a dvacet maďarských modlitebních knížek.⁵⁰ Také je nutno říci, že Luskač neopustil v květnu 1925 Buenos Aires pouze proto, že se mu zde nedařilo, ale především za to vděčil své těžké nemoci. Právě kvůli ní se vrátil zpět do Uherského Brodu a naplánoval si lázeňský pobyt.⁵¹ V červnu roku 1925 ale místo na léčení odjel do kláštera v Litoměřicích, kde byl jmenován konventuálem.⁵² Nebylo tak divu, že se jeho stav nelepšil, a proto se musel odebrat do lázní Bad Wildungen v Hesensku. Bohužel již pro něj bylo pozdě, a tak Zdislav Luskač v Německu zemřel ve třiačtyřiceti letech dne 25. července 1927.⁵³

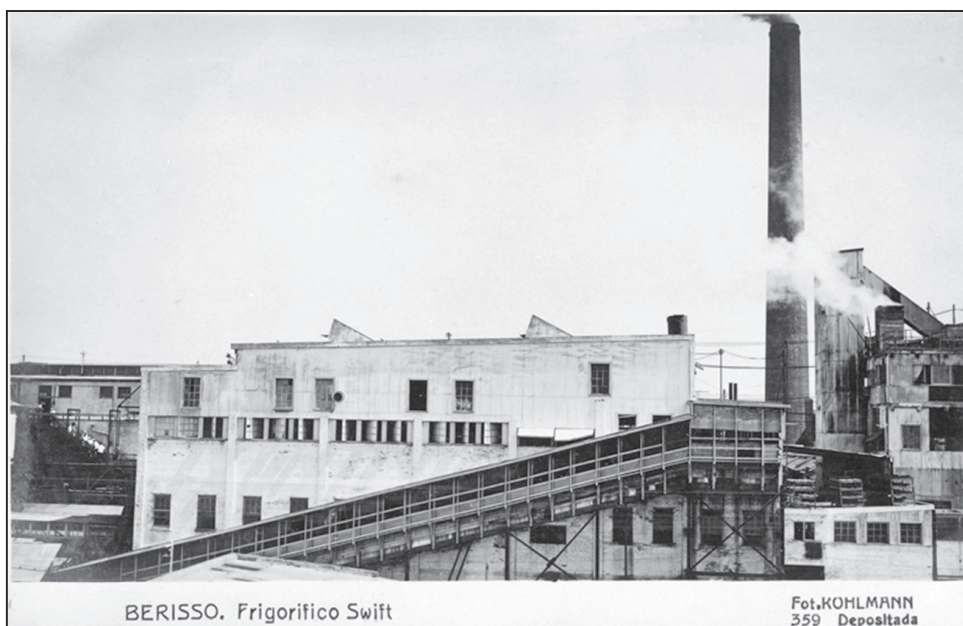

Hlava státu Argentiny v době Luskačova působení: Marcelo Torcuato de Alvear, jeho busta v presidentském paláci, Buenos Aires 2015. Foto L. Perutka.

Po misionářově odjezdu se situace katolických krajanů v mnohém zhoršila, alespoň se tak dá soudit z komentářů vlivných církevních činitelů, jako byl například Hynek Dostál, redaktor náboženských novin *Hlas* v St. Louis ve Spojených státech a Masarykův přítel, jenž si s Luskačem často dopisoval. Podle něj se o krajany a jejich duchovní potřeby nestarala ani československá vláda a ani argentinští katoličtí činitelé. Dostál proto plédoval, aby si věřící pomohli sami navzájem. „*Konáme svou svatou povinnost [...] upozorňujeme-li na naše opuštěné katolické bratry a sestry v Argentině a Brasilii. Je tam třeba katolických vůdců, katolických českých obětavých kněží, kteří by tamní lid organisovali v české katolické osady, kteří by tam stavěli české katolické školy a chrámy, jimiž by lid náš zachraňovali pro svatou víru i mateřskou českou řeč.*“⁵⁴

Podobně se přimlouval za vyřešení situace v Argentině a vyslání dalšího československého misionáře tajemník Apoštolátu sv. Cyrila a Metoděje v Olomouci František Jemelka, jenž dokonce neúspěšně sháněl na tuto činnost prostředky. Jemelka se zasazoval za spojení všech křesťanských církví a sám dokonce jako misionář působil ve Spojených státech amerických. Podle něj nebylo vhodné, aby věřící krajané zůstali v Argentině opuštěni a naději spatřoval ve vyslání slovanských kněží, tedy ze střední a východní Evropy. Zmínil proto úspěšnou misi slovinského faráře Antonína Mrkuna, která však trvala pouze půl roku od prosince 1927 do června 1928 a kněz tak nebyl schopen obsloužit všechny oblasti Argentiny, kde žili Slované.⁵⁵

Bohužel ani petice významných osobností k vyřešení situace nepřispěly. Nevyšel ani plán přidružit původem slovanské mnichy z různých řádů studující v Argentině k jejich národním komunitám. Poměry se tak podařilo napravit až v polovině třicátých let, a sice díky spolku sv. Rafaela, který se staral o duchovní péči emigrantů a začal fungovat v Praze v roce 1928. Právě tato organizace o šest let později sponzorovala vyslání františkána Jáchyma Procházky a následně v roce 1939 také jeho kolegy Pavla Maráška.⁵⁶ Jejich mise byla mnohem úspěšnější než Luskačova, avšak bylo to dáno i tím, že se počet krajanů od jeho

BERISSO. Frigorífico Swift

Fot. KOHLMANN
359 Depositada

Jatka Swift v Berisso, Berisso kolem roku 1930. Foto F. Kohlmann, Biblioteca Nacional Argentina, Biblioteca Digital Trapalanda.

odjezdu minimálně zčtyřnásobil. Zčásti se tak alespoň vyplnilo dominikánovo vroucí přání, které připojil na závěr jednoho svého dopisu Hynku Dostálovi. „S nadějem, že vše se časem s pomocí Boží zlepší, odcházel jsem po prvé a tím více pevnější této naděje mám po každé další návštěvě. Každý začátek jest těžký. Ta radost, že přece nejsou marny mé oběti a svíce, jest mně nyní odměnou, obzvláště ve zpovědnici. Zasévám sítě hořčičné; kéž dobrotivý Bůh dá mu vzrůstí ve veliký strom, jako jsou naše staleté, košaté lípy slovanské, aby se mohli pozdější krajané přesvědčiti, že první českokatolický, cyrilometodějský kněz-misionář nepracoval na argentinské rozsáhlé líše Páně nadarmo. Pošli, Pane, hojně pracovitých dělníků, kněží-buditelů, na vinici svou! Církev a vlast jest jim nadevšecko; každá z nich ať zaujme – dle nesmrtelného Sušila⁵⁷ – srdce jejich půl, ba každá srdce jejich celé!⁵⁸

Poznámky:

- 1 Solberg, Carl. *Immigration and nationalism: Argentina and Chile, 1890-1914*. Austin: University of Texas Press, 1970, s. 7.
- 2 Bethell, Leslie, ed. *The Cambridge history of Latin America. Volume V, c. 1870 to 1930*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008, s. 363.
- 3 Tamtéž.
- 4 Solberg, Carl. c. d., s. 38, 41.
- 5 *Ingresos de pasajeros al puerto de Buenos Aires via Ultramar 1882-1955. Checoslovacos* (dostupný z webových stránek Ministerstva zahraničních věcí České republiky, cit. dne 7. 1. 2016, http://www.mzv.cz/file/871149/ingreso_checos.xlsx).
- 6 Například pro rok 1923 oficiální čísla hlásí 3894 Čechoslováků, ale periodikum 7000. Viz *Jihoamerický Čechoslovák*, 17. 1. 1924, s. 1.
- 7 *Nášinec*, 16. 11. 1923, s. 1. Luskač uvádí počet obyvatel Buenos Aires dva miliony, přičemž podle statistik tehdy samotné město mělo jen 1,75 milionu.
- 8 Dubový, Ivan. La política emigratoria de Bohemia en relación con Argentina, 1848–1938. In: Bělič, Oldřich, ed. *Ibero-Americana Pragensia: anuario del centuro de estudios Ibero-Americanos de la Universidad Carolina de Praga: ano 23-1989*. Praha: Univerzita Karlova, 1991, s. 116.
- 9 *Ingresos de pasajeros al puerto de Buenos Aires via Ultramar 1882-1955. Checoslovacos* (dostupný z webových stránek Ministerstva zahraničních věcí České republiky, cit. dne 7. 1. 2016, http://www.mzv.cz/file/871149/ingreso_checos.xlsx).
- 10 Tamtéž.
- 11 To nám potvrzuje i soudobá literatura. Srovnej Klíma, Stanislav. *Čechové a Slováci za hranicemi*. Praha: J. Otto, 1925, s. 6–7.
- 12 Římskokatolická matrika vesnice Dambořice, dostupná online ze serveru Acta publica Moravského zemského archivu v Brně: sign. 5203, s. 584. Dostupné z: <http://actapublica.eu/matriky/brno/prohlizec/4992/?strana=274>
- 13 *NEKROLOGIUM České dominikánské provincie vedené od jejího obnovení v roce 1905*. Praha 2012, s. 83.
- 14 Moravský zemský archiv v Brně (dále jen MZAB), fond Dominikáni Uherský Brod – značka E 16, karton 3, kniha 10. Liber consiliorum et capitulorum.
- 15 MZAB, fond Dominikáni Uherský Brod – značka E 16, karton 2, kniha 6. Pamětní kniha I 1927–1930.
- 16 *Růže dominikánská* 35, 1921–1922, s. 110.
- 17 Tamtéž, s. 190 a *Život farností Újezd a Horní Lhota*, září 2007, s. 5.
- 18 *Růže dominikánská* 36, 1922–1923, s. 63 a *Život farností Újezd a Horní Lhota*, říjen 2015, s. 10.
- 19 Například zprávy od Jáchyma Procházky otištěné v časopise *Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje* 26, Olomouc 1935.
- 20 Pokladník spolku Československé sdružení v Argentině.
- 21 *Nášinec*, 16. 11. 1923, s. 1.
- 22 Tamtéž.

- 23 MZAB, fond Dominikáni Uherský Brod – značka E 16, karton 2, kniha 6. Pamětní kniha I 1927–1930.
- 24 L u s k a č, Zdislav. Dopis z Argentiny. *Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje* 16, 1925, s. 51.
- 25 Tamtéž, s. 43.
- 26 *Našinec*, 16. 11. 1923, s. 1.
- 27 MZAB, fond Dominikáni Uherský Brod – značka E 16, karton 8, kniha 25. Hlavní kniha účetní příjmů i vydání konventu.
- 28 MZAB, fond Dominikáni Uherský Brod – značka E 16, kniha 26, signatura 162. Jednací protokol konventu, záznam 3 z 14. 2. 1922.
- 29 P ř i b y l, Stanislav. *Právní situace litoměřické diecéze v letech 1989–2010*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015, s. 203.
- 30 Název státu Argentina je odvozen z latinského výrazu pro stříbro – *argentum*.
- 31 *Našinec*, 16. 11. 1923, s. 1.
- 32 Tamtéž.
- 33 *Jihoamerický Čechoslovák*, 15. 11. 1923, s. 4. Příspěvek upraven, neboť vyšel bez diakritiky. Bylo to zapříčiněno nedostatkem českých písmenek v tiskařském stroji. Takto vycházela vydání novin v roce 1923.
- 34 *Jihoamerický Čechoslovák*, 22. 11. 1923, s. 2.
- 35 D o s t á l, Hynek. Smutné poměry našich katol. krajanů v Argentině. *Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje* 16, 1925, s. 235.
- 36 *Našinec*, 16. 11. 1923, s. 1.
- 37 Tamtéž.
- 38 L u s k a č, Zdislav. c. d., s. 44.
- 39 Fakt, že nikomu nepsal, skutečně odpovídá i záznamům z kláštera v Uherském Brodě, neboť v jejich evidenci se pro příslušná léta dochoval k Luskačovi pouze jeden záznam, a to navíc šlo o dopis z okresního doplňovacího velitelství, které se shánělo po misionářově adrese. Viz MZAB, fond Dominikáni Uherský Brod – značka E 16, kniha 26, signatura 162. Jednací protokol konventu, záznam 78 z 27. 5. 1925.
- 40 L u s k a č, Zdislav. c. d., s. 51.
- 41 František Prachář zastával úřad českého kněze pro vystěhovalce v Brémách mezi léty 1891 a 1927.
- 42 *Našinec*, 16. 11. 1923, s. 1.
- 43 Tamtéž.
- 44 L u s k a č, Zdislav. c. d., s. 44.
- 45 *Našinec*, 16. 11. 1923, s. 1.
- 46 L u s k a č, Zdislav. c. d., s. 50.
- 47 Tamtéž, s. 46.
- 48 Stará chladírna se nazývala Swift, novější Amour.
- 49 L u s k a č, Zdislav. c. d., s. 49–50.
- 50 Tamtéž, s. 52.
- 51 D o s t á l, Hynek. c. d., s. 233.
- 52 *Našinec*, 26. 6. 1925, s. 3.
- 53 *NEKROLOGIUM České dominikánské provincie vedené od jejího obnovení v roce 1905*, s. 83.
- 54 D o s t á l, Hynek. c. d., s. 235.
- 55 J e m e l k a, František. Slované v Argentině. *Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje* 20, 1929, s. 29.
- 56 V e l d o v á, Dagmar. *Jáchym Bohumil Procházka OMF (1902–1985) a jeho misijní činnost*. Diplomová práce na Univerzitě Karlově, 2010, s. 13–14, 46.
- 57 František Sušil (1804–1868) byl moravský kněz a teolog, který vydal sbírku lidových písní Moravské národní písně.
- 58 L u s k a č, Zdislav. c. d., s. 52.

Prameny:

Moravský zemský archiv v Brně, fond Dominikáni Uherský Brod – značka E 16.

Literatura:

- A d á m e k, Josef et al. *Dambořice: zpět ke kořenům*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost pro Obec Dambořice, 2014. 303 s. Vlastivědná knihovna moravská; sv. 98.
- B e t h e l l, Leslie, ed. *Cambridge history of Latin America. Volume V, c. 1870 to 1930*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- D o s t á l, Hynek. Smutné poměry našich katol. krajanů v Argentině. *Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje* 16, 1925, s. 233–236.
- D u b o v i c k ý, Ivan. La política migratoria de Bohemia en relación con Argentina, 1848–1938. In: Bělič, Oldřich, ed. *Ibero-Americana Pragensia: anuario del centuro de estudios Ibero-Americanos de la Universidad Carolina de Praga: ano 23-1989*. Praha: Univerzita Karlova, 1991, s. 111–128.
- J e m e l k a, František. Slované v Argentině. *Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje* 20, 1929, s. 28–29.
- K l í m a, Stanislav. *Čechové a Slováci za hranicemi*. Praha: J. Otto, 1925. 303 s.
- L u s k á č, Zdislav. Dopis z Argentiny. *Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje* 16, 1925, s. 43–52.
- NEKROLOGIUM České dominikánské provincie vedené od jejího obnovení v roce 1905. Praha 2012.
- R o m e r o, Luis Alberto. *Breve historia contemporánea de la Argentina*. Buenos Aires: Fondo de Cultura Económica, 2001.
- P ř i b y l, Stanislav. *Právní situace litoměřické diecéze v letech 1989–2010*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. 336 s.
- S o l b e r g, Carl. *Immigration and nationalism: Argentina and Chile, 1890-1914*. Austin: University of Texas Press, 1970.
- S o l i m a n o, Andrés, ed. *Migraciones internacionales en América Latina: booms, crisis y desarrollo*. Ciudad de México: Fondo de Cultura Económica, 2008.
- V e l d o v á, Dagmar: *Jáchym Bohumil Procházka OMF (1902-1985) a jeho misijní činnost*. Diplomová práce na Univerzitě Karlově, 2010.

Periodika:

- Apoštolát sv. Cyrila a Metoděje*, ročníky 16 (1925), 20 (1929) a 26 (1935).
- Jihoamerický Čechoslovák*, ročníky 1923 a 1924.
- Našinec*, ročníky 1922–1925.
- Růže dominikánská*, ročníky 35 (1921/1922) a 36 (1922/1923).
- Život farností Újezd a Horní Lhota*, ročníky 2007 a 2015.

Elektronické zdroje:

- Ingresos de pasajeros al puerto de Buenos Aires via Ultramar 1882-1955. Checoslovacos* [online]. Dostupné z: http://www.mzv.cz/file/871149/ingreso_checos.xlsx [cit. dne 7. 1. 2016].
- Římskokatolická matrika vesnice Dambořice, sign. 5203, s. 584 [online]. Dostupné z: <http://actapublica.eu/matriky/brno/prohlizec/4992/?strana=274>. [cit. dne 7. 1. 2016].

Mgr. Lukáš P e r u t k a, Ph.D. (n. 1982), TEC Monterrey, Mexiko. Absolvent doktorandského programu Iberoamerikanistiky na Univerzitě Karlově. Zaměřuje se především na trojstranné vztahy mezi Evropou, Latinskou Amerikou a Spojenými státy americkými. Autor dvou knih na téma: „Checoslovaquia, Guatemala y México en el período de la Revolución Guatemalteca“ a „Za to spasitelské moře. Emigrace z Rožnovska do Texasu.“

Bitter Argentinian deal of Dominican Zdislav Luskač of Uherský Brod

A b s t r a c t

The article focuses on the missionary work of the mentioned Czech priest in Argentina between 1923 and 1925. He was a part of the catholic programme to strengthen the identity of the Czechoslovak minority in Argentina. The main intention is to present the personality of Zdislav Luskač, because his personal traits were the main reason why his goals were never fulfilled, as the title suggests. His stubborn religious nature along with his poor health condition prevented him from becoming an important figure of the Czechoslovak exile community in Buenos Aires. He struggled to obtain the trust of the Czech government diplomats, middle class as well as progressive groups. Nevertheless, in his writings, he, at least, presents us with much valuable information regarding the situation of his fellow citizens and their lives in the Interwar period in Argentina.

The contribution is based on the archive material from Moravian Land Archive in Brno, especially the fund of the Dominican Order convent in Uherský Brod. Also, Zdislav Luskač's correspondence printed in several newspapers and magazines is used as well as specialized literature about Immigration to Argentina to present a broader context of his mission in Buenos Aires.

Das bittere argentinische Schicksal des Dominikaners Zdislav Luskač von Uherský Brod

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der Artikel konzentriert sich auf die Missionsarbeit des genannten tschechischen Priesters in Argentinien zwischen 1923 und 1925. Er war ein Teil eines katholischen Programms, das die Identität der tschechoslowakischen Minderheit in Argentinien stärken sollte. Das Hauptziel ist, die Persönlichkeit von Zdislav Luskač zu präsentieren, weil seine persönlichen Eigenschaften der Hauptgrund waren, warum seine Ziele nie erfüllt wurden, wie der Titel vermuten lässt. Seine hartnäckige religiöse Natur zusammen mit seinem schlechten Gesundheitszustand hinderte ihn daran, eine wichtige Figur der tschechoslowakischen Exilgemeinde in Buenos Aires zu sein. Er hatte viele Schwierigkeiten mit den Diplomaten der tschechischen Regierung, mit der Mittelschicht sowie mit den progressiven Gruppen. Dennoch beschreibt er in seinen Schriften zumindest viele wertvolle Informationen über die Umwelt seiner Mitbürger und Ihr Leben in der Zwischenkriegszeit in Argentinien.

Der Beitrag basiert auf dem Archivmaterial aus dem Mährischen Landesarchiv in Brno, vor allem auf den Fonds des Dominikanerordens Kloster in Ungarisch-Brod. Außerdem wird auch die Korrespondenz von Zdislav Luskač benutzt, die in mehreren Zeitungen und Zeitschriften gedruckt wurde, sowie spezielle Literatur über die Einwanderung nach Argentinien, um einen breiteren Kontext seiner Mission in Buenos Aires zu präsentieren.

METODĚJ ZEMEK (1915–1996)

Poznámky k portrétu regionálního historika a archiváře¹

Lukáš F. Peluněk, *Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc*

Článek pojednává o dlouholetém řediteli okresního archivu v Mikulově, který se badatelsky zaměřoval především na regionální a církevní dějiny Moravy. První část textu pojednává o zvoleném přístupu, pramenech a literatuře, druhá osvětluje Zemkovy životní osudy, třetí část se zaměřuje na jeho odborné a popularizační dílo se zřetelem k rodnému kraji – Slovácku. Závěrem je zamyšlení nad místem (významem) tohoto regionálního historika pro soudobou českou/československou historiografii.

Úvod

Slovácko je oblastí udržující si po staletí tradici jisté výjimečnosti. Vždyť právě zde, přesněji na Uherskobrodsku, se nalézá rodiště vlivného raně novověkého myslitele a hybatele intelektuálních dějin Jana Amose Komenského (1592–1670).² Od té doby se zde zrodilo mnoho dalších výrazných osobností historické a archivní práce, kráčejících v ohledu poznání minulosti též ve stopách „učitele národů“. Jedním z nich byl rodák z Vlčnova, ThDr. et PhDr. Metoděj Zemek, CSc., jehož můžeme řadit k předním regionálním historikům jižní Moravy druhé poloviny 20. století. Od Zemkova narození uplynulo v roce 2015 jedno století, v roce následujícím pak dvacet let od jeho úmrtí. Zmíněné dvojí výročí jednoznačně vybízí k aktuálnímu ohlédnutí za Metodějem Zemkem a jeho celoživotním tvůrčím odkazem. Jelikož doposud nebylo publikováno rozsáhlejší monografické pojednání o Zemkově životě a díle, pokusíme se v našem příspěvku alespoň o stručný nástin, jenž by mohl v budoucnu inspirovat k výraznějšímu odbornému zájmu o tuto vpravdě kontroverzní osobnost.

Předkládaný text představí nejdříve dostupnou literaturu a prameny k tématu, dále osvětlí Zemkovy životní osudy, ve třetí části stručně představí Zemkovo odborné dílo s primárním zřetelem k jeho rodnému kraji. Současně bude zhodnocena dosavadní kritická reflexe historikova díla jeho současníky i následovníky. Závěrečné zamyšlení se pokusí definovat základní přínos Zemkovy odborné práce pro soudobý historiografický výzkum na poli regionálních a církevních dějin.

Literatura a prameny

O osobnosti Metoděje Zemka se můžeme dočíst v první řadě z množství jubilejních životopisných črt nebo nekrologů, ať již z pera kolegů z oboru,³ či vlastivědných badatelů.⁴ Na dané téma vznikly v uplynulém desetiletí dokonce dvě kvalifikační práce. Pokusme se nyní o zhodnocení relevantní literatury, zejména pak rozsáhlejších textů Jana Zemka, Libora Blažka a Radovana Hrdličky.

Zemkovy životní osudy v roce 2009 komplexněji zmapoval ve své bakalářské práci student olomoucké katedry historie Jan Zemek.⁵ Autor je s Metodějem Zemkem příbuzensky spřízněn, mohl proto využít rodinného archivu. Na práci lze ocenit především poodhalení období let padesátých či roku 1968 v osobním i profesním životě M. Zemka. Ačkoliv je životopisná pasáž zmíněné kvalifikační práce faktograficky bohatá, o díle sledované osobnosti je zde pojednáno spíše jen skromně a útržkovitě. Skutečnost, že autor práci nerozšířil do po-

doby magisterské diplomové či disertační práce, můžeme označit za zřejmě nevyužitou příležitost.⁶

V roce 2011 pak – nezávisle na Janu Zemkovi – byla vydána kolektivní monografie *Člověk na Moravě ve druhé polovině 20. století*, jejíž součástí je kapitola *Archivář. Příklad Metoděje Zemka, Mojmíra Švábenského a Antonína Ševčíka*.⁷ Brněnský archivář Libor Blažek v ní představil život a dílo v názvu zmíněné trojice archivářů působících v archivní službě ve druhé polovině uplynulého století. Na základě srovnání tří diametrálně odlišných biografií pak L. Blažek osvětlil, jakým způsobem se jednotliví moravští archiváři vyrovnávali s politicko-společenskou realitou totalitního Československa. Text lze považovat za doposud nejkompexnější pohled na Zemkův odkaz v širších souvislostech. M. Zemka zde autor vykresluje jako inteligentního a organizačně schopného člověka, pružně reagujícího na momentální politickou situaci, jíž byl mnohdy nucen činit strategické ústupky.

Reflexí Zemkova publikovaného odborného díla se v uplynulém desetiletí výrazněji zabývali především dva autoři mladší generace. O vývoji moravsko-uherské hranice v Zemkově pojetí pojednal archeolog Tomáš Chmela,⁸ v roce 2012 pak na půdě brněnského Historického ústavu vznikla bakalářská práce Radovana Hrdličky, jež se zaměřila na Zemkovu publikační činnost k problematice církevních dějin.⁹ Zatímco text T. Chmely spíše resumuje výsledky Zemkova bádání a staví se k některým domněnkám z patřičného odstupu, Hrdličkova kvalifikační práce má méně interpretační či jinak kritický charakter. Přestože má práce přehlednou strukturu, výsledný dojem poněkud kalí formální nedostatky a přílišné citování literatury z pera Zemkových přátel. V našem pojednání ovšem budeme dílčím způsobem reflektovat i závěry těchto dvou autorů. V nedávné době Zemkův badatelský příspěvek k problematice tzv. Luckého pole reflektoval také brněnský historik a muzejník Jiří Mitáček.¹⁰

Metoděj Zemek při práci. Převzato z: *Jižní Morava* 16, 1980, s. 259.

Výše citovaná literatura tvoří skromný faktografický základ předkládaného textu. Abychom však nesklouzli k subjektivnímu líčení jednoznačně pozitivního, či negativního charakteru, je samozřejmě nutné některé z textů psaných Zemkovými současníky či přáteli nahlížet kritickým okem.

Představme si dále dostupné prameny. Zemkova osobní pozůstalost, obsahující mimo jiné rukopisy, poznámky, korespondenci či fotografický materiál, se nalézá ve Státním okresním archivu v Mikulově.¹¹ Výrazným problémem je však práce s tímto archivním fondem, neboť je uskladněn ve více než dvaceti kartonech, má méně přehlednou strukturu a jako celek je veřejnosti nepřístupný.¹² Podnětný materiál obsahuje i fond Státní archivní škola v Archivu dějin Univerzity Karlovy v Praze, díky němuž bylo možné poodhalit Zemkovo studium archivnictví v Brně.¹³

Fragmenty relevantních archiválií lze dohledat také v jiných moravských paměťových institucích, jak již dříve představil Jan Zemek.¹⁴ Částečně je možné reflektovat rovněž korespondenci mezi Zemkem a jeho spolupracovníky, která je rozeseta po několika archivech na Moravě, v našem příspěvku ovšem nebyla výrazně reflektována.

Dalším významným pramenem k tématu jsou vzpomínky jednotlivých historiků, kteří Zemka osobně poznali, případně s ním spolupracovali. Uskutečnily se tři podnětné rozhovory s někdejšími blízkými Zemkovými spolupracovníky – emeritním profesorem Univerzity Palackého v Olomouci Milošem Traplem,¹⁵ dále dlouholetým ředitelem Státního okresního archivu Břeclav se sídlem v Mikulově Emilem Kordiovským¹⁶ a zlínským historikem Zdeňkem Pokludou,¹⁷ jehož prvním profesním působištěm byl okresní archiv v Mikulově.

Ke zpracování třetí části studie nastiňující Zemkovo odborné a popularizační dílo o dějinách Slováků mi byly pramenem jednotlivé odborné texty z historikova pera.¹⁸ Neopomenutelným (ač doposud spíše méně užívaným) pramenným podkladem k našemu příspěvku jsou i recenze v odborných časopisech hodnotící jednotlivé Zemkovy publikované práce.

Vzhledem k bilančujícímu charakteru závěrečné pasáže studie je nutné představit ještě další významný pramen – publikované memoáry některých českých a moravských historiků, v nichž je Metoděj Zemek zmiňován, ať již v negativním, či pozitivním duchu. Jmenovat lze především paměti Zdeňka Kalisty (1902–1980), Josefa Polišenského (1915–2001) či již zmiňovaného Miloše Trapla.¹⁹ U tohoto žánru literatury je nepochybné, že je Zemkova osobnost buďto v přátelském duchu vyzdvihována, či naopak s hořkostí odmítána. Skutečnost však lze jistě spatřovat někde uprostřed těchto dvou rozporných náhledů.

Život a dílo

Rodina Zemků měla ve Vlčnově hluboké kořeny, sahající dle dochovaných písemných pramenů až do druhé poloviny 17. století.²⁰ Budoucí historik a archivář se v této malebné slovácké dědině narodil 15. ledna 1915 jakožto první ze dvou synů rolníka, toho času obecního strážníka Metoděje Zemka (1885–1959) a jeho ženy Anny, rozené Kolkové (1890–1977). Rodiče byli římskokatolického vyznání, otec byl dokonce členem místní organizace Československé strany lidové.²¹

Dětství Zemek strávil ve svém rodišti, kde mezi lety 1921 až 1926 navštěvoval obecnou školu. Ve svých jedenácti letech – v září 1926 – se stal na krátkou dobu studentem reálného gymnázia v nedalekém Uherském Hradišti. V následujícím školním roce však přestoupil na arcibiskupské gymnázium v Kroměříži, tamější studium úspěšně zakončil maturitní zkouškou v červnu 1935.²²

Je zřejmé, že rodinné zázemí výrazně ovlivnilo Zemkovo smýšlení a zřejmě i přání vydat se duchovní cestou. Také kroměřížské gymnázium, kde v této době působil mimo jiné i autor četných historických pojednání František Robenek (1888–1938), Zemkovo myšlenkové a profesní směřování nepochybně upevnilo. V gymnazijních škamnách v Kroměříži se Zemek poznal např. s Janem Bomberou (1914–2001),²³ s nímž později spolupracoval na práci o dějinách řádu piaristů v českých zemích. V témže ročníku studoval také pozdější papežský prelát Vojtěch Tkadlčík (1915–1997).²⁴

Po vykonání zkoušky dospělosti vedly kroky čerstvého abiturienta Zemka do hanácké metropole, která se stala jeho útočištěm po několik následujících let. V Olomouci se nechal zapsat ke studiu na Cyrilometodějské bohoslovecké fakultě, dědičce tradic v té době dávno již zrušené staré olomoucké univerzity. Na akademické půdě bohoslovecké fakulty se Zemek začal soustavněji zajímat o církevní dějiny.²⁵ Toto zaměření zřejmě výrazně ovlivnili tamější profesori, mezi něž patřili církevní dějepisci František Cinek (1888–1966)²⁶ či Augustin Alois Neumann (1891–1948).²⁷

Zastavme se ještě krátce nad pohnutkami, jež vlčnovského rodáka vedly ke studiu teologie. Josef Polišínský ve svých pamětech uvádí, že Zemek (podobně jako jeho generační druh Rudolf Zuber) studoval bohosloví jen proto, aby se stal v budoucnu archivářem.²⁸ Toto tvrzení však považuji za velmi zjednodušené a zavádějící, neboť k profesi archiváře bylo ve třicátých letech minulého století možné získat také jiné vzdělání – především na Státní archivní škole v Praze. Připomeňme, že i Zuber – mimo vzdělání teologické – studoval mezi lety 1937 a 1946 historii a germanistiku na Karlově univerzitě, kde pod vedením Karla Stloukala sepsal diplomovou práci na téma *Mladá léta kardinála Ditrichštejna*.²⁹ V odpovědi na otázku, proč se Zemek rozhodl ke studiu na teologické fakultě, lze odkázat především na poměry v jeho rodině, jež se tradičně hlásila k ideálům římskokatolictví.³⁰

Vraťme se zpět do Olomouce konce třicátých let. Situace se v této době pro olomouckou teologickou fakultu vyvíjela nepříznivým směrem. Již v říjnu 1938 byl studentům bohosloví oddálen termín řádného zápisu do studia, nekonaly se přednášky ani zkoušky. V listopadu 1939 byly v protektorátu Čechy a Morava uzavřeny všechny české vysoké školy, výjimkou nebyla ani olomoucká bohoslovecká fakulta. Uzavření tamějšího arcibiskupského semináře však bylo zčásti kompenzováno náhradními přednáškami u místních dominikánů a kapucínů. Metoděj Zemek dokončil svá teologická studia v létě 1940, 5. července téhož roku byl olomouckým arcibiskupem Prečanem vysvěcen na kněze a svou primumní mši pak odsloužil o dva dny později ve svém rodišti.³¹

Období druhé světové války Zemek prožil krátce jako kaplan na faře v Buchlovicích (1940–1942), posléze nalezl uplatnění v archivní službě – v kapitulním archivu v Olomouci, kde působil od září 1942 do září 1946. Zde se podílel především na katalogizaci fondů, soupisu prvotisků, starých tisků a rukopisů.³²

Konec světového konfliktu předznamenal znovuotevření vysokých škol v Československu. Naplnily se rovněž touhy po obnovení olomouckého vysokého učení, k němuž skutečně došlo na sklonku roku 1946. Obnovená olomoucká univerzita získala oficiální název „Univerzita Palackého“, téměř jako fénix z popela postupně vstaly její fakulty – bohoslovecká, filozofická a další. Metoděj Zemek se na tamní bohoslovecké fakultě mezi lety 1945 až 1946 připravoval na licenciát, závěrečnou státní zkoušku vykonal v červnu 1946, v roce 1947 obdržel doktorát teologie (ThDr.). V listopadu 1946 zároveň získal místo jako archivář Univerzity Palackého, kde setrval do závěru roku 1950.³³

Zemkovo akademické vzdělání nebylo utvářeno jen v Olomouci, ale v poválečných letech rovněž na Masarykově univerzitě v Brně, kde od roku 1946 studoval obecné dějiny u Josefa Macůrka (1901–1992). Studium historie dokončil v červnu 1949, kdy obdržel dok-

torát filosofie na základě úspěšně obhájené disertační práce *Olomoučtí jesuité a evropský východ v letech 1566–1648*. Na tomto místě je nesmírně důležité zmínit některé výraznější osobnosti – budoucí historiky a archiváře, s nimiž se Zemek během studia na Masarykově univerzitě setkával. Jedná se především o Františka Spurného (1927–2004),³⁴ Mojžíra Švábenského (1924–2002)³⁵ či Sášu Duškovou (1915–2002).³⁶ Spolupráce s těmito třemi se také přirozeně promítla do jeho budoucí redakční a publikační činnosti.³⁷

Se Švábenským a Duškovou se Zemek setkával rovněž v rámci tříletého archivního kurzu na Státní archivní škole, který byl v letech 1947–1950 realizován na Masarykově univerzitě v Brně.³⁸ Mezi učiteli brněnského běhu Státní archivní školy byly výrazné vědecké špičky – budoucím archivářům přednášeli Jindřich Šebánek (1901–1977), Václav Richter (1900–1970) či František Čáda (1895–1975).³⁹ Z dokumentů uložených v Archivu Univerzity Karlovy je zřejmé, že Zemek tehdy patřil k průměrným studentům oboru.⁴⁰ Studium archivnictví dokončil v červnu 1950 závěrečnou prací na téma *Zdikovy listiny*.⁴¹

Počátek let padesátých byl doslova krizovým mezníkem osobního i profesního života Metoděje Zemka. Doba utvářená všudypřítomnou stalinistickou ideologií byla nepřátelská vůči všemu církevnímu i vůči jednotlivým věřícím. Římskokatolický kněz byl komunistickým režimem jednoduše označen přívlaskem „persona non grata“. Těžké životní situaci se snažil Zemek vyhnout, jak dokládají jeho spletité osudy v této době. Krátce po absolvování Státní archivní školy Zemek demonstrativně vystoupil z římskokatolické církve, opustil olomoucký univerzitní archiv a k 1. lednu 1951 se přihlásil k dobrovolné pětiměsíční brigádě ve slévárně ČKD Stalingrad v Praze. Josef Polišenský ve svých pamětech poznamenává, že si Zemek odchodem k manuální práci chtěl vylepšit kádrový posudek, k této verzi se připojuje i další literatura.⁴² Zřejmě z formálních důvodů pak v březnu 1951 v Praze uzavřel civilní sňatek s Hanou roz. Trojanovou (*1930). Manželský svazek ovšem dlouho nevydržel – novomanželé spolu žili pouhých pět měsíců.⁴³

Po krátké pracovní zkušenosti v ČKD se Zemek vrátil k archivní činnosti a v červnu 1951 nastoupil místo vedoucího Zemědělsko-lesnického archivu ve Žďáru nad Sázavou. Na západní Moravě však působil pouhé dva roky, přestěhoval se do Brna a přijal práci v neďalekém Zemědělsko-lesnickém archivu v Bučovicích. V roce 1956 byly všechny zemědělsko-lesnické archivy začleněny do státních archivů, a proto se Zemek stal odborným archivářem Státního archivu v Brně. V Brně pak působil do konce padesátých let, získal zde další zkušenosti, především při zpracovávání fondů velkostatků. Byl tu však rovněž předmětem neustálých pracovních prověrek, dokud nebyl roku 1959 srozuměn, že by měl instituci opustit. V listopadu téhož roku se proto přihlásil o volné místo ve dvou okresních archivech – ve Slaném a v Mikulově. Druhá varianta nakonec zvítězila, k 1. lednu 1960 byl Zemek jmenován okresním archivářem v Mikulově. Z archivu se o půl roku později v důsledku správní reformy stala ústřední archivní instituce nově ustanoveného okresu Břeclav. Zemek se stal vedoucím archivu.⁴⁴

Skutečnost, že mikulovské začátky Metoděje Zemka nebyly snadné, je z literatury relativně známá. Archiv bez výraznějšího zázemí bylo nutné nejdříve vytvořit. Prvních pět let činnosti archivu zajišťovali dokonce pouze dva zaměstnanci – Zemek a Alena Zimáková (*1933).⁴⁵ Zemek pro archiv brzy získal vhodné prostory a společně s A. Zimákovou začali se svozem archiválií z místních národních výborů okresu. Archiv převzal rovněž městskou registraturu Mikulova. V roce 1967 byl Zemek jmenován prvním ředitelem okresního archivu.⁴⁶

Pod Zemkovým vedením archiv v Mikulově skutečně vzkvétal, k vlastní archivní funkci instituce se v průběhu šedesátých let připojovaly další – popularizační, vědecká i společenská. V roce 1965 Zemek připravil do tisku první ročenku archivu, která se po zralé úvaze

stala „nultým ročníkem“ vlastivědného časopisu Jižní Morava, vycházejícího do dnešních dnů.⁴⁷ Vedle vydávání Jižní Moravy vznikla v Mikulově roku 1969 tradice tzv. mikulovských symposií. Příspěvky, které na těchto odborných pracovních setkáních zazněly, byly posléze publikovány v samostatných sbornících. Mikulovský archiv proto plnil nejen odborně-spoločenskou funkci jakožto organizátor symposií, ale také funkci ediční a publikační. Připomeňme, že v šedesátých letech se Zemek podruhé oženil – manželka Ludmila, roz. Horáková mu pak téměř do konce života pomáhala i s jeho odbornou prací.⁴⁸

Vedoucí pozice v mikulovském archivu nebyla Zemkovi překážkou, aby si i nadále doplňoval kvalifikaci. V roce 1966 se stal kandidátem historických věd (CSc.) na základě úspěšné obhajoby disertační práce na Univerzitě Palackého v Olomouci. Z kandidátské práce na téma *Lucká provincie a lucké pole* vzešla o šest let později monografie, přinášející doposud nejucelenější pohled na problematiku moravsko-slovenského pomezí v 10.–13. století, byť s řadou faktografických a interpretačních kontroverzí.⁴⁹ Zajímavé je, že Zemek v téže knize uvádí v seznamu literatury svůj text *Vývoj olomoucké kapituly v době předhusitské* z roku 1968 jakožto habilitační práci.⁵⁰ Udělení venia docendi Zemek zřejmě chápal jako obvyklý profesní postup historika o stupeň výše, narážel však na skutečnost, že na akademické půdě nepřednášel, a tedy že mu k dosažení cíle chyběla pedagogická praxe. Kvůli nemožnosti habilitovat se Zemek nepochybně pociťoval jistou dávku hořkosti.⁵¹

Zajímavou epizodou v životě Metoděje Zemka byl rok 1968, o němž se poprvé podrobněji zmínil Jan Zemek ve své bakalářské práci. V den okupace Československa (21. srpna 1968) Zemek vycestoval za státní hranici do Rakouska, kde vyčkával následujících čtrnáct dní, než se opět vrátil zpět. V pozdějších letech hájil tento výjezd jako badatelský, aby využil studia zahraničních archiválií, neboť se obával budoucího omezení mezinárodních styků. Jan Zemek ovšem předpokládá, že Zemek uvažoval v srpnu 1968 o emigraci, ale nakonec se rozhodl k návratu.⁵²

Zemkův dvoutýdenní rakouský pobyt v roce 1968 byl později jednou z příčin, proč se o mikulovského archiváře zajímala Státní bezpečnost. Jak již zjistil Jan Zemek a jak dokládají i příslušné záznamy seznamů spolupracovníků StB, Metoděj Zemek byl veden jako „tajný spolupracovník – agent“ s krycím jménem Leoš.⁵³ Vzhledem k tomu, že spisy vedené na M. Zemka byly skartovány, nelze k jeho registraci uvést bližší podrobnosti ani ji podrobit kritické analýze. Skutečností však zůstává, že Zemek v sedmdesátých a osmdesátých letech průměrně dvakrát ročně cestoval do zahraničí.⁵⁴ Těchto cest využíval především ke studiu archivních pramenů, teoreticky vzato ovšem mohly mít i skryté poslání. Dokud však nebudeme mít relevantní dokumenty, nelze o Zemkově registraci ve svazcích StB učinit žádný jednoznačný závěr.

Zemkovo působení v pozici ředitele mikulovského archivu končí rokem 1980, kdy ve svých pětadesáti letech odchází do penze. Dvacet let činorodé práce v Mikulově přineslo své plody – ročně vycházel svazek Jižní Moravy i sborník příspěvků z mikulovských symposií. Emil Kordiovský, který Zemka v ředitelské funkci vystřídal, hovoří o tom, že tehdy nasedl „do rozjetého vlaku“ – nastoupil do čela archivu, jehož rozsáhlé aktivity již byly prakticky rutinní.⁵⁵ Zemek se však po roce 1980 nedistancoval od mikulovského archivu – aktivně se účastnil mikulovských symposií, ještě do roku 1988 působil jako výkonný či odpovědný redaktor Jižní Moravy a až do své smrti zůstal členem redakční rady časopisu.⁵⁶

Na přelomu osmdesátých a devadesátých let minulého století provázely Metoděje Zemka zdravotní problémy, v listopadu 1991 pak zemřela jeho druhá manželka Ludmila. Podle Josefa Polišenského vzápětí zahořkl a opadly do té doby vzájemné přátelské styky.⁵⁷ Zároveň tehdy Zemek zatoužil vrátit se do římskokatolické církve a duchovního stavu.⁵⁸ V posledních letech života pobýval častěji v augustiniánském klášteře v dolnorakouském Klosterneubur-

gu, kde kromě modliteb věnoval prostor i studiu církevních dějin. Po několika konzultacích s brněnským biskupem Vojtěchem Cikrlem požádal Zemek papeže Jana Pavla II. o udělení milosti a povolení návratu ke kněžské službě. Papežský dispens pak skutečně obdržel nedlouho před smrtí v březnu 1995. V následujících měsících působil – dokud mu to zdravotní stav dovoloval – v kostele Panny Marie Pomocnice v Brně-Žabovřeskách. Metoděj Zemek zemřel 18. října 1996 v brněnské nemocnici, pohřben byl na tamním ústředním hřbitově.⁵⁹

Slovácko v díle Metoděje Zemka

Na základě dostupných bibliografických soupisů lze Metoděje Zemka označit především za historika regionálních dějin, v jeho badatelské činnosti je však neopomenutelný podíl církevně historických témat. Z hlediska teritoriálního se Zemek zaměřil postupně především na Olomouc (sídlo arcibiskupství), posléze na západní Moravu (Žďár nad Sázavou a okolí) a konečně na rodný kraj – Slovácko. Posledně zmíněnému územnímu celku proto věnujme na následujících řádcích alespoň stručné nastínění. Jelikož existují publikované bibliografické soupisy a také poměrně detailní pojednání z pera Františka Spurného,⁶⁰ zvolme pro náš text méně vyčerpávající, sumarizující přístup.

Máme-li Zemkovo odborné a popularizační dílo věnované Slovácku přehledně rozdělit, můžeme jmenovat tři hlavní oblasti: 1. historický místopis, 2. monografická zpracování dějin měst a vesnic, 3. jiné historické fenomény reflektující nejen regionální, ale i církevní či demografické aspekty.

Historický místopis v Zemkově díle jednoznačně převládá. S odstupem času dokonce můžeme říci, že jsou jeho místopisně založené texty faktograficky nejcennější. Významnou zásluhu má Zemek především na dvou rozsáhlých svazcích Vlastivědy moravské. Prvním z nich je *Břeclavsko* z roku 1969,⁶¹ druhým je *Uherskohradištsko* z roku 1982 (2. upravené vydání 1992). Zemkův autorský podíl na druhém titulu činí téměř polovinu díla, čítajícího bezmála 400 tiskových stran.⁶² Zemek (většinou s Josefem Kukulkou či Alenou Zimákovou) zpracoval také některé ze studijních příruček historického místopisu, které mezi šedesátými až osmdesátými lety minulého století vydávala Univerzita Palackého v Olomouci.⁶³

Z monograficky zpracovaných dějin měst a obcí Slovácka pak připomeňme především Zemkův rodný Vlčnov, dále Uherský Brod, Uherské Hradiště či Břeclav. Jedná se především o publikace redigované Zemkem, který přispěl i některými kapitolami (především k období středověku a raného novověku). Seznam dějin obcí, které byly za Zemkovy redakce zpracovány uceleněji či spíše populárněji, je ovšem mimořádně dlouhý.

Do třetího „slováckého“ okruhu lze zařadit několik různorodých témat – např. problematiku dějin dějepiscectví,⁶⁴ osobnost J. A. Komenského reflektovanou v monografii o dějinách Nivnice (1992) či minulost jezuitské koleje v Uherském Hradišti.⁶⁵ Autorský podíl má Zemek také v rozsáhlé, byť nepřesnostmi opředené publikaci o fenoménu jízdy králů na jižní Moravě.⁶⁶ Existuje rovněž řada čistě populárně koncipovaných publikací, které Zemek z valné většiny zpracoval redakčně.⁶⁷

Místo Metoděje Zemka v soudobé historiografii

Věnujme nyní pozornost významu Metoděje Zemka pro soudobou českou/československou historiografii. Pročítáme-li texty, jež jsou vlčnovskému rodákovi věnovány, zjišťujeme, že pojednávají téměř výhradně o jeho životních osudech, publikační činnosti, případně se jedná o biografii v kontextu „archivář a jeho doba“. Citelně ovšem chybí alespoň přibližné uchopení tématu v ohledu místa (významu) historika v soudobé historiografii. Je zajímavé,

že Kutnarovy a Markovy *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepiscetví Zemka* vůbec nezmiňují.⁶⁸

Jméno Metoděje Zemka přežívá především mezi v současnosti nejstarší generací badatelů v pozitivně laděných legendách, či naopak odsudcích ve vyložené negativním smyslu. Domnívám se, že v dnešním historickém bádání převažuje ona druhá varianta. Jistou roli v aktuálně negativním náhledu Zemka ovšem může mít stále se zvyšující kontrola vědeckého bádání. Recenzní řízení, dnes naprosto obvyklá procedura u odborných časopisů, dříve nebylo naprostou samozřejmostí. O to více je nutné poukázat na skutečnost, že Zemek publikoval své studie téměř výhradně v Jižní Moravě, tedy v jím redigovaném sborníku. Zároveň je zřejmé, že pokud vznikla kritická recenze na některou ze Zemkem redigovaných publikací, v Jižní Moravě se jistě neobjevila – ať už z přirozené úcty recenzenta vůči mikulovskému archiváři, či z jiných, kariéerně podmíněných příčin.

Pokud však máme hledat kladné stránky Zemkova odborného odkazu, nacházíme je především v činnosti organizační. Zemek oplýval výraznou organizační schopností, zmiňme jen vydávání sborníku *Jižní Morava* a dlouholeté konání mikulovských symposií, což vysoce hodnotil Josef Polišenský.⁶⁹ Ten také uvádí, že symposia měla ve svých počátcích „*spojovat české a zejména moravské historiky s historiky rakouskými*“, spatřuje zde tedy aspekt reálné mezinárodní spolupráce.⁷⁰ Po roce 1978 se ovšem podle téhož pisatele jednalo spíše o „*regionální shromáždění povýtce stranických historiků*“.⁷¹ U Polišenského a jeho vztahu k Zemkovi se ještě krátce zastavme. Z pohledu historického a institucionálního vývoje novodobé české historiografie je totiž zajímavá Polišenského zmínka o tom, že v Jižní Moravě nechával otisknout ty studie a články, které „*nechtěl dát do Československého časopisu historického*“.⁷² Regionální sborník redigovaný Zemkem tedy získával hodnotné texty od jednoho z nejvýraznějších poválečných československých historiků. Polišenský ve svých pamětech vykresluje Zemka jakožto „*výtečného historika následovaného zlým osudem*“, hodnotí jej tedy kladně.⁷³ Zároveň ovšem srovnává Zemka s jeho generačním druhem Zuberem – zatímco Zemek publikoval výrazněji, Zuber byl dle Polišenského „*jako historik daleko uvážlivější*“.⁷⁴

Existují ovšem výrazně zápornější názory na Zemkův životní odkaz. Miroslav Svoboda např. v předmluvě k nedávno vydaným dějinám Mikulova uvádí, že Zemek měl „*diskutabilní odbornou erudici*“.⁷⁵ S tímto tvrzením ovšem nemohu souhlasit, neboť erudice (u Zemka přinejmenším v podobě Státní archivní školy)⁷⁶ neměla společného jmenovatele s takzvanou akribií, jež byla skutečným negativem Zemkovy badatelské práce. Častá Zemkova snaha o odbornou interpretaci témat z oboru dějin umění či dějin architektury očividně neslavila mnoho úspěchů. V případě textu doplňujícího obrazovou publikaci *Jižní Morava* jej za to výrazně kritizoval historik umění Jan Sedlák na stránkách *Vlastivědného věstníku moravského*.⁷⁷ Týž recenzent zároveň podotkl, že v případě popularizační práce je předpokladem „*výběr nejdůležitějších údajů podaných přístupnou formou, avšak na soudobém stupni poznání, bez zastaralých názorů, chyb a mezer. Bohužel tomuto základnímu požadavku Zemkova kniha nevyhověla a nabízí početné obci zájemců zkreslená, nepravdivá fakta, a to v míře, na jejíž úplné postižení by bylo třeba disponovat několikanásobně větší recenzní plochou*“.⁷⁸

Kontroverze a kritické reakce kolegů vzbudila v době vydání také Zemkova práce na regestech listin uložených ve vaduzských archivech. Regesta byla pouze přípravným materiálem pro budoucí edici listin v originálním jazyce (němčině či latině) a českém překladu. Knižní edici lichtenštejnských listin pak Zemek společně s dalšími spolupracovníky připravil do tisku v roce 1993. Publikace je ovšem zatížena typickým neduhem Zemkovy práce – chvatem, absencí kontroly. Výmluvně to dokládá recenze Jaroslava Mezníka otištěná na stránkách *Českého časopisu historického*, který edici zasazuje do širšího kontextu mo-

derní ediční praxe (opomeňme součet nesrovnalostí, které v edici recenzent našel): „*Současným editorům středověkých listin se někdy vyčítá, že chtějí být příliš dokonalí i úplní a že tento jejich perfekcionalismus zavinuje zdoluhavou přípravu a tím i nákladnost edic. Recenzovaná edice je příkladem opačného posunu: přílišný chvat se odrazil v řadě nedostatků, které by se v edicích objevovat neměly.*“⁷⁹ Na druhou stranu však Mezník dodal pozitivní atribut recenzovaného díla: „*Sama skutečnost, že historikové a vlastivědní pracovníci mají k dispozici texty listin, které byly pro ně posud nepřístupné, je nepochybně cenná.*“⁸⁰ Dodejme však, že tiskem vydaná edice se výrazně prodražila, protože musela být sázena nadvakrát kvůli výrazným faktografickým nepřesnostem.⁸¹ Ani ve druhé verzi se však nepodařilo množství kontroverzí eliminovat, jak dokládá mimo jiné i Jaroslav Mezník.

Shrneme-li výše uvedené, zjišťujeme, že Zemek se ve svých pracích často dopouštěl řady nepřesností či vyložených omylů. Svou roli zde hrálo několik faktorů – pracovní vytížení a větší důraz na kvantitu než na kvalitu. Zemek tak výrazně připomíná svého univerzitního učitele Augustina Aloise Neumanna, známého četnými polemikami napříč historiografickým spektrem, o jehož textech se mnohdy tvrdí, že jsou výrazně limitovány „*prací v chvatu, úspěchaností a nehotovostí*“.⁸²

Závěr

V příspěvku jsme nastínili, že v současném bádání je nutné mnohé ze Zemkových textů reflektovat s rezervou. Nemůžeme však dílo Metoděje Zemka jednoznačně zavrhnout. Přestože je jeho badatelský odkaz označován za celkově nedokonalý, na straně druhé může posloužit jako vzor současným i budoucím – jakým způsobem by historiografie kráčet nemusela. Předkládaný text si nečinil nároky objevit doposud neznámé skutečnosti či komplexně a s kritickým nadhledem zhodnotit veškeré Zemkovo odborné dílo. Představil však i některé nové náhledy na tuto rozporuplnou osobnost, jež mohou být posléze rozvíjeny dalšími směry.

Závěrem ještě nahlédnutí do archivních pramenů. Je zajímavé, jak výstižně znějí slova předního českého historika a paleografa Zdeňka Kristena, který již v roce 1950 hodnotil Zemkovu závěrečnou práci ve Státní archivní škole: „*Zemkova práce svědčí o velké pílí i o zaujetí pro zvolené thema. Je jí sice na újmu chvatné konečné zpracování, které se projevuje jako po stránce vnější úpravy, tak i stilistické.*“⁸³

Poznámky:

- 1 Studie vznikla v rámci projektu Filozofické fakulty Univerzity Palackého „Společnost v historickém vývoji od středověku po moderní věk II.“ (IGA_FF_2016_037), díky úcelové podpoře na specifický vysokoškolský výzkum udělené roku 2016 Univerzitě Palackého v Olomouci Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR.
- 2 Tedy pravděpodobně Nivnice, v minulosti byly uváděny též Uherský Brod či Komňa. Již od smrti Komenského byl v prostoru českých zemí veden táhnoucí se historiografický spor, jenž doposud nenalezl jednoznačného rozřešení.
- 3 Máme na mysli především profesionální historiky a archiváře, kteří Metoděje Zemka osobně znali, případně s ním spolupracovali na odborné úrovni (řazeno abecedně). Č o u p e k, Jiří. PhDr. Metoděj Zemek, CSc., jubilující. *Slovácko* 32, 1990, s. 140; Týž. Úvodem. In: *Knihy o Redutě*. Velehrad: Ottobře 12, 2001, s. 20–18; H o f f m a n n o v á, Jaroslava a P r a ž á k o v á, Jana. *Biografický slovník archivářů českých zemí*. Praha: Libri, 2000, s. 729; K a š o b o v á, Marie. Připomínáme... In: *Jižní Morava* 51, 2015, sv. 54, s. 472; K o r d i o v s k ý, Emil. Metoděj Zemek pětasedmdesátiletý. In: *Jižní Morava* 26, 1990, sv. 29, s. 321–323; Týž. Metoděj Zemek

- osmdesátiletý. *Malovaný kraj* 31, 1995, č. 1, s. 33; Týž. Osmdesátiny dr. Metoděje Zemka. In: *Jižní Morava* 31, 1995, sv. 34, s. 297–298; Týž. Za PhDr. et ThDr. Metodějem Zemkem, CSc. In: *Jižní Morava* 33, sv. 36, 1997, s. 265–268; Týž. Padesát ročníků časopisu Jižní Morava. In: *Jižní Morava* 50, 2014, sv. 53, s. 5–11; P a r m a, Tomáš. ThDr. PhDr. Metoděj Zemek, CSc. In: *Cytilometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci v letech 1990–2010: 20 let od jejího obnovení: sborník*. Velehrad: Historická společnost Starý Velehrad, 2010, s. 237; S k u t i l, Jan. Ocenění životního díla PhDr. Metoděje Zemka, CSc. In: *Jižní Morava* 21, 1985, sv. 24, s. 323–338; S p u r n ý František. Šedesát pět let PhDr. Metoděje Zemka, CSc. In: *Jižní Morava* 16, 1980, sv. 16, s. 259–264; S v o b o d a, Miroslav. Jihomoravský archivář Metoděj Zemek. In: *Archiváři ve XX. století: sborník příspěvků z konference uspořádané ve dnech 18. – 19. září 2001 v Jindřichově Hradci*. Jindřichův Hradec: Státní okresní archiv, 2002, s. 134–136; Š t a r h a, Ivan. 65 let PhDr. Metoděje Zemka. *Archivní časopis* 30, 1980, č. 2, s. 110–112; Týž. In memoriam ThDr. et PhDr. Metoděje Zemka, CSc. *Archivní časopis* 47, 1997, č. 1, s. 35–36.
- 4 P i n k a v a, J. Životní jubileum historika a vlastivědce. *Hanácké noviny* 6, č. 6, 14. 1. 1995, příloha Na neděli, s. 8; Týž. Za Metodějem Zemkem, knězem a historikem. *Hanácké noviny* 7, č. 137, 16. 11. 1996, s. 10; Č e r v i n k a, Arnošt. *Významné osobnosti Arcibiskupského gymnázia v Kroměříži*. Kroměříž: Arcibiskupské gymnázium, 2007, s. 24; Týž. *Významné osobnosti Arcibiskupského gymnázia v Kroměříži*. 2. rozšířené vyd. Kroměříž: Arcibiskupské gymnázium, 2011, s. 31–32.
 - 5 Z e m e k, Jan. *Metoděj Zemek (1915–1996). Nástin života a díla*. Olomouc 2009 (nepublikovaná bakalářská diplomová práce, vedoucí doc. PhDr. Karel Konečný, CSc.). Autor bohužel ve své kvalifikační práci nezmiňuje, v jakém příbuzenském vztahu se nachází vůči sledované osobnosti – Metoději Zemkovi.
 - 6 Ve své magisterské diplomové práci Jan Zemek propojil vzhledem ke své studijní kombinaci aspekty geografické a církevně historické. Srov. Z e m e k, Jan. *Geografická charakteristika římskokatolické církve – Děkanát Uherský Brod*. Olomouc 2011 (nepublikovaná magisterská diplomová práce).
 - 7 B l a ž e k, Libor. Archivář. Příklad Metoděje Zemka, Mojmíra Švábenského a Antonína Ševčíka. In: Fasora, Lukáš et al. *Člověk na Moravě ve druhé polovině 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2011, s. 219–240, především s. 225–231.
 - 8 C h m e l a, Tomáš. Problematika hranice českého a uherského státu v 10. – 13. století v kontextu práce Metoděje Zemka. *Historická geografie* 34, 2007, č. 2, s. 429–432.
 - 9 H r d l i č k a, Radovan. *Metoděj Zemek – publikační činnost zaměřená na církevní dějiny*. Brno 2012 (nepublikovaná bakalářská diplomová práce, vedoucí PhDr. Jiřina Štouračová).
 - 10 M i t á č e k, Jiří. „Campus Lucsko“ – proměny jedné otázky. In: Galuška, Luděk, Kouřil, Pavel a Mitáček, Jiří, eds. *Východní Morava v 10. až 14. století*. Brno: Moravské zemské muzeum, 2008, s. 155–167. Naposledy téma nastínil v úvodní přednášce nedávného 30. komeniologického kolokvia v Uherském Brodě 12. října 2016 (rukopis přednášky bohužel momentálně není k dispozici).
 - 11 Státní okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově, fond PhDr. Metoděj Zemek, CSc.
 - 12 Informace o přibližném obsahu a rozsahu fondu sdělil PhDr. Emil Kordiovský dne 27. září 2016.
 - 13 Archiv dějin Univerzity Karlovy, fond Státní archivní škola.
 - 14 Státní okresní archiv v Kroměříži, fond Arcibiskupské gymnázium Kroměříž; Moravský zemský archiv v Brně, fond B 358, především kart. 35; Archiv UP, fond Rektorát, inv. č. 2 107, Personální spisy.
 - 15 K rozhovoru došlo dne 23. 11. 2015 na půdě Katedry historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Záznam rozhovoru uložen v archivu autora.
 - 16 K rozhovoru došlo 27. září 2016 v sídle Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně. Záznam rozhovoru uložen v archivu autora.
 - 17 K rozhovoru došlo 20. září 2016 v Knihovně Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně. Záznam rozhovoru uložen v archivu autora.
 - 18 Existují tři bibliografické soupisy, vzhledem k širokému tematickému záběru M. Zemka však zřejmě nejsou zcela kompletní. Z i m á k o v á, Alena a Š t a r h a, Ivan. Bibliografie prací PhDr. Metoděje Zemka, CSc. In: *Jižní Morava* 16, 1980, sv. 16, s. 264–271 [do roku 1979];

- Z e m k o v á, Ludmila. Seznam prací a článků Metoděje Zemka v letech 1980–1985. In: *Jižní Morava* 21, 1985, sv. 24, s. 337–338; Bibliografie Zemkových prací za léta 1985–1989. In: *Jižní Morava* 26, 1990, sv. 29, s. 322–323.
- 19 K a l i s t a, Zdeněk. *Po proudu života. Díl 2*. Brno: Atlantis, 1996; P o l i š e n s k ý, Josef. *Historik v měnicím se světě*. Praha: Univerzita Karlova, 2001. 351 s.; T r a p l, Miloš. *Můj život s historií*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014. 230 s.
- 20 Srovnej Z e m e k, Metoděj a kol. *Vlčnov: dějiny slovácké dědiny*. Brno: Blok, 1966, s. 220; Z e m e k, Jan. c. d., s. 7.
- 21 Z e m e k, Jan. c. d., s. 7–8.
- 22 Srovnej Z e m e k, Jan. c. d., s. 11; B l a ž e k, Libor. c. d., s. 225.
- 23 K osobnosti Jana Bombera blíže viz K r a j č o v á, J. Jan Bombera. In: Bombera, Jan et al. *Tři sta let piaristů v Jeseníkách*. Moravský Beroun: Moravská expedice, 2001, s. 53–59. Srovnej Z e m e k, Jan. c. d., s. 10–11.
- 24 K osobnosti msgr. Tkaldčika viz P o j s l, Miloslav. *Mons. prof. ThDr. Vojtěch Tkaldčík*. In: *Cyriometodějská teologická fakulta Univerzity Palackého v Olomouci v letech 1990–2010: 20 let od jejího obnovení: sborník*. Velehrad: Historická společnost Starý Velehrad, 2010, s. 235.
- 25 Radovan Hrdlička ve své bakalářské práci uvádí, že Zemka „inspiroval k prvotnímu vědeckému bádání“ Josef Vašica. Činí tak ovšem bez uvedení zdroje. Srovnej H r d l i č k a, Radovan. c. d., s. 9.
- 26 O Františku Cinkovi a jeho literárním odkazu blíže viz H a n u š, Jiří. *Malý slovník osobností českého katolicismu 20. století s antologií textů*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2005, s. 23–24; Š m í d, Marek. *Mons. prof. ThDr. František Cinek a jeho dílo K náboženské otázce v prvních letech naší samostatnosti 1918–1925*. In: Marek, Pavel a kol. *Historik a jeho dílo: kniha věnovaná 80. výročí narození prof. PhDr. Miloše Trapla, CSc.* Olomouc: Univerzita Palackého, 2015, s. 206–215.
- 27 K osobnosti Augustina Aloise Neumanna blíže viz P o j s l, Miloslav. Augustin Alois Neumann (1891–1948). *Dějiny a současnost* 13, 1991, č. 6, s. 63; Z a o r a l, Roman. Augustin Alois Neumann, 1891–1948. In: Barteček, Ivo, ed. *Historiografie Moravy a Slezska. Svazek 1*. Olomouc: Univerzita Palackého, Filozofická fakulta, katedra historie, 2001, s. 119–137; M l a t ě k, Karel. Po stopách Augusta Aloise Neumanna (Několik poznámek k dílu). In: Hanák, Jaromír, ed. *Muzeum Brněnska: sborník 2009*. Předkláštěří: Muzeum Brněnska, 2009, s. 79–88.
- 28 P o l i š e n s k ý, Josef. c. d., s. 177, 307.
- 29 Srovnej K r á l o v á, Lenka. Rudolf Zuber – život moravského historika. In: Bek, Pavel et al. *Studia iuvenilia MMIII: sborník studentských prací*. Ostrava: Filozofická fakulta Ostravské univerzity, 2004, s. 175–190, zde s. 176–177.
- 30 Srovnej Z e m e k, Jan. c. d., s. 8; B l a ž e k, Libor. c. d., s. 225.
- 31 Z e m e k, Jan. c. d., s. 12–13.
- 32 Z e m e k, Jan. c. d., s. 13; B l a ž e k, Libor. c. d., s. 226.
- 33 Z e m e k, Jan. c. d., s. 14.
- 34 Ke Spurnému nejnověji H a r a š t o v á, Zuzana. František Spurný – čarodějný učen a inkvizitor v jedné osobě. *Vlastivědný věstník moravský* 65, 2013, č. 4, s. 347–36; Táž. František Spurný jak ho znáte i neznáte. In: Jarmarová, Hana, ed. *Sborník Státního okresního archivu Šumperk*. Č. 6. Šumperk: Zemský archiv v Opavě, Státní okresní archiv Šumperk, 2013, s. 12–18.
- 35 Ke Švábenskému blíže viz V á l k a, Josef. Archivář a historik Mojmír Švábenský. In: *Jižní Morava* 26, 1990, sv. 29, s. 325–327; B l a ž e k, Libor. Archivář. Příklad Metoděje Zemka, Mojmíra Švábenského a Antonína Ševčíka. In: Fasora, Lukáš et al. *Člověk na Moravě ve druhé polovině 20. století*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2011, s. 219–240 (především s. 231–235); B u r á ň o v á, Dagmar. Archivář Mojmír Švábenský (18. 5. 1924 – 22. 5. 2002). In: Krafl, Pavel, ed. *Almanach medievisty-editora*. Praha: Historický ústav, 2011, s. 113–115.
- 36 K Duškové viz H l a v á č e k, Ivan. Profesorka Sáša Dušková zemřela. In: Hlaváček, Ivan. *O mých předchůdcích i současnicích: soubor studií k dějinám archivnictví, historiografie a pomocných věd historických*. Praha: Národní archiv, 2011, s. 354–355; M e z n í k, Jaroslav. Odešla profesorka Sáša Dušková. *Časopis Matice moravské* 121, 2002, č. 2, s. 617–620; V a š k ů, Vladimír. Za profesorkou Sášou Duškovou. *Český časopis historický* 100, 2002, č. 4, s. 982–984.
- 37 Z e m e k, Jan. c. d., s. 14–15.

- 38 Oficiální název kurzu zněl „Archivní studium 1947/50 při Masarykově universitě v Brně“. Archiv dějin Univerzity Karlovy, fond Státní archivní škola, inv. č. 622.
- 39 Srovnej Skutil, Jan. c. d., s. 329.
- 40 Archiv dějin Univerzity Karlovy, fond Státní archivní škola, inv. č. 637, 638, 639.
- 41 Referenty (tj. oponenty) Zemkovy závěrečné práce byli Zdeněk Kristen a Jindřich Šebánek. Archiv dějin Univerzity Karlovy, fond Státní archivní škola, inv. č. 627.
- 42 Polišenský, Josef. c. d., s. 307.
- 43 Blažek, Libor. c. d., s. 226. Někteří autoři uvádějí opačnou variantu, tedy že zájem o ženu byl předpokladem k laicizaci. Tuto verzi však dle mého názoru popírá fakt, že se Zemek po smrti své druhé manželky (1991) rozhodl k návratu do církve.
- 44 Zemek, Jan. c. d., s. 20–21; Blažek, Libor. c. d., s. 227–228. Hamerníková, Anna. Z činnosti Zemědělsko-lesnického archivu v Bučovicích. In: Smutná, Kateřina a Štarha, Ivan, eds. *150 let Státního oblastního archivu v Brně: sborník příspěvků k historii ústavu*. Brno: St. oblastní archiv, 1989, s. 105–114, zde s. 113; Zorlová, Marie. Zemědělsko-lesnické archivy v bývalém Jihlavském kraji. In: Tamtéz, s. 191–244, zde s. 215–221.
- 45 K Aleně Zimákové blíže viz Hoffmannová, Jaroslava a Pražáková, Jana. c. d., s. 800.
- 46 Zemek, Jan. c. d., s. 24–27; Blažek, Libor. c. d., s. 228.
- 47 O vzniku Jižní Moravy a Zemkově jednání s představiteli ONV v Břeclavi blíže viz Trapl, Miloš. c. d., s. 105; Zemek, Jan. c. d., s. 30.
- 48 Ke sňatku došlo 21. června 1963. Srovnej Zemek, Jan. c. d., s. 22; rozhovor s prof. Milošem Traplem z 23. listopadu 2015.
- 49 Zemek, Metoděj. *Moravsko-uherská hranice v 10. až 13. století: (příspěvek k nejstarším dějinám Moravy)*. Brno: Musejní spolek, 1972. Srovnej Mitáček, Jiří. c. d., s. 157.
- 50 Zemek, Metoděj. c. d., s. 120.
- 51 O hořkosti se zmiňuje rovněž Emil Kordiovský. Rozhovor ze dne 27. září 2016.
- 52 Zemek, Jan. c. d., s. 27–28.
- 53 Tamtéz, s. 28; Cibulka, Petr. *Cibulkovy seznamy spolupracovníků StB. 1. díl, Kompletní seznam spolupracovníků StB*. Olomouc: Votobia, 1999, s. 146.
- 54 Na tuto skutečnost upozorňuje např. Emil Kordiovský. Rozhovor ze dne 27. září 2016.
- 55 Tamtéz.
- 56 Padesát ročníků časopisu Jižní Morava. In: *Jižní Morava* 50, 2014, sv. 53, s. 5–9, zde s. 5.
- 57 Polišenský, Josef. c. d., s. 308. Podobně o Zemkových posledních letech života hovořil i profesor Miloš Trapl. Rozhovor ze dne 23. listopadu 2015.
- 58 Libor Blažek usuzuje, že Zemek hodlal ulehčit svému svědomí, neboť v padesátých letech obětoval víru ve prospěch své kariéry. Srovnej Blažek, Libor. c. d., s. 231.
- 59 Zemek, Jan. c. d., s. 41–44; Blažek, Libor. c. d., s. 231.
- 60 Spurný, František. c. d., s. 259–264.
- 61 Zemek, Metoděj. Břeclavsko po roce 1938 do současnosti. In: Nekuda, Vladimír, ed. *Břeclavsko*. Brno: Musejní spolek, 1969, s. 179–194. Vlastivěda moravská; sv. 61.; Týž. Zemědělství. In: Tamtéz, s. 195–203; Týž. Školství. In: Tamtéz, s. 271–282; Týž. Divadlo. In: Tamtéz, s. 291–294; Týž. Vývoj církevní struktury. In: Tamtéz, s. 331–334; Zemek, Metoděj a Zimáková, Alena a kol. Jednotlivé obce. In: Tamtéz, s. 335–669.
- 62 Zemek, Metoděj. Místopis jednotlivých obcí. In: Nekuda, Vladimír, ed. *Uherskohradištsko*. Brno: Muzejní a vlastivědná společnost, 1992, s. 427–825. Vlastivěda moravská; sv. 63.
- 63 Např. Zemek, Metoděj a Zimáková, Alena. *Místopis Břeclavska 1848–1960*. Olomouc: Kabinet regionálních dějin, 1966. V díle je psáno, že je „určeno pro učitele v oblasti a posluchače“, vyšlo nákladem 300 výtisků.
- 64 Zemek, Metoděj. Piaristické dějepiscství v našich zemích se zřetelem k jižní Moravě. In: *Kulturně historické styky jižní Moravy: XX. Mikulovské sympozium 24. – 25. října 1990*. Mikulov: Okresní archiv Břeclav se sídlem v Mikulově, 1991, s. 33–44; Zemek, Metoděj. Bartoškova kronika města Uherského Brodu. In: *Příspěvky ke starší literatuře na Moravě*. Blansko: Okresní archiv, 1964, s. 35–39. K Bartoškově kronice blíže viz Rajchl, Rostislav. Bartoškova kronika z hlediska astronomie a geofyziky. *Malovaný kraj* 40, 2004, č. 6, s. 11; Týž. Bartoškova kronika z hlediska meteorologie. *Malovaný kraj* 41, 2005, č. 1, s. 27; Týž. Měření času a Bartoškova

- kronika. *Malovaný kraj* 41, 2005, č. 2, s. 26–27; Z e m e k, Petr. Bartošková kronika znovu na scéně. *Malovaný kraj* 40, 2004, č. 5, s. 7, úvodní studie.
- 65 Z e m e k, Metoděj. *Dějiny jezuitské koleje v Uherském Hradišti. K 300tému výročí koleje*. Olomouc 1946 (tištěný strojepis); Týž. *Dějiny jezuitské koleje v Uherském Hradišti*. In: *Kniha o Redutě*. Velehrad: Ottobře 12, 2001, s. 20–238.
- 66 F r o l e c, Václav a kol. *Jízda králů: lidový obřad, hra, slavnost*. Praha: TEPS, 1990. Kapitoly: Uprkova jízda králů, s. 82–83; Z historické paměti Doloplat, s. 88–89; Z historické paměti Hluku, s. 94–95; Z historické paměti Vlčnova, s. 114–119.
- 67 Z e m e k, Metoděj. *Jižní Morava: krajina, historie, umělecké památky*. Praha: Orbis, 1977. 304 s.; Z e m e k, Metoděj a Z i m á k o v á, Alena. *Mikulov*. Břeclav – Brno 1973; M i k u l i c a, Vladimír, Š l a n c a r, Josef a Z e m e k, Metoděj. *Břeclavsko*. Martin: Osveta, 1980 (text k obrazové publikaci); Z e m e k, M. a kol. Tomeček, J. *Mikulov: památkové rezervace*. Praha – Brno 1983 (kapitola Perla jižní Moravy, s. 7–14); Z e m e k, Metoděj, Š i m o n č i č, Jozef a R i a b i č, Ivan. *Ej vínečko, víno: (Západné Slovensko, jihovýchodní Morava)*. Martin: Osveta, 1986. nestr.
- 68 A s i c e a n i v jednom ze tří vydání tohoto díla.
- 69 P o l i š e n s k ý, Josef. c. d., s. 248, 308.
- 70 Tamtéž, s. 308.
- 71 Tamtéž, s. 308.
- 72 Tamtéž, s. 308.
- 73 Tamtéž, s. 307.
- 74 Tamtéž, s. 308.
- 75 S v o b o d a, Miroslav. Úvod. In: Svoboda, Miroslav a kol. *Mikulov*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2013, s. 7–10.
- 76 Dle archivních pramenů je patrné, že Zemek patřil mezi průměrné studenty archivního studia.
- 77 S e d l á k, Jan (rec.). *Jižní Morava. Krajina, historie, umělecké památky*. Sestavil a napsal PhDr. Metoděj Zemek, CSc. (...). *Vlastivědný věstník moravský* 29, 1977, č. 3, s. 358–359.
- 78 Tamtéž, s. 359.
- 79 M e z n í k, Jaroslav (rec.). Bistrický, Jan, Spurný, František, Václavek, Ludvík a Zemek, Metoděj. *Moravské a slezské listiny lichtenštejnského archivu ve Vaduzu [...]. Český časopis historický* 91, 1993, č. 3, s. 462–464, zde s. 464.
- 80 Tamtéž.
- 81 Rozhovor s Emilem Kordiovským ze dne 27. září 2016.
- 82 S r o v n e j Z a o r a l, Roman. c. d., s. 119–137, zde s. 122.
- 83 Archiv dějin Univerzity Karlovy, fond Státní archivní škola, inv. č. 628.

Bc. Lukáš F. P e l u n ě k (n. 1991), v současné době student magisterského studia historie na Filozofické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci. Zaměřuje se na dějiny dějepiscectví a příbuzných vědních oborů v českých zemích, dále na regionální dějiny Podřevnicka a Slovácka, výrazný prostor věnuje studium biografického charakteru.

Metoděj Zemek (1915–1996). Notes to The Portrait of Regional Historian and Archiver

A b s t r a c t

ThDr et PhDr Metoděj Zemek, Csc (15. 1. 1915, Vlčnov – 18. 10. 1996, Brno), a long-time director of the regional archive in Mikulov was one of the prominent regional historians in Moravia and Silesia in the second half of 20th century. In his vast professional and popularizing work the topics of regional and church history prevail, but because due to the quantity of his publishing activities there is no quite perfect bibliographical list. Many of his texts are accompanied by a number of formal and fact deficiencies and that is why his research work is simply often reject as a whole. But it is obvious that not only negative features but also positive ones be found in his activities. In 2015 it has been one hundred years since he was born and in 2016 it has been 20 years since he died. Both anniversaries mentioned above offered an obvious chance to look at Metoděj Zemek's lifetime work. Since there still is no larger

and, from the point of view of concept, steady study on his life and work, the article presents at least a concise outline of the topic which could inspire other opinions on his controversial personality. First part of the text deals with his approach, sources and literature, the second one explains sometimes his somewhat difficult and complex fate. Third part focuses on his professional work with respect to his native region – Moravian Slovakia. In the end there is a reflection on the place (importance) of the regional historian for contemporary Czech / Czechoslovak historiography.

Metoděj Zemek (1915–1996). Anmerkungen zum Porträt des Regionalhistorikers und Archivars

Z u s a m m e n f a s s u n g

ThDr. et PhDr. Metoděj Zemek, CSc. (15. 1. 1915, Vlčnov – 18. 10. 1996, Brno), langjähriger Direktor des Kreisarchivs Mikulov, zählte in der zweiten Hälfte des 20. Jahrhunderts zu den führenden Regionalhistorikern in Mähren und Schlesien. In Zemeks ausgedehnten Fachveröffentlichungen und in seinem populärwissenschaftlichem Werk überwiegen Themen aus den Bereichen Regional- und Kirchengeschichte; in Anbetracht des Umfangs seiner Publikationstätigkeit fehlt bislang leider eine wirklich vollständige bibliografische Auflistung. Viele seiner Texte werden von einer Reihe von formellen und faktografischen Mängeln begleitet, deshalb wird heute Zemeks Forschungsarbeit einfach pauschal abgelehnt. Jedoch ist sichtbar, dass in seinen Aktivitäten nicht nur negative, sondern auch positive Seiten zu finden sind. Seit Zemek Geburt verging 2015 ein Jahrhundert, im folgenden Jahr vergingen dann zwanzig Jahre nach seinem Tod. Das erwähnte doppelte Jubiläum bot die offenbare Gelegenheit für eine aktuelle Rückschau auf Metoděj Zemek und sein schöpferisches Lebenswerk. Da es bislang keine umfassende und konzeptionell konsolidierte Abhandlung über Zemeks Leben und Werk gibt, stellt der vorgelegte Beitrag zumindest einen kurzen Abriss des Themas vor, der zu weiteren Einblicken in diese kontroverse Persönlichkeit inspirieren könnte. Der erste Teil des Textes behandelt die gewählte Vorgehensweise, die Quellen und Literatur, der zweite Teil beleuchtet die oftmals komplizierten Lebensschicksale von Metoděj Zemek, der dritte Teil widmet sich seinen Fachveröffentlichungen in Hinblick auf Zemeks Heimat – die Mährische Slowakei, abschließend wurden Gedanken zur Bedeutung dieses Regionalhistorikers für die heutige tschechische/ tschechoslowakische Geschichtsschreibung aufgenommen.

Za profesorem Miloslavem Pojslem

V úterý 23. února letošního roku se v kostele českobratrské církve evangelické v Olomouci rozloučila rodina, přátelé, kolegové, žáci i široká akademická a odborná veřejnost s profesorem Cyrilometodějské teologické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci PhDr. Miloslavem Pojslem, který zemřel 16. února ve věku 70 let.

Miloslav Pojsl se narodil 8. května 1945 v Modré u Velehradu. Po ukončení Střední všeobecně vzdělávací školy ve Starém Městě odešel studovat na tehdejší Univerzitu J. E. Purkyně do Brna obor historie-archivnictví. Uvedené studium ukončil v roce 1969 a poté se rozhodl pokračovat ve vzdělávání na obnovené Cyrilometodějské fakultě v Olomouci. Následná „normalizace“ poměrů v tehdejší Československu však jeho životní osudy definitivně změnila. V roce 1971 ještě stihl obhájit disertační práci v Brně u profesora Jindřicha Šebánka, složit rigorózní zkoušku a získat doktorát filosofie. Teologická studia však již nedokončil a rozhodl se zůstat laikem.

V roce 1971 také nastoupil do Slovákého muzea v Uherském Hradišti, kde vztah nadřízených k jeho osobě a pracovnímu zařazení předurčil kádrový posudek z předchozích let. V zimě pracoval M. Pojsl v knihovně a v létě jako průvodce v Památníku Velké Moravy nebo v lapidáriu na Velehradě. Znalosti podzemí baziliky zúročil v roce 1974, kdy muzeum poprvé vydalo jeho *Románský Velehrad: průvodce vykopávkami pod velehradskou bazilikou*. Protože však další setrvávání ve Slovákém muzeu nemělo pro něj očekávanou perspektivu, odešel odsud se smíšenými pocity a 15. května 1974 nastoupil jako finanční plánovač do Lidového spotřebního družstva Jednota Olomouc. Teprve v roce 1977 se mu podařilo vrátit se ke svému oboru, kdy se stal odborným pracovníkem a vedoucím oddě-

lení evidence a dokumentace na Okresním středisku státní památkové péče a ochrany přírody v Olomouci.

Rodinné zázemí a prostředí historického Velehradu formovaly již od mládí Pojslovy osobní a později i vědecké zájmy. Už na studiích překvapoval vyučující a kolegy svými odbornými znalostmi a erudicí. Svoji první vědeckou práci, a to o hrobce markraběte Jindřicha Vladislava na Velehradě, publikoval ve sborníku *Slovácko 1968–1969*. Ve Slovákém muzeu také dokončil základní výzkum kamenických značek, který zúročil v další odborné literatuře. Za ředitelů Františka Langa a Jiřího Demla, tehdy již působil ve středisku státní památkové péče, spolupracoval se Slovákým muzeem na instalaci lapidária na Velehradě. Pro expozici zpracoval libreto a scénář, ve kterých moderním způsobem prezentoval nejnovější poznatky a názory na otázku Velehradu raně a vrcholně středověkého období. K expozici byl vydán v roce 1988 *Románský Velehrad: průvodce lapidáriem Slovákého muzea na Velehradě*. O dva roky později vydalo Slováké muzeum Pojslovi monografii *Velehrad: stavební památky bývalého cisterciáckého kláštera na Velehradě*.

Skutečné odborné, pedagogické a organizační schopnosti Miloše Pojsla se mohly projevit až po známých událostech v listopadu 1989. Koncem roku 1990 opustil své dosavadní zaměstnání a dále se již jen plně

věnoval pedagogické a vědecké činnosti. V říjnu 1990 byl přijat do funkce odborného asistenta na Cyrilometodějské teologické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci a následně vedoucího katedry církevních dějin a práva. Po reorganizaci a přejmenování fakulty stál až do své smrti v čele katedry církevních dějin a dějin křesťanského umění a stal se též budovatelem její rozsáhlé knihovny. V letech 1989–1993 absolvoval rozšiřující postgraduální studium dějin umění na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze, roku 1991 se habilitoval na katedře historie Filozofické fakulty Univerzity Palackého a koncem roku 1999 byl jmenován profesorem dějin křesťanského umění. V letech 1991–1994 působil jako proděkan teologické fakulty.

V odborném světě byl M. Pojzl uznávaným znalcem dějin Velké Moravy, umění křesťanského starověku a středověku a vývoje pohřbívání v křesťanské tradici, především byl iniciátor edice *Monumenta Moraviae et Silesiae sepulchralia*. Jeho posledním význačným počinem byla rozsáhlá popularizační monografie *Počátky církevní správy na Moravě, biskupství a arcibiskupství v Olomouci*, ve které předložil veškeré své poznatky z bádání v oblasti nejstarších dějin církevního umění a stavitelství v Olomouci včetně životopisné chronologie všech olomouckých arcibiskupů. Mezi studenty a přáteli byl znám také jako neúnavný propagátor dějin Olomouce a Říma, po jejichž stavbách a pamětihodnostech po mnoho let nadšeně provázal všechny zájemce.

Při své náročné práci M. Pojzl nikdy nezapomínal na své rodné Slovácko, kam se nejen často vracel, ale také zde pracoval a popularizoval. Roku 1990 se stal iniciátorem, spoluzakladatelem a prvním předsedou Historické společnosti Starý Velehrad, která navázala na tradice archeologických a historických spolků na Uherskohradištsku před rokem 1948. Společnost do posledních chvil podporoval především v oblasti ediční jako redaktor Sborníku velehradského (3. řada), ediční řady *Církevní památky*

a dalších prací. Do Uherského Hradiště pravidelně zajížděl přednášet studentům Univerzity třetího věku. Setkávání s M. Pojslem na přednáškách či jen při neformálních besedách a střetnutích bylo vždy vyhledávané a oceňované nejen pro jeho nesmírnou erudici, ale i pro upřímnost a kritičnost názorů a pohledů, ať už se týkaly jakékoliv otázky nebo problematiky.

V posledních letech života opět navázal spolupráci se Slováckým muzeem a spolu s historičkou Blankou Rašticovou připravil k 1150. výročí příchodu sv. Cyrila a Metoděje na Velkou Moravu výstavu Cyrilometodějský Velehrad, která byla instalována na různých místech Moravy a Slovenska. Autorsky se podílel rovněž na vydání katalogu k výstavě.

V profesoru Miloslavu Pojslovi jsme ztratili výtečného odborníka a pedagoga, kolegu, přítele, moudrého a obětavého člověka. Čest jeho památce.

Jiří Čoupek

Sedm desetiletí lidských dějin

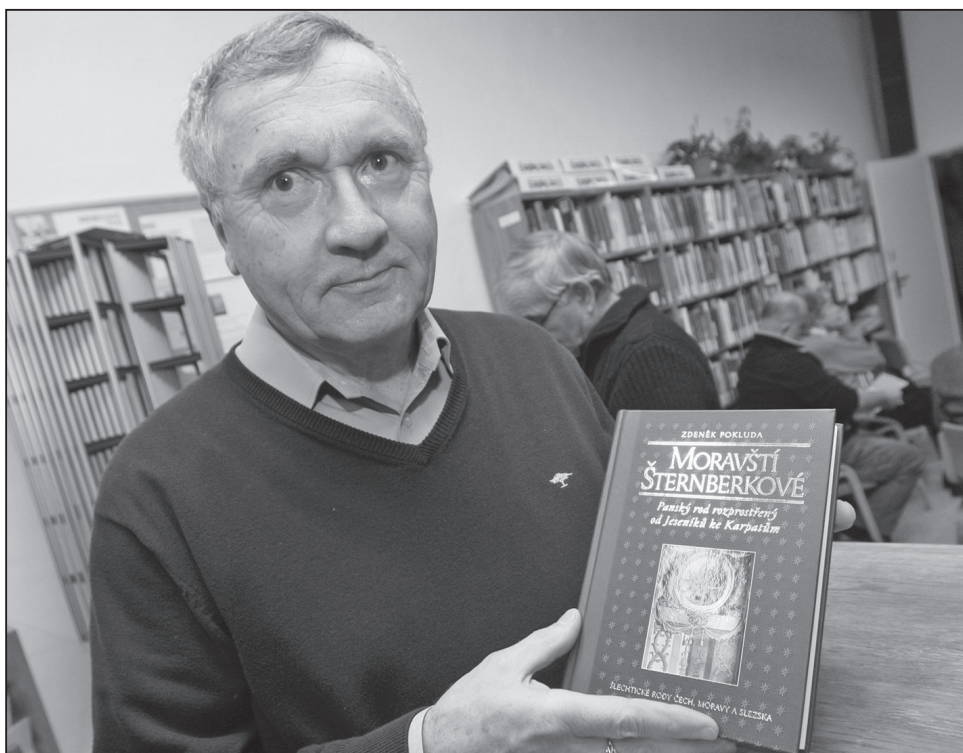
(k životnímu jubileu PhDr. Zdeňka Pokludy)

Parafrází názvu doposud nejučenějšího publikovaného díla k dějinám města Zlína – *Sedm století zlínských dějin* – uvedeme několik slov k významnému životnímu jubileu jeho autora, historika a archiváře, dlouholetého člena redakční rady Slovácka, PhDr. Zdeňka Pokludy. Při této vzácné příležitosti představme ve stručnosti jeho životopis a především texty, jež se věnují dějinám jihovýchodní Moravy (vzhledem k faktografickým přesahům se neomezujeme pouze na teritorium Slovácka).¹

Budoucí nestor zlínské a batovské historiografie se narodil 10. listopadu 1946 ve Zlíně. Na místní poměry neobvyklé příjmení je relativně běžné spíše na severní Moravě a ve Slezsku, odkud přišli za prací do batovského města také Pokludovi rodiče. V rodišti navštěvoval gymnázium (dnes Zlín-Lesní čtvrť) a po maturitě odešel na Univerzitu

Palackého v Olomouci (1965). Studoval zde kombinaci historie – filosofie, výraznější pozornost tehdejšího studenta ovšem upoutaly dějiny. Na katedře historie navštěvoval přednášky a semináře výrazných osobností soudobé historické vědy – Zdeňka Kristena (1902–1967), Ladislava Hosáka (1898–1972) či Miloše Trapla (*1935). Zájem Z. Pokludy tehdy směřoval především ke genealogii, diplomovou práci na téma *Rod ze Zástřizl* proto zpracovával u jednoho z nepovolanějších – znalce moravského historického místopisu a dějin šlechty, profesora Ladislava Hosáka. Přední moravský historik se dokonce ve své korespondenci s Františkem Kutnarem (1902–1982) zmiňuje, že pro jednotlivá témata, jimž se badatelsky věnoval, našel mezi vlastními studenty důstojné pokračovatele – zatímco pro dějiny feudálních sídel jmenuje Františka Musila (*1939), pro historický zeměpis Jindřicha Schulze (*1940) a pro středověkou kolonizaci Vladimíra Wolfa (*1942), do výčtu několika dalších jmen řadí i Zdeňka Pokluda ve spoji-

stosti s genealogií.² Ten také na svého učitele s vděčností vzpomíná, především na to, kolik času i trpělivosti dokázal mladému studentovi věnovat. Připomeňme také, že profesor Hosák pro svého studenta zamýšlel původně jiné téma pro diplomovou práci, ten si však prosadil dějiny rodu ze Zástřizl (nakonec i ke spokojenosti vedoucího práce). Záslouhou profesora Hosáka také po zdárném ukončení studia (PhDr. 1970) získal Z. Pokluda první zaměstnání v archivní službě. Jeho prvním působištěm se stal jihomoravský Mikulov, kde byl zaměstnán u předního regionálního a církevního historika Metoděje Zemka (1915–1996). V mikulovském archivu ovšem prožil necelé dva roky profesního života. Pouto k rodnému Zlínu bylo nepochybně silné, zvláště když se naskytlo volné místo historika v tamějším Muzeu jihovýchodní Moravy. Ve zlínském muzeu působil do roku 1977, kdy se postavil do čela nově konstituovaného okresního archivu, sídlícího v zámku na Klečůvce. Není od věci připomenout, že s muzeem dr. Pokluda spo-

lupracoval i nadále, byť jen v příležitostné rovině. Roku 1982 získal rovněž užitečnou profesní zkušenost v zahraničí, neboť absolvoval odbornou archivní stáž v Národním archivu v Paříži. V pozici ředitele Státního okresního archivu Zlín působil dr. Pokluda až do roku 2008, kdy odešel do zaslouženého důchodu. Ani později však nezůstal pracovní ani badatelsky pasivní – v současné době je zaměstnán v Knihovně Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, kde je předním znalcem v Informačním centru Baťa.

Odborné a popularizační dílo Zdeňka Pokludy je rozsáhlé a v průběhu jeho profesní dráhy se postupně proměňovalo také tematické zaměření. Představme si alespoň základní témata, jež jubilant publikačně reflektoval.

Výše jsme nastínili, že se Z. Pokluda již od studijních let zaměřoval na šlechtickou genealogii, kterou reflektoval i později. Množství drobných příspěvků k šlechtickým rodům regionálního významu uveřejnil především v Malovaném kraji.³ Vzhledem k majetkovým poměrům na jihovýchodní Moravě v raném novověku se Z. Pokluda nevyhnul ani problematice šlechty maďarského původu a jejich statků na území českých zemí. Výsledky svého bádání publikoval nejen v češtině, ale i v maďarštině.⁴ Zřejmě nejvýraznější pozornost zlínského historika si však získali Šternberkové, po jistý čas majitelé Zlína a Malenovic. Svá bádání o dějinách moravské větve rodu završil dr. Pokluda roku 2012 podnětnou monografií *Moravští Šternberkové. Panský rod rozprostřený od Jeseníků ke Karpatům*.⁵

Výrazný podíl publikační činnosti dr. Pokludy tvoří příspěvky k dějinám jihovýchodní Moravy, především města Zlína a jeho okolí.⁶ V tomto ohledu je nutné zmínit jím založený regionálně historický sborník Gottwaldovsko od minulosti k současnosti (1979), v jehož názvu se po roce 1990 objevilo historicky relevantnější „Zlínsko“. V rámci zmíněného sborníku se dr. Pokluda věnoval vybraným aspektům zlínských dějin, publikoval

zde také rozsáhlou studii s poznámkovým aparátem,⁷ jež posloužila jako faktografický základ budoucí knihy *Sedm století zlínských dějin*.⁸ Nesmíme opomenout ani studie a samostatné publikace delšího či kratšího rozsahu, v nichž autor reflektoval hrady a zámky jihovýchodní Moravy – připomeňme alespoň hrady Malenovice, Buchlov, Uherský Ostroh, Brumov, Sehradice, Starý i Nový Světlov,⁹ tvrže v Hluku a Částkově,¹⁰ ze zámků jmenujme Zlín, Klečůvku, Lešnou, Luhačovice, Návojnou, Pohořelice, Nový Světlov, nejnověji pak Holešov.¹¹ V citovaných textech autor propojil několik náhledů – neakcentuje pouze historický či stavební vývoj jednotlivých šlechtických sídel, v širším kontextu se věnuje také genealogii jejich majitelů.

K regionálním dějinám Zlínska bezpochyby náleží též fenomén Baťa, jenž v badatelských aktivitách Z. Pokludy rezonuje v posledním čtvrtstoletí. Jeho práce reflektují především biografickou rovinu fenoménu,¹² ale také význam baťovské éry města Zlína a jeho okolí.¹³ Zmíněné příspěvky se staly základním vkladem pro moderní bádání k mnohvrstevnaté baťovské problematice. Svou hodnotu mají i texty, na nichž se dr. Pokluda v posledních letech podílel jako editor či koeditor.¹⁴

O významu životního díla dr. Pokludy rovněž svědčí, že je členem několika redakčních rad – výše jsme zmínili dnes již zaniklý sborník Gottwaldovsko/Zlínsko od minulosti k současnosti a časopis Slovácko, v současné době je také členem redakční rady sborníku *Ingredere Hospes*, vydávaného Národním památkovým ústavem, územním odborným pracovištěm v Kroměříži od roku 2007.

Závěrem tohoto textu mi dovoluďte osobní poděkování jubilantovi – především za odbornou inspiraci i za cenný čas, který doposud věnoval společným konzultacím. Nezbyvá než popřát do příštích let životní štěstí i další úspěchy na poli badatelském a publikačním.

Poznámky:

- 1 Při zpracování životopisu PhDr. Zdeňka Pokludy byly reflektovány především stručné biogramy, doprovázející některé jeho publikace. Cenným zdrojem informací se staly i četné rozhovory s jubilujícím historikem.
- 2 D o k o u p i l, Lumír, ed. Z korespondence Ladislava Hosáka s Františkem Kutnarem (K čtyřicátému výročí úmrtí prof. PhDr. Ladislava Hosáka). *Historica: revue pro historii a příbuzné vědy* 3, 2012, č. 2, s. 199–200.
- 3 Vzhledem k nevelkým rozsahům těchto příspěvků nebudeme citovat přesné bibliografické záznamy.
- 4 Týž. Magyarországi nemesek földbirtoklása Cseh- és Morvaországban a XV–XX. században. *Levéltári közlemények* 46, 1975, s. 234–277; Týž. Majetek uherské šlechty v českých zemích v 15.–20. století. *Časopis Matice moravské* 98, 1979, s. 296–325.
- 5 Týž. *Moravští Šternberkové: panský rod rozproštěný od Jeseníků ke Karpatům*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2012. Srovnaj recenzii autora tohoto příspěvku v *Českém časopise historickém* 113, 2015, č. 4, s. 223–224.
- 6 Např. Týž. K nejstarším dějinám Gottwaldovska. *Vlastivědný věstník moravský* 27, 1975, č. 3, s. 283–290.
- 7 Týž. Kapitoly z dějin Zlína (I–VIII). In: *Gottwaldovsko od minulosti k současnosti*, sv. 9, 1987, s. 63–188.
- 8 Týž. *Sedm století zlínských dějin*. Zlín: Klub novinářů, 1991; 2. rozš. a dopl. vyd. Zlín: Esprint, 2006.
- 9 Týž. Dějiny malenovického hradu. In: *Gottwaldovsko od minulosti k současnosti*, sv. 8, 1986, s. 111–197; Týž. *Hrad Malenovice*. Zlín: Státní okresní archiv, 1998, 2. vyd. Zlín: Státní okresní archiv, 2000, 3. vyd. 2005; Týž. Hrad Buchlov za vlády zástavních pánů. *Slovácko* 33–34, 1991–1992, s. 55–73; Týž. Hrad a panství Uherský Ostroh. *Slovácko* 35, 1993, s. 155–169; Týž. Držitelé hradu Brumova. In: *Zlínsko od minulosti k současnosti*, sv. 16, 1999, s. 5–92; Týž. *Brumov: osudy hradu a jeho držitelů*. Hýslý: Alcor Puzzle, 2005; Týž. Dějiny hradu Sehradic. In: *Zlínsko od minulosti k současnosti*, sv. 19, 2002, s. 5–31; Týž. Starý a Nový Světlov v době předbělohorské. In: *Zlínsko od minulosti k současnosti*, sv. 17, 2000, s. 5–56; K o h o u t e k, Jiří, P o k l u d a, Zdeněk a V r l a, Radim. Studie ke hradu Starému Světlovu (historie, archeologie, stavební vývoj). *Slovácko* 45, 2003, s. 233–248.
- 10 P o k l u d a, Zdeněk. Tvrze na Zlínsku. In: *Zlínsko od minulosti k současnosti*, sv. 12, 1993, s. 115–231; Týž. Tvrz v Hluku. *Slovácko* 38, 1996, s. 149–162; Týž. Páni na částkovských tvrzích. *Slovácko* 51, 2009, s. 205–209.
- 11 Týž. Z dějin gottwaldovského zámku. In: *Gottwaldovsko od minulosti k současnosti*, sv. 1, 1979, s. 131–139; Týž. *Zámek Zlín*. Zlín: Státní okresní archiv, 1998, 2. vyd. Zlín: Muzeum jihovýchodní Moravy, 2005; Týž. Zámek a statek Klečůvka za feudalismu. In: *Gottwaldovsko od minulosti k současnosti*, sv. 3, 1981, s. 149–237; Týž. *Zámek Klečůvka*. Zlín: Státní okresní archiv, 1998; Týž. Zámek Lešná. In: *Gottwaldovsko od minulosti k současnosti*, sv. 4, 1982, s. 135–198; Týž. *Zámek Lešná*. Zlín: Státní okresní archiv, 1998; Týž. Zámek v Luhačovicích. In: *Gottwaldovsko od minulosti k současnosti*, sv. 5, 1983, s. 231–275; Týž. *Zámek Luhačovice: barokní sídlo v proměnách času*. Luhačovice: Město Luhačovice, 2004; Týž. Zámek Návojná. In: *Gottwaldovsko od minulosti k současnosti*, sv. 6, 1984, s. 221–252; Týž. Zámek v Pohořelicích. In: *Gottwaldovsko od minulosti k současnosti*, sv. 7, 1985, s. 163–197; Týž. *Nový Světlov: osudy zámku a jeho držitelů*. Bojkovice: Město Bojkovice, 2009; Týž. *Zámek Holešov: minulost a přítomnost*. Holešov: Město Holešov, 2015.
- 12 Týž. *Ze Zlína do světa – příběh Tomáše Bati = From Zlin into the World – The Story of Tomas Bata*. Zlín: Nadace Tomáše Bati, 2004, 2. rozš. vyd. Zlín: Nadace Tomáše Bati, 2009, 3. vyd. Zlín: Nadace Tomáše Bati, 2015; Týž. *Baťovi muži*. Zlín: Kovárna VIVA, 2012; Týž. *Baťa v kostce*. Zlín: Kniha Zlín, 2013, 2. dopl. vyd. Zlín: Kniha Zlín, 2014; Týž. *Člověk a práce: z ekonomických principů a vizí Tomáše Bati = Man and Work: The Vision and Principles of Economics of Tomáš Baťa*. Zlín: Nadace Tomáše Bati, 2014, 2. vyd. Zlín: Nadace Tomáše Bati, 2015.
- 13 Týž. *Baťův Zlín: budování průmyslového a zahradního města (1906–1943) = Bata's Zlin: Building an Industrial and Garden City (1906–1943)*. Zlín: Esprint Zlín ve spolupráci s Nadací Tomáše Bati, 2011, 2. rozš. vyd. Zlín: Nadace Tomáše Bati, 2015; Týž. *Bahňák–Baťov 1929–1939*. Otrokovice: Město Otrokovice, 2014; Týž. *Vzdělávání a výzkum ve Zlíně – od Tomáše Bati po univerzitu*. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2015.

14 Jmenujme alespoň dvě významné publikace. H o d á č, František. *Tomáš Baťa: život a dílo hospodářského buditele*. Pokluda, Zdeněk a Herman, Jan, eds. Zlín: Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, 2015; K ř e č e k, Stanislav et al. *Má dáti – dal: účtoval jsem u Baťů*. Končítíková, Gabriela, Herman, Jan a Pokluda, Zdeněk, eds. Zlín: Nadace Tomáše Bati ve spolupráci s Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně a s příspěvním společností Fosta, a.s., 2015.

Lukáš F. Peluněk

Časopis Acta musealia v novém

Časopis Acta musealia, který je již více než dvě desetiletí pevně zakotven mezi odbornými periodiky vydávanými na jihovýchodní Moravě, dostal v roce 2015 novou podobu. Z hlediska obsahového i nadále uveřejňuje původní česky a slovensky psané teoretické, materiálové i metodické práce, studie a zprávy ze společenskovedního výzkumu, muzejní práce a péče o sbírky, nechybějí personálie, aktuality a recenze. Nový ročník získal pozměněnou formální podobu a především nového spoluvydavatele, jímž se stalo Muzeum regionu Valašsko. Cílem je širší regionální záběr na území východní Moravy s přesahem na Slovensko. Další velmi výraznou novinkou je zavedení recenzního řízení, jímž procházejí příspěvky, zařazené v oddílu Studie, což bezpochyby přispěje k vyšší odborné úrovni celého časopisu.

Tematické členění časopisu zůstalo zachováno v téměř nezměněné podobě, obsahově je časopis rozšířen o oddíl věnovaný recenzím. Polovina rozsahu XIII. ročníku je věnována odborným studiím. V prvních z nich se Terézia Tomašovičová zabývá vývojem antropomorfního dekoru na neolitické keramice v prostředí Karpatské kotliny. V širokém teritoriálním záběru uvádí příklady vyobrazení lidské tváře a postavy, a to jak ve formě rytých, tak plastických motivů. Stranou autorčiny pozornosti nezůstává ani výzdoba zbývajících částí nádob a samozřejmě také postihnutí chronologických a kulturních vztahů mezi východní a západ-

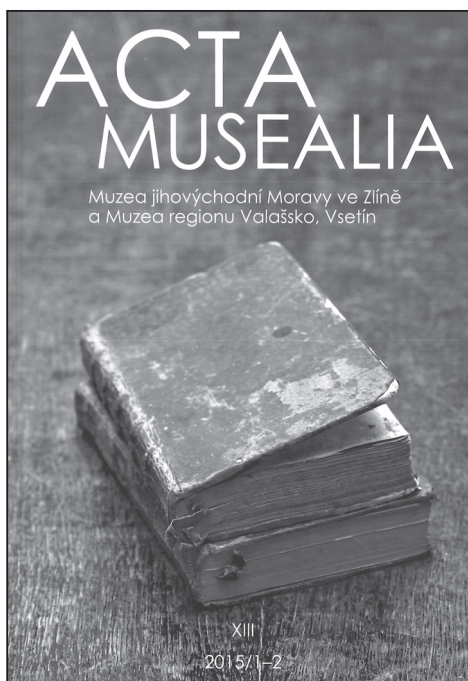
ní částí Karpatské kotliny, přičemž hranici mezi oběma tvoří oblast mezi řekami Dunaj a Tisza. Text je bohatě doplněn fotografickou a kresebnou dokumentací.

Následující studie z pera Petra Odehnala přispívá k poznání počátků spolkové činnosti ve Valašských Kloboukách na příkladu tří místních spolků. Úvodem věnuje autor pozornost vůbec nejstaršímu spolku v celém soudním okrese Valašské Klobouky, a to čtenářskému spolku Casino, který byl založen v roce 1866, avšak jeho kořeny sahaly až do počátku padesátých let 19. století. Spolek Omladina byl založen v roce 1876 a zaměřoval se na vzdělávání mladé generace. Spolek vojenských vysloužilců byl v Kloboukách ustaven v roce 1881. Vzhledem k nedostatku písemných pramenů k činnosti tohoto spolku se autor zaměřil především na oblast členské základny a spolkových financí. Přínosem článku jsou uveřejněné dobové fotografie a především fotografie sbírkových předmětů z fondu Městského muzea Valašské Klobouky vztahujících se k činnosti těchto spolků. Je škoda, že především fotografie dochovaných spolkových praporů (Omladiny a vojenských vysloužilců) nejsou otištěny v barevném provedení.

Z malých lidí veliké lze vybudovati jen výchovou aneb Firma Baťa a školství je název článku Hany Kuslové, který byl v podobě referátu přednesen na odborném semináři „Baťa – obuvník či génius“ v září 2014. Autorka se v něm zabývá vztahem firmy Baťa k vzdělávání a především konkrétní podporou vzdělanosti, kterou Baťova firma proslula. Baťova škola práce, založená v roce 1925, nejen kombinovala teoretickou výuku se získáváním praktických zkušeností přímo ve výrobě, ale zaměřovala se na formování životního stylu žáků školy, tedy mladých mužů a žen. Na výchovu budoucích vedoucích pracovníků firmy byl zaměřen Tomášov, který svou činnost zahájil v roce 1937 v nové budově, postavené speciálně pro tuto školu. Od roku 1924 firma usilovala rovněž o vybudování obchodní školy, nejprve pořádala večerní obchodní kurzy, poté byly zří-

zeny obchodní kurzy při Baťově škole práce, v roce 1930 byla zřízena dvouletá obchodní škola při Obchodní akademii v Uherském Hradišti a konečně ve školním roce 1937/8 byla ve Zlíně otevřena Obchodní akademie Tomáše Bati. V roce 1939 byla založena Škola umění, která měla sloužit především k výchově průmyslových výtvarníků. Autorka věnuje pozornost také podpoře, kterou firma Baťa věnovala obecnému a měšťanskému školství, jakož i středním školám ve Zlíně. O tom, že firma věnovala pozornost také vzdělávání dospělých, svědčí vznik Vyšší lidové školy Tomáše Bati v roce 1932, na niž navázal Studijní ústav, založený o dva roky později.

Tereza Kovaříková se ve svém článku zabývá motivací v prodejnách a domech služby Firmy Baťa. Úvodem podává přehled o typologii prodejen od těch nejmenších až po domy služeb. V šesti následujících částech věnuje pozornost motivaci zaměstnanců a zákazníků, výchově zaměstnanců v Baťově škole práce, ale také soukromému životu učňů, dalšímu vzdělávání zaměstnanců prostřednictvím kurzů. Významnou část strategie firmy tvořila reklama nejrůznějších typů – od tištěné reklamy v podobě plakátů, poutačů a vlajek přes pohyblivou reklamu až po speciální akce v prodejnách. Za pozornost stojí skutečnost, že k povinností prodávačů patřilo mapování potřeb zákazníků přímo v jejich domovech v celé spádové oblasti prodejny. Prostřednictvím firemního tisku byli zaměstnanci prodejen motivováni ke zlepšení služeb a zvýšení zisku, např. členstvím v klubu stoprocentních. K motivačním podnětům patřily i rozhovory s úspěšnými pracovníky, které byly uveřejňovány ve firemním tisku, k nim byly důsledně připojovány i fotografie, aby bylo možné úspěchy, ale i neúspěchy zosobnit. Součástí motivačního procesu byla také důsledná kontrola, neboť obchodvedoucí zasílali týdně do centrály ve Zlíně výkazy, které odrážely nejen plnění plánu, ale také druhy prodaného a zejména neprodaného zboží. Ve výkazech bývaly zachyceny též

stížnosti zákazníků. Firma motivovala své zaměstnance rovněž nejrůznějšími způsoby ohodnocení, k nimž patřily nejen finanční či věcné dary, ale také studijní cesta či rekreace spojená s návštěvou zahraničních veletrhů. Nejvyšší stupeň pak představoval kariérní postup.

Druhý oddíl časopisu tvoří Musealia, v něm jsou uveřejněny články Pavla Novosada – Baťa – strojírenství – budoucnost a Petry Peštové a Kateřiny Hausenblasové, který uvádí dva příklady využití animované tvorby v rámci vzdělávacích programů ve Vlastivědném muzeu Nymburk a v Podbrdském muzeu v Rožmitálu pod Třemšínem.

Třetí oddíl nazvaný Personalalia a miscellanea obsahuje článek Světlany Divilkové o Jaroslavu Jugasovi z Ostravy a jeho rukopisných vzpomínkách, v nichž zachytil nejen kroniku svého života, ale také života na Podřevnicku. Jana Skaličková se ve svém příspěvku, který byl původně zpracován jako seminární práce na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci, věnuje životu první ředitelky želechovické školy a významné osobnosti Zlínského kra-

je, učitelce Emílii Klusalové. Následující článek Silvie Lečíkové přináší zajímavý příběh obuvi manželky prezidenta republiky Ireny Svobodové.

V poslední oddílu časopisu jsou uveřejněny recenze, v nichž Blanka Petráková rekapituluje průběh 7. ročníku konference Muzeum a škola ve Zlíně, který byl věnován filmové tematice, Alena Prudká informuje o udělení I. ceny, kterou získalo Muzeum jihovýchodní Moravy za expozici Princip Baťa: Dnes fantazie, zítra skutečnost v Národní soutěži Gloria musaealis v kategorii Muzejní výstava roku 2013. V kategorii Muzejní počin získal projekt kulturního a vzdělávacího centra Zlínského kraje 14/15 Baťův institut II. cenu. Poslední recenze je věnová-

na publikaci Národní soud versus Jan Antonín Baťa autorky Hany Kuslové.

Jak již bylo vzpomenuto úvodem, XIII. ročník časopisu získal novou, omlazenou tvář. Příjemně působí nová grafika, ať již se jedná o obálku či předěly jednotlivých oddílů, typ použitého písma apod. Redakce upustila od dvousloupcového provedení a zaměřila se také na kvalitu fotografií. Do budoucna bych autorům i redakci chtěla doporučit, aby věnovali více pozornosti korekturám, čímž by se vyhnuli některým tiskovým a zejména gramatickým chybám (např. zlínský kraj či karpatská kotlina). I přes tuto výtku nová tvář Act působí moderně, přívětivě a nepochybně získá ohlas mezi laickou a odbornou veřejností.

Blanka Rašticová

DĚJINY UMĚNÍ

IKONOGRAFIE NÁSTROPNÍ VÝZDOBY LÉKÁRNY U ZLATÉ KORUNY V UHERSKÉM HRADIŠTI¹

Veronika Kurzová, Katedra dějin výtvarných umění, Filozofická fakulta Univerzita Palackého, Olomouc

Nástrovní výzdoba lékárny U Zlaté Koruny v Uherském Hradišti datovaná k roku 1754 představuje jedinou dochovanou výmalbu veřejné lékárny z 18. století na našem území. Svým ikonografickým programem zapadá do ikonografie volené běžně v prostoru lékárenské ordinace, a to nejen na území dnešní České republiky, ale i v evropském kontextu.

K historii uměleckohistorického bádání o „uherskohradištské výzdobě“²

Přestože nástrovní výzdoba lékárny U Zlaté koruny v Uherském Hradišti patří mezi klenoty tohoto královského města, byla jí historiky umění věnována doposud pouze malá pozornost. Jako první se k ní, konkrétně k jejímu autorství, vyjádřila v roce 1967 Libuše Dědková ve své diplomové práci věnované dílu Ignáce Raaba na jihovýchodní Moravě: „V Uherském Hradišti však máme ještě další doklad malířské činnosti Raabovy, a sice v lékárně naproti kostelu sv. Františka Xaverského [...]“³ V roce 1970 po sněti přemaleb v rámci restaurátorských prací byl její závěr revidován a autorství nástrovní výzdoby bylo na základě formální analýzy přiřknuto Ivo Krskem a Milošem Stehlíkem ruce Josefa Ignáce Sadlera.⁴ Další zájem o nástrovní výzdobu lékárny U Zlaté koruny představuje krátké katalogové heslo *Zkušenost a rozum* v katalogu výstavy o díle Josefa Ignáce Sadlera, která se konala v roce 2010 v Arcidiecézním muzeu v Kroměříži. V něm se jeho autor Leoš Mlčák zaměřil na formální analýzu a zčásti i na ikonografii.⁵

Hlubší uměleckohistorický zájem o uherskohradištskou výzdobu tedy doposud chybí. Cílem předkládaného článku je tento stav aspoň zčásti napravit. Konkrétně zasazením jednotlivých ikonografických motivů do kontextu výzdoby lékáren 17. a 18. století⁶ a obecně „farmaceutické“ či „medicínské“ ikonografie⁷ těchto staletí.

Počátky lékáren a jejich výzdoby v českých zemích

Vznik prvních lékáren na našem území máme doložený na konci 10. století, kdy měly podobu veřejnosti nepřístupných klášterních lékáren. Uzavřený charakter si lékárenství drželo až do 13. století,⁸ na jehož konci začaly vznikat první lékárny veřejné.⁹ Z tohoto období máme lékárníky doložené v Praze a v několika dalších správních centrech.¹⁰ Vzniklou síť narušily husitské války, které uzavřely první vývojovou etapu ohraničenou 10. a 15. stoletím. Nová síť se vytvořila v 16. století, od něhož se datuje druhé období vývoje lékáren. Největší rozvoj instituce lékárny zaznamenala ve druhé třetině 17. století. Ten se týkal v duchu rekatolizace především klášterních lékáren, které měly být primárně určené pro potřeby kláštera,¹¹ ale jejich služby využívali i chudí lidé a klášterní dobrodinci, což nebylo z pochopitelných důvodů po vůli veřejným lékárnám. Pobělohorská doba nepřinesla pouze vzrůst počtu klášterních lékáren, ale i odliv řady lékárníků, kteří museli z konfesních důvodů emigrovat.¹² I přes jejich odchod se počet lékáren tehdy ztrojnásobil.¹³

Nejvíce vlastních lékáren zřídilo po bitvě na Bílé hoře Tovarýšstvo Ježíšovo, jemuž se do roku 1757 podařilo v českých zemích zprovoznit celkem dvacet lékáren. Lékárny byly

zřizovány také v kláštrech cisterciáků, františkánů, premonstrátů, pavlánů, alžbětinek a dalších řádů. Významnou roli hrály lékárny v konventech milosrdných bratří, kde tvořily součást nemocnic.¹⁴ Výraznou změnu pro lékárenskou síť představovaly v 18. století tereziánské reformy, v rámci nichž byl roku 1750 zakázán veřejný i soukromý prodej z řádových lékáren. Výjimku dostal pouze řád milosrdných bratří.¹⁵

Na základě dosavadního výzkumu autorky lze tvrdit, že první nástropní výzdoba prostoru lékárny se na našem území začíná objevovat ve třetí čtvrtině 17. století. Tou zcela první by mohla být „lékárna“ v bývalé jezuitské koleji v Kutné Hoře, jejíž výzdoba sestávající z bohatých štuků a nástěnných maleb pochází zřejmě z let 1679–1681.¹⁶ Rozmach tohoto typu výzdoby na našem území následoval v 18. století a byl spojený především s řádem milosrdných bratří. Bohatou malířskou výzdobu získaly stropy jejich lékáren v Brně (1755),¹⁷ Kuksu (po 1743)¹⁸ či Letovicích (třetí čtvrtina 18. století).¹⁹ Výzdoba se dostala kolem poloviny 18. století také měšťanské lékárně U Zlaté koruny v Uherském Hradišti, která představuje jedinou veřejnou barokní lékárnou s nástropní výzdobou na našem území.

Okolnosti vzniku uherskohradištské výzdoby

Přestože rok založení uherskohradištské lékárny není písemně doložen, předpokládá se, že se tak stalo koncem 17. století. Aspoň to naznačuje záznam o nabytí domu z roku 1719,²⁰ v němž se lékárna nachází, lékárníkem Ignácem Pilchowitzem s poznámkou „*se všemi s ním spojenými právy*“.²¹ Z doby působení Pilchowitze, přesněji z roku 1754, pak pochází její nástropní výzdoba.²² Pilchowitzův motiv k takovému rozhodnutí není znám a variant může být více. Víme například, že minimálně od roku 1723 vedl spory s jezuitskou lékárnou, která i přes oficiální zákaz prodávala léky lidem zvnějšku.²³ Nepříjemné jistě i bylo, že se nacházela v jezuitské koleji situované na protilehlém konci náměstí. Nelze proto vyloučit, že Sadlerova výzdoba se mohla stát součástí konkurenčního boje mezi těmito dvěma lékárnami.²⁴ Motiv jejího vzniku mohl však také souviset s dobovými změnami v oboru, například vydáním Všeobecného medicijního řádu, který byl na Moravě vyhlášen roku 1752 a v Čechách a Slezsku o rok později. Lékárníkům zakazoval léčení, lékárníkům-majitelům nařizoval povinné zkoušky, na Moravě a ve Slezsku před zemskými, resp. krajskými zdravotními komisemi.²⁵ Variant může být jistě mnohem více, například i kombinace obou výše zmíněných motivů.

Volba olomouckého malíře Josefa Ignáce Sadlera se zdá být zřejmější. Před přestěhováním do Uherského Hradiště Pilchowitz totiž pobýval v Olomouci, ve městě, v němž působil Sadler. Ten zde měl navíc prokazatelně přátele z řad lékárníků.²⁶ Dva z nich, Jan Storch a Ignác Sedláček, se stali dokonce kmotry malířových dětí.²⁷ Je proto vysoce pravděpodobné, že lékárník Ignác Pilchowitz a malíř Josef Ignác Sadler se znali právě z Olomouce.

Popis uherskohradištské výzdoby

Nástěnné malby pokrývají celý povrch valené klenby se šesti lunetami. Výzdobu charakterizuje symetrické rozmístění celkem třinácti kartuší. Největší z nich je umístěna v centru klenby a jako jediná je pojednána plasticky v pozlaceném štku. Zbývajících dvanáct kartuší je iluzivních. Jejich propojenost zajišťují rokajové a florální motivy, postavy putti a interakce postav prostřednictvím gest a pohledů.

V centrální kartuši se nachází dvojice mužských postav, které sedí po stranách lékárenské stojatky umístěné na soklu s nápisem HERMES ET HIPOCRATES. Drží se za ruce a přitom vzhlížejí k symbolu Nejsvětější Trojice a nápisu: DA LOCUM MEDICO ETENIM ILLUM /

ALTISSIMUS CREAVIT
ET DE TERRA / MEDI-
CINAM / VIR AUTEM
PRUDENS NON / AB-
HORREBIT ILLAM“
Eccl [c. 38, v. 11-12; 4]
("Dej lékaři příležitost,
copak ho také nestvořil
Bůh? Ostatně léčivých
bylin ze země se rozumný
člověk neodřiká.") [Sír 38,
12 a 4]. Za Hippokratem
je umístěna část dalšího
nápisu "SIC CONSPI-
RATUR", který pokračuje
za druhou mužskou
postavou: "AMICE", tedy
spolu "SIC CONSPIRA-
TUR AMICE" ("S tím,
přítteli, nelze, než souhla-
sit.").²⁸

V kartuších nad kratšími stěnami místnosti jsou také umístěny dvojice mužských postav. Nad vstupem do přípravný léků to jsou Démokritos a Andromachus, kteří upírají zrak k centrální kartuši. Oba drží po jedné stojatce. Naproti nim je vyobrazena další dvojice, tentokrát Celsus a Hérofilos, kteří živě gestikulují. Celsus vzhlíží k centrální kartuši a v pravé ruce drží kořen rostliny. Hérofilos sklápí zrak směrem dolů jako by na lékárníka a na klíně mu leží rozevřená kniha. Po delších stranách lékárenské ofiány jsou rozmístěny čtyři kartuše, v nichž se vždy nachází jedna mužská postava. Theofrastos shlíží dolů na lékárníka a pravou rukou ukazuje na uzavřenou nádobu naplněnou tekutinou, kterou drží v levé ruce. Dioskorides listuje levou rukou v rozevřené knize a v pravé drží snítku rostliny. Galén vzhlíží vzhůru k centru klenby a o pravou nohu si opírá rozevřenou knihu. Evagoras jakoby rozmlouvá s lékárníkem a jako jediný z postav v rukou nic nedrží.

Mezi těmito kartušemi je rozmístěno šest menších kartuší, jejichž náměty jsou pojednány monochromně. Ve čtyřech z nich se nachází alegorie čtyř ročních období. Jaro a Léto mají podobu žen. Ta, představující Jaro, drží v rukou roh hojnosti, Léto zase klasy obilí. Podzim

Hermes a Hippokrates, lékárna U Zlaté koruny v Uherském Hradišti, 1754. Foto V. Kurzová.

Hermes Trismegistos, lékárna v bývalé jezuitské koleji v Kutné Hoře, 1679–1681. Foto V. Kurzová.

a Zima mají mužskou podobu. Podzim je znázorněn jako mladý muž, který drží hrozen vína a číši. Zima má naopak podobu starce, který si ohřívá ruce nad ohněm.

Ve dvou zbývajících kartuších nalezneme dvě alegorické postavy označené nápisy RATIO a EXPERENTIA. Postava označená jako Ratio má podobu mladé ženy, která drží v levé ruce zapálenou pochodeň a v pravé ruce váhy. Experientia je znázorněna taktéž jako mladá žena. Pravou ruku má lehce pozdviženou a tu levou opírá o předmět po jejím boku, který nelze přesně rozeznat.

Po stranách kartuší s dvojicemi mužských postav jsou umístěni živě gestikulující putti, kteří drží přírodniny – snítku rostliny, „cibulovinu“, perlu, korál – užívané v dobovém léčení. Další dva putti, každý nesoucí korunu jako symbol lékárny, jsou umístěni po stranách portálu vedoucího do přípravný lékárny.

Pod Celsem a Hérofilem je umístěna kartuš s chronogramem **DEO IVVANTE CONATV ACCEDENTE FORTUNA AFFLUENTE HAC IN VRBE FAVSTO FIXA LOCO ERIT A AVREA CORONA** („V tomto městě budiž na požehnaném místě s pomocí Boží, s přispěním štěstěny a s velkým úsilím založená [lékárna] U Zlaté koruny.“).²⁹

V dosavadní literatuře výzdoba jako celek interpretována není, pouze její dílčí části. Leoš Mlčák motiv v ústřední kartuši označuje jako Zkušenost a rozum. Má podle něj znázorňovat spojitost medicíny a farmacie. O postavě označené nápisem HERMES píše jako o Hermovi, římském Merkurovi.³⁰ Za tohoto boha je pokládán i v publikaci o lékárně z roku 2007.³¹ V téže knize je pak mylně uvedeno, že čtyři putti znázorňují alegorie ročních období.³² Pokud od této chyby odhlédneme, dojdeme k závěru, že ikonografická určení v literatuře věnující se výzdobě či lékárně jako takové, se shodují. Při bližším studiu farmaceutické či medicínské ikonografie se však ukazuje, jak líčí následující text, že ve všech případech ke správnému určení i přes přítomnost doprovodných nápisů nedošlo.

Dvojice Herma a Hippokrata

Jak je patrné z předchozího textu, pro určení jednotlivých postav v uherskohradištské výzdobě sloužily dosavadnímu bádání výhradně přítomné nápisy. Po podrobnějším seznámení s ikonografií používanou na frontispisech farmaceutických či medicínských tisků se ukazuje, že ne ve všech případech jsou nápisy pod postavami dostatečné pro jejich správné určení.

Zřejmě jeden z prvních výtvarně pojednaných frontispisů tohoto typu tisků se nachází

Hippokrates, lékárna v bývalé jezuitské koleji v Kutné Hoře, 1679–1681.
Foto V. Kurzová.

macopoeia regia z roku 1668,⁴⁹ kde jsou oba usazeni u stolu po boku dalších postav, s nimiž jsou ve vzájemné interakci prostřednictvím gest, bývají znázorněni jako stojící postavy, které jsou k sobě sice natočeny obličejí, ale spolu nekomunikují.

Dvojici Hippokrata a Herma lze nalézt zpracovanou i v médiu nástěnné malby, například v bývalé jezuitské koleji v Kutné Hoře v místnosti označované jako lékárna, jejíž nástropní výzdobu datují ve své diplomové práci z roku 2014 do let 1679–1681.⁵⁰ Každý z mužů je na ní zachycen v samostatné štukové kartuši. Tyto jsou umístěny proti sobě tak, že Hermes se nachází po levici Hippokrata stejně tak, jako tomu bývá na výše uvedených frontispisech. Herma lze pak poznat podle nápisové pásky, kterou drží v ruce, a na níž stojí: „VITA BREVIS, ARS LONGA.“ („Život je krátký, umění dlouhé.“), což je část úsloví z Hippokratových Aforismů. Přesněji řečeno, jedná se o první část prvního z nich: „Život je krátký, umění dlouhé, příležitost prchavá, zkušenost klamavá, rozhodnutí obtížné. Nejenom lékař má poskytnouti, čeho třeba, nýbrž i nemocný, pomocníci a vůbec okolí.“⁵¹ Herma lze identifikovat na základě stejného principu. Na jeho nápisové pásce stojí: „QVOD EST SVPERIVS EST SICVT INFERIVS“ („Co je nahore, je také dole.“), které pochází ze Smaragdové desky považované za bibli alchymistů, za jejíhož autora je pokládán.⁵² Nad hlavami mužů je ve třetí štukové kartuši umístěn nápis: DEVS CREAUIT MEDICVM/ET DE TERRA MEDICAMENTA: VIR PRVDENS AVTEM NON/CONTEMNIT ILLA. Eccles. 38“ („Hospodin stvořil lékaře... a léky ze země: moudrý člověk se jich neodřiká“, Sírachovec 38,1 a 38, 4). Vyobrazení Herma Trismegista v Kutné Hoře v základních rysech odpovídá způsobu jeho vyobrazení na frontispisech jmenovaných spisů. Odlišuje se však v některých detailech, jako chocholem na pokrývce hlavy či knoflíky pláště. Nepochybně však navazuje na linii započatou roku 1640, ve které pokračovalo jeho vyobrazení z roku 1643, 1646, 1657 a 1683. Pokud bude brána v úvahu i existence dalších prvků v kutnohorské výzdobě, a to nápisové pásky s nápisem: „DEVS CREAUIT MEDICVM ET DE TERRA MEDICAMENTA. VIR PRVDENS AVTEM NO(N) CONTEMNIT ILLA. Eccles. cap 38“ a umístění císařského orla mezi Hippokrata a Herma Trismegista, jevila by se jako nejpravděpodobnější předloha frontispis z díla Johana Zwelfera z roku 1657,⁵³ který by tak představoval jednu z vizuálních předloh, se kterými se při tvorbě kutnohorské výzdoby mohlo pracovat.

Další mužské postavy ve výzdobě

V uherskohradištské výzdobě se však kromě Hippokrata a Herma nachází více mužských postav. Kdo jsou a proč se nachází právě v lékárenské oficině?

Jeden z mužů v kartuši umístěné nad vstupem do lékárny směrem z náměstí představuje bohatého římského aristokrata Auluse Cornelia Celsa, který žil okolo roku 30 n. l. Ve svém encyklopedickém díle Artes, z něž se zachovalo osm knih, se v poslední z ní nazvané De Medicina zajímal o problematiku lékařství. Shrnul v ní především znalosti řecké alexandrijské školy, které doplnil vlastními odbornými názory.⁵⁴ V kartuši je vyobrazen spolu s Hérofilem z Chaledonu, vynikajícím teoretikem medicíny, který vědomě protirečil hippokratovské škole a významně přispěl k pokroku medicíny. Proslavil se jako anatom.⁵⁵

Po levici mužů je umístěn nejproslulejší lékař římské doby císařské Galén, jenž vytvořil ucelený systém lékařství uspořádaný podle Aristotelovy filozofie a vycházející z hippokratovské tradice. Působil jako lékař gladiátorské školy, v níž získal praktické znalosti, které později uplatnil v Římě, kde působil od roku 169 n. l. jako osobní lékař císaře Marka Aurelia. Zanechal po sobě velký soubor prací převážně lékařského obsahu a objevil mnoho nových poznatků z anatomie, fyziologie, patologie, farmakologie i nauky o příznacích chorob. Jeho vliv na pozdější vývoj lékařství byl značný.⁵⁶

Naproti Galénovi se nachází Theofrastos, který byl průkopníkem především v botanice. Věnoval jí dvě velká díla – Rostlinopis a Fyziologie rostlin, v nichž položil základy k řadě moderních botanických disciplín, zvláště popisné botanice, morfologii a fyziologii.⁵⁷

V kartuši po Theofrastově levici nalezneme Dioskorida, řeckého lékaře z doby Neronovy, který byl rovněž významný botanik a nejslavnější farmakolog starověku. Je autorem první soustavné práce o léčivých rostlinách ve světové literatuře, nazvané *De materia medica*, do níž vložil také popis tehdy známých léčiv z živočišné a nerostné říše a některé poznatky antické chemie. Opírali se o něj pozdější antičtí lékaři, například již zmíněný Galén. Diskoridovo dílo bylo vlivné na evropské lékařství i ve středověku.⁵⁸

Nalevo od Diskorida se ve společné kartuši nachází Démokritos a Andromachus. Démokritos v obecném povědomí známý spíše jako řecký filozof se věnoval i vědě. V rámci lékařství nejvíce pozornosti věnoval fyziologii člověka a snaze o určení funkce jednotlivých částí lidského těla. Přičítá se mu i objevení mikroorganismů. Původ nemocí spatřoval stejně jako Hippokrates v přirozených příčinách: „*Lidé žádají v modlitbách od bohů zdraví, ale že mají v sobě nad ním moc nevědí, a jednají ve své nezávaznosti proti němu, stávají se svými žádostmi sami zrádci zdraví.*“⁵⁹

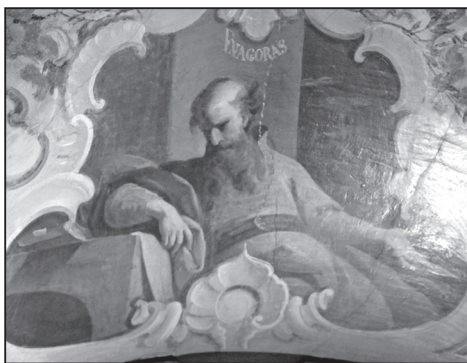
V případě Andromacha není hned zřejmé, o kterého Andromacha se může jednat. Známí jsou totiž dva, Andromachus starší a jeho syn Andromachus mladší. S prostředím lékárny lze spojovat oba dva. Lékař císaře Nera Andromachus starší je známý především díky zdokonalení tzv. mithridatum, univerzálně použitelného protijedu, jenž vynalezl pontský král Mithridates.⁶⁰ Andromachova vylepšená verze byla pojmenovaná po něm jako Theriaca Andromachi a velmi dlouho se těšila popularitě. Návod na jeho přípravu zanechal v řecké poemě věnované císaři Neronovi, kterou do svých dvou děl uvedl i Galén. Odkaz na oba výše zmíněné protijedy se nachází v uherskohradištské výzdobě na stojátkách, které drží v rukou Démokritos a Andromachus.⁶¹ Z tohoto dů-

Zkušenost, lékárna U Zlaté koruny v Uherském Hradišti, 1754. Foto V. Kurzová.

Rozum, lékárna U Zlaté koruny v Uherském Hradišti, 1754. Foto V. Kurzová.

Evagoras, lékárna U Zlaté koruny v Uherském Hradišti, 1754. Foto V. Kurzová.

vodu se lze domnívat, že je zde evokován Andromachus starší, ne jeho syn. Pro úplnost ale doplníme, že i u něj se předpokládá, že rovněž jako jeho otec působil jako lékař na císařově dvoře. Běžně mu bývá přisuzováno autorství třídílné práce o farmacii, která je taktéž velmi často zmiňována v díle Galénově.⁶²

Zbývá pojednat o poslední mužské postavě, o té označené nápisem EVAGORAS. V Encyclopaedia Britannica⁶³ je uvedena postava s takovýmto jménem pouze jedna, a to salamský král na Kypru, který zde vládl mezi let 410–374 př. n. l. V odstavci, který je mu věnován, se nenachází žádná informace, která by jej činila vhodnou postavou pro prostředí lékárny. Důvod jeho výskytu nám neobjasní ani ten nejpovolanější, Ipocrates, který Evagora oslavuje jako schopného a spravedlivého vládce, líčí jeho vítězná dobovatelská tažení a chválí jeho charakter.⁶⁴ Na rozdíl od ostatních postav v uherskohradištské výzdobě se neobjevuje ani na jednom ze studovaných frontispisů tisků s lékárenskou či lékařskou tematikou. Stejná situace se opakuje ve výzdobě lékáren, se kterými se měla autorka možnost seznámit. Lze předpokládat, že „nevhodnosti“ Evagora pro prostředí lékárny si všimnul již Leoš Mlčák, když zpracovával své katalogové heslo. Mužské postavy v kartuších v něm základně představuje: „Galén, nejslavnější řecký lékař římské doby...“, „Dioskoridés sestavil první dochovaný herbář...“, „Démokritos, jemuž je připisován objev mikroorganismů“, „Andromachos, lékař císaře Nerona...“, „Celsus, považovaný za tvůrce lékařského názvosloví“, „Hérofilos, vynikající anatom“, „Theofrastos, významný botanik.“ U Evagora se omezuje pouze na jeho jméno bez uvedení jakékoliv informace přibližující jeho osobu.⁶⁵ Evagoras do uherskohradištské výzdoby podle klíče, který definoval volbu zbývajících pěti postav, nezapadá.

Inspirační zdroje pro centrální kartuši uherskohradištské výzdoby

Pro účel tohoto článku je z výše uvedeného podstatné zejména následující. Hermes a Hippokrates tvoří ve farmaceutické či medicínské ikonografii ustálenou dvojici, v níž se Hermes vždy nachází po levici Hippokrata. V rámci ní bývá Hermes Trismegistos běžně označován jako HERMES. Na základě těchto skutečností lze tvrdit, že dvojice mužů na strope lékárny U Zlaté koruny v Uherském Hradišti představuje právě tuto dvojici, a tudíž na ní není vyobrazen Hermes, římský Merkur, jak se domníval Leoš Mlčák,⁶⁶ ale Hermes Trismegistos. Nutno také poznamenat, že bez znalosti medicínské či farmaceutické ikonografie je určení Leoše Mlčáka zcela pochopitelné. Ze studovaných frontispisů má pak k pojetí vztahu Hippokrata a Herma Trismegista v uherskohradištské výzdobě nejbliže ten ve Pharmacopoeia regia z roku 1668,⁶⁷ a to přirozeným způsobem umístění postav a jejich vzájemnou interakci. Přímý kontakt dlaněmi se však ani zde nenachází. Ten musel být buď invencí malíře, nebo zadavatele zakázky, k čemuž bych se navrhovala přiklonit.

Přestože výjev centrální kartuše neodpovídá zcela přesně žádnému ze studovaných frontispisů, je zřejmé, že malíř nebo objednavatel, případně oba, některý z výše uvedených frontispisů znát museli. Nejvíce odpovídají ty v Animadversiones⁶⁸ a Pharmacopoeia Regia,⁶⁹ na jejichž frontispisech Hippokrates a Hermes sedí. V prvním ze spisů je mezi nimi v úrovni hrudníku umístěna nápisová páska: „DEVS CREAVIT MEDICVM/ET DE TERRA MEDICAMENTA: VIR PRVDENS AVTEM NON/ CONTEMNIT ILLA. Eccl. cap. 38“. Ve Pharmacopoeia Regia⁷⁰ není nápisová páska se stejným nápisem umístěna mezi postavami, ale nad jejich hlavami. V obou případech se nad ní nachází symbol Nejsvětější Trojice. Přesně tak jako v Uherském Hradišti. Ve fyziognomii, atributech ani oděvech si postavy v Uherském Hradišti ani s jedním z frontispisů neodpovídají. To může znamenat, buď že žádný frontispis malíři přímo k dispozici nebyl, nebo že daná předloha neodpovídala estetickému cítění malíře nebo objednavatele. Znalost farmaceutické či medicínské ikonografie z těchto

frontispisů je však zjevná. Samotná inspirace těmito frontispisy pro výzdobu prostoru užívaného k léčení, jak lze z výše uvedeného vyvodit, není ojedinělá. Podobně se postupovalo v případě „lékárny“ v bývalé jezuitské koleji v Kutné Hoře. A to nejen v případě postav Herma a Hippokrata, ale i v případě protilehlých postav Davida a Šalamouna.⁷¹

K interpretaci centrální kartuše a kontextu uherskohradištské výzdoby

Interpretaci centrální kartuše se věnoval doposud pouze Leoš Mlčák, který ji považoval za alegorii Zkušenost a rozum.⁷² Ve svém textu důvody takového určení neudává. Lze ale předpokládat, že tak učinil na základě přítomnosti alegorických vyobrazení Rozumu a Zkušenosti, které jsou umístěny ve dvou menších kartuších k centrální kartuši přiléhajících. Stejným způsobem a na stejné úrovni k ní však přiléhají i další kartuše. Nelze se tudíž automaticky domnívat, že alegorická znázornění Zkušenosti a Rozumu definují ústřední výjev lépe. Tomu nasvědčuje i skutečnost, že ani na jednom ze studovaných frontispisů se alegorie Rozumu a Zkušenosti neobjevují přiřazené těmto dvěma osobnostem, z čehož lze soudit, že jejich propojení nebylo ustálenou zvyklostí, která by k takovému závěru mohla vést.⁷³

S výkladem „inovativního prvku“ v podobě spojených rukou jako s vyjádřením jednoty lze s Leošem Mlčákem souhlasit. Navíc se jedná o jednotu posvěcenou symbolem Nejsvětější Trojice.

Žádnou novinkou ve farmaceutické či medicínské ikonografii naopak není přítomnost antických lékařů či jiných postav, zabývajících se lékařstvím z období antiky, a alegorií. S alegoriemi čtyř ročních období se setkáme i ve výzdobě jezuitské lékárny v Györu (17. století),⁷⁴ Kutné Hoře (1679–1681)⁷⁵ či Letovicích (třetí čtvrtina 18. století).⁷⁶ V Györu mají všechny alegorie podobu dětských postav. Jaro drží košík s květy, Léto obilné klasy, Podzim košík s jablky a hroznovým vínem. Zima si ohřívá dlaně nad hořícím dřevem. Dětskou podobu mají roční období i v Letovicích. Tamní Jaro charakterizují taktéž květiny, které mají tentokrát podobu festonu. Léto se opírá o obilný snop a v rukou drží srp k sečení, Podzim vytahuje z koše po svém boku jablka a hroznové víno, Zima si ohřívá ruce nad ohněm. V Kutné Hoře nejsou roční období vyjádřena formou nástěnné malby, ale štukovými festony, které přiléhají ke čtyřem kartuším. Léto evokují zralé až pukající plody, Jaro květy, Podzim vinné hrozny a Zimu kořenová zelenina. Důvod jejich zakomponování v prostředí lékárny lze vysvětlit jako vizuální znázornění Hippokratova učení o čtyřech tělních tekutinách, které bývaly se čtyřmi ročními obdobími velmi často spojovány.⁷⁷

Pro farmaceutickou či medicínskou ikonografii není zcela netypické ani znázornění Zkušenosti a Rozumu, jejichž příklady máme doloženy v podobě grafického zpracování frontispisů lékopisů a dalších tematicky příbuzných tisků. Jejich dvojice se nachází na frontispisu Aloedarium marocostinum z roku 1616,⁷⁸ lipského lékopisu z roku 1689⁷⁹ a štrasburského lékopisu z roku 1725.⁸⁰ Vždy mají podobu mladých žen, ale jejich atributy se odlišují. Na frontispisu z roku 1616 Ratio sedí a její pravá ruka ukazuje směrem vzhůru. Levou rukou si opírá knihu o stehno. Experientia je také zobrazena jako sedící. V pravé ruce drží palmovou ratolest a levou rukou si u boku přidržuje kotvu. Na frontispisu z roku 1689 je Ratio zobrazena jako tančící. Experientia opět sedí a v levé ruce drží hůl s obtočenou nápisovou páskou a v pravé pozdvihá předmět tvaru písmene L. Na štrasburském lékopisu jsou obě alegorie zobrazeny jako stojící. Ratio levou rukou ukazuje vzhůru k nebi, kam obrací i svůj zrak. Pravou rukou přidržuje zavřenou knihu. Experientia upírá zrak na nás, v pravé ruce drží zapálenou lampu a levou se dotýká laboratorní nádoby. Zkušenost a Rozum z uherskohradištské výzdoby, jak je zřejmé, si ani s jedním z frontispisů neodpovídají.

Užití postav z dávné historie lékařství či farmacie ve výzdobě lékárny není také novinkou. S tímto se setkáme v několika případech v Itálii. V lékárně sv. Jana Evangelisty v Parmě (polovina 16. století),⁸¹ lékárně Collegio Romano (1629)⁸² a Palazzo Apostolico v Loretu (1632–1635),⁸³ lékárně nemocnice S. Maria della Scaletta v Imole (2. polovina 18. století),⁸⁴ konventu Madonna dell'Arco v Neapoli (konec 17. století)⁸⁵ a kláštera paulánů v Olimje ve Slovinsku (1780).⁸⁶

V některých z nich jsou vyobrazeny i postavy z uherskohradištské výzdoby. V Collegio Romano se objevuje Andromachus, Dioskorides, Galén a Hippokrates. Tuto čtveřici lze nalézt i v lékárně v Imole, kde jsou doplněny ještě o postavu Celsa. Lékařna v Loretu obsahuje pouze dvě postavy z uherskohradištské výzdoby, a to Galéna a Hippokrata. Galén, tentokrát ve společnosti Andromacha, se nachází i ve výzdobě lékárny v konventu Madonna dell'Arco. Na území dnešní České republiky se kromě Uherského Hradiště setkáme s užitím některých uherskohradištských postav v „lékárně“ bývalé jezuitské koleje v Kutné Hoře, a to s Hippokratem a Hermem.

Nástěnné malby v lékárnách 17. a 18. století často zahrnovaly alegorie. Do této kategorie v Uherském Hradišti patří výše zmíněné alegorie Zkušenosti, Rozumu a alegorie čtyř ročních období. Některé lékárny měly v tomto smyslu výzdobu bohatší. Ta ve špitálu alžbětinek ve Vídni vytvořená kolem roku 1750⁸⁷ zahrnovala rozsáhlé alegorie čtyř světadílů a dvě další alegorie. Na alegorie je obdobně bohatá i další vídeňská lékařna, konkrétně lékařna milosrdných bratří s výzdobou z let 1730–1740,⁸⁸ která zahrnuje šest alegorií. I jejich lékařna v Brně s výzdobou z roku 1755⁸⁹ zahrnovala dva rozsáhlé alegorické výjevy. Nejvíce se jich pak nachází v lékárně milosrdných bratří v Letovicích – osm menších alegorií a dvě rozsáhlé alegorické scény.

Na základě výše uvedeného lze konstatovat, že uherskohradištská výzdoba zapadá do kontextu medicínské či farmaceutické ikonografie. Jediný v tomto smyslu zvláštní prvek představuje postava Evagora, který do prostředí lékárny svou charakteristikou nezapadá. Vzhledem k jeho nejasné volbě a interakci jednotlivých prvků – mezi postavami mužů, putti poletujícími po klenbě a pomyslnou postavou lékárníka pracujícím pod touto výzdobou – lze soudit, že uherskohradištská výzdoba byla velmi sofistikovaně promyšlenou záležitostí, která disponovala hlubším významem, jenž nám však zatím na základě dosavadních poznatků uniká.

Poznámky:

- 1 Zpracování článku bylo umožněno díky účelové podpoře na specifický vysokoškolský výzkum udělené roku 2015 Univerzitě Palackého v Olomouci Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy ČR.
- 2 Tímto souslovím je v článku zkráceně označovaná nástropní výzdoba lékárny U Zlaté koruny v Uherském Hradišti.
- 3 D ě d k o v á, Libuše. *Dílo Ignáce Raaba na jihovýchodní Moravě* (diplomní práce). Seminář dějin umění Filozofické fakulty Univerzity Karla Evangelisty Purkyně v Brně, 1967, s. 47.
- 4 S t e h l í k, Miloš. Materiále k dějinám malířství 18. století na Moravě. In: *Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity F 16, Řada uměnovědná*. Brno: Univerzita Jana Evangelisty Purkyně, 1972, s. 201–202.
- 5 M l č á k, Leoš. Zkušenost a rozum. In: Kroupa, Jiří, Miláčková, Martina a Mlčák, Leoš, eds. *Josef Ignác Sadler 1725–1767: [Muzeum umění Olomouc – Arcidiecézní muzeum Olomouc, Galerie: 18. května – 28. srpna 2011]*. Olomouc: Muzeum umění Olomouc, 2011, s. 74–75.
- 6 V potaz jsou brány studované lékárny na území dnešní České republiky, Itálie, Rakouska, Polska, Slovinska a Maďarska.

- 7 Jedná se o čistě pracovní termín, který je používán pro označení ikonografie, která bývala uplatňovaná ve výzdobě lékáren či jiných objektů spojených s léčbou nemoci a na frontispisech farmaceutických a medicínských spisů ze 17. a 18. století.
- 8 R u s e k, Václav a S m e č k a, Vladimír. *České lékárny*. Praha: Nuga, 2000, s. 27.
- 9 Tamtéž, s. 23.
- 10 Tamtéž, s. 34.
- 11 Tamtéž, s. 37–53.
- 12 Č e r n ý, Karel. Klementinské pilulky: apatyky jezuitských kolejí a jejich spor s pražskými lékárníky. *Dějiny a současnost: historicko-vlastivědná revue Československé společnosti pro šíření politických a vědeckých znalostí a ministerstva školství a kultury* 26, 2004, s. 12–14.
- 13 H l a d í k, Jaroslav a R u s e k, Václav, eds. *Jihočeský sborník příspěvků k dějinám farmacie*. České Budějovice: Oddělení zdravot. výchovy Kraj. ústavu nár. zdraví, 1980, s. 119.
- 14 Tamtéž, s. 78.
- 15 Č e r n ý, Karel. c. d., s. 78.
- 16 K u r z o v á, Veronika. *Péče o tělo a duši v bývalé jezuitské koleji v Kutné Hoře*. Diplomová práce. Katedra dějin výtvarných umění, Filozofická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc, 2014, s. 80.
- 17 V l č e k, Pavel. Milosrdní bratři. In: Foltýn, Dušan, Sommer, Petr a Vlček, Pavel. *Encyklopedie českých klášterů*. Praha: Libri, 1997, s. 25.
- 18 R u s e k, Václav, V a l á š k o v á, Ladislava a D r h a, Jiří. *Kouzlo barokní lékárny v Kuksu*. Praha: Eskira, 2007, s. 21–25.
- 19 S a m e k, Bohumil. *Umělecké památky Moravy a Slezska*, sv. 2. Praha 1978, s. 342.
- 20 M l č á k, Leoš. c. d., s. 74.
- 21 J i l í k, Jiří, S p a t h o v á, Jana a S t a n c l, Igor. *U Zlaté koruny: příběh lékárny a lékárníka Josefa Stancla*. Uherské Hradiště: Petra, 2007, s. 12.
- 22 Tamtéž, s. 13.
- 23 Tamtéž, s. 12.
- 24 Pokud by tomu tak skutečně bylo, nejednalo se vzhledem k faktu, že uherskohradištská výzdoba je jedinou výzdobou veřejné lékárny ze 17. a 18. století na našem území, o běžnou praxi řešení konkurenčního boje.
- 25 R u s e k, Václav a S m e č k a, Vladimír. c. d., s. 63.
- 26 M i l á č k o v á, Martina a M l č á k, Leoš. Pozdní svět barokního malířství v Olomouci: Josef Ignác Sadler. In: Kroupa, Jiří, Miláčková, Martina a Mlčák, Leoš, eds. c. d., s. 13.
- 27 M l č á k, Leoš. c. d., s. 74–75.
- 28 Tamtéž, s. 74–75.
- 29 Tamtéž, s. 75.
- 30 Tamtéž, s. 74.
- 31 J i l í k, Jiří, S p a t h o v á, Jana a S t a n c l, Igor. c. d., s. 125.
- 32 Tamtéž, s. 126.
- 33 P u r š, Ivo a S m o l k a, Josef. Martin Ruland starší a mladší a prostředí císařských lékařů. In: Purš, Ivo a Karpenko, Vladimír, eds. *Alchymie a Rudolf II.: hledání tajemství přírody ve střední Evropě v 16. a 17. století*. Praha: Artefactum, 2011, s. 586.
- 34 L a s e n i c, Pierre de. *Hermes Trismegistos a jeho zasvěcení*. Praha: Trigon, 1991, s. 4.
- 35 Tamtéž, s. 5–6.
- 36 Tamtéž, s. 10.
- 37 N a k o n e č n ý, Milan. *Smaragdová deska Herma Trismegista*. Praha: Vodnář, 1994, s. 13.
- 38 Tamtéž, s. 21.
- 39 D i v i š o v á, Bohdana. Nástin vztahu lékařství a filozofie; filozofie významných lékařů v našich zemích v 16. – 17. století. In: Černý, Karel a Svobodný, Petr, eds. *Historia medicina cultura: sborník k dějinám medicíny*. Praha: Karolinum, 2006, s. 73.
- 40 Collegium Medicum, *Pharmacopoeia Augustana auspicio amplissimi senatus cura octava collegii medici recognita hippocratica et hermetica mantissa locupletata*. Augustae Vindelicorum 1640.
- 41 Collegium Medicum, *Pharmacopoeia augustana: auspicio amplissimi senatus cura octava collegii medici recognita hippocratica et hermetica mantissa locupletata*. Augustae Vindelicorum 1643.

- 42 Collegium Medicum, *Pharmacopoeia Augustana: auspicio amplissimi senatus cura octava collegii medici recognita hippocratica et hermetica mantissa locupletata recusa*. Augustae Vindelicorum 1646.
- 43 Z w e l f e r, Johann. *Animadiversiones auctae in Pharmacopoeiam Augustanam et annexam eius mantissam, cum Dispensatorio novo*. Noribergae 1657.
- 44 Z w e l f e r, Johann. *Pharmacopoeia regia seu, Dispensatorium novum locupletatum et absolutum, annexâ etiam Mantissa spagyrica in quibus vera et accurata methodo selectissimorum medicamentorum compositiones et praeparationes traduntur; quae cum servatis suorum ingredientium virtutibus, tum iisdem exaltatis, medico, in profligandis humani corporis aegritudinibus, ad vota servitura sunt. Cui accessere bini Discursus apologetici*. Noribergae 1668.
- 45 H a g e n - H e i n, Wolfgang. *Illustrierter Apotheker-Kalender 1960*. Stuttgart: Deutscher Apotheker-Verlag, 1959, s. 17.
- 46 H a g e n - H e i n, Wolfgang. *Illustrierter Apotheker-Kalender 1976*. Stuttgart 1975, s. 33.
- 47 P u r š, Ivo a S m o l k a, Josef. c. d., s. 586.
- 48 Z w e l f e r, Johann. *Animadiversiones auctae...*
- 49 Z w e l f e r, Johann. *Pharmacopoeia regia seu...*
- 50 K u r z o v á, Veronika. c. d., s. 80.
- 51 H i p p o k r a t e s. *Aforismy; Prognostikon; De Aere, Aquiset et Locis*. Praha: Alberta, 1993, s. 26.
- 52 D i v i š o v á, Bohdana. c. d., s. 73.
- 53 Z w e l f e r, Johann. *Animadiversiones auctae...*
- 54 S v o b o d a, Ludvík, ed. a kol. *Encyklopedie antiky*. Praha: Academia, 1973, s. 113.
- 55 V a n d e n b e r g, Philipp. *Skrytí vládci: mocní a jejich lékaři*. Praha: Knižní klub, 2011, s. 145.
- 56 S t r o u h a l, Eugen. Historie nádorů ve starověku podle písemných dokladů. In: Černý, Karel a Svobodný, Petr, eds. *Historia medicina cultura: sborník k dějinám medicíny*. Praha: Karolinum, 2006, s. 19–34; S v o b o d a, Ludvík, ed. a kol. c. d., s. 208–209.
- 57 S v o b o d a, Ludvík, ed. a kol. c. d., s. 613.
- 58 Tamtéž, s. 150; B a h n í k, Václav, ed. et al. *Slovník antické kultury*. Praha: Svoboda, 1974, s. 158.
- 59 S v o b o d a, Ludvík, ed. a kol. c. d., s. 139–140.
- 60 H o d g s o n, Barbara. *In the Arms of Morpheus: The Tragic History of Laudanum, Morphine, and Patent Medicines*. Buffalo: Diane Pub Co, 2001, s. 18.
- 61 Nutno poznamenat, že stojatky s těmito nápisy se skutečně v lékárnách vyskytovaly.
- 62 S m i t h, William. *A Dictionary of Greek and Roman biography and mythology*, sv. 1. London 1844, s. 173.
- 63 <http://www.gutenberg.org/files/35473/35473-h/35473-h.htm#ar112> [cit. dne 8. 12. 2015].
- 64 <http://www.classicpersuasion.org/pw/isocrates/pwisoc9.htm> [cit. dne 8. 12. 2015].
- 65 M l č á k, Leoš. c. d., s. 75.
- 66 Tamtéž.
- 67 Z w e l f e r, Johann. *Pharmacopoeia regia seu...*
- 68 Z w e l f e r, Johann. *Animadiversiones auctae...*
- 69 Z w e l f e r, Johann. *Pharmacopoeia regia seu...*
- 70 Tamtéž.
- 71 K u r z o v á, Veronika. c. d., s. 61–64.
- 72 M l č á k, Leoš. c. d., s. 74.
- 73 Alegorie Zkušenost a Rozum se mi podařilo objevit pouze jednou ve společnosti Hippokrata, a to na frontispisu *Taxa Pharmaceutica Officinarum Lipsiensium* z roku 1689.
- 74 K a l l i n i c h, Günter. *Schöne alte Apotheken*. München: Callwey, 1975, s. 25.
- 75 K u r z o v á, Veronika. c. d., s. 80.
- 76 S a m e k, Bohumil. c. d., s. 342.
- 77 B a i l e y, Gauvin A. *Between Renaissance and Baroque: Jesuit Art in Rome. 1565–1610*. Toronto: University of Toronto Press, 2003, s. 80.
- 78 M i n d e r e r i, Raimundi. *Aloedarium marocostinum*. Augustae Vindelicorum 1616.
- 79 *Taxa Pharmaceutica Officinarum Lipsiensium*. Lanckisch 1689.
- 80 Collegium Medicum, *Pharmacopoeia Argentoratensis ncl. senatus jussu publ. a Collegio medico adornata*. Argentorati 1725.

- 81 S c h i a n c h i, Lucia Fornari, ed. *L'antica spezieria di San Giovanni Evangelista in Parma*. Parma 2001.
- 82 S u t h e r l a n d H a r r i s, Ann. Andrea Sacchi and Emilio Savonanzi at the Collegio Romano. *The Burlington Magazine*, vol. 110, no. 782, May 1968, s. 249–257.
- 83 C o l a p i n t o, Leonardo. *Immagine di una spezieria del '600: la spezieria della Santa Casa di Loreto*. Bologna 1995.
- 84 R a v a n e l l i G u i d o t t i, Carmen. *Il corredo della farmacia dell' Ospedale di Imola*. Imola 2007.
- 85 I p p o l i t o, Giovanni. *Spezierie domenicane a Napoli: sei secoli di storia*. Napoli: EDI, 2006, s. 46–49.
- 86 P r e d i n, Štefan. *Olimska lékárna, biser Slovenije*. Maribor: Mariborske lekarne, 1995. 143 s.
- 87 K a l l i n i c h, Günter. c. d., s. 170–173.
- 88 T a m t é ž, s. 26.
- 89 S a m e k, Bohumil. *Umělecké památky Moravy a Slezska. 1, A-I*. Praha: Academia, 1994, s. 210.

Mgr. Veronika K u r z o v á (n. 1988), studentka doktorského studijního programu Katedry dějin umění Filozofické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci. Ve středu jejího odborného zájmu stojí výzdoba barokních lékáren a jiných objektů souvisejících s léčbou nemoci a její interdisciplinární zpracování.

Iconography of the Ceiling Decoration of the Golden Crown Pharmacy in Uherské Hradiště

Abstract

The ceiling decoration of the workroom in Golden Crown Pharmacy in Uherské Hradiště dates back to 1754 as can be found on its chronogram. It is divided into thirteen cartouches connected by putti figures and floral festoons. In the central field there are Hippocrates' and Hermes Trismegistos' figures. Six smaller cartouches contain another male figures representing, with the exception of the figure named as Evagoras, personalities of ancient Greek medicine. In the corners of the room there are allegories of four seasons of the year and among them the allegory of the Reason and Experience. All subjects mentioned above can, with the exception of Evagoras, be found in decorations of other pharmacies from 17th and 18th century and also on the frontispieces of pharmacological and medicinal prints. On the basis of these parallels the decoration in Uherské Hradiště can be considered typical for this kind of a room. The figure of Evagoras, which does not correspond with the functional use of the space as much as other subjects do, may suggest that the decoration might have reflected further facts, probably of period character.

Ikonografie der Wandmalereien in der Apotheke Zur goldenen Krone in Uherské Hradiště

Zusammenfassung

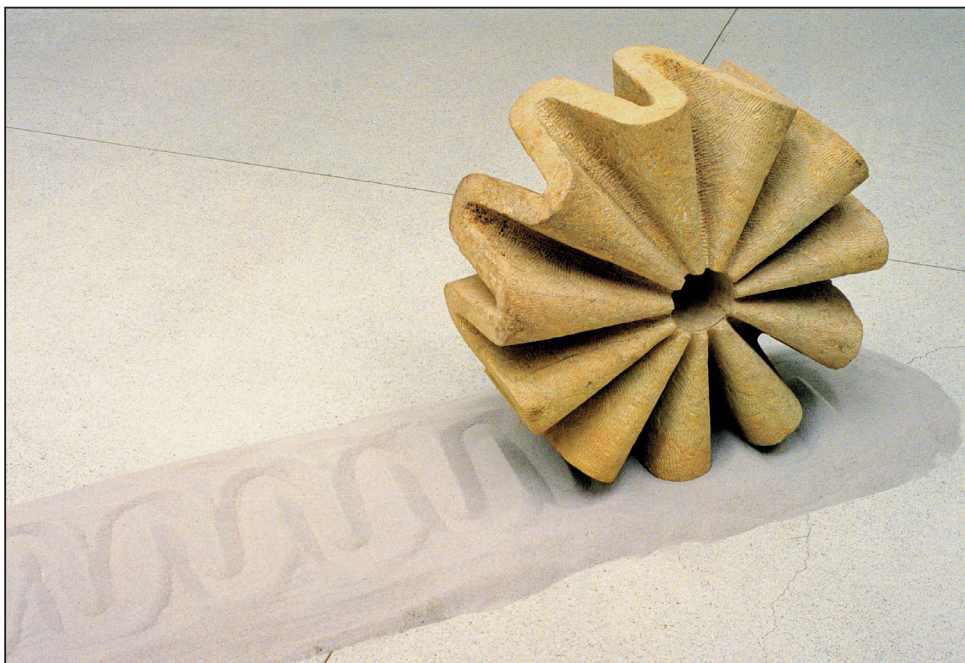
Der Wandschmuck der Apotheke Zur goldenen Krone in Uherské Hradiště datiert in das Jahr 1754, wie das dort angebrachte Chronogramm angibt. Die Malereien gliedern sich in dreizehn Kartuschen, die durch Putten und Blumengehänge miteinander verbunden sind. Im Zentralfeld erscheinen die Figuren des Hippokrates und des Hermes Trismegistos. Sechs kleinere Kartuschen bilden weitere männliche Gestalten ab, die (mit Ausnahme der mit Evagoras beschrifteten) Persönlichkeiten der antiken Heilkunst darstellen. In den Raumecken prangen Allegorien der vier Jahreszeiten und zwischen ihnen die Allegorien für Verstand und Erfahrungen. Alle genannten Sujets, bis auf den Evagoras, schmücken häufig auch andere Apotheken des 17. und 18. Jahrhunderts oder die Frontispizseiten pharmazeutischer oder medizinischer Drucke. Aufgrund dieser Parallelen können die Wandmalereien aus Uherské Hradiště als für diese Raumart typischen Wandschmuck angesehen werden. Die Gestalt Evagora, die nicht wie die restlichen Sujets der Nutzungsweise des Raums entspricht, lässt jedoch erahnen, dass sie auch weitere, vielleicht zeitgenössische Sachverhalte reflektieren könnte.

DAVID MEDEK A ROBERT BUČEK – REFLEXE SOCHAŘSKÉHO SMĚŘOVÁNÍ V KONTEXTU PROMĚN PROSTOROVÉ TVORBY

Olga Badalíková, Katedra výtvarné výchovy, Pedagogická fakulta Univerzity Palackého, Olomouc

Studie sleduje tvorbu dvou jihomoravských sochařů, Davida Medka a Roberta Bučka a jejich tvůrčí východiska z pohledu výrazových proměn sochařského vyjadřování dneška. Historický kontext je připomenut jako výchozí platforma pro mnohotvárné a neohraničené umělecké dění současnosti.

Věnovat pozornost aktuálnímu výtvarnému vyjadřování v českém prostředí znamená chápat jej ve vztahu k uměleckému dění obecně, a to jak z pohledu chronologického vývoje, tak i v rámci jeho současného prolínání s euroamerickým kulturním prostorem. Nabízí se sice možnost vnímat individuální tvorbu jedince izolovaně, v úzké vazbě na místo a dobu vzniku a pozorně sledovat provázanost s jeho vnitřním nastavením. Stejně inspirativní je však zvažovat závažnost umělcova počínání v nekonečném a neohraničeném uměleckém pohybu dneška. Přestože v umění obecně, a tedy i v sochařství mnohé předchozí tvůrčí principy zůstávají, současnost přináší nové materiály, technologie i prostorové vztahy a především jiné závažné podněty i mezioborové vazby. Umělecké dění je přirozeně provázáno s dobovými filosofickými a estetickými teoriemi a je čitelně propojeno s vnějšími konflikty světa. Sochařství, stejně jako jiné umělecké druhy, odráží tuto aktuální vazbu a souběžně zkoumá a integruje ji do svého výrazu. Následující studie je tedy reflexí metamorfóz prostorového uvažování od principů moderny k variabilitě současnosti. Jejím smyslem je upozor-

David Medek, Tiskátka, 1997, kámen – pískovec, průměr 70 cm. Foto D. Medek.

nit na zásadní vývojové zlomy v umění 20. století, které otevřely cestu k soudobému sochařskému výrazu a jejichž závažnost odráží i tvorba současné sochařské generace. Na pozadí střetů uměleckých ambicí i teoretických reflexí dneška lze zřetelněji postihnout vitální tvorbu Davida Medka a Roberta Bučka. Oba umělce spojuje jejich profesní působení na Katedře výtvarné výchovy Palackého Univerzity v Olomouci a také shodně žijí a tvoří v regionu jižní Moravy.

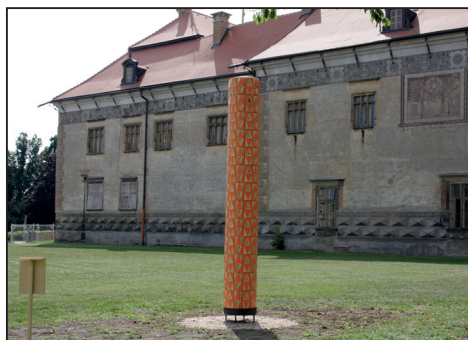
Tvorba Davida Medka je založena na konstruktivním chápání celku v konfrontaci s geometricky komponovaným detailem-ornamentem. Jiří Valoch připomíná, že již jeho počáteční práce „*sice respektovaly podobu sochy, ale zároveň ji uváděly na samu mez možností díky tematizaci vztahu přítomného a nepřítomného což bylo artikulováno těmi nejoštěnějšími geometrickými prostředky.*“ David Medek abstrahuje hmotu skulptury na základní kubický tvar, přičemž ji současně oživuje seriálním užitím a „potištěním“ jediného ornamentálního prvku.

Wilhelm Worringer v knize *Abstrakce a včítění* chápe sochařství jako umění, které zachází s prostorem, jenž nás obklopuje a do nějž zároveň náležíme i my sami. Schopnost umělce s tímto prostorem pracovat pak spoluutváří působivost samotného uměleckého díla. Výpovědní síla prostorového projevu je dle něj v sochařství 20. století také ovlivněna rozporem mezi tendencí k abstrakci a snahou zachytit skutečnost. Tyto dva základní principy tvoří výchozí impulsy tvůrčího potenciálu zejména první poloviny 20. století, přičemž Worringer považuje za nemožné oddělovat od sebe abstraktní geometrii a organickou formu, protože obě jsou jednou a toutéž podstatou bytí.¹

Věnujeme-li nyní pozornost metamorfózám prostorových vztahů v linii umění posledních desetiletí, lze s odstupem vysledovat dvě časové fáze, v nichž dochází v evropské plastice 20. století ke skutečně podstatným významovým i výrazovým inovacím, které otevřely cestu k současnému sochařskému výrazu. První souvisí s obdobím nastupující moderny mezi lety 1906–1916. O půl století později, mezi lety 1960–1970 pak přináší nové podněty silná vlna anglosaských vlivů.² První desetiletí 20. století je dobou převratných stylových proměn, odpovídající tvůrčímu programu jednotlivých uskupení, případně individuálnímu mentálnímu nastavení jednotlivých uměleckých osobností. Pohyb nastal především v tehdejším centru uměleckého dění, v Paříži. Ze sochařského výrazu se ztrácí narativnost, anatomická přesnost, umělec se neomezuje jen na plastické modelování, mizí jednota materiálu, ale i důraz na estetickou kvalitu a řemeslnou virtuozitu. Potřeba autenticity přerostla v potřebu autonomního uměleckého vyjádření. Plastika stále dynamičtěji prostupuje okolní prostor, prohlubují se konkávní a konvexní tvary, zvyšuje se expresivita díla. Objevují se nová so-

David Medek, Sloup pro Mostov, 2007–2008, dřevo, rozměr: 300×61 cm, sochařské pracovní setkání Mostov 2007. Foto D. Medek.

David Medek, Sloup pro Prostějov, 2009, dřevo, rozměr: 400×65 cm, VIII. Mezinárodní sochařské sympozium Hany Wichterlové v Prostějově. Foto D. Medek.

chařská témata, doposud preferovaná malbou (kupř. zátiší), a skrze ně vstupuje do umění nový pojem – objekt.³

Základní premisu, že umění je dohoda, přinesl jak známo Marcel Duchamp. Ironickou skepsí a nihilismem záměrně potlačil romantizující tendence, ale i emoce, umělecký rukopis či autobiografické stopy. Thomas McEvelley považuje změnu, která nastala u Duchampa okolo roku 1914, za srovnatelnou se zlomem mezi modernou a postmodernou. Jeho práce označil za systematickou kritiku nebo též dekonstrukci příznivců Kanta a dosavadní teorie a estetiky výtvarného umění.⁴ Dochází k radikalizaci a zároveň k sublimaci sochařských tvarů, které se stávají nespoutanější, smyslnější a z nichž je patrná silná životní energie. Nová koncepce tvorby souvisela též s novým zhodnocením umění primitivních národů a přírodního fenoménu vůbec, jež bylo ovlivněno biogenetickými teoriemi Ernsta Haeckela (dějiny rodu odráží dějiny člověka) a teoriemi Friedricha Nietzscheho o původnosti, instinktu a o vitalitě, které jsou přijímány jako perspektivní cesta, následující po dávno zmapované řecko-latinské tradici.

Odklon od plastického napodobení reality a snaha o abstraktní vyjádření je rovněž příležitostí, jak nahlédnout do sebe a jak pracovat volně s výrazovými prvky, které neodpovídají žádné vnější zkušenosti. Dle Carla Gustava Junga: „*Nepředmětné umění čerpá obsahy hlavně „zevnitř“. Toto „nitro“ nemůže odpovídat vědomí, neboť vědomí obsahuje odrazy obecně viděných předmětů, které nutně musí vypadat tak, jak odpovídá obecnému očekávání.*“⁵ Převaha těch prvků v uměleckém díle, jež neodpovídají žádné vnější zkušenosti, ale pocházejí z nitra, které je za vědomím, tvoří základ abstraktního uměleckého vyjadřování. Potřeba abstrahovat provází umělecký vývoj od starověku. Bývá spojována s touhou po absolutnu a nachází krásu v krystalickém, anorganickém tvaru. Wilhelm Worringer považuje lidskou potřebu abstrahovat, za „*snahu jednotlivý objekt vnějšího světa, pokud vzbudil obzvláštní zájem, vysvobodit z jeho souvislosti s ostatními věcmi a z jeho závislosti na nich, vytrhnout ho z toku dění, učinit ho absolutním.*“⁶

Abstraktní projevy v prostorovém utváření se vyznačují řadou výrazových možností. S novými tvůrčími principy se tak postupně vyhranily tři cesty, po kterých se v nových intencích rozvíjí sochařský projev a které lze rámcově charakterizovat směřováním ke konstruktivismu, surrealismu a k organické koncepci či vitalismu. Tyto principy jsou výchozí pro širokou škálu uměleckých směrů. Informel s existenciálními pocity počátku padesátých let je spojován převážně s malbou. Tvůrčí princip povrchového drásání a tvarové střídmosti má však čitelné ozvuky i v sochařství. Souvisí s nimi rozrytý povrch plastik, jejich rozbrázdění, použití strukturovaného materiálu jako hlíny, keramiky a rezivějících kovů. Znamená osvobození se od formalismu i tvůrčí spontaneitu. Konstruktivně syntetizující vnímání pak staví nikoliv na nitru, ale na prostorových vztazích, na objemu a rytmu linií a hran, na elementárním tvaru. Zejména v sochařství může snaha vyprostit se ze systému reprodukovatelného zprostředkování vyrůstat z víry v racionální uchopení světa a směřovat k úsilí dobrat se k jasným a srozumitelným principům.

Šedesátá léta 20. století symbolizují zcela novou situaci. V poválečné industriální společnosti se spolu se ztrátou víry v progresivní společenský vývoj znovu vyhraňují individuální pozice. Umělci se začínají vymaňovat z výchozích dogmat moderny, psychologický podtext díla a jeho kompoziční řešení je potlačeno stejně jako konstruktivistické a expresionistické plastické vyjadřování. Po formální stránce je nahrazuje prostupování. Oproti individuálnímu sochařskému rukopisu je uplatňován neosobní projev, seriálnost a modulární systémy, které umožňují nové materiály (Donald Jud). Umělci se rovněž vyrovnávají s rostoucí mediální sítí a s novými komunikačními systémy. Na konci šedesátých let převažuje snaha o dematerializaci díla. Objevují se prostorové instalace, videozáznamy i směřování ke konceptuální tvorbě.

Cesta od klasického sochařského projevu přes využití netradičních materiálů k různým formám ozvláštňení je cestou od zachycení viditelné skutečnosti k symbolu, ztvárněného v mnoha rovinách. Tradiční vyjadřovací prostředky nepostačují, jednotný model uměleckého slohu již dávno vzal za své a také umělecké styly se atomizují do tisíců privátních mytologií. Období postmoderny, formující se v průběhu sedmdesátých let, je příznačně složitou politickou situací, provázenou definitivní společenskou deziluzí. „Ztráta víry ve věci budoucí je politicky, i když rozhodně ne duchovně, nejvýznačnějším rozdílem mezi naší přítomností a předešlými staletími. Tato ztráta je definitivní,“ připomněla Hana Arendtová ve studii nazvané *Krise kultury*.⁷ Toto kritické společenské vnímání, vyostřené po polovině 20. století, se promítá do složitého a vrstevnatého modelu výtvarného vyjadřování.

Thomas McEvilley připomíná, že moderismus je dnes chápán jako doba, která vynalezla univerzální pravdu a měla jasno v tom, jak jí dosáhnout. Naopak dnešní doba je k takovému přesvědčené skeptická a pátrá po přesně nedefinovatelných možnostech uměleckého projevu. Ideology modernismu prosazovaný mýtus o historii jako progresivní cestě skončil s rozpadem kolonialismu. Pojem postkoloniální pak teoretik přirovnává k pojmu postmoderní, neboť v těchto letech dle McEvilleyho došlo také v kultuře k převratným změnám, které se neodehrály v celých dějinách umění.⁸

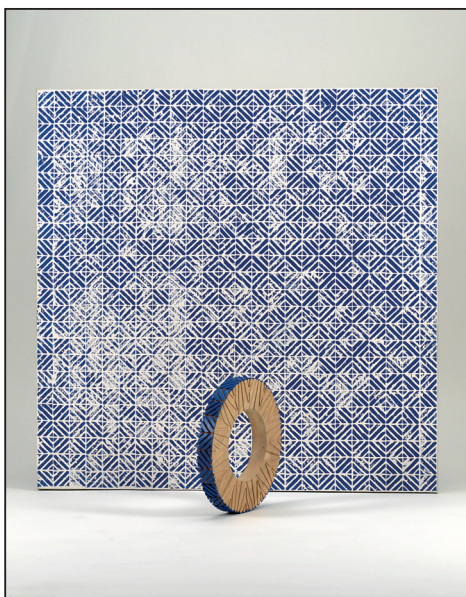
V období sedmdesátých let se definitivně vytrácí ucelený styl jako určující periodický znak, který s konečnou platností odezněl s koncem avantgardy. Mnohdy společná výchozí myšlenka je provázena zcela odlišným i protichůdným výtvarným vyjádřením. Od minimalismu, který určil nové vztahy mezi vnímatelem, objektem a prostorem a odkázal naše vnímání na sebe sama, dospívají umělci k jinému pojetí prostoru. Zájem o rytmus, kompozici, objem a materiál je zastoupen zájmem o směřování, pole, střed. Plastika je tvořena jako místo hledání, tápání nebo naopak klidu a bezpečí. Stává se metaforou současnosti, tedy místem, kde je vnímatel vtažen, pohlcen, osloven, což potvrdila přehlídka soudobého umění *Dokumenta VI* v Kasselu roku 1977. Souběžně s pátráním ve vlastním podvědomí byl jinými umělci hledán a akceptován matematicko-abstraktní model světa. Díky abstraktnímu zobrazení se sochy vymaňovaly z vazeb prostoru a času, zatímco organické formy zpětně vnášely do geometrické jasnosti živost, spontaneitu, znepokojení a tajemno. Postoupíme-li v těchto úvahách ještě dále, zdá se jako nevyhnutelný následný přesah tohoto doposud vymezeného prostoru směrem k pohybu, akci, reálnému objektu i živému tvorbu. V těchto letech sochařství překročilo hranice třírozměrného prostoru a začalo se blížit instalacím, v nichž umělci kumulovali objekty, představy a myšlenky.

Na konci druhého tisíciletí se umění znovu a hlouběji obrací k veřejným otázkám a celospolečenským problémům, jak je patrné také v řadě prostorových objektů (Robert Longo, Hans Haacke, Ilja Kabakov). Obecně však lze stěžít v tomto období nalézt jednotné umělecké směřování. Významným pojmem se stává potřeba autenticity a ozvláštňení, tedy vytržení daného jevu z jeho přirozených souvislostí a uvedení do souvislostí překvapivých, provokativních i paradoxních. Prostorová tvorba přesáhla výrazovými prostředky posledních desetiletí přirozené hranice klasických žánrů. Na druhé straně vzrůstá dnes potřeba vnímat tvůrčí projev prostřednictvím umělcova rukopisu. Vedle přiznané distance od vlastní realizace objektu stále výrazně oslovuje přímá účast umělce na utváření podoby sochařského díla. Tuto cestu zvolili také David Medek a Robert Buček.

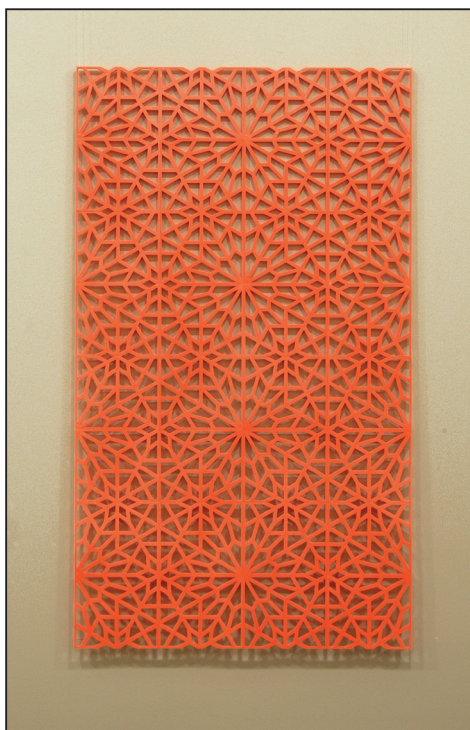
Prvým z autorů je výrazně osloven geometrickými principy a od roku 2001 byl členem Klubu Konkretistů 2 v Olomouci. Davida Medka spolu s jeho bratrem, dvojčetem Tomášem označil Jiří Valoch v roce 1999 za „představitel nejmladší generace výtvarníků spjatých s Brnem, jejichž tvorba začíná patřit tomu nejzávažnějšímu, co zde v této generaci vzniká.“⁹ Sochařské dílo Davida Medka vychází z přirozené potřeby rukodělné tvorby rozvíjející se

od raného dětství. Setkání s několika osobnostmi v době dospívání pak dává postupně jeho dílu tvar a konzistentní podobu. Zájem o uměleckou tvorbu má své počátky v poznávání kouzla ateliéru výtvarníka a tiskaře Standy Kratochvíla. Jako dřevomodelář pracující v Sigmě Slatina získal zase schopnost a potřebu uspořádat si plochu i prostor. V době studia na Fakultě výtvarného umění VUT Brno navštěvoval David Medek společně s bratrem Tomášem ateliér sochařství profesora Vladimíra Preclíka, s nímž navázali spolupráci již dříve, a to na řemeslné realizaci několika soch (Učím se létat, Pomník revoluce). Respektoval Preclíkovu preciznost a sám pečlivě trvá na dotažení formy do nejmenšího detailu.

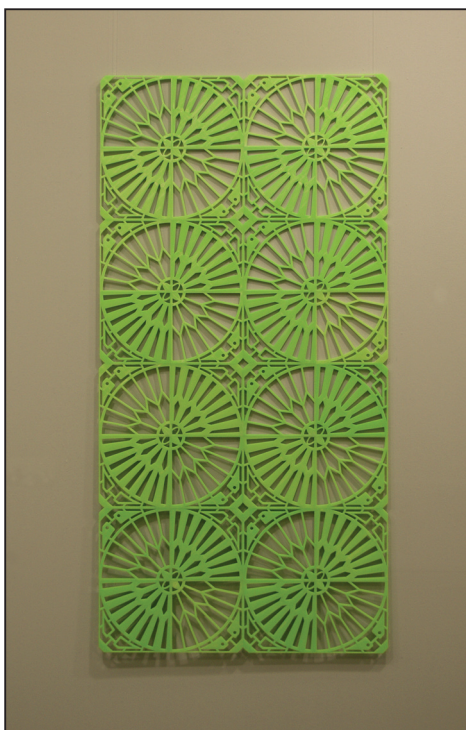
Ranou fází Medkovy tvorby ovlivnila účast na několika sochařských sympoziích. V roce 1995 se účastnil symposia mladých výtvarníků s názvem „Tvar místa“ v Boskovicích a druhého ročníku Evropského sochařského ateliéru na Orlíku, pro něž

David Medek, Modrý otisk, 2005, ofsetová barva, tiskátka – dřevo, rozměr: 100×100 cm, tiskátka průměr 30 cm. Foto D. Medek.

David Medek, Ornament, 2014, ABS plast, rozměr: 105×60 cm, 3D tisk. Foto D. Medek.

David Medek, Ornament, 2014, ABS plast, rozměr: 120×60 cm, 3D tisk. Foto D. Medek.

vytvořil dřevěnou plastiku o výšce čtyř metrů nazvanou *Compozice*. Ústředním motivem Medkovy tvorby se stává sloup, symbol směřování. Jeho orlická podoba je obohacena o řadu ostatných elementů.

O rok později pro čtvrtý ročník Mezinárodního sochařského sympozia „Dřevěná plastika“ ve Žďáru nad Sázavou dokončil třímetrovou dřevěnou plastiku nazvanou *Sloup*. Skulptura složená ze čtyř poloslopů tvořených konvexními vertikálními pásy je přirozenou součástí celého přírodního prostoru a přes svůj skromný materiál vyniká nevtíravou monumentalitou. V roce 1997 dokončil *Sloup – kompozice* v pískovci, s vertikálními plastickými pruhy oživenými smyčkami. Účast na čtvrtém ročníku Mezinárodního sochařského sympozia v Nových Zámkách v roce 1998 uzavřel realizací kruhové dřevěné plastiky o průměru 180 cm nazvané *Tiskátko pro Nové Zámky*. Mezi lety 1997–1998 vytvořil dvě drobnější pískovcové plastiky *Tiskátko* (1997) a *Kulička* (1998), kde prokázal nejen cit pro realizaci v kamenu, ale i silnou potřebu estetických parametrů sochařského díla. Následovala sochařská sympozia Brněnský plenér a *Sloup* v Olomouci 2002, VII. mezinárodní sympozium Hany Wichterlové v Prostějově 2009 a další.¹⁰ Z výsledných realizací převažoval motiv sloupu komponovaný na principu mohutného dřevěného objektu s modifikacemi či prostorovými sítěmi redukováného geometrického ornamentu. Motiv otisku není pouhou formální vizuální hrou. Vždy je užíván ve vztahu k danému prostoru a zejména k lokalitě, kde je tvořen se záměrem posílit *genia loci*. „Ornament tvoří jeden ze základů všech velkých civilizací. Není to pouze umělecký výzdobný prvek, ale především mimořádně složitá entita, nesoucí v sobě množství informací z mnoha oblastí lidské kultury a psychiky. V ornamentu jsou zakódovány nejrůznější náboženské, filosofické, estetické, ale také emocionální roviny. Proto ornament představuje jeden z univerzálních klíčů k pochopení člověka a jeho údele na tomto světě. Je vše spojujícím prvkem, volně přecházejícím z jedné kultury do druhé,“ jak shrnula Petra Poláková v textu k výstavě „Ornament, světlo a kaligrafie“, již se umělec v roce 2016 v Praze zúčastnil.¹¹

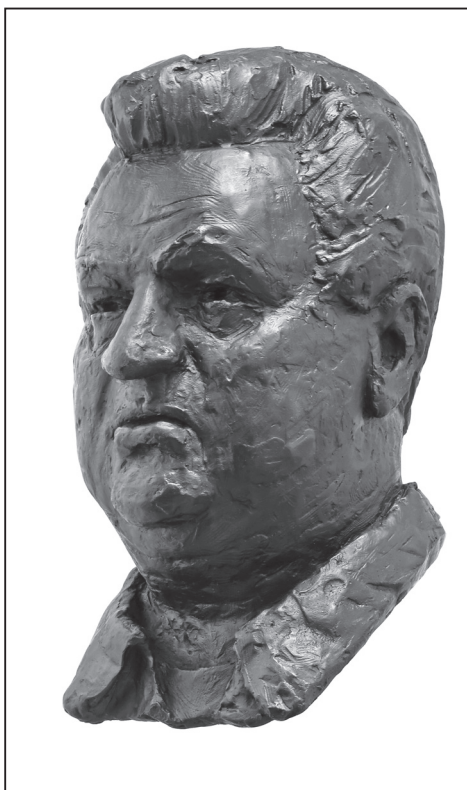
Robert Buček, Jan Antonín Baťa, 2015, umělý kámen, výška 280 cm. Foto R. Buček.

Pevně stanovené požadavky na sochařskou práci v ateliéru profesora Preclíka přivedly Davida Medka, po ukončení magisterského studia v roce 1998, k přirozené potřebě překročit mantinely dané ateliérovou tvorbou a konfrontovat prostor s plochou. Vytvořil sérii maleb doprovázených drobným dřevěným objektem, kdy motiv této plastiky – tiskátka je převeden do plochy a obvod objektu, kupříkladu jeden metr, odpovídá délce tisku na šepsovaném plátně. Po roce 2000 podkládá plátno pro zpevnění plochy sololitem. Vzniká tak specifická konfrontace a současně harmonie pozitivu a negativu v jasných barevných kontrastech s výrazným akcentem hravosti. Opakující se rastr jej inspiroval jak v plastice, tak i později v malbě. V průběhu studia na Fakultě výtvarných umění VUT v Brně si přivydělával typografií a fascinovaly jej tiskařské mechanismy a zejména rotační válce, jejichž motiv nacházíme v autorově tvorbě v mnoha podobách. Prvotní ideou sochaře byl sloup-válec coby monumentální tiskátka. Zájem o multiplikaci geometrického obrazce, který pak David Medek často uplatnil v dřevěných plastikách, sám autor přisuzuje silnému vjemu, který v něm zanechal otisk a ubíhající rastr pneumatiky na mokré cestě. V době studií se také podílel na mnoha realizacích v oblasti užité grafiky a rotační válce podnítily jeho zájem o násobení určitého znaku a o jeho záznam v ploše malby nebo na povrchu skulptury.

V roce 2000 nastoupil David Medek na Katedru výtvarné výchovy Univerzity Palackého v Olomouci, kde vyučuje sochařství. Ačkoliv je znám v souvislosti s geometrickým směřováním, jako citlivý pedagog je i vynikající modelér a svou potřebu figurální kompozice i organického tvaru vyvažuje v soukromí při tvorbě betlémů. Na počátku třetího tisíciletí navázal na předchozí tvůrčí koncepci, přičemž velmi podnětná pro něj byla osobnost Jiřího Valocha, působícího v Klubu konkretistů, který jej v roce 2003 zařadil mezi účastníky výstavy Nejmladší, pořádané Národní galerií v Praze. V témže roce byl zastoupen na výstavě Ornament v současném umění¹² a o rok později na výstavě Folklorismy v českém umění.¹³ V roce 2005 následovala účast na IV. novém Zlínském salonu a roku 2007 ve Slováckém muzeu v Uherském Hradišti na výstavě nazvané Čtyři struktury.¹⁴

Robert Buček, *Děšť*, 2016, umělý kámen, rozměr: 230×230×210 cm. Foto R. Buček.

Robert Buček, *Portrét Bronislava Poloczka*, 2013, bronz, výška 52 cm. Foto R. Buček.

Ačkoliv David zvolil zcela svébytný způsob sochařského vyjadřování, jeho souznění a emocionální blízkost s Tomášem Medkem jsou provždy dané. Od roku 1998 působí Tomáš Medek na Fakultě výtvarného umění VUT Brno při Ateliéru sochařství Michala Gabriela a výrazně vychází z poznatků získaných studiem a užitím 3D technologií. „...od roku 2005 jsou některé objekty přímým 3D výtiskem z počítače, zhotovené z ABS plastu či sádrového kompozitu. Naskenovaná data objektů přenese autor do počítače, kde pak pracuje s jejich různými řezy anebo objekty deformuje, perforuje a konstruuje nové vnitřní struktury, které poté nechá vytisknout v 3D tiskárně v již zmíněném materiálu.“¹⁵ Možnosti jejich využití pro sochařskou práci a perspektivám dalšího rozvíjení třidimenzionálního prostoru věnoval v roce 2014 svou doktorskou práci nazvanou *Komparace modelování v reálném a imaginativním 3D prostoru* právě David Medek. Text jeho studie „...přibližuje nové přístupy a postupy uplatňované v rámci tvorby uměleckých prostorových objektů, zároveň však upozorňuje i na problémy spojené s imaginací a na nutnost i nadále vyučovat v rámci vysokoškolských pracovišť s uměleckým a pedagogickým zaměřením haptické modelování, které rozvíjí prostorovou a rozměrovou představivost, již nedokáže nahradit žádný – byť sebelepší třidimenzionální software.“¹⁶

Možnosti 3D tisku představil v sérii *Ornamentů*, prezentované ve Zlíně (*Ornamenty*, Optika Zlín 2014–2015) a na výstavě *Zase spolu* (Městská galerie Otrokovice, 2015). V současnosti připravuje cyklus basreliéfů opět v součinnosti s 3D tiskem. Nový způsob prostorového utváření a ještě nezmapované možnosti jeho plného využití lákají umělce zvědavou mysl. Pomyslná konfrontace klasických sochařských postupů s nekonečnými modifikacemi nových technologií nebude mít vítěze. Otevřené pole všech variant ovládne v případě Davida Medka symbióza a harmonie, jejíž sochařskou podobu lze s radostí očekávat.

Robert Buček, absolvent Kotrbova sochařského ateliéru Fakulty umění v Ostravě, projevil ve své tvorbě silnou potřebu proměny tvůrčího vyjadřování. Přestože jeho dílo čitelně vychází z křesťanské ikonografie, uvažování autora nad převážně biblickými tématy má

Robert Buček, *Zlaté tele*, 2012, jilmové dřevo, křídlová polychromie, zlato, rozměr: 48×50×300 cm. Foto R. Buček.

Robert Buček, *Zmrtvýchvstání*, 2011, polyester, rozměr: 43×70×13 cm. Foto R. Buček.

mnoho rozdílných podob a také škála užitých materiálů je úctyhodná. Každé definitivní dílo je však výslednicí dlouhé a pečlivé přípravy, vycházející z desítek kresebných i sochařských studií. Vyrovnat se se sakrálními náměty výrazovými prostředky dneška zůstává spíše bolavou oblastí současného uměleckého dění. Robert Buček se opětovně vrací k vybraným tématům a hledá pro ně adekvátní umělecké ztvárnění.

V době studií převažoval u Roberta Bučka zájem o figurální sochařství, který byl patrně reakcí na předchozí údobí věnované převážně užitě keramice. Od roku 2002 studuje lidskou figuru, zpočátku ovlivněn fenomenologickým postojem Alberta Gicomettiho, kdy umělec je přesvědčen, že životní velikost neexistuje a ztenčuje formy téměř na hranici jejich postižitelnosti. Ústředním zájmem umělce je vnitřní stavba sochy, její osa a kostra. Podnětem k tvorbě se stává Robertu Bučkovi příběh. Narativní citění je v této fázi výchozí linií. Teprve v letech 2006–2007 postupně směřuje od příběhu k symbolu, jak připomíná Hana Vorlová. „*Na škole se zdálo, že Bučkovou cestou budou figury, ať už samonosné či srůstající s kolovými, i když nepohyblivými základnami. Patrnou potřebu pohybu, byť jen v náznaku, však ještě před diplomkou začalo zatlačovat do pozadí vědomě statické (mimochoodem v současném uměleckém provozu čím dál nosnější a aktuálnější) „pronikové“ či přesahové téma umění/sochařství na pomezí architektury. Neskutečná trpělivost při hledání onoho jediného, jedinečného správného tvaru se dala vysledovat už v této jeho sérii stíhlých (převážně) dřevěných staveb – babylonských věží.*“¹⁷ Věže nebo také *Rozhledny* jsou prostorovým ztvárněním duchovního směřování z temnot vzhůru. Tvořeny ve dřevě, v kameni i keramice stejně jako *Schody* nesou tentýž ideový smysl. Silně jej oslovilo také biblické téma *Archy*, které je pro něj mementem lidské dočasnosti a potřeby návratu ke střídmosti a prostotě. Vytvořil nespočet variací ve dřevě, keramice i v mramoru a znovu se k tématu vrací kolem roku 2012.

Po studiích mezi lety 2008–2010 působil Robert Buček jako asistent na katedře sochařství Fakulty umění Ostravské Univerzity v ateliéru profesora Mária Kotrby. Vliv tohoto bytostného figurality je čitelný nejen na základě komparace formálních znaků, kdy převažuje pevná, hladká forma, válcovitý tvar a záměrná staticčnost evokující trvání. Je to také souznění spočívající ve snaze předat a zpřítomnit etický rozměr biblického příběhu (*Muž s beránkem*, dřevo, tkanina, 2011). V téže době vzniká v rámci Mezinárodního sochařského sympozia v Istanbulu mramorová skulptura *Jan Křtitel* (2011), která má svůj předobraz v pískovcové verzi vytvořené o rok dříve pro sympozium v Hořicích. Sochař se soustředil pouze na utatou hlavu světce položenou na podložce. Nejtemnější okamžik světceva martyria je tak soustředěn na duchovní výraz jeho klidu a smíření. Robertu Bučkovi je též blízký stylový synkretismus italské transavantgardy, zejména Mimmo Paladino. Neokázalá a emocionální tvorba Louise Bourgeois jej zase oslovila svou oproštěností a výrazovou silou. Potřeba střídmosti je koncentrovaná v drobných plastických studiích na pomezí art-brut – *sv. František* (keramika 2010–2011), *Adam* (sádra, kůra 2011). V keramice vytvořil prostý a působivý reliéf *Zmrtvýchvstání* (2010), vycházející z ikonografie anglických iluminací.

V roce 2011 dokončil Robert Buček doktorská studia na Akademii Sztuk Pieknych I. Eugeniusza Gepperta ve Vratislavi. Sám autor považuje toto období za příležitost k umělecké bilanci.¹⁸ Od roku 2014 vyučuje Robert Buček kresbu a keramiku na katedře výtvarné výchovy Univerzity Palackého v Olomouci. Práce se studenty se mu jeví velmi smysluplná, naplňuje jej a cítí ji jako své poslání. Vnímá zodpovědnost za kvalitní přenos poznání a tvůrčí energie na další generace. Výuku nastavil proti vymezování a podporuje touhu dělat věci jinak. Souběžně s pedagogickými povinnostmi se účastní sympozií, individuálních i kolektivních výstav.¹⁹ Mezi jeho poslední realizace náleží jak portrétní busta, tak i figurální plasti-

ka v nadživotní velikosti. Socha sedícího *Jana Antonína Bati* (2015) jako mladíka, vytvořená v umělém kameni, vykazuje cit pro tělesný výraz, ale též respekt k prostoru, jenž dílo nově utváří. Robert Buček zvítězil v soutěži na vytvoření portrétních bust herců Bronislava Poloczka (bronz, 2014) a Marie Glázrové (bronz, 2014) v jejich rodišti v Horní Suché. Zejména v Poloczkovi oživil svéráznou osobnost herce a prokázal schopnost přesvědčivé modelace. V nedávné době pak dokončil kostelní mobiliář v Radějově (2016) a také pozoruhodnou plastiku kruhového tvaru *Zdálo se mi o dešti* (umělý kámen, 2016). Konfrontace klidu a pohybu, probouzení rodící se energie, čistota tvaru a duchovní potenciál uvedeného díla je možná ideovým východiskem samotného autora.

Robert Buček netouží v době záměrného uměleckého synkretismu po stylové jednotě. Nechce být rukojmím jediného sochařského výrazu a vědomě nabourává také vlastní zažité formální směřování. Neustrnout a pokaždé znovu přistupovat k významové rovině i prostorové výzvě jinak, považuje za nepostradatelný tvůrčí princip. Sochař zosobňuje vztah k tradici, ale též potenciál svědčící o potřebě sloučit obecně platná závažná etická paradigmatata s výrazovými prostředky současnosti. Ačkoliv se nachází v opačném poli, než je konzistentní a vytříbená tvorba Davida Medka, jeho potřeba dobrat se adekvátního výrazu je provázena stejným tvůrčím usilováním. Sochařské dílo obou kolegů je tak svěbytným obrazem uměleckého směřování současnosti.

Poznámky:

- 1 W o r r i n g e r, Wilhelm. *Abstrakce a vcítění: příspěvek k psychologii stylu*. Praha: Triáda, 2001. 150 s.
- 2 S c h e c k e n b u r g e r, Manfred. *Metamorfózy moderního sochařství*. In: Walther I. F. ed. *Umění 20. století*, Praha 2004, s. 407.
- 3 Šířeji viz B a d a l í k o v á, Olga. *Zvíře v současné prostorové tvorbě*. Olomouc 2015.
- 4 M c E v i l l e y, Thomas. *Sculpture in the Age of Doubt*. New York 1999, s. 63.
- 5 J u n g Carl Gustav. *Duše moderního člověka*. Brno: Atlantis, 2001, s. 149.
- 6 W o r r i n g e r, Wilhelm. c. d., s. 37.
- 7 A r e n d t o v á, Hannah. *Krise kultury: čtyři cvičení v politickém myšlení*. Praha: Mladá fronta, 1994, s. 56.
- 8 M c E v i l l e y, Thomas. c. d., s. 32.
- 9 V a l o c h, Jiří. *Tomáš Medek, David Medek*. Pardubice: Východočeská galerie, 1999, nestránkováno.
- 10 Mimo jiné tvořil také pro Sochařské setkání na zámku v Mostově u Chebu 2007, Dny umění Pod Horů v Rožnově pod Radhoštěm 2011, Otrokovické řezání 2012.
- 11 Text k výstavě *Zeměmi ornamentu – ornament, kaligrafie, a světlo*. In: *Villapelle.cz* [online]. 2016 [cit. 27. 10. 2016]. Dostupné z: <http://villapelle.cz/zememi-ornamentu-ornament-kaligrafie-svetlo/>.
- 12 *Ornament v současném umění: 19. června – 24. srpna 2003, Galerie moderního umění v Hradci Králové: 16. října – 23. listopadu 2003, Galerie města Plzně. Hradec Králové: Galerie moderního umění v Hradci Králové, 2003.*
- 13 *Folklorismy v českém umění*. České muzeum výtvarných umění v Praze (nyní GASK Kutná Hora); Muzeum Jana Amose Komenského Uherský Brod; Galerie výtvarného umění v Hodoníně; Galerie výtvarného umění v Chebu.
- 14 Z dalších výstav lze připomenout galerii Caesar Olomouv, *Konkrétní a surové*, pocta Arsenu Pohribnému 2008.
- 15 Ivona Raimenová [online] <http://www.artlist.cz/tomas-medek-6562>
- 16 M e d e k, David. *Komparace modelování v reálném a imaginativním 3D prostoru*. Disertační práce, Katedra výtvarné výchovy Pedagogické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, 2014.
- 17 V o r l o v á, Hana. „*Edle Einfalt und stille Größe*“ *Robertu Bučka*. Úvodní text k výstavě Galerie Kruh, Ostrava, 2012.

- 18 Buček, Robert. *Struktury*. Praca doktorska w dziedzinie sztuk plastycznych, w dyscyplinie sztuk pięknych, Akademia Sztuk Pięknych Im. Eugeniusza Gepperta Wrocław, 2011.
- 19 Cena sponzora na mezinárodním sochařském sympoziu Hany Wichterlové 2008, International Prokonessos Marble Sculpture Symposium, Marmara Island, 2009 International Sculpture Symposium Besiktas, Istanbul, 2011 International Sculpture Symposium Borkel en Schaft, Borkel, 2012, 1. místo v soutěži o výtvarný návrh pro sochu Dešťovník, Central park Botanica 2012.

Doc. PhDr. Olga Badalíková, Ph.D. (n. 1951), přednáší na katedře výtvarné výchovy dějiny výtvarného umění. V rámci výuky preferuje interdisciplinární vazby a vztah k filozofickému i historickému kontextu dané doby. Usiluje o rozšířený pohled na současné výtvarné dění a o rozvoj tvůrčího myšlení studentů v oblasti teoretických disciplín. Sleduje problematiku utváření uměleckých sbírek a problematiku proměn uměleckého řemesla. V oblasti vědeckovýzkumné činnosti se věnuje současnému prostorovému umění, soudně- znaleckým expertizám, kurátorské činnosti, připravuje texty do katalogů a recenze výstav v odborném tisku. V rámci programu Erasmus – Socrates působila v roce 2006 na univerzitě v Mariboru (Slovinsko), v roce 2009 na Akademie der bildenden Künste (Mnichov, Německo), v roce 2010 na Univerzitě Péczy Tudományegyetem (Maďarsko), v roce 2014 na Universität für künstlerische und industrielle Gestaltung (Linec, Rakousko), 2016 Trondheim, Norsko. Publikuje v předních odborných časopisech (Art & Antique, Ateliér, Prostor, Grapheion, Tvar atd.).

David Medek and Robert Buček – A Reflection on Sculptural Art in the Context of Changes in Space Production

A b s t r a c t

The study reflects the metamorphoses of thinking about space from the principles of modernism to present-day variability. Its goal is to point out essential development changes in 20th century art which made way for present-day sculptural expression and whose seriousness is reflected in production of present-day generation of sculptors. On the background of the clashes between artistic ambitions and theoretical knowledge it is possible to comprehend a vital art of David Medek and Robert Buček in a more detailed way. Both artists share the job at Artistic Department of Palacký University in Olomouc and they both live and work in Southern Moravia.

David Medek shows interest in multiplication of a certain symbol and its manifestation on the surface of a sculpture. The prevailing motif is the one of a column composed on the principle of a huge wooden object with modification a reduced geometrical ornament. The artist's natural desire to confront space with surface gave birth to a series of paintings accompanied by a little wooden object. At present, the artist's inquisitive mind is lured by a new way of space modelling by a method of 3D print the use of which has not been fully utilised yet.

Robert Buček's creed is the artistic principle of not getting stuck and trying to approach both meaning level as well as space challenge in a different way every time. He is the embodiment of tradition and also of the potential to join generally acknowledged and serious ethical paradigms with present-day means of expression. Though he is on the opposite side from consistent and refined art of David Medek, his urge to find and adequate expression is fuelled by the same creative drive. Thus the sculptural art of both colleagues is an original expression of the present-day artistic development.

David Medek und Robert Buček – Reflexionen der bildhauerischen Zielsetzungen im Kontext der Wandlungen des räumlichen Schaffens

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die Studie ist eine Reflexion der Metamorphosen des räumlichen Denkens von den Prinzipien der Moderne zur Variabilität der Gegenwart. Ihr Sinn ist es, auf die grundsätzlichen Entwicklungswenden in der Kunst des 20. Jahrhunderts hinzuweisen, die den Weg zum heutigen bildhauerischen Ausdruck öffneten und deren Relevanz sich auch im Schaffen der heutigen Bildhauergeneration widerspiegelt.

Im Hintergrund der Zusammenstöße künstlerischer Ambitionen und theoretischer Erkenntnisse der heutigen Tage ist das vitale Schaffen von David Medek und Robert Buček klarer zu erfassen. Beide Künstler verbindet ihre berufliche Tätigkeit am Lehrstuhl für Kunsterziehung der Palacký-Universität Olomouc und beide leben und schaffen auch übereinstimmend in Südmähren.

David Medek beweist Interesse am Vervielfachen bestimmter Merkmale und an deren Wiedergabe in der Fläche oder auf der Oberfläche der Skulptur. Bei den entstehenden Objekten überwiegt das Säulenmotiv, komponiert nach dem Prinzip eines mächtigen Holzgegenstands mit Modifikationen eines reduzierten geometrischen Ornaments. Aus seinem natürlichen Bedürfnis, Raum und Fläche zu konfrontieren, entstand eine Serie an von einem kleinen hölzernen Objekt begleiteten Malereien. Zurzeit locken den wissbegierigen Geist des Künstlers die neue Art der räumlichen Gestaltung mit der Methode des 3D-Drucks sowie die noch unerforschten Möglichkeiten ihrer vollen Nutzung. Robert Buček betrachtet es als ein unverzichtbares schöpferisches Prinzip, sich zu bemühen, nicht stehen zu bleiben und jedes Mal auf andere Weise an das Bedeutungsniveau und die räumliche Herausforderung heranzugehen. Der Bildhauer verkörpert die Beziehung zur Tradition, aber auch ein vom Bedürfnis, allgemein geltende wichtige ethische Paradigmen mit den Ausdrucksmitteln der Gegenwart zu verbinden, zeugendes Potenzial. Obwohl er sich im entgegengesetzten Feld als das konsistente und ausgefeilte Schaffen von David Medek befindet, wird sein Bedürfnis, zu einem adäquaten Ausdruck zu gelangen, vom gleichen schöpferischen Bestreben begleitet. Das plastische Werk beider Kollegen ist so ein eigenwilliges Bild der künstlerischen Zielsetzungen der Gegenwart.

POST MORTEM V HISTORII PLOŠNÉHO ZOBRAZENÍ

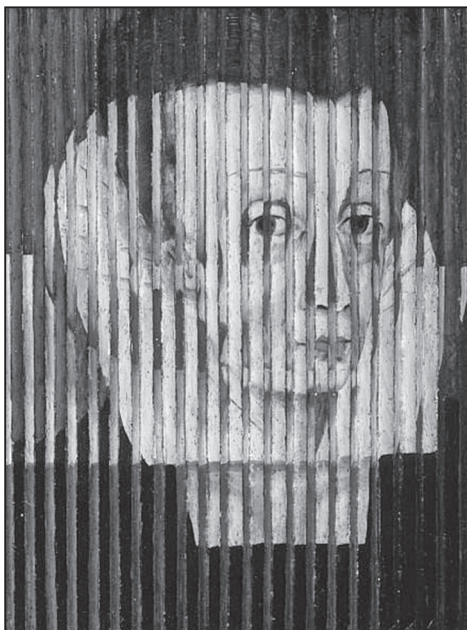
Kristýna Petříčková, Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Z dnešního hlediska můžeme téma Memento Mori vnímat jako emotivně velmi silné, od kterého jsme v současném světě spíše izolováni. Přesto se však od něj nemůžeme zcela odpoutat. Je součástí života stejně jako narození. Je zajímavé sledovat, jak se prostřednictvím vizualizace se ztrátou blízké osoby pozůstali vyrovnávali v průběhu historie dějin umění v časovém rozmezí 16.–20. století na území Evropy.

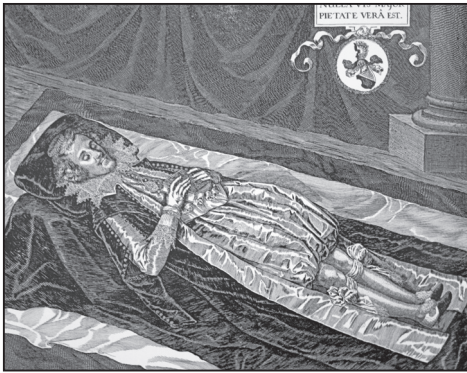
Za jeden z dokladů plošného uměleckého zobrazení exitu člověka v 16. století je považován posmrtný portrét reprezentativního charakteru císaře Maxmiliána I. Habsburského z roku 1519. Na rozdíl od dochovaných starověkých a jiných pozdějších dokladů se v případě série portrétů Maxmiliána I. (obr. 1) jedná o pokus plošného realistického zobrazení člověka na úmrtním loži v čase mezi úmrtím a pohřbením. I přes stylizaci, jakou nám malířství umožňuje, je císař zpodobněn se změnami na zemřelém těle, jako například zašpičatělý nos, strabismus, popelavá barva pleti. Význam portrétu zobrazeného nespočívá v idealizaci těla, nýbrž odkazuje na křesťanský život a důležitost okamžiku odchodu z tohoto světa.¹ Na umění dobré smrti odkazoval již v 15. století textový a obrazový výklad o umírajících Ars moriendi, jako je tomu později například i v případě výjevu na dřevorytu *Anděl smrti* od Conrada Reitera z roku 1508. *Anděl* zde odvádí duši z úst umírajícího na úmrtním loži. Umírající je na věčnost doprovázen osobou držící zapálenou svíci. Tento výjev nápadně

Obr. 1. Neznámý autor: Císař Maxmilian I. na úmrtním loži, 1519 (?), tempera na dřevě, 45×33 cm, Innsbruck. Převzato podle: Michel, Eva; Sternath, Maria Luise, eds. a Holleger, Manfred. *Emperor Maximilian I. and the age of Dürer*. 2012, 113.

Obr. 2. Neznámý autor: Portrét Marie Stuartovny, 1542–1587, National Portrait Gallery, Edinburgh. Zdroj: http://irenebrination.typepad.com/irenebrination_notes_on_a/2015/03/anamorphosis-mary-queen-of-scots.html [cit. dne 10. 6. 2016].

Obr. 3. Úmrtní portrét Jana ze Smiřic, 1618, knihovna Národního muzea v Praze, fotodílna Národního muzea. Převzato podle: Nachtmannová, Alena. Mezi tradicí a módou: odívání v Čechách od renesance k baroku. 2004, 244.

dobně vytvořen jako soukromé memento mori. Smrt či znovuzrození jsou v tomto případě otázkou perspektivy (změny úhlu pohledu závislé na pohybu v čase).

Současně s novým typem posmrtného zobrazení odkazující na křesťanství a pomíjivost života existovala posmrtná zobrazení odlišného či spíše informativního charakteru působící jako dokumentační zobrazení situace. Patří k nim grafické rytiny nebo iluminace zobrazující vystaveného zemřelého, pohřební průvody a epitafy. Samostatnou kapitolou by pak tvořilo křesťanské ikonografické zobrazení ukřižování Krista (který sestoupil na zemi jako člověk) a jeho snímání z kříže.

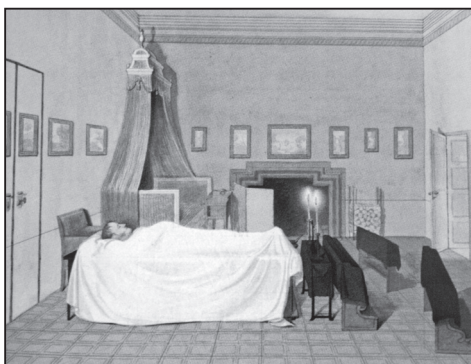
V 18. století přichází do evropského prostředí s individualismem a náboženskou mystikou změna ve vnímání smrti. Nesmrtelná duše se stává předmětem náboženských úvah.² Jestliže se následně přístup ke smrti v první polovině 19. století podle Philippa Arièse vyznačoval rozporuplností obav ze smrti a zároveň šlo o fascinaci krásou mrtvého těla a romantický postoj ke smrti blízké osoby, pak v druhé polovině 19. století dochází k výrazné proměně nazírání na smrt a samotné umírání. Mrtvé tělo se stává objektem, které přestává souviset s romantizujícím estetickým prožitkem. Na počátku 20. století byl tento fakt posílen anonymitou a osamělostí umírajícího v nemocničním zařízení.³ Tento protikladný přístup považuje Václav Grubhoffer z hlediska interpretace za problematický. Z pohledu antropologie a smrti poukazuje na důležitost přechodového rituálu, okamžik smrti, chování k tělu zemřelé osoby včetně jeho pohřbení.⁴ Autor spolu s dalšími argumenty poskytuje vysvětlení, že podle sociologa Norberta Eliase se lidem jeví umírání druhého jako připomínka vlastní smrti a „*společenský problém smrti se proto zvládá tak obtížně, poněvadž živým je ztěžko identifikovat se s mrtvými.*“⁵ Významný doklad společenského přístupu k umírajícímu, jeho následné posmrtné reprezentaci a pohřebnímu rituálu lze nalézt na území Čech u rodu Schwarzenberků. Smrt člena rodu nepřerušovala soudržnost dané společenské skupiny ani rodovou kontinuitu. Úprava a vystavení těla bylo rozděleno do několika fází v souvislosti se společenskou významností zemřelé osobnosti. Nejprve byl zesnulý aranžován v úmrtním pokoji. Po rituálu (jako bylo například zatlačení očí a umytí těla) se zpravidla druhý den konala pitva, jejímž cílem bylo také balzamování těla. Poté byl zemřelý oblečen do smutečnického šatu. „*Vizuální podoba zesnulého měla zvláště v prostředí privilegovaných společenských vrstev vytvářet obraz kontinuity a neporušeného řádu. Zemřelý měl i po smrti reprezentovat svůj rod.*“⁶ Součástí pohřebního rituálu bylo z důvodu rodinné upomínky zachycení po-

připomíná zaznamenané rituály z lidového prostředí prováděné vzácně ještě i v současnosti.

Právě pohled na smrt se později v této tematicke stane určující pro zobrazování. Zajímavým dokladem různého úhlu pohledu na smrt (i když se nejedná přímo o zobrazení člověka v okamžiku bezprostředně po úmrtí) je obraz neznámého renesančního autora z let 1542–1587 zobrazující skotskou královnu Marii Stuartovnu (obr. 2). U tohoto portréru je divák konfrontován dvěma perspektivními pohledy. Čelní pohled zobrazuje mladou Marii Stuartovnu, při pohledu z boční strany se díky vertikálním pruhům před malbou promění původní tvář královny v lebku. Obraz byl pravděpo-

doby zesnulého prostřednictvím kresby či malby. Od druhé poloviny 19. století se objevuje ke stejnému účelu taktéž fotografický záznam. Po uvedených krocích byly ostatky převezeny k vystavení a na místo pohřebního obřadu. Poté byl zemřelý pohřben. Schwarzenberské prameny z první poloviny 19. století dokládají romantický přístup k mrtvým a fascinaci mrtvého těla objevující se zejména v souvislosti s předčasně zemřelým mladým člověkem. Oblíbeným smutečním ikonografickým námětem v 19. století pak bylo spojení mládí s květem lilie, která symbolizovala čistotu a neposkvrněnost.⁷ Oskar Smrž zabývající se symbolikou květin zmiňuje, že „*bílá barva je znakem ctnosti, přátelství, mravní čistoty a je u Slovanů nejoblíbenější.*“⁸ Stále zelené rostliny znázorňují nesmrtelnost a stálost. Odkvétání v sobě nese význam ve smyslu hynutí.⁹ Jiným příkladem květiny objevující se mimo další ve smuteční výzdobě je růže. Ta je odrazem krásy, lásky, ale zároveň i pomíjivosti už od dob starověku. Kdo se podle básně Sapphiny nekoří růží, ten nemá ceny. Theokritos ji porovnává s lidským životem. U Římanů tehdy byla také atributem nevinnosti. První křesťané však květ růže a věnek z něj považovali za pozůstatek římských bakchanálií, a proto ji jako pohřební květinu nepoužívali. Clement z Alexandrie poučuje křesťany, aby nenosili věnce z růží, protože Kristus nosil korunu trnovou. Křesťanství však přesto už v době rozpadu římské říše v růži znovu nalezne symboliku a její význam je mystický.¹⁰

Až do objevení nového média plošného zobrazení, kterým se v 19. století stala fotografie, se zemřelí lidé před uložením do hrobu zobrazují především jako ležící na úmrtním loži. Výjev takové scény prostřednictvím malby dokázal vtisknout pocitové rozpoložení autora a jeho dojem. Naopak fotografie, ač je kupříkladu aranžovaná, nedokázala na výrazu zemřelého otisknout rukopis fotografa tak, jako to umí tah štětce. Neživá tvář zůstává neživou tváří. V případě zobrazení mrtvého prostřednictvím malby (zvláště pokud se jedná o mladého člověka či dítě) autor obrazu v některých případech přece jen vdechl zobrazovaným život prostřednictvím jemných narůžovělých tváří stejně, jako je tomu u příkladu z českého prostředí u posmrtného portrétu mladé dámy z rodu Berchtoldů v kapli sv. Barbory na Buchlově od malíře Františka Dorazila (obr. 4). Avšak zároveň s posmrtnými fotografiemi se ještě i na konci 19. století v českém prostředí vyskytuje malba jako médium pro zobrazení mrtvého. Takovým příkladem je portrét zemřelého chlapce od Jana Preislera z roku 1890

Obr. 4. Soukromé ostentio corporis Josefa II. ze Schwarzenbergu v jeho úmrtním pokoji na Hluboké, 1833 (SOkA Třeboň, pracoviště Český krumlov, RA Schwarzenberg I, Sbíрка alb a grafických listů, inv. č. 88). Převezato podle: Grubhoffer, Václav. Pod závojem smrti: poslední věci Schwarzenbergů v letech 1732–1914. 2013, obr. 23.

Obr. 5. Soukromé ostentio corporis Eleonory rozené Liechtensteinové v jejím úmrtním pokoji v třeboňském zámku, 1873 (SOkA Třeboň, pracoviště Český krumlov, RA Schwarzenberg I, Sbíрка alb a grafických listů, inv. č. 88). Převezato podle: Grubhoffer, Václav. Pod závojem smrti: poslední věci Schwarzenbergů v letech 1732–1914. 2013, obr. 29.

(obr. 5). Chlapec má kolem hlavy rozloženy větvičky myrty. Oskar Smrž popisuje, že již ve starověku v oblasti Egypta, Řecka a Říma byla tato rostlina symbolem naděje. Z tohoto důvodu se s ní můžeme setkat nejen zejména na pohřbu svobodného mladého člověka, ale ještě v současnosti také na svatbách. V Evropě je zaznamenán první doložený případ svatebního myrtového věnečku z roku 1583.¹¹ Myrta je chápána jako tradiční symbol stále zelené nevdanoucí lásky i v lidovém prostředí.

Samostatnou a velmi zajímavou kapitolou je zobrazování portrétů post mortem prostřednictvím fotografie v průběhu 19. století a na počátku 20. století v evropském prostředí a také na americkém kontinentu (obr. 8–12). V roce 1839 se v Paříži objevuje díky daguerrotypii fotografický záznam. První fotografické studio bylo otevřeno ve Francii v roce 1840. Posmrtná fotografie se zrodila krátce po objevu samotné fotografie a rychle se následně šíří do dalších zemí i mimo Evropu. V praxi se zemřelý oblékl do osobních šatů zpravidla reprezentativního svátečního charakteru, případně do svého oblíbeného oděvu, a následně se vytvořil poslední skupinový portrét, ať už s blízkými, rodinou, přáteli, nebo se mrtvý zvěčnil individuálně. Základní myšlenka tohoto druhu zobrazení prostřednictvím fotografie nebyla považována za morbidní, ale vzhledem k sociální ideologii zapadala do kontextu éry romantismu a nostalgické vize smrti z první poloviny 19. století. Některé posmrtné fotografické portréty 19. století se vyznačují snahou odizolování se od syrovosti smrti, nacházíme zde snahu o zlepšení a nový pohled na estetiku portrétování. Zobrazovaným jsou také v některých případech kolorovány obličeje.

Zemřelý byl ideálním tématem pro fotografickou podobiznu, a to z důvodu dlouhých expozičních časů, které vyžadují techniky 19. století. Při daguerrotypii se pro zobrazení osoby používaly stojany a podpěry držící hlavu či celé tělo. Takto vznikaly z dnešního pohledu bizarní fotografie kompozic zemřelého

Obr. 6. František Dorazil: Posmrtný portrét z rodu Berchtoldů, druhá polovina 19. století, kaple sv. Barbory, Buchlov, okr. Uherské Hradiště. Foto K. Petříčková.

Obr. 7. Jan Preisler: Chlapec v rakvi, kolem roku 1890, olej, plátno, 19,5x24,5 cm. Čechy. Zdroj: <http://www.patriksimon.cz/autori-detail/jan-preisler/342> Zdroj [cit. dne 10. 6. 2016].

Obr. 8. Matka s mrtvým dítětem. Kolem poloviny 19. století. Zdroj: <https://cz.pinterest.com/pin/417779302904740328/> [cit. dne 12. 6. 2016].

Obr. 9. Dvě ženy fotografované posmrtně. 19. století. Zdroj: <https://cz.pinterest.com/pin/549579960748428572/> [cit. dne 10. 6. 2016].

Obr. 10. Dvě dívky s panenkami, vpravo je zemřelá. 19. století. Zdroj: <https://cz.pinterest.com/pin/549579960749118126/> [cit. dne 15. 6. 2016].

zobrazeného spolu s jeho žijícími příbuznými či mrtvé děti se svými hračkami nebo zemřelé děti pietně uloženy na klíně rodičů a jiné další formy zobrazování. Výjimkou nebylo ani přidávání symbolických prvků jako hodiny zobrazující čas smrti, květiny s krátkým stonkem jako atribut pomíjivosti atd. Velmi zajímavě působí také výrazy tváře živých zobrazovaných ve figurální kompozici se zemřelým. Většina výrazů je vážných, avšak bez bolesti z odchodu blízké osoby. Setkáváme se s kompozicí postav mrtvých i živých dětí, a to i věkově velmi malých. Stejně tak mohou být živé osoby se zemřelým v případě fotografování dospělých.

Postavy jsou umístěny tak, jako by autor fotografie nerozlišoval živé a neživé. Mrtvý je fotografován jako spící či naaranžován tak, jako by byl naživu. Výsledný dojem je častokrát takový, že až po důsledném prozkoumání lze rozpoznat živé tělo od mrtvého, a to častokrát jen díky pohledu očí, pokud se jedná o kompozici více osob. Výjimkou nebylo ani fotografování mrtvých oblíbených domácích zvířat, zejména psů. V případě, že byla smrt na fotografii viditelně přiznaná, lidské tělo bylo vystaveno jako soukromé či veřejné ostentio corporis na úmrtním loži nebo přímo v rakvi. V některých případech při procesu fotografování dochází k tomu, že se rakev se zemřelým nakloní téměř do kolmé pozice, aby fotograf lépe zachytil obličej mrtvého bez perspektivní zkratky v horizontální pozici uložení těla.

Také známý francouzský fotograf Félix Nadar se věnoval posmrtné fotografii. Příkladem tohoto tématu může být post mortem fotografie Victora Huga z roku 1885

Obr. 11. Pozůstalý se zemřelou ženou, 19. století. Zdroj: <http://atchuup.com/memento-mori-photos/> [cit. dne 15. 6. 2016].

(obr. 12). Když 22. května 1885 spisovatel zemřel, Nadar byl o jeho úmrtí informován a navštívil proto další den dům, ve kterém bylo tělo vystaveno. Aby se zpomalil proces rozkladu zesnulého, aplikoval se do žil mrtvého injekcí chlorid zinečnatý. Poté mělo několik umělců včetně fotografa Nadara za úkol zvěčnit spisovatelův fyzický vzhled dříve, než bude tělo pohřbeno a projeví se na něm více známky rozkladu. Litografie zpodobňující tělo Huga na úmrtním loži pak sloužila k medializaci v tisku. Ve Francii byl Victor Hugo prvním autorem, jehož smrti bylo dáno tolik mediální a umělecké pozornosti. Byl ve své době považován za jednoho z největších spisovatelů. Dalším příkladem post mortem zobrazení významné osobnosti je také Léon Gambetta (1838–1882) fotografovaný Étienne Carjatem o tři roky dříve.¹²

Zajímavé je srovnání post mortem fotografie 19. století rozšířené po území Evropy i Ameriky s tradičním lidovým prostředím v českých zemích. V tradičním prostředí, které bylo spjata více s přírodou, archaičností a citlivějším vnímáním, které se v městském prostředí vytrácelo, se prostřednictvím tradice zaznamenalo mnoho informací o samotné smrti i umírání. Zejména u komunit žijících izolovaně od městského prostředí se fotografům ještě na přelomu 19. a 20. století stávalo, že se tato skupina lidí nechtěla fotografovat z důvodu, aby jim fotografie „nevzala jejich duši“. S touto interpretací se setkáváme nejen v domácím prostředí, ale například u domorodých obyvatel Severní Ameriky. Fotografie je tedy vnímána tak, že je schopna jako médium zachytit okamžik a vtisknout do vizuálního obrazu nehmotné, vnitřní intimitu zobrazené osoby, výsostné území. Malba může zachytit okamžik, ale proces zaznamenání viděného je zdlouhavější než časový okamžik zhotovení fotografie. Ve vnímání smrti nesmíme také zapomenout na fakt, že smrt byla člověku v minulosti mnohem blíže než v současnosti. Proto i pohled na ni byl jiný.

Většina lidí umírala v domácím prostředí, tedy uprostřed rodiny. Dokud nebyla zhotovena rakev, zemřelý se nechával ležet doma na posteli nebo v síni. Tradiční prostředí věřilo, že duše setrvává blízko těla zemřelého, než je dáno do hrobu. Na druhou stranu existovaly i zvyky, které umožňovaly odchod duše z tohoto světa. Zakrývala se zrcadla, otvírala okna z obavy, aby duše nebloudila a odešla. Zatlačení očí ihned po smrti bylo zdůvodněno tím, aby si mrtvý nevyhlédl nikoho z rodiny, který by s ním odešel do záhrobí. Nebožtíkovi se přisuzovala na druhou stranu také čarovná moc.¹⁴ Do rakve se zemřelý oblékal do šatů, ve kterých nejraději chodil, anebo do šatů svátečních. Původně však byl pohřebním oděvem jednoduchý plátěný rubáš či hazuka. Nebožtík se do rakve vybavoval různými předměty – penězi, předměty denní potřeby, svatými obrázky, fotografiemi blízkých. Odchod zemřelého byl v tradičním lidovém prostředí spojen s mnoha zvyky. Dlouho se tradovalo, že nad mrtvým je nutně bdít.¹⁵ Uložením nebožtíka do rakve, vybavení vším, co mohl podle víry na onom světě potřebovat, modlitbami a dalšími úkony včetně předání zemřelého zemi se završila společenská povinnost pozůstalých.¹⁶

Dodnes se z minulosti v tradičním lidovém prostředí zachovaly popisy o odchodu z to-

Obr. 12. Félix Nadar: Victor Hugo sur son lit de mort, 23. 5. 1885 Paris, Musée d'Orsay.¹³
Zdroj: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:F%C3%A9lix_Nadar_1820-1910_portraits_Victor_Hugo_sur_son_lit_de_mort.jpg [cit. dne 10. 6. 2016].

hoto světa. Za ilustrační popis pokojného rozloučení se světem je záznam umírajícího výměnkáře ve Ctiměřicích na Mělnicku z roku 1867, kde je sugestivním způsobem popsán pocit umírajícího, který vypovídá, že cítí, jak jeho tělo chladne od nohou. Až chlad postoupí k hlavě umírajícího, ví, že zemře. Tuto skutečnost přijímá velmi pokojně s vědomím nevyhnutelnosti.¹⁸ Z Ořechova na Brněnsku se dochoval další popis: „*Malovi dědóšek, když umírali, někdo se jich zeptal, jaká ta smrt je. Voni povídali: Tak jak se maluje. Voni nemohli umřít, až za koliknáct dní, protože to neměli prozradit. Tolik mosele zkosit.*“¹⁹

Pro tradiční lidové prostředí je typickým znakem to, že nikdy nepředstavuje zemřelého jako iluzi živého. Odkazuje na nevyhnutelnost a smíření se smrtí stejně jako na zodpovědnost kruhu rodiny vyprovodit mrtvého z tohoto světa se všemi rituálními náležitostmi.

Břetislav Kafka (1891–1967) zabývájí se v Čechách experimentální psychologií a parapsychologií v polovině 20. století hovoří o zkoumání lidské duše a procesu umírání v kontextu doby a katolického náboženského přesvědčení takto: „*Lidská duše je propastí dosud nezbadaných a nezbadatelných sil, o nichž nemáme ani tušení. O tajích, záhadě, hloubce lidské duše můžeme nabývatí pozvolna nových poznatků a zkušeností jen na základě pokusů uvedením do čtvrtého stupně somnambulního spánku.*“²¹ Je známá řada Kafkových pokusů, kdy komunikoval s umírajícími či osobou po exitu jak prostřednictvím subjektu, tak i bez média druhé osoby. Subjekt uvedený do hlubokého spánku byl po čtyřiceti hodinách od úmrtí pozorovaného schopen vypovědět příčinu smrti, ale také definovat, je-li ještě duše přítomna u zemřelého a jakým způsobem se duše podle Kafky odpoutává.²² Břetislav Kafka předkládá ve své knize *Nové základy experimentální psychologie* řadu konkrétních pokusů. Některé jeho výsledky zkoumání o umírání a stavu člověka po úmrtí se shodují s výpovědí

Obr. 13. Šestinedělka na úmrtním loži, 17. století, Z Kralovic u Plzně.¹⁷ In: Lábek, Ladislav. *Zvykosloví Plzeňska a přilehlých oblastí*. Doplňný otisk z díla *Plzeň a Plzeňsko II*. Plzeň 1930. Převzato podle: Navrátilová, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. 2004, 188.

Obr. 14. Rakev s nebožkou, vystlaná bíle vyšívanou plachtou. Kunovice²⁰ (okres Uherské Hradiště), kolem 1905. Fotoarchiv Etnografického ústavu Moravského zemského muzea, inv. č. 11456. Převzato podle: Navrátilová, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. 2004, 220.

Obr. 15. Otec, matka a bratr nad rakví zesnulého chlapce na dvoře domu.²³ Kunovice (okres Uherské Hradiště), 1940. Fotoarchiv Slovákého muzea v Uherském Hradišti, inv. č. 31811. Repro L. Chvalkovský, 1988. Převzato podle: Navrátilová, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. 2004, 248.

tradičního lidového prostředí, které však zkušenost transformuje do rituálů, zvykosloví, ale i pověr.

S příchodem amatérské fotografie vlivem dostupnosti fotoaparátu veřejnosti se v průběhu druhé poloviny 20. století v českém i moravském venkovském prostředí setkáváme s amatérskou dokumentační formou průběhu pohřbu. Fotograf a zároveň často i jeden ze smutečních účastníků pohřbu zaznamenává vystavené tělo v rakvi v interiéru domu zemřelého, avšak nesoustředí se primárně vždy na něj. Také kompozice pozůstalých přestává být naaranžovaná samotným fotografem a je ponechána v přirozenosti okamžiku děje. Fotoreportážní charakter záznamu pohřbu v tradičním lidovém prostředí pak zobrazuje poslední rozloučení v domě, vynášení rakve, smuteční průvod apod.

Obr. 16. Pohřeb Anny Dovrtělové v obci Nedachlebice (okres Uherské Hradiště), 1979. Zdroj: soukromý fotoarchiv autora.

Obr. 17. Herlinde Koelbl: Sterbezyklus Tod und Abschied. Poslední třetina 20. století. Převzato podle: Blühm, Andreas a Krischel, Roland, eds. Do or Die: The Human Condition in Painting and Photography. Teutloff Meets Wallraf. 2012, s. 119.

Závěrem

Z jakého důvodu se tento komorní druh post mortem tematiky vytrácí? A proč vůbec existoval? V průběhu historie se v posmrtném zobrazení člověka setkáváme s duchovní pokorou, zvědavostí nahlédnout za oponu smrti, s formou posledního a zároveň zvěčnělého rozloučení na tomto světě, s touhou zachytit odcházející duši zemřelého, vírou v posmrtný život, ale i možný návrat duše zemřelého.

Jakmile se přítomnost smrti člověka přesunula postupně do prostředí mimo domov, tedy do nemocnic a jiných zařízení, vytrácí se také rituály spojené s umíráním a zaopatřením zemřelého. Zaniká také dokumentární amatérská fotografie reportážního typu jako záznam o rozloučení a splnění všech náležitostí vypravit zemřelého s úctou na fyzický odchod z tohoto světa. Ve 21. století však pro společnost existuje medializovaná a zároveň odizolovaná smrt od osobního prožitku v podobě fotografií katastrof, epidemií, nehod, násilí. Možná právě tento druh záznamu je novodobým mementem vhodným k zamyšlení.

Proč se umění ve své historii opakovaně věnuje memento mori? Právě umění je v rukou člověka nástrojem, které dokáže zastavit čas a které nám dává možnost spatřit i velmi prchavé okamžiky, abychom mohli proniknout lépe k podstatě a smyslu lidského života. Umění v sobě dokáže zahrnout nalezení naděje, prožitek utrpení, kompenzaci, sebepoznání i růst.

Ars Longa, Vita Brevis – umění věčné, život krátký.

Poznámky:

- 1 Michel, Eva, Sternath, Maria Luise, eds. a Holler, Manfred. *Emperor Maximilian I and the age of Dürer*. München: Prestel, 2012, s. 113.
- 2 Navrátilová, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 276.
- 3 Grubhofer, Václav. *Pod závojem smrti: poslední věci Schwarzenbergů v letech 1732-1914*. České Budějovice: Společnost pro kulturní dějiny ve spolupráci s Novou tiskárnou Pelhřimov, 2013, s. 15.
- 4 Tamtéž, s. 15–16.
- 5 Tamtéž, s. 11.
- 6 Tamtéž, s. 125–126.
- 7 Tamtéž, s. 132–134.
- 8 Smrž, Oskar. *Dějiny květin. Díl 1, Rostlinstvo a člověk: (úvodní mosaika)*. Chrudim: Zahradnická bursa, 1923, s. 36.
- 9 Tamtéž, s. 35–36.
- 10 Smrž, Oskar. *Dějiny květin. II. díl, Dějiny růže*. Chrudim: Zahradnická bursa, 1923, s. 10–48.
- 11 Smrž, Oskar. *Dějiny květin. IV. díl, Dějiny květin*. Chrudim: Zahradnická bursa, 1924, s. 49–54.
- 12 Zemanek, Evi. Dead in the photograph, but alive in verses? Posthumous fame and defamation in deathbed portraits and memorial poetry. *Philologie im Netz* 51, 2010, s. 80–99.
- 13 Tamtéž, s. 80–99.
- 14 Navrátilová, Alexandra. c. d., s. 209.
- 15 Tamtéž, s. 219.
- 16 Tamtéž, s. 224.
- 17 Tamtéž, s. 188.
- 18 Tamtéž, s. 191.
- 19 Ludvíková, Miroslava. Pověry o narození a smrti. *Věstník Národopisné společnosti československé*, č. 2–4, 1964, s. 65. Navrátilová, Alexandra. c. d., s. 191.
- 20 Navrátilová, Alexandra. c. d., s. 220.
- 21 Kafka, Břetislav. *Nové základy experimentální psychologie: duševědné výzkumy a objevy*. Červený Kostelec: nákladem autora, 1947, s. 346.
- 22 Tamtéž, s. 352.
- 23 Navrátilová, Alexandra. c. d., s. 248.
- 24 Blühm, Andreas a Kriechel, Roland, eds. *Do or Die: The Human Condition in Painting and Photography. Teutloff Meets Wallraf*. München: Hirmer Verlag, 2012, s. 119.

Literatura:

- Ariés, Philippe. *Dějiny smrti [I., Doba ležících]*. Praha: Argo, 2000. 358 s. Každodenní život; sv. 7.
- Ariés, Philippe. *Dějiny smrti. [II., Zdivočelá smrt]*. Praha: Argo, 2000. 410 s. Každodenní život; sv. 8.
- Becker, Udo. *Slovník symbolů*. Praha: Portál, 2002. 351 s.
- Blühm, Andreas a Kriechel, Roland, eds. *Do or Die: The Human Condition in Painting and Photography. Teutloff Meets Wallraf*. München: Hirmer Verlag, 2012.
- Fernandez, Ingrid. The Lives of Corpses: Narratives of the Image in American Memorial Photography. *Mortality* 16, 2011, č. 4, s. 343–364.
- Grubhofer, Václav. *Pod závojem smrti: poslední věci Schwarzenbergů v letech 1732-1914*. České Budějovice: Společnost pro kulturní dějiny ve spolupráci s Novou tiskárnou Pelhřimov, 2013. 441 s.
- Hall, James. *Slovník námětů a symbolů ve výtvarném umění*. Praha: Mladá fronta. 1991. 517 s.
- Haškovičová, Helena. *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. Praha: Galén, 2007. 244 s.
- Kafka, Břetislav. *Nové základy experimentální psychologie: duševědné výzkumy a objevy*. Červený Kostelec: nákladem autora, 1947. 427 s.
- Kalísta, Zdeněk. *Tvář baroka: poznámky, které zabloudily na okraj života, skicář problémů a odpovědí*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. 172 s.
- Kürti, László. 'For the Last Time': The Hiltman-Kinsey Post-mortem Photographs, 1918–1920. *Visual Studies* 27, 2012, č. 1 s. 91–104.

- L u d v í k o v á, Miroslava. Pověry o narození a smrti. *Věstník Národopisné společnosti československé*, č. 2–4, 1964, s. 31–38.
- M i c h e l, Eva, S t e r n a t h, Maria Luise, eds. a H o l l e g e r, Manfred. *Emperor Maximilian I. and the age of Dürer. [Albertina in Vienna, from 14 September to 6 January 2013]*. München: Prestel 2012. 414 s.
- N a c h t m a n n o v á, Alena. *Mezi tradicí a módou: odívání v Čechách od renesance k baroku*. Praha: Národní památkový ústav – územní odborné pracoviště středních Čech v Praze, 2012. 303 s.
- N a v r á t i l o v á, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha: Vyšehrad, 2004. 415 s.
- O h l e r, Norbert. *Umírání a smrt ve středověku*. Jinočany: H & H, 2001. 409 s.
- O s k a y, Haluk Arda. Dead Bodies Becoming a Subject of Art and Post Mortem Photography? *Idil Journal of Art and Language* 5, 2016, č. 27 s. 2001–2014.
- P r e i s s, Pavel. *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha: Paseka, 2003. 600 s. Historická paměť. Velká řada; sv. 8.
- R e n t z, Michael Jindřich. *Tanec smrti*. Praha: Paseka, 1995. 133 s.
- R o y t, Jan. *Memento mori!: smrt jako brána k věčnosti ve výtvarném umění: doprovodná publikace k výstavě v Muzeu Šumavy v Kašperských Horách*. Kašperské Hory: Muzeum Šumavy, 2004. 64 s.
- R o y t, Jan. *Slovník biblické ikonografie*. Praha: Karolinum, 2006. 342 s.
- S m r ž, Oskar. *Dějiny květin. Díl 1, Rostlinstvo a člověk: (úvodní mosaika)*. Chrudim: Zahradnická bursa, 1923. 87 s.
- S m r ž, Oskar. *Dějiny květin. II. díl, Dějiny růže*. Chrudim: Zahradnická bursa, 1923. 121 s.
- S m r ž, Oskar. *Dějiny květin. IV. díl, Dějiny květin*. Chrudim: Zahradnická bursa, 1924. 224 s.
- Š t í t n ý z e Š t í t n é h o, Tomáš. *Knížky šestery o obecných věcech křesťanských*. Praha: Pražská universita, 1852. 354 s.
- Z í b r t, Čeněk. *Jak se kdy v Čechách tancovalo: dějiny tance v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a na Slovensku z věků nejstarších až do nové doby se zvláštním zřetelem k dějinám tance vůbec*. Praha: F. Šimáček, 1895. 391 s.

Elektronické zdroje:

- Z e m a n e k, Evi. Dead in the photograph, but alive in verses? Posthumous fame and defamation in deathbed portraits and memorial poetry. *Philologie im Netz* 51, 2010, s. 80–99. [online]. Dostupné z: <http://web.fu-berlin.de/phn/phin51/p51t4.htm> [cit. dne 12. 6. 2016].

MgA. *Kristýna P e t ř í č k o v á (n. 1980), vystudovala obor design výrobků na Vysoké škole uměleckoprůmyslové v Praze. Působí jako pedagog a vedoucí ateliéru Design oděvu na Univerzitě Tomáše Bati ve Zlíně. Ve svém odborném zájmu se zaměřuje na dějiny odívání spolu s lidovou oděvní kulturou a jejich vzájemnou interakci, estetiku, dějiny umění, design. Ve své tvůrčí činnosti se zabývá estetickou a technologickou rekonstrukcí lidového a historického oděvu s přesahem možnosti jejich uplatnění v kontextu současných oděvních trendů.*

Post mortem in the History of the Flat Depiction

A b s t r a c t

The contribution deals with the topic of post mortem depiction within the period of 16th and 20th century in the area of Europe. In the context of its development it shows several examples of post mortem depictions of the so called high culture, namely painting, which is one of the few media that can reflect the given situation, in this case death, in the fastest way. In the 19th century painting was gradually ousted by the birth of photography which became a new medium reflecting on the reality of life. In the 19th century photography the moment of dying is captured in many various ways. It captures intimate interior or exterior scenes of the deceased together with mourners, group portraits of studio character and both amateur or professional documentary and art photography.

Post mortem in der Geschichte der flachen Darstellung

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der Beitrag beschäftigt sich mit der Abbildung des Menschen nach seinem Tod im Zeitraum vom 16. – 20. Jahrhundert im europäischen Raum. Im Entwicklungskontext stellt er in der Einleitung mehrere Beispiele von Totenbildern auf dem Gebiet der sog. hohen Künste, und zwar vor allem der Malerei, die als eine von wenigen Medien am schnellsten auf die entstandene Situation reagieren kann, in diesem Fall auf das Ableben. Im 19. Jahrhundert wurde sie nach und nach von der neu entstehenden Fotografie verdrängt, die zu einem neuen Darstellungsmedium des realen Lebens wurde. Der Augenblick des Scheidens des Sterbenden ist in der Fotografie des 19. und 20. Jahrhunderts vielfältig abgebildet. Konzeptionell umfasst sie Innen- und Außenszenen eines einzelnen Sterbenden oder gemeinsam mit den Hinterbliebenen Gruppenporträts von Ateliercharakter bis zur Dokumentar- und Kunstfotografie auf Amateur- und Profiebene.

Strom / Pocta Jindřichu Pruchovi

Jindřich Prucha se narodil 29. září 1886 v Uherském Hradišti, kousek od současné galerie, v domě čp. 100 (který již ovšem neexistuje) v ulici, která je po něm pojmenována. Výstava se tedy v Galerii Slováckého muzea konala při příležitosti sto třiceti let od malířova narození. Předcházela jí, v roce stého výročí předčasné Pruchovy smrti 1. září 1914 (na bojišti v Haliči), výstava v olomoucké galerii Caesar (2014).¹ Myšlenku na uspořádání souboru děl s tematikou stromů jsem však v sobě nosil mnoho let dříve a zároveň si kladl otázku po povaze současné reflexe Pruchova díla, ať už v rovině teoretické, tak v projevech současných malířů.

Podstatné svědectví o bratrově životě a díle vydala ve svých vzpomínkách a ve vzájemné korespondenci jeho sestra Vojslava.² S empatií se Pruchovu dílu v nedávné době věnovali Zdeněk Sejšek a Jaromír Zemina,³ z mladších teoretiků Tomáš Pospiszyl.⁴ Jako určitý limit ve zhodnocení přínosu a významu Pruchova díla jsem pokládal, že je zařazováno především do dobových souvislostí. Méně

je promýšlen jeho odkaz následujícím generacím a ještě méně případné souvislosti s tvorbou současnou.

Strom patří u Pruchy k nejčtenějším motivům. Tomáš Pospiszyl píše: „...opakované vracení se ke stejnému námětu není ani tak způsobeno uhrančivostí námětu jako takového, [...] ale jde o cvičení v možnostech malířství, je to hledání toho univerzálního, co je v tomto jednoduchém námětu a jeho malbě skryto...“⁵ Pospiszyl pokračuje: „Prucha se nedokáže a ani nechce odpoutat od malby. Barva je pro něj to, co tvoří obraz. Pruchovi je také cizí konstrukce obrazu způsobem, jaký vidíme třeba u Cézanna. V obraze Jabloň⁶ sice cítíme, jak se snažil přizpůsobit architekturu stromu formátu plátna. Větve stromu i z malých plošek složená země zde svými úmyslnými deformacemi vytvářejí jeden důmyslný celek, ale stále se vrací ke klasické, impresionismem ovlivněné krajinomalbě.“ Tyto postřehy pokládám za důležité a rád bych je doplnil, protože Prucha ve svých obrazech skutečně vytvářel až jakási vzájemně protikladná silová pole, „rekonstruoval prostor“. Na způsobu malby oblohy i krajinných částí můžeme často pozorovat, jak jsou skladebně utvářeny jakoby z několika úhlů pohledu. Předpokladatelná prostorová

V čele: Jindřich Prucha, Stromy u okna, 1913, olej na plátně, 32×32 cm; Jindřich Prucha, Smrky II, Klihová tempera na plátně, 220×88 cm; vpravo zepředu: Marie Blabolilová, Temná smrčina I, 2011, akryl na linoleu, 99×75 cm; Kateřina Štenclová, Pralesní igelit, 2007, akryl na igelitu, 80×150 cm.

Zleva: Jindřich Prucha, Bukový les, 1914, olej, plátno, 86×105 cm; Melancholický autoportrét, 1913, olej, plátno, 96×77 cm; Petr Štěpán, Posvátný les, 1992, tempera, plátno, 160×130 cm; Daniel Balabán, Břízy, 97,90×100 cm.

hierarchie je transformována v dynamické předivo dílčích vztahů, které mají neiluzivní povahu a nejednoznačnost prostoru naléhavě tematizují. Tento fenomén zřejmě vychází z intenzity vnímání skutečnosti i z prožitku procesu malby samotné, stejnou měrou však také z potřeby organizované obrazové skladby.⁷ „Poznal,“ píše Antonín Matějček, „že přepis světla a vzduchu nemusí končit pouhou analýzou světelného paprsku, nýbrž se může stát prostředkem skladby syntetické a monumentální.“⁸ Při vědomí podmíněnosti Pruchova niterného vztahu k prostředí je třeba mít na mysli také to, že chtěl namalovat obraz; esenci viděného a prožívaného, transformovaného do autonomního celku. Nemaloval jen výseč krajiny. Viděné vyjadřoval v podstatně komplexnějších vztazích tvarových, barevných a prostorových. Procesem malby motiv ukládal do obrazu, respektive do formátu. Často jde o výrazné autorské gesto v rozhodnutí se pro konkrétní kompoziční a barevné řešení. Empatií ke konkrétní viděné skutečnosti nebo jevu se tak tento vztah nevyčerpává. Je vztahem v univerzálnějším smyslu. Je integrální částí komplexní skutečnosti, projevené malbou.⁹ Prožitek samotného procesu malování nevnímám jako jeho výlučnou vlastnost nebo nezbytnou výsadu. Snad však můžeme před Pruchovými obrazy citovat slova Miloše Dvořáka, vztažená k Jakubu Demlovi: jsou „místem, kde se něco skutečného událo.“¹⁰

V drobných Pruchových obrazech, jako jsou např. *Větve stromu na podzim*,¹¹ vystupuje způsob malby před samotný námět. Autonomie vyjadřovacích prostředků a vytváření vztahů v procesu malby se projevuje jak v celkovém pojetí kompozice, tak v jejich částech a detailech, kdy z bližšího pohledu motiv prakticky mizí. Do struktury a celkové organizace malby se výrazně zapojuje i struktura plátna, často nenašepsovaného. Jde o nápadné vlastnosti větší Pruchových obrazů, artikulované v mimořádné kvalitě např. u jeho „vnitřků lesa“.¹²

Pruchovo dílo nelze vnímat jako časově ohraničené, ale ve vztahu k tomu, co je

Zleva: Marie Kapounová, *Bez názvu, Listy*, 2004, tempera na dřevě, 16,2×19,1 cm; Svatopluk Otisk, *Průhled, Listí*, 2005, olej, plátno, 132×98 cm; Vladimír Kokolia, *Stěbla*, 1994, olej na plátně, 89×101 cm; Jindřich Prucha, *Bukový les*, 1914, olej, plátno, 86×105 cm; vpředu Svatopluk Otisk, *Jabloně*, 1995, olej, sololit, 64×86 cm.

v něm nebo v jednotlivých obrazech otevřené, podnětné třeba i proto, že zároveň vrostlo do nějakého kontextu umění staršího. Tedy ne tím nebo nejen tím, co je nějak inovativní, ale právě tím, co je hodnotou rozvíjenou v kontinuitě, v nějaké i méně pravděpodobné souvislosti. Nemyslím tím jen tradici krajinomalby (např. fenomén světla, jak ho přesvědčivě v českém malířství definuje Jaromír Zemina), ale malbu vůbec. Sebelépe míněná „zaškatulkovanost“ jeho dílo v tomto smyslu spíše „umrtvuje“, pokulhává za osobním sdílením, za osobním „čtením“ konkrétního obrazu. Řekl bych, že Pruchovo dílo se zařaditelnosti spíše vzpírá, vyvazuje se z úzce konfesně a názorově vymezeného rámce.

V úvahu je třeba také vzít, že Prucha zemřel v nedožitých dvaceti osmi letech. Jeho dílo se doposud proměňovalo. Hlubší sebereflexe, syntéza nebo také vyčerpání se či slepé cesty by je teprve čekaly. Ustálení nějaké své pozice v kontextu soudobého malířství se rovněž nedožil. Jakkoli je jeho dílo uzavřené a jako takové celistvé, můžeme z něj bez případných zkreslení vyjímat tematicky, formálně i kvalitativně soustředěné výběry. Řekl bych, že přinejmenším v tomto ohledu Pruchovu dílu mnohé dlužíme. Domnívám se, že s tímto zřetelem,

tedy ve vztahu ke konkrétním Pruchovým obrazům a jejich vlastnostem, by bylo třeba nahlížet na jejich případný konkrétní vliv na současné malíře.

Pro výstavu v Uherském Hradišti jsem si vytknul několik základních témat. Téma **stromu** (případně **konfigurace stromů**) v obecné rovině stálo na počátku. Podstatným se pro výstavu stalo téma **interiéru lesa** s jeho zdůrazněním vertikál. Třetí téma jsem pracovně

Jindřich Prucha, Smrky II, Klihová tempera na plátně, 220×88 cm. Městské muzeum Čáslav.

pojmenoval **strukturou**. Vyvstalo v souvislosti s výše zmíněnou povahou organizace obrazové plochy (a prostoru) v Pruchově malbě, v souvislosti s motivem jako takovým (větvení, listoví, průhledy...), ale i ve smyslu struktury materiálu (na výstavě např. Libor Jaroš: *Ořešák*). K tématu struktury jsem dospěl nejpozději, ale vlastně se ukázalo být propojující ostatní právě proto, že je v základu organizace obrazu obecně. Při přípravě výstavy a postupném výběru obrazů se také ukazovala některá **dílčí témata, dílčí příběhy**, nastolované obdobným způsobem u více autorů. Tato linie se zejména z prostorových důvodů nakonec na výstavě projevila v menší míře (kmen stromu, koruna stromu, alej, horizont...). Tematické cykly byly základem instalační koncepce a souvisejí s architektonickým řešením, pro které jsem zvolil umístění výrazné diagonální stěny, dělící hlavní výstavní prostor galerie v prvním patře.

Stromy, skupina stromů, les, okraj lesa, interiér nebo VNITŘEK LESA. Bylo by možné připravit koncentrovaný výběr jen s tímto tématem, v českém malířství tak frekventovaným. Na výstavě bylo téma zastoupeno obrazem a grafikou Marie Blabolilové, grafikou Jitky Chřišťofové, kresbami Inge Koskové a Miroslava Kovala, Pavla Mühlbauera, obrazy Anežky Kovalové, Kateřiny Štenclové, Petra Grubera, Vladimíra Kokolii, Petra Štěpána, Patrika Hábla, Pavla Hayeka (ten by ovšem mohl být zastoupen

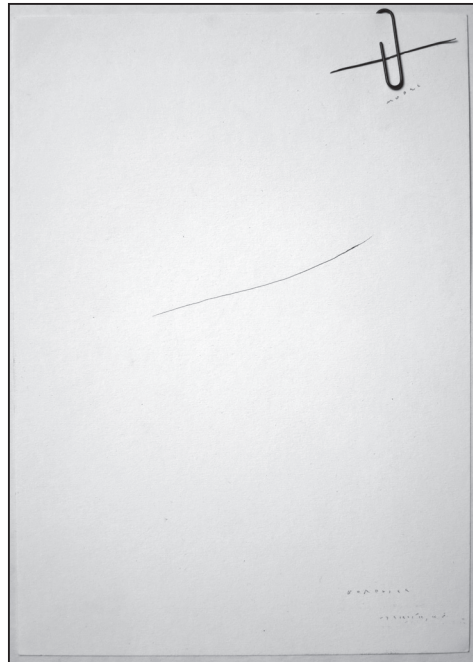
Jindřich Prucha, Bukový les, 1914, olej na plátně, 86×105 cm. Městské muzeum Čáslav.

Jan Jemelka, Třešeň, 1978–1980, olej na plátně, 91×75 cm.

i obrazy struktur), Františka Hodonského, Veroniky Žákové. Dále kresbou Petra Kvíčaly, na které vepsanými slovy tematizuje čas a pohyb, nebo pouze textem artikulovaného plátna Daniela Balabána. Do jisté míry také grafikami Aleny Kučerové.

Dalším tématem je STROM, ať již osamocený, v kompozici dominující, případně skupina stromů. V díle Jindřicha Pruchy je takových kreseb a obrazů hned několik, k nejkrásnějším patří osamoceně stojící strom na obraze *Pohřeb* (1911). Na výstavě je z Pruchových obrazů stromu monumentální plátno *Smrky II* z roku 1914 a drobný obraz *Stromy u okna* z roku 1913.¹³ Ten první je jedním ze dvou stejně velkých formátů, které Prucha maloval původně jako kulisy pro dětské divadelní představení.¹⁴ V Uherském Hradišti reprezentovali toto téma např. Jan Jemelka, Pavel Mühlbauer, Ivan Ouhel, Petr Pastrňák, Jiří Petrbock, Dalibor Smutný, Oldřich Tichý, Martin Zálešák a svým způsobem také kurátor výstavy. Mimochodem, nijak jsem při výběru nezohledňoval význam autorů např. velikostí formátů. K nejmenším obrazům na výstavě patřil obraz Ivana Ouhela z roku 1997, přesto jej pro výstavu

Jan Steklík, Borovice, 2013, kombinovaná technika na papíře, 29,7×21 cm.

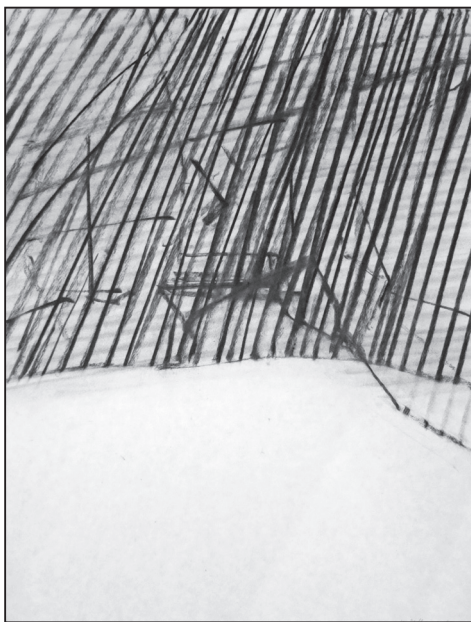

Vladimír Kokolia, Tyčovina, olej na plátně, 150×146 cm. Sbirka Richarda Adama.

pokládám za klíčový. Podobně je to s mojí slabostí pro obraz *Třešeň* od Jana Jemelky, u jehož vzniku v roce 1978 jsem mohl být poblíž. Soustavně stromy kreslí Pavla Dvorská, u její až „vědecké kresby“ je však i sám způsob kreslení tématem. Navíc kresby převádí do několika grafických technik. Jsem

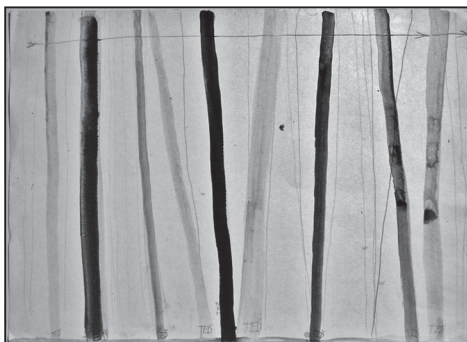
rád, že součástí výstavy je také práce Jana Steklíka, tematizující vztah modelu a zobrazení. Steklík jakoby se přidržel „předlohy“ i právě vznikající čáry. V tom vidím (existenciální) příčinu její nenapodobitelnosti, její přesnosti a jisté tenze zároveň.

Přirozeně souvisejícím je také téma VĚTVE a STRUKTURY. U Jindřicha Pruchy je to např. zmíněný obraz *Větve stromu na podzim* nebo kresby *Stromy v předjaří* (1908) a *Stromy a stráž* (1909). Na uherskohradištské výstavě bylo toto téma zastoupeno pracemi Inge Koskové, Marie Kapounové, Aleny Kučerové, Eduarda Halberštáta, Libora Jaroše, Jana Klimeše, Vladimíra Kokolii, Miroslava Kovala, Václava Maliny, Radoslava Kutry, Svatopluka Otiska, Miroslava Šnajdra, fotografií Martina Vybírala a Petra Zinkeho. Můžeme-li tady mít na mysli detail větvoví, případně nějaký děj nebo pohyb, je to především Miroslav Koval, který jen zdánlivě odlišným způsobem reflektuje vlastní bezprostřední zkušenost přírody a dochází k zobecnění vlastností viděného. Potřeba obrazového řádu je prostřednictvím obměňujících se struktur paralelou skrytého

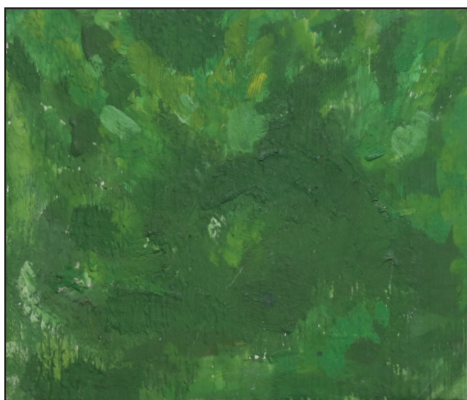

Pavel Mühlbauer, *Stromy*, 1981, kresba uhlím, 59×46 cm.

řádu přírodního a nabízí klíč k jejich čtení. K tomuto pojetí má blízko také Inge Kosková, v některých svých záznamech Marie Kapounová a také Pavel Mühlbauer.

Petr Kvíčala, *Bez názvu (Můj kmen stromu)*, osmdesátá léta 20. století, tuš a tužka na papíře, 45,3×62,4 cm.

Marie Kapounová, *Bez názvu, Listy*, 2004, tempera, dřevo, 16,2×19,1 cm.

Václav Malina, *Krajina-impresie*, 2002, olej, plátno, 120×150 cm. Soukromá sbírka.

Myšlenkou, nakolik by mohla být připravovaná výstava „pruchovská“, jsem se zabýval jen krátce a záhy jsem ji opustil. Byl jsem si vědom, že Pruchovy obrazy jsou často připomínány v obdobně důležitém kontextu jako třeba obrazy Bohumila Kubišty. Z vlastních rozhovorů vím o příkladu, kterým Prucha byl např. pro Dalibora Chatrného a řadu současných kolegů. A je to příklad obecnější v tom smyslu, že jako jeden z mála mohl být v opakovaně nepřírovných podmínkách příkladem autentické tvorby. Bezprostřední kontakt s viděnou skutečností, respektive malba v plenéru, byla pro Jindřicha Pruchu klíčovou. Podobnou zkušeností prošly donedávna desítky malířů přinejmenším v době studií a docela by mě zajímalo prozkoumání plenérové malby z padesátých let minulého století. Rezignoval jsem tedy na to, že by se výstava mohla zabývat programovými vazbami na Pruchův, třeba i různě interpretovaný odkaz. Dobové zasazení, životní okolnosti, ale řekl bych i povaha vztahu k přírodě jsou natolik specifické a neopakovatelné, že by to bylo zavádějící. Nakonec mě ale překvapilo, že určité paralely přirozeně existují. Několikrát se mi nabízely přinejmenším před obrazy nebo kresbami Jana Jemelky, Vladimíra Kokolii, Miroslava Kovala, Svatopluka Otiska.

Na půdorysu uváděných témat probíhal výběr cílevědomě, ale v nacházení finálních vazeb jistě bylo i hodně intuitivního. Možná až nápadně zde vystupují, vedle autorů známých, jména autorů méně známých, těch, kteří jsou řekněme na okraji současného výtvarného provozu, ale jejichž tvorba je pozoruhodná. Někteří z autorů jsou ještě studenty nebo nedávnými absolventy škol.

Výstava byla výběrem prací autorů, kterým je téma stromu a lesa vlastní, ať už se stalo podstatnou částí jejich práce, nebo jen dílčí. Tedy také víceméně komorním výběrem, představujícím sice různé způsoby artikulace tématu, přesto si – domnívám se – až nečekaně blízké. Snad je zde na místě uvést

myšlenku Françoise Milleta: „*Krásu netvoří ani tak zobrazené předměty, jako samotná potřeba je zobrazit...*“

Poznámky:

- 1 Strom – Pocta Jindřichu Pruchovi, 4. 2. – 28. 2. 2014, Galerie Caesar, Olomouc; katalog, text Petr Veselý. V roce 2014 jsem dále připravil dva rozhlasové pořady: BRATŘE DRAHÝ!, pořad k 100. výročí smrti Jindřicha Pruchy, pořad Souzvuk, ČRo Vltava, vysíláno 31. 8. 2014; Josef Sekera, TORZO LÁSKY (Osudy Jindřicha Pruchy), pětidílná četba na pokračování, pořad Stránky na dobrou noc, ČRo Vltava, vysíláno 1. – 5. 9. 2014.
- 2 P r u c h o v á, Vojslava. Vzpomínky. In: Sejček, Zdeněk. *Jindřich Prucha v dopisech a vzpomínkách*. Praha: Odeon, 1988. 486 s. K další literatuře o Pruchovi patří např.: K u b í č k o v á, Jarmila. *Malíř předjaří a jara Jindřich Prucha: život a dílo*. Praha: Tomsa, 1941. 54 s.; M a t ě j č e k, Antonín. *Jindřich Prucha*. Praha: Melantrich, 1941. nestr.; S e k e r a, Josef. *Torzo lásky: osudy Jindřicha Pruchy*. Praha: Československý spisovatel, 1965. 188 s.; T o m e š, Jan Marius. *Jindřich Prucha*. Praha: Odeon, 1987. 81 s.
- 3 S e j č e k, Zdeněk. *Jindřich Prucha: kresby*. Praha: Národní galerie, 2004. 198 s.; S e j č e k, Zdeněk. *Jindřich Prucha kreslíř*. In: Zemina, Jaromír a Sejček, Zdeněk. *Jindřich Prucha: malby a kresby z let 1907–1914*. Praha: Národní galerie, 2004. 120 s.; Z e m i n a, Jaromír. *Jindřich Prucha znovu objevený*. In: Sejček, Zdeněk. *Jindřich Prucha v dopisech a vzpomínkách*. Praha: Odeon, 1988; Z e m i n a, Jaromír a S e j č e k, Zdeněk. *Jindřich Prucha: malby a kresby z let 1907–1914*. Praha: Národní galerie, 2004. 120 s.
- 4 P o s p i s z y l, Tomáš. *Jindřich Prucha: lomy*. Katalog výstavy. Národní galerie v Praze, Oblastní galerie v Liberci, Státní galerie výtvarného umění v Chebu, 2000; P o s p i s z y l, Tomáš. *Ořech přes okno*. *Art+Antiques* 10/2015.
- 5 P o s p i s z y l, Tomáš. *Jindřich Prucha: lomy*. Katalog výstavy. Národní galerie v Praze, Oblastní galerie v Liberci, Státní galerie výtvarného umění v Chebu, 2000, s. 33.
- 6 Jindřich Prucha: *Jabloň*, 1912, olej, plátno, 97×100 cm, Národní galerie v Praze.
- 7 Pruchův přístup je vzdálen racionální konstrukci obrazu, geometrizaci, „kubizování“, nápadně redukci barev. Přesto je

v této souvislosti možná nečekaná jeho vyhrocená poznámka v dopisu sestře Vojslavě (Praha 22. 5. 1913): „Kubišta vyvěsil obraz *Překážka* nazvaný [1913, olej, plátno, 37×49,5 cm, Národní galerie v Praze, pozn. Petr Veselý]. *Chtěl jím asi dokázat, jaká nepřekonatelná překážka mu brání, aby se stal malířem. Ten nemá ani barevného, ani formového, ani jakéhokoli jiného smyslu. Kdybys o půlnoci vzala některý můj vydřený a zatvrdlý štětec, namočila do leštiidla na boty a po paměti dělala nějaké čáry na plátně, tak by to hůř nemohlo dopadnout. Co to značí, Ti nemohu posloužit.*“ In: S e j č e k, Zdeněk. *Jindřich Prucha v dopisech a vzpomínkách*. Praha: Odeon, 1988, s. 167. O Pruchově kresbě „*překvapujícím způsobem dovedené do zjednodušujících kubizujících tvarů*“ píše Zdeněk Sejšek. In: S e j č e k, Zdeněk. *Jindřich Prucha: kresby*. Praha: Národní galerie, 2004, s. 22. Jde o kresbu s motivem z veřejné kuchyně z Mnichova z let 1911–1912, která je v soukromé sbírce (v uvedeně publikaci reprodukována není, otištěna je v katalogu viz pozn. č. 3: *Jindřich Prucha: malby a kresby z let 1907–1914*). Pruchův svět, zaměření, lidská i umělecká zkušenost musely být v rozporu s úsilím Kubištovým. Při hlubším vhledu bychom však našli překvapivé paralely s „kubismem“ v dynamice „přeuspořádání“ prostoru a v celkovém skladebném pojetí u řady Pruchových obrazů (např. obrazů jabloní, lomů, Ptáčnice, Oráč a dalších).

8 M a t ě j č e k, Antonín. c. d.

9 Zdeněk Sejšek píše, že Prucha „...*přírodu uctíval jako religiozní zjevení a její proměny spojoval s lidmi, kteří dotvářeli jím chápaný svět v kauzálních souvislostech.*“ S e j č e k, Zdeněk. *Jindřich Prucha: kresby*. Praha: Národní galerie, 2004, s. 21.

10 D e m l, Jakub. *Rodný kraj*. Praha: Československý spisovatel, 1967, s. 211.

11 *Větve stromu na podzim*, 1913, olej na plátně, 32×34 cm, Národní galerie v Praze (dále jen NG).

12 *Z bukového lesa*, 1908, olej na plátně, 33×38,5 cm, NG; *Vnitřek bukového lesa*, 1911, olej na plátně, 84×96 cm, NG; *Vnitřek lesa*, 1914, olej na plátně, 110×121 cm, NG; *Vnitřek bukového lesa* (jinde v obou případech *Bukový háj*), 1914, olej na plátně, 86×105 cm, Městské muzeum Čáslav.

O bukovém lese se Prucha zmiňuje až v máchovském popisu cesty mezi Strílkami

a Buchlovem: „...*cestou necestou bukovým lesem hlubokým, kde se nohy bořily jako v rašelině.*“ (*Cesta na Slovensko*, 1907).

O stromech dále vzpomínky sestry Vojslavy: „*Začal malovat vnitřky lesa. V předjaří měl už bukový les dvakrát. Teď maloval dvakrát smrkový les, jeden hmotnější, druhý plný vzduchu... Měl plátna už doma třímetrová, také vnitřek lesa chtěl v té velikosti provésti. Truhlář ale neměl čas tou dobou mu tak velký rám udělat, čekal tedy.*“

13 *Smrky II*, 1914, klišová tempera na plátně, 220×88 cm; *Stromy u okna*, 1913, olej na plátně, 32×32 cm, oba Městské muzeum Čáslav; v instalaci byl dále z Čáslavi obraz *Bukový les*, 1914, olej na plátně, 86×105 cm a jaksi osobně přítomen byl Prucha svým *Melancholickým autopořetrem*, 1913, olej na plátně, 96×77 cm, Slováké muzeum v Uherském Hradišti. V pozadí tohoto obrazu je na stěně symbolicky citace obrazu se stromy.

14 Určitým nedorozuměním může být způsob adjustace tří Pruchových pláten, nalezených až v roce 1960 a po té citlivě restaurovaných, která byla původně kulisami. Jejich zarámování nejen neodpovídá původní „funkci“. Na naší výstavě bylo plátno *Smrky II* instalováno bez rámu, čímž se podtrhla jeho monumentálnost, neiluzivnost a vlastně nepřekvapivá „objektivost“. V kontextu výstavy působilo neobyčejně současně.

Snad je namístě přidat ještě další poznámku související se způsobem restaurování Pruchových obrazů. Je známo, že Prucha zápasil s technikou a technologickou stránkou malby. Nakonec jeho nedlouhé studium v Mnichově bylo motivováno také potřebou dozdělení se v této oblasti. Právě z Mnichova píše o dalším svém nezdaru: „*Pracoval jsem na velkém plátně [120×170 cm – obraz tohoto rozměru není v Pruchově díle znám – pozn. Petr Veselý], pokoj celý naruby [...], tma jako v pytli, že jsem chvílemi neviděl na barvy a plátno, strašný ožrala, pilo jako duha. [...] Při preparování (plátna) jsem bral příliš vrchovaté lžičky křídly a běloby a kliš se mně v tom utopil.*“ (Prucha sestře Vojslavě, 31. 12. 1911, S e j č e k, Zdeněk. *Jindřich Prucha v dopisech a vzpomínkách*. Praha: Odeon, 1988, s. 137–138.) Prucha skutečně maloval na velmi savé podklady. Kvalita barevné hmoty je na jeho obrazech charakteristická matným a suchým povrchem. Jako restaurátorský lapsus potom vnímám, pokud je obraz nalakován s efektem nápadného

lesklého povrchu, který znečitelnuje texturu malby. Tak tomu bylo na nevelkém obraze ze soukromé sbírky, vystaveném na přelomu loňského a letošního roku na Pruchově výstavě v galerii v Pardubicích.

Strom / Pocta Jindřichu Pruchovi

Galerie Slováckého muzea v Uherském Hradišti (28. 4. – 19. 6. 2016) při příležitosti 130. výročí malířova narození (Jindřich Prucha 26. 9. 1886 Uherské Hradiště – 1. 9. 1914 Komarovo, Halič). Kurátor Petr Veselý. Spolupráce Milada Frolcová. Katalog – příprava, koncepce, texty Petr Veselý.

Petr Veselý

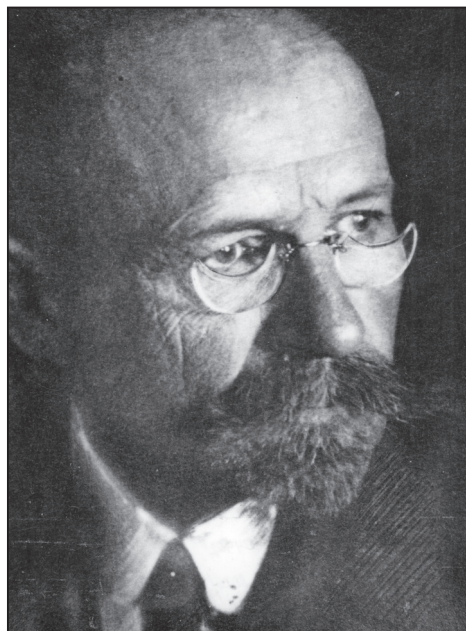
Karel Jaroslav Obrátil v Uherském Hradišti

Výstavou nazvanou Karel Jaroslav Obrátil / Komenský erotické osvěty / střípky ze sbírek, která byla realizována v Galerii Slováckého muzea v Uherském Hradišti od 3. března do 3. dubna 2016, jsme si připomněli 130. výročí narození Karla Jaroslava Obrátla. Nepatrně jsme nahlédli do Obrátlových aktivit v oblasti sběru erotické tematiky. Většinu předmětů pro výstavu zapůjčil doc. PhDr. Kamil Janiš, CSc., s nímž Muzejní spolek v průběhu konání výstavy uspořádal zajímavou besedu. Menší část doplňovaly vybrané dokumenty a artefakty (historické reálie, knihy, ex libris, novoročenky, příležitostná grafika) ze sbírkového fondu Slováckého muzea v Uherském Hradišti.

Učitel, kulturní pracovník, novinář, spisovatel, básník, sběratel a bibliofil, jeden z významných českých vydavatelů a překladatelů erotické literatury Karel Jaroslav Obrátil se narodil 2. listopadu 1866 v Hukvaldech na Moravě jako první ze sedmi dětí učitele Josefa Obrátla a jeho první ženy Josefy (rozené Klučko) ze Skalice. Celý rod se vyznačoval velkou společenskou aktivitou a vlastenectvím. Z těchto kořenů nepochybně pramenilo i silné kulturní a vlastenecké citění, které ho provázelo po celý život. V příspěvcích do tisku a v překladech pou-

žíval několik pseudonymů, např. ABC, Alfa, Karel Jaroš, Jaroslav Olšanský a KJO.

K. J. Obrátil vystudoval reálné gymnázium v Přerově (1877–1881) a učitelský ústav v Příboru (1881–1885). Do svého prvního učitelského zaměstnání v Loukově u Bystřice pod Hostýnem nastoupil jako prozatímní podučitel na místní obecnou školu (1886–1888), následovala Bystřice pod Hostýnem (1889–1890), kde působil na národní škole dívčí, krátce Brno (1890, záskok) a Vizovice (1890–1894), kde pokračoval v osvětových aktivitách (Sokol, přednášky, divadlo, založil veřejnou knihovnu). Za účast na demonstraci (říjen 1893) byl uvězněn, suspendován a přeložen do vyhnanství do Olšan u Strmilova (1894–1897), kde začal používat pseudonym Jaroslav Olšanský, psal básně, vydal dokonce i básnickou sbírku *Májový déšť*. Také zde se opětovně zapojoval do společenského života, organizoval divadelní představení, přednášel a půjčoval knihy. V roce 1897 se vrátil zpátky na Moravu do Zubří (1897–1899). Konečně tady mohl rozvíjet všechny dosud skryté schopnosti zejména organizační (např. založil Sokol, vydal publikaci *Sokolský katechismus*).

Portrét K. J. Obrátla.

Po tříleté zastávce na Střední měšťanské škole dívčí v Kyjově (1899–1902) více než dvacet let spojil svůj život s Uherským Hradištěm (1902–1926). Zde nejprve vyučoval na Střední měšťanské škole dívčí. V letech 1902–1906 působil jako vedlejší učitel kreslení a krasopisu na Českém státním gymnáziu v Uherském Hradišti. Sám se věnoval kresbě a fotografování. Jeho kresby byly dokonce několikrát oceněny na četných výstavách např. ve Vyškově (1902) a v Kyjově (1902), kde získal stříbrnou medaili, v Kroměříži (1905) na Krajské výstavě diplom, v Třebíči (1903) obdržel bronzovou medaili. Fotografoval, protože malování podle fotografie se v tehdejší době výrazně rozšířilo. Také dělal fotografické akty, přičemž modelem mu stála jeho žena.

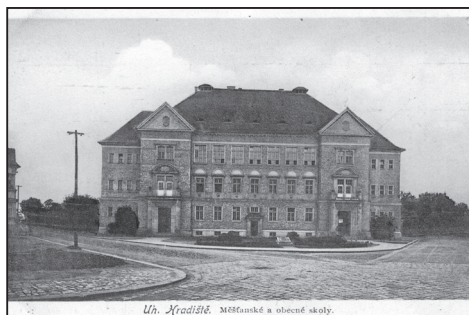
Do Uherského Hradiště se přestěhoval z Kyjova 1. dubna 1902 s celou rodinou, manželkou Bedřiškou rozenou Kuželovou (*18. února 1877) ze Staré Vsi u Přerova a synem Drahomírem Mečislavem (*23. srpna 1901) a začal působit jako odborný učitel v měšťanské škole, kde se v roce 1913 ujal funkce zástupce ředitele. V letech 1913–1914 byl pověřen vedením Městské dvouleté dívčí průmyslové školy a 15. října 1917 se stal z rozhodnutí zemské školní rady historicky třetím ředitelem chlapecké měšťanské školy. Ve funkci vystřídal Františka Vojáčka, který přešel na dívčí měšťanskou školu, také do funkce ředitele.¹ Jeho pedagogická práce byla velmi pokroková a moderní. Věnoval se moderním metodám výuky kreslení,² sestavoval literární výbory z literárních děl známých předních autorů tzv. čítanky,³ které opatroval poznámkami. Stal se aktivním organizátorem osvětových akcí jak v oblasti učitelství, tak na poli kulturním a společenském. V lednu 1904 byl přijat za člena učitelské jednoty a hned v následujícím roce 1905 byl zvolen do čela Učitelské jednoty Komenský v Uherském Hradišti. V této funkci setrval až do svého penzionování (1. září 1926). Na různých konferencích učitelů propagoval svůj program Umění do školy. Pro absolvent-

ky dívčí školy nabízel v letech 1906–1907 kurzy uměleckého řemesla, v průběhu let 1907–1910 organizoval soukromé jedno-roční kurzy s cílem seznámit učitele kreslení s novými trendy ve výtvarném umění. Patřil k nesmírně aktivním osobám. V roce 1920 (tzn. v průběhu známého disciplinárního řízení) byl dokonce zvolen předsedou Učitelské župy, právním zástupcem a delegátem v Ústředí učitelských korporací a v roce 1922 členem výboru České obce učitelské v Praze. V roce 1920 se zúčastnil Všeučitelského sjezdu v Praze. Hradištská učitelská jednota byla díky všestranné aktivitě a organizačním schopnostem K. J. Obrátily v čele pomyslného žebříčku všech učitelských jednot na Moravě.

V Uherském Hradišti bydleli Obrátilovi na Zelném trhu čp. 52⁴ (uvádí se i Protzkarova ulice čp. 68) v prvním patře tohoto domu a zde setrvali i po celou dobu hradištského působení. Obrátil i zde pokračoval v budování knihovny,

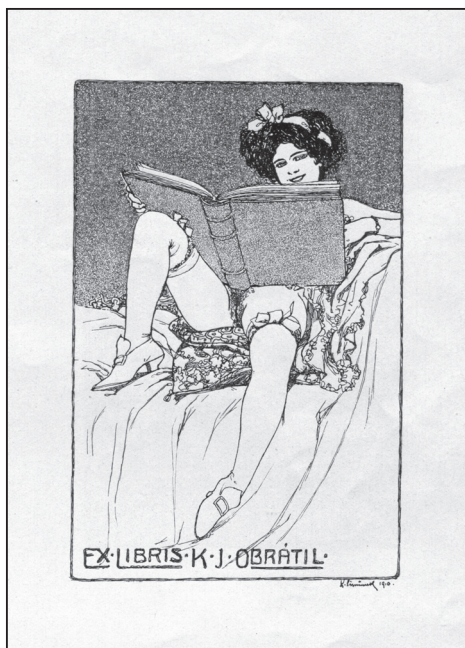
Protzkarova ulice v Uherském Hradišti, kde Obrátilovi bydleli.

Budova měšťanské a obecné školy, kde K. J. Obrátil působil jako učitel, později se stal jejím ředitelem. Foto historický fond Slovákého muzea.

kerou tvořily nejen knihy, ale postupem času i rozsáhlé sbírky bibliofilii, exlibris, národně historických památek, zejména z roku 1848 a z doby první světové války, rukopisy významných osobností. O významu ex libris ho poučil přítel, vynikající umělec, Alois Kalvoda (1875–1934), když u něj v roce 1901 v době kyjovského pedagogického působení malíř bydlel (od Kalvody získal první ex libris, měl ho v několika barevných variantách; již v roce 1901 Obrátil vytvořil i své první ex libris, před tím používal k označení razítko s monogramem KJO). Nadchl se pro sběratelství ex libris a podařilo se mu pro něj v budoucnu získat řadu vynikajících kulturních osobností, např. Mojmíra Helcelety z Brna (1879–1959), Marii Jančakovou-Přibilovou (1887–1959), především však v roce 1908 Bedřicha Beneše Buchlovana (1885–1953) a v roce 1914 i přítele Josefa Hynka Štěrbu (1888–1971). Když v roce 1908 uspořádala učitelská jednota Komenský výstavu Slovácké dítě, vystavil Obrátil v jedné místnosti své literární poklady. B. B. Buchlovana, tehdy učitele ve Zlechově, velmi zaujaly a některé dekadentní tisky si k němu choďoval i posléze vypůjčit. Ve stejné době navázal spolupráci s E. Vymlátilem, členem spolku exlibristů ve Vídni. Tím byly vytvořeny podmínky k výměně samotných ex libris, a to na mezinárodní úrovni, byť v rámci mocnářství Rakouska-Uherska.

V roce 1910 Obrátil ve spolupráci s B. B. Buchlovanem uspořádal v prostorách Měšťanské besedy v Uherském Hradišti výstavu ex libris. Jednalo se vůbec o první výstavu ex libris v českých zemích. Jak uvádějí pamětníci, výstava byla spontánní. Na obyčejných motouzích a na stolech podél stěn bylo vystaveno na dva tisíce ex libris z celého světa, přičemž přibližně sto bylo z Čech a Moravy. K podstatně většímu rozmachu sběratelství v dané oblasti došlo až po první světové válce. K. J. Obrátil kromě ex libris intenzivně sbíral i další příležitostnou grafiku, novoročenky, volnou grafiku. Stal se velmi významným a váženým sběratelem nejen u nás, ale i v zahraničí. V roce 1922 byl zvolen jednatelem Klubu přátel umění v Uherském Hradišti.

Karel Šimůnek (1869–1942), Ex libris K. J. Obrátil (čtenářka), 1910, zinkografie, 110×75 mm.

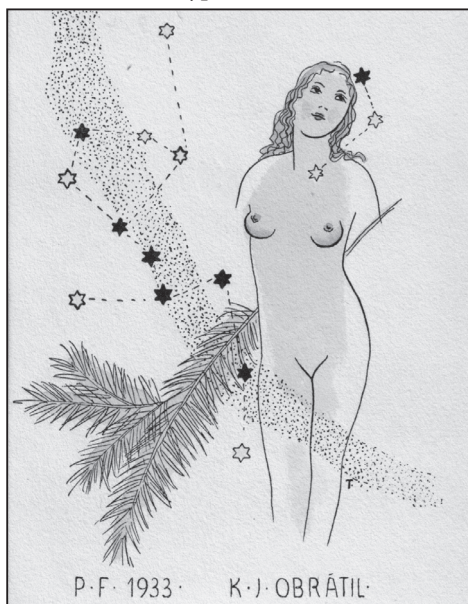

Franz von Bayros (1866–1924), Ex libris K. J. Obrátil (žena na zvonu), 1910, heliografie, rozměr 130×120 mm.

Podobně jako na všech předchozích místech i v Uherském Hradišti se ihned zapojil do společenského, kulturního a politického života. Podle členských průkazů

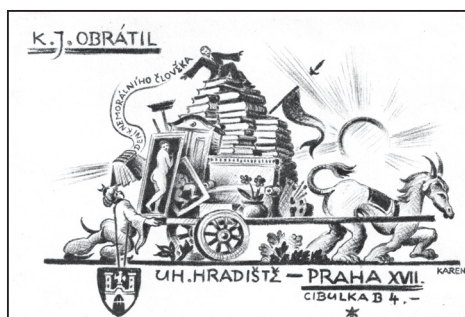
se dá předpokládat, že v Uherském Hradišti nebylo mnoho spolků a sdružení, v kterých by nebyl.⁶ Ve všech místech, kde působil, byl aktivním členem Sokola (v Praze pak členem Péče o mládež apod.). Osvědčeným prostředkem pro zapojení do společensko-kulturního života města se stávala právě činnost v Sokole. Obdobně tomu bylo na počátku i v Uherském Hradišti. Po dvou měsících se stal členem místní tělovýchovné jednoty Sokol. Netrvalo dlouho a dostal se do hlavního výboru. Postupně však své aktivity utlumil, až nakonec svou činnost v Sokole roku 1907 ukončil. „Zde se projevuje jedna z jeho vlastností – nezáměr o hraniční druhořadé role. Sám si klade náročné a vysoké cíle.“⁷ Obrátil se zajímal o historické památky Uherskohradištska,⁸ byl vlastencem v dobrém slova smyslu v době, kdy toto slovo nebylo obnošené, a to mu působilo problémy už na jeho předešlých učitelských štacích (vězení, suspendování, vyhnání ve Strmilově). Byl velkým obdivovatelem a propagátorem Tomáše Garrigue Masaryka ještě v době Rakouska-Uherska, nejen po jeho rozpadu a vzniku Československa (osobně se znali, jezdil na jeho přednášky do Prahy; napsal a vydal *Masaryk na Moravě a na Slovensku*; Popis první cesty presidentovy, jeho řečí, jeho slavnostní uvítání a hlasy časopisů. K trvalé památce dle novinářských zpráv. Upravil K. J. Obrátil. Brno: O. Sobek, 1921. 135 s.). Obdivoval Josefa Svatopluka Machara, s nímž se seznámil náhodou při cestě do Prahy, a od roku 1888 se přátelili a vedli spolu poměrně rozsáhlou korespondenci. Z jeho podnětu pozvala Učitelská jednota Komenský v roce 1909 právě básníka J. S. Machara do Uherského Hradiště (přednášel 25. dubna 1909 na téma Antika a křesťanství za účasti více jak 1 200 posluchačů). Pochopitelně že náboženské prostředí reagovalo na takové aktivity nepřátelsky. Ovšem negativní reklama se postarala o nebývalou účast v hostinci U Koruny. Obrátil Macharovi věnoval i několik svých prací: *Machar na Moravě* (Kulturně-literární dokumenty. Uherské

Hradiště: vl. nákl., 1912), *Slovácko Macharovi* (K padesátinám básníkovým. Uherské Hradiště: nákl. vl., 1914). Dal také podnět k vydávání pokrokového týdeníku *Nová Slovač* s podtitulem *Neodvislý pokrokový list moravského Slovácka* (uherskohradištskému tiskaři Františku Radouškovi), jehož odpovědným redaktorem se v letech 1906–1907 stal, a rovněž i jeho významným přispívatelem. Na podzim roku 1907 došlo ke spojení výše uvedeného listu s uherskobrodským listem *Zájmy lidu* a došlo k přejmenování na *Zájmy Slovače*. Po vzniku Československa se noviny změnilly v krajský list československé národní demokracie. Proti *Nové Slovači* vycházel konkurenční starší list *Slovácké noviny* (založené A. M. Daňkem v roce 1884), které si po krátké době vzaly na mušku právě K. J. Obrátla, zvláště jeho celoživotní zálibu, kterou představoval zájem o erotiku, stejně tak jako snaha odtabuizovat prostituci (prostituci považoval za nástroj ponižování ženy). Už jenom skutečnost, že ctihodný ředitel měšťanské školy v Uherském Hradišti obchází okolní vesnice, vyptává se lidí na různé se-

Toyen / Marie Čermínová (1902–1980), *Novoročenka 1933* (Nahá dívka na pozadí hvězdné dráhy), 1932, rozměr 160×100 mm.

xuální praktiky a po hospodách si zapisuje prosté popěvky a nápisy ze záchodů, mu musel vynést přinejmenším pověst podivína. Navíc zájem o erotickou literaturu, erotická ex libris apod. ve výrazně katolickém prostředí nenahrávalo ani jeho výrazné oblibě.⁹ Jak už bylo uvedeno výše, Obrátilovou největší vášní bylo sběratelství erotického folkloru. Nesouhlasil s některými měšťáky, kteří spatřovali v literárním vyjádření erotiky urážku vlastních mravů a cti a nikdy mu jeho svobodomyslnost neodpustili. Útoky proti Obrátilovi se v Uherském Hradišti objevily mnohokrát. Už v roce 1907 (8. června) redaktor Slováckých novin A. Matoušek požaduje jeho odchod a více než rok s ním vede spor (nakonec se musel Obrátilovi na stránkách tisku omluvit). Spory vedl i se starostou Františkem Benešem ad. V průběhu hradištského působení se navíc stala i jeho největší osobní tragédie. 16. června 1916 zemřel tragicky jejich jediný patnáctiletý syn (ve vzpomínkách Obrátil uvedl „... hoch můj, zacházeje neopatrně se zbraní, se mi v bytě mém zastřelil ... Žena moje dvakrát se pokusila o sebevraždu“). Ovšem nejzávažnější bylo nechutné více než čtyřleté disciplinární jednání (1919–1923), kdy byl obviněn z perverznosti a chování nedůstojného učitele. Šlo o vykonstruovanou obžalobu, kterou spustilo udavačské oznámení manželů Bublových (1. prosince 1918) na svého nadřízeného ředitele školy. K různým svědectvím se postupem času připojili i někteří kolegové z řad učitelstva. Byl odvolán z funkce ředitele (dokonce měl být přeložen do Přívozu u Moravské Ostravy, ale nastoupil na zdravotní dovolenou). Nakonec byl zproštěn viny a rehabilitován¹⁰ a na krátký čas se vrátil i do ředitelského postu. Z dlouhého boje za očistu svého jména se už nikdy nevzpamatoval. Disciplinární řízení proti němu, které vzrušovalo nejdřív město a postupně učitelské kruhy v celé republice, skončilo jeho penzionováním. V roce 1924 vydal ještě vlastním nákladem sbírku erotik *Erotická ex libris*. Dnes tento obtížně dostupný titul je v mnoha směrech

Ruda Kubíček (1891–1983), *Novoročenka* 1926, 1925, rozloučení s Uh. Hradištěm, litografie.

dosud nepřekonaným českým příspěvkem k danému tématu.

V roce 1926 se z Uherského Hradiště odstěhoval natrvalo do Prahy. Zde se začal plně věnovat pořádání své ojedinelé sbírky erotik a s ní spojené literární činnosti (*O některých anglických bibliofilech a trochu i o sobě*, 1929; *Kryptadia: příspěvky ke studiu pohlavního života našeho lidu*, 1932–1939). Překládal z francouzštiny a němčiny (např. *Dějiny prostituce* od Pierra Dufoura). Sestavoval literární výbory z literárních děl známých předních autorů, tzv. čítanky, které opatroval úvody a poznámkami. Byl činný i jako výtvarník – navrhl tři nástěnné kalendáře s bohatou lidovou ornamentální výzdobou a byl zřejmě i autorem plakátů. Pro sebe a svou rodinu navrhl několik exlibris.

Za okupace byl zatčen gestapem, poprvé v roce 1941 kvůli své sbírce, gestapo mu v jeho pražském bytě Na Cibulce zabavilo převážnou část knihovny, zvláště tu erotickou, podruhé za svoje protinacistické aktivity. 6. března 1945 byl odvezen do Pečkárný a do měsíce, 5. dubna umírá po mučení na zápal plic ve vězeňské nemocnici na Pankráci.

Karel Jaroslav Obrátil během svého života vybudoval impozantní knihovnu, kterou tvořily nejen knihy, ale i rozsáhlé sbírky bibliofilii, exlibris, národně historických památek, rukopisy významných osobností. Součástí knihovny byla i folkloristická sbírka, plakáty a erotika. Shromáždil ohromnou sbírku a stal se velmi významným a váženým sběratelem nejen u nás, ale i v zahraničí

(byl majitelem největšího souboru exlibris v Československu, působil ve výboru Spolku sběratelů a přátel exlibris v Praze a redakční radě jím vydávaného Sborníku). Ve třicátých letech 20. století se dostal do nesnází (finančních) a svoji knihovnu, sbírky, archiv a rukopisy svých prací byl nucen prodat Národnímu muzeu v Praze s podmínkou, že mu bude knihovna ponechána k doživotnímu užívání, což se stalo. Když byl v roce 1941 zatčen gestapem, knihovna a sbírky byly značně poškozeny (gestapo zabavilo nejen erotika, ale vše, co se jim líbilo). Po Obrátilově smrti se torzo jeho knižní sbírky dostalo do Knihovny Národního muzea (díky jejímu řediteli M. Novotnému).

Obrátilova sbírka exlibris byla velmi rozsáhlá a není dosud zpracována (pouze část). Obsahovala v menší míře heraldická exlibris, ukázky supralibros, první grafická exlibris, exlibris erotická, exlibris sběratelů a knihoven, zahraniční tvorbu (německá, francouzská, rakouská, španělská aj.), dobová i česká exlibris, akcidenční grafiku, ale cenná jsou také exlibris pro samotného K. J. Obrátla (s nejrůznějšími náměty a motivy). Byla poměrně pečlivě utříděna, k tomuto účelu byly některé grafické listy opatřeny adjustací (přichyceny na podkladový papír) se štítkem s údaji o díle a vlastním zařazení ve sbírce. Poskytovala významný materiál z hlediska zastoupení autorů (umělci, grafici, příležitostní tvůrci, sběratelé), ale i celého spektra použitých grafických technik (zinkografie, lept, mědirytina, dřevořez, dřevoryt, ocelorytina, linoryt aj. na zadní straně adjustace). Dnes tvoří základ fondu exlibris oddělení knižní kultury Knihovny Národního muzea. Další část dosud nezpracované pozůstalosti K. J. Obrátla se nachází v Památníku národního písemnictví v Praze, střípky jsou i v rukou soukromých sběratelů a dalších institucí včetně Slováckého muzea v Uherském Hradišti.

Poznámky:

- 1 K. J. Obrátíl se stal ředitelem nově vybudované školy (byla vystavěna v období 3. srpna 1912 – 12. září 1913), přičemž v nové budově byly umístěny obě obecné (chlapecká a dívčí) a obě měšťanské školy.
- 2 Připravil a vydal: *Malování olejovými barvami*. 1908; *Moderní kreslení*. Část I., Pokus methodického rozvrhu látky pro školy měšťanské a ústavy jim příbuzné. Navrhl a nakreslil K. J. Obrátíl. Uherské Hradiště: vl. nákl., 1908/1911. Část I. 22 listů pro učitele, 8 příkladů kombinací ornamentálních pro žáky a výklad. 11 s. (Pro první třídu školy měšťanské nebo příbuzný stupeň škol jiných); *Moderní kreslení*. Část II. Pokus methodického rozvrhu látky pro školy měšťanské a ústavy jim příbuzné. Navrhl a nakreslil K. J. Obrátíl. Uherské Hradiště: vl. nákl., 1908/1911. Část II. 20 listů pro učitele, 3 příklady sestav ornamentálních pro žáky a výklad. 21 s., 23 tab.; *Das moderne Zeichnen (Ein Versuch über die methodische Verteilung der Lehrstoffes für Bürgerschulen u. die inhdn verwandten Anstalten)*. Hohenstadt: vl. nákl., nedat. 24 s.; *Instrukce k učebním osnovám pro vyučování kreslení na obecných a měšťanských školách*. Uherské Hradiště: vl. nákl., 1912. 15 s.
- 3 Připravil a vydal např.: *Havlíčková čítanka*. K padesátiletému výročí úmrtí národního mučedníka – Karla Havlíčka Borovského. (Radouškova knihovna, Sv. I.); 1. vydání – Uherské Hradiště: Fr. Radoušek, 1906. 158 s.; 2. vydání – Uherské Hradiště: Fr. Radoušek, 1907; 3. vydání – Přerov: Fr. Radoušek, 1908; 4. vydání – Přerov: Fr. Radoušek, 1911; 5. pozmeněné vydání – Přerov: náklad. nevedeno, 1920; *Husova čítanka*. (Radouškova knihovna, Sv. II.), 1. vydání – Přerov: Fr. Radoušek, 1907. 158 s.; 2. vydání – Přerov: R. Ondráček, 1915; 3. vydání – Přerov: R. Ondráček, 1925; 4. vydání – Přerov: 1937; *Masarykova čítanka* (Sobkova sbírka dobré četby lidové, Sv. I.), 1. vydání, Uherské Hradiště: O. Sobek, 1911. 159 s.; 2. pozmeněné vydání, Brno: vlastní náklad, 1919 (existuje také 2. pozmeněné vydání, Přerov: O. Sobek, 1919); 3. vydání, Brno: O. Sobek, 1920; 4. vydání, Přerov: O. Sobek, 1921 (existuje také 4. vydání, Brno: O. Sobek, 1923); 5. vydání, Brno: O. Sobek 1925; 6. rozšířené posmrtné vydání neslo označení *Masarykova čítanka* (jeho život a dílo), Brno: O. Sobek, 1937; *Jiráskova čítanka*

- (Sobkova sbírka dobré četby lidové, Sv. II.); 1. vydání, Přerov: O. Sobek, 1919. 160 s.; 2. vydání, Brno: O. Sobek, 1925; *Drtinova čítanka*. Uherské Hradiště: nákl. vlastní, 1913. 167 s.; *Drtinova čítanka* (Sobkova sbírka dobré četby lidové, Sv. III.), 1. vydání, Přerov: O. Sobek, 1913. 176 s.; 2. poopravené vydání, Brno: O. Sobek, 1920; *Žižkova čítanka*. K 500 letému výročí smrti národního hrdiny (Sobkova sbírka dobré četby lidové, Sv. VII.), 1. vydání, Brno: O. Sobek, 1924. 160 s.; *Čítanka světových autorů* (Sobkova sbírka dobré četby lidové, Sv. VIII.), 1. vydání, Brno: O. Sobek, 1914. 160 s.; 2. vydání, Brno: O. Sobek, 1925; 3. vydání, Brno: O. Sobek, 1925; *Chelčického čítanka*. (Sobkova sbírka dobré četby lidové, Sv. IX.), Brno: O. Sobek, 1925. 160 s.; *Čítanka Petra Chelčického*. Novočesky upravil Fr. Jilík (Sobkova sbírka dobré četby lidové, Sv. IX.), 1. vydání, Brno: O. Sobek, 1925. 160 s.; *Čítanka o našem osvobození* (Sobkova sbírka dobré četby lidové, Sv. X.), Brno: O. Sobek, 1928. 148 s.; *Čítanka o našem osvobození* (Edice Občinnových tisků, Sv. 29) Vyškov na Moravě: F. Obzina, 1928, 149 s.; *Čítanka Dr. Edv. Beneše* (Sobkova sbírka dobré četby lidové, Sv. XI.), 1. vydání, Brno: O. Sobek, 1936. 159 s.
- 4 Dům byl orientován do tří stran – jižní na Zelný trh, západní do Protzkarovy ulice a severní na Mariánské náměstí. Směrem na Zelný trh měl dům vjezdová vrata. Ve středu náměstí stála osaměle přízemní, poměrně rozlehlá budova vetešnictví pana Váverky. Vchod pro bydlící byl z Protzkarovy ulice. Poslední, severní strana už tvořila jeden z řady domů Mariánského náměstí. První podstatná změna těchto prostor nastala těsně po druhé světové válce (1947), kdy bylo zbořeno vetešnictví a získaný prostor byl využit jako parkoviště. Další, mnohem rozsáhlejší změna nastala v roce 1976, kdy bylo zbořeno na jedné straně Protzkarovy ulice devět domů a na protější straně pouze jeden, a to právě č. 68, kde K. J. Obrátil v Uherském Hradišti se svou rodinou bydlel. Na protější straně vyrostly moderní objekty Slovače, banky a obchody.
- 5 Když v únoru 1924 zemřela majitelce domu matka a majitelka se chtěla vdávat, žádala soudní cestou o výměnu jednotlivých bytů. To znamená, že Obrátilovi by se měli přestěhovat do přízemí a novomanželé do prvního patra. Prostorově by si bezesporu polepšili, avšak v této době, jak sám uvádí v knize *Královské město Uherské Hradiště*, že vlastnil „...6000 svazků literatury nové a staré, bibliofilie, památky z roku 1848, ex libris, grafika, kuriosa,“ by bylo stěhování velmi problematické. Nakonec se však soudní proces s majitelkou domu protáhl a byl vyřešen definitivním přestěhováním K. J. Obrátla do Prahy.
- 6 Byl členem, někdy možná i pasivním, což sice nepatřilo k jeho naturelu, ale už pouhá účast může svědčit o jeho všestranných zájmech: Český veslařský klub, Český bruslařský klub, Jednota umělců výtvarných, Československý červený kříž, Československý sportovní klub, důvěrník Československé strany národně socialistické, člen Volné myšlenky Československé, člen Klubu přátel legionářů, Spolek českých bibliofilů etc.
- 7 J a n i š, Kamil. *K. J. Obrátil – Komenský sexuální osvěty*. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2008. 103 s.
- 8 K. J. Obrátil napsal a vydal na počátku 20. století: *Průvodce po Buchlově: historický úvod a popis památek dosud na hradě chovaných*. Uherské Hradiště: F. Radoušek, 1905. 58 s., 7 obrázků, 1 mapa; *Královské město Uher. Hradiště: Průvodce městem a okolím*. Uherské Hradiště: A. Kiesswetter, 1914. Moravská knižnice, Sv. II. 63 s., 7 obrázků, 2 plány; *Katalog umělecký děl v Uh. Hradišti. Část I., Obrazy a plastika*. Uherské Hradiště: Klub přátel umění, 1922. 47 s. Soupis uměleckého majetku v Uh. Hradišti. díl I., Majetek soukromý.
- 9 Z historických pramenů zjistíme, že v roce 1910 mělo Uherské Hradiště 5 174 obyvatelů (2 513 mužů a 2 661 žen), přičemž podle národností zde žilo 4 799 Čechů, 369 Němců, 5 Poláků a 1 Srbochorvat, ale co je nejdůležitější, ve městě žilo 4 672 katolíků (tj. 90,3 %).
- 10 V roce 1919 prosazuje Beneš proti K. J. Obrátilovi disciplinární řízení, v roce 1921 dochází k vzájemnému obviňování z kolaborace s habsburskou monarchií. Vzájemná přestřelka je vedena na stránkách místního tisku *Zájmy Slovače* (redaktoři naklonění starostovi F. Benešovi) a *Naše Slovácko* (naklonění K. J. Obrátilovi). Nakonec se přece jen podaří F. Benešovi vyprovokovat Obrátla, aby podal trestní oznámení, čímž by ukázal, kdo má eminentní zájem na vyvolávání sporů atd. Ve sbírce Slováckého muzea (historický fond) se nacházejí výpovědi, dobrozdání, poznámky Obrátilovy k jednotlivým okolnostem, další informace o průběhu sporu.

Milada Frolcová

MUZEJNICTVÍ

SLOVÁCKÉ MUZEUM V ROCE 2016

VÝROČNÍ ZPRÁVA

Ivo Frolec, Iveta Mátlová, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

1. ÚVOD

Rok 2016 byl pro Slovácké muzeum v Uherském Hradišti obdobím úspěšným. Organizaci se podařilo naplnit všechny plánované cíle a úkoly, navíc se jí dostalo dalších dvou významných prestižních ocenění. Za mezinárodní vědeckou konferenci Léčení a léčitelství v lidové tradici obdrželo muzeum od České národopisné společnosti 1. cenu, za Památník Velké Moravy 3. cenu Muzeum roku 2015 od Ministerstva kultury České republiky, Asociace muzeí a galerií České republiky a Českého výboru ICOM. Instituce je tak držitelem celkem třech nejvyšších oborových ocenění Gloria musaealis, jednoho ocenění Muzeum roku a devíti cen České národopisné společnosti.

1.1. Charakteristika organizace

Slovácké muzeum patří mezi nejvýraznější regionální muzea v České republice. Instituce byla založena v roce 1914. Jejím hlavním posláním je činnost sbírkotvorná a péče o sbírky, činnost vědecko-výzkumná a metodická a činnost kulturně výchovná. Působnost této organizace není omezena na Zlínský kraj, ale zasahuje celou národopisnou oblast Slovácko (tedy i část Jihomoravského kraje). Muzeum je zařazeno do řady národních a mezinárodních programů, v jejichž rámci plní např. funkci Centra péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje a Centra lité medaile, plakety a drobné plastiky.

Základní údaje:

a) *právní forma: příspěvková organizace;*

b) *zřizovatel: Zlínský kraj;*

c) *objekty ve správě muzea:*

- Slovácké muzeum – hlavní budova, Uherské Hradiště (kulturní památka – majetek Zlínského kraje);
- Galerie Slováckého muzea, Uherské Hra-

diště (kulturní památka – majetek Zlínského kraje);

- Památník Velké Moravy, Staré Město (národní kulturní památka – majetek Zlínského kraje);
- Soubor památek lidového stavitelství, Topolná 90 (kulturní památka – majetek Zlínského kraje);
- Soubor památek lidového stavitelství, Topolná 93 (kulturní památka – majetek Zlínského kraje);
- Konzervační pracoviště, Uherské Hradiště (majetek Zlínského kraje);
- Národní kulturní památka Uherské Hradiště-Sady (národní kulturní památka – majetek Zlínského kraje);
- Národní kulturní památka Staré Město-Špitálky (národní kulturní památka – majetek Zlínského kraje);
- Národní kulturní památka Modrá u Velehradu (národní kulturní památka – majetek Zlínského kraje);
- Archeologické pracoviště s přednáškovým centrem, fotoateliérem, depozitáři, Uherské Hradiště (majetek Zlínského kraje).

d) *Objekty ve správě jiných subjektů, využívané Slováckým muzeem k expozičním účelům:*

- Archeoskanzen Modrá (majetek obce Modrá);
- Muzeum lidových pálenic Vlčnov (majetek obce Vlčnov, expozice majetek Zlínského kraje);
- Jezuitská kolej v Uherském Hradišti (majetek města Uherské Hradiště).

1.2. Základní poslání organizace

Kulturní bohatství Zlínského kraje spočívá v jedinečném historickém dědictví živé i hmotné kultury pocházejícím z několika výrazných etnografických základů souvise-

jících s rozmanitostí přírodního prostředí. V teritoriálním rozsahu své působnosti, tedy národopisné oblasti Slovácko, Slovácké muzeum toto specifické kulturní prostředí odborně uchovává, moderně zužitkovává, otevírá novým pozitivním vlivům a na vzájemném průsečíku těchto snah vytváří nové kulturní hodnoty evropského formátu. K dosažení tohoto cíle používá instituce prostředky zejména ve smyslu zákona č. 122/2000 S., o ochraně sbírek muzejní povahy, a s jejich podporou získává, shromažďuje, trvale uchovává, eviduje a odborně zpracovává sbírky muzejní povahy, umožňuje jejich veřejné užívání, zkoumá prostředí, z něhož jsou předměty získávány a poskytuje služby výchovné a vzdělávací pro studijní i vědecké účely.

Základní cíle instituce

- a) Odborné uchovávání kulturního dědictví na území národopisné oblasti Slovácko (např. sbírkotvorná činnost a péče o sbírky, budování knihovny se specializovaným knihovním fondem, provádění vědeckého výzkumu v oborech své působnosti /etnografie, archeologie, historie, dějiny umění/, metodická činnost, správa vybraných památkově chráněných objektů apod.).
- b) Citlivé využívání kulturních statků a hodnot k plnohodnotnému životu občanů kraje a k rozvoji cestovního ruchu na území kraje (např. prezentace sbírkových předmětů prostřednictvím stálých expozic a výstav, vlastní publikační a přednášková činnost a další kulturně výchovné aktivity určené pro nejširší veřejnost se zvláštním zřetelem na děti, mládež, seniory a občany se zdravotním postižením, vydávání a veřejné šíření periodických a neperiodických publikací a propagačních materiálů, pořádání odborných konferencí, sympozií a seminářů, kulturních a vzdělávacích programů pro odbornou i laickou veřejnost apod.).

Strategické směry instituce 2010–2025

a) Zlepšení podmínek pro sbírkotvornou činnost a péči o sbírkové fondy

- vybavení centrálního depozitáře muzea v bývalém kasárenském objektu moderní regálovou technikou a měřením klimatických podmínek;
- přístavba depozitáře v areálu památek lidového stavitelství Topolná pro rozměrné zemědělské nářadí;
- navýšení finančních prostředků pro nákup sbírkových předmětů;
- zrestaurování starých tisků a rukopisů.

b) Zlepšení podmínek, služeb a nabídek návštěvníkům

- vybudování stálé expozice „Lidových pálenice na moravsko-slovenském pomezí“ v areálu památek lidového stavitelství Vlčnov;
- vybudování a zprovoznění pracoviště Centra péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje s prodejnou předmětů lidové rukodělné výroby typu Krásná jizba v hlavní budově muzea (v návaznosti na vládní „Koncepti účinnější péče o tradiční lidovou kulturu“);
- obnova stálé národopisné expozice Slovácko v hlavní budově muzea a její vybavení multimediální technikou;
- rekonstrukce stávajícího objektu Památníku Velké Moravy ve Starém Městě včetně nové stálé multimediální expozice a přístavba objektu „Prezentačního centra sv. Cyrila a Metoděje“;
- Revitalizace archeologických lokalit – národních kulturních památek ve správě instituce včetně přípravy výstavby;
- intenzivní činnost a naplňování cílů „Dětského centra Slováckého muzea“.

c) Provázání činnosti instituce s cestovním ruchem

- aktivní účast na vytváření dat o kultuře a jejich provázání se systémy v oblasti cestovního ruchu;

- aktivní spolupráce s Centrálou cestovního ruchu jihovýchodní Moravy a Regionem Slovácko;
 - spolupráce při vytváření Mezinárodní kulturní stezky sv. Cyrila a Metoděje;
 - zvyšování kvality interní koncepce propagace instituce a její naplňování v praxi.
- d) Provázání činnosti instituce se školstvím**
- vytváření výukových a motivačních programů pro školy prostřednictvím „Dětského centra Slováckého muzea“;
 - úzká spolupráce s městskými a krajskými odbory školství a kultury i vedením škol s cílem maximálního využití programové nabídky muzea dětem a mládeži a ovlivnění školních osnov základních a středních škol v daném směru;
- e) Cílevědomá profilace vědecko-výzkumné činnosti instituce**
- intenzivní činnost a naplňování cílů „Centra péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje“, „Archeologického centra Velké Moravy středního Pomoraví“ a „Centra lité medaile, plakety a drobné plastiky“ včetně poskytování metodické podpory odborné i laické veřejnosti.
- f) Hledání cest k vícezdrojovému financování projektů**
- aktivní využívání a účast ve všech vhodných formách grantových, programových, fondových aj. nabídek s cílem vícezdrojového finančního zajištění strategických cílů instituce;
 - získání podpory zřizovatele (zejména metodické prostřednictvím příslušných odborů) při zajišťování vícezdrojového financování.
- g) Členství a zastoupení v profesních či zájmových sdruženích a orgánech (asociace, společnosti, státní správa apod.)**
- International Council of Museums;
 - Národní rada pro tradiční lidovou kulturu České republiky – poradní orgán ministra kultury;
 - Asociace muzeí a galerií České republiky;
 - Rada galerií České republiky;
 - Ředitelská rada Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici – poradní orgán;
 - Vědecká rada Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm – poradní orgán;
 - Historická společnost Starý Velehrad;
 - Muzejní spolek v Uherském Hradišti;
 - Společnost přátel slivovice České republiky;
 - Programová rada Mezinárodního folklorního festivalu ve Strážnici;
 - Česká národopisná společnost;
 - Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech;
 - Jihomoravská regionální archeologická komise při Archeologickém ústavu Akademie věd České republiky.
- 2. ČINNOST SBÍRKOTVORNÁ A PÉČE O SBÍRKOVÉ FONDY**
- 2.1. Akvizice**
- **I. stupněm** bylo v průběhu roku evidováno celkem 944 ks sbírkových předmětů, z toho etnografie 176 ks, archeologie 694 ks, historie 71 ks, umění 3 ks; z toho 127 ks nákupem, 814 ks sběrem a 17 darem. Odborná knihovna zaevidovala celkem 374 nových přírůstků.
- 2.2. Evidence**
- **Evidence II. stupně** – celkem 1 470 ks sbírkových předmětů, z toho etnografie 176 ks, historie 258 ks, archeologie 1 014 ks, umění 22 ks. Reevidence stávajících karet II. stupně – 859 celkem, z toho reevidence 176 karet umělecké sbírky, 454 karet archeologie, 229 karet historie. Přepis starých karet do PC celkem – 2 700 ks, z toho etnografie 2 444 ks, umění 256 ks. Odborná knihovna zaevidovala výběrem z odborných časopisů 151 nových článků, v rámci reevidence bylo 1 476 záznamů převidováno (doplněna detailnější klíčová slova a byla sjednocena některá klíčová

slova), do Souborného katalogu ČR – Portál Caslin bylo odesláno 354 záznamů (v SKČR je celkově nyní 2 363 záznamů evidovaných knihovnou SM).

2.3. Inventarizace

- Inventarizováno bylo celkem 16 233 ks sbírkových předmětů, z toho etnografie 4 824 ks, archeologie 7 645 ks, historie 3 007 ks a umění 757 ks. O inventarizaci byly vyhotoveny protokoly včetně všech náležitostí.

2.4. Depozitáře

- Všechny depozitáře jsou zajištěny EZS a EPS, odpovědní pracovníci pravidelně prováděli kontrolu všech depozitářů a expozic, o kontrolách byly pořizovány zápisy, průběžně vedeny knihy návštěv ve všech depozitářích. Veškerá evidence byla v závěru roku předložena ke kontrole řediteli. Stav klimatických podmínek v centrálním depozitáři je sledován pomocí elektronického systému sledování a vyhodnocování klimatických podmínek s dálkovým přístupem na PC v příslušných odborných odděleních, v ostatních depozitářích byla prováděna kontrola nejméně jedenkrát měsíčně včetně příslušných záznamů.

2.5. Pohyb sbírek – zápůjčky a výpůjčky

- Pohyb sbírek – v průběhu roku bylo pro výstavní účely uzavřeno 112 smluv pro 3 876 ks předmětů – z toho 90 výpůjčních pro 3 441 ks předmětů a 22 zápůjčních pro 435 ks sbírkových předmětů.

2.6. Konzervace, restaurování, další činnosti

- **Konzervováno a restaurováno** celkem 2 435 ks sbírkových předmětů: z toho etnografie 384 ks, archeologie 1 944 ks, umění 10 ks a historie 47 ks; z toho bylo restaurováno 21 ks. Pro jiné subjekty bylo na základě řádně uzavřených smluv zkonzervováno a restaurováno 50 ks sbírkových předmětů. Konzervátoři se dále

podíleli na přípravě výstav, expozic, výukových programů pro školy a akcí pro veřejnost výrobou kopií sbírkových předmětů, kostýmů a dekorací.

2.7. Informace o zajištění přístupu a přechodu na elektronický systém Centrální evidence sbírek muzejní povahy MK (CES on-line)

- V průběhu roku byli správce IT, historik a zástupkyně ředitele seznámeni s on-line verzí systému CES, kterého se zúčastnili v metodickém centru CITem v Brně. Z důvodu problematického vkládání revidovaných sbírkových předmětů archeologické podsbírky byl přechod na CES on-line odložen. Data byla aktualizována klasickým způsobem prostřednictvím pomocného programu CESik. Odborníci pracovníci budou proškoleni v prvním čtvrtletí roku 2017.

3. VĚDECKO-VÝZKUMNÁ A ODBORNÁ ČINNOST

3.1. Vlastní odborné aktivity

- Odborná oddělení řešila celkem **16 výzkumných úkolů**, z toho: **Etnografie** 7 (Incipity milostných veršů na kraslicích a kapesničcích ze Sbírek Slováckého muzea; Lidová architektura ZK; Fotodokumentace lidové kultury v terénu – obyčejové tradice a dokumentace lidových tvůrců a jejich výroby; Výzkum a vypracování nominace – Nositel tradice lidových řemesel, Mistr tradiční rukodělné výroby, Cena Vladimíra Boučka za zachování a rozvoj lidové umělecké výroby v regionu, Seznam nemateriálních statků Zlínského kraje; Výzkum košťů slivovice; Výzkum hudebního folkloru jednotlivých subregionů Slovácka; Výzkum lidového oděvu, lidové hudby a lidového tance v rámci projektu Digitální mapa tradiční kultury); **historie** 4 (Urbanistický a architektonický vývoj části města – části Mařatic a terénní výzkum kašen a vodních

prvků na území města; Dějiny školství v Uherském Hradišti; The Iron Curtain – Železná opona; Výzkum pro vznik Muzea totality v objektu věznice v UH); **archeologie** 3 (Vývoj osídlení Uherskohradištska – výzkumy související s badatelskými záměry, Neolitizace Moravy – ve spolupráci s AÚ AV ČR v Brně, Terénní prospekce a povrchový detektorový průzkum na Uherskohradištsku); **umění** 2 (Žáci a absolventi Zlínské školy umění a SUPŠ v Uh. Hradišti – pokračování; Výzkum v oboru medailérské a komorní sochařské tvorby – pokračování).

3.2. Spolupráce s externími badateli a jinými subjekty

- Jednotlivá odborná oddělení spolupracovala při řešení výzkumných a odborných úkolů s **celkem 35 externími badateli a institucemi**, z toho etnografie 10, archeologie 9, historie 7 a umění 9.

3.3. Vědecké konference, semináře, symposia – vlastní

- Etnografické oddělení Slováckého muzea organizačně zajišťovalo celkem **2 odborné akce**: pracovní zasedání Subkomise pro lidové obyčeje MKKK na téma Erotika v lidové kultuře, které proběhlo v Tišnově 14. – 15. 6. 2016 ve spolupráci s Muzeem Brněnska a zasedání Komise pro lidové stavitelství České národopisné společnosti 10. – 11. 5. 2016.

3.4. Vědecké konference, semináře, symposia – účast na akcích pořádaných jinými subjekty

- Odborní pracovníci se zúčastnili celkem **14 vědeckých konferencí a seminářů**, z toho etnografie 3, archeologie 3, historie 2, knihovnice 3, konzervace 1, pracovník propagace 2.

4. METODICKÁ A EDUKAČNÍ ČINNOST

4.1. SPOLUPRÁCE SE ŠKOLAMI

4.1.1. Speciální programy pro školy, spolupráce se školami

- Odborná oddělení uspořádala celkem 83 speciálních školních programů pro 1 635 osob, z toho 1 547 dětí a 88 dospělých: (Kytíčkový den 2016/ MDD/, 5× Další prosím aneb Na návštěvě u doktora, 17× Kdo si hraje, ovládá..., 48× Jak se rodí Večerníček, 1× Léčivé rostliny a jejich dvojníci, 1× Antonín Václavík: Zrnko k zrnečku, 10× Zima na Slovácku).

4.1.2. Pravidelné programy pro školy

- Celkem bylo uspořádáno 137 pravidelných programů pro 6 753 osob, z toho 6 136 dětí a 617 dospělých. A) v Dětském centru GSM 2 programy pro 34 osob, z toho 31 dětí a 3 dospělých (1× Na návštěvě v galerii, 1× Co je to krajina); B) V Dětském centru SM 135 programů pro 6 719 osob, z toho 6 105 dětí a 614 dospělých (12× Konzervátor a restaurátor v muzeu, 7× Od soumraku do úsvitu, 9× Po stopách Mojslava, 13× Cyril a Metoděj – příběh dvou bratrů, 12× Velkomoravská Morava láká k prostřenému stolu, 7× Bez práce nejsou koláče, 69× Rok na Slovácku, 3× Velikonoce v muzeu, 3× Vánoce v muzeu).

4.1.3. Pomoc odborných pracovníků studentům SŠ a VŠ

- Odborní pracovníci poskytli opakovaně konzultace 28 studentům při zpracování středoškolských, bakalářských, magisterských a doktorských prací: archeologie 10 VŠ, historie 10 VŠ, etnografie 5 VŠ, 3 VŠ umění. V průběhu roku byla poskytnuta odborná praxe studentům středních a vysokých škol.

4.2. METODIKA VŮČI JINÝM SUBJEKTŮM

4.2.1. Metodika a spolupráce se subjekty s obdobnou náplní činnosti v regionu

- Odborní pracovníci se zúčastnili celkem 15 jednání poradních sborů pro sbír-

kotvornou činnost v Hodoníně, Zlíně a Havlíčkově Brodě, hodnotící komise tradičního výrobku Slovácka, jednání umělecké rady Galerie Orlovna v Kroměříži a SUPŠ v Uherském Hradišti a archeologických komisí.

4.2.2. Metodika a spolupráce s ostatními kulturními subjekty

- Spolupráce probíhala s celou řadou subjektů: Programová rada Mezinárodního folklorního festivalu ve Strážnici, Česká národopisná společnost, Mezinárodní komise pro studium lidové kultury v Karpatech, Asociace muzeí a galerií České republiky, Komise pro udělení ceny Vladimíra Boučka, TV Slovácko, Rada galerií České republiky, Ředitelská rada Národního ústavu lidové kultury ve Strážnici – poradní orgán, Sdružení historiků ČR, Česko-slovenská a Slovensko-česká komise historiků, Jihomoravská regionální archeologická komise při Archeologickém ústavu Akademie věd České republiky, Programová rada Vlčnovské slavnosti vína a otevřených památek, Region Slovácko, Centrála cestovního ruchu Východní Moravy, Městské informační centrum Uh. Hradiště, Správní rada o.p.s. Park Rochus, Muzejní spolek v Uherském Hradišti, Spolek přátel města Mayen Uh. Hradiště, Historická společnost Starý Velehrad, Umělecká a programová rada Galerie Orlovna Kroměříž, Umělecká rada SUPŠ UH, Vědecká rada Cyrilometodějské stezky, výbor České národopisné společnosti a Sbor pro jízdu králů apod.
- Pokračovala mezinárodní spolupráce s Muzeem Hedmark County z Norska v rámci přípravy společných dlouhodobých výstavních a publikačních projektů a výměnných stáží.
- V rámci plnění vládního usnesení „Koncepte účinnější péče o tradiční lidovou kulturu“ provádí každoročně Slovácké muzeum v Uherském Hradišti a jeho

Centrum péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje pro Ministerstvo kultury ČR terénní výzkumy v úzké spolupráci s těmito obdobně zaměřenými krajskými institucemi:

- kraj Jihočeský – Jihočeské muzeum v Českých Budějovicích;
- kraj Jihomoravský – Masarykovo muzeum v Hodoníně;
- kraj Karlovarský – Krajské muzeum Cheb;
- kraj Královéhradecký – Muzeum východních Čech v Hradci Králové;
- kraj Liberecký – Muzeum Českého ráje v Turnově;
- kraj Moravskoslezský – Muzeum Těšínska;
- kraj Moravskoslezský – Muzeum Novojičínska;
- kraj Olomoucký – Vlastivědné muzeum v Olomouci;
- kraj Pardubický – Soubor lidových staveb Vysočina v Hlinsku;
- kraj Plzeňský – Vlastivědné muzeum dr. Hostaše v Klatovech;
- kraj Středočeský – Regionální muzeum v Kolíně;
- kraj Ústecký – Regionální muzeum v Teplicích;
- kraj Vysočina – Muzeum Vysočiny Třebíč;
- kraj Praha – Muzeum hlavního města Prahy.

4.2.3. Pomoc odborných pracovníků jiným subjektům

- Jednotlivá odborná oddělení spolupracovala či poskytovala metodickou pomoc celkem 241 badatelům, institucím, obcím, skupinám a souborům. Pracovnice oddělení umění určily a posoudily 83 výtvarných děl pro soukromé majitele. Knihovna poskytla metodickou pomoc celkem 110 badatelům, z toho knihovnu navštívilo 98 badatelů, kteří realizovali 553 badatelských návštěv. Všem badatelům bylo poskytnuto 2505 výpůjček

(1146 absenčních, 1305 prezenčních; prostřednictvím meziknihovni výpůjční služby bylo vyřízeno 42 požadavků). Prostřednictvím e-mailu byla poskytnuta 12 badatelům metodická pomoc.

4.2.4. Spolupráce s AMG ČR a RG ČR

- Odborní pracovníci pracovali v 1 kolegiu a 5 komisích Asociace muzeí a galerií ČR (z toho 4 jako aktivní členové výboru komise) a v Senátu Rady galerií a komoře odborných pracovníků RG.

4.3. ŠKOLENÍ A KURZY

4.3.1. Školení a kurzy vlastní

- Byl dokončen 1 rukodělný kurz drátování pro dospělé a mládež (3. 11. 2015 – 9. 2. 2016). Dále se pracovníci zúčastnili povinných školení a kurzů BOZP, PO apod.

4.3.2. Školení, semináře a kurzy pořádané jinými subjekty

- Pracovníci muzea se zúčastnili celkem 7 školení, seminářů a kurzů pořádaných jinými subjekty.

5. KULTURNĚ VZDĚLÁVACÍ ČINNOST

5.1. Expozice

- Organizace spravovala celkem 12 expozic přístupných veřejnosti: Slovácko, Nositelé Ceny Vladimíra Boučka (hlavní budova), Umění jihovýchodní Moravy (Galerie SM), Lidové bydlení (Topolná čp. 90), Lidové bydlení (Topolná čp. 93), Vesnické kovářství (Topolná čp. 90), Památník Velké Moravy ve Starém Městě, Velká Morava (Uherské Hradiště-Sady), Velká Morava (Staré Město-Špitálky), Velká Morava (Modrá u Velehradu), Muzeum lidových pálenic ve Vlčnově a Expozice dějin města – Uherské Hradiště – město královské v objektu bývalé jezuitské koleje. Do stálé expozice Slovácko byl pořízen audioprůvodce v české, německé a anglické mutaci. Oddělení archeologie

zpracovalo návrh koncepce přístavby PVM zahrnující novou expozici, která tematicky i prezentačně doplňuje stávající.

5.2. Výstavy

- Slovácké muzeum uspořádalo celkem 40 výstav, z toho 26 vlastních, 8 převzatých, 6 kooperačních v jiných objektech.

A) Výstavy vlastní:

Slovácké muzeum

- 1) Léčebný ústav MUDr. Masaříka;
- 2) Kdo si hraje, ovládá (interaktivní výstava modelů);
- 3) Zima na Slovácku;
- 4) Výsledky kurzu drátování.

Galerie Slováckého muzea

- 5) Klára Klose, obrazy, kresby, sochy;
- 6) Helena Zmatlíková, knižní ilustrace;
- 7) Jiří Balcar (1929–1968) / kresba, grafika a malba / ze sbírky Galerie Dolmen;
- 8) Soukromé války / Miroslav & Michal Malina;
- 9) Představujeme... Malina/Miroslav, Lukáš, Michal;
- 10) Karel Jaroslav Obrátil / Komenský erotické osvěty;
- 11) Quido Kocián / sochařské dílo;
- 12) Strom / Pocta Jindřichu Pruchovi (1886–1914);
- 13) Výměna rolí/ Irena Armutidisová a Jakub Tytykalo;
- 14) Jiří Vlach & Veronika Machová, malé bronzy a kresby.

Památník Velké Moravy

- 15) Vampyrismus;
- 16) Památník Velké Moravy v proměnách času;
- 17) Cyrilometodějský Velehrad.

B) Výstavy převzaté:

- 1) Slovácké muzeum: „Svetom, moje, svetom...“ O slovenských drátenicích;
- 2) Slovácké muzeum: Jak se rodí večerníčky;

- 3) Slovácké muzeum: Antonín Václavík. Zrnko k zrnečku;
- 4) Slovácké muzeum: 25 let Institutu tvůrčí fotografie FPF Slezské univerzity v Opavě;
- 5) Slovácké muzeum: Boskovický poklad;
- 6) Památník Velké Moravy: Genesis Expo;
- 7) Galerie Slováckého muzea: Textile Art of Today;
- 8) Galerie Slováckého muzea: Stanislav Lolek / Rapsodie volné přírody.

C) Výstavy vlastní mimo objekty muzea

- 1) Cyrilometodějský Velehrad (Skalica);
- 2) Cyrilometodějský Velehrad (Univerzita sv. Cyrila a Metoda, Trnava);
- 3) Život za mřížemi (uherskohradištská věznice);
- 4) Scénograf Miloš Souček (Galerie Patro UH);
- 5) Léčebný ústav MUDr. Masaříka (Galerie Patro UH);
- 6) Slavnosti na Slovácku objektivem JUDr. Alexandra Tobka (1895–1955) (Galerie Patro UH);
- 7) Archeologické doklady osídlení Uherskohradištska (Galerie Patro UH);
- 8) Laureáti Ceny Vladimíra Boučka (Reduta UH);
- 9) Pravěk Kunovic (Město Kunovice).

D) Výstavy kooperační mimo objekty muzea

- 1) Helena Zmatlíková (GVU Havlíčkův Brod);
- 2) Helena Zmatlíková (GMAB Trenčín);
- 3) Miloš Slezák / Výběr z díla (GVU Hodonín);
- 4) Memento Tiziani/ Příběhy Proměn v dílech současných umělců (Galerie Orlovna Kroměříž, MU Olomouc, Arcibiskupský zámek v Kroměříži);
- 5) Textile Art of Today (Galerie Patro UH);
- 6) U nás na Velehradě aneb Jak se žilo před léty (obec Velehrad).

5.3. Přednášky pro veřejnost

- Slovácké muzeum uspořádalo celkem 59 odborných přednášek pro 1 996 osob, z toho 411 dětí a 1 585 dospělých.
 - A) Přednášek v objektech vlastní instituce bylo celkem 12 pro 371 dospělých.
 - B) Mimo objekty vlastní instituce bylo celkem 47 přednášek pro 1 625 posluchačů, z toho 411 dětí a mládeže a 1 214 dospělých posluchačů.

5.4. Odborné výklady ve výstavách a expozicích

- Ve výstavách a expozicích uspořádali odborní pracovníci celkem 33 odborných výkladů pro 969 posluchačů, z toho 478 dětí a mládeže a 491 dospělých.

5.5. Doplnkové kulturní akce a programy

- Muzeum uspořádalo celkem 31 akcí pro 5 794 osob, z toho 4 021 dospělých a 1 773 dětí: 6× Vaříme v muzeu; 2× Tradiční houslový recitál Jiřího Pospíchala; Rockové koledování u stromečku; Muzejní noc; Pravoslavná liturgie na Výšině sv. Metoděje; Noc s Metodějem na Výšině sv. Metoděje; Košť slivovice; Přecházejte si to musíme, ilustrovat zkusíme; Z lásky darované; Od srdce i od srdíčka; 8× Zvídákové, vzhůru do muzea!; Dílničky pro levé ručičky; Klub deskových her; S vysvědčením do muzea; Podzimní tvořivá dílna; 3× příměstský tábor).

5.6. Zájmové aktivity (kluby, spolky)

- Ve spolupráci s Muzejním spolkem v Uherském Hradišti byly realizovány celkem 4 přednášky a besedy pro 115 posluchačů (beseda o K. J. Obrátilovi, Z archivu SAF, Hradý Řádu německých rytířů v polském Pobaltí, Boskovický poklad – osud a historické souvislosti mincovního nálezu z poloviny 17. století).

5.7. Spolupráce se zahraničím

- Slovácké muzeum spolupracovalo celkem s 24 zahraničními partnery ze Slovenska, Maďarska, Bulharska, Polska, Nor-

ska, Německa, Bulharska a Makedonie, z toho s 8 institucemi (Hedmark County Museum, Norsko; Občanské sdružení Trienále textilu bez hranic v Bratislavě; Galerie M. A. Bazovského v Trenčíně, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnavě; Múzeum mincí a medailí Kremnica; Asociace výtvarných umělců Maďarska; Městská knihovna ve Skalici; Československá komise AV ČR; Slovensko-česká komise SAV; Galéria Arcis Sárvár – Maďarsko) a 17 vědeckými pracovníky. V rámci odborné spolupráce uspořádalo Slováké muzeum 2 studijní pobyty – vedoucí etnografického oddělení se zúčastnila odborné stáže v norském Hedmark County Museum. Studijní pobyt norského kolegy Bjørna Sverre Hol Haugena se uskutečnil v průběhu října.

5.8. Spolupráce s jinými kraji

- Slováké muzeum spolupracovalo s 38 institucemi v celkem 13 krajích (Zlínský kraj: Valašské muzeum v přírodě Rožnov pod Radhoštěm, NPÚ Kroměříž, Muzeum J. A. Komenského Uh. Brod, Muzeum Bojkovska v Bojkovicích, město UH, SOkA Uherské Hradiště, Gymnázium Uherské Hradiště, Region Slovácko, Galerie Joži Uprky UH, Muzeum Kroměřížska; Jihomoravský kraj: Muzeum Brněnska Předklášteří, Městská galerie Panský dvůr ve Veselí nad Moravou, Moravská galerie Brno, Masarykovo muzeum – pobočky Vlastivědné muzeum Kyjov a Městské muzeum Veselí nad Moravou, GVVU Hodonín, FF MU Brno, NÚLK Strážnice, Moravské zemské muzeum Brno, Technické muzeum Brno; Olomoucký kraj: Muzeum umění Olomouc, Vlastivědné muzeum Olomouc, Muzeum Komenského Přerov, Vlastivědné muzeum Šumperk; Moravskoslezský kraj: Slezské zemské muzeum v Opavě, Galerie výtvarného umění Ostrava; Kraj Vysočina: Muzeum Vysočiny Jihlava, Muzeum Vysočiny Třebíč, GVVU Havlíčkův Brod; Středočeský kraj: GASK Kutná Hora; Hlavní město Praha:

Národní galerie, Galerie hl. města Praha; Plzeňský kraj: Západočeská galerie Plzeň; Královéhradecký kraj: Muzeum východních Čech v Hradci Králové; Pardubický kraj: Městské muzeum Čáslav; Východočeská galerie Pardubice; Liberecký kraj: Oblastní galerie Liberec; Jihočeský kraj: Muzeum Jindřichohradecka, Jindřichův Hradec; Karlovarský kraj: Galerie výtvarného umění Cheb).

5.9. Spolupráce kulturních PO Zlínského kraje

- Průběžná konzultační činnost a spolupráce se všemi krajskými kulturními organizacemi probíhala jak v rámci pověřeného pracoviště Centra péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje (Muzeum jihovýchodní Moravy ve Zlíně, pobočka Luhačovice, Muzeum Kroměřížska v Kroměříži, Muzeum regionu Valašsko ve Vsetíně), tak v rámci projektů eBadatelna Zlínského kraje a Evidenční systém sbírkových předmětů.

5.10. Návštěvnost muzea

A) Celková návštěvnost expozic, výstav a kulturních akcí Slováckého muzea – 83 866 osob

z toho:

- návštěvnost expozic, výstav a kulturních akcí Slováckého muzea – 73 445 osob, z toho: návštěvnost výstav Slováckého muzea v jiných objektech – 10 168 osob; návštěvnost kulturních a doprovodných akcí Slováckého muzea – 10 421 osob, z toho:
 - přednášky (zahrnuje i přednášky se spolky) – 1 996 osob;
 - doprovodné programy k výstavám – 6 907 osob;
 - doplňkové akce – 1 518 osob.

B) Celková návštěvnost kulturních akcí s podílem Slováckého muzea – 3 960 osob

z toho:

- 1 pořad v rámci Slováckých slavností vína – 760 osob;

- 2 pořady na folklorním festivalu Strážnice 2016 – 3 200 osob.

Pozn. Neuvádí se ve výkazu NIPOS.

6. EDIČNÍ A PUBLIKAČNÍ ČINNOST

6.1. Vlastní ediční činnost

- Vydány celkem 2 čísla Lihových novin a 7 publikací (časopis Slovácko 2015; druhé rozšířené vydání monografie Památník Velké Moravy; dále katalogy – Strom: pocta Jindřichu Pruchovi; Quido Kocian: sochařské dílo, ze soukromé sbírky; Soukromé války: Miroslav Malina & Michal Malina; Jiří Balcar: kresba, grafika, malba; katalog Memento Tiziani: příběhy Proměn v dílech současných umělců byl vydán Muzeem umění ve spolupráci se Slováckým muzeem) a 1 e-katalog (Sbírka kraslic Slováckého muzea. Kolekce kraslic Antonína Václavíka z let 1940–1944 zveřejněný na: <http://veligrad.slovackemuzeum.cz/kraslice/>).

6.2. Odborné texty do publikací a periodik vydaných jinými subjekty

- Odborná oddělení publikovala výsledky svých výzkumů a odborné činnosti celkem v 57 příspěvcích, z toho 24 v časopisu Slovácko a dalších publikacích SM, 3 v publikacích vydaných jinými subjekty a 30 článků v dalším odborném tisku.

6.3. Medializace instituce – propagace výstav a doplňkových akcí

- Odborná oddělení a pracovník public relations propagovali výstavy a doplňkové kulturní akce celkem v 795 příspěvcích, z toho 390 tisk, 61 TV, 39 rozhlas a 305 internet.

6.4. Spolupráce s odbornými a jinými periodiky (redakční rady)

- Členstvím a účastí na redakčních radách spolupracovala odborná oddělení celkem s 6 periodiky, z toho s jedním portálem eBadatelna Zlínského kraje a 5 periodiky

(Národopisný věstník, Zpravodaje města UH, sborník *Ingredere hospes*, *Acta musealia* a časopis ZVUK), celkem 20 jednáni redakčních rad.

7. ROZVOJOVÉ AKTIVITY

7.1. Zapojení do evropských (nejen strukturálních) fondů

- Program přeshraniční spolupráce ČR-SR – Digitální mapa. Projekt započat 2014 a ukončen v roce 2015. V roce 2016 došlo k závěrečnému vyúčtování a finančnímu vyrovnání.
DOTACE CELKEM 424 422,61 Kč.

7.2. Dotace jiných subjektů (např. ministerstva)

- MK ČR – 3 grantové úkoly Digitalizace kraslic A. Václavíka 100 000,- Kč, výukové programy „Rok na Slovácku“ 70 000,- Kč, Digitální mapa tradiční lidové kultury – 89 000,- Kč) s celkovou výší dotace 259 000,- Kč;
- Město Uherské Hradiště – dotace investiční na pořízení sbírek od lidových tvůrců oceněných Cenou Vladimíra Boučka ve výši 10 000,- Kč;
- Město Uherské Hradiště – 15 000 Kč na výukové programy v rámci výstavy modelů „Kdo si hraje...“.
DOTACE CELKEM 284 000,- Kč.

7.3. Přijaté dary – nefinanční

- Darem získalo muzeum celkem 17 sbírkových předmětů.

7.4. Finanční pomoc sponzorů

- různí sponzoři – podpora akcí SM v celkové výši 15 000,- Kč.
SPONZORSKÉ PŘÍSPĚVKY CELKEM 15 000,- Kč.

7.5. Příprava projektů a koncepcí

- Příklad Evropského centra sv. Cyrila a Metoděje (III. etapa rekonstrukce a dostavby Památníku Velké Moravy ve Starém Městě – příprava investičního

- záměru, studie a žádosti do IROP);
- Výstavba Muzea v přírodě Rochus (terénní výzkumy);
- Příprava vybudování Evropské kulturní stezky sv. Cyrila a Metoděje a obnovy jednotlivých archeologických lokalit – Národních kulturních památek ve správě SM UH (IROP);
- Příprava česko-norského projektu „Železná opona“ a dalších dílčích projektů včetně výměnných stáží;
- Příprava expozice Muzea totalitních režimů v Uherském Hradišti;
- Příprava dostavby depozitáře v areálu lidových staveb Topolná;
- Příprava dostavby dílny konzervačního oddělení.

7.6. Plán rozvoje (investiční akce, neinvestiční akce)

Slovácké muzeum v Uherském Hradišti má zpracován dokument – Koncepti činnosti a rozvoje organizace, který je každoročně aktualizován. Z tohoto materiálu vyjímáme nejdůležitější rozvojové akce na období let 2008–2028:

7.6.1. Zlepšení podmínek pro sbírkotvornou činnost a péči o sbírkové fondy

Preventivní ochrana sbírkových předmětů před nepříznivými vlivy – vybavení nových i stávajících depozitářů monitorovací technikou a zařízením pro úpravu klimatických podmínek (zejména vzdušné vlhkosti);
Náklady: 1,2 mil. Kč;
Finanční zajištění: vlastní zdroje, ZK;
Partneři: -;
Termín: 2008–2009;
Stav: splněno.

7.6.2. Záchrana – restaurování starých tisků a rukopisů

Náklady: 4,7 mil. Kč;
Finanční zajištění: ZK, EU;
Partneři: -;
Termín: 2010–2020;
Stav: probíhá.

7.6.3. Navýšení finančních prostředků pro nákup sbírkových předmětů

Náklady: 0,8 mil. Kč/ročně;
Finanční zajištění: ZK;
Partneři: -;
Termín: každoročně;
Stav: nesplněno, kritický stav, zatím částečně řešeno sponzorskými příspěvky.

7.6.4. Vybudování depozitáře v areálu lidových staveb Topolná

Náklady: 2 mil. Kč;
Finanční zajištění: ZK;
Partneři: -;
Termín: 2018;
Stav: v projektové přípravě.

7.6.5. Dostavba dílny konzervačního oddělení

Náklady: 0,5 mil. Kč;
Finanční zajištění: ZK;
Partneři: -;
Termín: 2018;
Stav: v projektové přípravě.

7.6.6. Zlepšení podmínek, služeb a nabídek návštěvníkům

7.6.6.1. Vybudování Muzea lidových pálenic na moravsko-slovenském pomezí ve Vlčnově.

Náklady: 1,8 mil. Kč;
Finanční zajištění: ZK, EU;
Partneři: obec Vlčnov, Trenčianské múzeum, Centrum tradičnej kultúry Myjava;
Termín: 2008–2010;
Stav: splněno.

7.6.6.2. Vybudování a zprovoznění Centra péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje s předváděcím centrem, expozicí a výběrovou prodejnou předmětů lidové rukodělné výroby a řemesel.

Náklady: 3,6 mil. Kč;
Finanční zajištění: ZK, EU;
Partneři: -;
Termín: 2009–2011;
Stav: splněno.

7.6.6.3. Vybudování nové moderní stálé národopisné expozice Slovácko v hlavní budově muzea včetně jejího vybavení multimediální technikou (slavnostní otevření k 100. výročí založení muzea).

Náklady: 20 mil Kč;
Finanční zajištění: ZK;
Partneři: -;
Termín: 2010–2014;
Stav: splněno.

7.6.6.4. Vytvoření lektorského oddělení s náplní vzdělávacích a tvořivých programů pro děti i dospělé pověřeného propagačním stykem s veřejnými sdělovacími prostředky, školstvím a širokou veřejností. Cílem je zpracovávání, nabízení a realizace programů pro nejrůznější věkové kategorie a skupiny (např. rodinného typu) s nezbytnou dokumentací, prezentací, propagací a vyhodnocováním.

Náklady: mzda pro dva pracovníky VŠ a SŠ pedagogického směru;
Finanční zajištění: ZK;
Partneři: -;
Termín: od 2009;
Stav: plnění částečné (1 pracovník) z důvodu nedostatku mzdových prostředků.

7.6.6.5. Rekonstrukce Památníku Velké Moravy (I. etapa), výstavba nové multimediální expozice (II. etapa) a přístavba Evropského centra sv. Cyrila a Metoděje (III. etapa).

Náklady: 120 mil. Kč;
Finanční zajištění: ZK, EU, Norské fondy;
Partneři: -;
Termín: 2008-2021;
Stav: I. a II. etapa dokončena, III. etapa v přípravě.

7.6.6.6. Příprava a realizace výstavby „Muzea Velké Moravy“ v Uherském Hradišti-Sadech.

Náklady: 200,0 mil. Kč;
Finanční zajištění: město Uherské Hradiště, EU;
Partneři: -;
Termín: 2010–2025;

Stav: v plnění, zpracována základní studie, vybudována přístupová komunikace, osazení informačním systémem v roce 2014, dokončovací práce na lokalitě v roce 2017.

7.6.6.7. Příprava a realizace výstavby Muzea v přírodě Rochus.

Náklady: 150,0 mil. Kč;
Finanční zajištění: město Uherské Hradiště, EU;
Partneři: soukromé společnosti;
Termín: 2007–2020;
Stav: zhotoven ideový záměr, studie a studie proveditelnosti, probíhá intenzivní projektová příprava, zahájena výstavba, první část otevřena v roce 2016.

7.6.6.8. Vybudování požárního únikového východu z výstavních sálů hlavní budovy.

Náklady: 1,5 mil. Kč;
Finanční zajištění: ZK;
Partneři: -;
Termín: 2007;
Stav: splněno.

7.6.6.9. Vytvoření koncepce prezentace a propagace Slováckého muzea a její aplikace v praxi.

Náklady: 120 tis. Kč / první rok;
Finanční zajištění: ZK;
Partneři: -;
Termín: od 2008;
Stav: splněno, každoročně aktualizováno.

7.6.7. Provázání činnosti instituce s cestovním ruchem

7.6.7.1. Vybudování Evropské kulturní stezky sv. Cyrila a Metoděje včetně jejího pilotního pracoviště (informačního centra) a obnovy jednotlivých archeologických lokalit.

Náklady: 14 mil. Kč;
Finanční zajištění: ZK, EU;
Partneři: Zlínský kraj, Jihomoravský kraj, Moravskoslezský kraj, Olomoucký kraj, Trenčínský samosprávný kraj (Slovensko) a další zahraniční partneři, správci jednotlivých lokalit.

vých archeologických lokalit;
Termín: 2010–2021;
Stav: v přípravě, zhotovena studie, požádáno o dotaci.

7.6.7.2. Aktivní účast na vytváření dat o kultuře a jejich provázání se systémy v oblasti cestovního ruchu.

Náklady: běžné provozní;
Finanční zajištění: ZK;
Partneři: KÚ ZK, subjekty cestovního ruchu;
Termín: průběžně;
Stav: plněno průběžně.

7.6.7.3. Aktivní spolupráce s Centrálou cestovního ruchu jihovýchodní Moravy.

Náklady: běžné provozní;
Finanční zajištění: ZK;
Partneři: -;
Termín: průběžně;
Stav: plněno průběžně.

7.6.7.4. Zvyšování kvality koncepce prezentace a propagace instituce a její naplňování v praxi.

Náklady: běžné provozní;
Finanční zajištění: ZK;
Partneři: -;
Termín: průběžně;
Stav: plněno průběžně.

7.6.7.5. Vytvoření nové interaktivní webové prezentace Slováckého muzea.

Náklady: 0,1 mil. Kč;
Finanční zajištění: ZK;
Partneři: -;
Termín: 2007;
Stav: splněno v roce 2007, v roce 2009 došlo k další modernizaci prezentace, tato spuštěna v únoru 2010.

7.6.8. Provázání činnosti instituce se školství

7.6.8.1. Vytváření výukových a motivačních programů pro školy prostřednictvím „Dětského centra Slováckého muzea“.
Náklady: 0,2 mil. Kč/ročně;

Finanční zajištění: ZK;
Partneři: školská zařízení;
Termín: průběžně;
Stav: plněno průběžně v rámci omezených finančních prostředků.

7.6.8.2. Úzká spolupráce s městskými a krajskými odbory školství a kultury i vedením škol s cílem maximálního využití programové nabídky muzea dětem a mládeži a ovlivnění školních osnov základních a středních škol v daném směru.

Náklady: běžné provozní;
Finanční zajištění: ZK;
Partneři: školská zařízení;
Termín: průběžně;
Stav: plněno průběžně.

7.6.9. Cílevědomá profilace vědecko-výzkumné činnosti instituce

7.6.9.1. Intenzivní činnost a naplňování cílů „Centra péče a tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje“, „Archeologického centra Velké Moravy středního Pomoraví“ a „Centra lité medaile, plakety a drobné plastiky“ včetně metodické podpory odborné i laické veřejnosti.

Náklady: 0,5 mil Kč/ročně;
Finanční zajištění: ZK, MK ČR;
Partneři: Národní ústav lidové kultury ve Strážnici, Moravské zemské muzeum v Brně, Asociace umělců medailérů Praha, Střední uměleckoprůmyslová škola v Uherském Hradišti;
Termín: průběžně;
Stav: plněno průběžně.

7.6.10. Hledání cest k vícezdrojovému financování projektů

7.6.10.1. Aktivní využívání a účast ve všech vhodných formách grantových, programových, fondových aj. nabídek s cílem vícezdrojového finančního zajištění strategických cílů instituce.

Náklady: běžné provozní;
Finanční zajištění: ZK;

a PHM včetně evidence, sledování spotřeby energie, paliv, telefonních hovorů atd.).

Podrobné informace o jednotlivých položkách provozu a údržby viz hospodářská část rozborů činnosti.

9.2.2. Zabezpečovací systémy (EVS, EPS a PTV)

Referent elektronických požárních systémů, elektronických zabezpečovacích systémů a průmyslových televizí vedl ve sledovaném období veškerou agendu, sledoval termíny povinných revizí a kontroloval jejich řádné provedení, jednal se servisní firmou Security UH a policií, proškoloval pracovníky pověřené manipulací se systémy v jednotlivých objektech, průběžně objednával a kontroloval odstranění vzniklých závad na systémech, vedl knihu poplachů, kontrol napadených prostor, účastnil se výjezdů policie při vyhlášení poplachu apod.

9.2.3. Bezpečnost a ochrana zdraví při práci, požární a civilní ochrana, ochrana životního prostředí

Všechny povinnosti organizace v oblasti BOZP, PO, CO a ekologie zajišťoval ve sledovaném období pracovník muzea – referent BOZP, PO, CO se smluvní účastí firmy Jordán. Pracovník sledoval termíny a správnost plnění potřebných prací a prováděl základní kontrolní činnost (lékárníčky, vybavenost hasicími přístroji, inventury a ochrana CO materiálu, vybavení ochrannými prostředky jednotlivce apod.). Další specializované úkoly (školení, revize, směrnice apod.) smluvně zajišťovala firma Jordán. Všechny úkoly uvedené v plánu činnosti úseku na rok 2015 byly splněny.

9.3. Výpočetní technika – počítačové sítě (instalace, údržba, rozvoj), internet, www stránky, využívání e-mailu

Technik PC splnil v roce 2016 následující úkoly:

- pravidelně aktualizoval antivirový program na všech PC v instituci;
- zajistil odstranění veškerých vzniklých závad na PC, serveru a v síti;

- podle aktuální potřeby posiloval hardware zařízení;
- prováděl periodickou kontrolu legálnosti instalovaného softwaru (licenční doklady na jednotlivé produkty archivovány na oddělení dokumentace SM);
- všem pracovníkům poskytoval školicí a poradenskou činnost;
- aktualizoval harmonogram postupné obměny a vybavování instituce výpočetní technikou i softwarem;
- prováděl aktualizaci a rozšiřování stávajících webových stránek Slováckého muzea, podílel se na přípravě stránek nových;
- prováděl zálohování důležitých dat SM UH;
- prováděl kontrolu integrity databází programů BACH.

Počítačová síť je vybudována v hlavní budově, v galerii, na detašovaném pracovišti Hradební a v objektu přednáškového centra s archeologickým oddělením. Internetové připojení hlavní budovy a přednáškového centra s archeologickým oddělením je zajištěno optickým vláknem, galerie a pracoviště Hradební je připojeno pomocí technologie wi-fi. Instituce provozuje webové stránky s doménou www.slovackemuzeum.cz, elektronickou odbornou knihovnu s adresou <http://knihovna.slovackemuzeum.cz> a speciální oborové stránky www.medaile-uh.blog.cz a www.veligrad.eu. Má rovněž zastoupení na Facebook. Každý z pracovníků muzea má vlastní e-mailovou schránku. Ve všech pokladnách instituce je zavedena technologie PC pro prodej a tisk vstupenek a ostatního zboží.

Webové stránky www.slovackemuzeum.cz navštívilo v roce 2016 celkem 83 367 unikátních návštěvníků. Facebooková stránka Slováckého muzea dosáhla výše 5 809 přihlášených uživatelů a Společnosti přátel slivovice ČR 2 631 uživatelů.

9.4. Pracovníci Slováckého muzea v Uherském Hradišti v roce 2016

poř. č.	jméno a příjmení	pracovní pozice/pozn.	v organizaci od roku
1	Bartík Jaroslav, Mgr.	archeolog	2015
2	Berková Kateřina, Bc.	konzervátor (mateřská dovolená do 31. 7. 2016)	2007
3	Čevelová Květoslava	uklízečka	2004
4	Číhal Petr, Mgr.	etnograf	2011
5	Dudová Magda	pokladní (Slovácké muzeum)	1997
6	Fornůsková Štěpánka	konzervátor (zástup za mateřskou dovolenou do 31. 7. 2016)	2012
7	Frolcová Milada, PhDr.	historik umění	1985
8	Frolec Ivo, PhDr.	ředitel	1991
9	Hodonská Marie	uklízečka	2009
10	Chrástek Tomáš, Mgr.	archeolog, vedoucí oddělení	2009
11	Chvalkovský Ladislav	fotograf	1977
12	Chvalkovský Ladislav	technik EZS, EPS, PTV	2000
13	Jordán Michal	správce počítačové sítě, technik archeologie	1999
14	Káčer Jan, Mgr.	etnograf	2012
15	Kašpaříková Zdenka	pokladní (Slovácké muzeum)	2014
16	Kolečkářová Radka	dokumentátor archeologického oddělení	1999
17	Kondrová Marta, Mgr.	etnograf, vedoucí oddělení	2001
18	Kostečková Renáta	uklízečka	2010
19	Marholtová Jolana	účetní	2005
20	Martykánová Marie, Mgr.	historik umění	1976
21	Mátlová Iveta, Mgr.	knihovnice, zástupce ředitele	1995
22	Menoušková Dana, Mgr.	archeolog	1998
23	Mour Ondřej, DiS.	konzervátor	2010
24	Musilová Jana	pokladní (Galerie Slováckého muzea)	2011
25	Novotný Jiří, Mgr.	archeolog	2015
26	Novotný Petr, DiS.	programový pracovník (do 30. 6. 2016)	2015
27	Olšák Ladislav	údržbář, výstavář	2011
28	Olšák Ladislav	bezpečnostní pracovník	2011
29	Pelikánová Emilie	výtvarník (do 31. 12. 2016)	1992
30	Pohlová Irena	pokladní (Památník Velké Moravy)	1995
31	Portl Pavel, Mgr.	historik	2005
32	Princ Pavel	public relation	2015
33	Rašticová Blanka, PhDr.	historik	1976
34	Směříčková Gabriela, Mgr.	etnograf	2013
35	Sovišová Dagmar	účetní	1994
36	Strachotová Eva	uklízečka	1996
37	Stýskal Zdeněk	údržbář, výstavář	2004
38	Stýskal Zdeněk	referent BOZP, PO, CO	2004
39	Šebková Veronika	pokladní (Galerie Slováckého muzea)	1994
40	Šlemendová Jana	uklízečka	2010
41	Štefánková Ludmila	konzervátor, vedoucí oddělení	1977
42	Taláková Zdeňka	provozní, asistentka ředitele	2005
43	Varmužová Markéta, Mgr.	programový pracovník (od 1. 9. 2016 do 30. 11. 2016)	2016
44	Vlková Lenka, Mgr.	etnograf, programový pracovník	2015
45	Zemánková Helena	dokumentátor	1982
46	Zpěváková Jitka	ekonom, vedoucí oddělení	1994
47	Žižlavský Martin	pokladní (Památník Velké Moravy)	2015

NÁRODNÍ ÚSTAV LIDOVÉ KULTURY A MEZINÁRODNÍ FOLKLORNÍ FESTIVAL STRÁŽNICE JUBILUJÍCÍ

Ivo Frolec, Slováké muzeum, Uherské Hradiště

V roce 2016 jsme oslavili dvě významná jubilea, která se dotkla nejen národopisců, ale i další odborné a laické veřejnosti. Začneme tím prvním starším výročím. Mezinárodním folklorním festivalem Strážnice. Sedmdesát let, to je již úctyhodný festivalový věk, zvláště když se jej dožívá jedna z nejvýraznějších a největších evropských i světových folklorních přehlídek.

Od prvopočátku byl festival koncipován jako nadregionální. V roce 1946 se uskutečnil pod názvem Československo v tanci a zpěvu. Vzbudil vřelý ohlas veřejnosti a nový zájem o tradiční lidovou kulturu v celé poválečné zemi, který i v následujících letech umožnil rozvoj strážnických slavností za účasti především vesnických skupin s dochovanými formami místního folkloru a původními kroji. Od začátku padesátých let festival změnil svůj název i tvář. Účastníky Slavností lidového tance a zpěvu, Ústřední přehlídky souborů lidového tance a zpěvu či prostě Strážnice se stále více stávaly folklorní soubory pracující již s choreografií a úpravami krojů pro jevištní projevy. Tento trend byl záměrně potlačován vznikem klenotnických pořadů, na něž byly zvány především neorganizované vesnické skupiny.

V druhé polovině padesátých let se účastnily festivalu také zahraniční soubory a od roku 1962 začaly být strážnické slavnosti chápány jako mezinárodní. V letech 1957–1959 dosahovala průměrná návštěvnost této výjimečné kulturní akce kolem rekordních sto tisíc osob. V následujících desetiletích se festival stal neopomenutelnou složkou kulturního života v zemi a snahou o využívání a posílení tradic lidové kultury. V programech byly využívány všechny formy práce s folklorem, tedy autentická vystoupení vesnických skupin, souborové stylizace, dětský folklor i hudeb-

ní a taneční projevy jiných národů. Vedle sebe se ocitly dvě polohy existence folkloru – souborová a autentická, kterým byla dána možnost, aby promlouvaly k veřejnosti a ověřovaly si v přímém kontaktu s publikem svoji nosnost.

S přibývajícimi, zejména místními a regionálními folklorními festivaly si strážnický udržel a dokonce upevnil své výjimečné postavení. Nesoustřeďoval se pouze na místo a národopisný region, v němž se konal. To přenechával regionálním folklorním slavnostem. Stal se sváteční přehlídkou folkloru celé země s ukázkami lidové kultury z blízkého i vzdáleného zahraničí. Je tomu tak dodnes a to je dobře.

Věřím, že vzpomínanou koncepci festivalu budou moci diváci ocenit i v dalších letech na všech pódíích zámeckého parku, skanzenu i náměstí. Jsem přesvědčen, že desítky tisíc návštěvníků i účinkujících budou nadále vychutnávat jedinečnou atmosféru našeho mezinárodního folklorního festivalu a odvezou si z něj co nejhezčí zážitky a vzpomínky.

Dovolím si zde i několik osobních vzpomínek. Při prohlížení svého archivu jsem zjistil, že tento rok byl se vši pravděpodobností mým již padesátým návštěvnickým či pracovním ročníkem strážnického festivalu. Rovněž jsem začal probírat jednotlivé pořady. Na některé jsem si již bohužel nevzpomněl, jiné se mi vybavily docela dobře. Vždy mi však vyvstal před očima obraz celé řady osobností, které se zasloužily o jeho rozvoj. Osobností, bez nichž by festival nebyl takovým, jakým je. Není možné je zde všechny vyjmenovat. K mým nejbližším však patřil určitě Jožka Tomeš, kterého vidím vždy usměvavého, v rozhalené košili, s gajdami pověšenými na zdi. Bohatýrského Slávka Volavého. Rozvážného a příjemného

Oldřicha Sirovátku, kterého jsem si nesmírně vážil. Jana Rokytu, aktivní Zdenku Jelínkovou, přátelského Jana Miroslava Krista i svého otce Václava Frolce. S vděčností jsem vzpomínal i na celou řadu jiných osobností. Kdyby měl festival svoji pamětní desku, jistě by na ní byli všichni zapsáni zlatým písmem.

Za Slovácké muzeum i za festivalovou programovou radu, které předsedám od roku 1996, bych chtěl využít této příležitosti a poděkovat všem svým festivalovým kolegům. Jejich práce je skutečně velká, úctyhodná a nezištná. Jak v programové radě, jejím senátu, v organizačních a programových štábech i autorských týmech. Tito lidé mají jedno společné. Vše, co dělají pro festival, je řízeno jejich srdíčkem. A to srdce je skutečně velké. Věřím, že díky nim bude festival nadále v tak dokonalé psychické i fyzické kondici, v jaké je nyní.

Druhým naším jubilentem je Národní ústav lidové kultury. Instituce, která se za šedesát let své existence posunula z původní regionální povahy do mezinárodní působnosti a stala se jednou z nejvýznamnějších mezinárodních výzkumných organizací. Z malé kanceláře organizující strážnické slavnosti se stalo v roce 1956 Krajské středisko lidového umění v čele s výraznou osobností Slávkem Volavým. Na přelomu šedesátých a sedmdesátých let získala instituce vysoce odbornou koncepci díky interním, ale i externím pracovníkům.

Je jich celá řada, k nejvýraznějším patřili např. Josef Tomeš, Vítězslav Volavý, Václav Frolec, Dušan Holý, Josef Jančář, Bohuslav Beneš, Oldřich Sirovátka, Cyril Zálešák či Milan Leščák. V roce 1968 získala organizace nový název – Ústav lidového umění, který se stal i Domem československých národopisců. Jeho odborný zájem a činnost začaly být velmi široké. Vedle rozsáhlé vědecko-výzkumné a publikační činnosti pokračovalo pořádání mezinárodního festivalu, budování muzea v přírodě, tvorba expozic a výstav, realizace mnoha státních i mezinárodních konferencí. To vše pod vedením ředitelů, kteří stáli v čele ústavu po Vítězslavu Volavém, Jana Součka, Miloše Říhy, Josefa Jančáře a Jana Krista. Po roce 1989 byl název instituce změněn na Ústav lidové kultury, kterému ministerstvo kultury dalo do vínku celostátní působnost s celou řadou nových odborných aktivit. Těm byl i záhy přizpůsoben další rozšířený název – Národní ústav lidové kultury (NÚLK).

Dnes je NÚLK jedinečnou špičkovou oborovou organizací, o jejímž významu a přínosu není pochybností. Tak jej vnímá nejen odborná, ale i široká laická veřejnost, které je věnována stále větší pozornost. A nezbývá, než ústavu do dalších let popřát mnoho dalších úspěchů, necht' se dále rozvíjí ku prospěchu nás všech, ať má osvíceného zřizovatele a je i nadále naším milým Domem československých národopisců.

MISTR TRADIČNÍ RUKODĚLNÉ VÝROBY ZLÍNSKÉHO KRAJE ZA ROK 2016

Marta Kondrová, Slováké muzeum, Uherské Hradiště

Zlínský kraj jako jeden z prvních krajů v České republice začal s oceňováním lidových tvůrců, kteří zachovávají původní řemeslné postupy a technologie při práci s přírodními materiály. Již v roce 2011 byl Radou Zlínského kraje schválen Statut titulu Mistr tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje a pravidla pro jeho udělení. Na podzim roku 2012 se na půdě Slováké muzea uskutečnilo první slavnostní předání titulu nazvaného Mistr tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje.

Krajský titul navazuje na celostátní ocenění Nositel tradice lidových řemesel a v rámci Zlínského kraje existuje do značné míry unikátní situace, neboť v oblasti rukodělné výroby je udělováno ještě úzce regionální uznání v podobě Ceny Vladimíra Boučka za zachování a rozvoj lidové umělecké výroby. Město Uherské Hradiště, které ocenění zřídilo a uděluje, se tak již v roce 2005 přihlásilo nejen k odkazu ÚLUV jako instituce a podniku, který v Uherském Hradišti měl své nezastupitelné místo, ale také k potřebě nového přístupu v péči o projevy tradiční lidové kultury.

Každoročně se na konci února scházejí ve Slovákém muzeu v Uherském Hradišti, které plní již od roku 2004 funkci Centra péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje, nominace představující tvůrce, kteří se věnují konkrétní rukodělné technice a pracují s přírodními materiály. Řadu těchto nominací zpracují etnografové Slováké muzea, avšak každoročně se objeví i tři až čtyři návrhy vypracované spolky, sdruženími, jednotlivci i obecními úřady, které chtějí upozornit na výjimečnost svých občanů a ocenit tak jejich přínos k udržování a předávání hodnot lidové kultury.

Nejinak tomu bylo také v roce 2016, kdy Slováké muzeum vypracovalo a předložilo

nominace tří osobností. Další čtyři nominace byly předloženy Občanským sdružením „Kunovjan“ z.s., a zapsaným spolkem Líska. Všechny návrhy byly po formální stránce v pořádku, a proto mohla komise pro tradiční lidovou kulturu při svém zasedání 2. května 2016 vybírat mezi sedmi nominovanými osobnostmi. Rozhodovalo se mezi tvůrci pracujícími s přírodními pletivy, textiliemi i kůží či hlinou. Komise vybírala z následujících kandidátů:

Rozálie Blažková z Osvětiman – práce s přírodními pletivy – pletení z kukuřičného šustí

Anna Heliová ze Salaše – práce s textiliemi – bílá dírková výšivka

Vladislava Hrubešová z Velkých Karlovic – práce s textiliemi – těžká a lehká krojová krejčovina – šití a zdobení valašských krojů

Tatána Malinová z Uherského Hradiště – drobné zvykoslovné předměty – výroba slámových kraslic

Tomáš Mareček z Vážan – pletení z proutí a pedigu

Petr Mužík z Velkých Karlovic – práce s kůží a perletí – výroba oděvních doplňků z oblasti Valašska – krpce, opasky, kotule

Petra Pilná ze Vsetína – textilní techniky – ručně tkané koberce a ubrusy

Odborná komise pro tradiční lidovou kulturu vybrala tři kandidáty, které doporučila Radě Zlínského kraje k udělení ocenění Mistr tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje. Rada ZK při svém jednání 20. června 2016 doporučení komise schválila a tak nic nebránilo přípravě slavnostního předání, které se opět mělo konat na půdě Slováké muzea.

Tentokrát se slavnostní akt předání uskutečnil 22. září 2016 ve velkém sále hlavní budovy Slováké muzea ve Sme-

tanových sadech, v prostředí končící výstavy nazvané 25 let Institutu tvůrčí fotografie FPF Slezské univerzity v Opavě. O doprovod slavnostního předání citlivě moderovaného Janem Pásmou se postarala cimbálová muzika Ohnica s primášem Janem Mudrákem a uměleckým vedoucím Mgr. Janem Káčerem.

Hejtman Zlínského kraje MVDr. Stanislav Mišák se nemohl ze zdravotních důvodů slavnostního předání zúčastnit, proto tři laureáti přijali dekret a blahopřání z rukou radního pro kulturu Ing. Ladislava Kryštofa a vedoucí odboru kultury a památkové péče PhDr. Romany Habartové.

Oceněnými Mistry tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje se v roce 2016 staly tři dámy. Konkrétně Rozálie Blažková, Vladislava Hrubešová a Taťána Malinová.

Rozálie Blažková (*16. 1. 1941)

Dunaegyháza

Práce s přírodními pletivy – pletení z kukuřičného šustí

Rozálie Blažková se narodila v malé vesničce Dunaegyháza v Maďarsku. Rodiče byli drobní zemědělci a pracovali sezónně u sedláků. V roce 1947 se v rámci přesídlení vystěhovali do obce Nesvady v okrese Komárno, kde se také poprvé seznámila s technikou pletení z kukuřičného šustí. Ta zde měla dlouhou tradici sahající až do 19. století. V obci tuto techniku rozvíjely pracovnice bratislavského ÚLUV (Ústředí lidové umělecké výroby). Jednou z nich byla i sestra Rozálie Blažkové Etela Harišová, od které se pletení z kukuřičného šustí naučila, a brzy začala pomáhat při realizaci četných zakázek, a tak získala potřebnou zručnost.

V roce 1960 se provdala do Osvětman. Na mateřské dovolené se začala věnovat pletení výrobků z kukuřičných provázků pro rodinu a příbuzné a pracovala tak již zcela samostatně. V sedmdesátých letech 20. století začal být o tyto výrobky zájem, a tak dojížděla do okolních obcí a měst

předvádět tento ojedinělý výrobní postup. Vrátila tak tuto techniku do regionu, kde měla historicky své místo, protože výroba z kukuřičného šustí je doložena v Polešovicích, Nedakonicích, Osvětimanech i dalších obcích na Uherskohradištsku, dále také na Hodonínsku a Břeclavsku. Všude tam, kde se pěstovala kukuřice. Její poddajné listy získávané jako odpad při olupování klasů mohly sloužit jako materiál k výrobě sotůrků, tašek, rohoží, ale i klobouků nebo sandálů.

Pod zručnými rukama Rozálie Blažkové vznikají kabely, košíčky, podložky pod hrnce, prostírky a další tvary, které jsou nejen pro běžné využití, ale mají díky dokonalému zpracování také vysokou estetickou úroveň. Rozálie Blažková díky kurzu uspořádanému v roce 2006 ve Slovákém muzeu vychovala několik následovnic. Je držitelkou známky Tradiční výrobek Slovácka. Za své mistrovství byla v roce 2007 oceněna titulem ministra kultury České republiky Nositel tradice lidových řemesel a v roce 2013 získala Cenu Vladimíra Boučka za zachování a rozvoj lidové umělecké výroby v regionu, kterou každoročně uděluje město Uherské Hradiště.

Vladislava Hrubešová (*13. 10. 1961)

Hranice

Práce s textiliemi – těžká a lehká krojová krejčovina – šití a zdobení valašských krojů

Vladislava Hrubešová, rodačka z Hranic, vystudovala Pedagogickou fakultu v Hradci Králové a po přestěhování do Rožnova pod Radhoštěm a krátkém působení na základní škole přijala místo organizačního pracovníka výukových programů pro školy ve Valašském muzeu v přírodě.

Již v dětství patřily k jejím hlavním zájmům hra na housle, lidová hudba a ruční práce – zejména šití a vyšívání. Šít, plést a háčkovat se naučila již velice záhy od své maminky. Nedostižným vzorem a inspirací jí byla babička, vynikající kreslířka a vyšivačka. Oba zájmy, hra v cimbálové muzice a šití, se

léty propojovaly a prohlubovaly a vyústily v rozhodnutí věnovat se od roku 1993 šití krojů profesně.

Nejvíce informací o valašském kroji získala Vladislava Hrubešová v knihovně a depozitářích Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. Praktické rady čerpala a dodnes čerpá od vynikajících žijících pamětníků – horalů, učitelek vesnických škol, švadlen, krejčích a vyšivaček. Vladislava Hrubešová šije a vyšívá (s výjimkou bílého zuberského vyšívání a síťování) všechny součásti ženského a mužského valašského kroje, věnuje se také hotovení krojového oblečení pro děti. Vychází z podoby lidového oděvu nošeného na Valašsku ve druhé polovině 19. století. Při výrobě nových krojů vychází z původních stříhů, vzorů výšivek a zdobení. Používá pouze přírodní materiály – vlnu, lněné, konopné a bavlněné plátno, kanafas, modrotisk, *huňu* či vlněné sukno.

Trvale spolupracuje s odborníky ve Valašském muzeu v přírodě a s Informačním centrem ve Velkých Karlovicích. Několikrát

za rok předvádí na různých muzejních akcích pro veřejnost, která projevuje velký zájem o techniky šití a zdobení valašských krojů, a předává tak zájemcům obecné informace o valašském kroji, jeho nošení a údržbě.

Tatána Malinová (*15. 10. 1947)

Uherské Hradiště

Drobné zvykoslovné předměty, výroba slámových kraslic

Tatána Malinová je celý život spjata se svým rodištěm, kterým je Uherské Hradiště. S technikou zdobení kraslic slámou se seznámila až v roce 1992 prostřednictvím své známé a tehdejší spolupracovnice Ireny Bláhové. Během let 1992–1993 postupně pronikla do tajů této techniky. Nejprve se naučila základům zpracování slámy, jejího výběru, přípravy pro aplikaci na kraslici a také postupu barvení vajíček. Zpočátku využívala jako inspiraci obrázky kraslic z časopisů a pohlednic. Velmi záhy začala vytvářet vlastní vzory, které stále

Předání titulu Mistr tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje 22. září 2016 v hlavní budově Slovác-kého muzea v Uherském Hradišti. Zleva: Ing. Ladislav Kryštof, člen Rady Zlínského kraje, Vladislava Hrubešová, Tatána Malinová, Rozálie Blažková. Foto L. Chvalkovský.

zdokonaluje. Kraslice zdobila nejprve v předvelikonočním období pro vlastní potřebu, blízké rodinné příslušníky, příbuzné a své známé. Po deseti letech praxe zdobení kraslic slámou se rozhodla přihlásit na odborný kurz, který úspěšně absolvovala ve Slovákém muzeu v letech 2004–2005.

Kraslice polepované slámou patří k nejnáročnějším technikám zdobení vajíček. Pro jejich výrobu používá Taťána Malinová nejčastěji vejce slepičí, holubí, husí a výjimečně vyrobí kraslici i z vejce pštrosího. Slámové kraslice jsou časově nesmírně náročné, čím složitější a jemnější vzor, tím déle trvá zdobení vejce. Taťána Malinová vytváří velmi precizní, jemné až filigránské motivy, které stále zdokonaluje a přetváří. Každá její kraslice je originální. I při užití stejného nebo obdobného vzoru téměř postrádá byť jemné

nedokonalosti ruční práce a vzory působí jako geometricky přesné.

Výrobky Taťány Malinové nesou certifikát Tradiční výrobek Slovákca, pravidelně se účastní předváděcích akcí ve Slovákém muzeu i přehlídky Slovákco v tradici. V roce 2015 obdržela z rukou starosty Uherského Hradiště Cenu Vladimíra Boučka.

Vzhledem k počtu i osobnostem nominovaných tvůrců v roce 2016 se dá v příštím roce očekávat další „kvalitní“ ročník v oboru oceňování Mistrů tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje. Nejen zásluhou tohoto a dalších forem oceňování se daří práci současných tvůrců a původní řemeslné technologie popularizovat, přibližovat veřejnosti a díky tomu také získávat další zájemce věnující se tradiční rukodělné výrobě.

JAK SE STAVÍ (SKAN)SEN. VZNIK UHERSKOHRADIŠŤSKÉHO MUZEA V PŘÍRODĚ V HISTORICKÝCH SOUVISLOSTECH

Jan Blahůšek, *Park Rochus*, o.p.s.

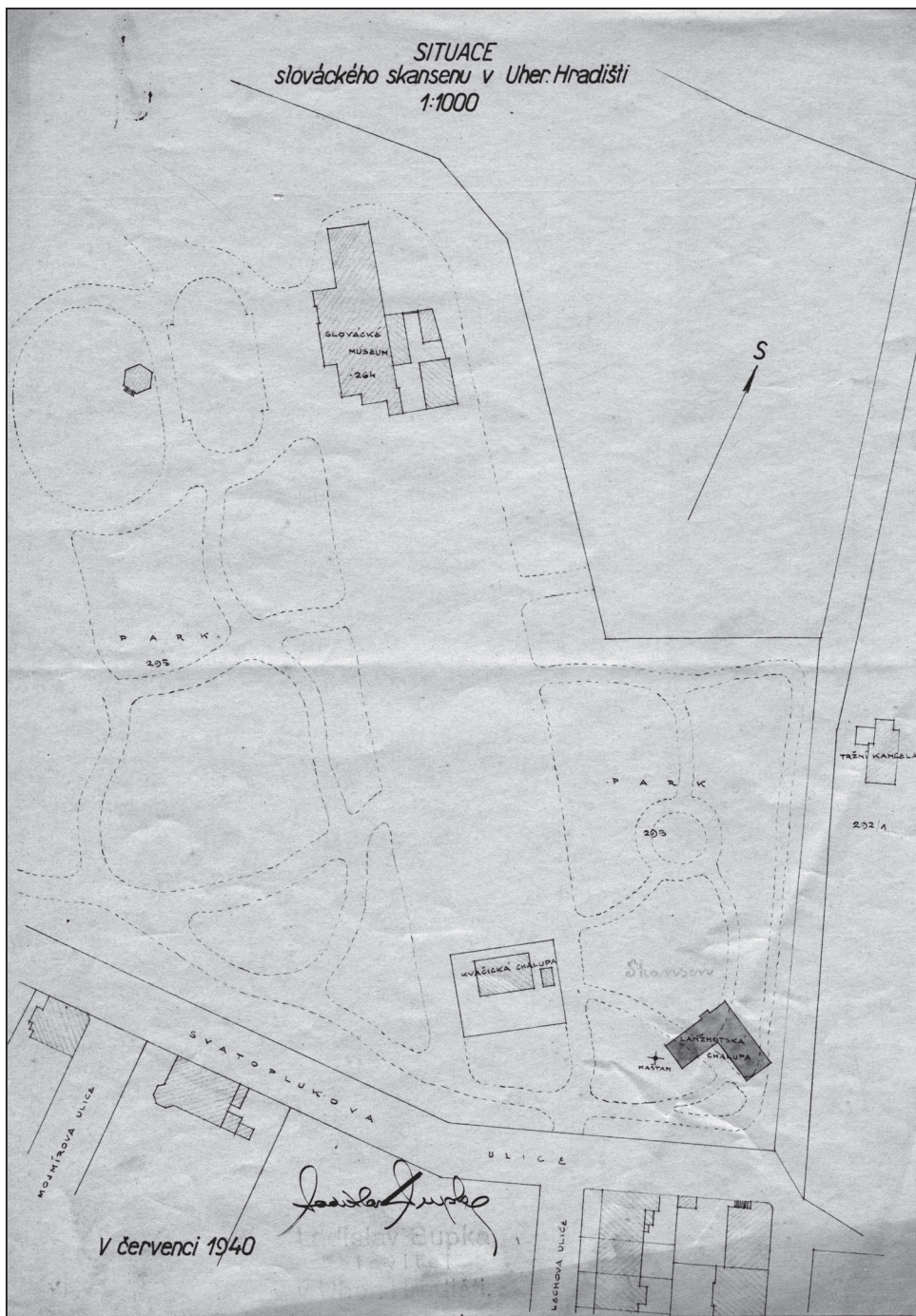
„Ani dost málo nepochybuji, že tato kulturní moravská aktualita bude uskutečněna. Je to otázka odvahy místních zodpovědných činitelů, vázaných historií a spietím svých osudů s tou částí milované a pozeňnané země, v níž žijí, jako i otázka času, neboť poslední schopné ruce domácích tesařů, vazačů došků a stárnoucích „maléřek“ ztratí vládu a nebudou moci bráti účast na stavbě podniku, nad jiné monumentálního a svým dosahem významného.“

Když zakladatel brněnského univerzitního etnologického pracoviště Antonín Václavík publikoval v červnu 1940 tuto úvahu, nevěděl, že k naplnění jeho myšlenky dojde až za více než tři čtvrtě století. Snad to ale právě mohla být i v textu vyjádřená Václavíkova neochvějná víra, která nakonec pomohla jeho pokračovatelům překonat řadu úskalí na cestě k otevření expozice Muzea v přírodě Rochus v Uherském Hradišti. Stalo se tak v neděli 1. května 2016 a bez uvedené *odvahy místních zodpovědných činitelů* by to skutečně nebylo možné.

Citovaný text uzavíral článek s názvem *Národopisné aktuality*, který Václavík věnoval podstatě a významu muzejní práce a za moravskou aktualitu je v něm považováno především jeho obsáhlé zdůvodnění smyslu založení nového *Skansenu, či-li živého muzea v přírodě*, jak již tehdy sám Václavík tento typ muzejní instituce v přeneseném významu slova nazývá. (Václavík 1940, 3.) Původní Václavíkův plán z roku 1912 a následně i aktualizovaný z roku 1930 počítaly se založením takové expozice v Luhačovicích. Je tedy zřejmé, že první podněty k vybudování muzea v přírodě v oblasti jihovýchodní Moravy lze datovat do stejného období, kdy se návrhem na založení dnešního Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm začali zabývat i bratři Jaroňkovi.

Ministerstvo školství a národní osvěty dne 29. března 1940 rozhodlo o přidělení

A. Václavíka působícího tehdy na pozici komisaře správní osvětové služby v Památkovém úřadě v Brně k výkonu organizačních prací ve Slovákém muzeu v Uherském Hradišti na období od 1. dubna do 31. prosince 1940. Václavík skutečně do Slovákého muzea jako odborný pracovník nastoupil a již na schůzi Výboru Slovákého muzea konané dne 29. dubna 1940 přednesl své náměty k dalšímu rozvoji muzea včetně podnětu založit v blízkosti hlavní budovy i expozici lidového stavitelství. To, že považoval Uherské Hradiště za vhodné místo k realizaci muzea v přírodě, je patrné mj. i z výše citovaného článku: „*Dále je tu na světové křižovatce oscilační středisko, předměstí Zlína i Luhačovic, Přemyslovské královské město Uh. Hradiště, s nikoliv nejmenší Velehradskou tradicí, prozařující dějinami věků do šíře i dálav vždy významněji.*“ (Václavík 1940, 4.) Archivní dokumentace Slovákého muzea pak dokládá, že již v červenci 1940 existoval první výkres s plánem na založení *Skansenu* ve Smetanových sadech signovaný *Ladislav Šupka stavitel v Uherském Hradišti*. Na plánu je znázorněna dnešní *slovácká bída* označená jako *kvačická chalupa*¹ a v její těsné blízkosti ještě půdorys malé stavby, která sloužila jako sociální zařízení. Obě budovy v době zpracování výkresu na místě již stály, protože byly vybudovány jako součást zábavního střediska pro potřeby národopisné a hospodářské *Výstavy Slovácka*, která se

Situace slováckého skansenu v Uherském Hradišti. Projektová dokumentace, 1940. Archiv Slovákého muzea.

v Uherském Hradišti konala v roce 1937. Jak je zřejmé z dnešní podoby, obě stavby následně splynuly do jedné, když se malý objekt se sociálním zařízením stal součástí přístavby původního objektu *slovácké budy*. Druhou stavbou první etapy muzejní expozice ve Smetanových sadech znázorněnou na výkrese L. Šupky se měla stát *lanžhotská chalupa*. Ministerstvo veřejných prací tehdy dokonce již na realizaci záměru poskytlo půl milionu korun. Vzhledem k válečným událostem a potřebě dokončit přístavbu Slováckého muzea s využitím uvedené finanční podpory však k realizaci tohoto záměru nedošlo. (Frolec – Floriánová 2009, 8.)

Vedle realizovaných snah sourozenců Jaroňkových i dalších členů muzejního spolku v Rožnově pod Radhoštěm a výše popsaných nerealizovaných záměrů A. Václavíka v Luhačovicích a v Uherském Hradišti se myšlenkou na vybudování velkého muzea v přírodě na stráních v klínu lesa mezi Zlínem a Kudlovem prezentujícího Valašsko, Slovácko a Hanou – tři významné moravské etnografické regiony, v jejichž styčném prostoru Zlín leží – zabýval přibližně od roku 1937 také právník a národopisec Ladislav Rutte. Realizace záměru byla dokonce dne 13. října 1945 odsouhlasena technickou radou národního podniku Baťa a byla již v takovém stadiu rozpracovanosti, že v publikaci *Projekt Bartošova národopisného musea v přírodě* z roku 1946, která obsahuje podrobný popis s řadou přesných plánů a vizualizací jednotlivých částí muzejního areálu, L. Rutte uvádí: „Zlín se stává prvním městem v Československu, jež zakládá velký národní Skanzen, nemající ve střední Evropě analogie.“ (Rutte 1946, 79.) Velké společenské turbulence v poválečném období však způsobily, že výstavba zlínského muzea v přírodě nakonec zahájena nebyla.

Do roku 1946 lze rovněž datovat první myšlenku výstavby muzea lidových staveb ve Strážnici, která se objevila v souvislosti s pořádáním prvního ročníku strážnického folklorního festivalu: „Tehdy se uvažovalo o postavení typických slováckých used-

Exkurze expertní skupiny do prostoru budoucího Muzea v přírodě Rochus 24. března 2011. Zleva Ivo Frolec, Jiří Langer, Olga Floriánová, Jan Souček, Lubomír Procházka, Jiří Severin, Petr Pavelčík. Foto J. Blahůšek.

Transfer stodoly z Břestku do Muzea v přírodě Rochus v Uherském Hradišti, 2012. Foto J. Blahůšek.

První stavba Muzea v přírodě Rochus – stodola z Břestku po dokončení transferu, 2012. Foto J. Blahůšek.

lostí v zámeckém parku, kde by mimo jiné byly instalovány různé řemeslnické dílny a ukázky domácí výroby. Přes některé dílčí projektové práce však k praktické realizaci nedošlo, přesto, že strážnické slavnosti se postupem doby staly největší československou přehlídkou folklóru, známou a populární

nejen v naší vlasti, ale i daleko za hranicemi.“ (Souček – Máčel 1974, 34.) K myšlence vybudovat muzeum lidové architektury se odborní pracovníci tehdejšího strážnického Ústavu lidového umění s významnou podporou řady externích spolupracovníků vrátili začátkem sedmdesátých let 20. století. Cílem tehdejšího návrhu bylo dobudovat areál festivalu, v rámci kterého by byla vytvořena i expozice lidových zemědělských staveb jihovýchodní Moravy. Ovšem již ne v zámeckém parku, ale na ploše strážnických luk na břehu Baťova kanálu – Morávky s možným přesahem expozice do strážnického starého města. Díky existenci ústavu měl záměr dobré institucionální podmínky a došlo i k personálnímu posílení odborného kolektivu, aby bylo možné celý projekt administrovat a současně také provádět nezbytný terénní výzkum a sbírkotvornou činnost. Výstavba byla po několika letech koncepčních příprav, usilovného terénního výzkumu i výkupu některých vhodných objektů zahájena v roce 1973 a muzeum pak otevřeno v roce 1981 po dokončené první etapě, při níž bylo na základě dokumentace z terénu nově vybudováno nebo přesunuto do prostoru muzea několik desítek staveb.

V Uherském Hradišti navázali na původní záměr A. Václavíka etnograf Josef Jančář a tehdejší ředitel Slováckého muzea Vilém Jůza, kteří se na přelomu padesátých a šedesátých let 20. století pokusili o rozšíření oddělení hmotné kultury muzea. Jejich snaha vybudovat muzeum v přírodě

na úpatí kopce s pomístním názvem Rochus v městské části Mařatice však narazila na skutečnost, že toto území bylo využíváno Československou lidovou armádou jako vojenské cvičiště a zamýšlený provoz muzea v jeho okrajové části se bohužel neslučoval s vojenským využitím. Pracovníci Slováckého muzea tedy záměr přepracovali a v roce 1965 v souladu s původním Václavíkovým plánem a snad také i jako určitou analogii k nejstarší části Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm situované v městském parku Hájnice – dnes označované jako *dřevěné městečko* – navrhli muzejní expozici umístit znovu ve Smetanových sadech. (Frolec – Floriánová 2009, 9.) I když tento přepracovaný a minimalizovaný záměr počítal s výstavbou pouze dvou až tří expozičních objektů, podle vzpomínek J. Jančáře se tato varianta zase ne zcela líbila části uherskohradištské veřejnosti, která odmítla umístit objekty muzea v přírodě do hlavního městského parku. A tak i v tomto případě zůstala ve Smetanových sadech pouze *slovácká buda* z roku 1937, s jejímž případným využitím tento záměr také počítal.

Dalším a dnes již poněkud zapomenutým velkým projektem na Moravě náležejícím do druhé poloviny 20. století je záměr muzeologa a etnografa Ludvíka Kunze, který uvažoval o založení expozice památek lidové architektury označovaných jako *Muzeum vesnice* na hradě Veveří. Tento záměr však nebyl doposud bohužel nikde publikován, a proto čeká na své „znovuobjevení“ a třeba

Plocha muzea před zahájením výstavby v březnu 2015. Foto J. Blahůšek.

Výstavba kopie objektu z Boršic čp. 288 – zdění stěn z různých materiálů – kámen, nepálené i pálené cihly, 2015. Foto J. Blahůšek.

i kritické zhodnocení v archivu Etnografického ústavu Moravského zemského muzea. Jeho současná vedoucí, etnoložka Hana Dvořáková, při retrospektivním hodnocení osobnosti Ludvíka Kunze a jeho významu pro českou etnologii a muzejnictví uvedla tento záměr ve výčtu Kunzových projektů, které i přes nános prachu naplňují badatele obdivem (Dvořáková 2014, 9) a v e-mailové korespondenci doplnila, že L. Kunz měl vše perfektně naplánováno a komplexnost řešení je překvapující i dnes.

Ve druhé polovině 20. století došlo také k významnému rozvoji Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, kdy se od roku 1962 začal postupně budovat v současnosti největší samostatný areál muzea *valašská dědina* a v roce 1982 byl pak otevřen i třetí areál *mlýnská dolina* s funkčními technickými stavbami využívajícími převážně vodní pohon. Instituci se v tomto období podařilo získat řadu originálních staveb a následně je transferovat do prostoru muzea, odborní pracovníci se však nezažlekli ani výstavby vědeckých kopií. V mnoha

Výstavba kopie objektu z Boršic čp. 288 – stropní klenby nad chlévem, 2015. Foto J. Blahůšek.

ohledech průkopnická práce vytvořila z této instituce jednu z nejvýznamnějších svého druhu nejen v tehdejší Československu, ale i ve střední Evropě.

Ke všem výše uvedeným projektům lze ještě připočíst další snahy o využití některých v terénu existujících památek lidového stavitelství k muzejním prezentačním účelům. V sedmdesátých letech 20. století bylo v Rymicích (okr. Kroměříž) rekonstruováno několik původních objektů, které se staly muzeem v přírodě „in situ“ prezentujícím

Kopie objektu z Veletin čp. 25 – objekt ve fázi realizace doškové střešky a dokončování výstavby komínové hlavy v srpnu 2015. Foto J. Blahůšek.

lidovou architekturu východní Hané. K nim byl pak z blízké obce Bořenovice přenesen a v devadesátých letech 20. století rekonstruován dřevěný větrný mlýn. Uchování souboru lidových staveb v Rymicích může být také příkladem dlouhodobé památkářské práce tehdejšího Státního ústavu památkové péče a ochrany přírody (dnešního Národního památkového ústavu). Pracovníci ústavu se totiž v případě zajímavých lokalit snažili o zřízení tzv. rezervací lidové architektury, které měly stanoveny určité regulativy pro úpravy, opravy a rekonstrukce staveb stojících ve vyhlášené rezervaci i pro realizaci nové výstavby.

Mezi tyto aktivity lze přímo v Uherském Hradišti zařadit *Návrh na zřízení rezervace lidové architektury na území města v příměstské rekreační oblasti v trati Soví hora* z roku 1972, jehož záměrem byla mj. i ochrana souboru lidových vinohradnických staveb stojících v této části města, včetně několika dalších vybraných staveb Uherskohradištska, které sem měly být přeneseny. (Frolec – Floriánová 2009, 10.) V roce

1975 pak Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů v Praze zpracoval pod vedením architekta Jaroslava Vajdiše souhrnný architektonicko-urbanistický návrh regenerace a dostavby území s názvem VINOHRADY – MAŘATICE obsahující projektovou dokumentaci úprav krajiny, architektonické zhodnocení tehdejšího zastavění i návrh změny trasy plánovaného dopravního severovýchodního obchvatu města Uherské Hradiště, který měl vést z Jarosova po severozápadním okraji dnešního Parku Rochus přes území vinohradů nad Vinohradskou ulicí a v trati Soví hora se pak stáčet někam mezi Sady a Vésky. Nakonec nebyl realizován ani obchvat, ani záměr na vytvoření příměstské rekreační oblasti se souborem lidové architektury, jehož součástí měla být ale třeba také sánkařská dráha, vlek, vyhlídka na město a na pohoří Chřibů, hřiště nebo výletní pohostinství v Soví hoře dále v legendě výkresu rozpracované na samostatné části *hudba, tanec, vinná buda, vinařna, vinařský kříž či sloup*. Do vstupního prostoru tratě Soví hora pak měly být dle

Stavba kachlových kamen kamnářem Vojtěchem Janečkem z Uherského Hradiště-Mařatic v expozičním objektu z Boršic čp. 288, 2015. Foto J. Blahůšek.

výkresové dokumentace přemístěny památkové vinohradnické budy ze Sadů s expozicí vinohradnických potřeb a zařízení.

Za další související aktivity z oblasti Uherskohradištska lze považovat také rekonstrukce dvou zemědělských usedlostí v obci Topolná, které jsou dodnes využívány jako malá expozice muzea v přírodě „in situ“. Oprava objektů proběhla v gesci Slováckého muzea v Uherském Hradišti v devadesátých letech 20. století za dohledu a odborné spolupráce pracovníků památkové péče. Řada

na přelomu 20. a 21. století. Kromě samotných oprav historických staveb a následné instalace interiérů s využitím vlastních sbírkových předmětů muselo muzeum řešit např. také problematiku přesné vědecké kopie, a oproti tomu zásadní koncepční rozdíly při realizaci účelové rekonstrukce staveb, když dobudovávalo stodoly usedlostí s funkcí klimatizovaných a zabezpečených depozi-tářů.

Všechny tyto praktické zkušenosti byly následně zúročeny při odborné spolupráci

Pohled do expozice Muzea v přírodě Rochus, 2016. Foto J. Blahůšek.

takovýchto expozic vznikla do dnešních dnů v mnoha obcích našeho státu a jejich kvalita a věrohodnost zobrazované historické reality většinou úzce souvisí se zvolenou mírou spolupráce provozovatele takové expozice s konkrétním odborníkem nebo s odbornou institucí zaměřenou na muzejnictví a památkovou péči. Aktivity Slováckého muzea v Uherském Hradišti jednoznačně přispěly nejen k uchování těchto památek lidové architektury, ale pomohly také k praktickému ověření některých otázek spojených s problematikou budování muzeí v přírodě

na projektu Muzea v přírodě Rochus, ke které bylo Slovácké muzeum přizváno partnery širšího záměru regenerace bývalého vojenského cvičiště v Uherském Hradišti. Celý areál cvičiště s rozlohou přibližně 59 ha, který bezprostředně navazuje na intravilán městských částí Mařatice a Jarošov, přenechala armáda po svém odchodu z Uherského Hradiště v roce 2000 do správy městu. Díky půl století trvajícím vojenským aktivitám si toto území zachovalo tvář neudržené krajiny. Paradoxně tak armáda vlastně pomohla vytvořit v těsné blízkosti města

Kopie objektu z Veletin čp. 25, 2016. Foto J. Blahůšek.

jakýsi zelený ostrov bez zástavby, zahrádkářské kolonie nebo zemědělsky obhospodařovaných ploch. Proto hned první úvahy o využití celé lokality směřovaly k odpočinkové, zážitkově-vzdělávací a respirační zóně vhodné pro příměstskou turistiku.

S nápadem využít opuštěné cvičiště k založení muzea v přírodě přišel jako první významný uherskohradištský podnikatel Ivo Valenta, který vyrůstal v Rožnově pod Radhoštěm. Jeho osobní zkušenost s Valašským muzeem v přírodě, muzejními programy i atmosférou, ale také určitá podobnost terénu *valašské dědiny* na stráni se svažitém terénem Parku Rochus vedla k prvnímu návrhu, který pro uvažovanou uherskohradištskou expozici počítal s využitím poměrně velké plochy areálu a spíše solitérním rozmístěním jednotlivých expozičních staveb v krajině. Taková podoba muzea by však příliš neodpovídala urbanismu obcí a malých měst uherskohradištského Dolňácka. Protože byla příprava celého záměru administrativně zajišťována městem, které nedisponuje odborníky na etnologii, muzeologii a dal-

ší související disciplíny, bylo zpracováním koncepční studie a odbornou garancí nad přípravou projektu muzea v přírodě pověřeno právě Slovácké muzeum. Jeho ředitel Ivo Frolec v souvislosti s tímto úkolem inicioval rozsáhlý identifikační výzkum lidové architektury v bývalém okrese Uherské Hradiště, který muzeum z pozice krajského pověřeného pracoviště pro tradiční lidovou kulturu ve Zlínském kraji následně realizovalo i v okresech Zlín, Kroměříž a Vsetín. Díky tomuto odbornému projektu se podařilo zachytit současný stav památek lidové architektury celého kraje a zároveň identifikovat nejvýznamnější a nejohroženější objekty pro navazující podrobné architektonické zaměření a etnografický výzkum. Jedním z výsledků výše uvedených aktivit Slováckého muzea bylo zpracování koncepční studie *Muzeum v přírodě Rochus*, jejíž podstatná část byla také publikována v odborném tisku. (Frolec – Floriánová 2009.) Studie byla posouzena oponentským posudkem emeritního ředitele Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm

Jaroslavem Štikou, který současně zpracovatelům poskytl řadu doporučení a cenných rad. Koncepční studie Slováckého muzea i doporučení J. Štiky jsou dodnes základním materiálem, z něhož se při plánování dalšího rozvoje Muzea v přírodě Rochus vychází.

V roce 2010 byla založena společnost Park Rochus, o.p.s., která převzala administrativní řízení projektu od města, stala se správcem areálu a od roku 2011 začala zodpovídat i za realizaci první etapy výstavby muzea. Stejně jako u zrodu jiných českých muzeí v přírodě – s minimálním personálním zázemím, zato s chutí a nadšením prolomit nezdravé předchozích generací. Slovácké muzeum v Uherském Hradišti zůstalo i nadále partnerem projektu a pomohlo vznikající společnosti s řadou muzejních činností, které bylo potřeba pro budoucí otevření expozice muzea v přírodě začít neprodleně realizovat. Jednalo se především o sbírkotvornou činnost, související restaurování a konzervaci sbírkových předmětů, spolupráci při zaměřování památek lidové architektury, vedení muzejních databází atd.

Příprava první etapy výstavby muzea ale přinesla ještě řadu jiných stejně důležitých úkolů, kterými bylo především vypořádání majetkoprávních vztahů a získání pozemků od soukromých majitelů v ploše budoucího muzea, spolupráce na realizaci jednoduché pozemkové úpravy dotýkající se celého areálu, aktivní účast při aktualizaci územního plánu města, zpracování posudků SEA a EIA (posuzování vlivů na životní prostředí s ohledem na vyhlášení celého území parku Evropsky významnou lokalitou NATURA 2000),² předprojektová příprava investičního záměru, následné zadání projektové dokumentace i zpracování několika dotačních žádostí řešících dílčí projekty této etapy. To vše s důsledným dodržováním pravidel zákona o veřejných zakázkách. Zároveň bylo potřeba záměr před veřejností neustále obhajovat, protože se stal bohužel terčem opoziční politiky některých místních zastupitelů, podporovaných asi dvaceti členy sdružení *Chraňme zeleň*, které se v té době snažilo nepřátelsky napadat většinu velkých projektů, do nichž byla nějakým způsobem zapoje-

Slavnostní otevření Muzea v přírodě Rochus 1. května 2016 – přestřížení povřísla provedli (zleva): senátor Parlamentu České republiky, podnikatel a podporovatel výstavby muzea Ivo Valenta, starosta města Uherské Hradiště a předseda správní rady Park Rochus, o.p.s., Stanislav Blaha, ředitel Park Rochus, o.p.s., Jan Blahůšek a ředitel Slováckého muzea v Uherském Hradišti Ivo Frolec. Foto L. Chvalkovský.

Slavnostní otevření Muzea v přírodě Rochus se stavěním máje 1. května 2016. Foto L. Chvalkovský.

na uherskohradištská radnice. Z tohoto důvodu byla již od roku 2010 v prostoru parku realizována řada výukových programů a terénních akcí, které si kladly za cíl ukázat, jak bude budoucí muzeum v přírodě fungovat a jaké programy bude nabízet. Za účasti veřejnosti byly založeny dva ukázkové ovocné sady s ojedinělým genofondem tradičních stromů Slovácka. Osvětová činnost spočívala také v uspořádání série přednášek zaměřených na problematiku muzeí v přírodě, výzkumu lidové architektury a památkové péče. Do Uherského Hradiště tak postupně přijeli přednášet nejvýznamnější čeští odborníci – Jiří Langer, Daniel Drápala, Věra Kovářů, Lubomír Procházka, Jan Souček a Jitka Matuszková.

Společnost rovněž ustavila expertní skupinu Muzea v přírodě Rochus, kterou ředitel pravidelně svolává a s níž konzultuje všechny důležité otázky spojené s budováním vznikajícího areálu.³ Na prvních pracovních jednáních expertní skupiny se podařilo prodiskutovat a doporučit vhodnou variantu ze tří původně navržených v koncepční studii Slováckého muzea (srovnej Frolec–Floriánová

2009, 13–14). Po diskusi expertů byla vytyčena sběrná oblast výzkumu lidové architektury, z níž jsou vybírány vhodné objekty k transferu nebo k realizaci kopie v muzeu. Ve spolupráci s architektkou Editou Vlčkovou byl připraven a expertní skupinou projednán a doporučen zástavbový plán první etapy, který byl následně rozpracován jako samostatný dotační projekt *Expozice lidové architektury – muzeum v přírodě Rochus* a schválen správní radou společnosti k realizaci. Kromě snah o maximální možné dodržování materiálových, technologických i řemeslných postupů při realizaci objektů v expoziční části, usiluje schválený koncept také o určitou jedinečnost při řešení zástavby obslužné části muzea. Hlavním záměrem je ukázat, že citlivým architektonickým přístupem s využitím původních materiálů se mohou i novostavby stát plnohodnotnou součástí a nerušivým elementem tradiční zástavby současné slovácké vesnice a zároveň splňovat přísnější podmínky stanovené regulativy Evropsky významné lokality NATURA 2000.

V roce 2011 získala společnost Park Rochus, o.p.s., darem stavbu dřevěné

sloupkové stodoly z Břestku datované do druhé poloviny 19. století, kterou nechala na původním místě rozebrat a na rok uložit v pronajatém depozitáři. Na jaře v roce 2012 bylo vyřízeno stavební povolení a během letních měsíců byla stavba stodoly specializovanou tesařskou firmou TESLICE CZ s.r.o., znovu postavena v Uherském Hradišti jako první objekt muzea. Slavnostní otevření stodoly se konalo 22. září 2012.

V roce 2012 také město Uherské Hradiště ve spolupráci se společností Park Rochus, o.p.s., a Synot Real Estate, k. s., předložilo v rámci výzvy Regionálního operačního programu Střední Morava (dále jen ROP) *Koncept Konverze bývalého vojenského cvičiště Rochus*. Ten byl Výborem Regionální rady ROP schválen k dopracování. Město Uherské Hradiště mělo v rámci *Konceptu* realizovat dotační projekt pod názvem *Veřejná infrastruktura Parku Rochus – rekonstrukce a výstavba komunikací a inženýrských sítí, terénní úpravy v prostoru muzea, vybudování amfiteátru s parkovou úpravou okolních ploch*. Celkově byly náklady tohoto projektu vyčísleny na 44,5 mil. Kč, dotace měla činit až 70 % z této částky. Potřebné zdroje na kofinancování záměru vyčlenilo zastupitelstvo města v září 2012. Dalšími dotačními projekty uvažovanými v rámci *Konceptu* byly projekt č. 2 *Obslužná a správní infrastruktura Parku Rochus* s celkovými náklady ve výši 14,5 mil. Kč a projekt č. 3 *Objekty expozice Muzea v přírodě Rochus* s celkovým rozpočtem ve výši 12,4 mil. Kč. Investorem projektů č. 2 a č. 3 měla být společnost Park Rochus, o.p.s., a kofinancování z evropských fondů mělo být rovněž ve výši dosahující až 70 % celkových způsobilých výdajů. Nedílnou součástí *Konceptu* a také nutnou podmínkou pro získání dotace byla související soukromá investice. V uvedeném *Konceptu* se jednalo o projekt č. 4 *Mařatský dvůr*, který měl být jako symbolická vstupní brána do širšího území mařatických vinohradů, vinných sklepů i přilehlého Parku Rochus situován na začátku historické části

Vinohradské ulice. Jeho realizaci, bez nároku na dotaci, připravovala společnost Synot Real Estate, k. s.

V únoru 2013 byli předkladatelé *Konceptu* seznámeni se zjištěními posudku zadaného Úřadem Regionální rady ROP ohledně souladu *Konceptu* s pravidly Evropské unie pro oblast veřejné podpory. Podle tohoto posudku by navržené financování *Konceptu* využívajícího soukromé finanční zdroje mohlo naplňovat některé znaky veřejné podpory ve smyslu článku 107, odstavce 1 Smlouvy o založení Evropské unie. Přitom projekt zakládající veřejnou podporu mohl obdržet dotaci ve výši pouze 40 % celkových způsobilých výdajů. Takové krácení poskytnuté dotace by realizaci *Konceptu* prakticky znemožnilo. Zároveň bylo sděleno, že jediným relevantním orgánem kompetentním v této věci rozhodnout je Evropská komise. Po projednání situace s odborníky na problematiku veřejné podpory požádal bývalý starosta města Květoslav Tichavský úřad ROP o zahájení notifikace souladu *Konceptu* s pravidly Evropské unie pro oblast veřejné podpory. Výsledek notifikace však ještě v březnu roku 2014 nebyl známý. Navíc vzhledem ke končícímu programovému dotačnímu období, kdy podle tehdejších pravidel úřadu ROP měla být fyzická realizace projektů ukončena nejpozději do 30. června 2015, hrozilo, že by i v případě příznivého posudku z Bruselu zůstalo na samotnou výstavbu prakticky jen několik málo měsíců. Město Uherské Hradiště, jako hlavní předkladatel *Konceptu*, proto usnesením zastupitelstva města ze dne 22. dubna 2014 rozhodlo o stažení *Konceptu* z ROP Střední Morava.

Z důvodu nejasného termínu a také kvůli obavám z negativního stanoviska Evropské komise však již v průběhu druhé poloviny roku 2013 byly podniknuty kroky k získání náhradních zdrojů na financování připravených projektů. Náhradní varianta předpokládala přepracování projektů *Konceptu* v rámci schváleného finančního rámce a jejich předložení do aktuálních výzev ROP

Letecký snímek Muzea v přírodě Rochus a sadu starých odrůd pod ním, 2015. Foto Archiv Park Rochus, o.p.s.

Střední Morava zaměřených na fyzickou revitalizaci území a veřejnou infrastrukturu a služby pro cestovní ruch. Ve spolupráci mezi Park Rochus, o.p.s., Odborem architektury, plánování a rozvoje města Městského úřadu Uherské Hradiště a společností JVM-RPIC ze Zlína zabývající se administrací dotačních projektů byly během října a listopadu 2013 připraveny nové projektové žádosti pro následující záměry:

1. *Revitalizace a zpřístupnění bývalého vojenského výcvikového prostoru Rochus v Uherském Hradišti* – předkladatel město Uherské Hradiště.
2. *Využití bývalého vojenského cvičiště Rochus v Uherském Hradišti pro kulturně-poznávací formy cestovního ruchu* – předkladatel město Uherské Hradiště.
3. *Expozice lidové architektury – muzeum v přírodě Rochus* – předkladatel Park Rochus, o.p.s.

Projekty č. 1 a č. 3 byly Výborem Regionální rady ROP schváleny k dopracování. Předkladatelé museli obratem zpracovat a odevzdat popisy proveditelnosti (včetně dokladů o vyřešení majetkových záležitostí), čestné prohlášení žadatelů o dodr-

žování pevných lhůt a doklady o zajištění dostatečného množství finančních prostředků na kofinancování realizace projektů i jejich následné udržitelnosti. Přibližně do tří měsíců od schválení musela být doložena projektová dokumentace, včetně rozpočtu projektů a kopie žádosti o stavební povolení potvrzené stavebním úřadem.

Situaci navíc zkomplikovala skutečnost, že projekt č. 2 (amfiteátr a související infrastruktura), předložený městem Uherské Hradiště, nebyl dotačně podpořen. V souvislosti se změnou původního záměru realizovat *Koncept*, přechodem na tři výše uvedené individuální projekty i s následným procesem rozhodování o pokračování či nepokračování realizace aktualizovaného záměru po neúspěšné žádosti města Uherské Hradiště o dotační podporu individuálního projektu č. 2 došlo bohužel také k posunu průběžných termínů zpracování realizační projektové dokumentace a následně i k oddálení zahájení zadávacích řízení pro výběr stavebních společností. To vše nepřijemně zkracovalo i dobu nezbytnou pro samotnou výstavbu – podle původního plánu měly být totiž stavební práce rozloženy minimálně do dvou let. Výše po-

psaný vývoj administrace jednotlivých dotačních žádostí ale zkrátil fyzickou realizaci výstavby na pouhých deset měsíců (září 2014 – červen 2015), z nichž více než polovinu představovalo podzimní, zimní a předjarní období, které je pro výstavbu expozičních objektů z nepálených hliněných cihel z hlediska klimatických podmínek zcela nevhodné. Správní rada Park Rochus, o.p.s., proto svým usnesením ze dne 14. července 2014 pozastavila zahájení zadávacího řízení. Jediným východiskem z této složité situace bylo požádat poskytovatele dotace o prodloužení termínu ukončení projektu *Expozice lidové architektury – muzeum v přírodě Rochus*, aby byla realizace hliněných staveb posunuta až do jarních a letních měsíců roku 2015. Úřad Regionální rady ROP se nejprve k této žádosti stavěl negativně, po projednání s nadřízenými subjekty ale nakonec změnu termínu ukončení fyzické realizace projektu schválil a potvrdil nový nejzazší termín realizace 30. listopadu 2015. Následně byl projekt také schválen k uzavření smlouvy o dotaci a po posouzení reálnosti předloženého rozpočtu podpořen částkou v předpokládané výši 24 992 000 Kč.

Na základě zadávacího řízení byla dne 20. února 2015 podepsána smlouva o dílo se stavební společností CGM Morava s.r.o., a následně předáno staveniště. Dokončení díla proběhlo ve smluvně stanoveném termínu, ovšem po celé řadě peripetií s generálním dodavatelem, který se během realizace dostal opakovaně do insolvence a díky této skutečnosti byla problematická i komunikace s jeho subdodavateli. Na konci listopadu 2015 podala Park Rochus, o.p.s., žádost o povolení zkušebního provozu a na základě předepsaného jednání spojeného s místním šetřením bylo dne 21. prosince 2015 vydáno rozhodnutí o zkušebním provozu stavby. V jarních měsících roku 2016 musela ještě společnost v souvislosti s očekávaným zvýšením pohybu osob na přístupové komunikaci nechat provést specializované měření hluku, které na základě hodnocení EIA požadovala Krajská hygienická stanice

Zlínského kraje. Kolaudační rozhodnutí tak mohlo být vydáno až po zahájení provozu muzea.

Slavnostnímu otevření, které se konalo 1. května 2016, ale samozřejmě předcházela instalace expozičních závislů na nezbytném doplnění sbírkového fondu i na dokončení konzervace vybraných sbírkových předmětů, případně na pořízení funkčních kopií. Mezi další důležité úkoly patřilo vytvoření základního prohlídkového okruhu, sestavení a zaškolení týmu schopných průvodců, pořízení a umístění živých zvířat do objektů či exteriérů muzea, zpracování harmonogramu kulturních a vzdělávacích pořadů pro školy i veřejnost a následně také zajištění jejich realizace, příprava souvisejících propagačních a informačních materiálů, průběžná komunikace se zástupci médií, navázání spolupráce s řadou externích spolupracovníků a účinkujících v programech, nastavení základních pravidel provozu a údržby areálu muzea atd.

Muzeum v přírodě Rochus bylo v první sezóně otevřeno od května do října a mimo toto období se zde konala ještě řada akcí zaměřených především na folklor a výroční obyčejový cyklus, tradiční řemesla, zemědělství a lidovou stravu. Velký ohlas měl příměstský tábor pro děti v období letních prázdnin, jehož sedm týdenních turnusů vhodně propojilo aktivity a upevnilo spolupráci mezi organizátory, kterými byly kromě Park Rochus, o.p.s., také Region Slovácko, Dům dětí a mládeže Šikula Uherské Hradiště a Informační centrum pro mládež. Celkově muzeum v první sezóně navštívilo téměř 14 tisíc návštěvníků.

Všechna výše uvedená historická fakta dokládají, že založení muzea v přírodě je poměrně náročný a často i dlouhodobý proces, na jehož konci musí být splněna řada poměrně nesourodých, vzájemně však provázaných podmínek, jako jsou: vhodné místo, dořešené majetkoprávní vztahy, souhlas veřejnosti, politická a institucionální podpora, odborná koncepce, výsledky te-

rénního a archivního výzkumu, dostatečné finanční zdroje, tým spolupracovníků, kteří se na sebe mohou vzájemně spolehnout, a konečně také vstřícnost úřadů přistoupit na některé kompromisy při naplňování nezbytných norem spojených s výstavbou a následným provozem muzea. Jakmile jedna z těchto podmínek naplněna není, dílo se nezdaří. Příběh uherskohradištského muzea v přírodě tak může být zajímavým příkladem hledání této cesty.

Pane profesore Václavíku, děkujeme, že jste stál před 77 lety na jejím začátku!

Poznámky:

- 1 Kvačice jsou dnes městskou částí Uherského Ostrohu.
- 2 Zkratka SEA je do českého prostředí přenesena z anglického *Strategic Environmental Assessment*, zkratka EIA z anglického *Environmental Impact Assessment*.
- 3 Členy Expertní skupiny Muzea v přírodě Rochus aktuálně (2016) jsou: PhDr. Jan Blahůšek, Ph.D., doc. PhDr. Daniel Drápala, Ph.D., PhDr. Ivo Frolec, PhDr. Věra Kovářů, PhDr. Jiří Langer, CSc., PhDr. Lubomír Procházka, CSc., Mgr. Jiří Severin, tajemníkem expertní skupiny byl v roce 2011 Petr Pavelčík, od roku 2012 je tajemníkem Mgr. Jan Káčer. Od začátku až do svého úmrtí v roce 2014 v expertní skupině působil také PhDr. Jan Souček. V roce 2011 byla členkou Mgr. Olga Floriánová, která členství ukončila na základě vlastního rozhodnutí.

Prameny:

- B i č a n, Jaroslav, B l a h ů š e k, Jan, P a v e l č í k, Petr, Š i b l, Roman a kol. *Koncept Konverze bývalého vojenského cvičiště Rochus v Uherském Hradišti*. Rkp. Uherské Hradiště 2012. Archiv Park Rochus, o.p.s.

Literatura:

- B l a h ů š e k, Jan a K á č e r, Jan. K činnosti muzea v přírodě Rochus v Uherském Hradišti. In: *Museum vivum: sborník Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm* 9, 2014, s. 56–59.
- D v o ř á k o v á, Hana. Ludvík Kunz – osobnost české etnografie. *Folia ethnographica* 99, 2014, 48/1, s. 5–12.
- F l o r i á n o v á, Olga. Záměr výstavby muzea v přírodě Rochus v Uherském Hradišti, Mařaticích. In: *Museum vivum: sborník Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm* 6, 2010, s. 108–117.
- F r o l e c, Ivo a F l o r i á n o v á, Olga. Muzeum v přírodě Rochus – studie. *Slovácko* 51, 2009, s. 9–37.
- F r o l e c, Václav. Muzeum lidových staveb jihovýchodní Moravy ve Strážnici. *Národopisné aktuality* 10, 1973, č. 1, s. 3–14.
- J a n č á ř, Josef a J ů z a, Vilém. O rozšíření oddělení hmotné kultury Slovácka ve Slováckém museu. *Slovácko* 1, 1959, s. 1–5.
- M á č e l, Otakar a S o u č e k, Jan. Od myšlenky k realizaci expozice lidových zemědělských staveb ve Strážnici. *Národopisné aktuality* 11, 1974, č. 1, s. 33–55.
- R u t t e, Ladislav. *Projekt Bartošova národopisného muzea v přírodě*. Zlín: Tisk, 1946.
- V á c l a v í k, Antonín. *Národopisné aktuality. Luhačovský lázeňský zpravodaj* 13, 1940, č. 13, s. 1–4.
- V e s e l s k á, Jiřina a kol. *Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm 1925–2005*. Rožnov pod Radhoštěm: Valašské muzeum v přírodě, 2005.

Elektronické zdroje:

- B l a h ů š e k, Jan, ed. a kol. *Výroční zpráva Park Rochus, o.p.s., za rok 2015* [online]. Uherské Hradiště, 2016. [cit. dne 20. 11. 2016]. Dostupné z: <http://www.parkrochus.cz/doc/88/>

K OTOPNÝM SYSTÉMŮM ZEMĚDĚLSKÝCH USEDLOSTÍ NA UHERSKOHRADIŠŤSKU

Jan Káčer, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště; Park Rochus, o.p.s.

„Duší jizby bylo topeniště, které sloužilo k přípravě pokrmů a zároveň dávalo příbytku teplo, světlo, útulnost. Jeho vývoj, úzce související s půdorysným řešením domu i s funkcí jednotlivých domových částí, postihujeme na Moravě a Slezsku v několika základních vývojových fázích a stupních, jejichž poznání má pro studium lidového obydlí základní význam.“

Václav Frolec

V rámci plošného terénního výzkumu zaměřeného na lidové stavitelství, který Slovácké muzeum v Uherském Hradišti realizuje od roku 2007 (Lidové stavby známé neznámé zaměřené postupně na všechny okresy Zlínského kraje), se členové badatelského týmu zaměřují i na pozůstatky tradičních forem otopných systémů, které se ojediněle ve zkoumaném terénu a konkrétních starých objektech nacházejí. Získaných poznatků bylo využito v rámci výstavby jednotlivých expozičních objektů Muzea v přírodě Rochus v Uherském Hradišti, kde byly postaveny kopie funkčních otopných systémů. Nejvíce otazníků vyvstalo při realizaci tradiční formy topeniště – černé kuchyně s přilehlou chlebovou pecí a kachlovými kamny v jizbě – ve vědecké rekonstrukci zemědělské usedlosti z Veletin čp. 25. Velmi cenným pramenným materiálem byla i zaměření, která prováděl po druhé světové válce profesor Antonín Kurial se studenty architektury.¹

Dlouhou dobu bylo téma topenišť v systematickém bádání zaměřeném na stavitelství opomíjeno. První a zároveň klíčová studie, teoreticky rozpracovávající téma otopných zařízení, vyšla v roce 1966. Jejím autorem byl Vilém Pražák, který v ní definoval vývojové stupně topenišť na našem území.² Jeho členění je evoluční, lineárně zachycuje vývoj od otevřeného ohně až po nejmodernější otopné systémy.

Jak však ukázal další výzkum, mnohé z jeho teorií jsou dnes již překonané. Mladší badatelé (Václav Frolec, Jiří Langer, Alena

Plessingerová a další), kteří se této problematice věnovali v pozdějších letech, dokázali, že vývoj otopných zařízení byl často značně nerovnoměrný a evoluční teorii nelze aplikovat všeobecně. V různých časových rovinách docházelo k různým kombinacím jednotlivých forem a typů. Některé vývojové fáze topeniště mohly být přeskočeny a úplně vynechány, v určitých případech se dokonce setkáváme i s návratem k archaičtějším formám. Pražákova teorie však dodnes představuje vzor, hlavní vývojovou linii, podle které se můžeme orientovat, srovnávat odlišné projevy, případně se vůči ní vymezit.³

Na vývoj topenišť, jejich typ a lokální rozšíření jednotlivých druhů mělo v minulosti vliv několik faktorů. V první řadě platila zásada, že stejně jako u dalších jevů zde dochází k přejímání z panského a měšťanského prostředí na vesnici, kde se jako první uplatňuje v domácnostech venkovské honorace, načež postupuje po sociálním žebříčku níže. Odlišně tento proces probíhal v blízkosti měst a kulturních center, rozdílně v odlehlých horských oblastech. Dalším faktorem byl sociální status stavebníka, jiné možnosti měly domácnosti selské, jiné domácnosti chudých bezzemků. Velký vliv měl i způsob a úroveň hospodaření, místní stavební zvyklosti, hospodářské poměry, klimatické podmínky, historické a kulturní faktory.⁴

Zásadní dělení otopných systémů se stanovuje podle způsobu jejich obsluhy – tedy příkládání, a to podle vztahu místa obsluhy a vytápěného prostoru. Vytápění může

Usedlosti z Mařatic se zdobnými komínovými hlavami, 1892. Foto J. Klvaňa, fotoarchiv Slovákkeho muzea v Uherškém Hradišti.

být **přímé** – to je s topeništěm a obsluhou vytápění přímo ve vytápěné místnosti, a **nepřímé** – s obsluhou topeniště z vedlejšího prostoru, odkud se přibírá i studený vzduch pro hoření topiva a kam také odchází dým.⁵

Přímé vytápění, které stojí na začátku a na konci našich historických otopných systémů, může být dvojího druhu. Nejstarší, typické pro středověké období zejména na vesnici, je tzv. vytápění dymné, při kterém dým z topeniště vstupuje do prostoru vytápěné místnosti, případně polodymné – když dým vstupuje do místnosti krátce, než je odveden dymníkem (byť pouze nad strop místnosti, které se říkalo jizba do prostoru krovu). Z hlediska způsobu třídění můžeme za polodymné označit i vytápění krbem, protože se příkládá přímo ve vytápěné místnosti a dým vlastně vstupuje (byť zpravidla jen krátce) do jejího prostoru. Druhý, odlišný druh přímého vytápění, je novodobé vytápění sporáky a pokojovými kamny, do nichž se jako ve středověku příkládá rovněž přímo ve vytápěné místnosti, ale dým je odváděn do dole uzavřeného tahového komína.

Vytápění nepřímé, které vyplňuje dlouhé období od středověku do konce 19. století, a tvoří tedy podstatu našeho historického vytápění, spočívá v příkládání do kachlových kamen a chlebové pece stojících v obytné místnosti z vedlejšího obslužného místa, zpravidla kuchyně nebo menšího příkládacího prostoru. Sem se také z otopného zařízení vrací kouř, který pak volně stoupá k otevřenému, dymníkovému ústí komína. Kuchyně i dymník mohou mít různé stavební i materiállové uspořádání, ale vždy stejný princip a důsledek: v obytné místnosti kam-

Rekonstrukce chlebové pece a kachlových kamen v Muzeu v přírodě Rochus, 2016. Foto J. Káčer, fotoarchiv Parku Rochus, o.p.s.

na pouze hřejí, protože přísun vzduchu pro hoření se odehrává přes kuchyni, která je (přínejmenším nahoře v oblasti ústí komína) černá, zadehtovaná. Obytná místnost mohla být oproti starším jizbám nižší a zejména čistá a světlá, proto se pro ni ujal název světnice.

Obyvatelné jednotlivých objektů měly vysoké nároky na bydlení, které byly v první řadě podmíněné dostatečnou světlostí a vzdušností obývaných prostor. Aby se těmto požadavkům pohodlnosti a přiměřenosti docílilo, bylo nutné obývané prostory i dostatečně vytopit. Tepla se dosáhne jedinečně topením, které je dvojího způsobu: buď se vytápějí jednotlivé místnosti zvlášť (tentoto případ nás bude zajímat), nebo pomocí jakýchkoliv jiných strojových účelů (kotle, pece, atd.). Jednotlivé menší místnosti, jako například světnice, se vytápěly především kamny, která jsou velmi rozmanitého druhu a vyrobeny z různých materiálů. Účelem topení je zahřívání vzduchu v místnosti, ve které potřebujeme zvýšit teplotu. To se stává především tím, že oheň nebo alespoň ohněm vytápěné těleso postavíme v daném

Černá kuchyně expozičního objektu z Veletin v Muzeu v přírodě Rochus, 2016. Foto J. Káčer, fotoarchiv Parku Rochus, o.p.s.

prostoru. Vzduch se kolem tohoto tělesa ohřeje, stane se lehčím než ostatní vzduch v místnosti a stoupá vzhůru. Na jeho místo nastoupí ihned vzduch studený, který opět po ohřátí stoupne vzhůru. Tento princip výměny tepla se opakuje tak dlouho, dokud celou místnost nezaplaví teplý vzduch a topné těleso zůstává samo teplé.

Pec

Základem topeniště byla pec.⁶ Jako stavební materiál sloužila hlína nebo kamenné či cihlové zdivo opatřené vrstvou hliněné mazaniny. Dno se vyzdilo kameny, později pálenými cihlami, klenba byla původně proutěná, později nahrazená vyzdívkou. Důležité bylo spojení pece s ohništěm pomocí „čelustě, čelusna, ústa“. Od 16. století se do venkovského prostředí rozšiřuje nový způsob nepřímého vytápění – z druhé místnosti ze síně. Příprava pokrmů i vytápění se přesunulo do zadní části síně. Ohniště se nejprve nacházelo ve výklenku, ale v momentě, kdy se od síně přehradilo stěnou, vznikla nová místnost – černá kuchyně. Detailním popisem celé černé kuchyně se zabýval již Lubor Niederle v Moravském Slovensku.⁷ Ta se skládá především z vyzděného stolce, který tvoří základ pro vsazenou kotlinu a pro základní vaření na trojnožce. Ze stolce jsou provedeny dva otvory – klenutý do chlebové pece (čelusna) a případně obdélný do kachlových kamen s troubou (prsk), které se nacházejí v jizbě. Na konci vyzděné valené klenby jsou ponechány dva průduchy na kouřovody, které se vrací zpět nad klenbou do zdi s černou kuchyní a ústí do prostředního otvoru ve zdi nad stolcem (capouch). Při pečení chleba se nejdříve pec dostatečně rozehřála, poté se uhasil oheň a vyhrabal popel. Následovalo sázení chleba, uzavření otvoru, aby neunikalo teplo. Doba pečení byla různá podle zkušeností uživatelů tohoto otopného zařízení. Kromě pečení se pec používala i k vaření, kdy se těžké kameninové nádoby zavázely k malému rozdělanému ohni vidlemi opatřených

kolečky. Detailní zpracování, popis a video dokumentaci mohou zájemci o stavbu nalézt v publikaci *Otopný systém*.⁸

Kamna

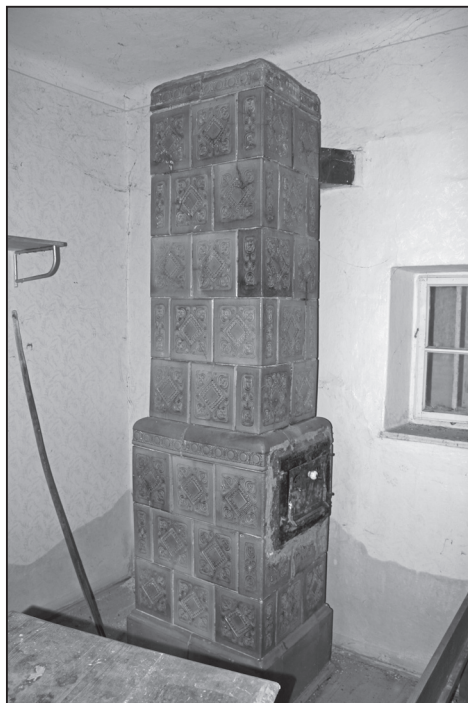
První kamna pronikají do venkovského prostředí už v 16. století, ale k výraznému nárůstu dochází až o století později. Jejich základem byl zděný podstavec, na kterém se nacházela hranatá kamna složená z tenkých plochých kachlů. Hliněná kachlová kamna se dosud prokázala za nejlepší pro topení dřevem. Jejich hlavní vlastností je skutečnost, že teplo udrží déle, ačkoliv se déle rozehřívají. Zhotovují se rozličné druhy: polévaná a nepolévaná všech barev, rozmanitých tvarů, jednou či dvakrát vypalovaná. Polévané kachle bývaly prostšího tvaru, kterého se užívalo pro světnice nejčastěji v barvě černé, tmavě hnědé. Mezi nejstarší patří různé odstíny zelené, modré. Pro lepší pokoje či světnice se dělala šedá kamna, mramorová

Původní kachlová kamna v usedlosti z Kněžpole čp. 15, 2013. Foto J. Káčer, fotoarchiv Parku Rochus, o.p.s.

nebo jednobarevná hladká s vypouklými okrasami polévanými na bílo. Největší ozdobou kachlových kamen bylo římsování a zakončení keramickou hlavicí se zoomorf- ní předlohou. Kachlová kamna byla často doplněna o jednu nebo dvě plechové trouby a kamnovec, buď litinový, měděný, nebo v chudších vrstvách hliněný kamnovec na ohřev vody.⁹

Železo je bezesporu jedním z nejlepších materiálů, které se na kamna hodí a ze kterého se vyrábějí dodnes. Železo je pevný materiál, trvanlivý a dobře vodí teplo. Není ani příliš drahé a je velmi poddajné pro různé tvarové zpracování. Velkou výhodou kamen vyrobených ze železa je možnost topení kamenným uhlím. Navíc zaujímají menší prostor než kamna hliněná. Lehce se dají vyčistit alkoholem či octem smíchaným s tuhou, touto směsí kamna jednoduše vyleštíme kartáčem. Železná kamna mají ale i své nedostatky. Místnost vytopí velmi rychle, avšak tato přednost se obrací i v nevýhodu.

Věžová kachlová kamna ze začátku 20. století ve světnici usedlosti v Uherském Ostrohu, 2016. Foto J. Káčer, fotoarchiv Parku Rochus, o.p.s.

Kachlový sporák v kuchyni usedlosti z Kunovic, 2016. Foto J. Káčer, fotoarchiv Parku Rochus, o.p.s.

Pokud rychle vychladnou, ihned z pokoje odvádějí teplo. Tím je člověk nucen upravit tahy pomocí klapek k zavírání kouřovodů, které se však hůře udržují v dobrém stavu a funkci. Další nevýhodou je vysoká tepelná vodivost, která se při nepozornosti uživatelů může změnit v nebezpečí popálení nebo vznícení přiléhajících předmětů či nádobí. Proto se kolem kamen stavěly různé zábrany. Další nevýhodou těchto kamen je nepříjemný zápach při jejich rozpalování a vysušování vzduchu v dané místnosti.

Dále můžeme rozlišit kamna ze silného železného plechu či litiny. Při stavbě tohoto druhu kamen se kombinují jak kovové, tak hliněné materiály. Hodí se pro vytápění malých místností, avšak jedinou nevýhodou těchto kamen je nižší trvanlivost otopné plochy, která je vystavena plamenům. Ta za krátký čas prohoří nebo se zkroutí a je nutná její výměna.

Co do formy můžeme rozlišit kamna kulatá (válcovitá) a hranatá. Pokud ale uvažujeme o co největším povrchu topidla pro dobrou výměnu tepla, je odpověď jednoznačná. Hranatá kamna se nazývají též tažná kamna, jelikož obsahují dva a více tahů. Teplo se rovnoměrně rozloží do celého povrchu těla kamen, a tudíž kvalitněji vyhřívají daný prostor. Vysoká spotřeba paliva v kamnech je ovlivněna několika faktory: malým povrchem, tloušťkou (v hmotě), špatnou vodivostí, nacházejí-li se v místnosti v nevhodném prostoru nebo stojí-li tak, že je k nim špatný přísun čerstvého vzduchu

pro dokonalé spalování, jsou-li příliš nízká a široká, přičemž nejvíce tepla uniká u jeho ústí do komína, kvalitním otopem nebo špatným tahem kamen. Výše jmenovaným činitelům se snaží kamnáři při stavbě kamen vyvarovat.¹⁰

Od čtyřicátých let 19. století se ve venkovském prostředí můžeme setkat s rozšiřováním sporáků, které fungují na úplně jiném principu hoření. Ve sporáku oheň hořel na železném roštu s dostatečným přístupem vzduchu pro hoření zespodu. Plameny rozehřívají železnou plotnu, odkud stoupá kouř do vyvýšené části – kobky, v níž se nacházela trouba či kamnovec. Sporáky často nahrazovaly kamna ve světnicích a vaření se opět přesunulo sem, což přinášelo výše zmiňované znečištění a horší manipulaci s ohněm. Kouřovod byl často řešen pouze plechovou troubou, která se napojovala do černé kuchyně. Tím skončila i éra starého hliněného a těžkého železného nádobí, které nahradilo plechové a smaltové nádobí. Navíc umožnilo lepší kontrolu připravovaných pokrmů

Komínové těleso s udírnou při demolici ve Veletinách čp. 120, 2013. Foto J. Káčer, fotoarchiv Parku Rochus, o.p.s.

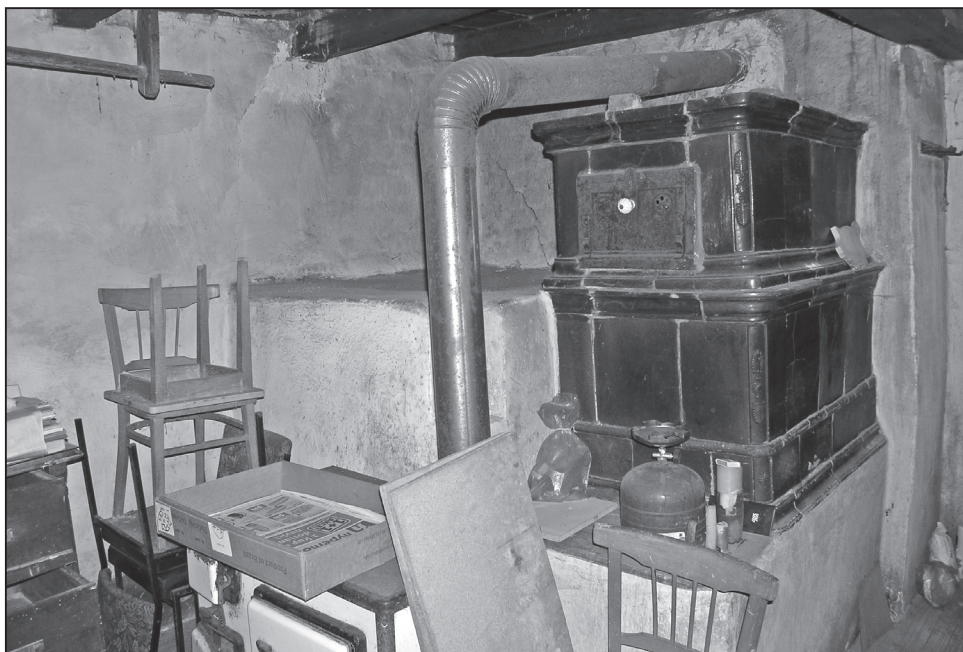
a jejich instalace v černé kuchyni ji změnila na světlou kuchyni.¹¹

Postupně v průběhu druhé poloviny 19. století přichází do zemědělských usedlostí výstavba sporokrbů, kdy bylo nutné zároveň pění, smažit na pánvích a vařit či ohřívat v hrncích. Tato konstrukce využívala kombinování veškerých materiálů, často s plnou vyzdívkou z cihel, s důrazem na velkou varnou plochu krytou litinovými pláty se zakomponovaným kamnovcem a dvěma troubami. Hlavním prvkem v tomto otopném systému je sedlo, které je vyzdíváno v ohništi, rovnoměrně rozkládá teplo z ohně a nedovoluje mu příliš rychlé uniknutí. Je umístěno dál od trouby, aby se ohřívalo pouze horkým vzduchem, nikoliv plamenem.

Pece z příbytků začaly mizet v okamžiku, kdy se dal chléb a jiné pečivo upéct ve velké pekařské peci či jej zde přímo koupit.

Základní vlastnosti o topení v kamnech uvádí již v roce 1865 Poučení o stavitelství pozemním, které je definovalo ve dvanácti základních bodech:¹²

1. Kamna mají z takové látky zhotovena býti, která teplo brzo podává, jinak také déle podrží.
2. Musejí co možná největší povrch míti, aby se dle možnosti největší množství vzduchu najednou o ně ohřítí mohlo.
3. Nesmějí mnoho paliva spotřebovati, což se docílí, když kamna více plamenem nežli kouřem ohříváme.
4. Má jejich velikost v poměru býti k velikosti pokoje, který se vytápěti má.
5. Ve hmotě mají co možná tenká býti, aby příliš mnoho horkosti k svému vlastnímu zahřátí nepotřebovala, spíše ale celou horkost vůkol nich se vznášejícímu vzduchu rychle sdělovala.
6. Nesmějí mnoho horka komínem uprchnout nechati.
7. Mají tak sestavené býti, aby co nejméně spar měly a žádný kouř do pokoje nepropouštěly.
8. Mají trvanlivé býti.
9. Mají bezpečné býti, aby se jimi stavení nezapálilo.

Zachovaná chlebová pec s kachlovými kamny a litinovým sporáčkem v Hradčovicích čp. 138, 2015. Foto J. Spathová, fotoarchiv Slovákého muzea v Uherském Hradišti.

10. Nesmějí v pokoji ani velký prostor zaujímat ani pohodlnost rušiti.
11. Mají v sprostších příbytcích netoliko k topení, nýbrž zároveň i k vaření a pečení sloužiti.
12. Mají úhledné býti.

Komíny

Původně dým z pece unikal čelustěmi a volně stoupal do šikmého komína – dymníku. Ten měl tvar obráceného trychtýře, jehož dno překrývalo v podstatě celý prostor černé kuchyně. Dymník byl v rané formě vyroben z proutí, později ze dřeva a omazán hlínou, aby se zamezilo požáru. Po nařízení, vyplývajících z žárového patentu císařovny Marie Terezie z roku 1751, se dymníky začaly stavět z pevného materiálu – cihel a kamene a zde je již můžeme nazývat komíny, které bohužel zatím neměly tah. Často byly přebudovávány na udírny k uzení masa, které byly přístupné z patra objektu a kterými procházely.

Jelikož je kouř lehčí než vzduch, vystupuje do výšky, ale přitom se usazuje všude na stěnách, kde tvoří saze. U většího množství takto nashromážděných sazí hrozí riziko dalšího vznícení. Proto byly zřizovány komíny, aby se tohoto nebezpečí vyvarovalo.

Úprava a výstavba komínů je proto výhradně závislá na jejich čištění. To může být prováděno dvojím způsobem. Buď se do komína vlezte a vnitřní stěny se náležitě vyčistí, nebo se celý komín musí promést. Z toho vyplývá velikost komínů samotných. V prvním případě musejí být dost velké, aby jimi komíník mohl bezpečně prolézat jak nahoru, tak i dolů. Tato vlastnost komínů potom vyžaduje, aby byl uvnitř po celé délce stejný otvor minimálně 48 cm široký. V druhém případě, kde se komíny prolézat nemusejí, poněvadž bývají čištěny pouze kartáčem, není potřeba stavět komíny do takové šířky, nýbrž jen takové, které je potřeba k pojmnutí jednoho nebo více vyústění kouřových trubek od kamen. Takové komíny se nazývají ruské, jejich vnitřní průduch se dělá kulatý

Detail komínové hlavy s pultovou střechou z Muzea vesnice jihovýchodní Moravy ve Strážnici, 2016. Foto J. Káčer, fotoarchiv Parku Rochus, o.p.s.

Komínová hlava s pultovou střechou expozičního objektu v Muzeu v přírodě Rochus, 2015. Foto J. Káčer, fotoarchiv Parku Rochus, o.p.s.

Komínová hlava s klenbou, 2016. Foto J. Káčer, fotoarchiv Parku Rochus, o.p.s.

a při vyústění nad střechou má v průměru mezi 16 až 24 cm.

Čištění ruských komínů se děje dvojím způsobem. Buď se čistí z půdy, nebo ze střechy, pokud se dá k jeho vrcholu přiblížit. V prvním případě je zapotřebí opatřit komín na půdě v nejvyšším místě dvojitými dvířky, kterými se do komína spouští kartáč.

Probíhá to tak, že se kartáč opatří na obou koncích provazy, jeden se hodí do komína, který propadne až k jeho ústí, a poté se tahá nahoru a dolů. Tím se komín náležitě promete. Tento způsob čištění však nepřipouští, aby tyto komíny byly stavěny v různých směrech. Je nevyhnutelné, aby komín od začátku až ke konci držel jeden rovný směr.

Čistí-li se komín druhým způsobem ze střechy, je nutné opatřit střechu přístupem ke komínu. To bývá zajištěno většinou světlíkem nebo oknem ve střeše a umístěnou malou pavláčkou, na které kominík stojí.

U každého komínu se předpokládá, že jeho vnitřní povrch bude co nejhladší, aby kouř nebyl při svém tahu ostrými stěnami komína nijak zdržován. Tudíž i každý ostrý záhyb komína musel být zakulacen. Výška komína při vyústění nad střechou objektů je přizpůsobena tak, aby vítr nesrážel kouř zpět do komína. Nejčastěji se uvádí výška komína, která přesahuje hřeben střechy o cca 60 cm a více. Komíny, které nedosahují potřebné výšky, se musejí prodloužit třeba plechovou rourou, čímž se výstup kouře zlepší.¹³

Krytí komínů a komínové hlavy

Komíny, stejně jako ostatní stavební konstrukce, jsou alespoň částečně vystaveny působení klimatických vlivů (déšť, sníh, mráz, prudké sluneční záření, vítr). Navíc jsou však z vnitřní strany rozrušovány působením spalin. Klimatické vlivy nejvíc rozrušují nadstřešní část komína – rozpadá se jeho konstrukce, ale i stavební hmota (např. cihly vlivem hloubkové koroze). Pokud není komín opatřen komínovou stříškou a zatéká přímo do komínového tělesa, mohou se spaliny projevit při špatné údržbě komína dehtovými skvrnami na omítce, kterých se zbavíme jen obtížně. Komínovou hlavou se kouř v komíně zachovává déle teplejší a vnější proud vzduchu/větru jej nemůže srážet dolů. Navíc je ohniště chráněno před deštěm. Z toho se vyvinulo pro Slovácko několik typických tvarů komínových vršků. Vedle

Komínová hlava expozičního objektu v Muzeu v přírodě Rochus, 2015. Foto J. Káčer, fotoarchiv Parku Rochus, o.p.s.

Varianta klenbové stříšky komínové hlavy, 2015. Foto J. Káčer, fotoarchiv Parku Rochus, o.p.s.

Lucernový typ komínové hlavy na dnes již nestojícím domě z Kunovic, 2013. Foto J. Káčer, fotoarchiv Parku Rochus, o.p.s.

Lucernový typ s pyramidálním zakončením a doplněný křížkem na zemědělské usedlosti z Kunovic čp. 713, 2013. Foto J. Káčer, fotoarchiv Parku Rochus, o.p.s.

toho mívala stará stavení podle tradice vršek porostlý netřeskem, aby do stavení neuhodil hrom.¹⁴

V terénu můžeme vysledovat několik typů komínových hlav:

A) Stříška – komínové těleso je ukončeno v nadstřešní části jednoduchou stříškou.

V prvním případě můžeme mluvit o mírně nakloněné pultové střeše z jednoho velkého kusu kamene (břidlice, pískovec aj.) a ve vrcholcích stěn jsou proraženy průduchy, kterými kouř odchází ven, zhotovované v různých tvarech (kulaté, hranaté). Druhá varianta je tvořena sedlovou střechou, která je osazena buď z kamene, pálené krytiny, nebo vyzděna z cihel.

B) Klenbové stříšky – komínová hlava je vyzděna z pálených cihel do tvaru valené klenby. Tento typ se využíval v místech pravidelného silného proudění větru, kdy boční průduchy ve tvaru půlkruhu byly situovány do pravého úhlu mimo směr tohoto proudění. Často se průduchy zvětšovaly a dozdívaly do pravidelných kruhů, které byly doplněny menšími bočními proraženými průduchy. V terénu je možné zaznamenat i trochu jiný typ hlavy, který je doplněn římsami, a horní průduchy připomínají svým tvarem kříž.

C) Lucerna – nápaditá hlava vyzděná z červených pálených cihel, často neomítnutá. Cihly jsou zděny na výšku tak, že v kaž-

Památkový domek z Hluku v Rajčově s opraveným komínovým tělesem, 2013. Foto J. Káčer, fotoarchiv Parku Rochus, o.p.s.

dé stěně vytvoří dva nebo tři průduchy. Nápadná je i římsování, které hlavu zvýrazňují. Na pyramidální zakončení nahoře bývá přidělán kamenný křížek z pálené cihly nebo makovička, hřib nebo kočička. Můžeme se však setkat i s různými variantami zakončení vrcholu do sedlové stříšky s kombinací pálené tašky.¹⁵

D) Korouhev – je to jedno z nejmladších zakončení a instaluje se na kulatá zakončení komínů. Jedná se o jednoduché plechové zařízení ve tvaru položeného kuželu s perutí, které se otáčí na vrcholku komína ve směru vanoucího větru.

Závěrem

Zkoumané území Uherskohradištska, které jsme si pro výzkum otopných systémů zemědělských usedlostí vybrali, je vymezeno pomyslnými přímkami mezi obcemi Košíky – Osvětmany – Hluk – Zlámanec. V současnosti nalezneme v terénu jen velmi málo dochovaných reliktních původních černých kuchyní a světnic, v nichž se zachovala jak hliněná pec, tak i kachlová kamna. Mnohé z objektů jsou památkově chráněny nebo zažívají malou renesanci v podobě zapálených mladých majitelů. Případně jsme na tyto objekty upozorňováni až v době jejich zániku, kdy se snažíme zachované otopné systémy podrobně fotograficky i technicky zdokumentovat, zaměřit, a pokud to je možné, třeba i zachránit přenesením do sbírkových fondů muzeí.

Poznámky:

- 1 K u r i a l, Antonín. *Katalog lidové architektury. Část první, Okres Gottwaldov*. Brno: Kraj. středisko st. památkové péče a ochrany přírody, 1978.
K u r i a l, Antonín. *Katalog lidové architektury. Část pátá. Okres Uherské Hradiště*.

Brno: Krajské středisko státní památkové péče a ochrany přírody, 1986.

- K u r i a l, Antonín a K o v á ř ů, Věra. *Katalog lidové architektury. Část sedmá. Okres Hodonín*. Brno: Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Brně, 2007.
- 2 P r a ž á k, Vilém. Vývojové epochy a stupně topenišť v českém a slovenském lidovém obydlí. *Český lid* 53, 1966, s. 321–348.
- 3 Š i m š a, Martin a H r b á č o v á, Petra. *Lidová řemesla a lidová umělecká výroba v České republice. II. řada, Technologie lidového stavitelství. Díl 5, Otopný systém*. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2009.
- 4 F r o l e c, Václav. *Lidová architektura na Moravě a ve Slezsku*. Brno: Blok, 1974, s. 152–163.
- 5 Š k a b r a d a, Jiří. *Konstrukce historických staveb*. Praha: Argo, 2003, s. 256–285.
- 6 L a n g e r, Jiří. *Co mohou prozradit lidové stavby: lidové stavební tradice v severozápadních Karpatech a jejich kulturní funkce*. Rožnov pod Radhoštěm: Ready, 1997.
- 7 N i e d e r l e, Lubor et al. *Moravské Slovensko. Svazek I*. Praha: Nákladem Národopisného musea Československého, 1918, s. 41–96.
- 8 Š i m š a, Martin a H r b á č o v á, Petra. c. d.
- 9 F r o l e c, Václav a V a ř e k a, Josef. *Lidová architektura: encyklopedie*. Praha: SNTL – Nakladatelství technické literatury, 1983.
- 10 Konzultace s kamnářem Vojtěchem Janečkem ze dne 22. listopadu 2016 a 7. prosince 2016.
- 11 T i t s c h e r, Franz. *Stavitelství: tradice c. k. stavitelství*. Praha: Grada, 2002.
- 12 J ö n d l, J. P., N i k l a s, Josef ed. a Š a n d a, František, ed. *J. P. Jöndlovo Poučení o stavitelství pozemním*. Praha: I. L. Kober, 1865.
- 13 Tamtéž.
- 14 N i e d e r l e, Lubor et al. c. d., s. 86.
- 15 V á c l a v í k, Antonín. *Luhačovské Zálesí: příspěvky k národopisné hranici Valašska, Slovenska a Hané*. Luhačovice: Atelier IM ve spolupráci s Mikroregionem Luhačovské Zálesí, 2005. s. 97.

CENTRUM PÉČE O TRADIČNÍ LIDOVOU KULTURU ZLÍNSKÉHO KRAJE V ROCE 2016

Jan Kácer, Slovácké muzeum, Uherské Hradiště

Centrum péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje ve Slováckém muzeu v Uherském Hradišti jako regionální pracoviště pověřené naplňováním vládního usnesení Koncepce účinnější péče o tradiční lidovou kulturu ve Zlínském kraji dlouhodobě přistupuje k realizaci projektů zaměřených na identifikaci a dokumentaci jevů tradiční lidové kultury, vyhlášených a preferovaných Ministerstvem kultury ČR.

K stěžejním významným projektům poslední doby patří naplnění úkolu v oblasti tradičního lidového stavitelství a architektury, jenž pověřené pracoviště koncepčně dlouhodobě řeší. Řešitelé tohoto úkolu jsou: Mgr. Petr Hlavačka, Muzeum Komenského v Přerově, PhDr. Věra Kovářů, Brno, Ing. arch. Jaroslav Novosad, Národní památkový ústav – územní odborné pracoviště Kroměříž, PhDr. Jana Spathová, ředitelka Národního památkového ústavu – územního odborného pracoviště Kroměříž, Mgr. Olga Floriánová, Klub sportu a kultury Vlčnov, Mgr. Jan Kácer, Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, PhDr. Ivo Frolec, ředitel Slováckého muzea v Uherském Hradišti.

Pracovní tým dokončil kompletaci dokumentačních materiálů širokého území okresu Uherské Hradiště se svými 78 obcemi a vybral dalších několik zajímavých objektů, které byly důsledně zkoumány. Každý odborník z pracovního týmu provedl selekci objektů ve zkoumaných obcích a vybral nejzajímavější, nejarchaičtější pro konkrétní území. Slovácké muzeum své výstupy vnímá jako metodologický vzorový materiál, sloužící pro obdobné výstupy v síti krajských pověřených pracovišť na území celé ČR, který může přispět k řešení podobné problematiky s naplňováním úkolu v oblasti stavitelství v rámci České republiky.

Projekt *Reedice publikace Lidové stavby známé neznámé – Uherskohradištsko* představuje podrobné zpracovávání lidového stavitelství na Uherskohradištsku po devíti letech od prvního výzkumu v roce 2007. Navázal na předchozí grantové úkoly zaměřené na terénní výzkum tradičního lidového stavitelství s vydáním série publikací, které zdokumentovaly všechny obce ve čtyřech okresech Zlínského kraje. Tým řešitelů si stanovil za cíl povýšit tuto publikaci v novém vydání na vědeckou úroveň, která by sloužila nejen široké laické veřejnosti k popularizaci lidového stavitelství, ale i odborníkům zabývajícím se stavitelstvím – jeho lokální historií, stavební obnově památek. V průběhu roku byly vybírány archivní fotografie ke každé obci z fotoarchivu Slováckého muzea a kronik jednotlivých obcí a začaly editorské práce na textu. Bohužel ani v roce 2016 se nepodařilo získat potřebné množství financí k vydání této publikace. Proto se řešitelský tým rozhodl pro urgenci finanční podpory na různých místech. Z každého jednání řešitelského týmu je zpracován zápis, který je uložen v archivu Slováckého muzea v Uherském Hradišti.

Součástí výše uvedených komplexně shromážděných materiálů bylo vypracování stavebně projektového zaměření objektů a postupné vytváření jedinečného materiálu se všemi dostupnými informacemi a stavebních plánů k vybraným hodnotným tradičním objektům, kde se dochovaly. Práce posledních několika let je zúročena navázáním hlubšího spojení se starosty jednotlivých obcí, kteří jsou z větší či menší části zapojeni do pomoci při realizaci budování Muzea v přírodě Rochus, jehož odborným garantem je právě Slovácké muzeum v Uherském Hradišti. Dosavadní výsledky se dále ukládají do internetové aplikace Databáze lidového stavitelství, kterou spravuje Slovácké

muzeum a Park Rochus, o.p.s., a poskytuje možnost využití a rozšiřování informací nejen na regionálním pověřeném pracovišti, ale i zájemcům v celé republice.

Pokračování ve výzkumu upozorňuje na jeho důležitost, ve kterém se zúročuje několik let činnosti a lze konkrétně vidět posun od základního mapování terénu až po transfer a záchranu objektů in situ. Proto se řešitelský tým pro lidové stavitelství dohodl s vedením Slováckého muzea, že bude pokračovat v terénním výzkumu i v následujících letech, a to především na vybraných objektech okresu Zlín, ale také s přihlédnutím na okres Hodonín, který je součástí výzkumné oblasti Slovácka a plynule navazuje na okres Uherské Hradiště. Z tohoto důvodu bylo zahájeno jednání s představiteli Jihomoravského kraje na možné spolupráci pověřených pracovišť obou krajů.

Oceňování lidových tvůrců

Každoročně, již od roku 2005, uděluje město Uherské Hradiště titul **nositel Ceny Vladimíra Boučka** jednotlivým osobnostem za zachování a rozvoj lidové umělecké výroby jako veřejného uznání mistrů lidové umělecké výroby v regionu. V roce 2016 se seznam nositelů tohoto titulu rozšířil o další tři výrazné osobnosti: **Marie Bilíková** (*1951) z Babic za práci z kukuřičného šustí – tkané výrobky, panenky ze šustí, které zpracovává na vysoké řemeslné úrovni. Spolu s ní cenu získal **Tomáš Mareček** (*1969) z Vážan za práci s přírodními pletivy – pletení z proutí a pedigu a **Václav Foltýn** (*1930) ze Zlechova za celoživotní tvůrčí přínos v oblasti práce se dřevem.

Již po páté byla na půdě Slováckého muzea oceněna dovednost tvůrců, kteří zachovávají původní řemeslné postupy, šijí kroje, pracují s přírodními pletivy, dřevem a jinými přírodními materiály a kteří svým umem přetvářejí výchozí surovinu v mistrovský řemeslný výrobek. Titul **Mistr tradiční rukodělné výroby**

Zlínského kraje byl slavnostně předán ve čtvrtek 22. září 2016 ve velkém výstavním sále hlavní budovy Slováckého muzea v Uherském Hradišti. Zlínský kraj tak přistoupil ve smyslu usnesení vlády České republiky z roku 2001 k aktualizaci Strategie účinnější státní podpory kultury a s respektem k usnesení vlády České republiky z roku 2003 o Koncepci účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v České republice a v souladu s výzvou UNESCO „Žijící lidské poklady“ k oceňování lidových tvůrců s vědomím nutnosti podpory uchování a dalšího rozvoje těchto hodnot ve svém regionu. Návrhy na udělení titulu mohou na základě Statutu uveřejněného na internetových stránkách Zlínského kraje a Slováckého muzea od 1. října každého roku do 28. února roku následujícího předkládat vědecké a odborné instituce, muzea, občanská sdružení, jiné neziskové a zájmové organizace, fyzické osoby působící v daném oboru, orgány státní správy a samosprávy. Návrhy musí být v písemné a elektronické formě včetně obrazové dokumentace zasílány Slováckému muzeu, které vypracovává kompletní nominační listy. Ty poté posuzuje jmenovaná odborná komise, kterou svolává předseda Kulturní komise Rady Zlínského kraje, jež svá doporučení na udělení titulu Radě předkládá.

Ke dni 29. února 2016 se sešlo na adrese Slováckého muzea sedm návrhů na udělení titulu Mistr tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje. Byla to Rozálie Blažková z Osvětíman v oboru práce s přírodními pletivy – pletení z kukuřičného šustí, Anna Heliová ze Salaše v oboru práce s textiliemi – bílá dírková výšivka, Vladislava Hrubešová z Velkých Karlovic v oboru práce s textiliemi – těžká a lehká krojová krejčovina – šití a zdobení valašských krojů, Taťána Malinová z Uherského Hradiště v oboru drobné zvykoslovné předměty – výroba slámových kraslic, Tomáš Mareček z Vážan v oboru pletení z proutí a pedigu, Petr Mužík z Velkých Karlovic v oboru práce s kůží a perletí – výroba oděvních doplňků z oblasti

Valašska – krpce, opasky, kotule a Petra Pilná ze Vsetína v oboru textilní techniky – ručně tkané koberce a ubrusy.

Odborná komise pro tradiční lidovou kulturu se na svém zasedání 2. května 2016 zabývala posouzením sedmi nominovaných tvůrců a na základě jejího doporučení Rada Zlínského kraje schválila na svém jednání 20. června 2016 udělení titulu Mistr tradiční rukodělné výroby Zlínského kraje za rok 2016 třem laureátům za dokonalé ovládnutí dovedností, postupu technologie tradiční rukodělné výroby a za předávání těchto zkušeností budoucím generacím: **Rozálii Blažkové** (*1941), **Vladislavě Hrubešové** (*1961) a **Taťaně Malinové** (*1947).

V roce 2016 podalo Centrum péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje nominaci Františka Zusky ze Zlína v oboru pletení ze slámy, orobince, proutí a loubku a nominaci Lenky Macečkové z Nového Hrozenkova v oboru textilní techniky – síťování – síťovaný čepec a krojové součásti valašského kroje, hotovené touto technologií, na titul **Nositel tradice lidových řemesel**, který uděluje od roku 2001 ministr kultury České republiky.

Seznam nemateriálních statků tradiční lidové kultury Zlínského kraje

Seznam nemateriálních statků tradiční lidové kultury Zlínského kraje je tvořen v souladu s usnesením vlády České republiky ze dne 5. ledna 2011 č. 11 o Konceptu účinnější péče o tradiční lidovou kulturu v České republice na léta 2011 až 2015. Jeho hlavním účelem je ochrana, zachování, identifikace, rozvoj a podpora nemateriálního kulturního dědictví na území Zlínského kraje. Nemateriálním statkem tradiční lidové kultury se rozumí zkušenosti, znázornění, vyjádření, znalosti, dovednosti, nástroje, předměty, artefakty a kulturní prostory s nimi související, které společnosti, skupiny a v některých případech též jednotlivci považují za součást svého nemateriálního kulturního dědictví. Nemateriální kulturní dědictví, předávané

z pokolení na pokolení, na jejich interakci s přírodou a na jejich historii, je znakem jejich identity a kontinuity, podporuje takto úctu ke kulturní rozmanitosti a lidské tvořivosti. Tímto způsobem vymezené nemateriální kulturní dědictví se projevuje mimo jiné v následujících oblastech:

- ústní tradice a vyjádření
- interpretační umění
- společenské zvyklosti, obřady a slavnostní události
- vědomosti a zkušenosti týkající se přírody a vesmíru
- dovednosti spojené s tradičními řemesly

V roce 2014 byl na tento Seznam zapsán valašský odzemek, jehož navrhovatelem bylo Valašské muzeum v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm. V roce 2016 pak byla zapsána jízda králů v Hluku, Kunovicích a Vlčnově a slovácký verbuňk, jejichž nominace předložilo Slovácké muzeum v Uherském Hradišti.

Doprovodné programy

Centrum péče o tradiční lidovou kulturu Zlínského kraje mimo jiné pokračovalo i letos v přípravě tvořivých interaktivních programů pro děti i širokou veřejnost, nazvaných **Vaříme v muzeu**, z nichž se v průběhu roku jako první uskutečnil únorový masopustní pořad „*Fašanku, fašanku, už je ta na mále, smažíme koblihy, milostě na sádle!*“ Typickým sladkým pohoštěním o masopustu byly smažené koblihy a boží milosti. V rodinách se dodnes uchovávají nejrůznější recepty, podle kterých pak mohou být milosti nadýchané, nebo také křehké a různé pokroucené. Koblihy jsou dalším charakteristickým fašankovým pečivem, také ony jsou známy v různých variantách, například s příměsí vařených brambor. Návštěvníci se je mohli naučit podle receptů Marty Kondrové starší z Vlčnova, Boženy Staškové z Kunovic a Hany Abrahámové z Věsek. Pro návštěvníky malé i velké bylo nově ve stálé expozici Slovácko připraveno krátké povídání o masopustních zvycích dopro-

vážené typickými písněmi s představením charakteristických masek, které připravilo etnografické oddělení. Masopustem, který se konal šest týdnů před Velikonocemi, končila doba muzik, zábav a všech světských radovánek. Popeleční středou začínalo čtyřicetidenní období půstu, který se v minulosti poctivě dodržoval, proto si lidé chtěli ještě do poslední chvíle užít zpěvu, tance a jídla. Hospodyňky se snažily co nejlépe pohostit příchozí *fašančáry*. Nejčastějším masopustním pečivem byly smažené koblihy a boží milosti, které pekařky vytvářely v různých geometrických tvarech, jako byly trojúhelníky, čtverce, obdélníky nebo hvězdy. Boží milosti se smažily, některé hospodyňky však uměly připravit i pečené. Ke starému typu pohoštění pak vedle milostí patřily také dnes již méně známé trubičky z kynutého koblíhového těsta plněné ušlehaným sněhem. Trubičky se pak smažily stejně jako koblihy. Dalším neobvyklým druhem pečiva byly smažené růže – obdoba božích milostí, tvořené řídkým těstem, do kterého se namáčela kovová forma.

První březnová sobota nesla podtitul „*S kysaným zelím o půstě, jistě nikdo neztlustne!*“ Každý návštěvník mohl ochutnat tradiční a zdravé pokrmy z kysaného zelí, které se v zimním období hojně využívalo v každé kuchyni. Vařila se nejen kyselica, ale pekly se také zelníky, dále jídla kombinující brambory a kysané zelí či zelné saláty. Všechny uvedené pokrmy připravily Ivana a Lenka Vlková z Prakšic a Marta Kondrová starší z Vlčnova, které své kulinářské umění doplnily o vyčerpávající komentáře na početné zvědavé otázky návštěvníků. Ve stálé expozici Slovácko bylo připraveno krátké povídání o zvycích provázejících postní období od Popeleční středy až do Bílé soboty. Interaktivní formou se návštěvníci muzea dozvěděli, proč se na Smrtnou neděli vynášela ze vsi mařena, co znamenalo létečko a proč se světily na Květnou neděli kočičky či kde se honí Jidáš. Odborný výklad byl doplněn krátkými ukázkami dětí z folklorního souboru Hradišťánek.

V dubnu byl program s názvem „*Z receptáře našich babiček, jak využít vajíček*“ spojený s blížícími se Velikonocemi a zaměřený na tradiční jídla, která postupně mizí nejen z našich kuchyní, ale také z širokého povědomí. Zvláštní postavení ve velikonočním jídelníčku mělo vejce a s ním i pečivo. Z vajec se pekly nádivky, svitky, hlavičky, ale i mazance a beránci. Po Velikonocích se pak vajíčka používala do *vaječin*, *škvařešin* či *chumlanin*. Jarní období a hojnost vajíček dovozovaly připravit některé pokrmy náročné na spotřebu celých vajec nebo jen bílků či žloutků. Různé recepty spolu se žloutkovými, „jarními“ řezy a bílkovým chlebičkem představily zkušené kuchařky Anna Káčerová z Uherského Hradiště a Ludmila Machová z Hušťanovic. K ochutnání byly i speciality, ve kterých se objevila první jarní zeleň či domácí chleba s vajíčkovou pomazánkou. Program zpestřila komentovaná prohlídka stálé expozice Slovácko, kde v její zadní části etnografka Gabriela Směřičková popovídala o zvycích vázaných na Velikonoční pondělí i následující povelikonoční období s živou kulisou dvou tanečních párů z folklorního souboru Kalina z Babic.

Slovácké muzeum pokračovalo v seriálu představujícím tradiční pokrmy slovácké kuchyně po pětíměsíční pauze první říjnovou sobotu v rámci Dne Zlínského kraje pořadem „*Vdolečky na hody základ dobré pohody!*“ Tentokrát měli návštěvníci jedinečnou možnost proniknout do tajů výroby kynutých vdolečků, jinde také koláčků, koláčů, pagáčků, které jsou jedním z nepřehlédnutelných symbolů hodového zvyku na Slovácku. Pod různými místními názvy se skrývá vyhlášené pečivo, které nechybí na svátečním stole u příležitosti svateb, hodů, ale také různých oslav. V každé obci i v rodinách se předávají receptury s některými specifiky, které dělají z vdolečku mistrovské pekařské dílo. Jak se pečou jedny z nejvyhlášenějších vdolečků ve Vlčnově, představily pekařky Marta Kondrová starší, Pavla Kučerová a Barbora Chvilíčková z Vlčnova. Zvědavé návštěvníky zaskvětily

do výroby kynutého a převalovaného těsta. Komentovaná prohlídka stálé expozice, kterou vedla etnografka Marta Kondrová, zdůraznila význam hodů v rámci výročního zvykosloví, různé termíny konání hodů od patronských, svěcení kostela přes císařské až po republikánské, vysvětlila význam hodového práva či rozdílů v ustrojení stárků a stárek. Povídání o hodovém zvyku doplnila i ukázka vázání šátku v Babicích a způsob zdobení hodového práva v Derfli.

„Švestky, trnky, povidla, nejlepší to sladidla!“ patřily a patří nedílně ke slovácké kuchyni, jak prozradil název listopadového pořadu o vaření. Používaly se k přípravě mnoha jídel během celého roku, mnohdy v kombinaci s bramborami, bramborovým nebo i kynutým těstem. V receptáři našich babiček nechyběla jídla jako *zašmúraný regiment*, *pěry* (vařené bramborové taštičky plněné povidly) nebo kynuté buchty plněné povidly. O své zaručené recepty na přípravu těchto jídel se tentokrát podělily kuchařky Ivana Vlková a Jaroslava Zálešáková z Prakšic. Etnograf Petr Číhal připravil v rámci doprovodné přednášky povídání ve stálé expozici, které bylo věnováno švestkám, trnkám, slivkám a jejich úloze v tradiční kuchyni. Návštěvníci se dozvěděli, proč se na jihovýchodní Moravě švestkám tak dařilo a daří, jak se zpracovávaly a konzervovaly a dále využívaly při vaření pokrmů všedních i svátečních.

Poslední prosincový pořad o vaření byl pojmenován „*Co se jedlo na Vánoce, bylo*

jenom jednou v roce!“ Na vánočním stole nechyběl v minulosti pokrm uvařený ze sušeného ovoce. Místně byl nazýván zavařenina nebo také muzika. Mnoho rodin tuto tradici dodržuje a při štědrovečerní večeři má jako doplněk také tuto muziku nebo „modernější“ kompotované ovoce zavařené během léta. Součástí štědrovečerní tabule pak byly především různé kaše – často jáhlová, která se mohla dát také zapéct se sušeným nebo kompotovaným ovocem. Jak připravit tato chutná a přitom sváteční jídla tentokrát ve Slováckém muzeu učila Anna Káčerová z Uherského Hradiště a Ludmila Machová z Huštěnovic. Už tradičně byl program doplněn o komentovanou prohlídku – tentokrát v rámci etnografické výstavy *Zima na Slovácku* v podání autorky výstavy, etnografky Marty Kondrové. *Zima* byla časem, kdy se lidé stěhovali do chalup a světnic, věnovali se domácím pracím a doplňkovým činnostem, chodilo se po besedách, draní peří i přástkách. Stejně jako jindy během roku se tak prolínal každodenní život se svátky a slavnostmi výročněobyčejového cyklu adventu a vánočního času.

Pracovníci muzea ke každému gastronomickému programu připravili malou kuchařku receptů k dané tematice, kterou si návštěvníci mohli odnést s sebou a podle ní si tradiční recepty připravit doma. Díky velké přízni návštěvníků (724 osob za šest programů věnovaných vaření) bude Slovácké muzeum v nich pokračovat i v roce 2017 se zaměřením na tradiční gastronomii.

VÝBĚROVÝ PŘEHLED PUBLIKACÍ VYDANÝCH V ROCE 2016

BEZDĚKOVSKÝ, Gustav. *Stejnokroje vojáků sloužících v habsburské armádě 1618-1918 = Uniforms of the soldiers on duty in Habsburg army 1618-1918.* Překlad Mark Landry. Vydání: 1. Ostrava: Textiler, 2016. 181 s., 14 nečíslovaných stran obrazových příloh. ISBN 978-80-7225-429-3. Obrazová publikace mapuje vývoj stejnokroje a uniforem habsburské armády. Obsahuje více než 300 figur napříč obdobím 300 let. Detailně popisuje některé z uniforem s důrazem na jejich tvar a podobu. Texty jsou v českém i anglickém jazyce.

BOUDA, Milan a kol. *Almanach 2015: ročník XX: sborník sdružení výtvarných umělců moravsko-slovenského pomezí.* Uherský Brod: Sdružení výtvarných umělců moravsko-slovenského pomezí, 2016. 99 s. ISBN 978-80-905778-2-4.

Almanach vydaný u příležitosti 25. výročí trvání Sdružení výtvarných umělců moravsko-slovenského pomezí a 20. výročí vydávání tohoto periodika přináší informace o činnosti sdružení i jeho jubilejní výstavě. Obsahuje životopisy umělců včetně jejich fotografií a děl.

BURIANOVÁ, Miroslava et al. *Móda v kruhu času: retro – 200 let inspirací.* První vydání. Praha: Národní muzeum, 2016. 207 s. ISBN 978-80-7036-503-8.

Výpravná publikace ukazuje věčné návraty módy, které se zdaleka neomezuji pouze na poslední půlstoletí. Seznamuje nejen s obdobím socialistického Československa, ale také obdivované první republiky, 19. století či dalekého Orientu. Na sbírce Národního muzea představuje souvislosti mezi historickými a současnými oděvy z aktuálních kolekcí.

ČVANČARA, Jaroslav. *Anthropoid: příběh československých vlastenců.* Vydání první. Praha: Centrum české historie, o.p.s., 2016. 350 s. ISBN 978-80-88162-08-7.

Životopisy, fotografie a příběhy hrdinů, kteří v roce 1942 uskutečnili nebo byli nápomocni k uskutečnění nejvýznamnějšího odbojového činu 2. světové války – atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha. Kniha zahrnuje nejnovější badatelské poznatky Jaroslava Čvančary a více než 1 200 fotografií a dokumentů, z velké části dosud nepublikovaných.

DEML, Jiří. *Jan Hrubý: život, doba a kamarádi jednoho z mužů 18. června 1942.* Kunovice: Město Kunovice, 2016. 527 s. ISBN 978-80-260-9889-8. Monografie mapuje dramatický životní příběh kunovického rodáka Jana Hrubého. Ten spolu s dalšími šesti československými parašutisty padl v chrámové kryptě kostela sv. Cyrila a Metoděje v Resselově ulici před 74 lety po atentátu na zastupujícího říšského protektora Reinharda Heydricha.

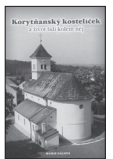
DOBŠOVIČOVÁ PINTÍŘOVÁ, Dagmar. *Žitkovské bohyně: lidová magie na Moravských Kopančích*. 1. vydání. Brno: Masarykova univerzita, 2016. 137 s. Etnologické materiály; 4. ISBN 978-80-210-8158-1.

Práce vychází z autentických terénních výzkumů z let 1990–1992 u dvou posledních žijících bohyň na Žitkově v Bílých Karpatech, které byly původně zpracovány jako diplomová práce. Další terénní sběry z let 1995–1996 jsou věnovány bohyni I. Gabrhelové. Poslední terénní výzkumy z let 2013–2014 sledují pamětníky, kterým je toto téma blízké především v souvislosti s jejich dětstvím. Teoretická část rozebírá jednotlivá zařikávání a magické praktiky, magický obřad s ohledem na praktikování homeopatické a kontaktní magie. Závěr práce je věnován logice magického myšlení a sledování styčných bodů se současnými podobami magie u recentních léčitelů.

***Dobrovolní hasiči okresu Uherské Hradiště*. Vydání první. Uherské Hradiště: Sdružení hasičů ČMS, 2016. 191 s.**

Almanach, jehož cílem je předložit přehled činnosti dobrovolných hasičů v okrese Uherské Hradiště hlavně v období po změně společenských podmínek v našem státě v návaznosti na knihu „Dějiny požární ochrany v okrese Uherské Hradiště“, která byla vydána v roce 1990.

GÁLOVÁ, Marie. *Korytánský kostelíček a život lidí kolem něj*. 1. vydání. Korytná: Marie Gálová vlastním nákladem, 2016. 195 s.

Detailně zpracovaná historie kostela sv. Václava v Korytné. Autorka popisuje exteriér i interiér, dějiny zvonů, varhan a liturgii. Věnuje se významným událostem ve farnosti v průběhu času, duchovní správě i hudebníkům a zpěvákům působícím v kostele. Nechybí ani paměti jednotlivých duchovních správců od roku 1904 po současnost. Poslední kapitola seznamuje s korytánským hřbitovem, kaplí a drobnými sakrálními památkami i pomníky v obci. Publikace je doplněna bohatým obrazovým materiálem.

GREGOR, Dalibor a kol. *Koně pro krále*. 1. vydání. Opava: Dalibor Gregor, 2016. 151 s. ISBN 978-80-87731-12-3.

Celobarevná fotografická publikace přibližuje jízdu králů. Prostřednictvím textů a fotografií popisuje původ starobylého zvyku i jeho průběh – od plavení a okutí koní až po jejich zdobení. Část je věnována lidovému oděvu – výšivkám, výrobě krojové obuvi, šití soukenných nohavic a kordul. Zdokumentován je postup oblékání krále i jezdců královské družiny.

GROŠ, Vladimír a FUTÁK, Peter. *Bartolomějské náměstí: původní zástavba a její obyvatelé*. 1. vydání. Veselí nad Moravou: Veselské kulturní centrum, z.ú., 2016. 335 s. ISBN 978-80-905663-6-1.

Obrazová publikace ukazuje zašlou slávu Bartolomějského náměstí – jedné z původních částí současného města Veselí nad Moravou. Kromě fotografií obsahuje archivní materiály a staré mapy.

HABARTOVÁ, Romana a kol. *Slovácko očima Františka Horenského: František Horenský (1866-1933), učitel, publicista, fotograf.* Vydání první. Boršice: Obec Boršice, 2016. 479 s. ISBN 978-80-260-9995-6.

Monografie vydaná u příležitosti 150. výročí narození Františka Horenského – učitele, sběratele a fotografa, výrazné osobnosti Slovácka přelomu 19. a 20. století – seznamuje s jeho životem a především sběratelským i fotografickým dílem. Součástí publikace je soubor pašovských písní z let 1880–1885, Horenského fotografie i faksimile knih Františka Horenského Slovácké obrázky a Nové obrázky ze Slovácka.

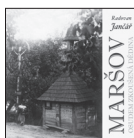
HRBÁČOVÁ, Petra. *Tradiční tkalcovství na Horňácku.* 1. vydání. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2016. 129 s. ISBN 978-80-88107-13-2.

Publikace je výstupem stejnojmenného projektu, jehož záměrem bylo popsat historii tkalcovského řemesla v oblasti Horňácka a jeho uplatnění v rámci zdejší lidové kultury. Kniha se zabývá hlavně zpracováním textilních vláken rostlinného původu a produkty z nich vyrobených. Pozornost je soustředěna také na osoby tkalců a jejich osudy. Součástí publikace je DVD, na kterém je zdokumentována příprava osnovy a procesy tkaní.

JANČÁŘ, Radek. *Generál věrný svému císaři.* Vydání první. Huštěnovice: Obec Huštěnovice, 2016. 31 s. ISBN 978-80-260-9439-5.

Vydáno u příležitosti odhalení pamětní desky generála Rudolfa Králíčka (19. 1. 1862 – 4. 1. 1946), rodáka z Huštěnovic, generála pěchoty a nositele Císařského řádu železné koruny. Drobná brožura obsahuje nově vypátrané a dosud nikdy nepublikované informace.

JANČÁŘ, Radek. *Maršov: osudem zkoušená dědina.* První vydání. Uherské Hradiště: Pro fy. Rado & Wan vydalo nakladatelství Ottobre 12, 2016. 281 s. ISBN 978-80-86528-60-1.

Historicky první monografie o bývalé nejmenší vesnici Uherskobrodská, která je od roku 1976 městskou částí Uherského Brodu. Pojednává o znamenitém ovocnářství, kterým byl kdysi Maršov vyhlášen, o „rozvrčených“ gajdách posledního místního gajdoše Krajčí i o slavných maršovských hodech, o malých pasáčcích v Březi, o zmizelém chlapci Lojzkovi i památném místě u Tří lip. Pozornost je také věnována tragickému sesuvu půdy, který málem přetrhl nit zdejšího života.

KOCIÁN, Quido. *Quido Kocián: sochařské dílo, ze soukromé sbírky.* V Uherském Hradišti: Slovácké muzeum, 2016. 6 nečíslovaných stran. ISBN 978-80-87671-25-2.

Katalog stejnojmenné výstavy stručně přibližuje sochařské dílo a život výjimečného českého sochaře, který dlouhá léta zůstával v pozadí zájmu.

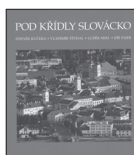
KOŘÍNEK, Vlastimil. 140 let Sboru dobrovolných hasičů v Buchlovicích. Buchovice: Sbor dobrovolných hasičů v Buchlovicích, 2016. 60 s. ISBN 978-80-270-0872-8.

Brožura vydaná u příležitosti 140. výročí založení hasičského sboru seznamuje s jeho historií i aktivitami. Prostřednictvím četných fotografií představuje členy Sboru dobrovolných hasičů v Buchlovicích.

KRAMOLIŠ, Josef a RECHT, Walter. Letadlem & lodí světem: s Janem A. Baťou za světovým obchodem 1932-1937. Vydání: první. Luhačovice: Ateliér IM, 2016. 212 s. ISBN 978-80-85948-86-8.

Vzpomínky zaměstnance firmy Baťa Josefa Kramoliše na plavbu do dalekého Singapuru. Deníkové záznamy Baťovova lékaře Waltera Karla Rechta z jeho leteckých cest, které jej zavedly do různých částí světa.

KUČERA, Zdeněk et al. Pod křídly Slovácka. Strážnice: Etnos, 2016. 350 s. ISBN 978-80-905565-1-5.

Nová prezentace Slovácka – letecké snímky měst a obcí, památných a zajímavých míst. Nejedná se pouze o dokumentární vyobrazení, fotografie se zaměřují také na zachycení příznačné atmosféry jednotlivých sídel, stejně jako na pozorné vnímání krajiny, která je obklopuje.

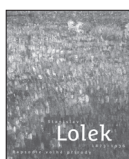
Kunovice. Vydání první. Kunovice: Město Kunovice, 2016. 59 s. ISBN 978-80-260-9156-1.

Obrazová brožura vydaná u příležitosti 820. výročí první písemné zmínky o Kunovicích přináší pohledy na město z kabiny letadla, mapuje každodenní život a přírodu.

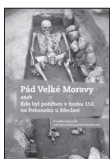
KURIAL, Antonín, KOVÁŘŮ, Věra a KUČA, Jan. Katalog lidové architektury. Část jedenáctá, Okres Kroměříž. První vydání. Brno: Barrister & Principal, 2016. 88 s. ISBN 978-80-7485-106-3.

Jedenáctý díl Katalogu lidové architektury je věnován okresu Kroměříž. Zdejší sídla patří k etnografickému regionu Haná. Materiál zahrnuje neobyčejně významný soubor nemovitostí lidového stavitelství, který je opatřen fotografickou dokumentací a odborným zhodnocením. Dvanáct objektů je zpracováno formou plánů.

LOLEK, Stanislav. Stanislav Lolek: 1873-1936: rapsodie volné přírody: Galerie výtvarného umění v Hodoníně 13.4.-26.6.2016. V Hodoníně: Galerie výtvarného umění, 2016. 79 s. ISBN 978-80-85015-70-6.

Katalog stejnojmenné výstavy klade důraz na životní osudy a přiblížení Stanislava Lolka s využitím dosud různě publikovaných studií, článků, vzpomínek a dokumentačních pramenů. V katalogu je prezentována nejen autorkova malířská tvorba, ale také grafika a kresby.

MACHÁČEK, Jiří, ed. a WIHODA, Martin, ed. *Pád Velké Moravy, aneb, Kdo byl pohřben v hrobu 153 na Pohansku u Břeclavi?*. Vydání první. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2016. 246 s. Prameny české historie; svazek 2. ISBN 978-80-7422-548-2.

Odhalené základy sakrálního objektu na severovýchodním předhradí Pohanska, třetího nejvýznamnějšího velkomoravského centra, který vznikl někdy ve druhé polovině 9. století a plnil svou funkci i v prvních dekádách věku následujícího, a zejména nález náčelnického hrobu H 153 obrátily pozornost badatelů opět k staronové a stále nezodpovězené otázce náhlého zániku mojmírovského státu a také jeho charakteru. Sedmička archeologů, historiků a přírodovědců (David Kalhous, Pavel Kouřil, Jiří Macháček, Vladimír Sládek, Ivo Štefan, Martin Wihoda a Roman Zehetmayer) se nyní pokouší zasadit tento pozoruhodný objev do širších mocenských, sociálních a kulturních souřadnic, aby dospěla k některým až překvapivým závěrům.

MALINA, Miroslav. *Soukromé války: Miroslav Malina & Michal Malina: 28.1.-3.4.2016. V Uherském Hradišti: Slovácké muzeum, [2016]. 6 nečíslovaných stran. ISBN 978-80-87671-24-5.*

Katalog stejnojmenné výstavy seznamuje s životem a dílem uherskohradištských výtvarníků – Miroslava Maliny a jeho syna Michala.

Memento Tiziani: příběhy Proměn v dílech současných umělců. 1. vydání. Kroměříž: Galerie Orlovna, 2016. 222 s. ISBN 978-80-88103-10-3.

Katalog vydaný ke stejnojmenné výstavě konané ve dnech 19. 5. – 15. 9. 2016 v Galerii Orlovna v Kroměříži.

MÍČKA, Antonín a kol. *Louka ve staletích. Vydání první. Boskovice: Vydala obec Louka v nakladatelství ALBERT, 2016. 501 s. ISBN 978-80-7326-268-6.*

Publikace vydaná u příležitosti 970. výročí první písemné zmínky o vzniku obce Louka seznamuje s její historií, přírodními poměry, školstvím, lidovou kulturou a spolkovou činností. Věnuje se také historii kostela a překládá životopisy významných rodáků.

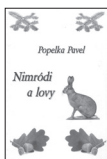
MUZEUM JANA AMOSE KOMENSKÉHO. *120 let Gymnázia JAK v Uherském Brodě: sborník 1896-2016. Uherský Brod: Q Studio s.r.o. ve spolupráci s Gymnáziem J. A. Komenského, 2016. 102 s.*

Sborník obsahující seznam všech absolventů gymnázia od roku 1903 až do současné doby. Přináší stručnou historii školy, vzpomínky bývalých ředitelů i absolventů. Informuje o současných projektech a aktivitách.

POPELKA, Pavel. *Na Slovácku po slovácku: tak šel život... [Česko]: [Pavel Popelka], [2016?]. 328 s., 8 nečíslovaných stran barevných obrazových příloh.*

Autor působil většinu let jako lesník v Chříbech v oblasti Kyjovska. V srdci Slovácka, v kraji vína a osobitých lidí. Toto prostředí jej po léta formovalo a zde taky čerpal inspiraci pro svou knihu.

POPELKA, Pavel. *Nimródi a lovy*. [Česko]: [Pavel Popelka], [2016?]. 3 svazky.

Příběhy sesbírané za autorova působení v oboru myslivosti. Popisuje atmosféru slováckých vesnic a osobnosti, se kterými měl autor tu čest se potkat.

RADILOVÁ, Ivanka. *Kouzlo diamantové kapky a jiné pohádky*. Dotisk. Uherský Brod: I. Radilová, 2016. 120 s.

Soubor sedmnácti pohádek s ilustracemi Hany Berkové obsahuje pohádky o krásách podzimu i dalších ročních obdobích, o dětských snech a zážitcích, o zvířátkách.

SLAVÍČEK, Jaromír. *Pohledte, to je krása*. 1. vydání. Uherský Brod: ELTISK, 2016. 86 s. ISBN 978-80-88116-09-7.

Prostřednictvím fotografií jsou představena městská sídla a okolí Uherskohradištska a Uherskobrodsko z ptačí perspektivy.

***Strom: pocta Jindřichu Pruchovi: Jindřich Prucha, Daniel Balabán, Marie Blabolilová, Pavla Dvorská, Lenka Falušíová, Petr Gruber, Patrik Hábl, Eduard Halberštát, Pavel Hayek, František Hodonský, Jitka Chřišťofová, Libor Jaroš, Jan Jemelka, Marie Kapounová, Jan Klimeš, Vladimír Kokolia, Inge Kosková, Anežka Kovalová, Miroslav Koval, Alena Kučerová, Beáta Kuruczová, Radoslav Kutra, Petr Kvíčala, Václav Malina, Břetislav Malý, Pavel Mühlbauer, Svatopluk Otisk, Ivan Ouhel, Petr Pastrňák, Zuzana Pernicová, Jiří Petrboj, Dalibor Smutný, Jan Steklík, Miroslav Šnajdr, Kateřina Štenclová, Petr Štěpán, Oldřich Tichý, Petr Veselý, Martin Vybíral, Martin Zálešák, Petr Zinke, Veronika Žáková*. 1. vydání. V Uherském Hradišti: Slovácké muzeum, 2016. 14 nečíslovaných stran.**

ISBN 978-80-87671-27-6.

Katalog výstavy pořádané Galerií Slováckého muzea v Uherském Hradišti při příležitosti 130. výročí malířova narození jako rozšířené reprízy stejnojmenné výstavy v Galerii Caesar.

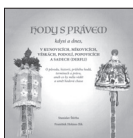
SVOBODA, Jiří A. *Dolní Věstonice - Pavlov*. Vydání první. Praha: Academia, 2016. 399 s. ISBN 978-80-200-2550-0.

Publikace navazuje na předchozí autorovy knihy o evoluci člověka a počátcích umění. Snaží se popsat každodenní život našich předků v období paleolitu na základě archeologických výzkumů v prováděných lokalitách Dolní Věstonice, Pavlov a Milovice.

SVOBODOVÁ, Vlasta. *O smyslu etnologie: zamyšlení nad problematikou vědecké práce v etnologii*. Brno: Šimon Ryšavý, [2016], ©2016. 245 s. ISBN 978-80-7354-159-0.

První část publikace obsahuje autorčina zamyšlení nad problematikou vědy etnologie a eseje z oblasti její profesionální činnosti ve filmu a televizi. Druhá část zahrnuje výběr ukázek z publikací oborového výzkumu, včetně populárně-vědeckých a dokumentárních filmů, včetně obrazové přílohy.

ŠTĚRBA, Stanislav a ILÍK, František. *Hody s právem kdysi a dnes, v Kunovicích, Míkovcích, Věskách, Podolí, Popovicích a Sadech (Derfli): o původu, historii, průběhu hodů, termínech a právu, aneb, co by měla vědět a umět hodová chasa.* [Kunovice]: Město Kunovice, 2016. 25 s. ISBN 978-80-270-0500-0.

Brožura poskytující základní informace o hodech a hodovém právu, doplněna bohatou obrazovou přílohou.

TARCALOVÁ, Ludmila. *Tradiční úprava hlavy: (odborná publikace s přílohou filmového dokumentu). II., 1. část, Účesy, čepce a šatky na Moravě.* 1. vydání. Strážnice: Národní ústav lidové kultury, 2016. 141 s. Lidová řemesla a lidová umělecká výroba v České republice. III. řada, Tradiční postupy lidového odívání. ISBN 978-80-88107-15-6.

Kniha prezentuje nejrůznější způsoby úprav ženských vlasů a pokrývek hlavy, vázání šatek a čepců na území Moravy. Odborná publikace s přílohou filmového dokumentu na DVD.

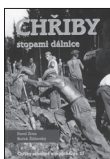
VELAN, Libor. *Jak chutná Slovákko = The taste of Moravian Slovakia.* Vydání první. [Uherský Brod]: Prima Bilavčik s.r.o., 2016. 150 s. ISBN 978-80-260-9052-6.

Obsahem jsou nejen recepty tradiční slovácké kuchyně, ale také povídky o bylinkách a původu některých lidových jídel. Vše je doplněno množstvím barevných i černobílých fotografií.

VELAN, Libor. *Jak chutná Slovákko a Luhačovické Zálesí = The taste of Moravian Slovakia and Luhačovické Zálesí.* Překlad Iva Horáková. Vydání první. [Bystrice pod Lopeníkem]: Libor Velan, Artvel, 2016. 150 s. ISBN 978-80-270-0397-6.

Netradiční kniha receptů provází Slováckem a Luhačovickým Zálesím. Spojuje a popisuje lidové tradice, umění i přírodu. Publikace je doplněna fotografiemi Libora Velana a kresbami Lenky Jurečkové.

ZRNA, Pavel a ŽIŽLAVSKÝ, Bořek. *Chřiby – stopami dálnice.* První vydání. Buchlovice: Veligrad, 2016. 111 s. Chřiby záhadné a mytické; sv. 11. ISBN 978-80-906114-1-2.

11. svazek edice Chřiby záhadné a mytické přibližuje dosud nezmapovanou část historie Chřibů – výstavbu dálnice iniciované Janem Antonínem Baťou a rozestavěné v době německé okupace. Autor první části, Bořek Žižlavský, popisuje putování expedice po trase stavby. V druhé části novinář Pavel Zrna zaznamenal historii stavby na základě dochovaných dokumentů a pramenů.

VÝSTAVY SLOVÁCKÉHO MUZEA V ROCE 2016

HLAVNÍ BUDOVA:

Velký sál

Léčebný ústav MUDr. Masaříka	12. 11. 2015 – 14. 2. 2016
Kdo si hraje, ovládá	7. 4. – 6. 7. 2016
Výstava modelů na dálkové ovládání	
25 let Institutu tvůrčí fotografie FPF SU	23. 7. – 22. 9. 2016
Zima na Slovácku	10. 11. 2016 – 29. 1. 2017

Malý sál

„Svetom, moje, svetom...“, O slovenských drátenicích	27. 10. 2015 – 17. 1. 2016
Jak se rodí večerničky	11. 2. – 10. 4. 2016
Antonín Václavík: Zrnko k zrnečku...	19. 5. – 10. 7. 2016
25 let Institutu tvůrčí fotografie FPF SU	23. 7. – 22. 9. 2016
Boskovický poklad	13. 10. – 31. 12. 2016

Předsálí

Výsledky kurzu drátování	1. 3. – 30. 4. 2016
--------------------------	---------------------

GALERIE SLOVÁCKÉHO MUZEA:

Přízemní sál

Helena Zmatlíková, knižní ilustrace	15. 10. 2015 – 3. 1. 2016
Jiří Balcar / kresba, grafika a malba	28. 1. – 3. 4. 2016
Quido Kocián, sochařské dílo	28. 4. – 19. 6. 2016
Výměna rolí / Iris Armutidis a Jakub Tytykalo	22. 7. – 21. 8. 2016
Výstava k 42. ročníku Letní filmové školy	
Jiří Vlach&Veronika Machová / malé bronzы a kresby	8. 9. – 16. 10. 2016
TEXTILE ART OF TODAY (2015–2017)	24. 11. 2016 – 15. 1. 2017

Velký sál

Klára Klose, MODELOVAT, MALOVAT nebo MILOVAT? obrazy, sochy	15. 10. 2015 – 3. 1. 2016
Soukromé války / Miroslav&Michal Malina	28. 1. – 3. 4. 2016
Strom II / Pocta Jindřichu Pruchovi	28. 4. – 19. 6. 2016
Stanislav Lolek / Rapsodie volné přírody	14. 7. – 16. 10. 2016
TEXTILE ART OF TODAY (2015–2017)	24. 11. 2016 – 15. 1. 2017

Malý sál

Klára Klose, MODELOVAT, MALOVAT nebo MILOVAT? obrazy, sochy	15. 10. 2015 – 3. 1. 2016
Představujeme... Malina / Miroslav, Lukáš, Michal	28. 1. – 28. 2. 2016
Představujeme... K. J. Obrátil / Komenský erotické osvěty	3. 3. – 3. 4. 2016
Stanislav Lolek / Rapsodie volné přírody	14. 7. – 16. 10. 2016
TEXTILE ART OF TODAY (2015–2017)	24. 11. 2016 – 15. 1. 2017

PAMÁTNÍK VELKÉ MORAVY:

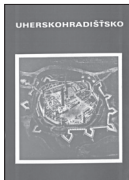
Vampyrismus	1. 1. – 31. 12. 2016
Genesis Expo	15. – 25. 2. 2016
Památník Velké Moravy v proměnách času	5. 5. – 1. 9. 2016
Cyrlometodějský Velehrad	1. 10. 2016 – 2. 2. 2017

VÝSTAVY MIMO PROSTORY MUZEA:

Scénograf Miloš Souček <i>Uherskohradištská nemocnice, a. s.</i>	3. 9. 2015 – 14. 2. 2016
Miloš Slezák / výběr z díla <i>GVU Hodonín</i>	3. 2. – 27. 3. 2016
Cyrlometodějský Velehrad <i>Jezuitský kostel Skalica, Slovenská republika</i>	18. 2. – 19. 9. 2016
Léčebný ústav MUDr. Masaříka <i>Uherskohradištská nemocnice, a. s.</i>	1. 3. – 31. 5. 2016
Helena Zmatlíková <i>GVU Havlíčkův Brod</i>	4. 3. – 1. 5. 2016
Pravěk Kunovic <i>Město Kunovice</i>	23. 3. – 1. 7. 2016
Memento Tiziani / příběh Proměn v dílech současných umělců <i>Galerie Orlovna Kroměříž, MU Olomouc, Arcibiskupský zámek v Kroměříži</i>	15. 5. – 2. 10. 2016
Archeologické doklady osídlení Uherskohradištska <i>Uherskohradištská nemocnice, a. s.</i>	1. 6. – 31. 8. 2016
Helena Zmatlíková <i>GMAB Trenčín, Slovenská republika</i>	10. 6. – 4. 9. 2016
Laureáti Ceny Vladimíra Boučka <i>Reduta, Uherské Hradiště</i>	15. 6. 2016
Slavnosti na Slovácku objektivem JUDr. Alexandra Tobka <i>Uherskohradištská nemocnice, a. s.</i>	1. 9. – 30. 11. 2016
Život za mřížemi <i>Věznice, Uherské Hradiště</i>	10.–11. 9. 2016
Cyrlometodějský Velehrad <i>Univerzita sv. Cyrila a Metoděje, Trnava, Slovenská republika</i>	10. 10. 2016 – 15. 2. 2017
U nás na Velehradě aneb Jak se žilo před léty <i>Obec Velehrad</i>	17. 11. 2016 – 31. 12. 2017
TEXTILE ART OF TODAY (2015–2017) <i>Uherskohradištská nemocnice, a. s.</i>	7. 12. 2016 – 22. 1. 2017

NABÍDKOVÝ LIST PUBLIKACÍ A CD SLOVÁCKÉHO MUZEA V UHERSKÉM HRADIŠTI

MONOGRAFIE

VLASTIVĚDA UHERSKOHRADIŠŤSKO

Vydal: Muzejní a vlastivědná společnost v Brně ve spolupráci se Slováckým muzeem v roce 1992, jako druhé upravené vydání 63. svazku v souboru Vlastivědy moravské.

Rozsah: 855 stran

C e n a: 69,- Kč

MARTYKÁNOVÁ, Marie a FROLCOVÁ, Milada.

GALERIE SLOVÁCKÉHO MUZEA

Vydal: Slovácké muzeum v roce 1999

Rozsah: 107 stran

C e n a: 46,- Kč

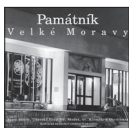
SLOVÁCKÉ MUZEUM

Sestavil a redakčně upravil: Ivo Frolec

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2000

Rozsah: 152 stran

C e n a: 161,- Kč

GALUŠKA, Luděk; VAŠKOVÝCH, Miroslav
a MENOŠKOVÁ, Dana.

PAMÁTNÍK VELKÉ MORAVY

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2016

Rozsah: 167 stran

C e n a: 180,- Kč

ŠTAJNOCHR, Vítězslav. **PANNA MARIA DIVOTVŮRKYNĚ**

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2000

Rozsah: 326 stran, 298 obr.

C e n a: 403,- Kč

ČOUPKOVÁ, Magdalena.

NEJSTARŠÍ UHERSKOHRADIŠŤSKÁ MĚSTSKÁ KNIHA

Vydal: Státní okresní archiv a Slovácké muzeum v roce 2001

Rozsah: 159 stran

C e n a: 58,- Kč

TARCALOVÁ, Ludmila.

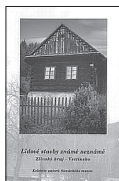
HODY S PRÁVEM NA UHERSKOHRADIŠŤSKU

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2008

Rozsah: 224 stran, barevné a černobílé obr.

ISBN 978-80-86185-69-9

C e n a: 299,- Kč

Kolektiv autorů. **LIDOVÉ STAVBY ZNÁMÉ NEZNÁMÉ.**

ZLÍNSKÝ KRAJ – VSETÍNSKO

Vydal: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, Zlínský kraj, Národní památkový ústav v Kroměříži v roce 2010 za podpory Ministerstva kultury ČR v rámci grantového úkolu ministerstva kultury č. 50-181/2009-LK/ORNK, Identifikace a dokumentace tradičního lidového stavitelství ve Zlínském kraji.

Autoři textů a fotografií: Mgr. Olga Floriánová, Petr Hlavačka, PhDr. Věra Kovářů, Ing. arch. Jaroslav Novosad, PhDr. Alena Prudká a PhDr. Jana Spathová.

Odpovědný redaktor: PhDr. Ivo Frolec

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2010

Rozsah: 199 stran, barevné obr.

ISBN 978-80-86185-92-7

C e n a: 0,- Kč

Kolektiv autorů. **LIDOVÉ STAVBY ZNÁMÉ NEZNÁMÉ.**

ZLÍNSKÝ KRAJ – KROMĚŘÍŽSKO

Vydal: Slovácké muzeum v Uherském Hradišti, Zlínský kraj, Národní památkový ústav v Kroměříži v roce 2011 za podpory Ministerstva kultury ČR v rámci grantového úkolu ministerstva kultury č. 50-181/2009-LK/ORNK, Identifikace a dokumentace tradičního lidového stavitelství ve Zlínském kraji.

Autoři textů a fotografií: Mgr. Olga Floriánová, Petr Hlavačka, PhDr. Věra Kovářů, Ing. arch. Jaroslav Novosad, PhDr. Alena Prudká a PhDr. Jana Spathová.

Odpovědný redaktor: PhDr. Ivo Frolec

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2011

Rozsah: 247 stran, barevné obr.

ISBN 978-80-86185-96-5

C e n a: 0,- Kč

PROTI PROUDU ČASU: 100: [1914-2014]

Obrazová publikace vydaná u příležitosti 100. výročí založení Slováckého muzea provází dějinami muzea i města Uherské Hradiště.

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2014

Rozsah: 199 stran, barevné a černobílé obrázky

ISBN 978-80-87671-17-7

C e n a: 250,- Kč

ZOOMORFNÍ TEMATIKA V LIDOVÉ TRADICI

Vydal: Slovákcké muzeum v roce 2013

Rozsah: 413 stran

ISBN 978-80-87671-07-8

C e n a: 150,- Kč

LÉČENÍ A LÉČITELSTVÍ V LIDOVÉ TRADICI

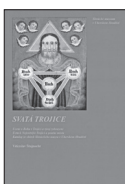
Vydal: Slovákcké muzeum v roce 2015

Rozsah: 335 stran

ISBN 978-80-87671-22-1

C e n a: neprodejné

KATALOGY K VÝSTAVÁM

ŠTAJNOCHR, Vítězslav. SVATÁ TROJICE

Katalog ze sbírek Slovákckého muzea v Uherském Hradišti.

Vydal: Slovákcké muzeum v Uherském Hradišti v roce 2005

Rozsah: 99 stran

C e n a: 253,- Kč

TARCALOVÁ, Ludmila. MAPA KROJŮ NA SLOVÁCKU

Kresby: Petra Kalábiová

Vydal: Slovákcké muzeum v roce 2006

Rozsah: 1 mapa

ISBN 80-86185-53-2

C e n a: 40,- Kč

FLORIÁNOVÁ, Olga; HABARTOVÁ, Romana a KONDROVÁ, Marta.

KERAMICKÁ VÝROBA VE ZLÍNSKÉM KRAJI

Vydal: Slovákcké muzeum v roce 2006

Rozsah: brožura (46 stran, barev. il.) + 1 mapa

ISBN 80-86185-53-2

C e n a: 80,- Kč

HABARTOVÁ, Romana. LIDOVÍ MALÍŘI RODU HÁNŮ Z BLATNICE POD SVATÝM ANTONÍNEM. AĀ, TO SŮ MALĚŘI OD BOHA SAMĚHO

Vydal: Slovákcké muzeum v roce 2007

Rozsah: 245 stran

ISBN 978-80-86185-59-0

C e n a: 345,- Kč

FROLCOVÁ, Milada a PELIKÁN, Jaroslav. **MEZINÁRODNÍ SYMPOZIUM LITÉ MEDAILE, PLAKETY A DROBNÉ PLASTIKY. UHERSKÉ HRADIŠTĚ 1988–2009**

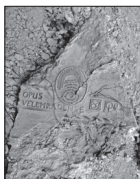
Katalog je obrazovým ohlédnutím za deseti ročníky sympozia lité medaile.

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2009

Rozsah: 112 stran, barevné a černobílé obr.

ISBN 978-80-86185-84-2

C e n a: 0,- Kč

Kolektiv autorů. **OPUS VELEHRADENSIS – ZNAMENÍ NADĚJE**

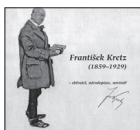
Katalog k výstavě plastik akademického sochaře Otmara Olivy a fotografií MUDr. Jiřího Rohela.

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2009

Rozsah: 127 stran, barevné a černobílé foto

ISBN 978-80-86185-80-4

C e n a: 219,- Kč

HABARTOVÁ, Romana a kol. **FRANTIŠEK KRETZ (1859–1929) – SBĚRATEL, NÁRODOPISEC, NOVINÁŘ**

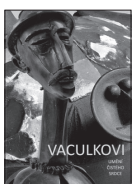
Katalog navazuje na výpravnou výstavu Veteš nebo poklad? František Kretz a Slovácké muzeum.

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2009

Rozsah: 204 stran, 253 barev. obr.

ISBN 978-80-86185-82-8

C e n a: 156,- Kč

VACULKOVÁ, Ida et al. **VACULKOVI: UMĚNÍ ČISTÉHO SRDCE** [Texty Milada Frolcová ... et al.]

Katalog ke stejnojmenné výstavě představuje život i dílo Vladislava a Idy Vaculkových.

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2014

Rozsah: 157 stran, 253 barev. obr.

ISBN 978-80-87671-16-0

C e n a: 190,- Kč

PRŮVODCE

TARCALOVÁ, Ludmila a KONĐROVÁ, Marta.

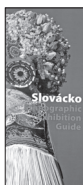
PRŮVODCE NÁRODOPISNOU EXPOZICÍ SLOVÁCKO

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2014

ISBN 978-80-87671-11-5

Rozsah: 46 stran

C e n a: 20,- Kč

TARCALOVÁ, Ludmila a KONDROVÁ, Marta.
SLOVÁCKO ETHNOGRAPHIC EXHIBITION GUIDE

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2014

ISBN 978-80-87671-14-6

Rozsah: 46 stran

C e n a: 20,- Kč

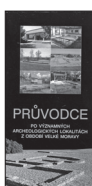
TARCALOVÁ, Ludmila a KONDROVÁ, Marta.
**FÜHRER DURCH DIE ETHNOGRAFISCHE AUSSTELLUNG
MÄHRISCHE SLOWAKEI**

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2014

ISBN 978-80-87671-13-9

Rozsah: 46 stran

C e n a: 20,- Kč

VAŠKOVÝCH, Miroslav. **PRŮVODCE PO VÝZNAMNÝCH
ARCHEOLOGICKÝCH LOKALITÁCH OBDOBÍ VELKÉ
MORAVY**

Vydal: Slovácké muzeum a Zlínský kraj v roce 2002

Rozsah: 14 stran

C e n a: 15,- Kč

VAŠKOVÝCH, Miroslav. **GREAT MORAVIAN EMPIRE
MEMORIAL: A GUIDE TO THE ESSENTIAL GREAT
MORAVIAN ERA ARCHEOLOGICAL SITES IN THE
CENTRAL MORAVIA REGION**

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2005

Rozsah: 10 stran

C e n a: 15,- Kč

TARCALOVÁ, Ludmila.
PRŮVODCE ZEMĚDĚLSKÝMI USEDLOSTMI Č.P. 90 A 93

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2003

ISBN 80-86185-22-2

Rozsah: 10 stran

C e n a: 15,- Kč

FROLEC, Ivo.
PRŮVODCE STÁLOU EXPOZICÍ VESNICKÉHO KOVÁŘSTVÍ

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2003

ISBN 80-86185-23-0

Rozsah: 21 stran

C e n a: 15,- Kč

MARTYKÁNOVÁ, Marie.
PRŮVODCE GALERIÍ SLOVÁCKÉHO MUZEA
Vydal: Slovákcké muzeum v roce 2005
ISBN 80-86185-45-1
Rozsah: 13 stran
C e n a: 15,- Kč

MARTYKÁNOVÁ, Marie a FROLCOVÁ, Milada.
A GUIDE TO THE GALLERY OF THE SLOVÁCKÉ MUSEUM
Vydal: Slovákcké muzeum v roce 2005
ISBN 80-86185-49-4
Rozsah: 13 stran
C e n a: 15,- Kč

GALUŠKA, Luděk; FROLEC, Ivo a VAŠKOVÝCH, Miroslav.
PRŮVODCE EXPOZICÍ VELKÁ MORAVA
Vydal: Slovákcké muzeum v roce 2009
ISBN 978-80-86185-85-9
Rozsah: 28 stran
C e n a: 15,- Kč

CD

VAŠKOVÝCH, Miroslav a ČÍHAL, Robert. **VELKÁ MORAVA – CD**
Multimediální dvojjazyčné
Vydal: Slovákcké muzeum v roce 2006
C e n a: 267,- Kč

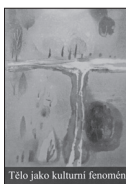
STUDIE SLOVÁCKÉHO MUZEA

ZVYKY A OBYČEJE SOCIOPROFESNÍCH SKUPIN
Studie Slovákckého muzea č. 10/2005
Vydal: Slovákcké muzeum v roce 2006
Rozsah: 251 stran
ISBN 80-86185-48-6
C e n a: 81,- Kč

DARY A OBDAROVÁNÍ
Studie Slovákckého muzea č. 12/2007
Vydal: Slovákcké muzeum v roce 2007
Rozsah: 246 stran
ISBN 978-80-86185-60-6
C e n a: 115,- Kč

TĚLO JAKO KULTURNÍ FENOMÉN: JÁ NEJSEM DŘEVO, JSEM DUCH A TĚLO

Studie Slováckého muzea č. 14/2010

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2010

Rozsah: 196 stran

ISBN 978-80-86185-89-7

C e n a: 173,- Kč

AGRÁRNÍ STRANA A JEJÍ ZÁJMOVÉ, DRUŽSTEVNÍ A PENĚŽNÍ ORGANIZACE

Studie Slováckého muzea č. 15/2010

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2010

Rozsah: 226 stran

ISBN 978-80-86185-90-3

C e n a: 0,- Kč

REGIONÁLNÍ ZVLÁŠTNOSTI POLITIKY AGRÁRNÍ STRANY V OBDOBÍ PRVNÍ ČESKOSLOVENSKÉ REPUBLIKY

Studie Slováckého muzea č. 17/2012

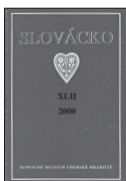
Vydal: Slovácké muzeum v roce 2012

Rozsah: 245 stran

ISBN 978-80-87671-01-6

C e n a: 0,- Kč

SLOVÁCKO – SPOLEČENSKOVĚDNÍ RECENZOVANÝ ČASOPIS PRO MORAVSKO-SLOVENSKÉ POMEZÍ

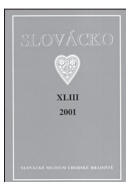
SLOVÁCKO 2000, ročník XLII

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2001

Rozsah: 332 stran

ISBN 80-86185-13-3

C e n a: 46,- Kč

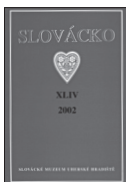
SLOVÁCKO 2001, ročník XLIII

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2002

Rozsah: 292 stran

ISBN 80-86185-17-6

C e n a: 58,- Kč

SLOVÁCKO 2002, ročník XLIV

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2003

Rozsah: 392 stran

ISBN 80-86185-20-6

C e n a: 81,- Kč

SLOVÁCKO 2003, ročník XLV

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2004

Rozsah: 331 stran

ISBN 80-86185-28-1

C e n a: 81,- Kč

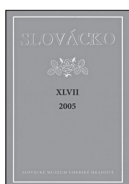
SLOVÁCKO 2004, ročník XLVI

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2005

Rozsah: 364 stran, barevné obr.

ISBN 80-86185-41-9

C e n a: 115,- Kč

SLOVÁCKO 2005, ročník XLVII

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2006

Rozsah: 380 stran, černobílé obr.

ISBN 80-86185-50-8

C e n a: 115,- Kč

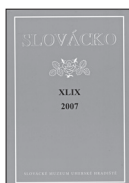
SLOVÁCKO 2006, ročník XLVIII

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2007

Rozsah: 360 stran, černobílé obr.

ISBN 80-86185-37-0

C e n a: 115,- Kč

SLOVÁCKO 2007, ročník XLIX

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2008

Rozsah: 404 stran, černobílé obr.

ISBN 978-80-86185-62-0

C e n a: 115,- Kč

SLOVÁCKO 2008, ročník L

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2009

Rozsah: 432 stran, černobílé a barevné obr.

ISBN 978-80-86185-75-0

C e n a: 161,- Kč

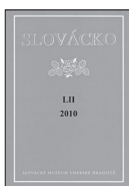
SLOVÁCKO 2009, ročník LI

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2010

Rozsah: 377 stran, černobílé obr.

ISBN 978-80-86185-86-6

C e n a: 161,- Kč

SLOVÁCKO 2010, ročník LII

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2011

Rozsah: 356 stran, černobílé obr.

ISBN 978-80-86185-91-0

C e n a: 161,- Kč

SLOVÁCKO 2011, ročník LIII

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2012

Rozsah: 423 stran, černobílé obr.

ISBN 978-80-86185-99-6

C e n a: 161,- Kč

SLOVÁCKO 2012, ročník LIV

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2013

Rozsah: 413 stran, černobílé obr.

ISBN 978-80-87671-05-4

C e n a: 173,- Kč

SLOVÁCKO 2013, ročník LV

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2014

Rozsah: 423 stran, černobílé a barevné obr.

ISBN 978-80-87671-15-3

C e n a: 175,- Kč

SLOVÁCKO 2014, ročník LVI

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2015

Rozsah: 423 stran, černobílé a barevné obr.

ISBN 978-80-87671-21-4

C e n a: 175,- Kč

SLOVÁCKO 2015, ročník LVII

Vydal: Slovácké muzeum v roce 2016

Rozsah: 339 stran, černobílé a barevné obr.

ISBN 978-80-87671-28-3

C e n a: 175,- Kč

TECHNICKÉ POKYNY REDAKCE PRO PUBLIKOVÁNÍ V ČASOPISU SLOVÁCKO

- příspěvek je nutné odevzdat v elektronické podobě v textovém editoru Word
- fotografická příloha: v elektronické podobě nejlépe ve formátu JPG (rozlišení alespoň 300 dpi), případně originál fotografie v papírové podobě (redakce zajistí naskenování či přefocení)
- písmo: Times New Roman
- název příspěvku: velikost 12 tučně, verzálkou
- jméno, příjmení, název instituce: velikost 12 kurzíva
- anotace příspěvku: česky několika větami před článkem
- text: velikost 12
- odstavce: zarovnání vlevo, řádkování 1,5
- poznámky, seznam literatury a prameny: za článkem
- forma bibliografické citace viz www.slovackemuzeum.cz/doc/107/
- autobiografický údaj za studií: kurzívou titul, jméno a příjmení, rok narození, pracoviště a odborný zájem
- popis foto: popiska, místo, datace, autor foto či kresby (vzor): Hodový průvod, Staré Město 1999. Foto L. Tarcalová.
- maximální rozsah studie 36 000 znaků (včetně mezer)
- maximální rozsah zprávy 10 000 znaků (včetně mezer)
- české resumé v rozsahu do 1800 znaků (včetně mezer)

Slovácké muzeum
PF 2017

*Zima
na Slovácku*
může být

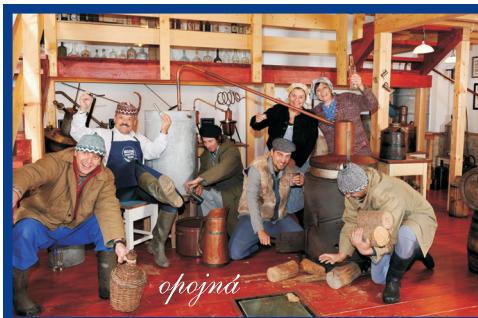
plná nekonečné práce

rozverná

vražedná

opojná

pokojná

šedrá

Krásnou zimu i celý rok 2017
Vaše Slovácké muzeum